

โสภาเรตัพพธรรม

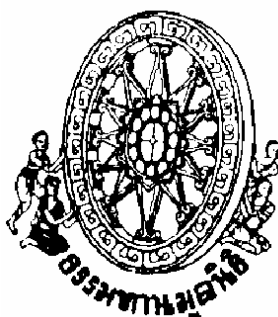
โอสาเรตัพพธรรม

คำบรรยายประจำวันเสาร์ ในสวนโมกขพลาราม

ภาควิสาขบูชา ประจำปี ๒๕๖๔

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมุนินิ

จัดพิมพ์ด้วยเงินบริจาคของ ทานบดี คุณสุพิศ ยศะสินธุ์ (วัจนะรัตน์)

และสหายธรรม

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๓ ของหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ชุดปกรณัมพิเศษ

หมายเลข ๑๓. ก บนพื้นแถบสีแดง จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่มพ.ศ. ๒๕๓๘

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

ธรรมนูญมูลนิธิ
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง	๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่สอง	๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๕	จำนวน ๑๕,๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่สาม	๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๘	จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พุทธทาส **จักอยู่ไป** ไม่มีตาย พุทธทาส **ยังอยู่ไป** ไม่มีตาย ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย แม้ร่างกาย จะดับไป ไม่ฟังเสียง อยู่รับใช้ เพื่อมนุษย์ ไม่หยุดเลย ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลาย อย่างหนหลัง ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ลำเอียง ด้วยธรรมโฆชะ ตามที่วาง ไว้อย่างเคย มีอะไร มาเข้าได้ ให้กันฟัง นั่นเป็นเพียง สิ่งเปลี่ยนไป ในเวลา. ไฉนเพื่อนอยู่ มองเห็นไหม อะไรตายๆ เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง. พุทธทาส **คงอยู่ไป** ไม่มีตาย แม้ฉันตาย กายดับ ไปหมดแล้ว ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเกิด ถึงดีร้าย ก็จะไม่อยู่ คู่ศาสนา แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว แว่วหูสหาย ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง สมกับมอบ กายใจ รับใช้มา ว่าเคยพลอด กันอย่างไร ไม่เสื่อมคลาย ทุกวันนัด สนทนา อย่าเลิกแล้ง ตามบัญชา องค์พระพุทธรูป ไม่หยุดเลย. ก็เหมือนฉัน ไม่ตาย กายธรรมยัง. ทำให้แจ่ม ที่สุดได้ เลิกตายกัน

พุทธทาส จักอยู่ไป

พุทธทาส **จักอยู่ไป** ไม่มีตาย
แม้ร่างกาย จะดับไป ไม่พังเสียง
ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียง สิ่งเปลี่ยนไป ในเวลา.

พุทธทาส **คงอยู่ไป** ไม่มีตาย
ถึงดีร้าย ก็จะมีอยู่ คู่ศาสนา
สมกับมอญ ภายใจ รับใช้มา
ตามบัญญัติ องค์พระพุทธรูป ไม่หยุดเลย.

พุทธทาส **ยังอยู่ไป** ไม่มีตาย
อยู่รับใช้ เพื่อมนุษย์ ไม่หยุดเลย
ด้วยธรรมโฆษณ์ ตามที่วาง ไว้อย่างเคย
โอ้เพื่อนเอ๋ย มองเห็นไหม อะไรตายๆ
แม้ฉันตาย ภายหลังไปหมดแล้ว
แต่เสียงสัจ ยังแจ้ว แว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอด กันอย่างไร ไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉัน ไม่ตาย ภายหลังยัง.

ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลาย อย่างหนหลัง
มีอะไร มาเสียได้ ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง.
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
ทุกวันนี้ สอนหนา อย่าเลิกแจ้ง
ทำให้แจ้ง ที่สุดได้ เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทโร

อนุไมทาท

การที่คนคนหนึ่งได้มีโอกาสสำเร็จ
แก่การจิตพัฒนาขึ้นคือธรรมในธรรมแล้วนี้
มาในครั้งนี้นั้นเอง มาจากอนุไมทาท ทั้งโดย
ส่วนตัว และในนามของพุทธบริษัททั้งมวล
ในขณะนี้เป็นการช่วยกันช่วยกัน แพร่ขยายไป
โลกมนุษย์ ในนามที่โลกนี้คือ ต่อกองการธรรม
เป็นอันดี.

ลอร์ดการโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
พหุภพสันตภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นใน
อันเนื่องมาจากความดีได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
มากกว่า. ถ้าหากเหลืออยู่เป็นอันหนึ่ง
อันจะเป็นความดี หรือที่หนึ่ง ของโลก, แต่ก็มี
ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอ; ยังจะต้อง
ความเข้าใจกัน และประจักษ์กันอีกมาก. กิจ-
กรรมธรรมในธรรม, มีความมุ่งหมายส่วนนี้
แก้ปัญหานี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นหัวใจ ซึ่ง
ที่สามารรถออกมาใช้ได้ ก็เลยได้เป็นกตัญญูของ
โลกได้. การที่โลกมีศาสนา เป็นอันดี
อย่างนี้ แล้วยังมีความดี. ศาสนาของแต่ละคน
แต่ก็ยังมีอันหนึ่งอันนั้น แล้วยังมีความดี

มีตามเห็นตรงกัน ในข้อนี้; ละเป็นทราดก ที่
 จิตฺตจ-มคัตถัง ๙ ให้มันมีบุชธรรมะ แหมนท
 มุข อพตนะ ที่มีไว้เพื่อ ทามารมณ! สัทแห่งมา-
รกรรม คัดขันตรองโลก, โลกสิ่งอันใดอยู่ด้วย
 เหลือ แห่งทามารมณ และวิธีทรงนิมิตโลกทา-
 รมณ อย่างทวีปวิเศษตาทาธณีที่มีเคยมีมาก่อน;
 กิจกรมธรรมโฆษณ์ สักทุกอยู่ในลักขณะ เหมือน
กาฬันดร จีวร กุษา หรือสักกับ ลูบข้างลอดรู เจิม
 โลหะได้ไป, แต่พวกเราก็ยังทอดทิ้งมารณะอัน
 นี้ไม่ได้ อยู่ที่นี่เอง.

[illegible]

๔๓ ให้ท่านผู้เป็นทนายคดี มารับข้อฟ้องญาติ
คดีได้รับผลฤทธิแล้ว ก็กรรมธรรมทานนี้ ก็ปทัฏฐกัม
ทั้งในเทศสนธิเป็นมัจจุยัน และสัมปราณี; ประสพสันตสิข
ยง ๑ ทัณมี อยู่ทุก สภาธาตวิเทศ เขต ๔

โมกษกรรม ๒๕๗.

Winoona Santark.

อนุไมทาน.

ข้าพเจ้า ถ้อยใจแก่ท่านอนุไมทาน ในการจัดตั้ง มูล
"เลื้อน เจริญประชาชาติ" ขึ้นในธรรมสมาคมนี้, ซึ่งขณะนั้น
(ก่อน-เลื้อน-เจริญ), เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเพื่อส่วนกุศล แก่
คุณแม่เลื้อน เจริญประชาชาติ ผู้ล่วงลับไปแล้ว. การอนุไมทาน
นี้ เป็นอนุไมทาน ในนามของบรรดา ท่านที่ได้ร่วมประชุม ไปยังศาล
การนิพนธ์แห่งนี้ คือ "เจริญประชาธรรม" นี้ พร้อมกันไปใน
คราว เดียวกัน.

หนังสือชุด "เจริญประชาธรรม" ซึ่งมอบให้ไว้
การรวบรวม คัมภีร์ประพันธ์ ใน สหนิไมทานธรรม, ซึ่ง
จัดให้มีขึ้น ปีละ ๓ ภาค, ภาคละ ๓ เล่ม, เป็นการรวบรวม
-๑๔๑๕- ๑๔๑๖, ซึ่งรวมฉบับพิมพ์ เป็นหนังสือเล่มใหญ่
หนึ่งเล่มนี้ เล่มหนึ่ง ๑๐๐ เล่ม. การอันเช่นนี้ เพื่อ
ให้คนละ ๑๐๐ เล่ม มาประชุมกัน หรือเป็นอันพอใจ ของคนละ
เลื้อน เจริญประชาชาติ เป็นแม่แบบ. ข้าพเจ้าเคยสนทนากับท่าน
ผู้ซึ่ง เคยเคยมาออกจะรู้จักอยู่บ้าง ท่านเป็นผู้ซึ่งสนใจ ในการ
ศึกษาธรรมะ อันลึก, และพอใจในการ ปฏิบัติใจใจ
ท่าน ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ เพื่อความดีใจของท่าน ทั้งในส่วนนี้
เป็น การศึกษา และเป็นการปฏิบัติ เพื่อความดีใจ อันเป็นที่
หมาย ใจใจแก่เรา, ผู้ซึ่งได้มา ตามพระแม่ หรือผู้ซึ่งได้.

เมื่อมีเวลา ถ้อยใจว่า "เจริญประชาชาติ" แล้ว, ก็ให้
มาประชุม คนละ ๑๐๐ เล่มมาประชุม : ซึ่งคนละ ๑๐๐
เล่ม เลื้อน ท่านได้ใจใจมาออกได้ ซึ่งท่านเป็น "เจริญ" คุณ
หนึ่ง นี้ใจใจ; ท่านได้ใจใจมาออกได้ใจใจ, อันเป็นที่ใจใจ
ผู้ซึ่งได้ใจใจ อันมีใจใจมาออกได้ใจใจ ในบุคคลที่ไม่ได้อะไร

[illegible]

โดยส่วนต่างๆเข้านั้น ขอรุณไมยกด ด้วยเหตุผลนี้
ว่า (๑) "ดณ: ๓๓๐" ตั้งเมื่อเจ้าขอมยก ได้หนังสือเข้า ก็นำได้โดย
ตรง ถัดมาพระคณาจารย์ก็ให้ว่า "สิ่งฟ้าฟาด ชุมมทาน ชุมมทาน" ดังนี้;
(๒) ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖
นั้น ได้จดไว้ข้างข้างนี้; และ (๓) ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖
เข้าเข้า ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖
ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖
แล้ว. เพื่อป้องกัน ก็พอแล้ว ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖
ในขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖ ขอมยกมุลนี ๖

[illegible]

อันเกี่ยวกันสันติสุข ของบุคคล และสันติภาพของโลก เป็นส่วนรวม

ในที่สุดนี้ ขอแสดง ความหวังว่า บรรดาท่านทั้งหลาย นี้
ได้ร่วมมือกัน ได้ร่วมกัน "ใช้ประโยชน์อันสูงส่ง" นี้ โดยทั่ว
ทั้งชาติไทยแล้ว แล้วและประเทศไทย ได้มีผลเป็นประโยชน์ ทั้ง แก่
ส่วนตัว และส่วนการ สังคมอันสูงส่งยิ่ง ด้วยแล้ว, ขอได้ตั้งจิต
อธิษฐานทุกคืน แก่บุคคลอันสูงส่ง กล่าวคือ คุณแม่สีดา ใช้ประโยชน์
อันสูงส่ง ได้โดยดีแล้ว ด้วยดีกับทุกคนเถิด, ขอให้ได้
มีความสุข เปี่ยม เป็นความสุขอันยิ่งใหญ่ใน ส่วนนี้.

พุทธมอ วิเศษยิ่ง

ไมทพลาการม โข
๔ มิถุนายน ๒๕๑๕.

คำปรารภ

หนังสือชุดธรรมโฆษณของพระเดชพระคุณท่านอาจารย์ เป็นมรดกล้ำค่าที่ท่านได้รับมอบไว้แก่พุทธศาสนิกชนได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติ ธรรมต่อไป ท่านอาจารย์ย้ำเสมอว่าพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ ท่านเองก็ศึกษาธรรมะอย่างนักวิทยาศาสตร์ ท่านได้ศึกษาค้นคว้าและทดลองปฏิบัติจนเห็นผลแล้วจึงนำมาสอน ท่านจึงมั่นใจและสามารถกล้าพูดได้อย่างองอาจในเรื่องที่ไม่มีใครเคยนำมาพูดมาสอนหรือแม้บางเรื่องที่ไม่มีใครเห็นด้วยท่านก็ไม่ย่อท้อที่จะกล่าวย้ำให้เข้าใจจนเป็นที่ยอมรับในที่สุด ธรรมะที่ท่านนำมาสอนจึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้มีชีวิตที่สงบเย็นได้อย่างแท้จริง มิใช่เพียงตำราที่เป็นทฤษฎีเท่านั้น วิธีการสอนของท่านก็สอนอย่างมีเมตตาอย่างห่วงใยต้องการให้ผู้รับเข้าใจเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติให้ได้ผลจริง ท่านจะเตือนเสมอว่า การอ่านหนังสือต้องอ่านช้าๆ อ่านหลายๆ เทียบ อ่านแล้วพิจารณาไปด้วยจึงจะได้ผลดี ท่านสอนจนวาระสุดท้ายแม้ความเจ็บไข้หรือสรีระของท่านก็ยังเป็นครูสอน

เพื่อแสดงกตัญญูตเวทีตาแก่พระเดชพระคุณท่านอาจารย์ผู้มีพระคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมโฆษณอันเป็นมรดกทางปัญญาเพื่อสืบสานมรดกของท่านไว้ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไป เมื่อปรารภจะจัดพิมพ์ก็ได้มีผู้มีกุศลเจตนาพร้อมสมทบจัดพิมพ์ด้วยคือ คุณเพลินพิศ นวาระสุจิตร์ คุณผ่องศรี ตั้งประเสริฐชัยและญาติ คุณสินี คงศิริ คุณมัลลิกา ทับแสง และสหายธรรมอีกหลายท่าน

ในนามผู้ดำริจัดพิมพ์หนังสือนี้ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุกท่านที่ได้ร่วมสมทบจัดพิมพ์ และได้รับผลบุญกุศลโดยทั่วกัน.

คำนำ

ของ ธรรมทานมูลนิธิ

หนังสือเล่มนี้ เป็นเล่มที่สาม ของชุดที่เป็นการบรรยายประจำวันเสาร์ ในสวนโมกขพลาราม อันจะจัดพิมพ์ออกมาตามลำดับ เป็นหนังสือขนาดใหญ่ เป็นหนังสือชุดพิเศษ, มีเลขลำดับเล่ม, เฉพาะชุดวันเสาร์นี้ ตั้งแต่เลขที่ ๑๑ จนถึงเลขที่ ๒๐ และ ๑๑.ก จนถึง ๒๐. ก เป็นกลุ่มๆ ไป กว่าจะหมดประเภทนี้

ลำดับเลข จะมีอยู่ที่สันหนังสือ ริมล่างสุด, หมายด้วยพื้นสีแดง, มีตัวเลขในพื้นที่นั้น, และเล่มนี้ หมายเลข ๑๓. ก ทั้งนี้เอาตามความสะดวก ที่เรื่องหมายเลขที่เท่าใด จะสามารถพิมพ์ออกมาได้ก่อน ก็พิมพ์ออกก่อน ในที่สุดก็ครบตามลำดับเลข ถ้าหากสามารถพิมพ์ไปได้โดยไม่มีการติดขัดอะไร.

หนังสือเล่มนี้ อาจจะทำให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร และเพียงไร มีคำอธิบายอยู่แล้วในคำชี้แจงของผู้บรรยายเองแล้ว, จึงหวังว่าผู้สนใจจะได้ถือเอาประโยชน์ให้มากเท่าที่จะมากได้ ด้วยความอดทน, มิฉะนั้นแล้ว เรื่องนี้ก็ยังคงเป็นหมันอยู่อย่างลึกลับไปตามเดิม, คือเอามาใช้ประโยชน์ประจำวันไม่ได้.

ธรรมทานมูลนิธิ

ไชยา

สารบาญ ไอสาเรตัพพธรรม

๑. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	สธนาคณ	๑
๒. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	ทานปริจา	๔๑
๓. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	ศีลวัตร	๖๙
๔. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	สมาธิวัตร	๑๐๔
๕. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	อัฐังคิกมรรค วิสุทธิเจ็ด และไตรสิกขา	๑๔๑
๖. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	สติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิมุตติ	๑๕๕
๗. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	ทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร สุนฺณุตตาวีหาร	๑๘๔	
๘. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	นิพพาน	๒๑๖
๙. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	กรรมและความสิ้นกรรม	๒๕๙
๑๐. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	อริยสัจ	๒๙๕
๑๑. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	โดยอย่าให้กระแสปฏิบัติสมุบาทเกิดได้	๓๔๔
๑๒. หลักปฏิบัติ	ดับทุกข์	ไตรลักษณ์	๔๓๒
๑๓. หลักปฏิบัติ	เกี่ยวกับ	โลกุตตรธรรม	๔๗๗

โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป
ท่านจะทราบเค้าโครงเรื่องได้โดยตลอด

สารบัญละเอียด
ไอสาเรตัพพธรรม

๑. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ สรรณาคมน์

- การปฏิบัติ ต้องทำไปตามหลักวิชา ดังมีบทว่า “วิชาจรรณ สัมปันโน” ๑
- หลักปฏิบัติเกี่ยวกับ สรรณาคมน์ คือการพูดถึงเรื่องนี้ โดยวิธีปฏิบัติ ๒
- สรรณาคมน์ที่ถูกต้องนั้นถือเอาต่อเมื่อเข้าใจธรรมะเพียงพอ และเลื่อมใส ๓
- สรรณาคมน์ แปลว่า การถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นที่พึ่งทั้งกายทางจิต, ๔
- สรวณะ หรือ ที่พึ่ง นี้ ทางจิตใจ หมายถึงสิ่งที่จะทำให้หายกลัว เป็นข้อใหญ่ ๕
- กล่าวโดยอรรถ อาคมณะ นี้จะต้องถือ ด้วยใจถึง; พึงสอบดูจิตว่า ได้ถึงหรือถือ ๖
- สรวณะ ต้องแปลว่า ที่ระลึกถึง เพื่อจะเอาเป็นที่พึ่ง เพื่อซ่อนพ้นจากอำนาจของมาร ๗
- วัตถุแห่งสรวณะจะมีหลายชนิด : อย่างที่ ๑ ยังไม่สูงสุด พึงได้เพียงพออุณใจ ๘
- อย่างที่ ๒ เห็นอริยสัจจ ๔ ด้วยปัญญา เป็นที่พึ่งสูงสุด เกษม และพันทุกข์ ๙
- อย่างที่ ๓ เป็นสรวณะได้ เพียงแค่สรวรรค์ ไม่ไปสู่อบายภูมิ ๙
- สรวณะนอกจากสามอย่างข้างต้น เป็นเรื่องถือวัตถุนิยม เช่นเงินเป็นปัจจัย ๑๐
- สรวณาคมน์ที่ถูกต้องตามหลักกาลามสูตร เป็นเรื่องของพระอริยเจ้า ๑๑
- หลักกาลามสูตรคือ อย่าเชื่อโดยไม่รู้แจ้งแก้ไข มี ๑๐ ข้อ ๑๒
- มีความรู้สึกถูกต้องเหนือเหตุผล และรู้แจ้งแจ้งด้วยจิตใจตนเอง แล้วจึงเชื่อ ๑๓
- รับฟังเรื่องใดมา ต้องพิสูจน์ทดลองจนเข้าใจ เห็นแจ้งจริงเสียก่อน จึงเชื่อ ๑๔
- “ผู้ปฏิบัติ” ต้องไม่เชื่องมง่าย เพราะสรวณาคมน์ ย่อมมี หรือไม่มี ความบริสุทธิ์ก็ได้
- ๑๕
- การถือสรวณะบริสุทธิ์นั้นเพื่อดับทุกข์โดยตรง ไม่ใช่ทำอย่างกิเลสครอบงำ ๑๖
- การกระทำ ที่ถูกกิเลสครอบงำนั้น ไม่บริสุทธิ์ ที่ถูกนั้น ต้องทำความดีเพื่อความดี ๑๗
- สรวณะแบ่งเป็นภาษาคนภาษาธรรม ที่ลึกซึ้งนั้น “จงมีตัวเองเป็นที่พึ่ง” ๑๘

ถ้ามีการละอายและกลัวบาป นั้นแหละเป็นสภาวะ ซึ่งตนเองเป็นที่พึงตนเองได้ ๑๙
สรุปว่า สภาวะคือ สิ่งที่ช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ในใจออกไปเสียได้ ๒๐
มูลเหตุที่ทำให้ถือสภาวะมีมากเช่น ความกลัว ความงมงาย และโรคเอาอย่าง ๒๑
อย่างที่ได้มาจากความกลัว มีอำนาจของเหตุผล และความเห็นแจ้งโดยประจักษ์ ๒๒
ผลที่มุ่งหมายของการถือสภาวะ ก็เพื่อลงรากตัวเองลงไปในศาสนา ๒๓
พึงถือสภาวะให้มีผลเหมือนเริ่มปลูกพืช ในที่สุดออกดอกผลคือมีความอยู่เป็นสุข ๒๔
ทำไมจึงเป็นสุข ? เพราะธรรมชาติคุ้มครองให้เย็น ความทุกข์ถูกตัดจิดใจไม่ได้ ๒๕
สิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรได้คือ เย็นแม้ชั่วครวญ กระทั่งเย็นเป็นชีวิตนิรันดร์ ๒๖
จะถือสภาวะแท้จริงสำเร็จได้โดยวิธีใด ? นี่คือนักปฏิบัติ ซึ่งต้องปรับปรุง ๒๗
คือ ๑. มี พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริง ๒. เป็น สาม สิ่งนั้นเสียเอง ๒๘
ถ้าพึงไม่ถูกจะหาว่าอวดดี ; ที่ว่า “มี” นี้ต้องปฏิบัติให้เป็นอย่างนั้น จึงจะ “มี”

๒๙

“เป็น” คือทำจิตใจให้สะอาด-สว่าง-สงบ ตามแบบ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓๐
พระพุทฺธเจ้าองค์จริง คือ คุณธรรมที่สะอาด สว่าง สงบ ๓๑
ทุกคนมีสิทธิที่จะ “มี” หรือ “เป็น” พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓๒
“สิ่งทั้งปวง อันใครๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู - ของกู” นี่พระพุทฺธเจ้าตรัส

๓๓

การเป็นอยู่โดยชอบ ไม่ยึดมั่นมาเป็นตัวกู - ของกู นี่เป็นการถือสภาวะถึงที่สุด ๓๔
วิธีลัด : อย่างล้าเป็นใจปล้นธรรมชาติ เพราะจะต้องรับโทษตกนรกทั้งเป็น ๓๕
อย่าเผลอให้ใจสกปรกเร่าร้อน เกิดโลภ โกรธ หลง ; ต้องกลัว และละอาย ๓๖
จะมีที่พึ่งได้จริงต้องทำตนให้มีภาวะ สะอาด สว่าง สงบ แล้วทำประโยชน์ผู้อื่นบ้าง ๓๗
จงพยายามเป็นพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเอง โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น ๓๘
อย่าถือว่า การรับสรณาคมนั้นเป็นเพียงพิธีการทางศาสนา ๓๙
อานิสงส์ของการมีสรณาคมนั้นถึงที่สุด เมื่อ “ตัวกูตาย” ชีวิตที่เหลือเป็นนิพพาน ๔๐

๒. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ ทานบริจาค

ทานเป็นเครื่องหย้าปากคอก เหมือนสรณาคมน์ นามาทุคก็เพื่อปรับปรุงไม่ไห้งมาย	๔๑
ให้ทาน ทำให้เป็นแล้ว ไม่ใช่เรื่องต่ำ เป็นเรื่องของนิพพานไปก็ได้ ๔๒
ที่ว่าทานเป็นบันไดขั้นต้นนั้น เจ้าใจผิด ที่ถูกมีสอง : อยู่และออก จากวัฏฏะ	๔๓
ทานที่อยู่ในวัฏฏะต้องมีผู้รับ ถ้านอกวัฏฏะ ไม่ต้องมีผู้รับ ๔๔
อามิสทาน ต้องมีผู้รับ หลักปฏิบัติจึงต้องมี ผู้ให้ วัตถุ ผู้รับ ที่ดี ๔๕
ผู้รับที่ดีควรให้ ได้แก่ เพราะสงสาร เพราะเลื่อมใส , เพื่อบุชาคุณ เพื่อใช้หนี้	๔๖
ผู้รับที่ไม่ดี ก็ควรให้เพื่อให้เขากลับตัว หรือซื้อความเป็นภัยต่อสังคม ๔๗
วัตถุทาน จะเป็นสิ่งของก็ได้ ความสุขส่วนตัวที่สละให้ก็ได้ ๔๘
วัตถุที่จะให้ทานนั้น ต้องประกอบด้วยธรรม คือถูกต้อง เหมาะสม ๔๙
ทานทำได้ ๓ ขั้น : ให้วัตถุ ช่วยด้วยแรง หรือสติปัญญา ให้ชีวิตหรือบุตรภรรยา	๕๐
การให้ที่ดีต้องเจตนาบริสุทธิ์ เหมาะสม พอดี อิ่มใจทั้งก่อน กำลัง และหลังให้	๕๑
พึงระวังการให้วัตถุทาน เพราะเป็นไปเพื่ออสวะก็มี ไม่เพื่ออสวะก็มี ๕๒
ให้เพื่ออสวะ คือ เพื่อความเห็นแก่ตัว ; อย่างตรงข้าม ให้เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว	๕๓
การให้อภัยทาน มีได้ทั้งกาย วาจา ใจ ๕๔
๑. ให้อภัยโทษ ๒. ไม่เบียดเบียนประทุษร้าย คือมีศีล ๓. แผ่เมตตา ๕๕
ธรรมทานได้แก่ พุดให้ฟัง หรือช่วยสนับสนุนแพร่คำสอน โดยทำเป็นหนังสือ	๕๖
ธรรมทานมี ๓ ระดับ ๑. ให้ความรู้พื้นฐาน ทั้งโดยตรง โดยอ้อม ๕๗
๒. ให้แสงสว่างทางวิญญาณ เพื่อนำชีวิตเดินทางโดยถูกต้อง.... ๕๘
แม้คำดำของบิดามารดา ครูอาจารย์ ก็เป็นธรรมทาน เพราะชี้มรรคทรัพย์	๕๙
ให้นิพพานเป็นธรรมทานก็ได้ โดยช่วยทำให้เขาได้ชิมรสของความเย็นใจ ๖๐
การจัดสถานที่ ให้เกิดความเย็น สงบ สบาย นับว่าเป็นการให้นิพพานทานด้วย	๖๑
พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า “ ธรรมทานชนะทานทั้งปวง ” ๖๒

ทานที่ไม่ต้องมีผู้รับ จะเรียกว่า “สุญญตาทาน” คือให้ตัวกู - ของกูออกไปเสีย	๖๓
บริจาคตัวกู - ของกูออกไป ภาวะที่เหลือก็คือ สะอาด สว่าง สงบ	๖๔
ต้องศึกษาให้เข้าใจ ธรรมชาติมีแต่ความปรุงแต่ง ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีตัวกู - ของกู	๖๕
ต้องสละตัวกู - ของกูให้ธรรมชาติไป มิฉะนั้นจะยังมีความทุกข์	๖๖
ต้องสละมานะทิฏฐิ เห็นแก่ตัว และอสมิมานะ คือตัวกูออกไปเสีย	๖๖
เมื่อนิพพานก็ต้องสละออกไป ให้จิตว่าง เป็นธรรมชาติล้วน ๆ	๖๗
ทำเพียงให้ทานอย่างที่บรรยายมา ก็เป็นนิพพานนิรันดร์ได้	๖๘

๓. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ ศีลวัตร

สิ่งที่เรียกว่า หลักปฏิบัตินี้ กล่าวอย่างรวบรัดว่า ต้องปฏิบัติอย่างไร	๖๙
ศีล หมายถึงข้อสำคัญ, วัตร หมายถึงเรื่องเล็กน้อยเกี่ยวกับศีล	๗๐
พูดกันเรื่องศีล เพื่อจะให้เป็นรากฐานที่ดี ของการถือศาสนา	๗๑
คนมีศีลย่อมมีภาวะปกติทางกาย วาจา ไม่สกปรก ไม่มีดมัว	๗๒
ศีลมีขึ้นได้โดยธรรมชาติ หรือมนุษย์แต่งตั้งบัญญัติ	๗๓
ธรรมชาติบัญญัติว่า ให้อยู่ตามปกติ มิฉะนั้นจะต้องเดือดร้อน	๗๔
ศีลที่มนุษย์บัญญัติ ก็เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ เช่นศีล ๕	๗๕
แม้มนุษย์บัญญัติก็ไม่ควร รักษาศีลอย่างม่งมาย จนไม่รู้จะทำอย่างไร	๗๖
มนุษย์บัญญัติศีลเพื่อไปสวรรค์ ส่วนธรรมชาติต้องการความเป็นปกติ	๗๗
ความมุ่งหมายของศีลข้อ ๑ - ๒ อยู่ตรงที่ไม่ประทุษร้ายชีวิต และทรัพย์สินของผู้อื่น	๗๘
ศีลข้อ ๓ - ๔ ไม่ประทุษร้ายต่อของรัก, ไม่ใช่ปากประทุษร้าย,	๗๙
อะไรที่ทำให้สูญเสียสมปฤดี อย่าไปเกี่ยวกับมัน แล้วจะมีศีล ๕ - ๘ สมบูรณ์	๘๐
ศีลข้อ ๕ สำคัญที่สุด เพราะถ้าเสียสติสมปฤดี ย่อมทำผิดได้ทุกอย่าง	๘๑
ศีลที่เป็นประธานเช่น ศีล ๕ ถ้าขาดแล้วจะต้องมีความทุกข์	๘๒

ศิลปะประกอบเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้หน้าดูยิ่งขึ้น	๘๓
ผลของการรักษาศีล อย่างหนึ่งยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร เป็นโลกียศีล						๘๔
ศีลอีกอย่างหนึ่ง ออกไปจากวัฏฏะ เป็นโลกุตตรศีล			๘๕
อย่างรักษาศีลเพื่อเมถุน มีอะไรได้มา ให้ถือว่าเป็นผลพลอยได้				๘๖
จงรักษาศีลให้เบาสวาย เพื่อความดับทุกข์ คือนิพพาน ในที่สุด				๘๗
อย่ารักษาศีลเพื่อตัวกู แต่เพื่อมีสติปัญญา	๘๘
การปฏิบัติศีล เป็นทาสกิเลสก็มี ตั้งใจดเว้นด้วยหิริโอตตปปะก็มี					๘๙
ปฏิบัติอย่างผู้ฉลาด เอาปัญญาเป็นหลัก ตั้งจิตไว้บริสุทธิ์ ไม่ล่วงศีล					๙๐
ศีลสุญญตานั้น เพิกัดตนออกไปเสียด้วยปัญญา เป็นโลกุตตระ				๙๑
ปฏิบัติศีลตาม ๓ แบบหลัง ใช้ได้เพราะไม่เกี่ยวกับกิเลส			๙๒
หลักปฏิบัติศีล ขอให้รักษาศีลเพื่อศีล ไม่ใช่เพื่ออย่างอื่น				๙๓
ไม่รักษาศีลเลย แต่มีศีลสมบูรณ์ได้ เพราะอาศัยปัญญา หรือ สุญญตา						๙๔
“ปัญญาประเสริฐกว่าธรรมทั้งหลาย” ; ถ้าวางจากยึดมั่นถือมั่น ศีลก็สมบูรณ์						๙๕
ความรู้ประกอบในการปฏิบัติศีลได้แก่ หิริโอตตปปะ สติสัมปชัญญะ ขันติโลภจะ						๙๖
ธรรมะช่วยให้รักษาศีล ได้แก่ ทมะ สังวร ปหานะ, และธรรมะช่วยเป็นกำลัง						
ได้แก่ สัจจะ จาคะ ความนับถือตนเอง		๙๗
อานิสงส์ของศีล ทำให้ปลอดภัย และดูงาม	๙๘
การไม่เบียดเบียนกันนั้นแหละ คืออานิสงส์ของศีล		๙๙
โลกไม่มีสันติภาพก็เพราะว่า ไม่มีศีลประธาน เช่นขาดศีลข้อ ๑				๑๐๐
ศีลข้อ ๒ - ๓ - ๔ ก็ไม่มี เพราะมีแต่ความเห็นแก่ตัวจัด ทำอะไรตามกิเลส						๑๐๑
โลกไม่มีศีลข้อ ๕ ซึ่งหมายถึง สุรา และของเมา มอมจิตทุกชนิด				๑๐๒
ศีลทำให้อยู่เป็นสุข ทั้งในทุกลก และพ้นโลกทั้งปวง			๑๐๓

๔. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ สมาชิวัตร

คำบรรยายนี้แสดงหลักวิธีปฏิบัติ ; ไม่สนุก แต่เป็นวิชาในพุทธศาสนา ๑๐๔
คนรู้จักจิตน้อยไป และเพราะบังคับจิตไม่ได้ จึงไปสู่ความหายนะ ๑๐๕
คนควรจะมีควมรู้เรื่องจิต อย่ากำหนัดแต่เรื่องวัตถุฝ่ายเดียว ๑๐๖
คำว่า “สมาชิวัตร” หมายถึงสมาธิที่เป็นตัวการปฏิบัติ ๑๐๗
คำที่หมายถึงสมาธิมีเช่น กัมมัฏฐาน วิปัสสนาธุระ ภาวนา สมณธรรม ฯลฯ	๑๐๘
ภาวนา แปลว่า ทำให้เจริญ, สมณธรรม หมายถึงความสงบ ๑๐๙
สมาธิ มีทั้ง สัมมา - ญาณ และ มิจฉา - ชาติ ๑๑๐
สมาธิภาวนาโดยตรงเป็นไปเพื่อ สุข ความเป็นทิพย์ มีสติสัมปชัญญะ	๑๑๑
การปฏิบัติสมาธิมี ๓ ประเภท ๑. ใช้นามธรรมเป็นอารมณ์ เช่น พุทธานุสสติ	๑๑๒
ในบรรดาอนุสสติ ยกเว้นอานาปานสติ มีนามธรรมเป็นอารมณ์ทั้งนั้น ๑๑๓
สมาธิประเภท ๒ ใช้อุปกรรมเป็นอารมณ์ เช่นดวงกสิณ ฯลฯ ๑๑๔
สมาธิประเภท ๓ หมายถึง อรูปฌาน ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ ๑๑๕
เมื่อต้องการผลของสมาธิ มีวิธีปฏิบัติหลายอย่าง ๑๑๖
ถ้าจะให้ผลเป็นความสิ้นอาสวะ ต้องพิจารณาด้วยปัญญา ให้รู้เรื่องอุปาทาน	๑๑๗
การปฏิบัติสมาธิอาจเพ่งด้วยจิต เข้ม เจโตสมาธิ ถ้าใช้ปัญญา เข้ม ปัญญาอนุสारी	๑๑๘
สมาธิตามธรรมชาติมีได้ เมื่อตั้งใจจะทำอะไร ถ้าฝึกทำขึ้น เรียกว่า สมาธิภาวนา	๑๑๙
สมาธิที่จะออกไปจากวิภวสงสาร ต้องประกอบด้วยปัญญา ๑๒๐
สรุปว่า พึงรู้จักสมาธิมีอยู่อย่างไร เลือกใช้ให้ถูก เพื่อไม่เป็นมิจฉาทิฎฐิ	๑๒๑
วิธีเจริญสมาธิที่ ถึงขั้นฌาน มุ่งหมายกล่อมจิตให้สงบ แน่วแน่ ๑๒๒
สมาธิที่ถึงไม่ขั้นฌาน มีวิธีเพ่งจิตมาก ย่อลงได้ ๘ ประการ ๑๒๓
ขั้น ๑. บริกรรมนิมิต คือกำหนดนิมิตจนเป็นมโนภาพ, ขั้น ๒. เปลี่ยนวัตถุนิมิต	๑๒๔
ขั้น ๓. เปลี่ยนอุคคหนิมิต เป็นปฏิภาคนิมิต ๑๒๕

[๘]

ขั้น ๔. เฟ่งจิตเป็นองค์ฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกกัคคา ๑๒๖

ขั้น ๕. องค์ฌานเกิดแล้ว เรียกว่าปฐมฌาน แล้วเฟ่งเลื่อนต่อไปจนถึงฌานที่ ๔

๑๒๗

ฌานที่ ๑-๒ ทำให้คล่องแคล่วแล้ว หยุดอยู่ในฌานหนึ่งฌานใดก็ได้ ๑๒๘

การใช้ลมหายใจเป็นอารมณ์ เรียกว่า อานาปานสติ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ๑๒๙

เมื่อปฏิบัติขั้น ๑-๒ คือ กำหนดจิตว่า ลมหายใจยาว – สั้น แล้วรู้ต่อไปขั้น ๓ ๑๓๐

เฝ้าดูจิตอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง เช่นที่ จะงอยจมูก ๑๓๑

ที่จุดนี้มีอะไรปรากฏ ก็ถือเป็นอุคคหนิมิต แล้วเปลี่ยนเป็นปฏิภาคนิมิต ๑๓๒

ถ้าไม่ต้องการฌาน ก็เจริญอนุสสติ ถ้าต้องการฝึกตามขั้นสูงขึ้นไป ๑๓๓

เราต้องการความสงบทางจิตใจ ก็ต้องมีบทเรียนฝึก คือทำสมาธินี้ ๑๓๔

จิตที่เป็นสมาธิจะเห็นแจ้งในสิ่งทั้งปวง ตามที่เป็นจริง ๑๓๕

คุณสมบัติของสมาธิที่ต้องการคือ จิตบริสุทธิ์ ตั้งมั่น ว่องไวในหน้าที่ ๑๓๖

จิตบริสุทธิ์ ตั้งมั่น ว่องไว แล้ว จะต่อสู้กับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ได้ ๑๓๗

ความสุขที่มนุษย์จะหาได้ ต้องปรับปรุงจิต ตามหลักของสมาธิ ๑๓๘

ชีวิตนี้จะปลอดภัย ต้องเทียมด้วยควายสองตัว คือ วัตถุ และ สติปัญญา

๑๓๙

ขอให้อบรมจิตใจให้สูง เป็นสัมมาสมาธิ เพื่อทำให้ออกไปเสียจากความทุกข์ได้

๑๔๐

๕. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ อัฐฐังคิกมรรค วิสุทธิเจ็ด ไตรสิกขา

ธรรมะนั้น ถ้ามีความเข้าใจถูกต้อง จะไม่มาก จะมีเพียงเรื่องเดียว ๑๔๑

อัฐฐังคิกมรรค วิสุทธิเจ็ด ไตรสิกขา ก็คือ อริยสัจที่ ๔ ๑๔๒

อัฐฐังคิกมรรค หมายถึง ตัวหนทางที่จะเดิน, วิสุทธิเจ็ด หมายถึงการทำ

ได้ดีที่สุดในการเดิน, ไตรสิกขา หมายถึง บทเรียนการฝึกเดิน ให้ดีที่สุด ๑๔๓

การปฏิบัติอริยสัจที่ ๔ ให้ถึงความดับทุกข์ เป็นธรรมะที่สำคัญที่สุด ๑๔๔

หลักปฏิบัติอันเป็นทางลัด ก็ปฏิบัติให้ถูก เมื่อมีการกระทบ ๑๔๕

[๙]

เมื่อมีการกระทบระหว่างอายตนะแล้ว ต้องมีสติปัญญา จัดไปในทางเกิดประโยชน์ ๑๔๖
เมื่อมีการกระทบ ถ้าความรู้อาตมาไม่ทัน ก็จะเป็นไปในทางยินดียินร้าย ๑๔๗
สิ่งที่มีผลกระทบ ทั้งทำให้ยินดี ยินร้าย ก็ล้วนแต่ร้อน ไม่มีอะไรเย็น ๆ เลย ๑๔๘
ถ้าไม่มีความรู้สึกที่ถูกต้อง อายตนะจะมีความรู้สึกสำหรับให้เป็นทุกข์ ๑๔๙
ความวุ่นวาย ที่มีอยู่ทั้งโลกนี้ เพราะอุปทานเป็นเหตุ ๑๕๐
ความรู้เกี่ยวกับหลักปฏิบัติธรรม ๓ หมวดนี้ก็ไม่เพื่อให้มีทุกข์ ๑๕๑
การควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็คือ ปฏิบัติตามศีล ๑๕๒
การบังคับจิตให้อยู่ในอำนาจ ก็คือ สมาธิ และปัญญา ๑๕๓
จงอย่าเผลอสติ เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ ๑๕๔

๖. หลักปฏิบัติเกี่ยวกับ สติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิมุตติ

หัวข้อบรรยายครั้งนี้เป็นลำดับต่อจาก หลักปฏิบัติเรื่องก่อน ๑๕๕
เมื่อจะปฏิบัติให้เกิดผล ตามหัวข้อที่ตั้งไว้ดังกล่าวนั้น จะต้องปฏิบัติสมาธิภาวนา
๑๕๖
หมวด ๑ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มี ๔ ขั้น สองขั้นแรก สังเกตลมหายใจ ๑๕๗
ขั้นที่ ๓ กำหนดอยู่ที่ กายสังขาร คือลมหายใจ ๑๕๘
ขั้นที่ ๔ ทำลมหายใจให้ว่าง ; ทั้ง ๔ ขั้นเป็นบทฝึกมีสติวิ่งตามลมหายใจ ๑๕๙
ฝึกวิ่งตามจนสำเร็จดี จึงเลื่อนไปบทที่ ๒ - ๓ คือทำมโนภาพขึ้นที่จุดใดจุดหนึ่ง ๑๖๐
บทที่ ๔ ทำมโนภาพที่เป็นอุคคหนิมิต ให้เป็นปฏิภาคนิมิต ๑๖๑
เมื่อมีปฏิภาคนิมิตแล้ว น้อมจิตให้เกิดความรู้สึกเป็นวิตก วิจาร์ ๑๖๒
เมื่อปิติ สุข และเอกัคคตา มีในขณะนี้ ก็นับว่าตั้งอยู่ในปฐมฌาน ๑๖๓
เพิกถอนปฐมฌานออกทีละขั้น จนมีแต่อุเบกขา กับเอกัคคตา จะเป็นฌาน ๓-๔ ๑๖๔
บรรลุปฐมฌานแล้ว ย้อนไปกำหนดพิจารณา ปิติ สุข เป็นเวทนา ฯ ๑๖๕
กำหนดดูปิติ และสุข จนรู้จักความจริง เกี่ยวกับเวทนา เป็น ๓ ขั้น ๑๖๖

ขั้นที่ ๔ ของหมวด ๒ คือ ควบคุมความรู้สึก ปิติ สุข ไม่ให้เป็นทุกข์	๑๖๗
หมวดที่ ๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ก็มี ๔ ขั้น กำหนดดูที่จิต	๑๖๘
ขั้น ๑ - ๒ - ๓ - ๔ คือความมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เพ่งจิตเป็นสำคัญ	๑๖๙
หมวด ๔ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ ขั้น คือ ๑. เห็นอนิจจัง ๒. เห็นหน่วยสังขาร	๑๗๐
ขั้น ๓ - ๔ คลายความยึดมั่นถือมั่น, และไม่ยึดอะไรเป็นของเรา	๑๗๑
หมวด ๕ นี้่นำออกเสียได้ซึ่ง อภิชฌา และโทมนัส	๑๗๒
ใจความสำคัญของสติปัฏฐาน ก็คือ นำออกเสียได้ซึ่ง อภิชฌาและโทมนัส	๑๗๓
การปฏิบัติอานาปานสติแต่ละขั้นนั้น มีสัมโพชฌงค์แต่ละข้อด้วย	๑๗๔
สิ่งที่เรียกว่า “องค์” แล้ว ทุกองค์ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันหมด	๑๗๕
ในการทำอานาปานสติ จะมีสติปัฏฐาน โพชฌงค์ วิชชา วิมุตติแฝงอยู่	๑๗๖
วิมุตติมี ๓ อย่าง ได้แก่ทั้งคะ วิชฌัมภนะ สมุจเฉทะ	๑๗๗
เจริญอานาปานสติ ก็มีทาน ศีล ภาวนา สมบูรณ์ในขณะนั้น	๑๗๘
วิเวก ๓ ประการ ก็ดี ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ดี ย่อมมีเมื่อทำอานาปานสติภาวนา	๑๗๙
สรวง ๓ คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็มีอยู่	๑๘๐
ธรรมหมวดอื่น ๆ เช่น อิทธิบาท พละ ๕ อินทรีย์ ๕ ก็มีอยู่	๑๘๑
มรรค ผล นิพพาน แม้ชั่วขณะก็มีได้ ในขณะที่ทำอานาปานสติภาวนา	๑๘๒
นิพพานย่อมมีได้อย่างชั่วคราว ประจวบเหมาะ หรือตัดกิเลสสิ้นเชิง	๑๘๓

๗. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ ทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร สุนฺณุตตาวินิหาร

คำว่า “วิหาร” ในที่นี้ หมายถึง ธรรมเป็นที่อยู่ของจิตใจ	๑๘๔
เมื่อปฏิบัติถูก มนุษย์อาจจะอยู่ได้ ในวิหารทั้ง ๔ ในชาตินี้	๑๘๕
เรามีวิธีที่จะทำให้จิตเข้าถึงความสงบเย็นได้ เหมือนอย่าง ๔ วิหารเหล่านั้น....	๑๘๖
ควรพยายามลองทำดู เพาที่จะทำได้ ดีกว่าไม่ทำเสียเลย	๑๘๗
ทิพยวิหาร คือปฏิบัติจนมีจิตเข้าถึงฌาน	๑๘๘

พระพุทธเจ้าทรงแสดง แม้เพียงฉณานที่ ๑ ก็เป็นทิพยวิหาร	๑๘๙
การทำอานาปานสติ จนเข้าขั้นปฐมฌาน จึงเป็นทิพยวิหารชั้นแรก	๑๙๐
เพียงเริ่มต้น ตั้งกายตรง ดำรงสติมั่น ก็สกัดจากอกุศลธรรมแล้ว	๑๙๑
นิรอรณ ๕ ประการย่อมไม่มีในขั้นปฐมฌาน จึงเป็นทิพย์	๑๙๒
เมื่อเข้าอยู่ในทุติยฌาน ก็เป็นทิพยวิหารชั้นที่ ๒	๑๙๓
ในฌานที่ ๓ เสวยสุขด้วยนามกาย มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์....	๑๙๔
ถึงขั้นตติยฌาน เป็นผู้มีสติเฉยอยู่ เป็นทิพยวิหารชั้นที่ ๓	๑๙๕
ถึงฌานที่ ๔ จิตมีแต่อุเบกขา กับ สติ ไม่มีทุกข์ หรือสุข เป็นทิพยวิหารชั้นที่ ๔	๑๙๖
อยู่อย่างพรหมวิหารนี้ คืออยู่อย่างมีจิตประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์	๑๙๗
เจริญพรหมวิหารนี้ คือเพ่งจิตด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา	๑๙๘
ต้องเข้าใจความหมายในหลักพรหมวิหาร แต่ละข้อให้ถูกต้อง	๑๙๙
บทนิยามที่ต้องเข้าใจด้วย เช่นอันไพบุลย์, ไม่มีประมาณ ฯลฯ	๒๐๐
อริยวิหาร หมายความว่า อยู่อย่างขาดจาก ราคะ โทสะ โมหะ	๒๐๑
หลักที่ถูกต้องคือ พยายามทำตามรอยพระอรหันต์เท่าที่จะทำได้	๒๐๒
คอยกำหนดวาระจิต ในขณะที่ว่างจากราคะ โทสะ โมหะ แม้ชั่วขณะ	๒๐๓
สุญญตาวิหาร คือ อยู่ด้วย ภาวะของจิตที่ว่างจากตัวตน	๒๐๔
จะรู้จักสุญญตาวิหาร ต้องฝึกกำหนดจิตไปตามลำดับๆ เปลี่ยนสัญญาที่ละอย่างๆ ๒๐๕	
ฝึกเพิกถอนสัญญาที่เรียกว่า “ทรา” สิ่งรบกวนใจนั่นเอง ออกไปที่ละอย่างๆ ๒๐๖	
เช่นเปลี่ยนสัญญาว่า ไม่มีบ้านเมือง มีแต่ป่า เป็นสุญญตาอันดับ ๑ - ๒	๒๐๗
เปลี่ยนสัญญา จนกระทั่ง ไม่มีอะไรเลย มีแต่อากาศ สุญญตาอันดับ ๓ - ๔ ๒๐๘	
อากาศก็ไม่มี มีแต่สัญญาว่า ไม่มีอะไรๆ เป็นอันดับ ๕ - ๖ - ๗	๒๐๙
ถึงขั้นสูงสุด ไม่มี ทราหยาบ มีอยู่แต่อายตนะล้วนๆ	๒๑๐
เมื่อกำหนดจิต จนมีอยู่แต่อายตนะได้ ก็เป็นสุญญตาสูงสุด	๒๑๑
ฝึกเพิกถอนสัญญา คือสิ่งที่ปรากฏในใจ ให้ลดไปเรื่อย จนว่างรูปธรรมนามธรรม ๒๑๒	

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนอานนท์, เราอยู่มากด้วยสุญญตาวิหาร” ๒๑๓
 ศึกษาให้เข้าใจคำตรัสที่ว่า “จงมองดูโลก โดยความเป็นของว่างทุกเมื่อเถิด” ๒๑๔
 สุญญตาวิหารก็คือมีความ **รู้สึก**ว่า “ไม่มีอะไร มีแต่ความรู้สึกทางอายตนะ”
 ๒๑๕

๘. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับนิพพาน

พูดเรื่องนิพพาน เพื่อให้สำเร็จประโยชน์จากผลแท้จริงของพุทธศาสนา ๒๑๖
 ถ้าปราศจากนิพพาน พุทธศาสนาก็ไม่มีประโยชน์อะไร ๒๑๗
 “นิพพาน” มีความหมายกว้าง เช่น ๑. เป็นเครื่องดับ ๒. เป็นแดนดับ ๒๑๘
 แดนที่ดับของความทุกข์ ท่านถึงถึง นิพพานธาตุ ๒๑๙
 นิพพาน ในฐานะเป็นกิริยา อาการ ของการดับ มีได้ในขณะทำลายกิเลส ๒๒๐
 นิพพาน ในฐานะเป็นผลของการดับของกิเลส คือ เป็นความเย็น ๒๒๑
 ทางนิพพาน ไม่มีการไป หรือมา มีแต่การปฏิบัติให้ปรากฏในจิต ๒๒๒
 นิพพานมีได้ จากทางต่าง ๆ แล้วแต่ความถนัดของผู้ปฏิบัติ ๒๒๓
 การเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่จริงไม่แยกกัน แต่ใครจะเห็นหนักแรงแດก็ได้ ๒๒๔
 ตั้ทั้งคะปรากฏแก่จิตชั่วขณะ, วิกขัมภณะ มีได้ โดยการบังคับไว้ ๒๒๕
 สมุจเฉตนิพพานนี้ กิเลสหมดสิ้นเชิง ; ทั้งสามอย่างมีรสอย่างเดียวกัน ๒๒๖
 ความสิ้นไปของกิเลส เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง เปิดเครื่องกั้นออกหมดจะพบ ๒๒๗
 นิพพานทั้งสามลักษณะอยู่ในวิสัยของทุกคน ทุกวัย จะพบได้ ๒๒๘
 จะพบนิพพานได้โดยลำดับ ๑. ต้องจัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม ๒๒๙
 ๒. ฝึกทำสมาธิ ให้ถึงขั้นฌาน หรือขั้นอุปจาระ ขั้นอัปปนา ๒๓๐
 ๓. ปฏิบัติตามหลักมรรคมืองค์แปด เรียกว่าเป็นอยู่ โดยชอบ ๒๓๑
 ข้อปฏิบัติโดยย่อคือ เป็นอยู่เหมาะสม, บังคับจิต, ตัดอาหารของกิเลส ๒๓๒
 ให้รู้จักคำว่า “ทรรถา” คือสิ่งที่รบกวนความรู้สึก ที่เป็นความสงบของจิต ๒๓๓

พรทามี ๓ ระดับ : ร้อนเป็นไฟ , กระวนกระวาย, รู้สึกใจไม่เกลี้ยงเกลา	๒๓๒
ถ้าไม่มีพรทาดังนั้นเป็นนิพพานขั้นใดขั้นหนึ่ง	๒๓๓
วิธีปฏิบัติให้มีตังคณิพพาน ๑. ต้องทำงานเพื่องาน	๒๓๔
๒. เป็นคน “ซึ่งถือพระเจ้า” ๓. บูชาหน้าที่เพื่อหน้าที่	๒๓๕
๔. อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ๕. กินอยู่พอดี ๖. อยู่ในหมู่คนที่สะอาดสว่างสงบ	๒๓๖
๗. ผู้ที่จะได้รับรสชาติของนิพพาน จะต้องเว้นอบายมุขอย่างละเอียด	๒๓๗
๘. จิตเดิมแท้นั้นประภัสสร ว่องจากกิเลส ; พึงรักษาไว้	๒๓๘
๙. มีสติสัมปชัญญะ อย่าเผลอให้ปรงเป็น ตัวกู - ของกู	๒๓๙
วิกขัมภะนิพพานนั้น พอควบคุมข่มจิตได้ ภาวะนั้นก็จะปรากฏ	๒๔๐
หลักปฏิบัติวิกขัมภะ ๑. ต้องรู้จักทำจิตเป็นสมาธิ ๒. ปฏิบัติธรรมเสมอ	๒๔๑
ต้องควบคุม กาย วาจา ใจ อย่างถูกวิธี จะพบนิพพานชิมลองได้	๒๔๒
๓. ถ้าเพ่งจิต เข้าขั้นสมาธิได้ ก็มีความสุข สงบเย็นได้	๒๔๓
เคล็ดลับของจิต มีอยู่ว่า อารมณ์ใหญ่ย่อมข่มอารมณ์เล็ก	๒๔๔
เอาเคล็ดลับนี้สร้างกำลังอย่างหนึ่งขึ้นมา กำจัดพธกัธได้	๒๔๕
จงพยายามทำสมาธิแบบใดแบบหนึ่ง เพื่อขจัดพธกัธร้าย ๆ ออกไป....	๒๔๖
สมุจเฉตนิพพาน เป็นเรื่องของปัญญา อาศัยรากฐาน นิพพิทา และวิราคะ	๒๔๗
นิพพิทา หรือ วิราคะ นี้เปื้อน่ายเพราะเห็นความไม่เที่ยง อย่างชัดแจ้ง	๒๔๘
กำลังของปัญญากำจัดพธกัธ - เครื่องรบกวนใจได้ มากกว่าอื่น	๒๔๙
ทุกคนจงหัดมองให้เห็น ความน่าระอาแห่ง ตัวกู - ของกู ที่เกิดอยู่ในใจ....	๒๕๐
ตัวกู - ของกูเกิด แล้วไปเอาอะไรเข้าก็เป็นทุกข์ทันที, ไม่มีอะไรน่าเอนาเป็น	๒๕๑
ไปยึดมั่นสิ่งใดเข้า ก็จะเป็นพธกัธ รบกวนใจ ร้อนใจทันที	๒๕๒
เคล็ดลับที่จะให้เกิดสมุจเฉตนิพพาน ต้องรู้ว่า ยึดมั่นเมื่อไร มีทุกข์เมื่อนั้น	๒๕๓
ต้องรู้ว่า ทุกสิ่งมีแต่เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป เห็นจริง เปื้อแล้วจะหยุดร้อน	๒๕๔

อย่าเข้าใจผิดว่า จะได้นิพพาน ต่อตายแล้ว ที่ถูกต้องได้นิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้ ๒๕๕
 ให้นึกถึงนิพพานว่า เป็นความสะอาด สว่าง สงบเย็น ทุกคนถึงได้ ๒๕๖
 เราไม่ได้เกิดมาเพื่อเพิ่มทุกข์ แต่จะชิมรสของนิพพานได้โดยลำดับ ๒๕๗
 มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ก็เป็นนิพพานชนิดใด ชนิดหนึ่ง อยู่ตลอดเวลา ๒๕๘

๙. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ กรรม และความสิ้นกรรม

คำบรรยายครั้งนี้ประสงค์จะให้ทราบ หลักปฏิบัติเพื่อเพิกถอนทั้งกรรมดี กรรมชั่ว ๒๕๙
 ทำไมจึงพูดเรื่องกรรม ก็เพราะเราเกี่ยวข้องกับกรรม อยู่ตลอดเวลา ๒๖๐
 ถ้าเข้าใจเรื่องกรรม และปฏิบัติถูกต้อง จะไม่ต้องล่องลอยตามกรรม ๒๖๑
 ความสิ้นกรรม หมายถึงสิ้นกิเลส ไม่ใช่ตายแล้วเกิด หรือไม่เกิด ๒๖๒
 การกระทำที่ไม่มี โสกะ โทสะ โมหะ ไม่เป็นกรรม แต่เป็นกิริยา ๒๖๓
 กรรม ต้องประกอบด้วยเจตนาของสัตว์ ที่รู้ดีรู้ชั่ว ๒๖๔
 เจตนาี้มาจากกิเลส ซึ่งมีอวิชชาเป็นรากเหง้า ๒๖๕
 ถ้ายังมีอวิชชา ก็จะไม่พ้นไป ในเรื่องดี เรื่องชั่ว ยึดมั่น แล้วเป็นทุกข์ ๒๖๖
 โสกะ โทสะ โมหะ เป็นเหตุให้ทำดีก็ได้ ทำชั่วก็ได้ ๒๖๗
 กิริยา ไม่มีวิบากเป็นผล ส่วนกรรมจะมีวิบาก อย่างใดอย่างหนึ่ง.... ๒๖๘
 กรรม มี ๓ ลักษณะ คือ กุศล อกุศล อัปายากฤต ๒๖๙
 ถ้ามีสติ จะไม่ทำกรรมดำ แม้ผลกรรมหนหลัง ถ้ามีสติก็ไม่รับเอา ๒๗๐
 กรรมให้ผลแก่ผู้ทำกรรม ก็คือทำให้เวียนว่ายในวัฏฏะ ๒๗๑
 ผลกรรมเป็นไปตามลักษณะของกรรมที่ทำ แต่ไม่จำต้อง มีรูปร่างเหมือนเดิม ๒๗๒
 รสของกรรมก็มีตามลักษณะดี หรือชั่ว และเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ๒๗๓
 รสขม หวาน จืด ล้วนไม่ไหวทั้งนั้น สู้ไม่มีรสเลยดีกว่า ๒๗๔
 กรรมมีทั้งเสน่หะ และโทษ ทั้งสองอย่าง ก็ทำให้เวียนว่ายในวัฏฏะ ๒๗๕
 กรรม เป็นเหมือนพญามาร ปรุ และจูง ให้เวียนว่ายไม่หยุด ๒๗๖

ตัวมายา ตัวความยึดมั่นถือมั่น นั้นแหละเป็นเจ้าของกรรม	๒๗๗
วิธีออกมาให้พ้นอำนาจกรรม ต้องทำลายมูลเหตุของกรรมเสีย	๒๗๘
ผลรับของการออกจากกรรม ก็คือ นิพพาน ไม่เวียนว่ายต่อไปอีก	๒๗๙
สิ้นกรรมแล้ว ไม่มีใครเป็นผู้รับ เหลือแต่เบญจขันธ์บริสุทธิ์	๒๘๐
ความรู้ และ การปฏิบัติเพื่อสิ้นกรรม ต้องเป็นเรื่องของสมาธิด้วย	๑๘๑
กรรมดำที่ต้องละคือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท	๒๘๒
ความเข้าใจผิด หลงยึดมั่นถือมั่น ก็เป็นกรรมดำด้วย	๒๘๓
กรรมดำ ย่อมมีวิบากดำ ต้องเสวยทุกข์ ดังสัตว์ในนรก	๒๘๔
กรรมทั้งดำ และขาว จะละได้ด้วย ไม่สะสมเหตุ ปัจจัย ที่เป็นไปเพื่อทุกข์	๒๘๕
ในระยะที่ยังไม่รู้ธรรมะ พึงฝึกละกรรมดำ ทำแต่กรรมขาว	๒๘๖
กรรมขาว ไม่เป็นไปเพื่อทุกข์ แต่ยังไม่สิ้นทุกข์ เพราะยังไม่สิ้นกรรม	๒๘๗
กรรมไม่ดำไม่ขาว เท่านั้น เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม	๒๘๘
กรรมดี กรรมชั่ว หรือดี ชั่วเจือกัน เหล่านี้จะได้ด้วยอริยมรรค	๒๘๙
อริยมรรคมีองค์แปด คือกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นกรรม	๒๙๐
จุดหมายปลายทางสูงสุดของมนุษย์ ก็คือการสิ้นกรรม	๒๙๑
กรรมหมด ต่อเมื่อ โลภะ โทสะ โมหะ หมด	๒๙๒
เคล็ดลับเป็นทางลัด สิ้นกรรมก่อนตาย ให้ชีวิตดับด้วยความไม่เอาไม่เป็น	๒๙๓
ควรอบรมจิตให้สูง จากดำไปขาว จนสิ้นดำสิ้นขาว เป็นนิพพาน	๒๙๔

๑๐. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ อริยสัจ

อริยสัจเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องรู้ และต้องปฏิบัติ	๒๙๕
อริยสัจทั้ง ๔ มีอยู่ในคนเป็น ๆ ที่มีกายยาววาหนึ่งนิ้ว	๒๙๖
อริยสัจทั้ง ๔ เกิด ๆ ดับ ๆ อยู่ในคนตลอดเวลาที่มีชีวิต	๒๙๗

ความทุกข์ก็ดี เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีดับทุกข์ก็ดี มีแม่แก่เด็ก	๒๙๘
เด็กไม่ได้ทำอะไรตามพอใจ หรือกลัวผี ก็เป็นเรื่องอริยสัจจ์	๒๙๙
ทุกคนมีทุกข์ และมีเหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหา	๓๐๐
คนโตขึ้น ก็ทุกข์เพราะมีกามตัณหา ภวตัณหา หรือวิภวตัณหา....	๓๐๑
คนแก่ หรือเป็นผู้ใหญ่ ก็มีทั้งความทุกข์ และเหตุให้เกิดทุกข์	๓๐๒
พุทธศาสนาไม่มีอะไรให้เรา นอกไปจาก เรื่องอริยสัจจ์	๓๐๓
อริยสัจจ์เป็นเรื่องที่ดับทุกข์ของคนเราได้	๓๐๔
รู้จักความหมายของอริยสัจจ์แล้ว จะพูดกันในแง่เกี่ยวกับการปฏิบัติ....	๓๐๕
ก่อนสอนอริยสัจจ์ พระพุทธเจ้าทรงสอนอนุปพพิกธาก่อน	๓๐๖
อนุปพพิกธ ได้แก่ ทาน ศีล สวรรค์ โทษของสวรรค์ เนกขัมมะ	๓๐๗
อนุปพพิกธ เหมือนยาชักฟอกจิต ก่อนรู้อริยสัจจ์	๓๐๘
ทฤษฎีของอริยสัจจ์ พูดสั้น ๆ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค	๓๐๙
สร้างมรรคมือองค์แปดให้มีขึ้น แล้วมรรคจะทำหน้าที่ฆ่ากิเลส	๓๑๐
จะละเหตุแห่งทุกข์ได้ด้วย อริยมรรค ณ ที่เกิด และในทันทีที่เกิด	๓๑๑
จะมีมรรคมือองค์แปดให้ครบ ต้องมีสติสมบุรณ์ และมีหิริโอตตปปะ	๓๑๒
ถ้ากลัวความทุกข์และละอายเมื่อมีกิเลส สติจะสมบุรณ์	๓๑๓
วิธีละเหตุแห่งทุกข์ ก็คือมีปัญญาเกี่ยวกับสุญญตา	๓๑๔
“จงดูโลกเป็นของว่างทุกเมื่อ” นี่เป็นยอดสัมมาทิฐิ	๓๑๕
มีปัญญาเพียงพอ มีจิตว่างเท่านั้น ก็เป็นอริยสัจจ์สมบุรณ์	๓๑๖
ความทุกข์มีขึ้นเพราะอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่น	๓๑๗
ถ้ามีอุปาทานแล้ว แพ้ ชนะ ดี ชั่ว ฯลฯ ก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น	๓๑๘
ที่ว่าความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์นั้น ก็เพราะมีอุปาทาน	๓๑๙
ชั้น ๕ เฉย ๆ ไม่เป็นทุกข์ ต่อเมื่อประกอบด้วยอุปาทานจึงเป็นทุกข์....	๓๒๐
ความทุกข์มิได้เพราะไม่รู้เท่าทันธรรมชาติ ที่ปรุงแต่ง	๓๒๑

การปรุงแต่งเป็นทุกข์ เพราะต้องเนื่องด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน	๓๒๒
เบญจขันธ์เป็นทุกข์ และเป็นของหนัก เพราะโยงไปแบกเข้าไว้	๓๒๓
คำว่าทุกข์ หมายความว่า หนัก น่าเกลียด ทนยาก ก็ได้	๓๒๔
ตัณหาทำให้เกิดอุปาทานและความพอใจในตัวกู - ของกู เป็นเหตุของความทุกข์	๓๒๕
ตัณหาจะตั้งขึ้นที่ ปิยรูป สาทรูป มีอยู่ ๑๐ หมวด	๓๒๖
สิ่งที่น่ารัก น่ายินดี ๖๐ อย่าง เหล่านี้เป็นที่รักที่ยินดีของอุปาทาน	๓๒๗
ใน ปิยรูป สาทรูป นั้นทำให้เกิด กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา	๓๒๘
ดับตัณหาได้หมด คือ ดับทุกข์ได้ เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัจจ์	๓๒๙
ความดับตามธรรมดา ก็มีได้ โดยมีสติไว้เรื่อย	๓๓๐
จงพยายามมีสติ ป้องกันความเกิดของกิเลส เพื่อไม่ต้องมีทุกข์	๓๓๑
ดับตัณหาหมด ก็เป็นอนุปาติเสสนบุคคล คือ พระอรหันต์	๓๓๒
ดับตัณหา ก็คือ ดับอุปาทานว่า ตัวกู - ของกู ในสิ่งทั้งปวง	๓๓๓
หนทางที่จะดับทุกข์ เรียกว่า มรรค เป็นขั้นที่ต้องทำจริงๆ ให้สิ้นกิเลส	๓๓๔
ความอยากดับทุกข์ไม่เรียกว่า ตัณหา แต่เป็นความต้องการที่จะละกิเลส	๓๓๕
เป็นอยู่ด้วยอภิวรรค ตัณหาไม่มีทางเกิด เพราะมีสติ เป็นศีล เป็นปัญญา	๓๓๖
มรรคมืองค์แปด มีความสำคัญอยู่ที่ข้อ สัมมาทิฐิ	๓๓๗
สัมมาทิฐิโดยหลักใหญ่ ก็คือ รู้เรื่อง อริยสัจจ์	๓๓๘
หลักต่อไปก็คือ รู้เรื่องไตรลักษณ์ กรรม ปฏิจสุมุขบาท สุญญตา	๓๓๙
มีสัมมาทิฐิถูกต้องแล้ว มรรคองค์อื่นจะพลอยถูกต้องด้วย	๓๔๐
“เป็นอยู่โดยถูกต้องตามอริยมรรคมืองค์แปด โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์”	๓๔๑
ทุกคนมีหน้าที่ ต้องรู้ ต้องละ ต้องทำให้แจ้ง ทำให้เกิดมีในอริยสัจจ์	๓๔๒
ความดับทุกข์ และ นิพพาน มีอยู่จริง และอยู่ในวิสัยที่จะถึงได้	๓๔๓

๑๑. หลักปฏิบัติ ดับทุกข์ โดยอย่าให้กระแสปัจจัยสมุปบาทเกิดได้

ต้องพยายามเข้าใจคำว่า ปัจจัยสมุปบาท เพราะเป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา ๓๓๔
 ปัจจัยสมุปบาท ก็คือ อริยสัจที่สมบุรณ์ ๓๔๕
 ปัจจัยสมุปบาท จะแสดงให้เห็นธรรมชาติ ที่อาศัยกันและกัน เกิดขึ้น ๓๔๖
 ต้องรู้เรื่องปัจจัยสมุปบาท เพื่อไม่เป็นมิจฉาทิฐิ ๓๔๗
 “วิญญาน” ต้องรู้ว่า คือความรู้ เป็นเพียงปัจจัยสมุปบันธรรม ไม่มีตัวตน ๓๔๘
 ถ้าวิญญานมีตัวตน ควรมีได้โดยตัวมันเอง ที่แท้มันมีได้ เพราะอาศัยกันเกิดขึ้น ๓๔๙
 ปัจจัยสมุปบาท คือ การแสดงให้เห็นเรื่องของความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นหรือดับลง ๓๕๐
 ถ้าสอนปัจจัยสมุปบาทผิด จะปฏิบัติไม่ได้ ๓๕๑
 เราไม่ได้รับประโยชน์จากปัจจัยสมุปบาท เพราะสอนกันผิดให้คร่อมกันอยู่ ๓ ชาติ ๓๕๒
 กระแสของปัจจัยสมุปบาทปรุงแต่ง ให้มีการเกิดโดยลำดับอยู่เดี๋ยวนี้ ๓๕๓
 สิ่งที่เกิด จะมีขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นๆ ทำหน้าที่ของมัน ๓๕๔
 อายตนะตามปกติ ไม่เป็นทุกข์ พอถูกปรุงแต่งจึงจะเป็นทุกข์.... ๓๕๕
 การกระทบระหว่างอายตนะ จะทำหน้าที่ จนเป็นชาติ เป็นตัวกูที่เป็นทุกข์ ๓๕๖
 แม้อาศัยมโนวิญญานปรุงไปตามลำดับก็เกิดทุกข์ได้.... ๓๕๗
 ความคิดของคน ที่อ้อยทางล้น ฯลฯ ก็เป็นปัจจัยสมุปบาทเต็มรอบ ... ๓๕๘
 ความทุกข์ในปัจจัยสมุปบาท ต้องอาศัย ความยึดถือเสมอ ๓๕๙
 ความทุกข์ตามแบบปัจจัยสมุปบาท ต้องเริ่มแต่ อวิชชา จนถึงชาติ ๓๖๐
 ปัจจัยสมุปบาท เกิดในชีวิตประจำวัน วันหนึ่ง ๆ หลายร้อยรอบก็ได้ ๓๖๑
 พระพุทธเจ้าทรงค้นพบปัจจัยสมุปบาท ดังปรากฏในบาลี เล่ม ๑๒ หน้า ๑๑ ๓๖๒
 ทรงทราบอาการของความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นเป็นห่วงโซ่ ๓๖๓
 ก่อนหน้าพระพุทธเจ้า ไม่มีใครค้นพบกำเนิดของปัจจัยสมุปบาท ๓๖๔
 ปัจจัยสมุปบาทมีหลาย แบบ: แบบธรรมดา, แบบย้อนจากปลาย แบบเริ่มกลาง ๓๖๕

ในบางสูตร ดับต้นหา อุปาทาน ภพชาติ เป็นนิโรธวารเลยก็มี	๓๖๖
ตัวเรื่องปัจจุสมุปบาทมีอยู่ ๑๑ ชื่อ เริ่มด้วย อวิชชา	๓๖๗
อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร, สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ	๓๖๘
เป็นปัจจัยกันต่อไป คือวิญญาณ-นามรูป-สฬายตนะ ฯลฯ	๓๖๙
อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิด ภพ-ชาติ-ชรามรณะ ฯลฯ	๓๗๐
ความหมายของคำในปัจจุสมุปบาท เป็นความหมายในภาษาธรรม	๓๗๑
ถ้าเข้าใจไม่ถูก จะเข้าใจผิดเป็นเกิดสองหน ตรงนามรูป กับชาติ	๓๗๒
คำว่า ภพ ชาติ เป็นภาษาธรรม คือเป็นความเกิดของตัวกู - ของกู	๓๗๓
เมื่อสิ่งนั้น ทำหน้าที่ในลักษณะเป็นทุกข์ แม้ขณะนี้ ตัวกูก็ยังไม่เกิด	๓๗๔
ปัจจุสมุปบาทเป็นเรื่อง อริยสัจ ๔ ที่พิสดาร ทั้งฝ่ายสมุทยะ และนิโรธะ	๓๗๕
พระพุทธเจ้าตรัสรู้ปัจจุสมุปบาท โดยเห็น ๑๑ อาการติดต่อกัน	๓๗๖
แต่ผู้สอนไปอธิบายให้เป็นक्रम ๓ ชาติ จึงผิดหลักพุทธศาสนา	๓๗๗
สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมพระวชิรญาณวงศ์ก็ทรงเห็นว่าการอธิบายผิดมานาน	๓๗๗	
ที่จริงไม่มีใครเจตนาอธิบายให้ผิด แต่เป็นเพราะความไม่รู้	๓๗๘
ถ้าอธิบายปัจจุสมุปบาทผิด จะกลายเป็นมีอัตตา เป็นศาสนาพราหมณ์ไป		๓๗๙
ข้อความในหนังสือวิสุทธิมรรค ก็แสดงในลักษณะมี ๓ ภพ ๓ ชาติ	๓๘๐
เหตุที่อธิบายผิด เพราะไม่เข้าใจภาษาธรรม พูดยเป็นภาษาคนไปเสีย	๓๘๑
เช่น นามรูป เกิด-ดับ นี้ มีอยู่ทุกขณะจิต เป็นเรื่องของจิต	๓๘๒
เกิด - ดับอย่างภาษาคน จะต้องใช้เวลาราว ๘๐ ถึง ๑๐๐ ปี	๓๘๓
เกิด - ดับในภาษาปัจจุสมุปบาท หมายถึงเกิด - ดับ ของตัวกูเท่านั้น	๓๘๔
ที่อธิบายक्रम ๓ ชาติ นั้น เป็นของใคร เมื่อไร ก็ไม่ทราบ	๓๘๕
การอธิบายผิดเป็นक्रमชาติ ไม่มีประโยชน์ เพราะปฏิบัติไม่ได้	๓๘๖
พระพุทธโฆษาจารย์ (ลังกา) อธิบายในวิสุทธิมรรคไปในรูปเป็นอาตมัน	๓๘๗
ท่านก็ออกตัวไว้แล้วว่า “มิได้ตั้งใจว่า จะถึงความสมบูรณ์” ของแก่น ๆ	๓๘๘

ท่านยอมรับว่า มันยากและไม่แน่ใจว่า จะหยั่งได้ถึงกันสมุทร ๓๘๙
พระพุทธโฆษาจารย์ ท่านเป็นพราหมณ์มาก่อน อาจอธิบายเผลออกไปก็ได้	๓๙๐
เรื่องอื่นๆ ในวิสุทธิมรรค ก็ยังมีที่อธิบายอย่างพราหมณ์ เช่นคำว่า “โลกวิทู”	๓๙๑
เมื่ออธิบายเรื่อง สังขารโลก ก็ไม่มีอริยสัจจ์ตามแบบพุทธ ๓๙๒
เรื่องอนุปาติเสสนิพพาน ไปอธิบายอย่างพระอรหันต์ตายแล้ว ไม่ตรงตามบาลี	๓๙๓
นามรูป ในภาษาธรรมนั้น เกิดทุกที่ที่กระทบอารมณ์ และมีวิชา	๓๙๔
เวลาใดเกิด ตัณหา อุปาทาน ร้อนอยู่ นี่เตรียมพร้อมที่จะมีการเกิด	๓๙๗
เรื่องความเกิดเป็นญาติ เป็นสัมภเวสี มีหลักฐานในบาลี (๑๖/๑๑๘/๒๔๐)	๓๙๖
คำว่า ทุกข์ ในปัจจุสมุปบาท มีทั้งการเกิด และการดับ ๓๙๗
บุญก็เป็นทุกข์ บาปก็เป็นทุกข์ อเนกขาทิเป็นกลางๆ ก็เป็นทุกข์ ๓๙๘
ทุกข์ในปัจจุสมุปบาท จำกัดขอบเขต ตรงมีการยึดมั่นถือมั่น เท่านั้น...	๓๙๙
ปัจจุสมุปบาทจะตั้งต้นได้ เฉพาะแก่เด็กที่เริ่มรู้สึก รู้จักยึดมั่นถือมั่น	๔๐๐
เด็กที่มีความยินดียินร้าย เพลิดเพลิน จึงจะเกิดอุปาทาน ภพชาติ ๔๐๑
ร่างกายไม่ต้องการ ก็มีภพชาติ อยู่เรื่อยได้ตามเรื่องของ ปฏิจจสมุปบาท ๔๐๒
ความเกิดขึ้นแห่งปัจจุสมุปบาทตลอดสายนั้น เร็วจนกำหนดไม่ได้ ๔๐๓
ภพชาติ นี้ เกิดวันเดียวหลายภพ หลายชาติ ก็ได้ ๔๐๔
การก้าวลงแห่งนามรูป มีในที่ใด ความเจริญแห่งสังขาร ย่อมมีที่นั่น ๔๐๕
ความเจริญของสังขารมีในที่ใด การเกิดขึ้นในภพใหม่มี ณ ที่นั่น ๔๐๖
ที่ว่าสังขารให้เกิดวิญญาน ไม่ใช่ปฏิสนธิวิญญานอย่างภาษาคน ๔๐๗
ปัญหายุ่งยากในใจในเรื่องชาติ ชรา มรณะ นี้ เนื่องมาจากยึดมั่นเอาเป็นของตัวเอง	๔๐๘
ปัจจุสมุปบาทซ่อนโดยวิธีพบทุกข์ แล้วเปลี่ยนได้จนถึงนิพพาน ๔๐๙
ศรัทธาต้องอาศัยความทุกข์ เป็นปัจจัยส่งความรู้ จนถึงนิพพาน ๔๑๐
ในความทุกข์กลับมีเพชร คือสิ่งที่บังคับให้เราวิ่งมาหาพระพุทธเจ้า ๔๑๑

ปฏิจสุมุปปาททุกแบบ ไม่มีทางจะแยกเป็น ๓ ภพ ๓ ชาติ	๔๑๒
ถ้าแยกเป็น ๓ ภพ ๓ ชาติ จะเป็นเนื้อออกทางปริยัติ	๔๑๓
ปฏิจสุมุปปาทเป็นเรื่องแสดงข้อเท็จจริง ของความทุกข์ที่เกิดและดับ....	๔๑๔
ขอให้รู้จักปฏิจสุมุปปาทอย่างถูกต้อง เป็นหลักการ ปฏิบัติได้	๔๑๕
ปฏิจสุมุปปาทที่ปฏิบัติได้ไม่มีอัตรา เป็นของประเสริฐมีประโยชน์	๔๑๖

บันทึก เกี่ยวกับ ปฏิจสุมุปปาท

การศึกษาปฏิจสุมุปปาท สำคัญ และจำเป็น ดังมีคำอ้างในบาลี	๔๑๗
ปฏิจสุมุปปาทเป็นเรื่องลึกซึ้ง สมกับเป็นหัวใจของพุทธศาสนา	๔๑๘
ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความลึกซึ้ง ซึ่งพระพุทธเจ้าต้องตรัสเป็นภาษารธรรม....	๔๑๙
เมื่อทรงสอนศีลธรรมต้องตรัสอย่างมีบุคคล เมื่อทรงสอนปรมัตถ์ไม่มีบุคคล	๔๒๐
ปฏิจสุมุปปาทไม่ใช่เรื่องเฟื่องทางปริยัติแต่เป็นเทคนิค	๔๒๑
“เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” นี่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา	๔๒๒
การศึกษาปฏิจสุมุปปาท ต้องถือเอาตามบาลีเดิมเป็นหลัก	๔๒๓
สุข หรือ ปฏิสนธิวิญญาน ภพ ชาติ มีต่อเมื่อกระทบพร้อมอวิชชา	๔๒๔
ในวงปฏิจสุมุปปาท มีแต่สิ่งอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นหลาย ๆ แบบ	๔๒๕
เป็นเรื่องของขณิกวาท และเป็นการปฏิบัติ ไม่ใช่เรื่องสำหรับพูด... ..	๔๒๖
ประโยชน์ที่พระพุทธเจ้ามุ่งหมาย คือ กำจัด อตตานุทิฏฐิ	๔๒๗
แม้เข้าใจหลักปฏิจสุมุปปาท ที่เป็นขณิกวาท ก็ยังมีชาตินี้ ชาติหน้าได้	๔๒๘
ชาตินี้ก็คือ ปฏิจสุมุปปาททวงปัจจุบัน ชาติหน้าก็คือวงถัดไป	๔๒๙
การวิจารณ์เรื่องนี้ ไม่ใช่วิจารณ์บุคคล แต่ช่วยกันศึกษาปฏิบัติให้ถูกต้อง	๔๓๐
การตัดสินปัญหาเหล่านี้ต้องใช้หลัก “ยถาภูตัสสัมปปัญญา” (๑๖/๑๔๔/๒๒๔) ๔๓๑	

๑๒. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ ไตรลักษณ์

การปฏิบัติเกี่ยวกับไตรลักษณ์ มองเห็นยาก เพราะเป็นเพียง ลักษณะ....	๔๓๒
ไตรลักษณ์เป็นลักษณะของสังขาร คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา....	๔๓๓
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ในส่วนปัญญา	๔๓๔
ต้องศึกษาให้เข้าใจว่า “สิ่งทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นเรา - เป็นของเรา”	๔๓๕
พิจารณาสิ่งทั้งปวง ให้เห็น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เพื่อเปลี่ยนนิสัย	๔๓๖
ไตรลักษณ์นี้เป็นปัญหา ที่ต้องอบรมเป็นสติปัญญานอยู่เสมอ	๔๓๗
ทั้งเนื้อทั้งตัว เต็มอยู่ด้วยไตรลักษณ์ แต่เราถูกสอนให้รู้สึกเป็นถาวร	๔๓๘
สัญญาตณฺหาณของคนเรามักคิดไป ในทางถาวรมั่นคง	๔๓๙
ไตรลักษณ์ป้องกัน และบำบัด ไม่ให้เกิดความทุกข์ได้	๔๔๐
สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีในพระบาลี อังคุตตรนิกาย....	๔๔๑
พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อยู่เสมอ....	๔๔๒
ความเป็นอันธพาลตั้งรากฐานอยู่บน ความไม่เห็นไตรลักษณ์	๔๔๓
ไม่รู้จัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ทำให้โลกวุ่นวายไปด้วยการเบียดเบียน	๔๔๔
ทุกหวัระแวงมีแต่ความเห็นแก่ตัว เพราะขาดไตรลักษณ์	๔๔๕
ไตรลักษณ์เป็นกฎของธรรมชาติให้รู้ เพื่อไม่เป็นทุกข์	๔๔๖
คนไม่กลัวความทุกข์ ก็เพราะไม่รู้จักความทุกข์จริง	๔๔๗
คุณของไตรลักษณ์ ทำให้คนไม่ต้องเป็นทาสของอารมณ์	๔๔๘
ไตรลักษณ์จะทำให้เย็นเป็นนิพพาน ชนิดใดชนิดหนึ่งก็ได้	๔๔๙
อนิจจัง นี้ ทั้งเวลา รูปร่าง และอาการ มันไม่เที่ยง เพราะเปลี่ยนแปลง	๔๕๐
สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย รวากับว่า ไหลไปในน้ำ	๔๕๑
ความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะที่เห็นง่ายกว่าอย่างอื่น....	๔๕๒
ผู้เห็นอนิจจังชัด ว่าไหลเรื่อย ทำให้จิตเบื่อหน่าย หลุดพ้น	๔๕๓

ทุกขัง นี้ แปลว่า “ต้องทน” ต้องทนทุกอย่างเพื่อมีชีวิตอยู่ ๔๕๔
 มีคำว่า “ต้อง” อยู่ที่ไหน จะมีคำว่า “ต้องทน” อยู่ที่นี่ ๔๕๕
 ความทุกข์ เป็นภาวะสำหรับให้เรา “ต้อง” พยายามให้พ้น ๔๕๖
 พิจารณาให้เห็นว่า ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่น มันต้องเป็นตัวกู - ของกูไปทั้งนั้น ๔๕๗
 อนัตตา มีความหมายว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวตน ตามที่เราเฝ้านึกเอา ๔๕๘
 อัตตา แปลว่า ผู้ไป หรือผู้ถึง โดยติดต่อกันเป็นนิจ.... ๔๕๙
 ความหมายของอัตตา จะเป็นเจ้าของ เป็นผู้กิน ทุกสิ่งในโลก ๔๖๐
 มีสมองฉลาดตามธรรมดามากเท่าไร อัตตาก็จะใหญ่ขึ้นเท่านั้น ๔๖๑
 ถ้าเข้าใจปฏิจลสมุพบาทชัด จะเห็นว่า ไม่มีอัตตา มีแต่เกิดขึ้น - ดับไป ๔๖๒
 ถ้าเห็นอนัตตาจริงจะไม่มีความรู้สึกเป็นตัวตน - ของตน ๔๖๓
 รู้จักอัตตาแล้ว ก็เห็นอนัตตา แล้วบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ ๔๖๔
 ความเชื่อในเรื่อง ตายแล้ว วิญญาณไปเกิดใหม่นี้เป็นเรื่องอัตตา ๔๖๕
 ฆ่าอัตตาเสีย โดยเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้ชัด ๔๖๖
 พระไตรลักษณ์นี้เป็นอารมณ์ของสัมมาทิฐิทำให้เอาตัวรอดได้ ๔๖๗
 พระไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาญาณทุกชั้นทุกตอนด้วย ๔๖๘
 ญาณที่ ๑ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้าขั้น, ญาณที่ ๒ เห็นความดับของสังขาร....

๔๖๙

ญาณที่ ๓ เห็นความน่ากลัวของทุกสิ่ง, ญาณที่ ๔ เห็นความเต็มไปด้วยโทษ

๔๗๐

ญาณที่ ๕ เห็นความน่าเบื่อ, ญาณที่ ๖ เห็นความอยากจะพ้นไป ๔๗๑
 ญาณที่ ๗ พิจารณาหาทางออก, ญาณที่ ๘ วางเฉยในสังขาร ๔๗๒
 ญาณที่ ๙ จิตพร้อมที่จะรู้ริยสัจจ์ ๔๗๓
 บรรลุนิพพาน ๙ ก็เป็นพระโสดาบัน แล้วเพิ่มแรงเห็นไตรลักษณ์จะเป็นสัทธาคามิ ๔๗๔
 เพิ่มแรงเห็นไตรลักษณ์อีก ก็เข้าขั้น อนาคามิ และอรหนต์ ๔๗๕
 เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ไร ก็เย็นลงไปทีนั้น ๔๗๖

๑๓. หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ โลกุตตรธรรม

“โลกุตตรธรรมที่นี้ และเดี๋ยวนี้” ไม่ตรงกับความเชื่อกันมานาน	๔๗๗
โลกุตตรธรรมเคยมีการอธิบายเป็น ๙, แต่พุทธภาษิตมีแต่เรื่องเกี่ยวกับสุญญตา	๔๗๘
ต้องพิจารณาว่า โลกุตตรธรรม คือ ภาวะของจิต ที่อยู่เหนือโลก	๔๗๙
ทำไมจึงว่า โลกุตตรมีได้ที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ต้องวินิจฉัยดู	๔๘๐
ต้องพิจารณาระหว่างพระอรหันต์ กับพระอริยบุคคลอีก ๓ ชั้น	๔๘๑
ในบางเวลาปุณณก็ยังมีเวลาเป็นอิสระ จากความบีบคั้นของโลก	๔๘๒
พระพุทธเจ้าตรัสว่า เรื่องที่เกี่ยวกับสุญญตา เป็นเรื่องเหนือโลก....	๔๘๓
จิตของคนธรรมดาอาจอยู่เหนือการครอบงำของโลกได้เป็นคราว ๆ....	๔๘๔
“ความปราศจากการบีบคั้นของโลก” นั้นแหละเป็นนิพพาน	๔๘๕
คุณธรรมสูงสุดที่ปรากฏแก่จิต เป็นครั้งคราวนั้น ควรจะต้องสนใจ	๔๘๖
ขอให้สังเกตให้ดี ให้พบโลกุตตรธรรม ที่นี้ และเดี๋ยวนี้	๔๘๗
โลกทั้งโลก ก็อยู่ที่ร่างกาย ที่ยาววาหนึ่งนิ้ว	๔๘๘
เรื่องเกี่ยวกับโลก ซึ่งหมายถึงจิตใจ ควรต้องได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้	๔๘๙
ความทุกข์ที่เข้าไปมีในจิตใจของคน นั้นแหละคือโลก	๔๙๐
เราตกอยู่ใต้อำนาจที่มาบีบคั้น เพราะใจที่ไปยึดมั่นถือมั่น	๔๙๑
จิตใจกำลังถูกบีบคั้นที่นี้ อย่างม้วนึงถึงชาติหน้าเลย เสียเวลาเปล่า ๆ	๔๙๒
จงพยายามให้มี ให้เป็น ขึ้นมาที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ที่ละนิด ไม่ช้าจะสมบูรณ์ได้	๔๙๓
ปุณณยังติดคุก ติดตะราง ทางวิญญาณอยู่ตลอดเวลา	๔๙๔
คุกที่ ๑ โลกที่เกี่ยวกับกาม มีเพียงธรรมชาติ แต่บางคนส่งเสริมไม่รู้จักสิ้นสุด	๔๙๕
คุกที่ ๒ ติดอยู่ในรูปโลก หลงใหลในวัตถุ	๔๙๖
คุกที่ ๓ ติดอยู่ในรูปโลก ซึ่งเป็นอารมณ์ที่บีบคั้นจิตอยู่ในส่วนลึก	๔๙๗
พระพุทธเจ้าทรงค้นพบวิธี ที่จะหลุดพ้นจากคุกตะรางนั้น ๆ	๔๙๘
ตรัสรู้ว่า สิ่งที่ทำให้ความอรรอยแก่จิตใจ เป็นเสน่ห์ของโลก	๔๙๙

ความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ธรรมดา นี่เป็นความเลวธรรมดาของโลก	๕๐๐
ทรงยืนยันว่า “เดี๋ยวนี้ ความหลุดพ้นไม่กลับหลัง ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย”	๕๐๑
อุบายออกจากโลก ก็คือ อริยมรรค	๕๐๒
ต้องรู้จักความทุกข์ให้ดี เพื่อไม่ไปเห็นกงจักรเป็นดอกบัว	๕๐๓
พระศาสนา มีก็เพื่อเป็นนิสสรณะ สำหรับออกจากทุกข์	๕๐๔
เพราะไม่รู้จักเสน่ห์ บางเวลา จิตก็ติดคุก อย่างเทวโลก พรหมโลก	๕๐๕
ถ้าไม่รู้จักอัสสาทะ อาทีนวะ นิสสรณะ ของโลก ไม่ถือว่าเป็นสมณะจริง	๕๐๖
ต้องรู้เรื่องทั้ง ๓ ข้างต้นด้วยปัญญา จึงจะเป็นสมณะจริง	๕๐๗
พระอริยะเจ้าไม่นิยม ร้องเพลง เต้นรำ หรือ หัวเราะ	๕๐๘
การร้องเพลง เต้นรำ หัวเราะ เป็นอาการของคนไม่รู้จักโลก จมโลก....	๕๐๙
หลักปฏิบัติเกี่ยวกับโลกุตตระ ต้องที่นี้ เดียวนี้ ไม่ใช่ต่อตายแล้ว	๕๑๐
อย่าเห็นว่าเป็นเรื่องเหลือวิสัย ที่จะเอาชนะสิ่งบีบคั้น	๕๑๑
อย่าไปมัวคิดเสียว่า อีกหลายร้อยชาติจึงจะอยู่เหนือโลก ต้องมีภาวะนี้ ในชีวิตนี้ ๕๑๒	

.....

คำชี้แจง

(การใช้หนังสือเล่มนี้อย่างไร)

หนังสือเล่มนี้ มีชื่อว่า **โอสารัตถ์พพธรรม** เป็นคู่มือแปลกับหนังสือชื่อ **สันตสเลตถ์พพธรรม** หมายความว่าต้องใช้ร่วมกัน อย่างที่ไม่ต้องแยกกัน เพราะจะ ช่วยขยายความ หรือช่วยตอบปัญหา ให้แก่กันและกันได้เป็นอย่างดี, และมีอะไร ๆ มากอย่าง ที่สัมพันธ์กันอยู่; ดังนั้น จึงขอแนะให้ศึกษาหนังสือ ๒ เล่มนี้พร้อมกันไป.

มีผู้สงสัยและสอบถามมาแต่แรกแล้วว่า คำว่า **สันตสเลตถ์พพธรรม** และ **โอสารัตถ์พพธรรม** นี้แปลว่าอย่างไร หรือหมายความว่าอะไร. ข้าพเจ้าอยากจะให้ คำ ๒ คำนี้เป็นที่คุ้นปาก คຸ່ນหู ของพวกพุทธบริษัทเรา เพราะมีความสำคัญและ เหมาะสมอย่างยิ่ง จึงนำมาใช้ทั้งที่รู้สึกอยู่ก่อนแล้ว ว่าเป็นคำที่แปลกหูเกินไป และจะมีผู้สงสัย หรือรำคาญ, แต่เชื่อว่าคงจะเป็นคำธรรมดาไปในที่สุด และเป็น ประโยชน์อย่างยิ่ง สืบไปภายหน้า. ดังนั้น ควรจะอธิบายความหมายของคำทั้งสองนี้ ให้เป็นที่เข้าใจกันเสียก่อน.

คำทั้งสองนี้ หมายถึง **ลักษณะเฉพาะของพุทธศาสนา**, และหมายถึง **สิ่งที่พุทธบริษัท จะต้องใช้ในการหล่อเลี้ยงชีวิตของพุทธศาสนาไว้**; ด้วยการประพฤติ ให้ตรงตามความหมายของคำ ๒ คำนี้

คำว่า **โอสารัตถ์พพ** แปลว่า **ควรหยั่งลงให้ถึงใจความ**, คำว่า **สันตสเลตถ์พพ** แปลว่า **ควรสอบถามให้ทั่วถึงโดยรอบด้าน**. จากพระพุทโธวาท เช่น กาลามสูตร เป็นต้น เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงพระประสงค์ให้พุทธบริษัทเป็นคน เชื่อง่าย หรือเชื่ออย่างมง่าย และเมื่อมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ก็มีหลักเกณฑ์ที่อาจจะ ช่วยสะสางปัญหานั้น ๆ ได้ อย่างถูกต้อง. คำ ๒ คำนี้ เป็นคำที่ข้าพเจ้า “ขอเฝ้า”

เอามาจากพระพุทธรูปในมหาปริพพานสูตร ที่ตรัสไว้ในรูปของ มหาปเทส คือหลักสำหรับตัดสินข้อขัดแย้งสงสัย เกี่ยวกับคำสอนของพระองค์ ที่อาจจะเกิดถั่งเถียงกันขึ้นในหมู่พุทธบริษัท ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็อ้างได้ว่า ได้ฟังมาอย่างนี้ จากพระองค์เอง, หรือจากคณะอาจารย์ ที่ศึกษาจากพระองค์เอง เป็นต้น.

พระพุทธรูปได้ตรัสไว้ว่า ถ้าเกิดขัดแย้งกันขึ้นด้วยข้อธรรมวินัยใด ก็อย่าเพ่อคัดค้านกัน หรือถึงกับทะเลาะวิวาทกัน ขอให้เอาประเด็นแห่งปัญญานั้น ๆ มาทำการ “สันตัสเสตัพพ” หรือ “โอสาระตัพพ” กับหลักเกณฑ์ใหญ่ หรือหลักการทั่วไปในวินัยและในสูตรทั้งหลายดู, ถ้าข้อความใด ของผู้ใดลงรอยกันได้กับกฎเกณฑ์ใหญ่นั้น ๆ แล้ว ให้ถือว่านั้นถูกต้อง หรือตรงตามพระพุทธรูปประสงค์, ถ้าลงกันไม่ได้ ก็อย่าได้ถือเอามาเป็นหลักปฏิบัติ, เพราะมันเป็นข้อปลีกย่อย ที่มีผู้จำมาผิด, สอนสืบต่อกันมาผิด เป็นต้น. นี่แหละคือความหมายของคำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า คำทั้งสองนั้น หมายถึง หลักการสำหรับทดสอบให้พบเนื้อแท้ของพุทธศาสนา และทั้งยังเป็นสิ่งที่พุทธบริษัทจะพึงกระทำ เพื่อเป็นการหล่อเลี้ยงชีวิตของพระพุทธรูปศาสนาที่ถูกต้องให้คงอยู่ตลอดกาลนาน. ข้าพเจ้าขอย้ำ ถึงคำทั้งสองนั้น อีกครั้งหนึ่งว่า: -

โอสาระตัพพ : ต้องหยั่งเข้าไปให้ถึงใจความอันแท้จริง,

สันตัสเสตัพพ : ต้องสอบสวนให้ทั่วถึง โดยรอบด้านจริง ๆ;

เมื่อได้กระทำไปอย่างทั่วถึง ด้วยความระมัดระวัง สุขุมรอบคอบแล้ว ในอาการทั้งสองนี้ เราจะมองเห็นอะไร ลึก และ กว้าง, ละเอียดลออ และสมบูรณ์, มากแ่งมากมุ่ม และ ทุกระดับ; ในที่สุดเราก็สามารถเลือก และพบสิ่งที่ดีที่สุด หรือเหมาะสมที่สุด อันอาจจะใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้จริง คือแก้ปัญหา หรือดับทุกข์ทั้งปวงได้ตามความประสงค์. ขอให้คำ ๒ คำนี้ คຸ້ນปากสำหรับพูด, คຸ້นหูสำหรับได้ยิน, สืบไปตลอดกาล.

การหยั่งลงไปให้ลึก กับ การสอบให้รอบด้าน นี่ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน เพราะมุ่งทำหน้าที่ต่างกัน แต่จะขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งมิได้, ดังนั้น จึงถือว่า

ต้องไปด้วยกันอย่างเป็นคู่ฝาแฝด ในทุกกรณีแห่งกิจการที่ต้องใช้สติปัญญา อันเต็มไปด้วยปัญหาอันสลับซับซ้อน. หนังสือชื่อ **สันตสเสตัพพธรรม** และ **โอสสาเรตัพพธรรม ๒** เล่มนี้มีลักษณะดังที่กล่าวนี้ และเป็นการเพียงพอโดยแน่นอน สำหรับการศึกษานักศึกษาสมัยปัจจุบัน ที่รุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา แต่มีกิจมากมีเรื่องมาก จนหาเวลามาพุ่มเทให้กับการศึกษาพุทธศาสนาได้ยาก. กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือหนังสือ ๒ เล่มนี้ จะเป็น **สูตรสำเร็จ** ที่ครบถ้วน สำหรับการเลือกเฟ้นอย่างรุนแรงไม่ให้หน้าต่อสิ่งที่กำลังเป็นปัญหาอยู่ในหมู่มนุษย์ สมัยอวกาศหรือปรมาณู หรือกระทั่งสมัยปึงปอง นี้เอง.

หนังสือเพียง ๒ เล่ม จะเพียงพอสำหรับนักศึกษาพุทธศาสนาแห่งยุคปัจจุบันได้อย่างไร เป็นสิ่งที่จะประจักษ์แก่ใจของนักศึกษานั้นๆ ในเมื่อได้ผ่านเรื่องราวต่างๆ ในหนังสือ ๒ เล่มนั้นไปแล้ว ด้วยความพยายามที่จะเข้าใจ โดยวิธีทั้ง ๒ วิธี คือทั้ง **โอสสาเรตัพพะ** และ **สันตสเสตัพพะ** นั้นเอง. โดยไม่ต้องเชื่อตามคำยืนยันของข้าพเจ้าที่กำลังยืนยันอยู่เช่นนี้, เพราะถ้าไปเชื่อเช่นนั้น มันก็จะผิดจากหลักเกณฑ์แห่งหนังสือ ๒ เล่มนี้ ไปเสียอีก อย่างน่าเวทนา.

หนังสือ ๒ เล่มนี้ บรรจุไว้ด้วยคำบรรยาย ที่เป็นเสมือน การผ่าตัด ตาม **วิธีโอสสาเรตัพพะ และสันตสเสตัพพะ** อย่างเต็มที่ ในทุกแง่มุมของพระพุทธศาสนา ที่จำเป็นสำหรับผู้ศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน. ถ้าท่านสังเกตดูให้ดี ท่านจะพบว่า ข้าพเจ้าผู้บรรยายกำลังมุ่งหมายจะผ่ากระโหลกศีรษะคน ที่มีมันสมองเต็มอัดอยู่ด้วยความกระหายที่จะศึกษาพุทธศาสนาแต่ตามวิถีทางของปรัชญาเสียท่าเดียว; เกลียดวิธีหรือวิถีทางศาสนา ที่เป็นอิสระจากการใช้เหตุผลอย่างยาเสพติด เพราะกำลังเห่อคำว่า “ปรัชญา” อย่างหลับหูหลับตาแบบสมัยนิยมแห่งยุคปัจจุบัน. ประโยชน์อันแท้จริงที่มนุษย์จะได้รับจากพุทธศาสนา (ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้คำว่าอย่างแท้จริงพ่วงท้ายเข้าอีก) นั้นก็เลยไม่ได้รับ เพราะมัวแต่ไปเสพติดเฮโรอีนของปรัชญาเสียหมด. ข้าพเจ้าขอยืนยันและวิงวอนซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ขอให้ช่วยกัน ใช้วิธีการ ๒ อย่างนี้ ตาม**วิถีทาง**

ของศาสนา เพื่อการเข้าถึง **ตัวแท้ของศาสนา**, แล้วหล่อเลี้ยง “ชีวิต” ของศาสนา ให้ยังคงอยู่สำหรับจะช่วยเหลือมนุษย์ ได้อย่างแท้จริง และครบถ้วนทุกระดับของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน โดยธรรมะระดับที่ต่างกัน ตามธรรมชาติแห่งปัจเจกชน นั้นๆ ทุกยุคทุกสมัยทีเดียว.

ขอให้ลองสังเกตดูอย่างธรรมดาสามัญ ว่า ถ้าเราไม่มีการตรวจดูโดยรอบ คอบรอบด้านแล้ว เราจะยังลึกลงไปที่ตรงไหน อย่างไรถูก, แม้ที่สุดแต่การที่จะปลุกต้นไม้สักต้นหนึ่ง ลงไปในสวน ก็ยังต้องตรวจสอบดูอย่างทั่วถึงเสียก่อนที่จะตัดสินใจลงไปแล้วจะปลุกต้นไม้อะไร ที่ตรงไหน. **การที่จะปลุกธรรมสักข้อหนึ่ง ลงไป**

ในขันธสันดาน ก็จำเป็นที่จะต้องทำโดยวิธีการ ดังที่กล่าวมาแล้ว, และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่า ต้นไม้มีชื่ออย่างเดียวกัน ก็ยังมีหลายชนิด, เช่นกล้วยมีหลายชนิด เราจะปลุกกล้วยอะไร, โดยวิธีใด จึงจะได้ผลที่สุด, กระทั่งถึงการรับประทานผลของมัน ก็ยังจะต้องดูอีกว่าจะรับประทานอย่างไร จึงจะมีแต่คุณโดยส่วนเดียว.

ต่อไปนี้จะได้พิจารณากัน ถึงเรื่องต่าง ๆ ที่จะต้องสันตัสเสตัพพะ หรือ โอสาทัพพะ ดังที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือนี้ พอเป็นตัวอย่าง:-

การถือสธนะ หรือสธนาคมน

เราจะพบว่ามากมายหลายชนิด และหลายระดับ : **ถืออย่างนกแก้ว**
นกขุนทอง ของผู้ที่ถูกจับตัว หรือถูกหลอกมาให้ถือ โดยไม่มีความจริงใจอะไรเลย ก็ยังมีอยู่ทั่วไป และยิ่งสูงต่ำกว่ากัน ตามสถานการณ์ระหว่างบุคคล ทั้งสองนั้น. ถือไปเหมือนลิงได้แก้ว ก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์อะไร และมันจะขว้างทิ้งเสียเมื่อไรก็ได้, เรายังจะต้องช่วยเหลือเขาอีกมาก จนกว่าจะสำเร็จประโยชน์. นี่เป็นการถือสธนะไปอย่างนั้นเอง **ยังไม่ถึง** แม้แต่เมื่อนั้นเลย.

ที่นี้ **ปลุกขั้นต้น** เขาอาจจะตั้งใจถือด้วยศรัทธา แต่ยังมีความมกมายบางอย่างอยู่ แม้จะต้องใจถือจริง ๆ มันก็ยังไม่เรียกว่า ถึง อยู่แน่นอน, บางที **ยิ่งศรัทธามากจะยิ่ง**

ถึงยากไปเสียก็มี, เพราะ การถือ นั้น ถือด้วยสัทธา, ส่วน การถึง นั้นถึงด้วย ปัญญา
 อย่างนี้เป็นต้น. เมื่อสัทธา เป็นสิ่งที่มีหลายระดับ การถือก็มีหลายระดับไปตาม
 พวกหนึ่งอาจจะทำบุญทำทานจนสิ้นเนื้อประดาตัว แต่ก็อาจจะไม่ใกล้พระรัตนตรัยมาก
 ไปกว่าบางคนที่ยังไม่เคยทำทานอะไรเลย ก็ได้.

การออกวาจาเพื่อถึงพระรัตนตรัยก็มีหลายแบบ : ออกวาจาอย่างนกแก้ว
 นกขุนทองก็มี. ออกวาจาเพราะได้ฟังธรรมแล้วเข้าใจและชอบใจธรรมนั้นอย่างสุดซึ่ง
 ก็มี, และเราก็มักจะได้เห็นกันแต่แบบแรก, เพราะแบบหลังไม่ค่อยจะมี, ถึงจะมี
 ก็มักจะเก็บไว้ในใจ ไม่ค่อยจะเปล่งออกมาเป็นวาจา นั่นเอง. ในครั้งพุทธกาลนั้น
 แบบหลังเสียอีก กลับมีอยู่ตามธรรมดา, ส่วนแบบแรก หรือแบบนกแก้วนั้นอาจจะ
 หาดูไม่ได้เลย เพราะไม่มีธรรมเนียมให้ทำเช่นนั้น เหมือนสมัยนี้ แต่อย่างไรก็ตาม,
 แม้จะเป็นการเปล่งวาจาโดยจิตใจชอบธรรม ก็ยังหาเป็นการ “ถึง” โดยสมบูรณ์ไม่,
 หากแต่จะเรียกได้ว่า เป็นการ “ถือ” อย่าง อย่างสมบูรณ์ เท่านั้น. เว้นเสียแต่
 ผู้นั้นจะได้เห็นธรรมมาก ถึงขนาดเป็นพระโสดาบันแล้ว จึงจะกล่าวได้ว่า เป็นการ
ถึงโดยสมบูรณ์ ในขั้นแรก, เพราะยังมีขั้นสมบูรณ์ ในขั้นสุดท้าย กล่าวคือ เมื่อ
 ผู้นั้นได้รู้ถึงขั้นพระอรหันต์เสียก่อน. การกล่าวอย่างนี้ อาจจะไม่มีการเห็นด้วย,
 เพราะให้คำจำกัดความที่แตกต่างกัน, หรือถึงถึงความหมาย ที่ตื้นลึกกว่ากัน,
 ถึงแม้ข้าพเจ้าผู้บรรยายเรื่องนี้เอง ในบางคราว พุดกันในระดับศีลธรรม และใช้ภาษา
 คน กว้างมาตรการไปอย่างหนึ่ง, ในบางกรณี พุดกันในระดับปรมัตถธรรม และ
 ใช้ภาษาธรรม กว้างมาตรการไปอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจดูเป็นการพุดที่ขัดกัน. แต่ถ้า
 ท่านได้ใช้วิธีการสันทสัดัพพะ และโสภาเรตัพพะ โดยทั่วถึงแล้ว ท่านจะเข้าใจ
 ได้เอง ว่าไม่มีอะไรที่ขัดกัน, และยิ่งกว่านั้น ก็คือท่านจะสามารถเลือกเอาวิธีการเข้า
 ถึงพระรัตนตรัยในระดับสูงสุดและแท้จริงได้ด้วย. และในที่สุด จะมีเรื่องที่น่าหัว
 เกิดขึ้นว่า การปฏิบัติในพุทธศาสนานี้ ไม่มีอะไรมากไปกว่า การเข้า “ถึง” พระ-
 รัตนตรัยที่แท้จริงให้ได้ เท่านั้นก็พอแล้ว, หรือหมดแล้ว สำหรับการปฏิบัติใน

พุทธศาสนา, เพราะมีการบรรลุผลนิพพาน รวมอยู่ในนั้นเสร็จหมดแล้ว. เรื่องที่ต้องกวาดตาดูให้รอบด้าน แล้วเจาะหรือหยั่งลงไปจุดอันแท้จริงของเรื่องนั้น ให้สำเร็จประโยชน์ถึงที่สุด มันมีอยู่อย่างเร้นลับเช่นนี้; และนี่เป็นตัวอย่างส่วนน้อย.

การบริจาทาน

ถึงแม้การบริจาทาน ที่ใคร ๆ ก็เหมาเอาว่าเป็นเรื่องเบื้องต้น และต้น ๆ ในวงการศาสนา นี้ก็เหมือนกัน : ถ้าได้พิจารณาโดยละเอียดทุกแง่ทุกมุม ทั้งโดยอรรถะและโดยพยัญชนะ แล้วก็จะพบข้อเท็จจริง หรืออะไร ๆ ที่แปลกประหลาด หรือซับซ้อนอย่างเดียวกันอีก จนถึงกับจะพูดได้อีกว่า ในพุทธศาสนาทั้งหมดนั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่า การให้ทานให้ถึงที่สุด เท่านั้นก็พอแล้ว, ไม่มีอะไรมากหรือสูงไปกว่านั้นอีกแล้ว. ถ้าผู้อ่านได้เข้าใจเรื่อง อามิสทาน อภัยทาน ธรรมทาน และ **สุญญตาทาน** ที่รวมอัตตทาน และนิพพานทานเป็นที่สุด เข้าไว้ด้วยกันแล้ว ก็จะพอมองเห็นวิเวกที่ว่าเราไม่ต้องทำอะไร นอกจากการให้ทานอย่างเดียว ก็พอแล้ว, ขอแต่ให้ถึงที่สุดเท่านั้นเอง.

การกล่าวอย่างนี้ มิใช่เป็นการตั้งใจกล่าวอย่างเล่นสำนวนโวหาร หรือแม้แต่ “เล่นลิ้น” แต่มี **เจตนาจะช่วย “ประหยัด”** อย่างยิ่ง: *ประหยัดเวลา, ประหยัดสติปัญญา ประหยัดเรี่ยวแรงของการศึกษาและการปฏิบัติธรรม อย่างสูงสุด.* ถ้าท่านชอบใจวิธีการประหยัดเช่นนี้ ท่านย่อมจะชอบวิธีการแห่งสันตัสเสตัพพธรรม และโอสาเรตัพพธรรม เป็นแน่นอน. มันไม่มีอะไรมากไปกว่า การเหลียวดูให้รอบคอบรอบด้าน แล้วหยั่งลงไปยังจุดที่เป็นหัวใจของเรื่องนั้นให้ถึงที่สุด เรื่องก็จะถึงที่สุดได้ โดยการกระทำเพียงเท่านั้นเอง. ถ้าท่านเข้าใจวิธีการดังที่กล่าวนี้ดี ท่านจะตอบปัญหาที่ท่านก็มักจะถามอยู่บ่อย ๆ ได้ด้วยตนเอง คือปัญหาที่ว่า **ทำไมคนครึ่งพุทธกาลจึงบรรลุผลกันได้ง่าย ๆ นัก ในปริบทาเดียว,** ทั้งนี้ก็เพราะว่า เขาไม่ได้

ต้องการบรรลุผลอย่างเป็นพิธีรีตอง หรือมงาย, หากแต่รู้จักตัวปัญหาต่าง ๆ ดี มองดูรอบด้านแล้ว หยั่งลงสู่ปัญหาที่เป็นศูนย์กลางหรือหัวใจ และพบคำตอบโดย หนทางหรือวิธีเดียวกันนั้น : สามารถที่จะฟังเรื่องอันแท้จริงของชีวิต จากพระพุทธรูปองค์นั้นเข้าใจ ณ ที่นั่งหรือชั่วขณะที่พบกันนั่นเอง, ซึ่งข้อนี้ ย่อมหมายความว่าคนเหล่านั้นมีสันตศีลธรรม และโอสธรรม อยู่ตลอดเวลาเป็นประจำ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง **มีมากถึงที่สุดโดยอัตโนมัติ** ในขณะที่ฟังคำตรัสของพระองค์นั่นเอง.

เรื่องการให้ทานนี้ โดยสรุปแล้ว จักมีเป็น ๒ ประเภท คือ **ให้เพื่อรับกำไร** ที่ส่งเสริมกิเลส เอาเพิ่มให้แก่ตัว และ**ให้เพื่อสลัดออกไปจากความยึดมั่นถือมั่น** หรือทำลายกิเลส เอาความเบา ความหลุดพ้น และความว่างในที่สุด เป็นผลที่มุ่งหมาย. บัดนี้ โลกเรารู้จักกันแต่อย่างแรก, ดังนั้น การให้ทานเอง กลับเป็นสิ่งสร้างปัญหายุ่งยากให้แก่มนุษย์ เพิ่มมากขึ้น, หรือมีปัญหาอย่าง “ดี” สำหรับให้แก่กันไม่มีที่สิ้นสุด เพราะทุกคนล้วนแต่มุ่งการค้ากำไรเกินควร อย่างไม่มีที่สิ้นสุดด้วยกันทั้งนั้น.

การให้ทาน ที่มีประโยชน์ที่สุด หรือจำเป็นที่สุดสำหรับสังคม นั้น คือ **อภัยทาน**, คือ การทำตนให้ไม่เป็นที่หวาดกลัวสำหรับผู้อื่น, อยู่ในรูปของการอดโทษ ให้อภัย ก็มี ในรูปของการไม่เบียดเบียนโดยตรง หรือการไม่เบียดเบียนโดยอ้อม เช่น การไม่คอยเอาวัดเอาเปรียบ ก็มี. ถ้าคนทั้งโลกบำเพ็ญ อภัยทาน กันอย่างเคร่งครัดเท่านั้น โลกก็มีสันติภาพอันถาวรได้ โดยไม่ต้องสงสัย; แต่แล้วก็ไม่มีความจริง หรือรู้จักสิ่งเหล่านี้กันเสียเลย ถ้านำไปเทียบกับ การให้ทานเพื่อเอาหน้า หรือลงทุนค้ากำไร ซึ่งรู้จักแพร่หลายที่สุด; โลกจึงมีได้เพียงสันติภาพจอมปลอม เท่านั้นเอง. ดังนั้น **สันตศีลธรรม** และ **โอสธรรม** ในกรณีแห่งอภัยทาน เป็นสิ่งที่ควรสนใจและรื้อฟื้นกันขึ้นมา ให้เต็มที่.

อย่างไรก็ดี, **อภัยทานนี้ถ้าจะเป็นไปได้สูงสุด** ก็ไม่หนีจากสุญญตาทาน
อีกนั่นเอง. ถ้ายังเห็นแก่ตัวจัด ก็รักผู้อื่นไม่ได้, ให้อภัยใครไม่ได้, อดเขาเปรียบ
ผู้อื่นไม่ได้; แต่ถ้าเห็นธรรมถึงขนาดว่างจากตัวตน มันก็เป็น **อภัยทานถึงที่สุดโดย
อัตโนมัตติและตลอดเวลา.** เมื่อถูกขู่กัด ก็จะไปคิดในทำนองว่า มันยุติธรรมแล้ว
เพราะอยู่ในโลกด้วยกัน ก็ต้องอาศัยกันทุกฝ่าย และขู่มันไม่อาจจะกินสิ่งอื่นเป็น
อาหารได้ มันก็ควรจะได้กินเลือดคน, ดังนี้ เป็นต้น. เมื่อถูกเขาขโมย ก็จะนึกอย่าง
เดียวกับถูกขู่กัด ก็ไม่ต้องโกรธเขา หรือจับตัวส่งเจ้าหน้าที่ อย่างที่พระเยซูสอนว่า
เขาตบแก้มซ้าย ก็ยอมให้เขาตบแก้มขวาด้วย, เขาขโมยเสื้อไปแล้ว ควรเอาผ้าห่ม
ตามไปให้เขาด้วย แทนที่จะจับตัวเขาไปรับการลงโทษ. การทำอย่างนี้ เป็นของง่าย
สำหรับผู้เข้าถึงสุญญตาทาน, แม้ว่าจะทำยากสำหรับคนธรรมดา ก็ยังเป็นสิ่งที่ต้อง
พยายามอยู่นั่นเอง. และถ้ารู้จักใช้สันตสเลตัพพะธรรม และโอสาเรตัพพะธรรมให้ถูก
วิธีแล้ว เรื่องยากก็กลายเป็นเรื่องง่าย และสนุกสนานไปได้ อย่างไม่น่าเชื่อ.

การถือศีล มีศีล

ข้อเท็จจริง ที่ใครเถียงไม่ได้มีอยู่ข้อหนึ่ง ว่า **รักษาศีลจนตายก็ไม่เคย
มีศีล, ส่วนอีกคนหนึ่ง ไม่เคยรักษาศีลเลย กลับมีศีลบริสุทธิ์จนตาย.** ภาวการณ์อย่าง
หลังนี้เป็นสิ่งที่มีได้โดยแท้จริง ถ้าหากเขาผู้นั้นสามารถใช้วิธีการของสันตสเลตัพ-
พะธรรม และโอสาเรตัพพะธรรม นั่นเอง. ถ้ามีสุญญตาทานอยู่เป็นประจำแล้ว ก็ไม่มี
ทางที่จะผิดศีลหรือล่วงศีลข้อไหนได้เลย เพราะไม่มีเจตนาที่จะทำชั่วอย่างใดได้, และ
ไม่ต้องเจตนาจะรักษาศีล ก็เป็นศีลโดยอัตโนมัตติ ชนิดที่เรียกว่า ไม่เคยรักษาศีล
แต่กลับมีศีลชนิดโลกุตตระ ตามแบบของพระอรหันต์. คนที่มีแต่เจตนาอย่างเดียว
โดยไม่มีปัญญานั้น ไม่มีทางที่จะรักษาศีลหรือมีศีลอย่างคงที่สม่ำเสมอตลอดกาลได้.
คนที่ไม่มีกิเลส ย่อมมีศีลโดยอัตโนมัตติ, คนที่มีสติปัญญาที่ถูกต้องเพียงพอ ก็มีทาง

ที่จะเป็นได้อย่างเดียวกัน, เพราะไม่มีความคิดอย่างต่ำ ๆ เลว ๆ ที่เป็นทางแห่งการทำให้ผิดสืล. **คนที่มึนสั้ยแห่งหิริโตนตบปะมาแต่กำเนต** แล้วถูกอบรมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไป จนกลัวยบปเกลียดยบป ละอายบปเป็นปรกติแล้วก็ไม่มีทางที่จะขาดสืลไปได้เลย. ขอให้ศึกษาดูให้ครบถ้วน ว่ามีทางที่จะมีสืลได้ก็ทางด้วยกัน แล้วมีทางไหนที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์ได้จริง และ**จริงยิ่งกว่าจริง**, ก็ขอได้เลือกเอาวิธีนั้น ซึ่งจะเบาสบายสะดวกตายยิ่งกว่าวิธีอื่น ๆ โดยไม่ต้องสงสัยเลย

เมื่อพูดถึงกันคนทั้งโลก ก็จะมีผู้คิดว่า เราไม่สามารถทำให้คนทั้งโลกมีสืลกันทั้งโลกได้. แต่ตามความจริงนั้น เราสามารถทำให้คนทั้งโลกเกิดนิยมนิยมความรู้สึกผิดชอบชั่วดี, ให้เกลียดความทุกข์, ให้อยากเป็นมนุษย์ที่ถูกตองและสมบูรณ์, ให้สนใจในความสงบ, แล้วเขาก็จะพากันเดินเข้าไปสู่ความมีสืลได้ โดยไม่รู้ตัว ด้วยวิธีการของสันตสัเสตัพพธรรม และโอสาเรตัพพธรรม อีกนั่นเอง. **เดี๋ยวนี้ เราย่อยกันในโลก** **ราวกะว่ากำหุ้มดไม่ดูอะไร** นอกจากสิ่งที่เป็นเหยื่อของกิเลสตัณหาหันเสียทำเดียว: ไม่มีการมองดูรอบด้าน แล้วหยั่งลงสู่จุดสำคัญจุดหนึ่ง ที่เข้าใจและเลือกดูเป็นอย่างดี แล้วด้วยสติปัญญา **ชั้นที่เป็นของมนุษย์กันจริง ๆ**, ซึ่งเป็นผลของการขาดเสียซึ่งธรรม ๒ ประการนั้น. ถ้าโลกเราพากันอยู่ด้วยธรรม ๒ ประการนี้กันให้เพียงพอแล้ว โลกนี้ก็จะเป็โลกของมนุษย์กันจริง ๆ ยิ่งขึ้น.

การมีสมาธิ

คนทั่วไปในเวลานี้ รู้จักใช้สิ่งที่เรียกว่า “จิต” ให้เป็นประโยชน์ได้ต่ำเกินไป เพราะขาดความรู้ประเภทสันตสัเสตัพพธรรมและโอสาเรตัพพธรรม. ถ้าจิตถูกอบรมดี คือเป็นจิตสูงจริงแล้ว ก็จะเป็นจิตที่สะอาด มั่นคง และแคล้วคล่องว่องไว ในหน้าที่การงานของตน มีผลทำให้เป็นคนมีความสะอาด – สว่าง - สงบ. ถ้าเป็นกันทั้งโลก. โลกก็จะมีแต่สันติภาพอันถาวร หรือกลายเป็นโลกของมนุษย์ที่แท้จริงสมชื่อ.

คำว่าสมาธินั้น มิได้หมายถึงการนั่งตัวแข็งหลับตาตะเพิดไป ซึ่งนั่นเป็นเพียงการฝึกส่วนหนึ่งตอนหนึ่งเท่านั้นเอง และเป็นสมาธิที่มุ่งจะหาความสุขโดยวิธีบ้วนของคนบางประเภทเท่านั้น.

สำหรับคนทั่วไปทุกคนแล้ว **สมาธิหมายถึงความมีจิตที่บริสุทธิ์-มั่นคง-ว่องไว ในหน้าที่ของจิตนั่นเอง.** จิตชนิดนี้ มีผลทำให้ผู้นั้นสามารถทำการงานทุกอย่างได้ดี แม้แต่การงานทางกาย, และเป็นผู้มีปัญญาโดยสะดวกง่ายดายไม่ว่าต้องการจะรู้อะไร, พร้อมกันนั้นก็มีความสุขความเย็นใจ เป็นผลกำไรล่วงหน้าไปแล้วตั้งแต่ขณะเริ่มลงมือทำการงาน จนกระทั่งสนุกสนานในการทำงาน ไม่ต้องแสวงหาความสุขหรือพักผ่อนจากสิ่งอื่น. แต่ในปัจจุบันนี้ คนเป็นทาสของกามารมณ์มากเกินไป และไม่รู้สึกรู้สีกตัว **มีกามารมณ์เป็นนิमितของสมาธิตามแบบของเขา** จึงได้ผลเป็นคนมีจิตที่ตกเป็นทาสของกามารมณ์ไปจนตลอดชีวิต. การงานเป็นเพียงการอาบเหงื่อต่างน้ำเพื่อแลกเอากามารมณ์มานั่นเอง หาความสนุกสนานอันใดมิได้ นอกจากเป็นเปรตที่หิวจัดชนิดหนึ่งอยู่ตลอดเวลา. **สมาธิของเปรต** จะเป็นอย่างไร ก็ขอให้ลองคิดดู.

สมาธิของพระอริยะเจ้าทั้งหลาย นั่นคือการอบรมจิต ให้เป็นจิตเฉียบแหลม ที่สามารถเจาะแทงผ่านแห่งอวิชชา ที่ทำให้คนเรามีความมืดมนที่ยิ่งกว่าตาบอดอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เข้าใจว่าตาสว่าง, ผ่านแห่งอวิชชานั้น คือความหลงยึดมั่นเป็นตัวกู-ของกู ที่เคยชินเป็นนิสัยสันดาน, เมื่อเจาะแทงผ่านชนิดนี้ออกไปได้ ก็พบโลกที่สว่างได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ในทุกแห่งทุกมุม, เราเรียกคนประเภทนี้ว่าพระอริยะเจ้า หรือ **คนที่ทำอะไรไม่ผิด ทั้งเพื่อตัวท่านเอง และคนอื่นทั้งโลก.** กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็กล่าวได้ว่า ท่านสามารถมีและใช้สมาธิตามแบบธรรมชาติได้ตรงตามวัตถุประสงค์ ในเมื่อปุถุชนทั่วไปพากันคลานงุ่มง่ามเป็นคนตาบอดและแถมเป็นง่อยด้วย อยู่ตลอดเวลา.

สรุปใจความของตัวอย่าง

เท่าที่กล่าวมาพอเป็นตัวอย่างเพียง ๔ เรื่องนี้ ก็รู้สึกว่าเป็นการเพียงพอสำหรับการที่จะรู้จักสังเกต และนำเอาหลักเกณฑ์นี้ไปใช้กับเรื่องที่ยังเหลือ. แต่ที่สำคัญที่สุดนั้น ท่านจะต้องสามารถ “มองดูรอบ ๆ แล้วหยั่งลงสู่จุดลึกจุดหนึ่ง” ถึงกับเป็นเรื่องที่เห็นโดยประจักษ์ว่า ถ้าจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่น คือปราศจากความรู้สึกว่า “ตัวกู-ของกู” เมื่อไรแล้ว เมื่อนั้นจะเกิดอาการมีขึ้นโดยอัตโนมัติ ของสิ่งที่เรียกว่า สรรณาคมน์ – ทาน – สีล – สมาธิ และอื่น ๆ ตามที่ยกมาเป็นหัวข้อสำหรับบรรยายในหนังสือเล่มนี้ทั้งหมด, ซึ่งฟังดูแล้ว รู้สึกว่ามันเป็น **เคล็ดลับที่ง่าย และ** มากเกินไปจนไม่น่าเชื่อ.

ถ้ามองหรือ “หยั่ง” ลงไปได้ลึกกว่านั้นอีก ก็พบได้ถึงว่า **ข้อปฏิบัติทั้งหมด** ที่กล่าวในหนังสือเล่มนี้ ก็เพื่อผลคือความมีจิตหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู - ของกู นั่นเอง, หากแต่ว่ามันเป็นการหลุดพ้นที่เด็ดขาด หรือถาวร. จิตที่ว่างชั่วคราว ๆ นั้น ยังเป็นสิ่งต้องอบรมให้ว่างถึงขั้นเด็ดขาด ซึ่งทำได้โดยรักษาความว่างชั่วคราว ๆ นั้น ให้คงมีติดต่อกันไปเท่านั้นเอง. ตั้งแต่เกิดมา ขึ้นกันแต่กับความวุ่น, มาหัดกันเสียใหม่ ให้เคยชินกับความว่าง คือความมีสรณาคมน์ ทาน สีล และสมาธิ อยู่โดยอัตโนมัติในตัวมันเองโดยนัยดังกล่าวแล้ว. เครื่องมืออันสำคัญก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า ไม่ประมาทवादตี; แต่มองดูให้รอบ ๆ แล้วหยั่งลงที่จุดอันแท้จริง ให้ถูกจุดที่เป็นหัวใจของเรื่องนั้น ๆ นั้นแล.

ขอให้อ่านคำชี้แจง ในหนังสือสันตสเลตัพพธรรม นำมาผสมผสานกับคำชี้แจงในเล่มนี้ ในฐานะเป็น **หนังสือ “คู่มือแฝด”** ดังที่กล่าวแล้วด้วย.

พุทธธาส อินทปัญโญ

โมกขพลาราม, ไซยา

๑๔ มีนาคม ๒๕๑๗

โอศาเรตัพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสรวนาคมนั

- ๑ -

เสารั ที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรม ทั้หลาย,

การบรรยายวันเสารันี้ จะมีหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสรวนาคมนั** ซึ่งท่านทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้ว. สำหรับวันนี้ ขอให้เป็นที่ทราบกันว่า เป็นวันแรกของการเปลี่ยนชุดการบรรยาย จากภาคมาฆบูชา มาเป็น ภาควิสาขบูชา:ในภาควิสาขบูชา ๓ เดือนนี้ เราจะมีหัวข้อการบรรยาย เกี่ยวกับ **หลักการปฏิบัติโดยเฉพาะ**, ต่างจากภาคที่แล้วมา ซึ่งเป็นการบรรยายในลักษณะที่เป็นหลักวิชา ในความหมายกว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป.

สิ่งที่เรียกว่า **หลักปฏิบัติ**นี้ ที่แท้ มันก็ขึ้นอยู่กับความรู้ทั่ว ๆ ไป : เมื่อเรามีความรู้ในเรื่องหลักทั่ว ๆ ไป เราก็อาจจะเลือกเอาหลักปฏิบัติขึ้นมาได้โดยง่าย และโดยถูกต้องกว่าที่เราจะไม่รู้เรื่องกว้าง ๆ โดยทั่วไปเสียเลย ความรู้กว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป จัดเป็นพวงวิชา, ส่วนการปฏิบัตินั้น คือการทำไปตามหลักวิชาหรือวิชา, ได้ใน บทว่า **วิชาจรณสมปโน**, ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกันเสมอ. สิ่งที่เรียกว่า **วิชาจะต้อง มีทั้งข้างหน้า และข้างหลัง** ของสิ่งที่เรียกว่า **จรณะหรือการปฏิบัติ**.

ถ้าเปรียบกับการเดินทาง *ความรู้เรื่องการปฏิบัติ* นี่มันก็เหมือนกับแผนที่ ส่วน *การปฏิบัติ* ก็เหมือนกับการเดินทาง หลักเกณฑ์อันนี้ มีอยู่อย่างชัดเจนใน พระพุทธศาสนาเรา คือบทพระพุทธานุญาตที่มีอยู่ว่า “*วิชชาจรณสมุปปันโน*” ซึ่งท่านทั้งหลายก็ได้ยินได้ฟังกันอยู่แล้วทุกคน เมื่อสวดมนต์. “*วิชชาจรณสมุปปันโน*” - ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือ **ถึงพร้อมด้วยความรู้และถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติ** รวมกันเป็น ๒ อย่าง

เราได้พูดกัน *เรื่องความรู้* ทั่ว ๆ ไป ถึง ๓ เดือนที่แล้วมา. วันนี้ก็เริ่มพูด *เรื่องหลักปฏิบัติโดยเฉพาะ* เป็นวันแรก มีหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสรณาคมน** มันก็คือการ **พูดถึงเรื่องสรณาคมนโดยวิธีปฏิบัติ**.

ที่ได้เอารื่องนี้มาพูดเป็นเรื่องที่ ๑ ของหมวดการปฏิบัตินี้ มันก็มีเหตุผลอยู่หลายอย่าง : อย่างแรกก็คงจะหายกันได้ว่า มันมีเหตุผลอยู่ตรงที่ว่า เรื่องนี้มันเป็นเรื่องแรกของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา.

พอพูดว่า จะพูดเรื่องสรณาคมน บางคนอาจจะนึกว่าพูดไปทำไม? เรื่อง ก.ข. ก.กา เรื่องหญ้าปากคอก เรื่องที่เด็ก ๆ ก็ว่าได้ รับได้ อะไรทำนองนี้นั้น เป็นความเข้าใจที่ยังไม่ถูกต้อง.

ขอให้พิจารณาดูให้ดีจนกระทั่งเห็นว่า เดี่ยวนี้มีการถือสรณาคมนชนิดที่เป็นพิธีรีตอง มีมากเกินไป แล้วก็ม่งายมากขึ้น จนกลายเป็นโรคติดต่อก หรือเป็นเนื้องอกเนื้อร้ายขึ้นมาก็ได้ เพราะไปเข้าใจว่ามันง่ายเกินไป มันก็เลยไม่สนใจ คตินึกให้ละเอียดลออ มันก็ทำไปอย่างละเมอ ๆ มันก็กลายเป็นพิธีรีตอง เป็นความม่งาย. ความม่งายนี้ก็ติดต่อกันไปถึงลูกถึงหลานถึงเด็ก ๆ ; นี่เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา.

ฉะนั้น เราจะต้องแยกสรณาคมน์ ออกเป็น ๒ พวก เป็นอย่างน้อย คือ การถือสรณาคมน์ที่เป็นพิธีต้องมากเกินไปอย่างหนึ่ง กับการถือสรณาคมน์ที่ถูกต้องอย่างหนึ่ง. ถ้าจะกล่าวให้เป็นหลักรวบยอดทั้งหมดทั้งสิ้นอีกอย่างหนึ่ง ก็กล่าวว่า สรณาคมน์ของบุคคลที่รับถือก่อนแต่ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ก่อนแต่ที่จะเลื่อมใส ด้วยใจจริง นี่ประเภทหนึ่ง คือสรณาคมน์ที่มีการรับเอาโดยที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร หรือก่อนที่จะเข้าใจธรรมะหรือเลื่อมใส นี่มีอยู่พวกหนึ่ง; แล้วก็อีกพวกหนึ่ง คือ สรณาคมน์ที่ถูกต้อง สรณาคมน์ที่รับถือเอา ต่อเมื่อเข้าใจธรรมะเพียงพอจนเลื่อมใส จนทนอยู่ไม่ได้ จึงประกาศตัวรับถือสรณาคมน์.

ถ้าพูดถึงครั้งพุทธกาล ที่ปรากฏมีอยู่ในคัมภีร์พระบาลี ก็มีอยู่ชัดว่า เขาถือสรณาคมน์กันก็ต่อเมื่อได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสแล้ว เข้าใจแล้วพอใจ เห็นธรรมด้วยปัญญา มีปิติปราโมทย์มาก ทนอยู่ไม่ได้ จึงออกปากมาเป็นการถือสรณาคมน์ คือถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ตั้งแต่บัดนี้ ไปจนตลอดชีวิต. อย่างนี้เขาถือสรณาคมน์หลังจากที่เข้าใจธรรมะแล้ว ทนอยู่ไม่ได้ จึงประกาศการถือออกไป.

ที่นี้ พอมาถึงสมัยนี้ มีอยู่เป็นส่วนใหญ่ ที่ถือตามธรรมเนียม จับตัวมาให้ถือ หรือหลอกให้ถือ หรืออะไรก็สุดแท้ โดยที่ไม่รู้ว่าธรรมะนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร ; นี่เรียกว่าสรณาคมน์อย่างพิธีต้อง ถือก่อนแต่ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร : นี้อย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งก็คือสรณาคมน์ที่ถูกต้อง ถือหลังจากที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรมาเป็นอย่างดีแล้ว. ฉะนั้น เราควรจะทำความเข้าใจกันในเรื่องสรณาคมน์นี้ ให้มันถูกต้อง จะเรียกกันว่าสะสาง หรือทำสังคายนา เรื่องการถือสรณาคมน์กัน เสียหลักที่ก็จะดีเหมือนกัน ให้มันสมกับที่พุทธศาสนานี้เป็นศาสนาของคนที่มีปัญญา

นั่นแหละคือข้อที่ว่า ทำไมจึงพูดถึงเรื่องนี้ ซึ่งคนทุกคนถือว่าเป็นเรื่อง
หน้าปากคอก เป็นเรื่อง ก. ข. ก. กา ในพุทธศาสนา แต่เดิมนั้นมันชักจะเลอะเลือน
เต็มที เพราะทำไปโดยไม่ต้องติดต่องานก็ได้.

โดยพญูชนะ หรือตัวหนังสือ มันแปลว่า การถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็น
 สรรณะที่พึง. ที่นี้ คำว่าสรรณะหรือคำว่าที่พึงนี้ มันมีทั้งทางกายและทางจิต : ที่พึง
 ทางกายก็หมายความว่า มันเป็นสิ่งที่ช่วยเหลือกันได้ด้วยมือด้วยเท้าด้วย ทางร่างกาย

หรือด้วยเงินด้วยทอง ด้วยสิ่งของ อย่างนี้มันเป็นที่พึ่งทางภายนอก ทางกาย นี่ไม่นับเนื่องอยู่ในข้อนี้ เพราะมันเป็นเรื่องของธรรมดาสามัญเกินไป.

สรวณาคมน์ เล็งถึงแต่เรื่องทางจิตใจ ที่จะทำให้หายกลัวเป็นข้อใหญ่ เพราะว่าปัญหามันอยู่ที่ความกลัว ไม่สบาย นอนไม่หลับ หรือว่ากระวนกระวายอยู่ด้วยความกลัว จนจะเป็นบ้าไป ; ฉะนั้น เมื่อมีอะไรมาทำให้เป็นที่แน่ใจจนหายกลัว มันก็นอนหลับ ไม่เป็นบ้า. **เราจึงพูดว่าสรวณาคมน์ก็คือวัชชินกันโรคบ้า**, ถ้าใครมีถูกต้อง มันก็ไม่ใช่บ้า ถ้าใครมีไม่ถูกต้อง ต้องเป็นบ้าชนิดใดชนิดหนึ่ง คือโดยเปิดเผยก็มี โดยเร้นลับก็มี โดยดูไม่ออกก็มี.

ฉะนั้นอย่าทำเล่นกับสิ่งที่เรียกว่าสรวณาคมน์ ถ้ามีไม่ดี มีไม่เป็น ก็เป็นบ้า คือเป็นคนโง่ เป็นคนหลง เป็นคนไม่ได้รับความพักผ่อนของดวงวิญญาณของชีวิตจิตใจอย่างถูกต้อง มันก็กระสับกระส่าย ในที่สุดมันก็จะเผลอเผลอออกไปนอกกลุ่มนอกทาง กลายเป็นมิจฉาปฏิฐิฏฐิไปได้.

คำว่า **สรวณะ** นี้ แปลว่าที่พึ่งก็ได้. แปลว่าที่ระลึกก็ได้. ตัวหนังสือแท้ ๆ คำว่า **สรวณะ** แปลว่าที่ระลึกนึกถึง แต่ความหมายมากมายเป็นที่พึ่ง นี่มันเรื่องเดียวกัน พอเรากลัวอะไร เราก็ระลึกนึกถึงสิ่งใด เพื่อจะทำให้หยุดกลัว สิ่งนั้นเลยเป็นที่พึ่ง. คนเรากลัวอะไร จะระลึกนึกถึงสิ่งที่เป็นที่พึ่งไว้ก่อนเสมอ เช่นเด็กเล็ก ๆ พอมีอะไรมาทำให้กลัว ก็จ้องหาแม่ คือจะนึกถึงแม่ก่อนเสมอ ; ฉะนั้นแม่ก็เป็นสรวณะ คือเป็นที่ระลึกถึง เพราะว่าแม่จะเป็นที่พึ่งเป็นผู้คุ้มครอง ; เด็กนั้นจึงระลึกนึกถึงแม่ หรือคนใดคนหนึ่งที่จะเป็นผู้คุ้มครอง ; นี่เป็นได้ด้วยอำนาจของสัญญาตญาณล้วน ๆ ไม่ได้สั่งสอนกันในทางศาสนา.

แต่ว่าสัญญาตญาณชนิดนี้ คือสัญญาตญาณที่เป็นรากฐานของการถือสรวณาคมน์. เดียวนี้เราโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว มันก็มีเรื่องที่ใหญ่ที่ยากที่ลึกตามขึ้นมา

ความกลัวมันก็ใหญ่และยากและลึก เราก็จะต้องมีอะไรที่ขจัดความกลัวที่ลึกขึ้นมา มันจึงต้องมีสรณาคมน์ ตามหลักทางพระศาสนา ตามทางธรรม เพื่อจิต เพื่อวิญญาณที่มันสูงขึ้นมา ; นี้เรียกว่าโดยตัวหนังสือ คำว่า *สรณาคมน์* แปลว่า การถึงที่พึ่ง หรือที่ระลึกถึง เพื่อทำให้จิตใจสบาย. นี่เป็นพื้นฐานก่อน.

แล้วเมื่อปรากฏแก่ใจว่า เป็นที่พึ่งที่ระลึกถึงได้ มันก็ขยายตัวไปเป็นความเชื่อ เป็นศรัทธา คือความเลื่อมใส อะไรที่แน่นแฟ้นออกไป มันก็เลยมีการปฏิบัติตามที่สูงขึ้นไปอีก ; ฉะนั้น ก็มีทางที่จะไปสู่ความดับทุกข์ได้ในที่สุด.

เมื่อกล่าวโดยอรรถะ หรือโดยความหมายกันบ้าง : คำว่า “*อาคมนะ*” ที่แปลว่ามาถึงนี้ โดยอรรถะก็หมายถึง “ถือ” คือใจถึง ใจถึงคือใจถือเอาไว้. ฉะนั้นถึง กับถือ ในกรณีนี้ มันกลายเป็นสิ่งเดียวกัน. ถ้ายังไม่มีพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์จริง ๆ มันก็เป็น *การถือ* ไปก่อน คือไปรับเอามาถือไว้ ไปนึกคิดมายึดถือไว้; ฉะนั้น การถือก็ดี การพยายามถือก็ดี มันเป็นเรื่องของคนที่ยังไม่ถึง ยังไม่ได้. แต่ถ้ามันมีการได้แล้วก็เรียกว่า “ถึง” ดีกว่า หรือ “ถึงแล้ว”

ฉะนั้น เมื่อท่านทั้งหลายรับศีลรับสรณาคมน์ : บางคนก็ว่าข้าพเจ้าถึงแล้ว ซึ่งพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่ง บางคนก็ว่า ข้าพเจ้าถือเอาซึ่งพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่ง, นี่ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ คนที่ขอบพูดว่า ข้าพเจ้าถึงแล้วนั้น มันจริงหรือเปล่า ? หรือมันหลับตาพูด ? หรือมันหลอกลวง ? ที่พูดว่าข้าพเจ้าถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าถึงแล้วซึ่งพระพุทฺธเจ้า มันมีความหมายเต็มรูปว่า “ถึงแล้ว” ; แล้วผู้ว่านั้นถึงจริงหรือเปล่า ? หรือว่าถึงแต่ปาก ? อย่างนี้มันถึงแต่ปากก็ได้ หรือถึงด้วยจิตใจจริง ๆ ก็ได้ ; ฉะนั้นทุกคนจะต้องชำระความหมายของคำว่า “ถือ” และคำว่า “ถือ” นี้เสียให้ถูกต้อง : “ข้าพเจ้าถือเอาซึ่งพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่ง” อย่างนี้ไม่มีทางจะผิด. แต่ถ้า *เพ้อถึง* แล้ว มันมีทางที่จะผิด คือมันไม่ได้ถึง แล้วมันไปหลอกเขา.

เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันให้ถูกต้อง เราก็บอกว่า “ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า” ก็ได้ “ข้าพเจ้าถือเอาพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสรณะ” ก็ได้. ที่นี้ถ้าพูดว่า ข้าพเจ้าถึงแล้วซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ก็ขอให้หมายความว่า ใจของเราเนี่ยมันได้ปลงลงไปจริง ๆ ในการที่จะถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง เป็นที่ระลึก แล้วก็ไม่อย่าพูดแต่ปาก.

สำหรับคำว่า “สรณะ” หรือที่พึ่งนั้น มันมีความหมายที่สำคัญอยู่มาก เราควรจะเข้าใจตามสมควร. สรณะ แปลว่า ที่ระลึกถึง : ระลึกเพื่อจะเอาเป็นที่พึ่งนี้เรียกว่า สรณะ.

ที่นี้ มีคำบางคำ เช่นว่า นาถะ : พระพุทธเจ้าเป็น นาถะของโลก. นาถะนี้ก็แปลว่าที่พึ่งเหมือนกัน มันไม่เกี่ยวกับที่ระลึกอย่างเดียวแล้ว มันเกี่ยวกับการที่ว่าจะทำการดับทุกข์ได้ พ้นจากทุกข์ แล้วเป็นที่พึ่งในขณะนี้. สำหรับพระธรรม พระสงฆ์ก็เหมือนกัน เป็นสิ่งที่ต้องระลึกถึง แล้วเอาเป็นที่พึ่งด้วยการทำตามอย่าง ; ไม่ใช่พูดด้วยปากแล้วจะเป็นที่พึ่งได้.

มีคำที่แทนกันได้อีกบางคำ เช่นคำว่า ตาณะ เลณะ “ตาณา เลณา สพุทฺธาณิน” ตาณะ แปลว่าที่ด้านทาน เลณะ แปลว่าที่ช้อนเร้น นี่มันพูดเป็นอุปมา. พระพุทธเจ้าหรือพระธรรมนี้ เป็น ตาณะ เป็น เลณะ ของสัตว์ทั้งหลาย. หมายความว่าที่พึ่งอันนี้จะเป็นตาณะที่ด้านทานศัตรู ไม่ให้มาถึงผู้ที่รับถือสรณะนั้น แล้วเป็น เลณะ ; เลณะ นี้แปลว่าที่ช้อนเร้น เหมือนกับถ้ำหรือซอกเหวที่ลึก ๆ ที่ไปช้อนแล้วคนหาไม่พบ. พระรัตนตรัยก็เป็นที่ช้อนเร้น ที่สัตว์จะช้อนเร้นให้พ้นจากอำนาจของมาร คือของความทุกข์ อย่างนี้เขาพูดเป็นอุปมา รวมความก็เป็นที่พึ่ง หรือเป็นสรณะด้วยเหมือนกัน.

พูดได้เข้าใจง่าย คือว่าคนมันหย่อนความสามารถ ต้องมีผู้ช่วยป้องกัน ด้านทาน และสิ่งนั้นก็ป็นสรวงะ ; อันได้แก่พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งจะ ด้านทานไม่ให้ความทุกข์มาถึงสัตว์ได้ แล้วก็เป็นที่ซ่อนเร้น : หมายความว่าเมื่อ สัตว์เข้าไปอยู่เสียในนั้นแล้ว ความทุกข์ก็ตามไปไม่ถึง. นี่หมายความว่าเราต้องเข้าไป อยู่ในธรรมะให้ได้จริง ๆ มันจึงจะเป็นสรวงะหรือที่พึ่ง เป็น ตาณะ เสนะ ขึ้นมา. ถ้ามันพูดอยู่แต่ปาก เหมือนที่แล้ว ๆ มา มันก็เป็นไม่ได้.

นี่เราจะถือเอาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรวงะ หรือเป็น นาณะ หรือ ตาณะ หรือเป็น เสนะ แล้วแต่เราจะทำได้อย่างไร ไม่พูดกัน แต่ปาก.

ที่นี้ ก็จะพูดต่อไปถึง **วัตถุที่ตั้งแห่งสรวงะ**. วัตถุในที่นี้ไม่ใช่สิ่งของ แต่ หมายถึงสิ่ง หรืออารมณ์ หรืออะไรที่จะเป็นที่ตั้งแห่งจิตใจ พูดถึงวัตถุแห่งสรวงะนี้ แบ่งได้เป็นพวก ๆ หลายพวก เพราะว่าการถือสรวงะมันมีหลายชนิดนั่นเอง :-

ชนิดอย่างแรก วัตถุแห่งสรวงะอันไม่เกษม อันไม่สูงสุด อันพันทุกข์ ไม่ได้ : เนตํ โข สรวงํ เขมํ เนตํ สรวงมุตฺตมํ.

วัตถุแห่งสรวงะที่ไม่ใช่เป็นสรวงะอันเกษม หรือสูงสุดจะไม่พันทุกข์ได้นั้น ก็หมายความว่า เป็นที่พึ่งได้น้อยเกินไป เช่นถือเครื่องรางของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ อย่างในบท “พินุ เว สรวงํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนาณี จ” เป็นต้นนั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสปฏิเสธไว้ว่า ไม่สูงสุด ไม่เกษม ไม่พันทุกข์ได้ ; มันก็เป็นที่พึ่งหลอก ๆ ให้อุ่นใจ ให้อบายใจได้ไปที่ก่อนเท่านั้น ไม่ใช่ว่าจะไม่เป็นที่พึ่งอะไรเสียเลย. ถือเครื่องราง ถือของขลัง นี่มันจะทำให้

สบายใจอุ่นใจไปพักหนึ่ง แต่แล้วดับทุกข์พ้นทุกข์ไม่ได้ จึงไม่ถือว่าเป็นสรวงสูงสุด หรือสรวงอันเกษม เป็นสรวงของเด็ก ๆ.

อย่างที ๒ เป็นวัตถุของสรวงอันเกษม ก็คือบทที่ว่า : โย จ พุทธญจ ฆมมญจ สงฆญจ สรวง คโต, จตุตาริ อรยสจจานิ สมมปฺปญญา ย ปสฺสตี, ระบุไว้ชัดอย่างนี้ ว่าผู้ใดถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรวง เห็นแจ้ง อริยสัจจทั้ง ๔ อยู่ด้วยปัญญา นั้นเป็นที่พึงอันเป็นสูงสุด นั้นเป็นที่พึง อันเป็นเกษม แล้วก็จะพ้นทุกข์ได้.

เอตํ โย สรวง ฆมํ เอตํ สรวงมุตฺตมํ, สวดกันอยู่ทุกวัน พอนึกถึง ก็พอจะเข้าใจได้ : นี่เป็นสรวงที่พึงอันเกษม อันสูงสุด อันพ้นทุกข์ได้. ตรงกันข้าม กับพวกแรกที่ว่าไม่เป็นที่พึงอันเกษม ไม่เป็นที่พึงอันสูงสุด ไม่พ้นทุกข์ได้.

ทีนี้ **อย่างที ๓** มันเป็นเรื่องครึ่ง ๆ กลาง ๆ เป็นสรวงได้เพียงแต่ไป สวรรค์. มีบทบาลีในมหาสมยสูตร หรือสูตรบางสูตรในทีฆนิกายว่า “โย เกจิ พุทฺธํ สรวง คตา เต, น เต คมิสฺสสนฺติ อปายญฺมิ ; ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริญฺเฏสฺสสนฺติ. - ผู้ใดถือพระพุทฺธเจ้าเป็นสรวง เขาจักไม่ไปอบายภูมิ ; ครั้น ละกายแห่งมนุษย์นี้แล้ว จักเข้าถึงหมู่แห่งเทวดา คือ เทวโลก”.

การถือสรวงอย่างนี้มีระบุชัดอยู่ว่า เพื่อเข้าถึงหมู่แห่งเทวดา คือเพื่อ ไปสวรรค์ การถือสรวงเพื่อไปสวรรค์อย่างนี้ คนที่เข้าใจธรรมะดีก็รู้ได้ทันทีว่า ยังไม่ดับทุกข์ ยังไม่พ้นทุกข์. เพราะสวรรค์มันยังไม่พ้นทุกข์ ยังเวียนว่ายอยู่ แบบหนึ่งเหมือนมนุษย์เหมือนกัน ; แต่แล้วก็ไม่ไปอบายภูมิ คือไม่มีความทุกข์ อย่างเลวที่เรียกว่าอบายภูมิ ; มันถึงเป็นเรื่องครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไม่ใช่อย่างเลว แต่ก็

ไม่ใช่อย่างดีที่สุด ถือสธนะเพียงเพื่อไปสวรรค์ ก็เรียกว่าต่ำลงมากกว่าอย่างที่พ้นทุกข์ได้ ; และก็ไม่ได้ดีกว่าพวกที่พ้นทุกข์ไม่ได้ เพราะมันยังพ้นทุกข์ไม่ได้ ; แต่มันก็ยังดีกว่าที่จะไปถือนั่นไม้ ภูเขา ถือผี ถือสาง ถืออะไรอย่างอื่น.

ที่นี้ สธนะที่นอกไปจากนี้ ก็เป็นเรื่องสธนะที่เอียงไปในทางวัตถุนิยม พวกที่ไม่รู้จักเรื่องทางจิตใจ รู้จักแต่เรื่องทางวัตถุนิยม เขาก็ถือนวัตถุที่เป็นปัจจัยให้สำเร็จตามความใคร่ ตามความปรารถนานั้นว่าเป็นสธนะ.

มีคนเล่าให้ฟังว่า ที่กรุงเทพ ฯ นั้นเอง สมัยหนึ่งในรุ่นผู้ใหญ่อายุสูงว่า มีนักธุรกิจการค้าสูงอายุพวกหนึ่ง ยังล้อพวกที่ไปวัดไปวา ว่าพระเทศน์ ให้สธนาคมนักก่อน ให้ศีลก่อนนี้; เมื่อพระว่า พุทฺธํ สธณํ คจฺจามิ พวกนั้นแอบส่งเสียงล้อว่า : สธํ สธณํ คจฺจามิ ว่าถือนี่สธาคเป็นสธนะ : สธํ สธณํ คจฺจามิ นี่เป็นเรื่องจริง. แปลว่าแม้ในกรุงเทพ ฯ นั้นเอง ก็มีคนที่มีความรู้ความเข้าใจ หรือมีความต้องการอย่างนี้ ไม่ต้องการจะถือน พุทฺธํ สธณํ คจฺจามิ, ฆมฺมํ สธณํ คจฺจามิ, สงฺฆํ สธณํ คจฺจามิ เหมือนทนายทนายิกา. แต่เขาถือนสธนะว่า สธํ สธณํ คจฺจามิ หมายความว่าเงินเป็นสธนะ จะให้เงินช่วยทุกอย่างทุกประการ.

นี่ดูจากตัวอย่างนี้ก็ลองคิดว่า มนุษย์เรามีอิสระที่จะนึกจะคิดในการที่จะถือนี่ ฟังให้แก่ตัว มาจนกระทั่งบัดนี้ จะทำที่ฟังให้แก่ตัวตามที่ตัวต้องการ ฉะนั้นมันเหมือนกันไม่ได้ มันจะชอบอย่างเดียวกันไม่ได้ แล้วแต่จิตใจเป็นอยู่อย่างไร มันสูงต่ำกว่ากันอยู่อย่างไร.

นี่เอามาพูดให้หมด ว่าวัตถุที่ตั้งที่อาศัยของสธนะนั้น มันมีอะไรบ้าง,

ที่นี่ ก็อยากจะแจกให้มันเป็นชนิด ๆ ให้เข้าใจในทางธรรมะสูงยิ่งขึ้นไปอีก การถือสรณาคมน์ที่ทำ ๆ กันอยู่ พอที่จะแบ่งแยกออกไปได้สัก ๓ ชนิด คือการถือสรณาคมน์ที่ไม่ถูกต้อง อย่างหนึ่ง, แล้วการถือสรณาคมน์ที่กำลังจะถูกต้องอย่างหนึ่ง, แล้วการถือสรณาคมน์ที่ถูกต้องแล้วอย่างแท้จริง นี่อีกอย่างหนึ่ง.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี่ ถ้ามองตัวเองตรวจสอบตัวเองดูว่า กำลังมีสรณาคมน์ชนิดไหน มีสรณาคมน์อย่างที่ไม่ถูกต้อง หรือสรณาคมน์ที่กำลังจะถูกต้อง หรือสรณาคมน์ที่ถูกต้องแล้ว. นี่ก็เป็นเรื่องที่ต้องตรวจสอบตัวเอง; ไม่ควรให้คนอื่นเข้าไปถาม ถึงถามก็คงไม่บอกความจริง; ฉะนั้นอย่าถามดีกว่าในข้ออย่างนี้.

สรณาคมน์ที่ยังไม่ถูกต้อง ตามหลักของกาลามสูตร และไม่มีทางที่จะถูกต้องได้นี้ นี่คือสรณาคมน์ของปุณณคนหนาไปด้วยกิเลส. แล้วสรณาคมน์ที่กำลังจะถูกต้อง ตามหลักของกาลามสูตร นี่คือสรณาคมน์ของปุณณชั้นดี: อย่างแรกเป็นสรณาคมน์ของปุณณชั้นเลว คือสรณาคมน์ที่ไม่ถูกต้อง; แล้วสรณาคมน์ที่กำลังจะถูกต้องนี้ คือสรณาคมน์ของปุณณชั้นดี เรียกว่ากัลยาณปุณณ หรือสัตบุรุษ. ที่นี้สรณาคมน์ที่ถูกต้องแท้จริงแล้ว ตามหลักของกาลามสูตรนี้ คือสรณาคมน์ของพระอริยเจ้า : พระอริยเจ้านับตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไป ก็มีการถือการถึงสรณาคมน์ด้วยกันทั้งนั้น.

ที่นี่สำหรับท่านบางท่านยังไม่รู้ว่ากาลามสูตรนั้นเป็นอย่างไร ก็จะต้องเอามาพูดกันอีกสักชนิดหนึ่งในที่นี้ :

กาลามสูตร คือหลักที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ให้ทุกคนถือในการเลือกสิ่งที่จะเชื่อ มีอยู่ ๑๐ ข้อด้วยกัน ว่า : อย่าเชื่อตาม ๆ กันไปตามที่ผู้อื่นเขาเชื่อ

เช่นเขาว่าถืออะไรก็ถือกันอย่างนั้น, แล้วก็อย่าเชื่อตามที่ได้ยินได้ฟังมา ในเวลานี้
ปัจจุบันนี้. ข้อแรกนั้นอย่าเชื่อตามที่ว่าตาม ๆ กันมาแต่โบราณ. ข้อสองอย่าเชื่อที่เขา
พูดระบือลือชากระฉ่อนกันอยู่เวลานี้ ซึ่งแตกตื่นกันเป็นพัก ๆ เหมือนที่กรุงเทพ ฯ
ตื่นปีมะ ฯ ตื่นนั่นตื่นนี่เป็นพัก ๆ ; อย่างนี้เรียกว่า “อติกิราย”. ถ้าเชื่อกันมาแต่
ดึกดำบรรพ์เรียกว่า อนุสฺสเวน. หลักกาลามสูตร คือ :-

มา อนุสฺสเวน - อย่าเชื่อตาม ๆ กันมา.

มา อติกิราย - อย่าเชื่อเพราะได้ยินอยู่กระฉ่อน.

มา ประมุขราย - อย่าเชื่อเพราะได้ถ่ายทอดกันมาด้วยการปฏิบัติ.

มา ปิฎกสมุททาเนน - อย่าเชื่อเพราะว่าถ้อยคำนี้มีอยู่ในปิฎก ในพระ-
คัมภีร์ ในพระไตรปิฎก. นี่จะยังไม่เข้าใจมากขึ้นไหม ? นี่พวกหนึ่ง.

มา ตกฺกเหตุ - อย่าเชื่อตามเหตุผลทางตรรกวิทยา.

มา นยเหตุ - อย่าเชื่อตามเหตุผลทางปรัชญา.

มา อากาโรปวิตฺตเกน - อย่าเชื่อตามการคำนึงคำนวณไปตามเหตุผล
ของตนเอง.

มา ทิฏฺฐินิหิตฺตมานุกฺขนฺติยา - อย่าเชื่อเพราะข้อนี้มันทนได้ต่อการพิสูจน์
ด้วยความเห็นของเรา.

มา ภพฺพุปปตาย - อย่าเชื่อเพราะผู้พูดเป็นคนน่าเชื่อ.

มา สมโณ โน ครุ - ตี - อย่าเชื่อเพราะว่าสมณะนี้เป็นครูเป็นอาจารย์
ของเรา.

ถ้าผู้ใดไม่เคยฟังก็ลองฟังดู ฟังแล้วก็อย่าตกใจ ว่าพระพุทธรเจ้าท่านได้
ตรัสหลักไว้อย่างรุนแรง และเฉียบขาด โดยเฉพาะ ๒ ข้อสุดท้าย ว่า อย่าเชื่อ
เพราะคนนี้น่าเชื่อ และอย่าเชื่อเพราะว่าสมณะนี้เป็นครูบาอาจารย์ของเรา.

ถ้าอย่างนั้นจะให้เชื่ออะไร? เชื่ออย่างไร? หมายความว่าให้เชื่อ โดยที่
ไม่ต้องใช้เหตุผลคำนวณ แล้วไม่ต้องเชื่อตามใคร: แต่ให้เชื่อ จากความรู้สึก
ในใจของเราเอง.

ถ้าใครบอกว่า พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง! ควรจะเป็นที่พึ่ง! อย่างนี้เรา
ต้องรอจนรู้จักพระพุทธเจ้าว่าเป็นอย่างไร. ถ้าเห็นว่าเป็นที่พึ่งได้จริงเราจึงจะเชื่อ.

มันเป็นการยากที่จะรู้จักพระพุทธเจ้า เราก็ต้องสืบสวนดูต่อไปว่าพระ-
พุทธเจ้าท่านพูดอย่างไร ท่านทำอย่างไร ท่านสอนอย่างไร.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า กิเลสเป็นเหตุให้เกิดทุกข์: ถ้าเราไม่รู้จักกิเลส
เราก็ไม่อาจจะเชื่อได้. ต่อเมื่อเรารู้จักกิเลส ซึ่งมันรบกวนอยู่ในจิตใจเราแล้วเป็น
ทุกข์จริง เราก็เชื่อถ้อยคำของพระพุทธเจ้าได้ โดยไม่ต้องมีเหตุผลว่า เพราะพระ-
พุทธเจ้าเป็นครูของเรา.

พระพุทธเจ้าท่านสอนให้บัตถังออกไปก่อนเสมอ: แม้ตถาคตพุดก็อย่า
เพ้อเชื่อ. ต่อเมื่อใดมีความรู้สึกถูกต้อง เกิดขึ้นมาโดยเหนือเหตุผล โดยไม่
ต้องอาศัยเหตุผลจึงเชื่อ; พระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่างไรแล้ว เราจะต้องแจ่มแจ้ง
ในข้อนั้นด้วยจิตใจ แล้วจึงเชื่อตัวเราเอง; อย่างนี้เรียกว่าเชื่อตามหลักของ
กาลามสูตร.

เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นของยากที่คนธรรมดาสามัญจะทำได้ทันที หรือจะ
เข้าใจได้ทันที: เขาจะต้องอาศัยความเชื่อไปก่อน. การเชื่อไปก่อนนี้ มันยังไม่
ถูกต้องตามหลักของกาลามสูตร. แต่ก็จำเป็นที่จะต้องทำต่อไปจนถึงขนาดที่ว่า

มันเห็นแจ้งโดยไม่ต้องเชื่อผู้อื่น. แม้ครั้งแรกเราจะรับมาจากผู้อื่น ขอเชื่อไปทีก่อน แต่แล้วก็เอามาทำจนเป็นความเห็นแจ้ง แล้วเชื่อตัวเราเอง.

นี่มันก็มีส่วนที่จะต้องระมัดระวัง : จะไม่เชื่ออะไรเสียเลย ถึงกับไม่เอามาทดลอง หรือไม่เอามาพิสูจน์เสียเลยก็ได้. ขึ้นทำอย่างนั้นเราก็ไม่มีทางที่จะได้รับผลประโยชน์อะไร จากคำสอนของพระพุทธเจ้า. ขอแต่ว่าอย่าเชื่อหมดทันที ด้วยเหตุสักว่าได้ฟังเท่านั้น : **แต่เมื่อเข้าใจเห็นแจ้งเห็นจริงแล้วจึงเชื่อ** จึงปลงความเชื่อลงไปทั้งหมดทั้งสิ้น. ครั้งแรกนี้เป็นแต่เพียงฟังด้วยหู ๆ หนึ่ง เอามาทดลองอย่างนี้ก็ได้อีก และก็ต้องระมัดระวังอย่างยิ่งในการทดลอง.

มันเหมือนกับว่าเขาเอายามาให้กิน ให้ลองกิน ยาสมัยใหม่นี้ ก่อนนี้มันไม่มี ยาสมัยใหม่มันก็มีขึ้นมา. พวกฝรั่งเอามาให้คนไทยซึ่งไม่รู้จัก มันก็ต้องเป็นเรื่องลองกินดูบ้างเท่านั้น ไม่เชื่อทันที ว่ามันจะดีวิเศษอย่างนั้น. แต่เมื่อลองกินเข้าไปดู แล้วมันมีผลจริง ฉะนั้นจึงเชื่อ ก็เชื่อกันตอนนี้.

อย่างสมัยเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้. ชาวบ้านไม่กล้ากินยาควินิน มันน่ากลัว กินเข้าไปแล้วมันร้อนชูซ่า แล้วก็ส่วนมากไม่กล้ากินกันอยู่นาน. นี่จะเอากันอย่างไร ถ้าไม่ยอมทดลอง มันก็ไม่มีทางที่จะรู้ว่า สิ่งนี้มันมีประโยชน์หรือไม่; ฉะนั้นมันต้อง เชื่ออยากเอามาลอง แล้วทำตามที่เขาแนะนำ กินแล้วใช้มันหายก็เชื่อได้ที่หลัง.

ธรรมะก็เหมือนกัน มันเป็นของใหม่ ไม่เคยมีแก่เรา เราได้ยินได้ฟังมาอย่างไร ก็จึงทำเหมือนกับที่เราจะทดลองกินยาควินินเป็นครั้งแรก มันก็จะปลอดภัย แล้วก็จะไม่ม่งมาย แล้วมันก็เป็น ความเชื่อที่กำลังจะถูกต้อง และในที่สุด

ก็เป็นความเชื่อที่ถูกต้อง. ถ้างมายจิตใจมันเฉไปทางอื่น : เฉไปในทางมมาย จะเข้าร่องเข้ารอยของพุทธศาสนาาก.

ฉะนั้น ต้องไม่เป็นคนงมมายไว้วก่อน แต่แล้วก็ มิได้หมายความว่าจะไม่ ทดลองอะไร. มันต้องทดลองปฏิบัติ อย่างน้อยก็ต้องมาคตินึกศึกษา แล้วก็ทำดู อย่าเชื่อเหตุผลด้วยปากพูด หรือเชื่อเหตุผลด้วยการที่คนอื่นเขาว่าดี เขาเล่าลือกัน เขารับรองกันว่าดี. นืออย่าเพ่อเชื่อทันที แต่เอามาลองพิสูจน์ดู.

แต่ก็มีเรื่องมากเรื่องที่เดียว ที่เห็นได้ชัดเลยว่า มันเป็นเรื่องงมมาย ไม่ ต้องลองก็ได้; ส่วนที่มีเหตุผลน่าลอง ก็ลอง แต่ยังไม่เชื่อ หลังจากนั้นจึงจะเชื่อ. ถ้าทำอย่างนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องตามพระบาลีกาลามสูตร ที่พระพุทธเจ้า ท่านตรัสไว้.

ที่นี้ จะดูสรณาคมน์โดยวิธีอื่นต่อไปอีก คือดูกันว่า บริสุทธิหรือไม่ บริสุทธิ. การประพฤดิธรรม หรือการถือสรณาคมน์นี้ มีทั้งอย่างบริสุทธิ และอย่าง ไม่บริสุทธิ.

การถือสรณาคมน์ที่ไม่บริสุทธินั้นมิได้ แม้ว่าผู้นั้นตั้งใจจริง ปักใจมันจริง แต่มันไม่บริสุทธิ เพราะเหตุว่าถูกกิเลสตัณหาครอบงำ. กิเลสตัณหาครอบงำ ทำให้ถือสรณาคมน์ อย่างนี้มันก็แปลกไข้ไหม ? ฟังดูแล้วคล้ายกับว่ามันขัดกันอยู่ในตัว เป็นไปไม่ได้ แต่แล้วมันเป็นไปได้ : บางคนตั้งใจถือสรณาคมน์ ถือธรรม ถือศาสนาจริง ๆ จัง ๆ แต่เพื่อให้รวย เพื่อให้สวย เพื่อให้ตายแล้วไปเกิดเป็นคนรวย ตายแล้วเป็นคนสวย ตายแล้วไปสวรรค์ นืออย่างนี้เขาเรียกว่า การถือสรณาคมน์ ที่ถูกกิเลสตัณหาครอบงำ : การถืออย่างนี้เป็นสัลัพพตปราคาส เรียกว่าเป็นกิเลส

เป็นอนุสัย : ถือศาสนาเพื่อให้ได้สวຍได้รยตามความต้องการของกิเลส อย่างนี้ท่านเรียกว่าการปฏิบัตินั้น ถูกกิเลสตัณหาหลุมคลำ ทำให้แปดเปื้อน.

แม้ที่สุดแต่ที่จะปฏิบัติเพื่อว่า จะได้เป็นพระอรหันต์อย่างนี้ มันก็อยู่ในพวกนี้ : เป็นการปฏิบัติที่ถูกกิเลสตัณหาครอบงำ มันอยากเป็นพระอรหันต์ ไม่ใช่อยากจะพ้นทุกข์. มันอยากเป็นพระอรหันต์ เพราะเห่อตาม ๆ กันไปว่าเป็นพระอรหันต์แล้วมันดีมันวิเศษ แล้วไปปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อเป็นพระอรหันต์; อย่างนี้มันบ้าทุกราย : ที่เรียกว่า *บ้าวิปัสสนา บ้าอานาปาสติ*. ความเป็นพระอรหันต์ของเขา ก็คือวิเศษอย่างนั้น วิเศษอย่างนี้ เหาะเหินได้อะไรได้ นั่นคือ *ความเป็นพระอรหันต์ของคนพวกนั้น* แม้ว่าจะตั้งใจปฏิบัติจริง มันก็เป็นการปฏิบัติที่ไม่บริสุทธิ์ ถูกกิเลสตัณหาหลุมคลำ ทำให้สกปรก.

สำหรับ **สรณาคมน์ที่สะอาดบริสุทธิ์** ไม่ถูกกิเลสตัณหาครอบงำ มันก็ตรงกันข้าม คือมีการถือศาสนา ถือธรรมะ ถือสัจจะ เพื่อดับความทุกข์ *โดยตรง*: ความทุกข์ที่มีอยู่ในอกในใจ ที่เหมือนกับว่าตกนรกทั้งเป็น นี่เป็นเป็นความทุกข์ ! เราต้องการจะดับเสีย เราจึงถือสรณาคมน์ เพื่อความดับเย็นเป็นนิพพาน. ถ้าทำอย่างนี้ เรียกว่าไม่ถูกกิเลสตัณหาหลุมคลำ เป็นของสะอาด : *ตรงต่ออุดมคติ*.

แม้ที่สุดแต่ว่า มีศรัทธา มีปสาทะ ความเลื่อมใสในเบื้องต้น ถือสรณาคมน์เพราะความเลื่อมใสโดยบริสุทธิ์ใจ อย่างนี้ก็ยังมี เรียกว่ายังบริสุทธิ์อยู่. แต่ถ้ากิเลสตัณหาเป็นพิเศษ มันแทรกเข้ามาละก็ ไม่บริสุทธิ์ : มันทำเพื่อตัวกู - ของกู มันไม่ได้ทำเพื่อจะล้างเสียซึ่งตัวกู - ของกู. กิเลสที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัว. มีความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้นแหละ ถ้าเข้ามาแตะต้องเข้าที่ไหน ตรงนั้นจะสกปรกทันที.

ฉะนั้น ถ้าจะรักษาศีลหรือปฏิบัติธรรม เพื่อให้ตัวกูมันรวยตัวกูมันเก่งอะไรทำนองนี้แล้ว มันก็เรียกว่าเป็นสรวงมน หรือเป็นการปฏิบัติธรรมที่ถูกกิเลสตัณหาหลุมบ่อล่ำเสียแล้ว ไม่บริสุทธิ. บริสุทธิ หรือไม่บริสุทธิ มีอยู่เป็น ๒ ชนิด

ขอให้ทุกท่านช่วยจำคำ ๒ คำนี้ไว้ให้ดีด้วย เพราะเป็น **หลักที่สำคัญที่สุด** แล้วก็เคยเมยกกันที่ **สุด** ว่าการกระทำที่ถูกกิเลสตัณหาหลุมบ่อล่ำนั้นมันไม่บริสุทธิ ; ต้องเป็นการกระทำที่ไม่ถูกกิเลสตัณหาหลุมบ่อล่ำ จึงจะบริสุทธิ.

มันไม่เฉพาะแต่เรื่องสรวงมน เรื่องอื่น ๆ ก็เหมือนกันทุกเรื่อง ทำความดีเพราะกิเลสตัณหาจุ่งไป อย่างนี้มันใช้ไม่ได้ มันต้อง **ทำความดีเพื่อความดี**.

ตัวอย่าง เราจะให้ท่าน : ถ้าให้ท่านเพื่อประโยชน์แก่ตัวเรา นี่ก็เรียกว่าไม่บริสุทธิ ; มันเป็นทานเหมือนกัน มันมีผลเหมือนกัน แต่มันไม่บริสุทธิ. เราให้ท่านออกไปเพื่อให้ตัวเรารวยขึ้น อย่างนี้ลองคิดดูซิว่ามันจะไม่ทานอย่างไร ? ให้ท่านออกไปเพื่อจะเอาสวรรค์วิมาน เอากำไรหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นเท่า มันก็เป็นทานที่ไม่บริสุทธิ. ถ้าให้ท่านเพื่อช่วยเขาจริง ๆ ให้ตัวเราหมดความเห็นแก่ตัวนั้นแหละจึงจะบริสุทธิ. **เราไม่ต้องการเอาอะไร นอกจากความไม่มีกิเลส!** อย่างนี้กิเลสก็ไม่มาหลุมบ่อล่ำได้. ทีนี้ถ้าให้ท่านเพื่อจะไปเกิดเป็นนางฟ้าเป็นเทพบุตร เป็นอะไรนั้น มันก็ถูกกิเลสตัณหาหลุมบ่อล่ำ ไม่บริสุทธิไปแล้ว ตั้งแต่ต้นมือทีเดียว

นี้ขอให้จำไว้ว่า **ทุกอย่างที่เป็นการปฏิบัติธรรม มีทางที่จะถูกกิเลสตัณหาหลุมบ่อล่ำ** ก็ได้ ไม่ถูกก็ได้. รักษาศีลก็เหมือนกันนั้นแหละ : มันรักษาศีลเอาผลเป็นวัตถุ อย่างนี้เรียกว่าสกปรก ไม่สะอาด. ทำสมาธิทำวิปัสสนาก็เหมือนกัน: ถ้าเอาผลเป็นของกิเลสแล้ว มันก็ไม่สะอาด เป็นของสกปรก เรียกว่าถูกกิเลสตัณหา

ลูปคลำ แล้วก็เป็นบ้ำอย่างที่ว่า ; ฉะนั้น การถือสธนะนั้น ที่สะอาดบริสุทธิ์ก็มี
ที่ไม่สะอาดไม่บริสุทธิ์ก็มี.

ทีนี้เราจะลองมาแบ่งแยกดู โดยใช้ภาษาที่ใช้พูดกันนี้เป็นหลัก :-

สธนะในภาษาคน มันก็อย่างหนึ่ง ;

สธนะในภาษาธรรม มันก็อีกอย่างหนึ่ง ;

เรียกว่า มีสธนะทั้งในภาษาคน และในภาษาธรรม.

สธนะในภาษาคน เขาหมายถึงสิ่งที่จะช่วยตัวเขาได้. แล้วคนตาม
ธรรมดาไม่รู้จะไรมากไปกว่าเรื่องวัตถุ เรื่องทางเนื้อทางหนัง; ฉะนั้นเขาก็มีเงิน
นั่นแหละเป็นสธนะ บุษบาเงินเป็นสธนะ หรือว่ามีเจ้านายเป็นสธนะ มีคอร์ปชั่น
เป็นสธนะ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผีสิงเทวดาศักดิ์สิทธิ์อะไรเป็นสธนะ กระทั่งหลอกตัวเอง.
ให้ยึดมั่นถือมั่น นั่นเป็นสธนะ. นี่สธนะในภาษาคนเป็นอย่างนี้.

สธนะในภาษาธรรม ของคนที่รู้ธรรม เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่าน
ตรัสไว้. สธนะในภาษาธรรมนั้น ก็ได้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; ได้แก่
บุญกุศลที่บริสุทธิ์สะอาด; ได้แก่ ความดีที่ทำไว้; ได้แก่ ความละอายบาป กลัว
บาป; นี่เป็นสธนะในภาษาธรรม.

ในที่สุดก็มาถึง **สธนะที่ประหลาดที่สุด** คือ ตัวเอง. ตัวเองเป็นสธนะ
ที่แท้จริง เป็นสธนะที่พระพุทธเจ้าท่านแนะนำ : ท่านแนะนำเสียเป็นคั่งเป็นแควว่า
ให้ถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสธนะ ตอนนั้นพูดอย่างไม่ลึกซึ้ง พูด
อย่างธรรมดาสามัญ; พอมาถึงชนิดลึกซึ้ง ท่านว่าจงมีตัวเองเป็นที่พึ่งเป็นสธนะแก่
ตัวเอง. หมายความว่าเราจะต้องทำตัวเองให้เป็นที่พึ่งแก่ตัวเอง.

จะทำตัวเองให้เป็นทีฟั้งแกตัวเองได้ ก็ต้องทำให้ตัวเองมีพระพุท
พระธรรม พระสงฆ์ : ทำตัวเองนั่งแหละให้มีพระพุท พระธรรม พระสงฆ์
อยู่ในตัวเอง แล้วตัวเองก็จะเป็นทีฟั้งแกตัวเองได้; นี่คื ความหมายชั้นสูงสุด.

ถ้าอธิบายอย่างง่าย ๆ ก็ว่า ใครจะมาช่วยเราได้ เพราะพระเจ้าก็มาช่วย
เราไม่ได้ เราต้องช่วยตัวเอง ผลมันจึงจะเกิดขึ้นแกตัวเอง. แต่แล้วการที่
ให้ ตัวเองเป็นทีฟั้งแกตัวเองนี้ ก็ยังต้องอาศัยธรรมะ อยู่ดี; อาศัยธรรมะก็ต้อง
อาศัย พระพุท พระธรรม พระสงฆ์ ให้ครบตามเรื่องราว.

ภาษาคน หรือภาษาชาวบ้านธรรมดาสามัญ : เอาเงินเป็นสรวณะ เอา
เจ้านายเป็นสรวณะ เอาคอร์ปชั่นเป็นสรวณะ เอาผีสงเทวดาศักดิ์สิทธิ์เป็นสรวณะ
เอาความง่ความม่งมาย หลอกตัวเองยึดมั่นถือมั่นอะไร อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นสรวณะ.
นือย่าเอามาปนกับสรวณะในภาษาธรรม ซึ่งมี พระพุท พระธรรม พระสงฆ์ เป็น
สรวณะ มีบุญกุศลที่ได้ทำไว้แล้วเป็นสรวณะ มีความดีเป็นสรวณะ ; มีความ กลัวบาป
และความละอายบาปเป็นสรวณะ

สองคำสุดท้าย นืขอให้สังเกตให้มาก ขอให้สนใจให้ดีสักหน่อย : หิริ
โอตตปปะ ความละอายบาปความกลัวบาปนั้นเป็นสรวณะ : ถ้าไม่มีอันนี้แล้ว
ไม่มีอะไรมาเป็นสรวณะให้เราได้ คือเราไม่ละอายบาปไม่กลัวบาป แล้วยังทำบาปอยู่
เรื่อยแล้ว ไม่มีอะไรมาเป็นสรวณะให้ได้. มันต้องเอา หิริ และโอตตปปะ เป็นสรวณะ
พื้นฐาน แล้วพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ ก็จะหลังไหลเข้ามาเอง. ผู้ใดมีหิริ
โอตตปปะ กลัวบาปเกลียดบาป, ความดีบุญกุศลต่าง ๆ ก็จะหลังไหลเข้ามาเอง ฉะนั้น
อยากจะทำอะไรไปยังสิ่งทีเรียกว่า หิริ และ โอตตปปะ นั้นแหละ : ความละอายบาป
อย่างหน้าด้านต่อบาป ; ความกลัวบาป อย่างทำเล่นกับบาป; ถ้ามี ๒ อย่างนี้ละก็
จะมี สรวณะอันสูงสุด คือ ตนเองจะเป็นทีฟั้งแกตนเองได้.

สรุปรวมความกันเสียทีก็ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า **สธณะ** นั้น ก็คือสิ่งที่จะช่วยปลดปล่อยความทุกข์ในใจออกไปได้: คำนิยามสั้น ๆ ว่า “สิ่งที่ช่วยปลดปล่อยความทุกข์ในใจออกไปเสียได้” .

ทั้งหมดนี้เรียกว่าสธณะได้ทั้งนั้น จะสูงจะต่ำจะดีจะเลว จะมั่งมีหรือไม่มั่งมีก็ตาม ความหมายของสธณะ ก็คือปลดปล่อยความทุกข์ในใจออกไปเสียได้. จะถือเครื่องรางของขลัง ไหว้สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ไหว้อะไรมันก็ปลดปล่อยความทุกข์ในใจออกไปได้ขณะหนึ่ง; ไปรดน้ำมนต์ มันก็ปลดปล่อยความทุกข์ในใจไปได้ขณะหนึ่ง; แต่มันไม่เด็ดขาด ; หลายหนเข้ามันก็ชินชาไปไม่มีความหมาย มันก็สร้างปัญหาทุกข์ใจใหม่ ๆ ; แล้วมันโง่มาก ๆ ขึ้น และจะมีอันอื่นเข้ามาอีก มันไม่สิ้นสุด : เพราะสธณะนั้นไม่จริง !

เราต้องแสวงหาสิ่งที่มันจริง แท้จริง ถูกต้องแท้จริง และสมบูรณ์ มันจึงจะไปสู่ความสูงสุดของการมีสธณะ.

ถ้าท่านทั้งหลายเห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าสธณะเป็นสิ่งสำคัญละก็ จงถือกันให้ดี ถือกันให้ถูกต้อง แล้ว ถือกันให้มาก จนกระทั่งกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีในบ้านเรือน เป็นวัฒนธรรมประจำบ้านเรือน ประจำชาติไปตั้งแต่เด็ก ๆ อุทิศสำหรับช่วยสอนเด็กลูกเล็ก ๆ นี้ ให้รู้จักสธณะอย่างถูกต้องเสียตั้งแต่แรก.

นับแต่ลืมนานขึ้นมาในโลก : แม้ก็เป็นสธณะ แล้วต่อมาคนนั้นคนนี้ก็
ก็เป็นสธณะ กระทั่งความดีความงามที่ทำไว้ก็เป็นสธณะ ; พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสธณะ ; ในที่สุดยีนบนขาของตัวเอง มีตัวเองเป็นสธณะ. นี่ช่วยสอนเด็กเล็ก ๆ ให้เข้าใจให้ถูกต้องตามลำดับ ๆ ขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้ ที่มันเกี่ยวกับสธณะ ก็จะสมกับที่ว่าเป็นพุทธบริษัท.

ที่นี่ ข้อต่อไปที่อยากจะพูด เพื่อประกอบความรู้ความเข้าใจ ในการ ถือสรณะ ให้มันจริงจังกมากขึ้น ก็จะต้องถึง **มูลเหตุที่ทำให้คนเราถือสรณะ**. มูลเหตุ ที่ทำให้คนเราถือสรณะนี้ มันก็มีมากอีกตามเคย เพราะว่าการถือสรณะมันมีมากอย่าง มากชนิด มูลเหตุของมันก็ต้องมากอย่างมากมายชนิดขึ้นไปด้วยกัน.

อันแรกที่สุด **การถือสรณะนี้ มันมาจากความกลัว**: ความกลัวนั้นแหละ เป็นเหตุให้เราถือสรณะ ลองไม่มีอะไรที่เป็นเหตุให้เรากลัว เราก็ไม่ถือสรณะเท่านั้น. ไม่ถืออะไรเป็นสรณะสักอย่างเดียว : เรากลัวอดตาย เราก็ถือนเงินเป็นสรณะ : เรากลัวชาวบ้านข่มเหง เราก็เอากฎหมายเอาเจ้านายเป็นสรณะ มันก็ไปกันเรื่อยไป เพราะอำนาจของความกลัว กระทั่งกลัวกิเลส กลัวความทุกข์กลัวอบาย เราก็หันมา หาศาสนาเป็นสรณะ : นี่ความกลัวก็เป็นเหตุให้มีสรณะ.

ความมมงาย ก็เป็นเหตุให้ถือสรณะได้เหมือนกัน. ความมมงายนี้ กลัว ก็มีไม่กลัวก็มี : ถ้าเรามมงายไม่รู้อะไร เราก็ขี้มักจะทำกลัว แล้วกลัวตาม ๆ กันไป ก็ไปถือนสรณะ. เอาละว่า แม้ไม่กลัว แต่งมมงายอย่างนี้ มักก็ถือนสรณะ ตาม ๆ กันไป ก็เป็นสรณะมมงาย; มีความมมงายเป็นเหตุให้ถือนสรณะ ไม่เข้าใจเหตุผลอะไรหมด นอกจากความมมงายเห่อ ๆ ตาม ๆ กันไป. เพราะว่าการทำตามกันไปนี้ มันเป็น สัญชาติญาณ แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน มันก็ยังทำอะไรตาม ๆ กันไปโดยไม่ต้องมีเหตุผล อะไร. โรคชอบเอาอย่าง นี่มันเป็นสัญชาติญาณทั้งนั้น สัตว์ก็ทำเป็น คนก็ทำเป็น ดูวัวควายมันเอาอย่างกัน เวลาเดินก็เดินตามกัน ทำอะไรก็ทำด้วยกัน อย่างนี้ เป็นเรื่อง **ความมมงายชนิดอัตโนมัติ** !

ที่นี่ ก็มาถึงการเอาอย่าง โรคเอาอย่าง ลัทธิเอาอย่าง **สัญชาติญาณแห่งการ เอาอย่าง** มันเป็นเหตุให้มีสรณะ หรือมีการถือนสรณะ.

สรุปความของ การถือสละประเภทแรก เรียกว่าอย่างต่ำที่สุด มาจากความกลัว มาจากความมกมาย มาจากลัทธิเอาอย่าง ซึ่งทำให้เกิดการถือสละ หรือพยายามจะถือสละ.

ประเภทที่ ๒ เป็นการถือสละด้วยอำนาจของเหตุผล ด้วยอำนาจของการศึกษา ด้วยอำนาจของการบวชเรียน : บางคนก็มีเหตุผลอื่น ๆ อีกที่ทำให้เขารู้สึกว่าเราจะต้องถือสละ. เหตุผลนี้มีได้ต่าง ๆ กัน แล้วก็มาจากการศึกษารู้อะไรมากเข้า รู้นั่นรู้นี่มากเข้า มันก็มีเหตุผลสำหรับที่จะตัดสินใจลงไปว่า เราจะทำอะไร เราจะทำอย่างไร, เพื่อเป็นความปลอดภัยของเรา.

ถ้ามาบวชเรียน บวชชี บวชพระ บวชเณร ในศาสนานี้ มันก็หนีไม่พ้น เพราะการบวชการเรียนนั้น มันทำให้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าสละ แล้วมันก็ต้องถือสละมาตั้งแต่ก่อนบวชด้วยซ้ำไป เพราะมีวินัยบัญญัติไว้ให้คนรับนับถือสละนี้ แล้วจึงจะรับเข้ามาเป็นนักบวช เป็นเณรก็ตาม เป็นพระก็ตาม; ฉะนั้นสละประเภทที่ ๒ นี้ มาจากเหตุผล มาจากการศึกษา มาจากการบวชการเรียน

ประเภทที่ ๓ มาจากการเห็นแจ้งโดยประจักษ์ เห็นแจ้งในใจ ชีมชาบในใจ จนพอใจ จนปราบปลื้มในธรรมะนั้น **มีธรรมปิติ มีธรรมปราโมทย์ เป็นเครื่องผลักดันให้รับนับถือสละนั้น;** นี่เป็นของพระอริยเจ้าแล้ว. อย่างนี้เรียกว่า “ถึง” ดีกว่า : ถึงสละนั้น. ถ้ายังถือ ๆ กันอยู่มันก็เป็นเหตุผลหลาย ๆ ชั้นอย่างที่กล่าวมาแล้ว พอถึงอันสุดท้ายมันเห็นแจ้งชีมชาบในธรรมนั้นแล้วมันก็ถึงสละนั้นแล้ว ;

มาถึงตอนนี้ก็อยากจะขอรับรอง **ให้ทำสังคายนาตัวเอง** อีกครั้งหนึ่ง คือสังคายนาการถือสละของตัวเองด้วยกันทุกคนว่า เราถือสละเพราะกลัว เพราะ

งมง่าย หรือเพราะเอาอย่าง หรือว่าถือสรวณะเพราะว่ามีเหตุผล ที่ถูกต้อง เพราะการศึกษาแล้วเรียนเพียงพอ หรือว่าเราถือสรวณะเพราะว่าเราได้เห็นคุณของ พระธรรมแล้ว โดยประจักษ์ : มันมีอยู่เป็นชั้น ๆ อย่างนี้. ที่นี้สิ่งที่ยากจะพูดต่อไป ก็คือว่า :-

ความมุ่งหมาย หรือ ผลที่มุ่งหมายของการถือสรวณะ. ที่จริงทุกคน ก็พอจะมองเห็น แต่วามันอาจจะไม่ชัด หรือไม่หมดจดสิ้นเชิง จึงอยากจะประมวล เอามาเป็นเครื่องศึกษาพิจารณากันเสียด้วย แล้วก็จะยากจะพูดไปในรูปของ การอุปมา มากกว่า ว่าถือสรวณาคมนเพื่ออะไรกัน?

ที่เป็นไปอย่างถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ เราเริ่มถือสรวณาคมนนี้ เพื่อลงราก ตัวเอง เพื่อฝังรกรากตัวเองลงไปนพระศาสนา.

ก่อนนี้เราเป็น คนต่างประเทศต่างศาสนา ไม่คุ้นเคยกัน ไม่อะไรกัน เดียวนี้ เราเข้ามาสู่ศาสนา แล้วเราก็อยากจะให้มันมั่นคงลงรกราก เราก็เริ่มมีการถือสรวณะ โดยพิธีตรองก็ตาม ถือจริงก็ตาม มันก็ค่อย ๆ มีขึ้นตามลำดับ ; เช่น เราจะ รับเด็ก ๆ มาเป็นพุทธมามกะ ให้ถือสรวณะ : พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์นี้ ก็เป็นการเริ่มลงรกรากให้แก่เด็ก ๆ ในพระศาสนา นี้เรียกว่า **โดยพิธี**.

ที่นี้ถ้าว่า เราเริ่มเห็นความมีประโยชน์ ความประเสริฐสูงสุดของ พระธรรม แล้วเราก็เริ่มพอใจถือสรวณะ ; นี้ก็เรียกว่าเป็นการลงรกรากในขั้นต้น เหมือนกัน : ให้ศรัทธาหรือจิตใจนี้มันฝังแน่น ในการที่จะมีสรวณะ, โดยไม่เกี่ยวกับพิธี

นี้เปรียบเหมือนการลงรกรากให้แก่ตัวเอง ให้แน่นแฟ้นมันคงลงไปน พระศาสนา เพื่อความปลอดภัยถึงที่สุด; ฉะนั้นขอให้กระทำให้สุดความสามารถ

เพื่อให้ได้ผลอย่างนี้. อาตมาขอรับรองว่า ทุก ๆ ท่านจะได้พยายามกระทำการถือสัจจะให้เป็นไปเพื่อผลอย่างนี้ เป็นการลงรกรากให้แก่ตัวเองอย่างมั่นคงในพระพุทธศาสนา.

หากจะเปรียบอีกข้อหนึ่ง ก็อยากจะเปรียบว่า เหมือนการหว่านเมล็ดพืชลงไป/ในดิน : เราเอาข้าวเปลือก เมล็ดพืชอะไรก็ตามหว่านลงไป/ในดินเป็นครั้งแรก นี่เป็นจุดตั้งต้นของการที่จะมีดอกมีผล. เราต้องปลูกเมล็ดพืชลงไป/ในดินก่อน แล้วมันก็มีการรดน้ำพรวนดินอยู่เรื่อยไป แล้วคอยดูแลรักษากำจัดวัชพืชป้องกันอันตรายรอบด้านและตลอดเวลา.

นี่จึงถือสัจจะให้มีผลอย่างนั้น มุ่งหมายให้มีผลอย่างนั้น ว่าจิตใจของเราจงเจริญออกมา/ไปตามทางของพระศาสนา ตามลำดับ ๆ จนกว่าจะถึงระดับสูงสุด. เราต้องหว่านพืชลงไปด้วยการรับถือสัจจะนี้ จะโดยพิธีรีตองก็ตาม จะโดยที่ไม่มีความรู้สึกแท้จริงในใจก็ตาม.

ในขั้นแรกนั้น มันจะเป็นเหมือนการเพาะหว่านเมล็ดพืชเท่านั้น แต่แล้วมันไม่หยุดเพียงเท่านั้น เพราะสิ่งที่เรียกว่าสัจจะคณนี้ มันยืดหยุ่นอยู่ตลอดเวลาเรื่อยไป ๆ จนมันแตกหน่อออกใบ ออกกิ่ง ออกก้าน ออกดอก ออกผล เป็นระยะสุดท้าย.

เราจึงถือสัจจะคณนี้เพื่อการออกดอกออกผล ตามหลักเกณฑ์ในทางธรรมะนี้. การบรรลุผลนี้ เรียกว่าออกดอกออกผล.

อันสุดท้ายนั้นคือว่า **การอยู่เป็นสุข** มีความอยู่เป็นสุข เพราะสัจจะนั่นเอง มันก็จบกันเท่านั้นแหละ : เราอยู่เป็นสุขโดยเฉพาะในทางจิตนี้ ส่วนเรื่องทางร่างกายนั้นมันตามมาเอง. ขอให้ทำในเรื่องทางจิตให้ถูกต้องให้เป็นหลักอยู่ แล้วเรื่องทางกายมันก็จะถูกต้องเอง ที่นี้เราก็ตู้อยู่เป็นสุขเพราะการถือสัจจะนั้น เพราะจิตมีสัจจะถูกต้อง.

ทำไมจึงเป็นสุข? เพราะว่าเป็นการคุ้มครองของธรรมะ. ความสุขนี้
มันอยู่ที่การคุ้มครองของธรรมะ: **อะไรที่เป็นอันตรายแก่จิตใจแล้ว ธรรมะคุ้มครอง**
ไว้ไม่ให้เข้ามาแตะต้องจิตใจได้: กิเลสก็ดี ความทุกข์ก็ดี มันเข้ามาถูกต้องจิตใจ
ไม่ได้.

นี่แหละคือการพูดอย่างอุปมา: จิตใจมันเปลี่ยนไปอยู่ในสภาพอื่นเสียแล้ว
เพราะอำนาจของธรรมะนั้น ก็มีความเป็นอยู่ที่สงบเย็น **มีความเป็นอยู่ที่สงบเย็น**
ตามแบบของธรรมะ ไม่ใช่เย็นใส่น้ำแข็ง หรือว่าเย็นตามทางวัตถุ; **เย็นเพราะว่า**
ไม่มีความร้อนของกิเลส อย่างนี้เป็นความหมายของคำว่านิพพาน.

นี่ขอเวลาสักนิดสักหน่อยพูดสำหรับบางคนที่ยังไม่ทราบ บางคนก็ทราบ
แล้ว: คำว่า **“นิพพาน ๆ ๆ”** นั้นแปลว่าเย็น. อย่าไปเข้าใจเหมือนที่บางพวก
ถือว่า นิพพานเป็นเมือง เป็นนคร เต็มไปด้วยของสารพัดนึก ไปที่นั่นแล้วจะได้
ของอะไรตามใจทุกอย่าง นั่นเป็นการโฆษณาชวนเชื่อที่แรก ให้คนสนใจพระ-
นิพพาน.

คำว่านิพพานที่แท้จริง ตามตัวหนังสือแปลว่า เย็น แปลว่า หยุด :
แปลว่าเย็น ไม่มีอะไรที่เป็นความร้อน **โลภะ** เป็นของร้อน **โทสะ** เป็นของร้อน
โมหะ เป็นของร้อน ในนิพพานไม่มี; ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย
ที่ยึดมั่นว่าเป็นของกูนี้ เป็นของร้อน ในนิพพานไม่มี; เพราะฉะนั้น จึงเย็น

คำว่านิพพาน คือคำว่า “เย็น” มาแต่ตั้งแต่เดิม แต่โบราณกาล แต่เด็ก
ด่าบรรพชนแล้วเขาก็เอามาใช้เป็นคำในศาสนา : หมายถึงการดับกิเลสได้
สิ้นเชิงเป็นนิพพาน. ของเดิมเป็นภาษาชาวบ้านแปลว่าเย็น. เย็นอย่างไรที่เรียก
ว่าเย็น คือหมดพิษร้อน.

ถ่านไฟแดง ๆ เย็นลง ก็เรียกว่า ถ่านไฟนิพพาน ; อาหารในหม้อในจานร้อน ๆ เย็นลง ก็เรียกว่า อาหารนิพพาน; สัตว์เดรัจฉานไม่มีพิษไม่มีอันตรายอีกต่อไป ก็เรียกว่า สัตว์เดรัจฉานตัวนั้นนิพพาน คือเย็นแล้ว. ที่นี้คนมีจิตใจเย็นเพราะได้อะไรตามปรารถนา ก็เย็นชั่วคราว ก็ยังเรียกว่า นิพพานชั่วคราว ; หรือว่าคนทำสมาธิ บังคับใจให้เย็นได้ ก็เรียกว่า นิพพานชั่วคราว. ที่นี้คนที่ทำกิเลสให้หมดไป ไม่มีส่วนเหลือ ก็เย็นจริง เย็นถึงที่สุด ไม่ใช่ชั่วคราว. อย่างไรก็ตาม คำว่านิพพานก็แปลว่า “เย็น” อยู่นั่นเอง.

เดี๋ยวนี้เรา มีสภาวะที่ถึงแล้ว ไม่ใช่เพียงแต่ถือ ๆ อะไรอยู่ : ถึงแล้วอย่างเต็มที่ ใจก็เย็นเพราะอำนาจของสภาวะนั้น คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นก็มีความเป็นอยู่ที่สงบเย็น ตามภาษาธรรมในความหมายทางภาษาธรรม ไม่ใช่ภาษาชาวบ้าน. ภาษาชาวบ้านเย็น ก็ทำงายนิดเดียว เอน้ำแข็งใส่หรือเอาอะไรใส่มันก็เย็น; แต่ภาษาธรรมมันต้อง เอาของร้อนออก แล้วมันก็ เย็นจริง หรือเย็นกว่า.

เราถือว่า นี่แหละ คือการได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้: การได้อย่างนี้คือการได้ที่ดี และดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. แปลว่าสิ่งที่ดีค่าที่ประเสริฐที่สุดเท่าที่มนุษย์จะรู้จักได้ หรือมีได้ ถึงได้ มันไม่มีอะไรสูงไปกว่านี้ คือ ความเป็นอยู่ด้วยจิตที่ไม่มีมีความร้อนอีกต่อไป.

ถ้าเราไม่มีสิ่งนี้ อะไร ๆ ก็จะเป็นของร้อนไปหมด : ถ้าเราไม่มีสภาวะนี้ คู้มกัน คือไม่มีธรรมะที่ถูกต้องคู้มกันแล้ว อะไร ๆ จะเป็นของร้อนไปหมด ลูกเมียก็จะเป็นของร้อน เงินทองก็จะเป็นของร้อน เกียรติยศชื่อเสียงก็จะเป็นของร้อน ยิ่งได้มามากเท่าไร ยิ่งร้อนมากเท่านั้น.

แต่ถ้ามีธรรมะ มีสภาวะนี้แล้ว อะไรก็เย็นไปหมด : แม้แต่ไฟก็เย็น ; จึงเรียกว่าได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. พูดเป็นอุปมาสูงสุดในอันดับสุดท้ายว่า

นี่แหละคือ **ความมีชีวิตนิรันดร์** : ไม่มีตัวกู - ของกู ที่จะเกิดแก่เจ็บตายอีกต่อไป :
มีธรรมะนั้นคงอยู่เป็นของนิรันดร์ มีความเย็นเป็นของนิรันดร์.

ถ้าจะมีตัวตน ก็ไปมีกันที่ธรรมะ ที่อยู่นิรันดร์. อย่ามีที่ร่างกาย ซึ่ง
เดี๋ยวก็แตกทำลาย ; หรือว่าอยู่ที่จิตใจ เดียวกลับกลอกอย่างนั้นอย่างนี้ เดียวก็เกิด
เดี๋ยวก็ดับ ที่เคยชอบเดี๋ยวก็ไม่ชอบ มันเกิด - ตายอยู่เสมอ; ไม่ใช่ชีวิตนิรันดร์.
ชีวิตนิรันดร์ตามทางศาสนา หมายถึงพระธรรม ซึ่งจิตที่บริสุทธิ์ แล้วได้ลุถึง เอาการ
เป็นสรณะได้ คนนั้นก็เลยมีชีวิตนิรันดร์.

นี่ผลของการถือสรวงคณ มันไปสูงสุดอยู่ที่นี้ นับตั้งแต่เริ่มการ
เพาะหวาน ลงรกลงราก ให้มันเพาะหวานลงไปเป็นการลงราก แล้วก็ออกไป
ออกกิ่ง ออกก้าน ออกดอก ออกผล ในที่สุดออกมาเป็นความเย็นทางวิญญาณของ
มนุษย์ นี่เรียกว่าเรารู้จักผลของการถึงสรณะ. ที่นี้ มันก็ยังเหลือ **ปัญหาสำคัญอัน
สุดท้าย** ที่ว่า :-

เราถือสรณะ หรือ **สรวงคณอันแท้จริงกันให้สำเร็จได้โดยวิธีใด?**
เราพูดถึงอานิสงส์ พูดถึงอะไรต่าง ๆ เสียยืดยาวพอสมควรแล้ว ก็เหลือแต่ว่า เราจะ
เอามาได้โดยวิธีใด นี่คือ **หลักปฏิบัติที่พูดถึงในหัวข้อการบรรยาย**

เราจะถึง หรือมี หรือได้ สรวงคณนี้โดยวิธีใด? **นี้แบ่งออกเป็น**
๒ ประเภท คือ :-

ประเภทสำหรับผู้เริ่มต้น คือเริ่มเข้ามา เริ่มศึกษา : ก่อนนี้เราไม่สนใจ
ธรรมะ เดียวนี้ก็เริ่มสนใจธรรมะ เป็นคนที่หันหน้ามาทางศาสนา ก็จะพยายาม

ให้สุดฝีมือลายมือ ในการที่จะมีการเริ่มต้นที่ถูกต้อง ตามหลักที่ได้กล่าวมาแล้วว่ามัน ผิดอย่างไร มันถูกอย่างไร สำเร็จประโยชน์ถึงที่สุดได้อย่างไร สูงสุดอยู่ที่หลักของ กาลามสูตรอย่างทีกล่าวมาแล้วเมื่อตะกี้.

ความหมายสำคัญมันอยู่ที่ว่า เราจะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลง ความเป็น พุทธบริษัทที่เป็นโดยทะเบียนนั้น ให้มาเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงและถูกต้อง. อย่า เสียใจ หรืออย่าโกรธ ถ้าใครจะมาพูดว่า ท่านทั้งหลายเป็นพุทธบริษัทกัน แต่ตาม ทะเบียน : หมายความว่า เกิดมาจากพ่อแม่ที่เป็นพุทธบริษัท แล้วเขาก็ลงบัญชี รายการในเอกสารเกิดของเด็กนั้นว่า เป็นพุทธบริษัทในวันแรก ๆ เกิดมา ; แล้วจะ ทำหนังสือสำคัญประจำตัวอะไร เขาก็ลงทะเบียนเป็นพุทธบริษัททั้งนั้น; นี่เรียกว่า เป็นพุทธบริษัทโดยทะเบียน โดยกำเนิด.

เราต้องแก้ไข ต้องเปลี่ยนแปลง อย่าให้มันเป็นเพียงเท่านั้น ให้เป็น พุทธบริษัทที่แท้จริงและถูกต้องด้วยการปฏิบัติ. ขึ้นพล่อยไฉน ๆ ก็เป็นพุทธบริษัท แต่ตามทะเบียน ตามบัญชี ตามเครื่องแบบเป็นอย่างมาก. แต่งตัวอย่างพุทธบริษัท มันก็เป็นพุทธบริษัทโดยเครื่องแบบ อย่างนี้ต้องเปลี่ยนแปลงต้องปรับปรุง ต้อง เลื่อนขั้นขึ้นไป ให้เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง : มีพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ จริงอย่างที่ได้อีกกล่าวมาแล้วข้างต้น.

สำหรับประเภทผู้เป็นอยู่ หรือกำลังดำเนินอยู่ กำลังพยายามอยู่ในการ ที่จะเป็นพระพุทธรูปโดยแท้จริง นี่อาตมาอยากจะเสนอคำสัก ๒ คำเท่านั้นที่อยากจะ ขอร้องให้จำไว้ให้ดี :-

@ คำแรกว่า การมี พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ที่แท้จริง;

@ คำที่สองว่า การเป็นพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์เสียเองเลย.

ขั้นแรกว่า **จงมี** พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้ถูกต้อง : ในตัวเรา หรือในชีวิตจิตใจของเรา ในวิญญาณของเรา อะไรก็ตาม ให้มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ถูกต้อง; แล้วเขยิบออกไปอีกทีหนึ่งก็ว่า **จงเป็น** พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียด้วยตนเอง.

คนที่ฟังไม่ถูก หาวว่าเราพูดบ้า ๆ บอ ๆ อวดดิบอวดดีไป ที่พูดอย่างนี้ แต่ที่จริงมันไม่ใช่คำพูดที่บ้า ๆ บอ ๆ หรือว่าอวดดิบอวดดี ; แต่มันเป็นข้อเท็จจริงที่ต้องเป็นอย่างนั้น ; ถ้าไม่เป็นอย่างนั้นมันใช้ไม่ได้.

ที่พูดว่า เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยการถือศรณะนั้น มันขึ้นสามัญขึ้นธรรมดา เท่านั้นแหละ แล้วพูดอย่างสมมติ เสียด้วย. ขั้นแรกที่สุดยังโง่งมงายอยู่ เป็นเด็ก ๆ อยู่ก็ต้องพูดว่ามีซิ! ฉันมีพระพุทธเจ้าเป็นของฉัน ตะโกนว่า “พุทธมามโก - ตี มั ธาเรท” “ท่านทั้งหลายจงถือว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ปฏิญาณว่าพระพุทธเจ้าเป็นของข้าพเจ้า” ; นี่คำว่า พุทธมามกะแปลว่าอย่างนั้น คือแปลว่า ผู้ปฏิญาณว่าพระพุทธเจ้าเป็นของข้าพเจ้า. นี่คือคนที่เขามีพระพุทธเจ้าเป็นของเขา. และนี่มันต่างกับคนที่เขามีสพระพุทธเจ้าเสียเอง พูดว่าฉันเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง.

สำหรับคำว่า “มี” เป็นคำที่น่าหัว :เข้า! คุณเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มาแต่ไหน? เอามามีไว้ที่ไหน? เอามาเก็บไว้ในหีบหรือว่าไว้ในเซฟอย่างไร? ถ้าจะพูดว่ามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วจะเก็บไว้ในใจได้อย่างไร? อยู่ที่ไหน? เอามาอย่างไร? ในที่สุดมันก็ต้องยอมรับ ในข้อที่ว่า ฉันต้องปฏิบัติให้เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าท่านเป็นอยู่อย่างไร; ที่พระธรรมเป็นอยู่อย่างไร; พระสงฆ์เป็นอยู่อย่างไร: เราต้องปฏิบัติให้เป็นอย่างนั้น นั่นแหละคือฉันมี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

สรุปแต่ใจความ : พระพุทธเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติเสร็จแล้ว เพื่อความเป็นคน สะอาด สว่าง สงบ : ไม่มีความชั่วเป็นคนสะอาด ไม่มีความโง่เป็นคนสว่าง ไม่มีความทุกข์เป็นคนสงบ; **พระพุทธเจ้า** เป็นผู้สะอาด สว่าง สงบ ถึงที่สุดโดยลำพังพระองค์เอง, **พระธรรม** ก็เป็นเครื่องเรียน เรื่องปฏิบัติให้ได้ผลเป็นความสะอาด สว่าง สงบ; **พระสงฆ์** ก็คือผู้ที่กำลังพยายามอยู่ หรือปฏิบัติเสร็จแล้วในการมีความสะอาด สว่าง สงบ.

ความสะอาด สว่าง สงบ มันมีค่าเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. ใครมีคุณสมบัติทางใจอันนี้ ก็เรียกว่าคนนั้นมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มันก็เป็นการพูดอย่างทีคล้ายกับวัตถุ จึงใช้คำพูดว่า “มี” : ฉันมี เป็นของฉัน.

อย่างนี้ถูกน้อย มันจริงเหมือนกัน แต่ **จริงอย่างสมมติ** และถูกน้อย: เอามามี หรือมายึดครองได้หรือ? สิ่งเหล่านี้สูงสุดศักดิ์สิทธิ์เกินไป. แต่ถ้าเอามาทำให้ เป็น เสียเลยนั่นแหละ ทำได้ง่ายกว่า.

เราทำจิตใจของเราให้สะอาด ให้สว่าง ให้สงบ ตามแบบของ **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์** ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ นั่นแหละ คือเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เสียเอง.

เมื่อใด หรือที่ใด เวลาใด เรามีจิตใจสะอาด สว่าง สงบ; เมื่อนั้น เราเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่นั่นแหละเวลานั้น หรือชั่วขณะนั้น.

ที่นี่ บางเวลาเราก็มีความเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์บ้างเหมือนกัน แต่ว่าเป็นส่วนน้อยไปก่อน : เรามีจิตสะอาดน้อย ๆ สว่างน้อย ๆ เป็น **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์** น้อย ๆ ไปก่อน แล้วให้มากขึ้น ๆ จนกว่าจะถึงระดับสูงสุด คือละ

กิเลสทั้งหมดได้ ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เหลือ; นั้นแหละเราเป็น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเองแล้ว.

อย่างนี้มันเห็นชัดและถูกต้องกว่า กว่าที่จะพูดว่า “มี ๆ”. เราเอาอำนาจ ไหนมาขึ้นมายึดครอง มันเป็นเรื่องพูดอย่างสมมติ: พูดอย่างถูกต้องก็ต้องพูดว่าเรา ทำจิตใจของเราให้เป็นอย่างนั้นเสียเลย.

ถ้าจะพูดว่า “มี” ; ก็ “มี” ความเป็นอย่างนั้น: ความเป็นอย่างเดียวกับที่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ท่านเป็น. แต่ความเป็นอย่างนั้น มันก็เป็นองค์พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; เพราะว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เขาไม่ได้หมายถึงวัตถุสิ่งของเนื้อหนังอะไร เหมือนที่คนโง่ ๆ เข้าใจ.

คนโง่อย่างเด็ก ๆ ย่อมเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นคน เกิดในประเทศอินเดีย เมื่อนั้นเวลานั้น. นั้น พระพุทธเจ้าส่วนเปลือก หรือ เปลือกของพระพุทธเจ้า. องค์พระพุทธเจ้าจริง คือคุณธรรม ที่ทำบุคคลนั้นให้เป็นพระพุทธเจ้า คือความ สะอาด สว่าง สงบ. ท่านตรัสไว้ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” ดังนี้.

นี่เราจึงรู้จัก **พระพุทธเจ้าจริง** กับ **เปลือกของพระพุทธเจ้า** กันให้ถูกต้อง เช่นพระพุทธเจ้า ที่พระสารีริกธาตุ หรือที่เนื้อหนังของพระพุทธเจ้าเองนั้นก็ เป็นเปลือกของพระพุทธเจ้า; **พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือคุณธรรม** ที่เป็นความ บริสุทธิ์สะอาด ความสว่าง ความสงบ ที่เรียกว่า บริสุทธิคุณ ปัญญาคุณ สันติคุณ เมตตาคุณ นั้นแหละคือองค์พระพุทธเจ้าจริง.

พระธรรม ก็เหมือนกัน: เด็ก ๆ หรือชาวบ้านก็เอาพระธรรมที่พระคัมภีร์ พระไตรปิฎก หรือว่าเสียงที่สวดร้องท่องบ่นว่า ฟังพระธรรมกันเวย์ ! ก็ให้คนมา

สวดว่าอะไรก็ไม่รู้ นี่มันเปลือกของพระธรรม. พระธรรมที่เป็นตัวแท้ คือภาวะแห่งความสะอาด สว่าง สงบ ที่มาจาก การเรียน และ การปฏิบัติ และได้ ผลของการปฏิบัติ.

พระสงฆ์ : ชาวบ้านก็เอาผ้าเหลืองเป็นพระสงฆ์ เอาคนที่บวช ที่เรียน โกงหัวโล้น ๆ เป็นพระสงฆ์. คนบ้าห่มผ้าเหลืองเดินมาแต่ไกลก็คิดว่าเป็นพระสงฆ์; นี่มันเป็นเปลือกของพระสงฆ์. พระสงฆ์จริง ๆ ก็คือ ภาวะแห่งความ สะอาด สว่าง สงบ ที่มีอยู่ในใจของบุคคลเหล่านั้น ตามมากตามน้อยจนถึงที่สุด; นี้เรียกว่าพระสงฆ์.

สิ่งเหล่านี้เรามีทาง มีส่วน มีสิทธิ์ที่จะเป็นเสียเอง : นี่แหละเราจะเป็น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเอง พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สงวนกรรมสิทธิ์ สงวนลิขสิทธิ์ ท่านไม่ได้ห้ามกันอะไร เราจะเป็นเหมือนพระพุทธเจ้าสักเท่าไรก็ได้ ถ้าเราสามารถ ; ไม่ผิดหลัก ไม่ผิดธรรม ไม่ผิดอะไรหมด.

แต่เราคงเป็นเหมือนพระพุทธเจ้าเท่าท่านไม่ได้ : เราอาจจะมีความสะอาด สว่าง สงบ เท่าท่านได้ แต่เราก็คงจะเป็นไม่ได้ในข้อที่ว่า ทำได้ด้วยตนเอง ตรัสรู้เอง เป็นสัพพัญญูเอง อย่างนี้ทำไม่ได้. เราต้องได้ยินได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าแล้วก็มาทำ ตัวเราให้เป็นพระพุทธเจ้าอีกทีหนึ่ง. ส่วนพระพุทธเจ้าท่านก็เป็นของท่านเองได้ นี่แปลกกันอยู่ที่นี่ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าในส่วนที่เป็นบุคคลก็เป็นอย่างนี้.

ส่วน ความเป็นพระพุทธเจ้าจริง ๆ นั้นเหมือนกันทุกคนไม่ว่าคนไหน; จะต่างกันอยู่บ้างก็เพราะว่ามันต่างระดับกันอยู่บ้าง หรือว่าถาวรบ้าง ไม่ถาวรบ้าง; บางเวลาเรามีจิตใจเหมือนพระพุทธเจ้า แล้วมันก็กลับเปลี่ยนไปเสียอีก นี่มันไม่ถาวรอย่างนี้ เหลืออยู่ก็เพียงแต่ทำให้มันถาวรตลอดไป เท่านั้น ก็เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์เสียเองได้.

ทีนี้จะอย่างไรดี? ก็ต้องทำตามที่พระพุทธเจ้าท่านแนะไว้ แล้วมาทดลองมาปฏิบัติ อย่างแบบคายนี่.

ทีนี้ ก็ **อยากจะเตือนให้ทุกคนระลึก** ถึงคำสอน เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ว่าคำสอนในพระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์ สรุปเหลือประโยคเดียวว่า **“สิ่งทั้งปวงอันใด ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู ว่าของกู”** มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ อย่าไปมองเห็นว่าเป็นของกูเข้ามา มันจะโง่ทันที แล้วมันจะมีความทุกข์ทันที : ยึดมั่นอะไรว่าเป็นตัวกูของกูเมื่อไร ก็เป็นความทุกข์เมื่อนั้น.

จงปล่อยไว้เป็นธรรมชาติ จะกินจะใช้จะทำอะไรก็ทำไป. อย่าให้เลวกว่าพวกคริสเตียน ที่เขาก็อธิษฐานว่า **“มีภรรยาก็จะเหมือนกับไม่มีภรรยา; มีทรัพย์สมบัติก็เหมือนเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ; มีความสุขก็เหมือนเหมือนกับไม่มีความสุข; มีความทุกข์ก็เหมือนเหมือนกับไม่มีความทุกข์; ไปซื้อของที่ตลาดแล้วอย่าเอามา”** . ถ้าใครไม่เข้าใจก็เลวกว่าพวกคริสเตียน. แต่พวกคริสเตียนส่วนมาก ก็ไม่เข้าใจคำสอนข้อนี้ของเขา เพราะมันเป็นคำสอนที่ลึกที่สุด เช่นเดียวกับคำสอนที่ลึกถึงที่สุด ในฝ่ายเราเหมือนกัน.

การมีภรรยาก็มีไปตามหน้าที่ที่จะต้องทำ แต่อย่ามันหมายความว่าภรรยาของเรา : มันของธรรมชาติ มันของพระเจ้า; จะดูว่าเป็นของเราไม่ได้ เป็น **เพียงของให้ยืมใช้ชั่วคราวโดยธรรมชาติ.**

ทรัพย์สมบัติก็เหมือนกัน สุขความทุกข์ก็เหมือนกัน; ของที่ตลาดซื้อได้ด้วยเงินของเรา ตามกฎหมายเป็นสิทธิของเรา ถือเอามาบ้าน แต่**ใจอย่ากลัวว่านี่มันของเรา;** ที่แท้มันของธรรมชาติ มันของพระเจ้า มันเปลี่ยนมือมาที่เรา เพื่อให้เขาไปกินไปใช้ แล้ววนเวียนกันอยู่อย่างนี้ ใจอย่าโง่ถึงกับว่า **นี่ของกู.**

สรุปว่า ลูกเมียบัณฑิตสมบัติ สิ่งของ เงินทอง เกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็ตาม อย่าโง่ของงู แล้วก็ อย่าโง่เอากลุ่มนี้ว่าตัวกู ; อย่าโง่เอากลุ่มนอก ๆ ว่าของกู.

นี่แหละ คือการถือสัจธรรมที่ถึงที่สุด ถือเอาความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั่นแหละ เป็นสัจธรรมให้ถึงที่สุด. ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั่นแหละ เป็นคุณธรรมเป็นคุณสมบัติของความสะอาด สว่าง สงบ; พอยึดมั่นถือมั่นก็สกปรกทันที มีดมัวทันที เรา่ร้อนทันที; พอไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ สะอาด สว่าง สงบ ทันที.

ที่นี่ ยังมีดีกว่านั้นอีก ก็คือว่า พระพุทธเจ้าท่านสรุปลักษณะการกระทำทั้งหมดนี้ว่า “การเป็นอยู่โดยชอบ” เฉย ๆ : อยู่เฉย ๆ อย่าเที่ยวไปคว้านั้นคว้านี่มาเป็นของกู; ฉะนั้นพระพุทธภาสิตที่น่าอัศจรรย์ที่สุด น่าฟังที่สุด ก็คือพระพุทธภาสิตที่ตรัสเมื่อจวน ๆ จะปรินิพพาน ยังอีกไม่กี่นาทีหรืออีกไม่กี่ชั่วโมงจะปรินิพพานอยู่แล้ว ก็ตรัสว่า “ถ้าภิกษุเหล่านี้จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์” . ความหมายว่าให้เป็นอยู่โดยชอบ. ไปตีความเอาเอง ว่าเป็นอยู่โดยชอบ คือเป็นอยู่อย่างไร. ถ้าทุกคนเป็นอยู่โดยชอบ โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์.

นั่นแหละคือ การถือสัจธรรมจนถึงที่สุด. เป็นอยู่โดยชอบ คือเป็นอยู่อย่างถูกต้อง. เป็นอยู่อย่างถูกต้อง คืออย่าโลภ อย่าโกรธ อย่าหลง : อย่าโลภ อย่าโกรธ อย่าหลง ก็คือ อย่าได้ไปยึดมั่นอะไร ว่าตัวกู ว่าของกู. ถ้าไปคว้านั้นคว้านี่เป็นตัวกู - ของกูแล้ว มันเป็นอยู่ไม่ชอบ เป็นอยู่อย่างคดโกง เป็นอยู่อย่างขโมย ไปปล้นเอาของธรรมชาติ หรือของพระเจ้ามาเป็นของกู.

ผู้รู้ถือว่าทุกอย่างเป็นของธรรมชาติ เป็นของพระเจ้า : ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลกนี้ มันเป็นของธรรมชาติ เป็นของพระเจ้า;

อย่าเป็นโจรเป็นขโมยไปปล้นเอามาซึ่งหน้า มาเป็นตัวกู - ของกู มาเป็นเงินทองของกู ลูกเมียของกู อะไรของกู นั้นมันจะไปตามกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติ. ที่นี้เรา เลิกโง่ กันแบบนี้ กันเสียที.

ภายนอกก็ทำตามสมมติ ; อยู่ในสังคมก็ต้องพูดกันไปตามระเบียบตามกฎหมาย แต่ในใจอย่าเป็นอย่างนั้น : **ในใจปล่อยวางออกไป ว่ามันเป็นของ ธรรมชาติ เป็นของพระธรรม เป็นของพระเจ้า** ซึ่งเรายังไม่รู้จักตัวท่านด้วยซ้ำไป แต่เป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ใครไปปล้นไปตู่เอาของท่านมา ท่านจะตบหน้า **ให้ทันที** คือมีความทุกข์ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งขึ้นมาทันที.

ทุกคนอย่ากล้าเป็นโจรเป็นขโมย ไปปล้นเอาอันนี้มาเป็นตัวกู - ของกู แม้แต่ ชีวิตร่างกายเนื้อหนังนี้ ก็ไม่ใช่ของกู. มันของธรรมชาติ มันของพระเจ้า: อย่ายึดมั่นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าตัวกู - ของกู จะเป็นโจรเป็นขโมย พอเป็นโจรเป็นขโมยแล้ว มันก็ต้องได้รับโทษ คือตกนรกทั้งเป็น.

นี่คือ วิธีลัด ด้วย แล้วจริง ด้วย แล้ว ตรง ด้วย แล้ว ถูกต้อง ด้วย ที่จะเป็นการถือสรวณาคมน หรือว่าถึงสรวณาคมน: ถือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ก็จงถืออย่างนี้, ถึงพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์แล้ว ก็คือเป็นอย่างนี้: มีจิตใจที่ปล่อยวาง ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นอะไรด้วยความสำคัญมั่นหมายว่า เป็นตัวกู เป็นของกู.

เมื่อของสกปรกเหล่านี้ออกไปจากจิตใจแล้ว ใจมันก็สะอาด เหลือแต่ สติปัญญาบริสุทธิ์; สติปัญญาบริสุทธิ์มันก็บอกเองว่า จะทำอย่างไรวันนี้ จะกินข้าวกับอะไร จะทำอะไรที่ออฟฟิศ จะไปทำอะไรที่เป็นการทำงานหย่อนใจมันก็ทำได้โดยที่ไม่ต้องมีความทุกข์ เพราะมันทำไปด้วยสติปัญญาที่บริสุทธิ์สะอาด

เหมือนกับว่ามีพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ สิงอยู่ด้วยอย่างนั้นแหละ : มันทำ
ผิดไม่ได้ จะกินข้าว จะอาบน้ำ จะทำงาน จะสังคม จะมีบุตรภรรยาสามี จะมี
อะไรก็ตาม มันทำไปอย่างที่ไม่ผิดไม่ได้ มันก็ไม่มีความสุข.

แม้ว่าความตายจะมาถึง ก็ไม่ได้รับเอาความตายเป็นของกู; ความ
เจ็บไข้มาถึง ก็มีได้รับเอามาเป็นของกู : ความเจ็บความไข้ความเป็นความตาย
อะไรต่าง ๆ ก็หมดความหมาย ไม่มีอะไรที่ตึงกลัว. นี่เขาเรียกว่าจิตใจที่หลุดพ้น
ที่เป็นอิสระ เพราะว่ามีสรวงคัมภีร์ครอบ มีพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ คัมภีร์
มีสรวงจริง มีที่พึ่งที่ดำเนินทางจริง นี่คือข้อที่ว่า ปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้มาซึ่งสรวง
อันถูกต้องและแท้จริงนั้น.

นี่ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างคำว่า “มี” พระพุทฺธ พระธรรม พระ-
สงฆ์ เป็นของเรา; กับคำว่า “เป็น” พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเอง.

ถ้ามี พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยความยึดมั่นถือมั่นแล้ว
ก็ยิ่งไปกันใหญ่; ยิ่งไม่ใช่พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ : มันไปกันใหญ่ มัน
ผิดใหญ่เลย.

การเป็นพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเองนี้ก็เหมือนกัน : ไม่ได้
ยึดมั่นถือมั่น แต่ด้วยความรู้แจ้งเห็นจริงว่า จะมีจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ นี่
เท่านั้น : ในจิตใจนั้น อย่าสกปรกมีดมัวเราร้อนอยู่ ด้วยความยึดมั่นถือมั่นเลย.
พร้อมกันนั้น ก็ ละอายให้มาก กลัวให้มาก ถ้าผลออกไปเป็นอย่างนั้นเข้าสักแวบหนึ่ง:
ถ้าความโลภ ความโกรธ ความหลง มันเกิดขึ้นมาในใจสักแวบหนึ่ง ก็เสียใจให้มาก
กลัวให้มาก ละอายให้มาก มันจะค่อย ๆ ซาไป.

เดี๋ยวนี้ไม่รู้จักอาย ไม่รู้จักกลัว ไม่รู้จักเสียใจ. ในเมื่อมันเลวถึงขนาดนั้นแล้ว อย่างนี้ใครก็ช่วยไม่ได้ พระเจ้าก็ช่วยไม่ได้ พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้ เพราะเราไม่สมควรที่จะให้ท่านช่วย ไม่ทำตามคำสั่งของท่าน ท่านก็ไม่ช่วย; เมื่อไม่ช่วยตัวเองแล้ว ใครจะมาช่วย.

สรุปความกันที่ถือว่า การที่จะมีที่พึ่งได้แท้จริง นั้น ต้องทำตนเองให้เป็นที่พึ่ง โดยการทำตนให้เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เสียเอง; โดยการที่ไม่ทำความสำคัญมั่นหมาย สิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้แต่สิ่งเดียวว่า เป็นตัวกู หรือว่าเป็นของกู; จนเกิดภาวะที่สะอาด สว่าง สงบขึ้นมาแก่จิตใจนั้น. จิตใจนั้นก็เลยไม่มีความทุกข์อีกต่อไป เรียกว่ามีสิ่งคุ้มครอง ไม่ให้ความทุกข์ต่อไป : ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์เลย.

ที่นี้ เหลืออยู่แต่จะทำประโยชน์ให้ผู้อื่น ก็ทำไปได้โดยสะดวก เพราะตัวเองถึงที่สุดแห่งการทำประโยชน์ของตัวเองแล้ว ไม่ต้องการอะไร แต่ว่าเวลาที่มีอยู่กำลังมีอยู่ เรี่ยวแรงมีอยู่ ทำประโยชน์ผู้อื่นสนุกไปเลย; ก็จบกันเท่านี้ สำหรับการเกิดมาเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด เท่าที่มนุษย์เราจะเป็นกันได้.

ถ้าผิดจากนี้แล้ว ก็มีแต่จะไปยึดมั่นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สำหรับสกปรกมีดมัว เสร้าหมองเร่าร้อน เป็น มนุษย์ที่เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ ไม่น่าชื่นใจ.

เดี๋ยวนี้เราได้ประกาศตัวเป็นพุทธบริษัท นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว เสร็จแล้ว แต่ยังง้ออยู่ ยังหลับตาอยู่ ไม่รู้ว่าจะถึงได้อย่างไร ฉะนั้นก็จงพยายามลืมหัดกันขึ้นมา ชำระสะสางปัญหาเหล่านี้ให้ถูกต้อง เรื่องก็จบกัน.

ทั้งหมดนี้คือ **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับการถือสรณาคมน์** จะพูดโดยละเอียดสักกี่วัน ก็เดือน ก็ปีก็ได้ แต่พูดโดยใจความแล้ว ๒ - ๓ นาทีก็หมด คือ **จงพยายาม**

เป็นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เสียเอง ด้วยการที่มีจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด; มองเห็นอยู่ว่า มั่นยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ ยึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์ เพราะว่ามันเป็นของธรรมดา เป็นของพระเจ้า อย่าไปปล้นเอามาเป็นของกู ; มีอยู่เท่านั้น.

ถ้าทำอย่างนี้ ความโลภก็เกิดไม่ได้ ความโกรธก็เกิดไม่ได้ ความหลงก็เกิดไม่ได้. ความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิด เพราะความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกู ว่าเป็นของกู; เมื่อไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเกิดขึ้นแล้ว มันก็หมดกันเท่านั้น.

เดี๋ยวนี้ เราได้แต่พูด กันว่า อย่าโลภ อย่าโกรธ อย่าหลง ตะโกนกันให้ลั่นไปหมด แต่ไม่บอกให้รู้ว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง; มันก็ไม่มีผลอะไรที่จะไปมัดตะโกนอยู่ว่า อย่าโลภ อย่าโกรธ อย่าหลง มันต้องบอกให้รู้ว่า ทำอย่างไรด้วยจึงจะ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง คืออย่าไปเป็นโจร ปล้นของพระธรรม หรือธรรมดา หรือปล้นของพระเป็นเจ้ามาเป็นของกู มีจิตใจปล่อยวางอยู่เสมอ อย่าให้เลวกว่าพวกคริสเตียน โดยหัวข้อที่ว่ามาแล้ว ว่าไม่มีอะไรเป็นของเรา ของที่ตลาดซื้อแล้วก็ไม่ใช่ของเรา นี่พูดเป็นปริศนาถ้อยคำอย่างลึกซึ้ง ฉะนั้นจึงไม่มีอะไรเป็นของเรา ของกู.

ใน บรรดา คำที่กำลังพูดว่าเป็นของกู นี่ ให้ถือว่าพูดไปตามสมมติ ชาวบ้านสมมติ กฎหมายรับรอง กฎหมายบัญญัติ ในทางสังคมเป็นอย่างนั้น นี่บ้านเรือนของคนนี้ ที่ดินของคนนี้ ลูกเมียของคนนี้ เงินทองของคนนี้ : สิทธิอะไรของคนนี้; มันเรื่องกฎหมาย ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยมนุษย์ที่ยังโง่ สำหรับยึดมั่นนี้ อยู่กันในโลกของบุคคลผู้มีความยึดถือ ที่ต้องมีกฎหมายอย่างนี้. มีประชาธิปไตยก็ยึดมั่นถือมั่นกันอย่างนี้ มันไม่ดับทุกข์ได้. ส่วนในจิตใจของเราแล้วก็ต้องไม่ทำอะไรให้ผิดมาก ถึงกับไปเป็นโจรปล้นของธรรมดา มาเป็นของกู.

มันเหมือนกับว่า **ของเขายืมมาใช้ชั่วคราว** แล้วตัวเองเป็นคนอกตัญญู ยึดเอาเสียเลย : เขาให้เราอยู่บ้านของเขาชั่วคราว เราเป็นคนอกตัญญูยึดเอาเป็นของเราเสียเลย.

ขอให้เข้าใจในลักษณะอย่างนี้ ว่า **ธรรมชาติหรือพระเจ้า หรือสิ่งที่เรายังไม่รู้จักมันแหละ ให้ยืมเลือดเนื้อร่างกาย จิตใจ ดิน น้ำ ลม ไฟ นี่มาเป็นตัวเราชั่วคราว** เรากลับตัวว่าเป็นของกู ไม่ใช่ของยืม. นั่นแหละความทุกข์อยู่ที่ตรงนั้น ! เลิกเป็นคนปล้นคนขโมยซึ่งหน้า หรือคนยกยอกคนขี้ตุ้ ก็จะเป็นคนบริสุทธิ์ แล้วไม่มีความทุกข์เลย; นี่แหละคือวิธีถือสรีรนามณ์ การทำที่พึงให้แก่ตนอย่างถูกต้องและสูงสุด.

ครั้งแรก ก็มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นของเรา; **แล้วในที่สุด** เราก็เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เรื่องก็จบ.

ขอรับรองท่านทั้งหลายว่า จงทำกับเรื่องนี้ให้ดี ๆ : **อย่าถือว่าเป็นเรื่อง ก.ข. ก.กา. เป็นเรื่องเบื้องต้น; เรื่องรับสรีรนามณ์เป็น ก.ข. ก.กา ของพิธีการต่าง ๆ ของศาสนา; มันไม่ใช่อย่างนั้น. ก.ข. ก.กา. นี่มันไม่ใช่ ก.ข. ก.กา. ที่จะมองข้ามไป หรือเลิกร้างกันไป มันจะเป็นสิ่งสุดท้ายเรื่องเป็นเรื่องตาย ที่เดียว.**

ถ้าเราจะเปรียบเทียบกับ ก.ข. ก.กา. เอาชี เด็กชั้นอมมือเรียน ก.ข. ก.กา. เดียวนี้คนแก่หัวหงอกเรียนชั้นมหาวิทยาลัย บรมมหาวิทยาลัยมันก็ต้องใช้ตัว ก.ข. ก.กา. อยู่อีก. เพราะหนังสืออะไรมันจะเขียนไปได้โดยไม่ใช้ตัว ก.ข. ก.กา.; ดังนั้นจงมอง ก.ข. ก.กา. นี่เป็นของที่ต้องมีแต่ต้นจนอวสาน แล้วก็จัดการกับมันให้ดี ๆ; โดยเฉพาะเรื่องสรีรนามณ์ที่เป็น ก.ข. ก.กา. นี่แล้วก็เป็นหมด เป็นจนถึงทุกอย่างที่ยังต้องใช้ ก.ข. ก.กา. อยู่เรื่อยไป.

เพราะเหตุที่ประมาท เพราะเขลาและประมาท เห็นเป็นเรื่อง ก.ข. ก.กา. ไม่สนใจ ไม่ชำระสะสาง ไม่ทำให้เจริญก้าวหน้า มันจึงเป็นอย่างนี้ อยู่ในสภาพอย่างนี้ เป็น พุทธบริษัทที่มีดมัว ฟังดูก็น่าหัว.

พุทธะ แปลว่า ตื่น วาสว่าง ว่าเบิกบาน; แต่เราเป็นพุทธะที่มีดมัว มันก็แปลว่าประจาดตัวเอง หรือว่าหลอกหลวงตัวเอง อะไรในทำนองนั้น มันเป็นเรื่องที่น่าเศร้า.

หวังว่าจะได้เอาปัญหาสำคัญนี้ไปคิดนึก ไปพิจารณา รีบทำให้เสร็จไปโดยเร็ว : ให้หมดความมีตัวของตัว ให้หมดตัวกู ของกู : ให้ตัวกู ของกูนี้ตายไปเสียให้หมด ก่อนที่ร่างกายมันจะแตกตาย.

ผู้ที่ได้รับประโยชน์อันสูงสุดของการมีศรัทธาศรัทธา ก็จะได้รับถึงที่สุด ตั้งแต่เมื่อ “ตัวกู” ตาย ร่างกายชีวิตที่เหลืออยู่ก็เป็นความสุข เป็นการเสวยรสของพระนิพพาน คือความเย็น เป็นอวสาน.

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่ง ว่าอย่ามองเรื่องนี้เป็นเรื่อง ก.ข.ก.กา. เราขึ้นชั้นมัธยมแล้วไม่ต้องสนใจ : จะต้องสนใจไปจนวาระสุดท้ายของชีวิต เช่นเดียวกับตัว ก.ข. ก.กา. จะต้องใช้ไปจนกระทั่งวรรณคดีอักษรศาสตร์ชั้นสูงที่มนุษย์จะใช้ได้.

ขอยุติการบรรยายนี้ไว้โดยสมควรแก่เวลาเพียงเท่านี้

โอสารถัพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทานบริจาค

- ๒ -

วันเสาร์ที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ มีหัวข้อตามที่กำหนดไว้ว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทานบริจาค** ซึ่งท่านทั้งหลายก็ได้ทราบแล้ว จากแผ่นประกาศที่แจกไป.

ในครั้งที่แล้วมา เราได้พูดหลักปฏิบัติ ในเรื่องสรวณาคมน์ ถือกันว่าเป็นเรื่องแรก ซึ่งเป็นหญ้าปากคอก ; ที่นี้เรื่องการให้ทาน ก็เหมือนกัน คนส่วนมากมักจะถือกันว่าเป็นเรื่องหญ้าปากคอก หมายความว่ามันง่าย หรือรู้กันอยู่ดีแล้ว.

ทำไมจึงต้องเอาเรื่องทานมาพูดกันอีก? ที่เอาเรื่องนี้มาพูดอีก ก็ขอให้ถือว่า เพื่อการปรับปรุงให้มันดีขึ้นกว่าเดิม : แม้ว่าที่ทำอยู่ก่อนหน้านี้เป็นความมกมาย

ก็ตาม หรือไม่ม่งมายแล้วก็ตาม มันก็ยังมีทางที่จะปรับปรุงให้ดีกว่าเดิม; ฉะนั้น ต้องพูดกันอีกครั้งหนึ่ง และพยายามที่จะพูดให้ดีที่สุด ครั้งเดียวแล้วก็จะใช้ได้ตลอดชีวิต. เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนกำหนดจดจำไว้ให้ดี ๆ ว่าเรื่องทานบริจาค หน่้าปากคอก ก.ข. ก.กา นี้ จะพูดกันอีกครั้งหนึ่งให้สิ้นเชิง แล้วก็ถือปฏิบัติได้จนตลอดชีวิต.

การพูดเช่นนี้ พูดในลักษณะนี้ ขอให้ถือว่าเป็นการช่วยเหลือพิเศษจากที่เขาพูดกันอยู่ตามธรรมดา. ตรงนี้จะหาว่าอวดหรือคุยหรืออะไรก็ตามใจ ถ้าจะหาว่าอวดหรือคุยก็ต้องขอคุยสักหน่อยว่า **พูดอะไรที่นี้ต้องมีพิเศษเสมอ** : พิเศษตรงที่มันไม่ซ้ำกับใครพูด หรือมีอะไรแปลกออกไป โดยอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เรื่องมันสั้นเข้าใจง่ายเข้า เป็นวิธีลัด แล้วก็กว้างขวางกินความไปถึงทุกเรื่อง.

ที่จริงเขาอาจจะพูดเรื่องการให้ทานกันตั้งหลาย ๆ ชั่วโมงก็ได้ แต่แล้วมันก็ไม่มีอะไรมาก มันซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่ที่เรื่องเดียว.

ที่นี้จะ **พูดเป็นพิเศษ** ก็ตรงที่ว่า จะพูดให้หมดทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้ทาน : พูดโดยตรงก็คือว่า จะรวบรวมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทานที่มันไม่ซ้ำกัน จากที่มาจากพระบาลีต่าง ๆ มาไว้ในที่เดียวกันนี้ให้มันหมดทุก ๆ เรื่อง ซึ่งก็คุยได้ว่ามันยังไม่เคยมีทำกันที่ไหน ฉะนั้นจึงขอให้สนใจเป็นพิเศษ : จะรวบรวมเรื่องเกี่ยวกับการให้ทานที่เป็นหลักปฏิบัติมาใส่ไว้ในที่นี้ทั้งหมด แล้วยังแถมอยู่ใน**ลักษณะพิเศษ** คือส่งเสริมให้รู้ตหน้า ไปยังพระนิพพานโดยเร็ว.

โดยปกติคนทั่วไปเขาถือกันว่า เรื่องการให้ทานนี้เป็นเรื่องต่ำ ๆ เป็นเพียงบันไดของสวรรค์; นั้นมันพูดกันถึงการให้ทานอย่างเด็ก ๆ หรือตามธรรมดา : ถ้าหากทำเป็น คือให้ทานให้เป็น เรื่อง การให้ทานกลายเป็นเรื่องของพระนิพพาน

ไปก็ได้; เป็นเรื่องลัดตั้งตรงไปยังพระนิพพาน อย่างนี้ก็ได้; ฉะนั้นที่เราพูดอะไรก็เป็นพิเศษตรงนี้ ขอให้สนใจเป็นพิเศษ เพราะมันเป็นการช่วยย่นหนทางที่ไกลนั้นให้มันใกล้เข้า เป็นเรื่องช่วยย่นหนทางที่ยาวนั้นให้มันสั้นเข้า ขอให้ฟังให้ดี ๆ และถ้าทำได้ดีแล้ว เรื่องนิพพานนี้ถึงได้เพราะการให้ทาน : นี่จะแปลกหรือไม่แปลกลองฟังดู.

ที่เคยดูหมิ่นเรื่องทานกันว่า เป็นบันไดขั้นต้น เป็นบันไดขั้นแรกขั้นเดียวเท่านั้น นั้นแหละมันคือความเข้าใจผิด : ถ้ามันทำกันแต่อย่างนั้น มันก็เป็นอย่างนั้น ก็ให้ทานกันไปจนตาย. แต่ถ้าให้ทานเป็นแล้ว ไม่ต้องทำอื่นก็ได้ **เพียงแต่ให้ทานอย่างเดียวก็ถึงนิพพานได้** เดียวก็จะว่าให้ฟัง.

ใจความสำคัญมันมีอยู่หน่อยหนึ่ง ขอให้ฟังให้ดีว่า **การให้ทาน** มันมีอยู่ ๒ อย่าง : - ให้ทานชนิดที่จะเวียนว่ายไปในวัฏฏะ ก็มี;

ให้ทานที่จะออกไปเสียจากวัฏฏะ ก็มี.

ที่แล้ว ๆ มา มี พูดกันแต่เรื่องให้ทานที่จะเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ : ทำบุญให้ทานแล้วไปเกิดดี เกิดสวย เกิดรวย ไปสวรรค์ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ; มีอยู่แต่เท่านี้ ไม่เคยไปถึงนิพพานสมบัติ ซึ่งมันนอกวัฏฏะ.

ถ้าให้ทานเป็น ผลทานนั้นจะส่งไปนอกวัฏฏะ ไม่เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะก็ได้เหมือนกัน.

ที่นี่ ก็จะพูดเรื่องที่แปลกให้ฟังต่อไปอีกว่า ถ้าเราเอาเรื่องทาน การให้ทานทั้งหมดทั้งสิ้นทุกอย่างมารวมกันเข้าแล้ว ก็จะ **แบ่งทานทั้งหมดได้ ๒ ชนิด** อีกตามเคย : **ทานชนิดหนึ่งเนื่องด้วยปฏิกาก** คือต้องมีผู้มารับทาน;

ทานอีกชนิดหนึ่งไม่ต้องมีปฏิกาก ไม่ต้องมีใครมารับทาน.

นี่ลองฟังดูซิว่า มันแปลกหรือไม่แปลก ฉะนั้นจึงสัญญาว่ามันต้องแปลก ตรงที่จะพูดเรื่อง ให้ทาน โดยไม่ต้องมีปฏิคาหกก็ทำได้.

ฉะนั้น ทานที่ให้แล้วเวียนว่ายไปในวัฏฏะนั้น มันเป็นพวกทานชนิดที่ต้องมีปฏิคาหกรับทั้งนั้น. ที่นี้ทานที่ให้แล้วจะออกไปเสียนอกวัฏฏะ ไม่มาเวียนว่ายอีกต่อไปนี้ **ทานนี้ไม่ต้องมีผู้รับ** ไม่ต้องมีปฏิคาหก ไม่ต้องมียาจกเขี้ยวใจมารับก็ได้. นี่เรื่องทานมันเป็น ๒ อย่างขึ้นมา อย่างนี้.

ทานอย่างต่ำก็เวียนว่ายไปในวัฏฏะ มีคนรับทาน; อย่างสูงก็ไม่เวียนว่ายไปในวัฏฏะ อย่างนี้ไม่ต้องมีใครรับทาน. แล้วทานอย่างที่ยื่นออกไปในวัฏฏะนั้นแหละ คือที่พูดกันอยู่โดยมาก : มัน ให้เพื่อตัวกู ของกู ทานประเภทนี้, ส่วนทานประเภทออกไปนอกวัฏฏะนั้น มัน ให้ตัวกู ของกู นั้นออกไปเสียเลย; ใจความสำคัญมันอยู่ที่ตรงนี้.

ทำบุญให้ทานเพื่อประโยชน์แก่ตัวกู ให้ตัวกูมันได้อะไรดีขึ้นมากขึ้น นี่มันชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นทานที่ธรรมดามาก แล้วรู้จักกันอยู่ทั่วไป.

ที่นี้ ทานชั้นพิเศษ ที่จะเอามาพูดให้สิ้นเชิงนี้ก็ชื่อว่า **ให้ตัวกู ของกู ออกไปเสียเลย** อย่าให้มีเหลือ มันเป็นทานพิเศษสูงสุด ไม่ต้องมีใครมารับ แต่เป็นการให้ที่แท้จริงด้วยเหมือนกัน.

สำหรับ **ทานที่ว่าต้องมีปฏิคาหกมารับ** นี้ เราก็จะต้องแบ่งได้เป็น ๓ ชนิดด้วยกัน ให้จำหัวข้อไว้ให้ดี ๆ ก่อน :-

ทานอย่างที่ ๑ คือ **วัตถุทาน** ให้วัตถุสิ่งของนี้เป็นทาน ก็ต้องมีผู้รับ;
แล้วอย่างที่ ๒ ให้ **อภัยทาน** อภัยโทษ อภัยทาน นี่ก็ต้องมีผู้รับ;
แล้วอย่างที่ ๓ ให้ **ธรรมทาน** นี่ก็ต้องมีผู้รับ; ๓ อย่างนี้มันเป็นทานที่มีผู้รับ.

ทีนี้ อีกประเภทหนึ่งตรงกันข้าม จะต้องขอเรียกเอาเองว่า **สุญญตาทาน**. นี่ท่านทั้งหลายคงไม่เคยได้ยิน ไม่เคยได้ยินสุญญตาทาน แต่มันเป็นเรื่องที่มีกล่าว อยู่ในพระบาลี ในพระคัมภีร์ เป็นเรื่องการบริจาคด้วยเหมือนกัน แต่ไม่มีใครกล่าวไว้หรือไม่ได้เรียกว่า “สุญญตาทาน” โดยตรง แต่พูดไว้โดยเนื้อเรื่อง แล้วเราก็มองเห็นชัดว่า อ้าว ! นี่มันเป็นการให้ที่เนื่องด้วย สุญญตา. **สุญญตาทาน ที่ว่านี้ คือทานประเภทที่ไม่ต้องมีผู้รับ แล้วไม่เวียนว้ายไปในวัฏฏะอีกต่อไป.** อย่างข้างต้นนั้นมันมีทางที่จะเวียนว้ายอยู่ในวัฏฏสงสาร.

ขอทบทวนอีกทีว่า เราจะพูดเรื่องทาน การบริจาคมี ๔ ชนิด : ๓ ชนิดแรกคือให้วัตถุเป็นทาน, ให้อภัยเป็นทาน, ให้ธรรมะเป็นทาน, นี่ต้องมีผู้รับ; อย่างที่ ๔ ให้สุญญตาทาน คือให้ทานที่เนื่องด้วยสุญญตา นี่ไม่ต้องมีผู้รับ.

ทีนี้ ก็จะมีว่า **โดยละเอียด** ที่ละอย่าง ๆ :-

๑. อามิสทาน

ทานอย่างที่ ๑ เรียกว่า “**อามิสทาน**” หรือวัตถุทานก็ได้ แล้วแต่จะเรียกว่า : วัตถุทานคือให้วัตถุ อามิสทาน ก็คือให้อามิส. อามิส คำนี้แปลว่า **เหยื่อ** ฟังแล้วน่าขยะแขยง. อามิสนี้หมายถึงของที่กินทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แม้แต่ข้าวปลาอาหารนี้ เขาก็เรียกว่า อามิส. อามิสทานเป็นทานที่มีผู้รับ หรือต้องมีผู้รับ; เพราะฉะนั้นจะต้องมี **ผู้รับที่ดี** แล้วต้องมี **วัตถุทานที่ดี** แล้วก็ต้องมี **การให้ที่ดี** : นี่คือ **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับการให้วัตถุทาน.**

ถ้าท่านทั้งหลายจะให้วัตถุทาน อามิสทาน ต้องเลือกดูให้ดี : ให้มีผู้รับที่ดี, ให้มีสิ่งของที่ดี, แล้วมีการให้หรือการกระทำการให้นั้นที่ดี, นี่เราจะได้ว่ากันต่อไปว่า จะเลือกกันอย่างไรจึงจะดี.

ลักษณะของปฏิกาคหก

ที่ว่าจะต้อง **มีปฏิกาคหกที่ดีนี้** เขาเล็งถึงผู้ที่จะมารับทาน จะดีมากขึ้นน้อย หรือถึงกับเลว หรือถึงกับอะไรก็ได้ ทานนั้นมันก็ต่าง ๆ กัน เปลี่ยนแปลงกันไป จึงต้องเอาผู้รับทานเป็นหลัก คือ :-

อย่างที ๑ เรา **ให้เพราะสงสาร** ผู้รับก็คือสัตว์เดรัจฉาน หรือคนขอทาน หรือคนที่ช่วยตัวเองไม่ได้ : นี่คือนิพฏิกาคหก เป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นคนขอทานบ้าง เป็นคนที่ทุพพลภาพช่วยตัวเองไม่ได้ หนูหนักตาบอดอะไรอย่างนี้;

อย่างที ๒ **ให้เพราะความเลื่อมใส** ฉะนั้นตัวปฏิกาคหก ก็คือตัวผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ : เรามีความเลื่อมใสแล้วเราจึงให้ ฉะนั้นผู้รับก็คือผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ นี่ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉาน ไม่ใช่คนขอทาน ไม่ใช่คนทุพพลภาพ เพราะเราให้ด้วยความเลื่อมใส ไม่ได้ให้ด้วยความสงสาร;

อย่างที ๓ **ให้เพื่อบูชาคุณ**. คนเราอย่าอวดดีไป : เราเป็นหนี้บุญคุณคนอยู่รอบด้าน นับตั้งแต่พ่อแม่ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ และผู้มีมหากรุณาธิคุณสูงสุด คือพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย. ถ้าเราให้ไปในลักษณะบูชาคุณ แห่งปฏิกาคหกของเรา นี่คือการให้เพื่อบูชาคุณ;

อย่างที ๔ **ให้เพื่อใช้หนี้** นี่มันก็คล้าย ๆ กับพวกบูชาคุณ แต่ว่าการใช้หนี้เรารู้สึกในความรับผิดชอบ รู้สึกในความจำเป็นที่เราจะต้องใช้หนี้ : **พระพุทธเจ้าเป็นเจ้าหนี้ พระธรรมเป็นเจ้าหนี้ พระสงฆ์เป็นเจ้าหนี้** ปุชนิยบุคคลทั้งหลายเป็นเจ้าหนี้ ครูบาอาจารย์ก็เป็นเจ้าหนี้ นี่เราก็ต้องให้เพื่อใช้หนี้ : **ปฏิกาคหกก็คือเจ้าหนี้ !**

นี่โดยนัยนี้เราจะเห็นได้ว่า **ปฏิกาดกนั้นมิต่าง ๆ ชนิดกัน** เราต้องเลือกให้ได้ปฏิกาดกที่ดี อย่างที่วามา.

อย่างที ๕ **ให้ทานแก่คนไม่ดี** เช่นคนอันธพาล เราให้เพื่อหาวิธีให้ **เขากลับตัว** : ที่เราอุตสาห์ให้ทานไปครั้งนี้ ก็เพื่อเป็นอุบายอันหนึ่ง เป็นวิธีอันหนึ่ง ที่จะให้คนอันธพาลกลับตัว เราจึงให้ทานแม่แก่คนอันธพาล. ใครจะเรียกว่าเป็นปฏิกาดกที่ไม่ดีก็ตามใจ แต่ถ้าเราอมองกลับอีกแง่หนึ่ง ก็เป็นปฏิกาดกที่ดีที่ควรให้เหมือนกัน ถ้าเราให้ไปแล้วเขากลับตัวได้.

ทีนี้ **มีปฏิกาดกที่ไม่ดีอีกชนิดหนึ่ง** คือยั้งให้ไปแล้วมันยิ่งซี้เกียจ ยิ่งให้ไปแล้วมันยิ่งเอาเปรียบ อย่างนี้เป็นปฏิกาดกที่ไม่ดี แต่เรากียั้งให้เพื่อว่าอย่าให้เขา **เป็นภัยแก่สังคม** ถ้าเราให้เขาเสียบ้าง เขาจะเป็นภัยแก่สังคมน้อยเข้า. เราให้ทานถึงขนาดนี้ ชื่อความเป็นภัยแก่สังคม เอามาเสียจากพวกอันธพาล ก็ยังถือว่าเป็นการให้ทานได้ ให้แก่ปฏิกาดกที่ไม่ดี.

สรุปแล้วก็ว่า **ปฏิกาดกที่ดีมีอยู่ ๔ พวก** คือให้เพราะสงสาร ได้แก่สัตว์เดรัจฉานเป็นต้น, ให้เพราะเลื่อมใสในผู้ปฏิบัติดีเป็นต้น, ให้เพื่อบูชาคุณของผู้มีคุณ, แล้วก็ให้เพื่อใช้หนี้ที่เราเป็นหนี้บุญคุณ, เป็นหนี้ทั้งทางวัตถุ เป็นหนี้ทั้งทางธรรมก็มีอยู่; ส่วน**ปฏิกาดกที่ไม่ดี มีอยู่ ๒ พวก**. เราให้เพื่อให้เขากลับตัว; ถ้าเขาไม่ยอมกลับตัว เรากียั้งให้เพื่อชื่อความเป็นภัยต่อสังคม ของเขาให้มันน้อยลง.

ทั้งหมดนี้เป็นหลัก ที่ดูให้ดีแล้ว จะเห็นว่าต้องปฏิบัติอยู่ในโลกนี้ เงินที่เหลือใช้ ที่อาจจะเจียดให้ได้นั้น ก็เอามาให้ทาน ให้มันครบถ้วนตามนัยที่กล่าวนี้. นี่เรียกว่าเราจะต้องเลือกปฏิบัติ หก หรือผู้รับทาน ให้ดีที่สุดเท่าที่จะหาได้ อย่าให้การให้ทานนั้นมันเสียหาย นี่เรื่องปฏิบัติหกจบไปแล้ว.

ลักษณะแห่งวัตถุทาน

ที่นี้จะพูดถึง เรื่องวัตถุทาน. ตัววัตถุทานคือสิ่งที่จะให้; วัตถุทานนี้จะเป็น สิ่งของ ก็ได้ หรือว่าจะเป็นความสุขส่วนตัว ที่ตนจะต้องสละออกไป เพื่อให้เกิดความสุขแก่ผู้อื่นก็ได้. วัตถุสิ่งของเช่นเงิน เช่นสิ่งของโดยตรงที่มันเกื้อกูลแก่ชีวิต แก่กิจการงานของเขา. ตามทางวินัย แยกวัตถุไว้เป็น ๔ คือ อาหาร เรียกว่า *ภินทูปาท*, แล้วเครื่องนุ่งห่มเรียกว่า *จีวร*, ที่อยู่อาศัยเรียกว่า *เสนาสนะ*, เครื่องบำบัดโรคเรียกว่า *คิลานเภสัช*; ตามหลักวินัย เราให้ภินทูปาท จีวร เสนาสนะ และคิลานเภสัช.

ถ้า ตามหลักของอภิธรรม ก็ว่าให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ทางตา ให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ทางหู, ให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ทางจมูก, ให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ทางลิ้น, ทางผิวหนัง, ทางจิตใจ; คือวัตถุสิ่งใดมันไปเป็นประโยชน์แก่สิ่งทั้ง ๖ นี้ แล้วเขาก็ให้; นี่อภิธรรมเขาวานะ เขาว่าเขาพูดอย่างปรมาตม.

ส่วน ทางพระสูตรหรือสูตรต้นตะนี้ ก็มักจะระบุตัววัตถุตรง ๆ ไปเลย : ให้ข้าว ให้น้ำ ให้ที่อยู่อาศัย ให้ยานพาหนะ คือว่าให้ทุกอย่างที่มนุษย์มันจะใช้เป็นประโยชน์ได้. แม้ที่สุดให้ร่ม ให้รองเท้า อย่างนี้เขาก็เรียกว่าให้ยานพาหนะ : ให้มุ้งกันยุง ฯลฯ อย่างนี้ มันก็แปลกออกไปจากที่พูดแล้ว ในเรื่องวินัยหรือเรื่องอภิธรรม

ที่นี่ ถ้าไม่มีวัตถุที่จะให้ มันก็ยังเล็งถึงว่า บางทีเราต้องเสียสละความสุขของเรา ความผาสุกของเรา ไปแจกจ่ายเขา กันับรวมเข้าในวัตถุอีกเหมือนกัน. **สิ่งใดที่เกื้อกูลผู้อื่นโดยเราต้องเสียสละ** แล้ว ก็เรียกว่า “วัตถุทาน”. วัตถุทานที่กล่าวมานี้ เป็น **อย่างที่ ๑.**

อย่างที่ ๒ การช่วยเหลือทางเรี่ยวแรง ทางเงินทอง ทางสติปัญญา ทางอำนาจวาสนา นี่แหละเราช่วยเหลือผู้อื่นได้หลาย ๆ ทาง : ทางเรี่ยวแรงนี้ไม่ถึงกับเสียความสุขส่วนตัว แต่เราก็ต้องเสียเรี่ยวแรง หรือเสียเวลาอะไรบางอย่าง หรือมิฉะนั้นก็ช่วยเหลือทางการเงิน หรือมิฉะนั้นก็ช่วยเหลือด้วยอำนาจวาสนา สติปัญญา ที่เขาเรียกกันว่า **น้ำลายไหลปาก** อะไรนี้ มันก็เป็นเครื่องมือ สำหรับไปช่วยเหลือได้เหมือนกัน; ฉะนั้น สิ่งเหล่านี้ก็เรียกว่า “วัตถุทาน” ได้เหมือนกัน.

ลักษณะแห่งความเป็นธรรม

วัตถุแห่งทานนี้ มันมีจำกัดอยู่ว่า **ต้องประกอบด้วยธรรม**: ต้องได้มาโดยธรรม วัตถุที่เราจะให้ทานไปนั้น มันต้องเป็นธรรม ; คือว่ามันต้องถูกต้องและเหมาะสม แล้วเราได้มาโดยธรรม ไม่ใช่ลักขโมย : ตัววัตถุมันก็เป็นธรรมอยู่แล้ว คือว่าเหมาะสมที่คนผู้รับเขาควรจะได้รับ ไม่เป็นโทษ; แล้ววัตถุนี้เราได้มาโดยธรรม ได้มาอย่างเป็นธรรม. ฉะนั้น เงินหรือของที่จะทำทานนี้ มันควรได้มาโดยธรรม อย่าไปโกงมา มันเป็นเรื่องตบตา เป็นเรื่องวกวนอะไรชอบกล เช่นขโมยก็จะไปแก้ตัวว่า “ไม่มีอะไรให้ทาน วันนี้ไปขโมยเขาหน่อยไว้มานำมาให้ทาน”. มันไม่ควรเตลิดเปิดเปิงไปถึงอย่างนี้ วัตถุนั้นมันต้องเป็นธรรม แล้วก็ได้มาโดยธรรม.

ที่นี่ **อย่างที่ ๓** นี่ไปไกลไปถึงกับว่า **เสียสละอวัยวะเล็กเนื้อ** เสียสละชีวิต เสียสละบุตรภรรยา ออกเป็นทาน มันกลายเป็นทาน **เรื่องของพระโพธิสัตว์ไป**

แต่ก็มีผู้ทำ มีผู้กระทำมาแล้ว : บางที่ยอมเสียอวัยวะ เช่นลูกตา เช่นแขนขาอะไรของตน ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือบางทีก็เสียสละชีวิตนี้.

มีเรื่องพระโพธิสัตว์อยู่หลายเรื่อง เสียสละชีวิตให้เสียกินก็มี เพื่อว่าเสียอวัยวะไปกินลูกของมัน นี่มันเป็น **วิธีของโพธิสัตว์**. แล้วก็เสียสละบุตรภรรยา เป็นเรื่องชินหูพวกเราที่สุด คือพระเวสสันดรนี้ มันเป็นเรื่อง **น้ำใจของมหาบุรุษ** จึงจะทำได้.

การบัญญัติในตอนหลังแบ่งเป็นทาน ๓ ชั้น : **ทานบารมี** ทานตามธรรมดา ให้ของที่ตามธรรมดา เขาก็ให้ ๆ กันอยู่, **ทานอุปบารมี** สูงขึ้นไปเป็นทานขนาดกลาง นี่ก็ให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ถึงขนาดให้อวัยวะร่างกายนี้, แล้ว **ทานปรমัตถบารมี** ให้สิ่งที่แสนจะหายาก เช่นให้ลูกให้เมียไปเป็นทานอย่างนี้เป็นต้น.

ทั้งหมดนี้มันเป็นเรื่องของวัตถุทาน : เป็นวัตถุสิ่งของก็มี, เป็นความช่วยเหลือทางเรี่ยวแรงสติปัญญาที่มี, เป็นการให้ชั้นอุกฤษฏ์ : ให้อวัยวะ ชีวิต บุตร ภรรยาที่มี.

ใครจะทำได้เท่าไร ก็ไปเลือกเอาเอง. ทั้งหมดนี้เราพูดกันเรื่องวัตถุ หรือตัววัตถุที่จะถูกให้ไปเป็นทานโดยสิ้นเชิง.

ลักษณะวิธีการให้

ที่นี้เรื่องที่ ๓ ก็จะพูดถึง **การให้หรือวิธีให้**. การให้นี้ต้องดีด้วย. ที่เป็นหลักใหญ่ก็ต้องมีเจตนาแห่งการให้นั้นบริสุทธิ์ : **การให้ไปนั้นมีเจตนาบริสุทธิ์**

ไม่ใช่เพื่อตกเบ็ดคนอื่น. เดียวนี้เขาให้เป็นแสนเป็นล้าน ร้อยล้านพันล้านนั้น ก็เพื่อตกเบ็ดคนอื่นเอามาเป็นพวก แล้วก็แสวงหาประโยชน์ด้วยกัน; อย่างนี้ เจตนาไม่เป็นทาน และไม่บริสุทธิ์เอาเสียเลย

อีกอย่างหนึ่ง **ต้องพอใจต้องยินดี :** เมื่อคิดว่าจะให้ก็ต้องอิมอกอิมใจ; เมื่อให้อยู่ก็อิมอกอิมใจ; เมื่อให้เสร็จแล้วก็อิมอกอิมใจ : นี่เพราะว่ามันเป็นการ กระทำที่ถูกต้อง มันจึงอิมอกอิมใจทั้ง ๓ เวลา : ก่อนให้ กำลังให้ และให้แล้ว; นี่เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าถูกต้องแน่.

ที่นี้ **การให้ที่ดี** นั้น ต้องมี **การเลือกเฟ้น.** สิ่งของที่จะให้นั้นต้อง เลือกเฟ้นให้ถูกต้อง ให้เหมาะสม; แล้ว **เวลาที่จะให้ก็ต้องเลือกเฟ้น** ให้มันถูกต้อง เหมาะสม. ถ้าเราไม่เลือกเรื่องเวลาแล้ว มันจะประดังกันเข้ามา; คนรับทาน ก็เอาไปเททิ้ง; อย่างการทำบุญทำทานของเราในบางโอกาส เหลือมากจนไม่รู้ จะเอาไปไหน อย่างนี้มันผิดเวลา; ควรจะทำให้ถูกเวลา.

มีคนเล่าให้ฟังว่า ที่ไปฮัจย์กันที่เมืองเมกกะนั้น : เขามีระเบียบ มี ธรรมเนียมให้ทานเหมือนกัน; คือคนแต่ละคนที่เป็นนั้น จะต้องบริจาคเงินค่าแพะ ตัวหนึ่งบ้าง สองตัวบ้าง; แล้วฆ่าแพะนั้นไว้เป็นทาน เพื่อว่าคนที่ไม่มีสตางค์จะได้ อาศัยเป็นอาหาร. แต่มันมีคนบริจาคมากเกินไป แพะที่ถูกฆ่านี้กองเป็นภูเขา แล้วไม่มีใครกินหวาดไหว มันก็เลยเน่าหมด เหม็นคลุ้งไปหมด สำหรับแรงกิน อย่างนี้.

นี้การให้ทานมันผิดเวลาผิดสถานที่ มักจะ **มีด้วยกันทุกศาสนา** เพราะว่า ศรัทธามันมากเกินไป; ฉะนั้น จึงต้องเลือกสิ่งของ ต้องเลือก **เวลา** เลือก

สถานการณ์ เลือกบุคคล เลือกอะไรเลือกให้ดี. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “เลือกเฟ้นเสียก่อนแล้วจึงให้ทาน นี่พระสุคตสรรเสริญ” .

ที่นี้ **อาการที่ให้** ต้องถูกต้อง ต้อง เคารพ ต้องเหมาะสม อย่างน้อยเรา ต้องเคารพในทานของเรา: แม้เราให้แก่คนขี้เรื้อน เราก็มีความเคารพในทานของเรา เพราะมันเป็นการประพฤติกุศลธรรม; ฉะนั้นเราต้องเคารพ.

ที่นี้เราจะต้องเลือก ให้เป็น การให้ที่มีประโยชน์กว้างขวาง; ดังนั้น มันจึงเกิดมีสังฆทาน มีบุคคลิกทาน. **ให้บุคคลิกทาน** คือให้แก่คนที่เรารัก เราชอบ เป็นคน ๆ ไป.

ให้สังฆทาน นั้นให้เป็นส่วนรวมแก่หมู่แก่คณะ แก่คณะสงฆ์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข; อย่างนี้เรียกว่า “สังฆทาน.” ถ้าชอบใจพระองค์นั้นองค์นี้ ก็เอาไปให้เป็นส่วนตัว; นี่ก็เรียกว่า “บุคคลิกทาน” มันคับแคบ การให้ที่ดีถูกต้อง ก็ต้องระวังให้เป็นอย่างนี้

ทั้งหมดนี้ มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับวัตถุทานทั้งนั้น : ปฏิภาหกกัถี วัตถุทานนั้นกัถี การให้นั้นกัถี ดังนี้แล้ว; นี่ก็เป็นเครื่องวัดว่า การให้ทานนี้ดีแน่.

ที่นี้ ขอเตือนว่า ระวังให้ดีอีกอย่างหนึ่ง คือการให้วัตถุทานอย่างนี้ มัน เป็นไปเพื่ออสังวะ ก็มี, ไม่เป็นไปเพื่ออสังวะ ก็มี.

ทานเป็นไปเพื่ออสังวะ นั้นมันเพิ่มกิเลส : มันอยู่ที่เจตนาคำกล่าว เกินควร : ทำบุญให้ทานแล้วก็จบแล้วจบเล่า. สังเกตดูเห็นว่าให้ได้ผลร้อยเท่า

พันเท่าหมื่นเท่า คล้าย ๆ กับว่าทำบุญบาปหนึ่งได้วิมานหลังหนึ่งอย่างนี้; นี่มันเป็นการค้ากำไรเกินควร; เป็นการให้ทานชนิดที่เป็นไปเพื่ออสวะ; คือเพิ่มความเห็นแก่ตัวให้มากขึ้น.

เขาก็ไม่ได้ตำหนิว่าผิดอะไรนัก แต่ระบุให้เห็นว่านี่เป็น **อัสวฐาณียะ** คือเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส แห่งอสวะที่มากออกไป.

เมื่อก่อนเรายึดถือน้อย ที่นี้พอได้ผลมากเข้าก็เลยยึดถือมาก; นี่จึงมีอสวะมาก ก็กลับจะมีความทุกข์ทุกข์เพราะความยึดถือมาก เพราะเนื่องจากการให้ทานชนิดนี้. ทานชนิดนี้เราเรียกว่า มันเป็นไปเพื่ออสวะ.

ทานที่ไม่เป็นไปเพื่ออสวะ คือตรงกันข้าม : ให้เพื่อให้มันหมดไป : ทำลายความยึดมั่นถือมั่นให้หมดไป ทำลายความเห็นแก่ตัวให้หมดไป. เช่นบริจาคออกไปนี้ ไม่มัวจบบอยู่ว่าเอาวิมานหนึ่งหลัง เอาวิมานสิบหลัง เอาอะไรอย่างนั้น; แต่ให้ไปโดยคิดว่า จงไปเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเถิด ; เราไม่ต้องการอะไร นอกจากความไม่เห็นแก่ตัว ; ให้ไปเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวของเรา แล้วให้ไปเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเถิด, เราไม่ต้องการเอาสิบเท่า ร้อยเท่า พันเท่า เหมือนที่เขาต้องการกัน.

นี่คือ **ข้อที่ต้องระวังให้ดี** : ให้เพื่อเอากำไรเกินควรนั้นแหละ คือการเวียนว้ายไปในวัฏฏะอีก แล้วก็เป็น **อุป/ภ** คือเป็นของหนักที่จะต้องแบกเอาไป. มันรวยกว่าเก่า มันก็ต้องแบกเอาไปมากกว่าเก่า มันจึงเป็นของหนัก; แต่ถ้าให้โดยไม่เอาอะไรตอบแทนทำนองนี้มันเป็นของเบา; เพราะฉะนั้น มันจึงเป็น **ทานที่เป็นไปเพื่อนิพพาน**.

การให้ที่เป็นไปเพื่อนิพพาน ต้องเบา, ให้ที่เอากำไรมาก ๆ มันก็ ต้องหนัก; จะให้ทานชนิดไหนก็เลือกเอาเองก็แล้วกัน หลักปฏิบัติมันมีอยู่อย่างนี้.

ถ้าการให้ไม่ดี : ให้อย่างหลับหูหลับตา มันทำให้มีคนอันธพาลมากขึ้น; ทำให้มีอสังขีขึ้นในพระพุทธศาสนามากขึ้น; ถ้าให้ไม่เป็นและให้ไม่ดี มันเพิ่มอันธพาล เพิ่มอสังขีขึ้นมาในโลกนี้. นี่มันยิ่งร้ายไปกว่าเสียอีก นี่คือนิสัยที่ต้องระวังให้ดีในการให้ทาน.

หลักปฏิบัติที่เกี่ยวกับการให้วัตถุทาน มันก็จะมีเพียงเท่านั้น โดยหัวข้อสำคัญ ๆ ถ้าพูดกันโดยรายละเอียด ให้แสดงอานิสงส์ได้สรวรรควิมาน พูดกันตั้งปียังไม่จบ. จะพูดแต่หัวข้อที่จะต้องรู้ไว้ และปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ เกี่ยวกับวัตถุทาน คือให้สิ่งของ.

๒. อภัยทาน

ที่นี้ ก็มาถึงทานอย่างที ๒ เรียกว่า “อภัยทาน” . แม้สิ่งที่เรียกว่าอภัยทานนี้ ก็ต้องมีปฏิกาดหก : มีผู้รับเหมือนกัน. อภัยทานหมายถึงให้อภัย. คำว่า “อภัย” นี่แปลว่า “ไม่ต้องกลัว” เราให้อภัย : คือเราให้ความไม่ต้องกลัวแก่บุคคลนั้น : แปลว่าบุคคลนั้นไม่ต้องกลัวเรา; นี่คือนิยามให้อภัย

ที่นี้ บางคนอาจจะคิดว่า นี่มันไม่ใช่ให้ทาน. นี่มันไม่รู้ เขาพูดไปทั้งที่ไม่รู้; การให้อย่างนี้เรียกว่าให้ทาน แต่เขาเรียกว่าอภัยทาน; เป็นสิ่งที่ให้กันได้ : ให้ได้ทั้งทางกาย ให้ได้ทั้งทางวาจา ให้ได้ทั้งทางจิตใจ.

ทางร่างกาย เขาขอขมา ขออภัย เราก็รับ, **ทางวาจา** เราก็บอกอโหสิกรรม, **ทางจิตใจ** เราก็สละความโกรธความอาฆาตจองเวร; อย่างนี้ก็เรียกว่าอภัยทาน ทั้งนั้น; มีได้ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ.

ที่นี่ จะแยกประเภทให้เห็นชัด ว่าอภัยทานนี้ อย่างน้อยก็มีอยู่สัก ๓ อย่าง :

อภัยทานอย่างแรก คือ การให้อภัยโทษ ให้ขมาโทษ คือยอมรับการขมาโทษ เรียกว่าให้อภัยโทษ รับการขอขมา; นี้เข้าใจกันดีแล้วไม่ต้องอธิบายก็ได้.

อย่างที่ ๒ เราไม่เบียดเบียนไม่ทุษร้ายใคร นั่นแหละคือให้อภัยทานเหมือนกัน. เราจงเป็นอยู่อย่างไม่เบียดเบียน อย่างไม่ประทุษร้ายใคร ที่เขาเรียกกันว่า “ศีล - ศีล” นั่นแหละคืออภัยทาน. เราไม่ประทุษร้ายไม่เบียดเบียนแก่ชีวิต แก่ร่างกาย หรือแก่น้ำใจ ไม่เบียดเบียนเนื้อตัวของเขา ไม่เบียดเบียนจิตใจของเขา ไม่ทำลายชีวิตของเขา ทุกระดับเลย นับตั้งแต่สัตว์เดรัจฉานขึ้นมาจนถึงมนุษย์ จนถึงกระทั่งเทวดาหรือพรหมอะไรถ้ามันจะมี. แปลว่าสิ่งที่มีชีวิต มีความรู้สึกนึกแล้ว เราไม่เบียดเบียนให้เขารู้สึกกระทบกระทั่งเป็นทุกข์; นี้เรียกว่าให้ความไม่เบียดเบียน ความไม่ประทุษร้าย.

อย่างที่ ๓ แผ่เมตตาจิตอยู่เป็นปกติ ทุกวันทุกคืนทุกลมหายใจเข้าออก แผ่เมตตาจิตอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ; นี่ก็คืออภัยทาน.

นึกดูแล้วก็น่ารวย ในข้อที่ว่า อภัยทานนี้ไม่ต้องลงทุนสักสตางค์หนึ่งก็ได้, ถ้าเราสร้างโบสถ์หลังหนึ่งต้องเสียหลายแสนนะ; แต่ว่าทำอภัยทานนี้ไม่ต้องให้สตางค์สักสตางค์หนึ่งก็ได้ แล้วยังมีผลสูงกว่าเสียด้วย. เอ้า! พุดไปเดี๋ยวจะถอยศรัทธา อย่าพุดดีกว่า.

แต่ขอให้รู้ไว้ว่า อภัยทานนี้มันทำยากกว่าที่จะให้วัตถุ เพราะมันเป็นเรื่องจิตใจมากขึ้นไปอีก. คนถือตัว ใครมาขอขมาก็ไม่ยอมให้ แล้วเป็นอยู่อย่างทำผู้อื่นเดือดร้อนอยู่เรื่อย : ไม่รักผู้อื่นไม่เห็นใจผู้อื่น; นี้เรียกว่าไม่มีอภัยทาน.

ฉะนั้น ขอให้ตัดสินใจแนลงไป ว่าเรานี้ตั้งแต่วันนี้ไป จะ **สะสมเรื่องอภัยทานนี้ให้เป็นขึ้นเป็นอัน**. สำหรับวัตถุทานก็ทำมามากแล้ว อย่างเมื่อเข้านี้ก็เห็นอยู่ว่าเป็นวัตถุทาน ที่ไหน ๆ ก็มีแต่วัตถุทานเห็นง่าย แต่เรื่องอภัยทานนี้ดูยังโหวงเหวง แล้วไม่ค่อยเห็นด้วย. นี่ขอให้ไปชำระสะสม คือทำให้มันมีขึ้นให้มันครบถ้วน ให้มันถูกต้อง ว่า :

๑. ให้อภัยโทษ ยอมรับขมา

๒. ไม่เบียดเบียน ไม่กระทบกระทั่ง ไม่ประทุษร้ายใครหมด

๓. อยู่ด้วยจิตที่แผ่เมตตาทั้งกลางวันและกลางคืน

ทั้งหมดนี้ก็เป็นอภัยทาน เป็นทานอย่างที่ ๒ :

๓. ธรรมทาน

ทานอย่างที่ ๓ เรียกว่า “**ธรรมทาน**” นี่คือการให้ธรรมะเป็นทาน. คำว่า “**ธรรม**” ในที่นี้หมายถึง *ความรู้ที่เขารู้แล้วเขาจะพ้นทุกข์ได้* เรียกว่าธรรมในที่นี้; แล้ว **ทาน** ก็คือ **การให้**. ทานที่ ๓ นี้ก็ต้องมีปฏิคาหก คือผู้รับอีกเหมือนกัน; *ธรรมทานนี้ไม่เป็นไปเพื่อกิเลสอาสวะ* เพราะมันเป็นเรื่องของวิชาความรู้ของปัญญา ไม่ลุ่มหลงง่ายเหมือนวัตถุทาน.

ธรรมทานนี้มีได้เป็น ๒ อย่าง คือ **โดยตรง** และ **โดยอ้อม** : โดยตรง เช่น อาตมากำลังพูดเรื่องที่มีประโยชน์ให้ท่านทั้งหลายฟัง อย่างนี้ก็เรียกว่า **ให้ธรรมทานโดยตรง**; ส่วนชนิดที่เป็นโดยอ้อมนั้น ก็คือว่าผู้ที่ช่วยสนับสนุนให้เป็นได้แบบนี้ เช่น อาตมาต้องการจะพิมพ์หนังสือให้มันแพร่หลายอย่างนี้ มีเยอะเยอะหลายคนช่วยจัดพิมพ์; นี่เขาก็เป็นผู้ **ให้ธรรมทานโดยอ้อม** ในเมื่ออาตมาเป็นผู้ให้ธรรมทานโดยตรง.

ธรรมทานมีได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ; แล้วก็ต้องมีผู้รับทาน จึงจะสำเร็จประโยชน์ : ถ้าให้ไปแล้วไม่มีใครรับ มันก็เป็นหมันเหมือนกัน จะพิมพ์หนังสือจนท่วมโลก แต่ถ้าไม่มีใครอ่าน มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร; หรือเทศน์ให้เท่าไร ๆ ถ้าไม่มีใครฟัง มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร; นี่เรียกว่า **ต้องมีปฏิคาหก**.

ที่นี้ ธรรมทาน อาจจะแจกแจงออกไปเป็น ๓ ประเภท อีกด้วย คือ อย่างน้อยมันก็มี ๓ ระดับ :

ระดับที่ ๑ ให้ความรู้พื้นฐานเบื้องต้น ทั่ว ๆ ไป เป็นทาน : หมายถึง ความรู้สามัญขั้นพื้นฐาน ให้ความรู้แม้แต่เรื่องเรียน ก.ข. ก.กา. เรียนหนังสือ หนังสือเบื้องต้น นี่ก็สงเคราะห์เข้าในธรรมทาน.

ฉะนั้น **ครูบาอาจารย์** ทั่วไป ก็อยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ธรรมทานทั้งนั้น; แม้แต่ **พ่อแม่** อุตส่าห์สอนลูกสอนหลานให้รู้ประสีประสา นี่ก็เป็นธรรมทาน; หรือมากกว่านั้นอีก สอนให้มันกินข้าวเป็น สอนให้มันอาบน้ำเป็น สอนให้มันรู้จักรักความดี; อย่างนี้ก็เป็นธรรมทาน : พ่อแม่สอนลูกเล็ก ๆ ให้รู้สิ่งที่ควรรู้อย่างพื้นฐาน นี่ก็เรียกธรรมทาน; แล้วสอนหนังสือหนังสือ สอนวิชาอาชีพ นี่ก็เรียกว่า ธรรมทานขั้นต่ำขั้นต้น แต่มันเป็นขั้นพื้นฐาน.

ถ้าไม่มีขั้นพื้นฐานแล้ว ขั้นต่อไปมันก็มีไม่ได้ ; ฉะนั้นเราจะต้องสนใจ. **โดยตรง** ก็สอนไป **โดยอ้อม** ก็ช่วยให้มันสำเร็จ เช่นช่วยสร้างโรงเรียน ช่วยสร้างอุปกรณ์การศึกษาอะไรต่าง ๆ นี่ก็เป็นการให้ธรรมทานโดยอ้อม. เช่นเราให้กระดานดำ ให้อะไรเหล่านี้ เราไม่เรียกว่าวัตถุทาน เราเรียกว่า **ธรรมทานโดยอ้อม**: อุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่การที่จะทำให้เกิดวิชาความรู้ นี่เราเรียกว่าธรรมทานโดยอ้อม. ธรรมทานโดยตรงก็พูดไปตรง ๆ ในเรื่องที่จะต้องพูดนั้น อย่างต่ำก็คือว่า ให้ความรู้พื้นฐาน.

ที่นี้ **ชนิดที่ ๒** สูงขึ้นมา เราเรียกว่า **แสงสว่างในทางวิญญาน** : ให้แสงสว่างในทางวิญญาน; นี่จะเป็นธรรมะ หรือเป็นศาสนา เป็นธรรมะที่สูงขึ้นกว่าระดับธรรมดา จนเรียกว่าแสงสว่างทางวิญญาน; เช่น เทคนิครองดับทุกข์ สอนเรื่องดับทุกข์ อย่างนี้เป็นการให้แสงสว่างทางวิญญาน; คือชี้หนทางแห่งการเดินของชีวิต ชี้ทางเดินของชีวิต ให้มันสูงขึ้นไป จนรู้ว่ามันเป็นอย่างไร.

เราสอนเด็ก ๆ ให้รู้หนังสือ ก.ข. ก.กา. ในโรงเรียนในมหาวิทยาลัย นี่เด็ก ๆ ก็ยังไม่รู้ว่า **เกิดมาทำไม?** เกิดมาแล้วจะทำอะไร จะไปข้างไหนมันยังไม่วินิจฉัย; มันรู้แต่วิชาเรื่องปากเรื่องท้อง นั่นเป็นเบื้องต้น.

ที่นี้ พอมาถึงขั้นที่ ๒ นี้ **ให้แสงสว่างแก่วิญญาน เพื่อจะเดินทางไปให้ถูกต้อง.** นี่คือหลักธรรมะในพุทธศาสนา หรือศาสนาใดก็ตาม; นี่เป็นตัวธรรมทานแท้ๆที่นี้. แล้วก็มี **โดยอ้อมอีกเหมือนกัน** : ช่วยสร้างวัดสร้างวา สร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างอะไร ถ้าว่ามันเป็นไปเพื่อให้คนลืมหูลืมตาแล้ว ก็เป็น **ธรรมทาน** แม้โดยอ้อม ถ้าไม่อย่างนั้นมันเป็นวัตถุทาน เพื่อความสะดวกสบาย.

แสงสว่างทางวิญญานนี้ ขอให้ช่วยฟังให้ดี ๆ ว่าไม่จำเป็นจะต้อง **ไพบราเหเสมอไป.** ถูกแล้วพระพุทธเจ้าท่านตรัสกำชับกำชาอยู่เสมอว่า” จงไปประกาศพรหมจรรย์ จงแสดงธรรม ให้มีความไพเราะในเบื้องต้น มีความไพเราะในท่ามกลาง มีความไพเราะในเบื้องสูง” ไพเราะอย่างนี้ไม่ได้หมายความว่าไพเราะหู; แต่หมายความว่าไพเราะแก่จิตใจ; คือสบายแก่จิตใจ เป็นประโยชน์แก่จิตใจ.

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว หลักมันก็มีต่อไปถึงกับว่า **แม้คำด่าก็เป็นธรรมทาน.** พระพุทธเจ้าท่านตรัสเองว่า ให้ทุกคนถือว่า **คำด่าเป็นคำชี้ชุมทรัพย์.** คำด่าของ

บิดามารดา ครูบาอาจารย์นั้น เป็นคำที่ข่มทรัพย์ เพราะฉะนั้นคำดำชนิดนี้ ก็เป็น ธรรมทาน.

ถ้าเราไม่ได้อาศัยธรรมทาน “ดำ” ชนิดนี้ เราคงไม่เป็นเนื้อเป็นตัว มาอย่างนี้ คงเหลวไหลกว่านี้. นี่คำขนาบคำดำ ของบิดามารดาครูบาอาจารย์ช่วย สร้างเนื้อสร้างตัวเรา มา จนมาอยู่ในสภาพอย่างนี้.

การถือว่าแม้คำดำก็เป็นธรรมทาน เพราะว่ามันเป็น คำดำด้วยความ **หวังดี** ด้วยความรักลูก ด้วยความรักศิษย์ ด้วยความรักเพื่อนมนุษย์ จึงได้ดำ; ฉะนั้น คำดำนั้นจึงเป็นคำที่ข่มทรัพย์ : มันมีความหมายเฉพาะของมัน **ไม่ใช่ดำด้วยกิเลส** : แต่ดำด้วยความอยากให้ดี.

แม้แต่คำโกหก ถ้าโกหกด้วยความหวังดี ให้คนประพฤติดี มัน ก็เป็นธรรมทาน เพราะพูดดี ๆ มันไม่เชื่อ ต้องพูดโกหกมันจึงเชื่อ แล้วมันไม่ไป ทำความชั่ว ฉะนั้น คำพูดโกหกนั้นกลายเป็นธรรมทานไปได้ เพราะว่าทำด้วยเจตนาดี.

แต่ถ้าโกหกเพื่อลบล้างเอาประโยชน์ของเขา นี่ไม่ใช่ ; นี่คนจะเรื่องคนละอัน. คำโกหกอย่างนี้พาลลงไปโนนรก ส่วนคำโกหกที่ทำให้คนบางคนกลับดีได้ นี่เป็น ธรรมทานโดยอ้อม ชั้นพิเศษ!

สรุปธรรมทานอย่างที่ ๒ นี้ คือให้แสงสว่างเป็นทาน ให้ธรรมะเป็นทาน.

ที่นี้ อยากจะแถม **อย่างที่ ๓** : **ให้นิพพานเป็นทาน** เสียเลย. คนไม่เคยฟัง ฟังไม่ถูก. ให้นิพพานเป็นทานนี้ ลองคิดดูที่ว่า มันให้อะไร? หลายคนชอบ

พูดว่าท่านพุทธทาสนี้ชอบว่าเอาเอง พูดเอาเอง ไม่ใช่เรื่องจริง หรือไม่ใช่เรื่องมีใน คัมภีร์ ว่าไปอย่างนั้นก็ได้ ; ข้อนี้ไม่ใช่พูดเอาเอง ไม่ใช่ว่าเอาเอง มันมีอยู่ใน คัมภีร์ แต่เราเรียกชื่อไม่เหมือนกัน; นี่เราเอามาเรียกชื่อธรรมดาสามัญ ให้ฟังถูก ให้มันเป็นที่เข้าใจง่าย จับฉวยเองง่าย :

ให้นิพพานเป็นทาน นี้อยากจะจำกัดความหมายลงไปว่า เราทำโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ที่ทำให้ผู้นั้นได้ชิมรสของพระนิพพาน คือความเย็นใจ.

ถ้าท่านทั้งหลายได้ทำบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ให้ได้รับความเย็นใจเยือกเย็นสงบเย็นในจิตใจจริงแล้ว นี่เรียกว่าให้นิพพานเป็นทาน โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้างขั้นต้นบ้าง ขั้นกลางบ้าง ขั้นปลายบ้าง.

อยากจะอวดสักหน่อย : เขาว่าเราชั่วอวดนัก เราก็อยากจะอวดว่า **ที่นั่งกันอยู่ตรงนี้ นี่แหละคือให้นิพพานเป็นทาน;** เพราะเราได้จัดอะไรไว้หลาย ๆ อย่าง : พอมานั่งตรงนี้แล้วเย็นอกเย็นใจ. **ไฉ่ตรงนี้นั้นให้ความเย็นอกเย็นใจ!**

เย็นอกเย็นใจเพราะอะไร? เพราะมันลิ้มตัวกูของกู เมื่อมานั่งลงตรงนี้ ทุกคนลิ้มตัวกู ลิ้มของกู ลิ้มบ้าน ลิ้มของกูที่บ้าน แล้วลิ้มตัวกูว่ามีชีวิตอยู่ จิตมันว่าง มันเลยสงบเย็น ดื่มรสตัวอย่างของพระนิพพาน ณ ตรงที่นั่งอยู่แถวนี้ตรงนี้แหละ; ฉะนั้น เราจะพูดว่าตรงนี้แหละ **เป็นที่ให้นิพพานเป็นทาน.**

ใครไม่เชื่อก็ลองคิดดู คำนึงก็ได้ ว่าตรงนี้มี การให้นิพพานเป็นทาน? ตรงนี้นั้นทำให้ลิ้มตัวกู ของกู จิตว่างปราศจากตัวกู ของกู ได้รับความเย็นชนิดพิเศษของนิพพาน: เป็น การชิมลองชั่วคราว ประจวบเหมาะบังเอิญ ยังไม่ใช่ นิพพานแท้ นิพพานถาวร นิพพานตลอดกาลอะไร แต่ก็มิรสนาติอย่างเดียวกัน

คือเย็นใจสบายใจบอกไม่ถูก. แม้สิ่งที่เรียกว่า **มหรสพทางวิญญูญาณ** นี่คือการให้นิพพานเป็นทานด้วย ไม่ใช่เพียงแต่ให้ความรู้อย่างเดียว.

การจัดก้อนหิน จัดต้นไม้ จัดสรรน้ำลำธารอะไรไว้อย่างนี้ เป็นมหรสพทางวิญญูญาณ : คนที่มากับได้รับความเย็น ความสบายใจที่บอกไม่ถูก ก็เป็น **การชิมรสของพระนิพพานล่วงหน้า**. จะยอมให้กว้างออกไปถึงว่า แม้สร้างปูชนียสถานสร้างปูชนียวัตถุ พระธาตุพระเจดีย์อะไรก็ตาม ถ้าสร้างถูกวิธีประโยชน์ **ทำให้คนเย็นใจได้** ก็ควรจะเรียกว่าให้นิพพานเป็นทานเหมือนกัน. คนแต่ก่อนเขาสร้างมากเพราะเหตุนี้ : สร้างพระธาตุองค์ใหญ่ประจำบ้านประจำเมือง ให้คนเห็นแล้วสบายใจเย็นใจ มีจิตใจสงบลงทันที นี่ก็เรียกว่าให้นิพพานเป็นทานได้เหมือนกัน. แต่ **เดี๋ยวนี้มันเพ้อ** แล้วมันไม่ให้ประโยชน์อย่างนั้นเสียแล้ว เพราะกลัวว่าจะเปลืองมากเกินไปกว่าผลที่ได้รับ ดังนั้น มาเล่นกับธรรมชาติดีกว่า : **ก้อนหินพูดได้ ต้นไม้พูดได้ เม็ดทรายพูดได้!** มาฟังดูซิว่า มันพูดว่าอะไร? มันพูดว่า โอ้ย! อย่าบ้าไปนักไว้ย! หยุด ! หยุด ! หยุด ! คนนี้ก็หยุด ! ว่าอย่าร้อนกันนักไว้ย เย็นกันเสียบ้าง! ก้อนหินพูดอย่างนี้ ต้นไม้พูดอย่างนี้ มานั่งอยู่กับก้อนหินต้นไม้นี้มันก็ต้องได้ยินอย่างนี้ ถ้ามีหูไม่หนวก. เดี่ยวนี้หุ้มน้ำแต่จะไปหาวัตถุ หาเหยื่อ คอยฟังว่าก้อนหินจะบอกเลขอะไร. นี่มันเคยมีที่นี้แล้ว : พอได้ยินว่าก้อนหินพูดได้ ต้นไม้พูดได้ มันก็คอยฟังว่า ก้อนหินต้นไม้จะบอกเลขสามตัว ว่าเลขอะไร. นี่มันเดินกันคนละทางอย่างนี้ มันไม่มีทางที่จะรับนิพพานเป็นทานหรอก. แต่ถ้า **มานั่งดูก้อนหิน ว่ามันหยุดมันเย็นอย่างไร ต้นไม้มันหยุดมันเย็นอย่างไร** เราลืมเรื่องวุ่นวาย เรื่องยึดมั่นถือมั่นกันเสียทีเถอะ มาเป็นก้อนหินกันพักหนึ่งเถอะ ก็ได้รับความเย็นเป็นนิพพาน.

การจัดสถานที่อย่างนี้ หรือว่าวัตถุอย่างไหนก็ตาม **ให้มันเกิดความหยุดแก่จิตใจ ความเย็นแก่จิตใจแล้ว** ก็ถือว่าเป็นการให้นิพพานให้ทาน

ทั้งนั้น ซึ่งที่แท้มันก็เป็นการให้ธรรมทานชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน แต่เป็น**พิเศษ** ไกลออกไปจนถึงกับว่า **ให้ได้รับผลเลย** ไม่ต้องไปมัวรื้อรอปฏิบัติอะไรที่ไหนอีกแล้ว. ธรรมทานตามธรรมดาต้องรับฟังแล้วเอาไปคิดเอาไปนึก แล้วนำไปปฏิบัติจึงจะได้ผล. เดียวนี้เรามานั่งกับก้อนหินก้อนนี้ ใจมันเย็นลงไปได้ : นี่แหละเรียกว่าเป็นการให้ความเย็นใจเป็นทาน โดยเจตนาให้ท่านทั้งหลายได้รับความเย็นนอกเย็นใจเป็นทาน. ถ้าใครเกิดได้ขึ้นมา ก็เรียกว่าให้นิพพานเป็นทาน.

ทั้งหมดนี้ สงเคราะห์เป็นเรื่องธรรมทานทั้งนั้น เป็นธรรมะที่แปลก ๆ ต่าง ๆ กัน : ให้ความรู้พื้นฐาน ก.ข. ก กา; ให้มันรู้จักกิน รู้จักนอน รู้จักอะไร ก็เรียกว่า **ธรรมทานขั้นต้น**; ที่นี้ให้แสงสว่างแก่จิตใจ ให้ทางเดินของชีวิต ถูกต้อง ให้ชีวิตเดินถูกทาง อย่างนี้ก็เรียกว่า **ธรรมทานแท้**; ที่นี้ให้ผลของความสงบเย็นเลย ที่นี้และเดี๋ยวนี้เลย ก็เรียกว่าให้ **นิพพานเป็นทาน**; รวมทั้ง ๓ ประการนี้เรียกว่าธรรมทานทั้งนั้น. จงพยายามให้มีการให้ธรรมทานให้มาก : พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” -ในบรรดาทานทั้งหลายนั้น ธรรมทานชนะทานทั้งหลายทั้งปวง. นี่พระพุทธเจ้าท่านสรรเสริญธรรมทาน ว่าชนะทานทั้งปวง. นี่หมายความว่า ท่านหมายถึงทานประเภทที่มีผู้รับ. อาตมาขอแบ่งแยกยกเว้นทานชนิดที่ไม่ต้องมีผู้รับ ซึ่งจะพูดอีกทีหลัง. ที่นี้ในบรรดาทานที่มีผู้รับกันแล้ว ธรรมทานสูงกว่าทานไหน ๆ หมด จนชนะเลย; จะเป็นวัตถุทานให้สิ่งของก็ดี จะเป็นอภัยทานให้อภัยก็ดี จะเป็นธรรมทานการให้ความรู้ก็ดี ใน ๓ อย่างนี้ ธรรมทานการให้ความรู้ชนะ; แต่ต้องเป็นความรู้จริง และดับทุกข์ได้. นี่เป็นอันว่าทาน ๓ อย่างนี้ ชี้แจงหมดไปแล้ว ในบรรดาทานที่ต้องมีผู้รับ.

๔. สุนฺญตาทาน

ที่นี่ ก็จะพูดถึง **ทานที่ไม่ต้องมีผู้รับ** พิเศษออกไป ที่เขาจะหาว่าท่าน พุทธศาสน์ชอบว่าเอาเองนี้ ก็คือทานประเภทนี้แหละ จะว่าเอาเอง หรือไม่ว่าเอาเอง ก็ลองฟังดูซิ. พอจะพูดถึงทานประเภทนี้ มันไม่มีผู้รับ จึงมีอาการแปลกประหลาด; **จะต้องวินิจฉัยคำบางคำกันเป็นพิเศษ.**

คำว่า “ทาน” แปลว่าให้, คำว่า บริจาค แปลว่า สละออกไปรอบด้าน. จาคะ แปลว่า สละ บริ แปลว่า รอบด้าน บริจาคแปลว่า สละออกไปรอบ ๆ ด้าน, แล้ว ปฏินิสสัคคะ แปลว่าให้คืน สลัดคืนหรือให้คืน. ถ้าเข้าใจคำ ๓ คำนี้ตามลำดับแล้ว จะเข้าใจทานอันประหลาดนี้ได้ เขาเรียกว่า **สุนฺญตาทาน** ทานที่เนื่องด้วยสุนฺญตา. สุนฺญตา คือความว่าง, สันฺญตาทาน คือทานที่เนื่องด้วยสุนฺญตา. ลองฟังดูว่ามันหมายความว่าอะไร :

“สุนฺญตาทาน” นี้ ขอบอกดัง ๆ เลยกว่า **ตั้งชื่อเอาเอง.** อาตมาตั้งชื่อเอาเองว่าสุนฺญตาทาน จะหาชื่ออย่างนี้ไม่พบในพระไตรปิฎก แต่เรื่องราวนี้มีเยอะแยะไปหมด. การที่บริจาคตัวกู ของกู ออกไปเสียให้หมด นี้เรียกว่า “สุนฺญตาทาน” **ทานนี้ไม่ต้องการปฏิคาหก** ไม่ต้องการผู้รับทาน; แล้วจะยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก **ทานนี้ไม่ต้องมีผู้ให้ทาน.** ฟังดูซิแปลกไหม? ทานที่ไม่ต้องมีทั้งผู้ให้ทานและผู้รับทาน : ถ้าทำได้จริงทำได้ถึงที่สุด จะไม่มีตัวกู ของกูผู้ให้ทาน หรือไม่มีใครจะเป็นผู้รับทาน นี่ฟังยากขึ้นทุกที. ฉะนั้น จึงต้องขอร้องให้คิดถึงคำว่า บริจาค ๆ ๆ คือ**ซัดออกไป ๆ ๆ** ไม่เอาเข้ามา. แล้วคำว่า ปฏินิสสัคคะนี้ มันสลัดคืนเจ้าของ เหยียงคืนเจ้าของเดิม

สำหรับสุนฺญตาทาน ทานที่เนื่องด้วยสุนฺญตานี้ ถ้าเกิดถามกันขึ้นมาว่า **เอาอะไรให้? เอาอะไรเป็นวัตถุสำหรับให้?** ก็ตอบว่า “**เอาตัวกู ของกูนั้นแหละให้**”

อุปทานความยึดมั่นถือมั่นว่านี่ตัวกู นี่ของกู เอาอันนี้แหละให้ ให้ออกไปให้หมดหมด ตัวกู ของกู แล้ว **มีความว่างเกิดขึ้นมาแทน**. นี่ทานที่เนื่องด้วยสัญญาตามความว่างมันเป็นอย่างนี้. เดียวนี้ทุกคนมันหวงตัวกู หวงของกู มันไม่อยากจะให้ใคร. มันยังมีตัวกู ยังมีของกู มันยังหวงไอ้สิ่งที่เรียกว่าตัวกู ของกู มันไม่อยากจะให้; แล้วจะพูดกันรู้เรื่องได้อย่างไรเล่า : มันล้วนแต่ไม่อยากจะให้. เดียวนี้มาบอกว่าต้องให้ ! ตัวกู ของกู นี่ยาเอาไว้ มันร้อนเป็นไฟ. ทีนี้ ตัวกู ของกูที่ร้อนเป็นไฟนี้ เอาไปให้ใคร ใครมันจะเอาล่ะ นอกจากคนโง่; คนฉลาดไม่มีใครจะรับเอาไป. มันเป็นไฟ มันร้อนเป็นไฟ ก็เลสหรือความทุกข์นี้มันร้อนเป็นไฟ เอาไปให้ใคร ไม่มีใครเอา.

ทีนี้ ตัวกู ของกูนี้จะถูกให้ออกไป แล้ว **ใครจะเป็นผู้ให้?** มันก็ต้องความว่าง จากตัวกู ของกู คือจิตที่ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญาเป็นผู้ให้. จิตที่ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญานี้ ไม่ใช่ตัวกู ไม่ใช่ของกู. จิตที่ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญานี้ มันจะให้สิ่งที่เรียกว่าตัวกู ของกู ออกไปให้หมดสิ้น. นี่เรียกว่าไม่ต้องมีตัวผู้ให้ก็ได้ เพราะ **จิตนั้นไม่ใช่ตัวตน**. ถ้าจิตเป็นตัวตน มันก็ไม่ให้อีกนั่นแหละ. เรียกว่าไม่มีผู้ให้ก็ได้ ไม่มีผู้รับก็ได้; ให้ใคร ใครก็ไม่เอา. ถ้ามีตัวตนแล้ว มันให้ไม่ได้ : มันต้องไม่มีตัวตน มันจึงจะมีการให้ตัวตนนี้ออกไปเสีย. ดังนั้นเขาจึงพูดว่า จิตบริสุทธิ์ หรือ เบญจขันธ์บริสุทธิ์ นามรูปบริสุทธิ์ ไม่มีตัวกู ของกู นั่นแหละเป็นผู้ให้ตัวกู ของกูออกไป. นี่พูดโดยสมมติ อย่างนี้เขาเรียกว่าบริจาคอย่างยิ่ง **บริจาคหมดไม่มีอะไรเหลือ**. ถ้าลงบริจาคตัวกู ของกู ออกไปเสียแล้ว มันจะมีอะไรเหลือเล่า คิดดูซิ! มันเหลือแต่ความว่าง หรือความบริสุทธิ์ หรือความสะอาด ไม่ใช่ตัวกู ของกูเลย. ตัวกู ของกู นี่สกปรก มีดมัวเราร้อน ให้ไปเสีย มันก็เลยว่าง ไม่มีตัวกู ไม่มีตัวตน; ภาวะที่เหลืออยู่ก็คือ ความสะอาด สว่าง สงบ ของความว่างจากตัวกู - ของกู. นี่ทานชนิดนี้มันเป็นอย่างนี้.

ขอให้เข้าใจคำไปตามลำดับว่า “บริจาค - บริจาค” นี้ มันจะออกไปหมด มันจึงจะเป็นบริจาค ถ้าสละแล้วเอากำไรมาก อย่างนี้มันไม่เป็นการบริจาค. แต่มันเป็นการค้าขาย. คำว่า “บริจาค” หมายความว่า ต้องสละออกไปด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ต้องทำด้วยสติปัญญา. ที่นี้บริจาคนี้ไม่รู้จะบริจาคไปให้ใครในตอนนั้นก็เรียกว่า **บริจาค คินให้ธรรมชาติ** ซึ่งเป็นเจ้าของเดิม.

ตรงนี้ต้องศึกษาธรรมะในชั้นลึกอีกข้อหนึ่งว่า **ทุกอย่างเป็นของธรรมชาติ** ธรรมชาตินี้ไม่ใช่ตัวตน มีแต่ธรรมชาติเท่านั้น มันปรุงแต่งกันอยู่ มันเป็นไปอยู่ตามธรรมชาติ. บาลีที่ควรจะสนใจมีว่า “**สุทฺถิ ธมฺมสมุปฺปาตํ**” เป็นธรรมชาติเกิดขึ้นล้วน ๆ “**สุทฺถิ สงฺขารสณฺตติ**” เป็นการสืบทอดของสังขารล้วน ๆ ; ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู. นับตั้งแต่ก้อนดินก้อนหินต้นไม้อะไรมา จนถึงว่าเลือดเนื้อร่างกาย ชีวิตจิตใจของเรา นี้ เป็นธรรมชาติ เป็นการเกิดขึ้นของธรรมชาติล้วน ๆ เป็นการปรุงแต่งของธรรมชาติล้วน ๆ เป็นการสืบทอดของธรรมชาติล้วน ๆ มันจึงเกิดออกมาเป็นคน กินได้ เดินได้ นอนได้ ทำนั่นทำนี่ได้ มันเป็นการสืบทอดปรุงแต่งของธรรมชาติล้วน ๆ.

ที่นี้ **จิตมันไปเองว่าตัวตน** ว่านี่แหละคือตัวตน ว่าเราเป็นเจ้าของสิ่งนี้; พอจิตคิดว่ามันเป็นเจ้าของสิ่งนี้ เราจะรู้สึกว่าเป็นเจ้าของสิ่งนี้ สิ่งนี้มันเป็นของเรา แล้วเราเป็นเจ้าของสิ่งนี้ : เราเป็นเจ้าของ มันเป็นของเรา เราเป็นเจ้าของแก่นมัน : นี่คือ “ตัวกู - ของกู” ความโง่ที่แสนจะโง่เกิดขึ้นแล้วในใจ แล้วก็รู้ว่าเป็นความโง่; คิดว่าเป็นความจริง ดังนั้น ความยึดมั่นว่าเป็นตัวกูเป็นของกู มันก็เกิดขึ้นในใจ แล้วก็ลงรากแน่นหนาแน่นแฟ้นว่า อะไร ๆ เป็นตัวกู; อะไร ๆ เป็นของกูไปหมด. ถูกลิงล้างหูใส่หน้าเท่าไร ๆ ก็ไม่รู้สีก ไม่รู้จักจำ

ถ้ายังสละตัวกูของกูนี้ออกไปไม่ได้ มันก็ยังมีความทุกข์อยู่ ฉะนั้น เราต้องสละ. สละคืนให้ธรรมชาติเป็นลำดับไป :-

ขั้นที่ ๑ **สละมานะทิฏฐิอย่างหยาบ ๆ** . มานะทิฏฐิจองหองพองชนหยาบ ๆ นี้ ที่ไม่ยอมใครนี้ สละเสียก่อนเถอะ. สละให้ใครก็ไม่มีใครรับ นี่เราก็สละคืนให้ธรรมชาติเจ้าของเดิม ไปเป็นธรรมชาติของกิเลส. มันอยู่ที่ไหนก็ตามใจเราไม่ต้องรู้ สละคืนให้ธรรมชาติ. อันที่ ๑ สละมานะทิฏฐิ ที่ทำให้จองพองชน เป็นต้น

ขั้นที่ ๒ ก็ **สละความเห็นแก่ตัว**. ความเห็นว่าของกู นี้เรียกว่า “**อัตตนิยา**” แปลว่าของกู. อะไรที่ว่า ของกู ๆ ๆ ๆ นั้น เลิกเป็นนกเขากันเสียที. ถ้าได้ยินนกเขาขันเมื่อไรละก็ให้รู้ว่ามันบ้า. เราเอาเสียงนกเขามาเปิดให้ฟังกันบ่อย ๆ ให้รู้จักเปรียบเทียบว่าได้ของกู ๆ นี่มันบ้า เพียรละความเห็นแก่ตัว ที่เอาเข้ามาข้างตัว ที่ว่าของกู ๆ เหมือนนกเขา กันเสียก่อน.

ขั้นที่ ๓ ต่อไปอีกก็ **สละอัสมิมานะ** ตัวสุดท้าย คือตัวกูนั่นแหละ. ละตัวกู ที่นี้ตัวกูก็อย่าได้มีเลย คือสิ่งที่เรียกว่า “**อัตตา**”. อัตตานี้เป็นแกนกลางของกิเลส เป็นแกนกลางของความรู้สึกที่ผิด ๆ ทั้งนั้น ให้ละอัตตานี้ออกไปเสีย บริจาคออกไปเสีย เหยียดคืนไปให้เจ้าของเดิมคือธรรมชาติเสีย.

ถ้าสามารถสละสิ่งที่เรียกว่าอัตตาหรือตัวกูเสียได้ นี่จะเป็นอย่างไร? มันก็เป็น **นิพพาน**. ละมานะทิฏฐิจองพองชนเสียได้, แล้วก็ละตัวกูนี้เสียได้ อีกทีหนึ่ง, มันก็หมดกัน ก็เป็นนิพพาน. นิพพานคือว่างจากตัวกู - ของกู ว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่างจากความวุ่นวาย ว่างจากทุกอย่าง มันจึงเป็นความสงบสุขเย็น. เวลาที่ใจของเราเย็นไม่ถูกปรุงแต่งอะไรเลยนั่นแหละเป็น

ตัวอย่างของนิพพาน. อย่างนี้เรียกว่า การให้ทานที่เนื่องด้วยสุญญตา คือความว่าง จากตัวกู - ของกู.

เพียง ๒ อย่างเท่านั้นยังไม่หมด ขอถามอีกอย่าง. จะสละอะไร ลอง ทายล่วงหน้า ลองเดาดูซิว่า จะสละอะไร? เดียวนี้ได้นิพพานแล้ว เย็นสบายแล้ว จะสละอะไรอีก?

ขั้นที่ ๔ ก็คือ สละนิพพานนั้นแหละออกไปเสียอีกทีหนึ่ง : ไม่ใช่ นิพพานของกู ไม่ใช่นิพพานของนิพพาน ไม่ใช่นิพพานของอะไร. นิพพานนั้น เป็นความว่าง และเป็นความว่างอย่างยิ่ง เหลืออยู่แต่ความว่างอย่างยิ่ง. นี่คือ ผลของสุญญตาทาน หรือทานที่เนื่องด้วยสุญญตา. ไป ๆ มา ๆ ก็ไม่เหลืออะไร ; ให้เหลือแต่ความว่าง.

ลองทบทวน ดู ว่า การให้ทานนี้มันมีมาเป็นลำดับ ๆ ค่อย ๆ สูงขึ้นไป ๆ นับตั้งแต่ว่าให้วัตถุทาน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยสิ่งของ; ให้ภัยทาน ให้ความไม่เบียด - เปียน; แล้วก็ให้ธรรมทาน ให้ความรู้ที่จะทำให้เขาเดินไปถูกทาง จนถึงว่า มัน จะแนต่อพระนิพพาน. ทีนี้ เพื่อที่จะให้ได้นิพพาน เราก็ตัดตัวกู ของกูนี้ออกไป เสียทีหนึ่งก่อน. แล้วเมื่อได้เป็นนิพพานขึ้นมา ก็อย่าถือว่านิพพานของกู อย่า ถือว่านิพพานของนิพพาน อย่าให้นิพพานโดยความเป็นนิพพานนี้เป็นของใคร : ให้เป็นของความว่าง เหลืออยู่แต่ความว่าง. อันสุดท้ายนี้เรียกว่า สุญญตาทาน คือการให้ที่เนื่องด้วยสุญญตา แล้วก็ไม่ได้อะไรมานอกจากความว่าง.

ความว่างนี่คือจิต หรือกาย หรืออัตตภาพนี้ ที่มันว่างจากกิเลส ว่างจาก ความทุกข์ ว่างจากความวุ่นเวียน นี่ มันก็เป็นของธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ. ธรรมชาติล้วน ๆ เป็นไป ไม่มีใครเป็นเจ้าของ มันก็เลยหมดกัน; เรื่องมันจบ เพราะการให้ทานนี้. ถ้าใครทำได้อย่างนี้ ไม่ต้องไปสนใจเรื่องศีล เรื่องสมาธิ

เรื่องปัญญาก็ได้ : มันเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา อยู่หมด ในการให้ทาน ไม่ต้องไปสนใจเรื่องอื่น ๆ ร้อยเรื่องพันเรื่องหมื่นเรื่อง เช่นเรื่องมรรคมีองค์แปด เรื่องอะไรต่าง ๆ ไม่ต้องสนใจก็ได้ถ้าทำได้แบบนี้ คือรู้จักให้ทานตัวกู - ของกูออกไปเสียให้หมด แล้วมันหมดกันแค่นั้นแหละ. ได้นิพพานมาแล้ว **ยังสลัดนิพพานออกไปเสียอีกทีหนึ่ง** ให้มันว่าง. มันจบเกินกว่าที่จะจบ มันไม่มีอะไรจะจบยิ่งไปกว่านี้. ดังนั้น ที่พูดนี้จริงหรือไม่จริงก็ลองไปคิดดู คือพูดว่าเป็นเรื่องลัดสั้นที่สุด นี่มันลัดหรือไม่ลัด แล้วจะหาว่าอาตมาว่าเอาเองทั้งนั้น ก็ลองไปพิจารณาดูว่า มันว่าเอาเอง หรือพระพุทเจ้าท่านว่า.

พระพุทเจ้าท่านว่า เรื่องที่มันเนื่องด้วยสัญญาตานั่นแหละ คือเรื่องที่ฉันพูด **นอกจากนั้นฉันไม่พูด.** เดียวนี้มันเป็นเรื่องสัญญาตาเต็มตัว เข้ากับพระพุทเจ้าภาชิตที่ว่า “**เย เต สุตตุนตา - สุตตันตะทั้งหลายเหล่าใด ตถาคตภาสิตา - อันตถาคตบัญญัติแล้ว คมภิรา - ลิกซึ่ง คมภิรตถา - มีเนื้อความอันลึกซึ่ง โลกุตตรา - เนื้อโลก สุลลตปปฏิสยุตตา - คือเรื่องที่เนื่องด้วยสัญญาตา**” .

นี่เราไม่อยากจะทำอะไรมาก **เกิดมาทีหนึ่งไม่อยากจะยุ่งยาก** อยากจะทำแต่การให้ทานอย่างเดียว ก็ขอให้ให้ทานอย่างที่ว่านี้เถอะ. ให้ทานอย่างเดียวนี้พอ : ถึงนิพพานแล้ว เลยไปอีก คือแม้แต่นิพพานก็ไม่เอามาเป็นของกู คงเป็นว่างไปหมด แล้วเป็นนิพพานจริง นิพพานตลอดอนันตกาล เป็นนิพพานนิรันดร์ ไม่มีเวียนว่ายอะไรที่ไหน นี่เรื่องมันจบ.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน กำหนดจดจำให้ดี เอาไปคิดไปนึกให้ดีว่าหลักแห่งการปฏิบัติเกี่ยวกับทานบริจาคไปได้ไกลอย่างนี้ ; หลักปฏิบัติมันมีอยู่อย่างนี้. จงปฏิบัติไปตามแนวนี้ แล้วจะพบความว่าง; แล้วเรื่องก็จะจบกัน.

วันนี้ไม่ค่อยมีแรงพูด ต้องจบเท่านี้ที่ก่อน.

โอสารถัพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับศีลวัตร

- ๓ -

วันเสาร์ที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายที่เรียกว่าพูดกันวันเสาร์ในครั้งที่ ๓ ของภาควิสาขบูชานี้
จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับศีลวัตร** ดังที่ท่านทั้งหลาย
ก็ทราบกันอยู่เป็นอย่างดีแล้ว. สิ่งที่เราเรียกว่าหลักปฏิบัตินี้ เป็นคำกล่าว
อย่างรวบรัดเท่าที่ให้เรา รู้ว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไร, หรือว่าจะปฏิบัติให้สูงขึ้น
หรือจะลดทอนอย่างไร. เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นจะต้องกล่าวไปหมด
ทุกแง่ทุกมุมจะกล่าวถึงแต่ส่วนที่มันเกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติโดยตรงเท่านั้น.

สำหรับคำว่า “ศีลวัตร” บางคนก็เข้าใจแล้ว บางคนก็ยังไม่เข้าใจ;
ศีลวัตรก็คือ ศีล กับ วุต อย่างนี้ก็ได้, ศีลวัตร คือ ศีลกับวัตร อย่างนี้ก็ได้เหมือนกัน.
แต่ในที่นี้อยากจะเล็งถึงศีลและวัตร รวมกันเป็น ๒ อย่าง : ศีลเป็นอย่างหนึ่ง วัตร
เป็นอย่างหนึ่ง.

คำว่า วุต ในภาษาสันสกฤตหรือ **วุตต** ในภาษาบาลีนั้น มาแปลงเป็นไทยเรียกว่า **วัตร** หรือ **“พรต”**. **“ศีล”** ก็คือ **“ศีล”**. **“วัตร”** ก็คือ **“พรต”**. พรต ก็คือการบำเพ็ญพรต, ศีลก็คือการบำเพ็ญศีล. **บำเพ็ญศีล และ บำเพ็ญพรต นี่ต่างกันอย่างไร?** คำว่า **“ศีล”** เราหมายถึง **หัวข้อสำคัญ ๆ ที่บังคับให้ต้องปฏิบัติ** คำว่า **“วัตร”** นั้น หมายถึง **เรื่องเล็กน้อยที่เกี่ยวกับศีลนั่นเอง**; หากแต่ว่าไม่สำคัญ เท่ากับสิ่งที่เรียกว่าศีล ก็เลยเรียกว่าวัตร, แล้วก็**ไม่บังคับเฉียบขาดเหมือนกับสิ่งที่เรียกว่าศีล**.

ทีนี้ อยากจะให้คิดนึกกันเสียสักหน่อยหนึ่งว่า **ทำไมจึงต้องพูดเรื่องศีลกัน อย่างนี้อีก?** ดูจะซ้ำซากน่าเบื่อหน่ายเต็มทีแล้ว. ถ้าท่านผู้ใดมีความรู้สึกอย่างนี้ ก็ขอให้เปลี่ยนความรู้สึกเสียใหม่. เดียวนี้ **มีสิ่งแสดงให้เห็นอยู่ชัด ๆ** แล้วว่า **รักษาศีลกันจนตายก็ไม่มีศีล หรือ ไม่ได้รับประโยชน์อันสงฆ์ของศีล**; รักษาศีลกัน ทว่าไปก็ยังไม่ได้รับประโยชน์จากศีล; แม้คนบางคนจะตั้งใจรักษาศีลจริง ๆ ก็ยังไม่มี สิ่งทีเรียกว่าศีลโดยถูกต้องและสมบูรณ์ได้. นี่พิสูจน์ได้ตรงที่ **ไม่ได้รับประโยชน์ อันแท้จริงสิ่งที่เรียกว่าศีล : คือเพียงแต่ได้รักษาเท่านั้น**. นี่จึงต้องพูดกันถึง เรื่องนี้อีก หรือบางทีจะต้องพูดอีกหลายหนก็ได้ ให้เข้าใจจนถึงกับว่า รักษาศีลแล้ว ก็มีศีลได้เต็มที.

อีกทางหนึ่ง ก็ด้วยความมุ่งหมายว่า จะปรับปรุงให้ดีขึ้น : **การรักษาศีล ยังอยู่ในสภาพที่มงายอยู่ก็มี และอยู่ในสภาพที่ไม่มงายก็มี; ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ**. มันอยู่ในวิสัยที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้นมาได้ ทั้งพวกที่กำลังมงายอยู่ และทั้งพวกที่ไม่ มงาย แล้วก็ยังมีความที่จะปรับปรุงให้ดีกว่านี้ : **กว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ เพราะ ฉะนั้น ก็จะต้องพูดเรื่องศีล**.

คนที่ยังมงาย ก็ **รักษาศีลเป็นพิธีรีตองเท่านั้น, รักษาศีลเหมือนเครื่องจักร** อย่างที่ว่าปากพูดได้ก็พูดไป นี้อยู่ในฐานะที่ต้องปรับปรุงกันเป็นอันมาก. แม้บางคน

จะมีเจตนาดี แล้วก็ไม่ม่งมาย; แต่ก็ยังไม่อาจจะทำให้เป็นที่พอใจของตัวได้ ยิ่งระวางนั้นระวางนี้อยู่เรื่อยไป, ฉะนั้น เราต้องพูดกันถึงเรื่องศีลกันอีกเรื่อย ๆ ไปก่อน โดยประสงค์ว่าจะให้เป็นรากฐานที่ดีของการถือพระศาสนาสืบต่อไป.

เดี๋ยวนี้ การปฏิบัติในทางศาสนา ยังไม่ดีจนเป็นที่น่าพอใจ เพราะว่ารากฐานอันแรกคือศีลนี้ยังไม่มีดี ที่นี้การที่จะมีสมาธิมีธรรมะสูงขึ้นได้ จึงทำไม่ได้ เพราะรากฐานยังไม่มีดี. และโดยเฉพาะคน สมัยปัจจุบัน นี้ มีอยู่เป็น ส่วนมากที่เป็น วัตถุนิยมจัด คือ บุชาวัตถุ บุชาเรื่องทางเนื้อหนังมาก พวกนี้จะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ศีลเลย. หรือจะรู้จักก็รู้จักผิด ๆ. ถ้าพูดให้ดีแล้ว ก็ไม่รู้จักนั่นแหละมากกว่า คือ เมื่อรู้จักผิด ๆ ก็มีผลเท่ากับไม่รู้จัก ฉะนั้น จึงถือว่าไม่รู้จัก.

คนพวกนี้ได้ยินเขาพูดกันว่า ที่วัดมีการรักษาศีล. หรือถ้าเดินผ่านวัดไป เขาก็มองเห็นว่า พวกโน้นเขารักษาศีลกันอยู่ แล้วก็ไม่ว่าจะรักษาอย่างไร? เพื่ออะไร? ก็เลยคิดว่าเป็นเรื่องม่งมายของคนหัวโบราณ ก็รู้เท่านี้ว่าเขารักษาศีลกันอยู่ รักษาศีล เพราะไม่มีอะไรจะทำ คิดไปเสียอย่างนี้ก็ได้. หรือเพราะว่า คนที่รักษาศีลทำอะไร ไม่น่าดู; คนที่ไปรักษาศีลอยู่ในโบสถ์แท้ ๆ นี่ก็ยังไม่ควรพูด, หรือบางทีไป ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ใช้โบสถ์นั้นเป็นตลาดสำหรับแลกเปลี่ยนซื้อขายอะไรกันก็มี; ก็เป็นที่ดูถูกของคนสมัยนี้ขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งด้วย. คนสมัยวัตถุนิยม จึงประณามว่าเรื่องของคนที่ถือศีลนี้ ไม่มีอะไรที่น่าสนใจ.

ด้วยเหตุผลทั้งหมดอย่างที่เราว่ามานี้ ก็ล้วนแต่เป็นเครื่องแสดงว่า เราจะต้องปรับปรุงกันเสียที ให้การปฏิบัติเรื่องศีลวัตรนี้อยู่ในสภาพที่น่าพอใจ ออกพอใจ คือว่า คนผู้รักษาก็ได้ประโยชน์ แล้วคนที่มองเห็นก็พากันเลื่อมใส หรือว่าอยากจะรักษาบ้าง บ้านเมืองก็จะเป็นสุขเพราะว่าคนมีศีล.

ที่นี้ เราจะได้พูดกันเป็นข้อ ๆ ไปตามลำดับ :-

ศีลคืออะไร?

ในข้อแรกนี้ ก็จะต้องพูดถึงคำว่า “ศีล” นั่นเอง คำว่าศีลหรือสิ่งที่เรียกว่าศีลนั้นคืออะไร? ถ้าจะถือเอาตามหลักของภาษา ตัวหนังสือ คำว่า “ศีล” นี้มีทางที่จะทำความเข้าใจเป็น ๒ อย่าง : คือว่า โดยตัวหนังสือแท้ ๆ คือตามตัวพยัญชนะแท้ ๆ นั้นคำว่า **ศีล** หมายถึง**ความปกติ** หรือปกติภาวะตามธรรมดา. คำว่าศีลแปลอย่างนี้ : แปลว่า ปกติ; แต่เนื้อความโดยอรรถะ, ส่วนอรรถะหรือ **เนื้อความ** นั้น **เล็งถึงข้อปฏิบัติที่ปฏิบัติแล้ว จะทำให้เกิดความปกติ.**

นี่เห็นได้ว่า มันเนื่องกัน โดยตัวพยัญชนะกับโดยอรรถะ ความหมายมันก็เนื่องกัน คืออยู่ที่คำว่า “ปกติ” เป็นส่วนสำคัญ. คำว่าศีลแปลว่าปกติ ถ้ากลัวว่าจะลืมก็นึกถึง ว่า “ศีลาหรือหิน” เป็นเครื่องกันลืมนะ : ศีลา หรือ ก้อนศีลา ก้อนหิน นั้นมันอยู่หนึ่ง ๆ เป็นปกติ, เป็นวัตถุมีความเป็นปกติ แต่เดี๋ยวนี้เมื่อมาเป็น “**ศีลของมนุษย์**” ของคน; ความหมายของความปกตินั้น ก็ไม่ได้หมายความว่า อยู่หนึ่ง ๆ นั่งแข็งเป็นตอไม้; แต่ หมายความว่า **ยังคงทำอะไรอยู่ทุกอย่างตามที่ควรจะต้องทำ, แต่อยู่ในภาวะปกติคือ ไม่เดือดร้อน, ไม่กระวนกระวาย ไม่ระส่ำระสาย, ไม่เดือดร้อน ไม่มีความสกปรกเกิดขึ้น, ไม่มีความกระวนกระวายเศร้าหมองอันใดเกิดขึ้น.**

นี่แหละ **ภาวะปกติของคน.** ถ้ามีภาวะปกติอย่างนี้ ก็เรียกว่ามีศีลโดยแท้จริงโดยสมบูรณ์. ผู้ใด **มีภาวะปกติทางกายทางวาจา** แสดงออกมา เห็นอยู่ชัด ๆ ไม่มีเรื่องกระวนกระวาย ไม่มีความเดือดร้อนระส่ำระสาย ไม่สกปรก ไม่มีดมัว **นี่ก็เรียกว่าคนนั้นมีศีล;** อย่างนี้ก็พอแล้ว. ส่วนเรื่องทางใจนั้น เขาไม่ค่อยเอามาพูดถึงกันนัก เพราะเรื่องศีลนี้ก็เอาแต่เพียงความสำคัญที่กายที่วาจานี้เป็นหลักก่อน ส่วนใจนั้นจะเป็นไปโดยอ้อม. ถ้ากายวาจาปกติก็ย่อมแสดงอยู่ในตัวว่า ใจก็ปกติเหมือนกัน; เพราะกายวาจานี้เป็นไปตามใจ ถ้าใจปกติ กายวาจาก็ปกติ. แต่พอพูดถึงเรื่อง

ศีลแล้ว ก็ให้วัดกันที่กาย วาจา คือแสดงออกทางภายนอกนี้มันยังปกติ ไม่ไปกระทบกระทั่งใครเข้า, แล้วก็ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ตัวเองด้วย จึงเรียกว่าภาวะปกติ. คำว่า “ศีลสำหรับมนุษย์” มีความหมาย คล้ายกับคำว่า “ศีลสำหรับก้อนหิน” คือมี **ความเป็นปกติ**.

ที่นี่ พอมมาถึงโดยอรรถะ คือ **โดยเนื้อความ** หรือโดยความหมาย : คำว่าศีล หมายถึงระเบียบ ที่ได้บัญญัติขึ้นไว้ สำหรับประพฤติปฏิบัติกัน เพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นมาที่กาย ที่วาจา ที่เนื้อที่ตัว. พวกเราถือศีลกันอย่างที่เรียกกันว่า “ถือศีล” นี่ถือถือระเบียบปฏิบัติ ที่จะทำให้เกิดภาวะปกติอยู่ที่เนื้อที่ตัว. นี่เรียกว่าเราถืออยู่โดยพหุติณัย คือไม่ใช่เพียงเป็นตัวหนังสือ หรือเป็นคำบัญญัติอะไรเลย ๆ แต่เป็นสิ่งที่ **ต้องปฏิบัติลงไปจริง ๆ** : มีการเคลื่อนไหว มีการกระทำลงไปจริง ๆ.

ถ้าพูดโดยนิติณัย ศีลก็คือภาวะปกติ ซึ่งอยู่ที่ไหนก็ยังไม่รู้ ของใครก็ยังไม่รู้. แต่ถ้าพูดโดยพหุติณัย ก็หมายถึงอยู่ที่บุคคลผู้นั้น ที่อ้างตัวว่ามีศีล, หรือว่าพยายามเพื่อจะมีศีล. นี่โดยภาษาหรือโดยคำพูด นี่ศีลมีความหมายอย่างนี้ : หมายถึงภาวะปกติ, และการปฏิบัติเพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นมา.

ต้นเหตุแห่งศีล

บัดนี้ จะพูดถึงศีลนี้โดยต้นเหตุ หรือโดยการแต่งตั้ง. ตรงนี้ อยากจะพูดมากไปสักหน่อยเพื่อให้เห็นชัด ลึกลงไปถึงรากฐานของมัน : ถ้าจะพูดกันโดยการแต่งตั้งแล้วละก็ ศีลนี้มีได้ ๒ อย่างเหมือนกัน คือว่า ๑. ศีลโดยธรรมชาติแต่งตั้งบัญญัติ. แล้วก็ ๒. ศีลโดยมนุษย์นี้แต่งตั้งหรือบัญญัติ.

ข้อ ๑. เมื่อพูดว่า **ธรรมชาติแต่งตั้งบัญญัติศีล** คนก็ไม่เข้าใจ, และบางคนก็ไม่เชื่อ หว่าพูดมากเรื่องมาราวไปเปล่า ๆ. ที่จริงสิ่งที่เรียกว่า**ศีลที่ธรรมชาติ**

แต่งตั้งบัญญัตินี้ มันเป็นศีลที่แท้จริงที่สุด และมันลึกลับ. ที่ว่าธรรมชาติบัญญัตินี้หมายถึงธรรมชาตินั้นแหละมีกฎเกณฑ์โดยธรรมชาติ : ว่าอย่างนั้นต้องเป็นอย่างนั้น, อย่างนั้นต้องเป็นอย่างนั้น; แล้วมันเฉียบขาด ไม่มีอารมณ์เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอย่างมนุษย์, ไม่ต้องการอะไรอย่างมนุษย์.

ธรรมชาตีก็คือธรรมชาติ ธรรมชาติคือของจริง ซึ่งมีตัวของมันเอง มีกฎเกณฑ์ของมันเอง เพราะฉะนั้นจึงมีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวลงไปว่า : ถ้าทำให้ผิดปกติ มันก็ต้องยุ่ง. ฟังดูก็น่าหัว **ธรรมชาตินั้นบัญญัติว่า อยู่ไปตามปกติก็แล้วกัน; ถ้าทำให้ผิดปกติมันก็ต้องยุ่ง ต้องเดือดร้อน ต้องระส่ำระสาย** นี่ธรรมชาติเขาพูดตรง ๆ ซื่อ ๆ อย่างนี้, เป็นกฎของธรรมชาติอย่างที่เราเรียกว่าเฉียบขาด, เป็นแนวเดียวสายเดียว, และสม่ำเสมอที่สุด; แล้วก็ยังเป็นว่า มนุษย์จะรู้หรือไม่รู้ก็ตามใจมนุษย์ฉันจะเอาของฉันอย่างนี้. ฉะนั้น มนุษย์จะรู้หรือไม่รู้ก็ตามใจมนุษย์; ธรรมชาติไม่รับผิดชอบ. ถ้ามนุษย์รู้ผิด รู้ถูก รู้น้อย รู้มากอะไร มันก็มีผลเกิดขึ้นตามสมควรแก่การรู้และการปฏิบัติของมนุษย์คนนั้น ๆ. ฉะนั้น ดูให้ดีว่า ศีลชนิดนี้ ธรรมชาติเป็นผู้บัญญัติ; หรือถ้าจะเรียกอีกทีหนึ่งว่าพระเจ้า : **พระเจ้าธรรมชาติเป็นทั้งผู้บัญญัติ และเป็นผู้ควบคุมด้วย.** ธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมเอง; ฉะนั้น จึงไม่ไ้หน้าใคร จึงยุติธรรมที่สุด. ใครทำอะไรผิดกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ก็ต้องได้รับผลที่แน่นอนที่สุดและเฉียบขาดที่สุด.

พระเจ้าธรรมชาตินี้บัญญัติอย่างบริสุทธิ์ อย่างไม่เข้าใครออกใคร แล้วก็ไม่มีการประนีประนอมได้เสียกับใคร; ฉะนั้นจึงอนุโลมตามธรรมชาติ หรือตามกฎของธรรมชาติอย่างเฉียบขาด แล้วก็ควบคุมโดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้รักษาความยุติธรรมที่สุด ขอให้ทุกคนพยายามนึกคิด พอให้เห็นลู่ทางวิเวกของศีล ที่เป็นของธรรมชาตินี้กันเสียก่อนพอสมควร แล้วจึงจะเข้าใจศีลอย่างที่มีมนุษย์แต่งตั้งหรือบัญญัติขึ้น.

ข้อ ๒. **ศีลที่มนุษย์แต่งตั้งหรือบัญญัติขึ้น** นั้นมันมีหลายอย่างหลายชนิด หลายพวก หลายยุค หลายสมัย; อย่างนี้แล้วจะเอาความแน่นอนอะไรได้; แต่ถึงอย่างนั้นก็เถอะ ถ้ายังมีศีลหรือหลักของศีล ที่ใช้เป็นแบบแผนแบบฉบับมาตั้งแต่เดิม ยืนโรงตายตัวอยู่, ถ้ามีศีลชนิดนี้อยู่ ก็หมายความว่า ศีลนั้นได้อิงอาศัยกฎของธรรมชาติ คืออนุโลมไปตามศีลของธรรมชาติ ที่ธรรมชาติบัญญัติไว้; อย่างนี้มันก็นั่นแน่นอนว่าจะต้องมีประโยชน์ แล้วก็เป็นของจริงที่ต้องรับรู้ หรือรักษากันไว้ด้วยดี. ฉะนั้น ศีลประเภทนี้ **แม้มนุษย์บัญญัติ ก็บัญญัติไปตามกฎของธรรมชาติ**, ตามเหตุที่มันเกิดขึ้นมาตามธรรมชาติ. ส่วนใหญ่ก็ได้แก่หลักใหญ่ ๆ ที่ตรงกันหมดแทบทุกศาสนา ทุกยุค ทุกสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลานี้ก็คือศีล ๕.

จะขอพูดซ้ำอีกครั้งหนึ่ง **เรื่องศีล ๕** : เผื่อคนบางคนยังไม่เคยฟังว่า : **ศีล ๕** นี้เป็นแม่บทของศีลทั้งหลายทั้งปวง ศีลอะไรจะมีอย่างไร ก็ต้องออกไปจากแม่บททั้ง ๕ นี้. เดียวนี้มีข้อปลีกย่อยไกลออกไป; นี่แหละมันจะมีการแตกต่างกันตัวแม่บทนี้จะต้องตรงกัน; ส่วนฝอยนั้นก็ค่อย ๆ ต่างกันไป. ฝอยมีมากขึ้นหลายชั้น ๆ ความแตกต่างกันก็ย่อมต้องมี; ฉะนั้น อย่าไปเอาส่วนฝอยมาเป็นหลักมาเป็นที่ยึดถืออะไร. ขอให้เอาส่วนที่เป็นเนื้อแท้ตัวจริง หรือหัวใจของมันนั่นเป็นหลัก. ดังจะยกตัวอย่างคือ:-

ศีล ๕ ข้อแรก ทานห้ามประทุษร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่น. นี่มันเป็นหลักที่ตายตัวลงไปว่า ประทุษร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่น. แล้วก็มีศีลย่อย ๆ ที่อธิบายว่าผู้อื่นนั้นคืออะไร? ผู้อื่นคือคน ผู้อื่นคือสัตว์เดรัจฉาน ตัวใหญ่ตัวเล็ก แล้ววิธีประทุษร้ายนั้นคืออะไร? มีกี่อย่าง? มีองค์ประกอบอย่างไร? มีองค์ประกอบแล้วในกรณีไหนฆ่าให้ตายก็ได้? ในกรณีไหนฆ่าไม่ได้? หรือบางพวกก็ถือไปในทำนองที่ว่า ถึงอย่างไร ๆ ก็ฆ่าสิ่งมีชีวิตให้ตายไม่ได้. บางพวกก็ถือตรงข้ามว่า

เมื่อมีเหตุผลสมควร ไม่เป็นการประทุษร้ายกันแล้ว ขำก็ได้ไม่ขาดศีล; อย่างนี้เป็นต้น. นี่ตัวบทมัน มีใจความสั้น ๆ ว่า : ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่น.

ในแง่ของศีลธรรม ที่อธิบายตัวบทของศีลนี้ ก็มีต่าง ๆ กัน; ยกตัวอย่างเช่นว่าสัตว์เลี้ยงที่แก่ชรา หรือว่าเจ็บป่วย เหลือกำลังที่จะเยียวยารักษาได้ อยู่ในสภาพอย่างน่าทุเรศที่สุดมานานแล้ว. นักศีลธรรม พวกหนึ่งเขาจะมีความเห็นว่า ขำมันไม่ได้ ต้องทะนุถนอมมันจนวินาทีสุดท้าย. มันจะเจ็บปวดทรมานเท่าไรก็ตามใจ, เราเองจะลำบากเท่าไรก็ตามใจ, ขำมันไม่ได้ พยายามรักษาไว้จนนาทีสุดท้าย ให้มันตายของมันเอง. ส่วนนักศีลธรรม อีกพวกหนึ่ง ก็ว่า เราเห็นแก่มัน สงสารมัน อย่าให้มันทรมานมาก เราขำมันให้ตายเสียทันที แล้วเราเองก็ไม่ลำบากด้วย มันก็ไม่ทรมานด้วย; อย่างนี้ถูกต้องกว่า. บัญญัติไม่ตรงกัน มันก็เกิดการเถียงกันระหว่างคนที่มีความเห็นต่างกันอย่างนี้.

ขอให้ดูตรงที่ว่า : คำอธิบายหรือฝอย หรือคำขยายความอะไรนี้มันต่างกัน : ทั้ง ๆ ที่ถือหลักเดียวกันว่า ไม่ประทุษร้ายชีวิตและร่างกายของผู้อื่น แต่ก็ยังมีข้อแม้ ข้อยกเว้น ข้อแตกต่าง อย่างนั้นอย่างนี้อีก, ฉะนั้น เมื่อเราตั้งใจว่าจะปฏิบัติศีลให้ดีให้บริสุทธิ์ให้ถูกต้องนี้ จะต้องทำอย่างไร เราจึงต้องพูดกันถึงเรื่องนี้ให้เป็นที่เข้าใจ.

นี่ยกตัวอย่างมาเพียงให้มองเห็นว่า แม้มนุษย์จะบัญญัติศีลไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มีหลักใหญ่ ๆ ที่เป็นหัวใจตรงกันหมด; แต่ข้อปลีกย่อย หรือฝอยนั้นตรงกันไม่ได้. แต่เรา ก็มีทางที่จะทำให้มีความเข้าใจตรงกันได้อยู่มากเหมือนกัน โดยอาศัยปัญญา ความรู้แหละจะช่วยได้; ฉะนั้น อย่าหลบหลับหางมาย รักษาศีลแบบที่เรียกว่า งมมายเกินไป จนไม่รู้จะทำอย่างไร, จนตัวเองก็ไม่รู้ว่ามีศีลหรือไม่มีศีล ลังเลสงสัยไปหมด.

ศีลที่บัญญัติโดยมนุษย์ ก็มีหลายชั้นหลายอย่าง อนุโลมตามความต้องการของมนุษย์ไม่มากนักน้อย, เพราะว่ามันมนุษย์นี้มีใจลำเอียงและอยู่ได้อ่านากกิเลส. ถ้าธรรมชาติ เป็นผู้บัญญัติศีล จะบัญญัติตรงเฆงตายตัว ตามกฎธรรมชาติ. ถ้ามนุษย์บัญญัติศีล จะบัญญัติไปตามความต้องการของตัวเอง : เช่นอยากจะไปสวรรค์; ก็บัญญัติศีลว่า ทำอย่างไรจึงจะได้ไปสวรรค์; ส่วนธรรมชาติบัญญัติศีลแต่เพียงว่าอย่าให้ผิดภาวะปกติ; ไม่รู้ไม่ชี้เรื่องสวรรค์ ต้องการแต่ความเป็นปกติ. นี่คือข้อที่แตกต่างกัน.

ถึงแม้ว่า มนุษย์จะบัญญัติศีลตามความต้องการของมนุษย์นี้ นี่ก็ไม่ได้ทิ้งหลักของธรรมชาติไปเสียทั้งหมด; เพียงแต่ว่า เห็นแก่ความต้องการของมนุษย์ก่อน, ก่อนแต่จะเห็นกฎของธรรมชาติ; คือเห็นแก่ตัวก่อน ก่อนที่จะเห็นแก่ความจริง.

ที่นี้มนุษย์บัญญัติ มนุษย์ก็ต้องรักษาควบคุมดูแล ให้มีการรักษาศีล ; ฉะนั้น มันจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับมนุษย์เต็มไปหมด : บัญญัติในรูปของวินัย สำหรับภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ก็มี, บัญญัติในรูปกฎหมายของประชาชนคนทั่วไปก็มี; ล้วนแต่ว่ามนุษย์บัญญัติ แล้วมนุษย์ก็รักษาควบคุม. นี่เรียกว่าศีลโดยการแต่งตั้งของมนุษย์; ไม่เหมือนกับศีลโดยการแต่งตั้งของธรรมชาติ.

เมื่อเรารู้ตรงนี้ว่า : ธรรมชาติมันมีก่อน มีอะไรก่อน, มีหลักเกณฑ์ก่อนเสมอ มนุษย์นี้มาทีหลัง, เป็นธรรมชาติเหมือนกัน แต่ว่ามาทีหลัง; เมื่อรู้หลักของธรรมชาติอย่างนี้ แล้วอาศัยหลักของธรรมชาตินี้เป็นเครื่องวินิจฉัยตัดสิน. ถ้าทำได้อย่างนี้ การบัญญัติศีลนั้นก็บริสุทธิ์เหมือนกับการบัญญัติศีลของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้เข้าข้างตัว. ถ้าลองเอาคนที่ไม่มีกิเลสอยู่ในตัวเข้าข้างตัวมาบัญญัติศีล เขาก็จะบัญญัติศีลคล้อยตามความประสงค์ของเขา มีช่องโหว่นั่นนี้สำหรับให้หลีกเลียง หรือว่าให้แก้ตัว หรือเอาประโยชน์เข้าข้างตัวเอง.

ความมุ่งหมายของศีล

ที่นี่ เราจะมองให้เห็นชัดลงไปว่า : **ศีลข้อที่ ๑ คือ ปาณาติบาต ไม่ประทุษร้ายชีวิตและร่างกายของผู้อื่น** ถ้าเราประทุษร้ายชีวิตและร่างกายของผู้อื่น มันเกิดยุ่งขึ้นมาทันที มีคนเดือดร้อน แล้วก็พาลจะหาเรื่องให้เดือดร้อนได้มากคน. ดูในส่วนที่คนเดือดร้อน คล้าย ๆ เป็นเรื่องของมนุษย์; แต่ดูในเรื่องของธรรมชาติ ธรรมชาติมันบอกว่า : นี่มันไม่ปกติไว้ย, การที่ฆ่ากันเบียดเบียนกันนี้ไม่ใช่ภาวะปกติ. มนุษย์ก็อาศัยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเพียงเท่านั้น แล้วก็บัญญัติเพื่อความไม่ยุ่งยากลำบากของตัวเองและผู้อื่น.

ที่จริงธรรมชาติไม่มารับรู้ชีวิตและร่างกายของบุคคลใดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเลย มันต้องการความปกติอย่างเดียว. แต่พอมาถึงมนุษย์ มนุษย์มีการยึดถือว่า นั่นของฉัน นี่ของฉัน นั่นของแก; นี่มันเป็นอย่างนี้ ก็เลยเริ่มผิดปกติขึ้นมาทีละเล็กทีละน้อย : นับตั้งแต่เริ่มยึดถือว่านี่ของฉัน นั่นของแก แล้วฉันอยากได้มากกว่านี้. บางทีฉันก็ไปเอาของแก หรือว่าฆ่าแกเสียเพื่อจะเอาอะไรของแกมา; อย่างนี้. หรือว่าโกรธขึ้นมาว่า แกมันมาล่วงเกินฉัน ฉันก็ฆ่าแกเสีย อย่างนี้เป็นต้น. นี่มันเป็นความถูกชนิดที่ยึดมั่นถือมั่นด้วยกิเลส; แต่แล้วก็เป็นที่ตามกฎของธรรมชาติ อย่างเดียวกันที่ว่า: พอผิดปกติแล้ว เป็นเรื่องยุ่งทันที, พอมีความผิดปกติแล้วเป็นมีเรื่องยุ่งทันที. ธรรมชาติต้องการให้ปกติ มนุษย์ก็อนุโลมตาม แต่ก็ไม่วายที่จะเห็นแก่ตัว.

ศีลข้อที่ ๒ คือ อทินนาทานที่ไม่ให้ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น นี่เราอย่ามองแต่ว่า ไปลักไปขโมยอะไรอย่างเดียว, คือ **ต้องไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นโดยทุกวิถีทาง.** เพราะว่าการประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของเขานั้นมันผิดปกติ, มันสูญเสียธรรมชาติปกติ; และยิ่งเอามาเป็นของเราด้วยแล้ว ก็ยิ่งยุ่งกันใหญ่; ผิดปกติมากไป เป็นกิเลสมากไป แล้วจะเห็นแก่ตัวมากขึ้น; ฉะนั้น มนุษย์ก็ทนไม่ได้เหมือนกัน จึงต้องบัญญัติศีลข้อนี้.

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิจฉาจาร อย่าประทุษร้ายของรักของผู้อื่น การที่เรามีจิตคิดประทุษร้าย หรือไปกระทำลงไป ด้วยการประทุษร้ายของรักของผู้อื่น มันผิดปกติ มันผิดสภาพปกติของธรรมชาติ; ฉะนั้นมนุษย์ก็ต้องยุ่งต้องวุ่นวายต้องเดือดร้อน.

ศีลข้อที่ ๔ ที่ว่ามูสาวาท นี่คือการละเมิดสิทธิอันชอบธรรม หรือทำผู้อื่นให้เสียสิทธิอันชอบธรรม โดยใช้วาจา; แยกออกไปเป็นการกระทำโดยใช้วาจา แยกออกไปจากที่เราใช้กาย. มันก็มีหลักอยู่ตรงที่ว่า มนุษย์มีปาก, มีปากก็ต้องพูด, แล้วจะ พูดอย่างไร จึงจะไม่สูญเสียภาวะปกติของธรรมชาติ; ก็ต้องพูดในลักษณะที่ไม่ไปประทุษร้ายอะไรของใครเข้า. โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิอันชอบธรรม เขาควรจะได้อะไรอะไร; นี่เรา อย่าไปใช้ปากนี้ทำให้เขาสูญเสียสิทธิอันนั้น ทำให้เขาหลงปากของเรา แล้วเขาสูญเสียสิ่งที่เขาควรจะมีนั้น. การใช้ปากเป็นเครื่องทำให้เกิดปกติของธรรมชาตินี้ ต้องควบคุม; ฉะนั้น ธรรมชาติต้องการที่จะควบคุมปากของมนุษย์ จึงมีกฎเกณฑ์อันนี้ขึ้น แล้วมนุษย์ก็ยอมรับ เพราะมันจริง.

ศีลข้อที่ ๕ ที่ว่า สุราเมรยมัชชปมาทะ นี่อย่าถือเอาตามตัวหนังสือว่า สุราเมรัย มันจะ ฉลาดนิดเดียว. ถ้าถือให้ถูกต้องเต็มตามสิกขาบทนี้ ก็ต้องใช้คำว่าไม่ประทุษร้ายสติสมปฤติของตนเอง. ศีลข้อที่ ๕ นี่อย่าไปพูดอย่างลูกเด็ก ๆ ว่า ห้ามดื่มสุราและเมรัย ต้องถือหลักว่า ศีลข้อที่ ๕ นี่ห้ามการประทุษร้ายสติสมปฤติของตนเอง. ในตัวบทที่ว่า ห้ามดื่มสุราและเมรัยนั้น ก็ยังมีขยายความไว้ว่า : อันเป็นที่ตั้งของความประมาท.

เราอย่าเอาแต่สุราและเมรัย อะไรเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ก็ต้องเอาทุกอย่าง อะไร กิน เข้าไป ทา เข้าไป สูบ เข้าไป ดม เข้าไป หรืออะไร เข้าไป ก็ตามใจเถอะ, ทำให้สูญเสียสติสมปฤติ ทำให้สูญเสียสติสัมปชัญญะ ละก็ ให้ถือว่ามันผิดศีลข้อนี้หมด. สุราเมรัยนี้มันดื่มทางปาก, เดียวนี้มีของที่สุดทางจมูก หรือว่าทางผิวหนัง หรืออะไรอีกมากมาย ที่เป็นพวกทำให้สูญเสียสมปฤติ.

ถ้าว่า ใจคอ, เราเรียกว่า “ใจคอ” หรือสติสมปฤตินี้ มันปกติ ; นี่คือธรรมชาติ. พออะไรเข้าไปทำให้ใจคอผิดปกติ, สมปฤติผิดปกติ, สติสัมปชัญญะผิดปกติ สูญเสียไปหมด; อย่างนี้เรียกว่าผิดปกติแล้ว ธรรมชาติไม่ต้องการแล้ว. ธรรมชาติที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับมนุษย์นี้ มันไม่ต้องการ; เพราะมันต้องการจะรักษาคุณภาพของความปกติ. มนุษย์ไปทำให้สูญเสียความปกติ ก็คล้าย ๆ กับธรรมชาติไม่ยอม; มันก็เกิดเรื่อง. เมื่อมนุษย์เรามองเห็นการรักษาคุณภาพความปกติของธรรมชาติ ก็ยอมรับ ก็บัญญัติศีลข้อนี้ แล้วให้ความหมายอย่างกว้างว่า : **อะไรที่ทำให้สูญเสียสมปฤติแล้ว อย่าไปเกี่ยวข้องกับมันเข้า; ถ้าถืออย่างนี้จะถูกต้องและครบถ้วน.**

ไปดูหนังสือละคร มันก็สูญเสียสมปฤติ เช่นเดียวกับกินเหล้ากินของเมา ก็เหมือนกัน; คือว่าถ้าเรื่องละครนั้น มันทำให้เคลิบเคลิ้มไปอย่างใดอย่างหนึ่งละก็ สูญเสียสมปฤติไปแล้ว; ฉะนั้นจึงมีการทิ้งผ้าตามพระเอกเลิกไปได้. นี่ก็เป็นความสูญเสียสติสมปฤติที่เห็นอยู่เป็นตัวอย่าง; แล้วก็ยังมียากกว่านั้น ฉะนั้น ฤทธิ์เดชของหนัง ละคร ลิเกอะไรก็ตาม มันก็อยู่ในพวกที่ทำให้สูญเสียสติสมปฤติ จึงมีข้อบัญญัติห้ามไว้โดยศีลข้อนี้ โดยธรรมชาติ.

ที่นี่ มนุษย์ก็เข้าข้างตัว : ฉันทือศีล ๕ ฉันทมิได้ถือศีล ๘ ทำไมจะห้ามไปดูหนังดูละคร อย่างนี้. **ที่จริงศีล ๕ ก็ห้ามอยู่แล้ว ว่าสิ่งใดประทุษร้ายสมปฤติแล้ว ต้องห้าม.** ฝ่ายพวกถือศีล ๘ ก็อวดดีว่า เราถือศีลมากกว่าพวกถือศีล ๕ ; หารู้ไม่ว่า ข้อปลีกย่อยออกไปนั้น มันก็รวมอยู่ในศีล ๕ : เช่นไม่ดูหนังดูละคร ไม่ทักทวงประดับประดาตกแต่งอะไรเหล่านี้ มันก็รวมอยู่ในคำว่า “ไม่ทำให้สติสมปฤติผิดปกติ” ไปนั่นแหละ, เพียงแต่ถือให้มันมากเข้าให้เคร่งครัดเข้าเท่านั้น จึงขยายออกไปถึงว่า ไม่ให้ประดับประดาตกแต่ง ไม่ให้เล่นหัวอะไรอย่างนี้; ผลสุดท้ายก็ไม่มากไปกว่าศีล ๕ โดยเนื้อความ.

ศีล ๕ เท่านั้นแหละ ขยายออกเป็น**ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลที่ร้อย** ก็พ้นก็ได้; ไม่มีการประทุษร้าย ๕ อย่างนี้ก็แล้วกัน ธรรมชาติมันไม่ต้องการ มันผดปกติ มันสูญเสียปกติ.

ศีลข้อ ๕ นี่สำคัญที่สุด เพราะว่าคนเราถ้าลงสูญเสียสมปกติแล้วย่อมทำอะไรที่ไม่ควรทำได้ทั้งนั้นเลย. เราไปคบอะไร ไปเสพอะไร ที่ทำให้สูญเสียสมปกติแล้ว ก็เรียกว่าผิดศีลข้อนี้ก็แล้วกัน; อย่าทำเลย. สำหรับเหล่า ผีนอะไร เหล่านี้ไปกินเข้าแล้ว มันเห็นชัดว่า สูญเสียสมปกติ. ไปดูหนังดูละครนั้น มันก็ทำให้สูญเสียสมปกติ, การดู การไล่ การทำให้หอมมัน มันก็ทำให้เสียสมปกติ, แล้วก็มีอีกมาก ที่ทำให้สูญเสียสมปกติความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่ถูกต้อง.

ถ้าถืออย่างนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าปลอดภัยที่สุด, ถือศีลถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด. ถ้ามนุษย์เรา ถือศีลโดยถูกต้อง หรือ โดยตรงต่อกฎของธรรมชาติ นั้นแหละดี. เดียวนี้ถือศีลกันอย่างแหวกแนว : เพื่อเห็นแก่ตัว เพื่อประโยชน์แก่ตัว; อย่างนี้มันไม่น่าจะถือ, มันไม่ปลอดภัย. เดียวก็จะว่าให้ฟังให้ละเอียดลงไปในเรื่องนี้ ว่าแม้จะถือศีลจริง ๆ ถือศีลบริสุทธิ์, แต่ถ้าถือเพื่อเห็นแก่ตัวแล้ว ก็ไม่พิเศษอะไร แล้วก็ไม่ใช่ศีลด้วยซ้ำไป; แต่ถ้าถือศีลเพราะเห็นแก่ปกติภาวะ คือความถูกต้อง ความยุติธรรม ความจริงแล้วละก็ นั่นแหละเป็นศีล.

คนโดยมาก ก็ถือศีลแบบเป็นการค้า ถือศีลเพื่อจะได้สวย ได้รวย ได้ไปสวรรค์; นี่ถือศีลแบบการค้า ไม่ใช่ถือศีลเพราะรักดีที่ตรงต่อความจริง ความถูกต้อง หรือความปกติ. นี่แหละ**ศีลโดยน้ำมือของมนุษย์นั้น** มักเปิดช่องโหว่ไว้ อย่างนี้เสมอไป; ถ้า **ศีลโดยการแต่งตั้งของธรรมชาติแล้ว** มันอุด ปิด ไว้แน่นหนา โกงกันไม่ได้.

นี่เราเหลือบตาดูศิลป ๒ ชนิด ว่า **ศิลปอันลึกซึ้ง** อันเป็นรากฐานนั้น ธรรมชาติเป็นผู้แต่งตั้งบัญญัติ **คือกฎของธรรมชาติ**นั่นเอง. ส่วนกฎที่มนุษย์แต่งตั้งบัญญัตินี้ มีหลายชนิดหลายระดับ โงนเงนไปตามผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้อง, เดี่ยวยกเว้นอย่างนั้น เดี่ยวยกเว้นอย่างนี้, มีกรณีนี้ยกเว้นอย่างนี้ กรณีนั้นนั้นยกเว้นอย่างโน้น; แต่มันก็เป็นเรื่องปลีกย่อย; ส่วนเรื่องที่เป็นเนื้อหาเป็นหัวใจนั้น ก็ยกเว้นไม่ได้. เช่น **ศิลป ๕ ประการนี้ไม่มีทางยกเว้น**; เว้นแต่เป็นเรื่องปลีกย่อยของศิลปเหล่านี้ไปแก้ไขเอาตามสมควร บัญญัติให้เหมาะสมตามความประสงค์ที่จำเป็น หรือว่าที่เป็นเรื่องคอขาดบาดตาย.

สถานะของศิลปที่ว่าใหญ่โตแข็งแกร่งมั่นคง.

ว่าโดยสถานะแ่งนี้แล้ว ก็มีศิลปเป็น ๒ ประเภทได้เหมือนกัน; เพื่อให้เข้าใจคำพูดข้างต้นดีขึ้นอีก เราจะต้องมองดูศิลปให้เป็น ๒ ประเภท ขึ้นมาอีกคู่หนึ่ง : คือว่า **ศิลปที่เป็นประธาน** และ **ศิลปที่เป็นองค์ประกอบ**. คือศิลปประธานกับศิลปประกอบ, นี้เรียกสั้น ๆ ง่าย ๆ.

๑. **ศิลปประเภทที่เป็นประธาน** นั้น เด็ดขาดตายตัว อย่างตัวหัวใจของเรื่อง **ศิลป ๕** อย่างนี้ เป็นศิลปประธาน เปลี่ยนไม่ได้ ทำให้ขาดไปไม่ได้; ถ้าขาดไปแล้วก็ต้องเกิดเรื่อง คือจะต้องฉิบหาย **จะต้องมีความทุกข์**. ส่วนศิลปประกอบนั้นขาดได้ แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่น่าดู ถึงไม่ฉิบหายก็ไม่น่าดู. ศิลปที่เป็นประธานนี้ เราเรียกในบาลีว่า **อาทิพรหมจริยกา** คือ เป็น**อาทิพรหมจรรย์**, เป็นหัวข้อ เป็นเงื่อนต้นของพรหมจรรย์; ต้องเป็นประธานที่เฉียบขาด อย่างปาฏิโมกข์เรียกว่าเป็นของที่ไม่ต้องให้มีปัญหากันแล้ว. แต่ข้อปลีกย่อยนอกปาฏิโมกข์นั้น ก็ผ่อนผันได้ในบางกรณี แม้ขาดไปก็ไม่ทำให้เสียหายร้ายแรง; แต่มันไม่น่าดู.

ศีลประกอบ นั้นเรียกว่า อภิสมาจริยา แปลว่า ทำให้น่าดูยิ่งขึ้น : ให้มีอาจารย์หรือมารยาท ที่เป็นส่วนประกอบนี้ ทำให้น่าดูขึ้น ดีขึ้น; นี่ก็เรียกว่าศีลประกอบ, เราถือศีล ๕ เป็นหลักเป็นหัวใจ แล้วก็ถือศีลประกอบอีกมากมายนับไม่ถ้วนนั้นแหละใช้ได้เต็มที่. **อย่าถือแต่ศีล ๕ แล้วคอยหาช่องหาโอกาสว่า : ถ้าไม่มีข้อห้ามไว้โดยเฉพาะแล้ว จะทำตามสบาย ;** อย่างนี้เรียกว่าไม่มีศีลที่เป็นศีลประกอบ, มีแต่ศีลประธาน ไม่มีศีลประกอบ. เมื่อไม่มีศีลประกอบอย่างนี้ ไม่เท่าไรศีลประธานก็จะร่อยหรอลง จะรวนเรลง จะเหี่ยวแห้งลง. คือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมันอยู่ไม่ได้ โดยที่ไม่มีอะไรค้ำจุน, หรือว่าคอยประคับประคองอยู่ข้าง ๆ. ถึงเรื่องศีลนี้ก็เหมือนกัน : เมื่อมีตัวมันเองแล้ว ก็ต้องมีอีกส่วนหนึ่ง ที่ช่วยประคับประคองประกอบค้ำจุนอยู่ข้าง ๆ; แล้วก็มีศีลอภิสมัจจามีให้มาก ๆ เข้าไว้หลาย ๆ อย่าง.

แม้จะถือเพียงศีล ๕ หรือ ศีล ๘ ศีลอุโบสถ ก็พยายามให้มีศีลประเภทค้ำจุน หรือศีลประกอบหลาย ๆ อย่างนั้นเข้าไว้อีกด้วย : เช่นอย่าไปที่นั่น อย่าคุยกันคนนั้น อย่าอะไรกับคนนั้น มันจะช่วยประกอบกันเข้า แล้ว **ทำให้ศีล ๕ หรือ ศีล ๘ นี้บริสุทธิ์มั่นคง.**

ขอให้จำไว้ด้วยว่า ศีลนั้นมีทั้งศีลประธานและศีลประกอบ; เมื่อบริบูรณ์ดีทั้งสองอย่างละก็เรียกว่า มีศีลใช้ได้ เป็นประโยชน์.

ผลของการรักษาศีล

ที่นี่ยากจะให้รู้จักศีลโดยส่วนใหญกว้างขวางออกไป โดยเล็งเอาผลของการรักษาศีลเป็นเครื่องแบ่งประเภท; เพราะว่าศีลทั้งหลาย ที่ผู้รักษาศีลรักษากันอยู่นี้ แบ่งออกได้เป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ ว่า : **ศีลที่เป็นไปเพื่อวิภูฏะ** คือศีลที่รักษาเท่าไรอย่างไร ก็ยังทำให้เวียนว่ายอยู่ในวิภูฏสงสารนี้; และ **ศีลอีกประเภทหนึ่ง** ที่เมื่อรักษาแล้วจะพาออกไปนอกวิภูฏสงสาร.

ศิลปะประเภทที่ ๑ ที่ยังคงทำให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารนี้ คนชอบกันมาก, ทายกทายิกาทั้งหลายรักษาศิลปะประเภทนี้กันเป็นส่วนมาก. ที่เห็นง่าย ๆ เช่นรักษาศิลแล้วจะได้เกิดในสวรรค์; อย่างนี้ก็เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร; วนไปสวรรค์หมดกำลังเข้าแล้ว ก็กลับมามนุษย์. นี่ก็เรียกว่า เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ **ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์โดยสิ้นเชิง คือนิพพาน.** ศิลที่รักษากันอยู่โดยมาก ก็ว่าจะได้บุญแล้ว บุญจะช่วยเราให้สวຍ ให้รวย ให้อะไร ตามที่เราต้องการนี้; แต่ว่าความต้องการของเราเป็นเรื่องวัฏฏะทั้งนั้น : ให้สวຍก็อยู่ในวัฏฏะ ให้รวยก็อยู่ในวัฏฏะ ให้ดีให้เด่น ให้มีอำนาจวาสนา ก็อยู่ในวัฏฏะ.

รักษาศิล เพื่อการมรณโดยตรงก็มี คือที่ว่าตายแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ที่เต็มไปด้วยการมรณ. นี่รักษาศิลเพื่อการมรณ, หรือแม้การมรณในมนุษย-โลกนี้ ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน. คนนั้นรักษาศิลเพื่อเวียนว่ายอยู่ในกองกิเลส เรียกว่ารักษาศิลเพื่อกิเลส, หรือกิเลสเป็นเหตุให้รักษาศิล. เขาว่าจะรวย จะสวຍ จะดี จะเด่น จะมีเกียรติยศชื่อเสียงในท่ามกลางสังคม นี่จึงรักษาศิล; ถ้าไม่เอาสิ่งเหล่านี้มาบอกมาหลอกล่อมาจ้างแล้ว คนเหล่านี้ไม่รักษาศิลแน่. นี่ก็รักษาศิลเพื่อให้มีผลดีแก่กิเลส ให้ได้การมรณ ให้ได้เกียรติยศชื่อเสียง ให้เด่นในสังคม; อย่างนี้เขาเรียกว่า เป็นไปในวิสัยโลกียะทั้งนั้น จะเรียกว่าศิลปโลกีย์ หรือโลกียศิลปอะไรก็ได้.

พระพุทธเจ้าท่านเรียกด้วยถ้อยคำที่น่าสะอิดสะอุ้งอีกคำหนึ่งว่า เป็น **โอปธิกา**, โอปธิกา แปลว่า **ประกอบอยู่ด้วยของหนัก**, ประกอบอยู่ด้วยความหนัก. ศิลชนิดนี้ต้องแบกไว้อย่างหนักจนน่าสงสาร ยังมีศิลปมากยิ่งต้องแบกมาก ยิ่งต้องหนักมาก. โอปธิกา แปลว่า เป็นไปกับด้วยอุปธิ, อุปธิ แปลว่าของหนัก; รักษาศิลปให้มันหนัก ให้มันแบก ให้มันมีเรื่องมาก มีเรื่องหนักอกหนักใจมาก เพราะรักษาศิล.

รักษาศีลให้ได้สรวรรคิมานัน มั่นกัณหักอกหนักใจแบบหนึ่ง, รักษาศีลเพื่อให้เกิดสวຍเกิดรวຍ มั่นกัณหักอกหนักใจไปแบบหนึ่ง; มันแบกสิ่งเหล่านี้ไว้สำหรับจะเวียนวายไปในวัฏฏะสงสาร. นี่ก็เรียกว่า ศีลที่เป็นไปเพื่อวัฏฏะ คือเวียนวายอยู่ในวัฏฏะ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **อาสวฏฐานีย**, **อาสวฏฐานียะ** แปลว่า เป็นที่ตั้งแห่งอัสวะ. ศีลชนิดนี้เป็นที่ตั้งแห่งอัสวกิเลส; เพราะรักษาศีลเพื่อจะเอากามเอารูป อารูปภพ อรูปภพ อะไรก็ตาม มันเป็นไปเพื่ออัสวะ, เป็นที่ตั้งแห่งอัสวะ.

ศีลประเภทที่ ๒ ไม่เป็นไปเพื่อวัฏฏะ แต่เป็นไปเพื่อวิวัฏฏะ คือออกไปเสียจากวัฏฏะ. ผู้ที่รักษาศีลประเภทนี้ ไม่ได้รักษาศีลด้วยกิเลสใช้ให้รักษา. พวกแรกนั้นกิเลสมันใช้ให้รักษา; ส่วนพวกนี้สติปัญญาหรือโพธิ์ใช้ให้รักษา ว่าแกจงรักษาศีลเพื่อออกไปเสียจากการเวียนวาย. เอาจผลของศีลเพื่อส่งเสริมให้เกิดสมาธิปัญญา ไปสู่มรรคผลนิพพาน; ไม่ใช่รักษาศีลเพื่อจะเอาสรวรรคิมานัน เพื่อสวຍเพื่อเอร็ดอรรอย ซึ่งเป็นเหตุให้เวียนวายอยู่ในวัฏฏะนี้.

ศีลอย่างนี้เป็นโลกุตตรศีล โดยความมุ่งหมายหรือโดยการกระทำ เพื่อจะออกไปนอกโลกหรือนอกวัฏฏะ; ฉะนั้นเขารักษาศีลเพื่อให้ร่างกาย หรือตัวนี้พร้อมที่จะมีสมาธิมีปัญญา แล้วก็บรรลุ มรรค ผล นิพพาน. ศีลอย่างนี้เรียกว่า **อโนปธิกา** หรือ **นิรुปธิกา** ไม่ประกอบไปด้วยของหนัก ไม่แบกอะไรไว้; เป็นศีลที่ไม่ต้องแบก มั่นกัเลยไม่หนัก เป็นศีลที่เบา. แล้วเป็น **อนาสวฏฐานีย** คือ **ไม่เป็นที่ตั้งแห่งอัสวะ** ไม่ทำให้ปรารถนากาม ปรารถนาภพ หรือ ปรารถนาอะไร, ปรารถนาแต่ที่จะพ้นไปเสียจากกาม จากภพ จากทุกอย่าง. อย่างนี้เรียกว่าศีลของพระอริยเจ้า ตามแบบของพระอริยเจ้า เป็นโลกุตตรศีลโดยความมุ่งหมาย.

อย่างแรกเป็นโลกียศีล คือว่าจะจมอยู่ในโลกด้วยความสนุกสนานสวຍงามเอร็ดอรรอย; **อย่างหลังนี้เป็นโลกุตตรศีล** จะขึ้นมาเสียจากโลกโดยประการทั้งปวง.

นี่แหละผลของศีลมีอยู่ ๒ ประเภทอย่างนี้; แล้ว **คนส่วนมากที่รักษาศีลกัน ก็เป็นประเภทแรกทั้งนั้น**. นี่พูดไม่ต้องเกรงใจแล้ว; ไปดูเอาเองก็แล้วกันว่ารักษาศีลจะเอากุศล. เอากุศลไปไหน? ไปเกิดในสวรรค์วิมาน หรือว่า ศีลนั้นจะช่วยให้รวย ให้สวย ให้ดี ให้เด่น ให้เป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งบ้านทั้งเมือง. นี่รักษาศีลกันอย่างนี้ทั้งนั้น แล้วเป็น **ศีลที่เวียนวนอยู่ในวัฏฏะ**. อันที่จริงเราอาจจะทำให้มันกลมกลืนกันไปก็ได้.

อยากจะขอบอกกล่าว ว่าคนที่เคยรักษาศีลแบบให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะนั้น **ควรไปจัดไปทำเสียใหม่** โดยมองให้เห็นจริงว่าเราไม่ต้องรักษาศีลรับใช้กิเลสอย่างนั้นเลย. เรา **รักษาศีลรับศีลอย่างบริสุทธิ์** แล้ว **เรื่องอื่น** เหล่านั้นมัน **ตามมาเอง** : เรื่องเกียรติยศชื่อเสียง เรื่องจะได้บุญไปสวรรค์ นั้นตามเรามาเองทีหลัง หรือมันไม่มาก็ตามใจ; เราเอาแต่ที่ถูกที่แท้ไว้ ให้มีศีลที่แท้จริงไว้ แล้วมันไม่ไปไหนเสีย.

ขอให้สังเกตดูเถิด ถ้าเรามีศีลให้บริสุทธิ์ อย่าไปหวังเมตตาสังโยค **รักษาศีลให้บริสุทธิ์ อย่ารักษาศีลเพื่อเมตตาสังโยคอย่างใดอย่างหนึ่ง** แล้วก็ เรื่องอันอื่น หรือเรื่องสกปรกเหล่านั้น มันก็จะตามมาเหมือนกัน ซึ่งเราไม่เอาก็ได้. เรื่องชื่อเสียง เรื่องเกียรติยศ เรื่องอำนาจวาสนา เรื่องความนับหน้าถือตา นี่ ไม่เอาก็ได้. หรือจะเอาก็ได้ ในเมื่อมันมีลักษณะที่สมควร. เราอย่ากำหวัทำอะอะไรเพื่อประโยชน์แก่กิเลสที่ใช้ให้เราไปทำ เช่นให้ได้ชื่อเสียง ให้ได้สวย ได้รวย ได้ดี ได้เด่น; เราไม่เอาอย่างนี้. เราทำให้ถูกให้ดีตามหลักที่แท้จริง ตามสติปัญญาที่ถูกต้อง; แล้วส่วนที่จะเป็นผลพลอยได้ มาเป็นเรื่องเงินเรื่องทองเรื่องเกียรติอะไรนั้นก็ตาม. ให้ถือว่า เป็นของพลอยได้ จะเอาก็ได้ไม่เอาก็ได้; ถ้าต้องการ ก็เอาไปในทางที่ถูกที่ควร.

รวมความว่า ถ้าอย่างไร ทายกทายิกาทั้งหลาย **จงรักษาศีลประเภทที่ไม่เป็นไปเพื่อวัฏฏะเกิด**; แล้วผลอย่างที่ต้องการในแบบวัฏฏะนั้น มันก็มีมาให้ได้เหมือนกัน; แต่จะต้องไม่มาทำให้เราสกปรกเศร้าหมองไปด้วย. ถ้าเรารับใช้กิเลสรักษาศีลที่เป็นไปเพื่อวัฏฏะไปตั้งแต่ต้นแล้ว มันสกปรก มันเศร้าหมอง มันหนัก

มันอะไรไปตั้งแต่ต้น; เพราะฉะนั้นจงรักษาศีลให้สะอาด จงรักษาศีลให้เบาสบาย ให้ถูกต้อง ให้ยุติธรรม ให้เป็นไปเพื่อความดับทุกข์สิ้นเชิง คือนิพพานในวาระสุดท้าย. เขาก็พูดกันอยู่ว่า ศีลเป็นบันไดของนิพพาน; แต่คนก็ไม่ชอบ ไปชอบศีลที่เป็นบันไดของสวรรค์. ถ้าทำอย่างนั้นกันมานานนักแล้ว ก็ขอรับรองว่า จงเลื่อนชั้นตัวเองกันเสียบ้าง อย่าให้มันย่ำเท้าซ้ำซากอยู่ที่ตรงนั้นเลย.

นี่สิ่งที่เรียกว่า ศีล เป็นอย่างนี้ โดยตัวหนังสือ โดยพยัญชนะ แปลว่า ปกติ ภาวะปกติ, โดยความหมายคือระเบียบ ที่เราจะต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดภาวะปกติ. ศีลนี้ที่แท้เป็นของธรรมชาติ ธรรมชาติได้แต่งตั้งบัญญัติไว้อย่างลึกลับ มนุษย์ทำผิดก็เกิดความผิดปกติ แล้วก็เกิดเดือดร้อน. มนุษย์พลอยผสมโรงบัญญัติศีลให้ชัดเจนรัดกุม เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ ดังนั้นจึงมีศีลหลายชั้น เช่นว่า **ชั้นที่เป็นหัวใจ ชั้นที่เป็นประธาน ก็มี ชั้นที่เป็นของประกอบ ก็มี.** เราก็จะหวังให้ดี อย่าให้ศีลนี้จูงใจให้วนเวียนอยู่ในวัฏฏะ คือท่องเที่ยวไปในวัฏฏะ ไม่รู้จักสิ้นจักสุด; แต่ให้เป็นบันไดที่จะส่งเสริมไปในทางของนิพพาน. **นี่คือหลักการปฏิบัติเรื่องศีล** เกี่ยวกับตัวศีล ว่า ศีลนั้นคืออะไร? ศีลคือสิ่งที่จะต้องปฏิบัติ เพื่อถอนตนออกมาเสียจากวัฏฏะ.

เหตุที่ต้องมีศีล

ข้อต่อไป อยากจะพูดให้ครบเรื่องครบราว เมื่อพูดถึงสิ่งใดแล้ว ก็จะต้องพูดถึงเหตุของสิ่งนั้นด้วย. เหตุของการที่มนุษย์จะต้องมีศีลนี้ ใคร ๆ ก็พอจะมองเห็นโดยมองไปยังข้อที่ว่า ถ้ามนุษย์ไม่มีศีลแล้ว โลกนี้จะเป็นอย่างไร? ลองคิดดูอย่างตรงไปตรงมาว่า **ถ้ามนุษย์ในโลกนี้ต่างคนต่างไม่มีศีลกันแล้ว โลกนี้จะเป็นอย่างไร?** จะเห็นได้ทันทีว่าเป็นภาวะที่ทนไม่ไหว; **ตัวเองก็ทนไม่ได้** ของตัวเอง, เมื่อตัวเองไม่มีศีลนี้ ตัวเองจะทนไม่ได้ของตัวเอง : คือ จะมีโรคทางวิญญาณ โรคบาป

โรคกรรม โรคทรมาณจิตทรมาณวิญญานนี้ มากขึ้น ๆ จนตัวเองก็ทนไม่ได้ เพราะไม่มีศีล. สังคมก็ทนไม่ได้, สังคมรอบตัวเรา เขาก็ทนไม่ได้ ถ้าคนไม่มีศีล; มันจะเกิดเสนียดจัญไรของสังคมมากขึ้น ๆ, พอมากขึ้นจนสังคมทนไม่ได้ ก็ย่อมต้องหันหน้าเข้ามาปรึกษาหารือกัน เพื่อจะทำให้สังคมนี้มีศีล.

พูดง่าย ๆ ก็ว่า **เพราะการทนไม่ได้ของเราเอง เราจึงต้องมีศีล.** เพราะการทนไม่ได้ของสังคม สังคมก็ต้องมีศีล. นี่เป็นอำนาจมาจากธรรมชาติที่เร้นลับที่สุด. ฉะนั้น จึงขอรับรองว่า อย่าดูถูกศีล. คนสมัยใหม่ที่ก้าวหน้าไปทางวัตถุนิยมมากมายแล้วนั้น อย่าเพ้อดูถูกศีล ดูหมิ่นศีล; **ความไม่มีศีลนั้นจะพาไปลงนรกกลงเหว** ลงไปสู่ฐานะที่น่าปรารถนา. แม้จะสวยงามหรูหราอย่างไร มันก็สกปรกเศร้าหมองอยู่ในภายใน ไม่มีความสุขเลย. ฉะนั้น เอาเป็นว่า ความทนไม่ได้ของบุคคลแต่ละคน และความทนไม่ได้ของสังคมทั้งหมดนี้ ทำให้โลกนี้ต้องมีศีล. เราทนไม่ได้ เราก็ต้องมีศีล; เมื่อทุกคน ๆ มีศีลแล้ว โลกนี้ก็มีศีล สังคมก็มีศีล.

อาจมีปัญหาสอดขึ้นว่า : **ทีนี้เวลานี้เป็นอย่างไร? เวลานี้ก็ยัง มีคนที่ มีศีลอยู่บ้าง** อย่างน้อยก็มีศีลที่เป็นไปเพื่อวิภวภูฏะ อยากดี อยากเด่น อยากเป็นที่นิยม นับถือเคารพรักใคร่ เราก็มียศ. แม้จะมีศีลเพียงเท่านี้ชนิดนี้ ก็ยังทำให้พอทนได้ พอให้โลกนี้ทนกันอยู่ได้, สังคมก็ทนกันอยู่ได้; ไม่ได้อดร้อนมากเกินไป พอเป็นอยู่ได้เพราะมีศีลที่เป็นไปเพื่อวิภวภูฏะนี้ก็ได้อ. แต่ **ถ้าให้ดีกว่านั้น ละก็ ต้องมีศีลที่แท้ที่บริสุทธิ์ :** รักษาศีลเพื่อศีลกัน **อย่ารักษาศีลเพื่อตัวกู ;** นี้จะดีกว่า. รักษาศีลเพื่อตัวกูนั้น ก็เลสมันใช้ให้รักษาศีล; แต่ถ้ารักษาศีลเพื่อศีล ก็คือว่าธรรมะหรือโพธิได้เชื้อเชิญให้รักษาศีล.

ลองถามตัวเองดูว่า **เรารักษาศีลเพราะอะไร?** ถ้าเพราะเห็นแก่ตัวกูแล้ว ก็เรียกว่ายังเป็นศีลที่ไม่น่าดู ก็เลสใช้ให้รักษา. **เราต้องรักษาศีลชนิดที่มีสติปัญญา :**

มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง แล้วมองเห็นความประเสริฐของศีล แล้วจึงรักษาศีล. อย่างนี้เรียกว่าเป็นการรักษาศีลที่น่าดู; พระพุทธเจ้าเป็นผู้ใช้ให้รักษาคือสติปัญญา ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของเรานั้นแหละเป็นพระพุทธเจ้า ใช้ให้เรารักษาศีล.

การปฏิบัติศีล

การปฏิบัติศีลนี้มีหลายแบบ คำอธิบายก็อย่างเดียวกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า มีศีลกี่ชนิด แล้วศีลชนิดไหนก็มีการปฏิบัติตามแบบของศีลชนิดนั้น. ดังนั้น ถ้าศีลมีหลายชนิด การปฏิบัติศีลก็ต้องมีหลายแบบเป็นธรรมดา จะแบ่งให้เห็นได้คือ -

ศีลที่ ๑ คือศีลปฏิบัติอย่างรับจ้าง เขาเรียกว่า **ศีลทาส** ศีลทาส คือ **ศีลที่เป็นทาสของกิเลสตัณหา**. นี่คือศีลรับจ้าง รับจ้างกิเลสตัณหารักษาศีล. นี่ระวังให้ดี เขาว่า **มือถือสากรปากถือศีล** มันก็คือศีลประเภทนี้ คือศีลรับจ้างกิเลส กิเลสใช้ให้รักษา เป็นศีลทาส คือ **ผู้รักษาเป็นทาสของกิเลส**; ฉะนั้น การปฏิบัติศีลแบบนี้ จึงมีการหน้าไหว้หลังหลอก ไปตามแบบของศีลประเภทนี้ คือศีลทาส.

ศีลที่ ๒ คือ **ศีลที่ปฏิบัติอย่างเป็นนาย** ไม่เป็นทาส, แต่เป็นนาย ไม่รับจ้างกิเลส ไม่รับจ้างอะไร กล่าวคือ รู้จักว่า ศีลคืออะไร ความไม่มีศีลคืออะไร แล้วรู้สึกละอายในเมื่อไม่มีศีล รู้สึกเกลียดเมื่อไม่มีศีล; เพราะฉะนั้นจึงไม่รับจ้างใครรักษาศีล แต่รักษาศีลด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี โดย**อาศัยวิริติเจตนา คือความตั้งใจที่จะดเว้น** สิ่งเลวทราม สกปรกลามก. นี่เป็นเหตุให้เขารักษาศีล เขาไม่ได้หวังผลตอบแทนเป็นกามารมณ์.

ศีลที่รักษาอย่างนี้ปฏิบัติอย่างนี้ ไม่รับจ้างกิเลส ; มีหิริโอตตปปะ หรือมีความเป็นผู้ดีมากระตุ้นให้รักษาศีล; แล้วก็ต้องเป็นศีลที่ต้องใช้ วิริติเจตนา เป็นเครื่องมือ. เพราะฉะนั้นมันก็ต้องลำบากบ้าง เพราะเอาเจตนาเป็นตัวศีล, เอาเจตนาที่จะต้องระมัดระวังรักษา ด้วยความเหนื่อยยากลำบากอดทน เอาจริงเอาจัง.

อย่างนี้เรียกว่า **เอาความตั้งใจจริง หรือ เอากำลังใจเป็นเครื่องรักษาศีล**; มันก็จะต้องลำบากบ้าง เหงื่อแตกบ้าง. การปฏิบัติประเภทนี้ คือผู้ที่ไม่รู้อะไรมาก นอกจากจะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ด้วยเจตนาอันแก่กล้า; อย่างนี้มันก็ดี ไม่ใช่ไม่ดี แต่ว่ามันลำบากอยู่.

ศีลที่ ๓ นี้เลื่อนขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง หมายถึง **ศีลที่เอาความบริสุทธิ์ใจเป็นหลัก** เป็นศีลของคนฉลาด **เอาปัญญาเป็นหลัก** คือว่าจะเอาความตั้งใจที่บริสุทธิ์นี้เป็นหลัก. ต้องเปรียบเทียบกันให้ดี มิฉะนั้นอาจจะไม่เข้าใจก็ได้: อย่างที่ ๒ นั้นเอาเจตนาที่จะงดเว้นอย่างเคร่งเครียดนี้เป็นหลัก มันก็ลำบากหรือเหนื่อยมาก: พอมาถึงอันนี้ เอา **ความบริสุทธิ์เป็นหลัก**; แม้เจตนาที่เจตนาเพียงว่า จะรักษาความบริสุทธิ์นี้คือ **รักษาความบริสุทธิ์แห่งใจไว้**; แล้วไม่มีทางที่จะทำอะไรผิดศีลได้.

ขอให้เข้าใจหลักอันนี้เสียก่อนว่า **ถ้าเรามีจิตบริสุทธิ์ ตั้งจิตใจไว้บริสุทธิ์มันไม่มีทางจะไปล่วงศีลอะไรได้** แม้เราไม่ระวัง; ถ้าเราใช้ความบริสุทธิ์ใจเป็นต้นทุนเป็นหลักเป็นเนื้อเป็นตัวอยู่แล้ว มันไม่มีทางที่จะล่วงศีลอะไรได้ ฉะนั้นจึงไม่ต้องระวังให้เหนื่อย. ถ้าใครฉลาดถึงขนาดนี้ ก็เป็นศีลของนักปราชญ์ เป็นศีลของคนฉลาด **เอาปัญญาเป็นพื้นฐาน ไม่เหน็ดเหนื่อยในการรักษาศีลเลย**, แล้วก็รักษาศีลได้ดีกว่า, แล้วจะไม่ผิดข้อไหนได้; ถ้าเรามีความบริสุทธิ์ใจอยู่เสมอ มีปัญญาอยู่เสมอ; แล้วศีลนี้ก็ไม่ใช่เป็นศีลทาสของกิเลส เพราะมีปัญญาควบคุม. ถ้าจะว่ามีเจตนา ก็มีเจตนาเพียงจะเลี้ยงความบริสุทธิ์ไว้เท่านั้น.

สำหรับศีลพวกนั้น ต้องตั้งเจตนาเพื่อจะเว้น จะละ จะระวัง จะต่อต้าน จะต่อสู้ อะไรอย่างนี้ เรื่องมันหนัก หรืองานมันมาก; แต่ถ้าคนที่ทำอย่างอื่นไม่ได้ก็ต้องทำอย่างนี้ก็ดีเหมือนกัน แต่แล้วก็ไม่พ้นที่จะมีขาด ๆ ตก ๆ มีพลังมีผลอะไรอยู่เรื่อย มีรู้ว่อยู่เรื่อย; ถ้าว่า เรารักษาด้วยความบริสุทธิ์ใจเป็นหลัก ไม่นึกถึงอะไรอื่นหมด อย่างนี้มันไม่เหนื่อย แล้วก็ไม่ค่อยจะมีรู้ว่.

ศีลที่ ๔ อยากจะกล่าวถึงศีล **อันสุดท้าย จะเรียกว่า ศีลสุญญตา**; เอาความว่างเป็นหลัก เอาความว่างเป็นพื้นฐาน เอาความไม่มีตัวกู่นี้มาเป็นพื้นฐานของศีล, พยายามจะทำความไม่ยึดมั่นสิ่งใด โดยความเป็นตัวกู - ของกูอยู่เป็นพื้นฐาน. นี่เรียกว่ามีสุญญตาเป็นพื้นฐานอย่างนี้ก็ยิ่งง่าย ยิ่งเบาสบายในการที่จะรักษา. แต่คนเขาก็จะค้านว่า โอ๊ย! กระโดดทีเดียวไปสุญญตา ไปเรื่องปัญญาเนี่ยมันจะไปได้อย่างไร.

มีปัญญาที่เถียงกันมาก ว่า**ศีลมาก่อนปัญญา หรือปัญญาก่อนศีล**? แล้ว **สุญญตามาก่อนศีล หรือว่าศีลมาก่อนสุญญตา**? เราไม่อาจจะพูดได้ว่าอะไรมาก่อนอะไรโดยเด็ดขาด มันแล้วแต่ความสามารถ; **ถ้าเราสามารถเอาปัญญาก่อนศีลละก็ เราก็ฉลาด และเรื่องของเราก็ จะสะดวกสบาย.** พระพุทธเจ้าท่านก็ถืออย่างนั้น ว่า**ปัญญาก่อนศีล** ถ้าท่านไม่ถืออย่างนั้นท่านก็จะไม่ทรงบัญญัติ **มรรคมีองค์ ๘ ประการ** ในลักษณะที่**เอาปัญญาก่อนศีล** คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปไปซึ่งเป็นปัญญา. แล้วมาถึงสัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว ซึ่ง **เป็นศีล**; แล้วจึงไปถึงสัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ซึ่ง **เป็นสมาธิ**.

ทำไมโผล่มา ก็เอาปัญญาก่อนอย่างนี้ แล้วจึงมีศีล จึงพูดถึงศีล? นี่หมายความว่า เราทำได้โดยมีสัมมาทิฐิในเรื่องสุญญตานี้ให้เพียงพอ; แล้วศีลทุกชนิดไม่ว่าศีลอะไร มันก็จะเป็นบริวารลากพามาเอง. แต่เดี๋ยวนี้เราอยากจะ**เรียกว่าศีลสุญญตา** ไม่เรียกว่าศีลปัญญา. ศีลปัญญาได้ว่ามาแล้ว ว่ามีปัญญาใช้ความบริสุทธิ์ใจเป็นหลัก เคลื่อนไหวอะไรออกไปทางกาย ทางวาจา ไม่ผิดศีลเลย; แต่ยังมีตัวตน **ที่ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์หรือว่ามีความบริสุทธิ์** นี่มันยังมีตัวตน. สำหรับศีลอันที่ ๔ นี้ เราจะเอาสุญญตาเป็นพื้นฐาน เรียกว่า **ศีลสุญญตา** เพิกตัวตนออกไปเสียด้วยปัญญา เลย **เป็นศีลโลกุตตรอย่างยิ่ง** เป็นศีลที่อยู่เหนือเจตนาทั้งหมดทั้งสิ้น.

สรุปว่า : พวกหนึ่งเขาบัญญัติว่า **เจตนาเป็นตัวศีล** เดี่ยวนี้ไม่มีเจตนาแล้วจะเป็นศีลได้อย่างไร นั่นเขาพูดไปตามภาษาเด็ก ๆ ศีลอย่างลูกเด็ก ๆ อดมี

ศีลมีเจตนาเป็นตัวศีลนั้นถูกแล้ว แล้วมันเป็นศีลขั้นต้นของลูกเด็ก ๆ. เดียวนี้เราพูดกันหมดทุกอย่าง ศีลที่มีเจตนาเป็นตัวศีล ก็ได้พูดมาแล้วข้างต้น; ศีลรับจ้างนั้นเอากิเลสเป็นหลัก **ศีลสำรวม** ระวางด้วยวิริตินี้ **เอาเจตนาเป็นหลัก**; ส่วนศีลที่ **เอาความบริสุทธิ์ใจเป็นหลัก** นี้ เอาปัญญาที่รู้จักทำจิตให้บริสุทธิ์อยู่เสมอนี้เป็นหลัก. แต่เดี๋ยวนี้เรา **เอาความว่างเป็นหลัก** มันง่ายที่สุด; แต่ก็ยากที่สุดตรงที่ว่า **จะเอาความว่างนี้มาจากไหน**; แต่ถ้าทำให้ความว่างเกิดขึ้นมาได้แล้ว ศีลเป็นอัตโนมัติมาเอง.

บุคคลเป็นพระอรหันต์โดยไม่เคยรับศีล โดยไม่เคยรู้เรื่องศีลก็มี; แต่ว่ามีศีล. เช่นว่าพระสาวกบางองค์ ได้ฟังเรื่องอนัตตา แล้วเป็นพระอรหันต์ไปเลย, ไม่ได้รับศีล ไม่ได้อะไรศีลเลย แต่กลับมีศีล; เพราะว่า **ในความเป็นอนัตตานี้ มันไม่ทำอะไรให้ผิดศีลได้** แล้วก็ **มีศีลสมบูรณ์โดยอัตโนมัติ** เต็มเปี่ยมร้อยเปอร์เซ็นต์ อยู่ตลอดเวลา โดยอัตโนมัติไม่ต้องเจตนา. ศีลอย่างนี้เรียกว่าเหนือเจตนา เป็นศีลถึงที่สุด จึงจัดไว้เป็นพวกโลกุตตรศีล.

ศีลปฏิบัติอย่างรับจ้าง เป็นศีลทาสก็มี, ศีลปฏิบัติด้วยความเคร่งเครียด มีเจตนา มีวิริติ สังวรระวาง เต็มที่ก็มี, ศีลเอาปัญญาเป็นเครื่องมือรักษาความบริสุทธิ์แห่งจิตก็มี, แล้วศีลอันสุดท้ายนี้ เอาสัญญาตาออกหน้ามารับหน้าอยู่เป็นประจำ. นี่แหละถ้าจะดูการปฏิบัติกันในรูปแบบนี้ มันก็มีอยู่ ๔ แบบ ใน ๓ แบบหลังนั้นใช้ได้ดี. ส่วน **แบบแรกนั้นไม่ไหว** คือศีลที่กิเลสใช้ให้ไปรักษา รับจ้างกิเลสรักษา. ส่วน ๓ แบบหลังนี้ **เอาคุณธรรมที่ไม่เกี่ยวกับกิเลสมาเป็นหลักรักษา**, สูงขึ้นมาเรื่อย ๆ จากเจตนามาเป็นปัญญา จากปัญญามาเป็นความว่าง.

ใครจะว่า อาตมาว่าเอาเองทั้งนั้น หรือพูดโกหกด้วยซ้ำไป ก็ตามใจเถอะที่มองเห็นจริง ๆ มันมีอยู่อย่างนี้ แล้วไม่มีใครเคยได้ยินด้วยซ้ำไปว่า **ศีลสัญญาตา, ศีลชนิดนี้ไม่มีใครเคยได้ยิน แต่ตัวจริงมีอยู่** ตัวจริงมีอยู่ในธรรมชาติอันลึกซึ้ง เมื่อไม่พยายามมอง เมื่อไม่มีใครมอง มันก็ไม่เห็น.

ทีนี้ ถ้าบางคนมอง เขาก็ไม่ถือว่าเป็นศีล เขาถือว่าเป็นปัญญาไปเสีย. คนชนิดนั้นเป็นคนชอบเหน้อยมาก เป็นคนชอบให้มีเรื่องมาก ให้มีหลายเรื่อง หลายอย่าง, ปฏิบัติไป ทุกเรื่อง ทุกอย่าง; ชอบเหน้อยมาก; ส่วนเราไม่ชอบเหน้อยมาก ไม่ชอบยุ่งยากมาก ชอบรวบรัด. เมื่อเข้าถึงอนัตตาได้แล้ว ศีล สมาธิ ปัญญา กับบริบูรณ์ไปหมด แบบพระอรหันต์ที่ฟังแต่เรื่องอนัตตาแล้ว ก็เป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านก็มีศีล สมาธิ ปัญญา ครบโดยอัตโนมัติ นี่เรียกว่าเรื่องมันไม่มาก.

หลักเกณฑ์ในการปฏิบัติ

หลักในการปฏิบัตินี้มันขึ้นอยู่กับศีลแต่ละอย่าง ๆ ที่ต่างกัน. ถ้าว่า เราจะถือศีลโดยแยกเป็นว่า : ศีลประธานกับศีลประกอบ ก็ต้องจัดให้ศีลประธานกับศีลประกอบนี้กลมเกลียวกันไปได้เรื่อย. ศีลที่เป็นหลักนั้นต้องมี; ศีลที่ประกอบนั้นมีเท่าที่จำเป็น; บางที่เราไม่ต้องการจะอยู่ในสังคม หรือว่าไม่เกี่ยวข้องกับสังคม เราก็ไม่ต้องรักษาศีลหมุมหมิมเกี่ยวกับกิริยามารยาทในทางสังคม. นี่คือตัวอย่างของสิ่งที่เรียกว่า เราจะต้องรู้จักจัดหา หรือว่ารักษาเท่าที่จำเป็นในส่วนศีลประกอบ แต่ในส่วนศีลที่เป็นหลักเป็นประธานแล้วต้องทำเต็มที่.

ทีนี้ถ้ามีศีลอยู่ ๒ อย่าง คือศีลที่เป็นไป **เพื่อวิภวฐานะ** และศีลที่เป็นไป **เพื่อวิภวฐานะ** แต่เรายังชอบสวय ชอบดี ชอบเด่น อะไรอยู่ ก็ต้องทำให้มันกลมกลืนกัน : คือรักษาศีลอย่างที่เป็นไปเพื่อวิภวฐานะนั้น มันก็ต้องได้ผลอย่างที่เป็นโลก ๆ เป็นผลพลอยได้ด้วย. ฉะนั้น อย่างคำว่า จะไม่มีใครนับหน้าถือตา หรืออะไรทำนองนั้น, อย่าไปกลัวเข้า; ถ้าไปกลัวเข้าแล้วจะทำให้ศีลเศร้าหมอง. **ขอให้รักษาศีลเพื่อศีล ไม่ใช่รักษาศีลเพื่อสังคม หรือเพื่อประโยชน์ทางสังคม**; เพราะฉะนั้นจึงศึกษาใหม่ว่า เรื่องศีลชนิดไหน มีหลักอย่างไร ก็ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักอย่างนั้น.

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติศีล มีหัวข้อที่จะต้องนึกถึงอยู่อย่างนี้ว่า : **รักษาศีลจนตายก็ไม่เคยมีศีล** แล้วก็ **ไม่รักษาศีลเลย** แต่มีศีลสมบูรณ์. มันเป็น

คำพูดที่ตรงกันข้ามอยู่ : รักษาศีลจนตายก็ไม่เคยมีศีลเลย แล้วก็ไม่รักษาศีลเลย แต่กลับมีศีลสมบูรณ์. ที่ว่า **รักษาศีลจนตายไม่มีศีล** นั้น ก็หมายความว่า มีศีลแต่พิธีรีตองเท่านั้นแหละ **รักษาศีลพอให้เป็นพิธีรีตองเหมือนกับเครื่องจักร; อย่างนี้รักษาเท่าไรก็ไม่มีความดีที่แท้จริงได้** เพราะเป็นศีลหนัก ศีลแบก ศีลหาบ อยู่ตลอดเวลา. นี่คือการรักษาศีลด้วยอำนาจกิเลสใช้ให้ไปรักษา เป็นศีลทาส เป็นทาสของกิเลสตัณหา เป็นศีลที่กิเลสลုပ်ค้ำ.

คำที่ **ต้องจำไว้** อีกอย่างหนึ่ง เขาเรียกว่า **กิเลสตัณหาลုပ်ค้ำ**; **ศีลที่กิเลสตัณหาใช้ให้ไปรักษา** นั่นแหละ คือศีลที่กิเลสตัณหาลုပ်ค้ำ : รักษาศีลเพื่อประโยชน์ทางกามารมณ์ ประโยชน์อะไรของกิเลสตัณหา; อย่างนี้เขาเรียกว่าศีลที่มีกิเลสลုပ်ค้ำ ไม่เรียกว่ามีศีลชนิดที่ถูกต้อง; ฉะนั้น จะรักษาไปเท่าไร ๆ มันก็ไม่มีศีลที่ดี ที่ถูกต้อง.

ข้อที่ว่า **ไม่รักษาศีลเลย แต่มีศีลที่สมบูรณ์** นี้ก็ **คือศีลที่อาศัยปัญญา หรือว่าสุญญตาเป็นพื้นฐาน**; ไม่รักษาศีล ไม่ได้มีท่าทางกิริยารักษาศีล สมาทานศีลอะไรเหมือนกับเขาทั้งหลาย แต่กลับมีศีลสมบูรณ์; คือว่ารักษาปัญญาหรือความว่างของตัวกูอะไรนี้อยู่เป็นประจำ เรียกว่าศีลอนัตตาก็ได้ เอาอนัตตาเป็นปัญญาประจำอยู่. ศีลอย่างนี้เบา ไม่ต้องแบกต้องหาม ไม่หนัก ไม่เป็นทาส เป็นศีลนาย, มีปัญญาอยู่แล้ว ไม่ถูกกิเลสตัณหาครอบงำ; อาศัยอำนาจของปัญญานั้นแหละดึงเอามาซึ่งศีลอะไร ๆ อื่น ๆ ที่ควรจะมีมา.

มีพุทธภาษิตอยู่ข้อหนึ่งที่ว่า : **ปัญญา หิ เสฏฐา กุสลา วทนฺติ - ผู้ฉลาดทั้งหลายกล่าวปัญญาว่า เป็นของประเสริฐสุด; นกขตุตราชาริว ตารกานํ - เหมือนพระจันทร์ที่เด่นหรือประเสริฐกว่าดาวทั้งหลาย.** หมายความว่า ในคุณธรรมทั้งหลายทั้งปวง ปัญญาประเสริฐที่สุด; จึงมีคำว่า **สีลํ สิริ จาปี สตมฺภ จมฺโม - จะเป็นศีลก็ดี เป็นสิริก็ดี เป็นสัปปริสธรรมก็ดี อยู่ในอำนาจของปัญญาทั้งนั้น;** หมาย

ความว่า ถ้ามีปัญญาแล้ว ปัญญานั้นจะดึงเอามาหมดทั้งศีล ทั้งสิริ ทั้งสัปปริสธรรมอะไรต่าง ๆ. คำกล่าวข้อนี้เข้าใจว่า มีก่อนพุทธกาลก็ได้ แต่พระพุทธเจ้าก็ตรัสข้อความนี้ด้วยเหมือนกัน.

แปลว่านอกพุทธศาสนาก็ตาม ในพุทธศาสนาก็ตาม ยอมรับรองข้อที่ว่า **“ปัญญาประเสริฐกว่าธรรมทั้งหลายอื่น”** เพราะว่าสามารถจะดึงเอามาซึ่งธรรมทั้งหลายที่ต้องการนั้น : อยากจะมีศีลก็เอามาให้ได้, อยากจะมีสมาธิก็เอามาให้ได้, อยากจะมีปัญญาก็เอามาให้ได้. เพราะเป็นตัวปัญญาอยู่แล้ว, อยากจะมี มรรค ผล นิพพานก็เอามาให้ได้. เพราะฉะนั้น จึงถือว่า **ปัญญานี้ประเสริฐกว่าธรรมทั้งหลาย;** เราก็เลย **เอาปัญญานี้มาเป็นเครื่องมือรักษาศีล** เป็นเครื่องดึงเอามาซึ่งศีล รวบรวมเอามาซึ่งศีล ก็มีศีลได้โดยปัญญานั้น โดยที่ไม่ต้องรักษาศีลก็มีศีลได้ เพราะอำนาจของปัญญานั้น จะเรียกว่าศีลปัญญาก็ได้.

ถ้าว่า **ศีลใดเป็นไปเพื่อความต้องการของกิเลส** หรือว่าอยู่ในโลก หรือเวียนว่ายไปในวัฏฏะ; **อย่างนี้ไม่ใช่ปัญญา.** ถ้ามีปัญญามันไม่ต้องการอย่างนั้น : ถ้าต้องการอย่างนั้นก็ไม่ใช่ว่าที่บริสุทธิ์ เป็นศีลของกิเลสอยู่เรื่อยไป; เขาเรียกว่าโลกียศีล : ศีลเพื่อให้ได้สวรรค์ ศีลเพื่อให้ได้ชื่อเสียง ศีลเพื่อให้ได้ความเคารพนับถือ, อย่างนี้เป็นโลกียศีลหมด; เพราะเวียนอยู่ในโลก วนเวียนอยู่ในโลกแล้วมีเจตนานั้นแหละเป็นหลัก.

โลกียศีลนั้นต้องพึงเจตนาเป็นหลัก; ส่วน **โลกุตตรศีล** ก็พึง **ปัญญาเป็นหลัก** ทั้งเจตนาเสียเลยก็ได้ เอาปัญญาหรือเอาความว่างเปล่าเป็นหลัก จึงเรียกว่าศีลนี้อยู่เหนือเจตนา. **ศีลธรรมดา** อยู่ได้ด้วยเจตนา **อยู่ได้อำนาจของเจตนาเรียกว่าโลกียศีล.** ส่วน **ศีลสูงสุดเป็นไปตามอำนาจของปัญญา** ไม่เพ่งเล็งถึงเจตนา; เพราะว่าอยู่เหนือเจตนา. ถ้ามีสัญญาตาคือความว่างจากความยึดมั่นถือมั่นแล้วก็เป็นศีลสมบูรณ์อยู่ในตัว มีทุกข้อของทุกศีลเลย.

ความรู้ประกอบ ในการปฏิบัติศีล

เอาละ ทีนี้เราจะพูดต่อไปอีกนิดหนึ่ง ถึงข้อที่ว่า ในการที่ปฏิบัติศีลนั้น จะต้องหาความรู้ประกอบรอบตัวบ้าง จึงควรที่จะรู้ว่า ในการที่จะปฏิบัติศีลนี้ เราจะต้องรู้ว่า อะไรเป็นสมุฏฐานของศีล? เป็นรากฐานของศีล เป็นอุปกรณ์ของศีล เป็นปัจจัยของศีล เป็นอาหารของศีล เป็นเครื่องประดับของศีล? อะไรเหล่านี้หลาย ๆ อย่าง เพื่อช่วยให้เข้าใจง่าย ก็อยากจะแนะว่า :

คู่ที่ ๑ หิริโอตตปปะมาเป็นคู่แรก จะช่วยให้รักษาศีลได้ง่าย, ให้สบายให้ไม่หนักนัก; ต้องพยายามอบรมหิริและโอตตปปะให้มีอยู่เพื่อจะช่วยให้การรักษาศีลเป็นของง่าย. ความละอายบาปความกลัวบาปนี้ พร่ำระลึกกันไว้ให้มาก ๆ เกอะจะไม่เปิดโอกาสให้ไปทำผิดศีลข้อไหนได้, และเมื่อ รักษาแต่หิริโอตตปปะไว้ ก็เป็นอันว่ารักษาศีลทั้งหมดแล้ว. จงมีความละอายบาปกลัวบาปเถิด เดียวนี้รู้อยู่ว่าเป็นบาป ก็ยังกล้าทำอยู่; นี่คือนี่ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปปะ.

คู่ที่ ๒ ต้องมีสติสัมปชัญญะ, สติสัมปชัญญะนี้ต้องใช้ในทุกกรณี ในที่ทั้งปวง ในที่ทุกแห่งทุกเวลา. ในเรื่องศีลก็เหมือนกัน ต้องมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อย่าเผลอ. สติคือไม่เผลอ; สัมปชัญญะ คือรู้ตัวอยู่เรื่อย. ถ้ามีสติสัมปชัญญะแล้ว ศีลก็อยู่ได้สะดวกตาย.

คู่ที่ ๓ ก็คือ ขันติกับโสรัจจะ คือความอดทนแล้วก็ความเสถียร เรื่องความอดทน นี่ขอให้ถือว่า ในทุกกรณีจะต้องใช้; เพราะพอเราจะไปทำอะไรให้ดีเท่าไรเราก็ต้องอดทนแล้ว พอจะรักษาศีลก็ต้องมีความอดทน; เพราะฉะนั้นหัดอดทนเสียให้เป็นนิสัย. ในการทนนี้อย่าหน้าบูดหน้าเบี้ยว มันไม่น่าดู; ต่อนทนด้วยภาวะที่ปกติของศีลด้วยเหมือนกัน คือหน้าตาใจคอไม่อะไร สรรวมให้ปกติอยู่อย่าให้มันบูดเบี้ยวหรือสั่นระรัวไป ซึ่งน่าเกลียดน่าชัง. ผู้ที่ทนได้ก็หมายความว่า

ทนอยู่ในภาวะที่ปกติตามเดิม ไม่เสียความหมายของคำว่าศีล คือภาวะปกติ. เหล่านี้เป็นรากฐานของศีล เป็นปัจจัย เป็นอุปกรณ์ของศีล. จะมองดูกันในแง่ไหนก็ได้, ความละอายบาปนี้เป็นรากฐานของศีล เป็นอุปกรณ์ของศีล เป็นเครื่องประดับของศีล.

ธรรมที่เป็นอำนาจหรือกำลังหรือเครื่องมือ

สิ่งที่ เป็นอำนาจ หรือกำลัง เครื่องมือ นี้มีอยู่ ๓ ชื่อด้วยกัน เรียกว่า **ทมะ - บังคับตัวเอง** **สังวร** - สังวรระวัง **ปหานะ** - การละ. ไม่มีทมะ - บังคับตัวเอง **สังวร** - สังวรระวัง แล้ว **ปหานะ** - ก็ละสิ่งที่ต้องละ **นี่คือกำลังหรือเครื่องมือที่จะให้ศีลอยู่ได้** ทนต่อกิเลส ให้ชนะกิเลสได้ ก็ต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้.

สำหรับ **สิ่งที่มาเป็นกำลังหล่อเลี้ยงศีลเหมือนกับอาหาร** นี้ก็ต้องระบุไปยัง **สัจจะ** อย่างหนึ่ง **จาคะ** อย่างหนึ่ง แล้วก็ **ความเคารพตัวเอง** ความนับถือตัวเอง.

- ถ้าเราไม่ **สัจจะ** ไม่มีทางที่จะเอาศีลไว้ได้ เพราะว่ามันรับผิดชอบเพียงชั่วขณะ. พอพูดกันเสร็จแล้ว ก็เลิกคำนึงสัญญา ไม่มีสัจจะก็ไม่มีศีลได้.

- **จาคะ** นี่ สิ่งใดที่เป็นข้าศึกของศีลก็สละอยู่เรื่อย: อย่าไปพูดกับคนนั้น อย่าไปสถานที่นั้น อย่าไปชอบอันนั้นเข้า; ยอมสละมันเสีย นี่เรียกว่าจาคะ. ถ้ามีจาคะอย่างนี้ ศีลก็ได้รับการหล่อเลี้ยงที่ดี.

- **ความนับถือตัวเอง** นี้ก็คล้าย ๆ กับหิริและโอตตปปะ แต่แยกออกมาว่าเราบูชาเคารพความเป็นมนุษย์ของเรา ว่ามันเป็นการได้ดี. ความเป็นมนุษย์ของเราไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย มันมีมาสำหรับให้ได้รับประโยชน์ที่สุด ถึงจุดที่มนุษย์ควรจะได้. เราเคารพอุดมคติอันนี้อยู่เสมอ นับถือตัวเองว่า ไม่ใช่คนเลว ไม่ใช่คนต่ำ ไม่ใช่คนไร้ความสามารถ ไม่ใช่คนสิ้นหวัง; เราต้องการจะให้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ. นี่แหละอาหารเบื้องต้นของศีลเป็นอย่างนี้. สำหรับศีลที่เป็นโลกียะที่จะต้องค่อย ๆ ไปได้ด้วยเจตนา ต้องมีสิ่งเหล่านี้หล่อเลี้ยง.

ที่นี้พอสูงขึ้นไป ๆ ไม่เท่าไรก็ไปถึงระดับที่พ้นความจำเป็นเหล่านี้ ย่อมมีศีลได้โดยอัตโนมัติ ด้วยอำนาจของปัญญา ของสุญญตา. แต่ถ้าเราพูดถึง **รากฐานหรือปัจจัย หรืออาหารในเบื้องต้นของศีลแล้ว** ขอให้นึกถึงสิ่งเหล่านี้ว่า **ความละอายบาป ความกลัวบาป ความมีสติสัมปชัญญะ ความมีความอดกลั้นอดทน ความมีสัจจะ ความสงบเสงี่ยม ความบังคับตัวเอง ความสำรวมระวัง ให้ละสิ่งที่ต้องละอยู่เสมอ มีความซื่อสัตย์ มีความนับถือตนเอง** ว่าเราต้องทำดีให้ได้.

อานิสงส์ ของ ศีล

ข้อสุดท้ายที่ต้องพูดก็ไม่มีอะไรนอกจาก **อานิสงส์ของศีล** จะบอกอานิสงส์กันเสียสักหน่อย. หัวข้อสำหรับพูดว่าหลักปฏิบัติเรื่องศีล แล้วทำไมมาบอกอานิสงส์? ก็เพราะว่า **อานิสงส์นั้นคือกำลังใจ** กำลังใจให้เกิดการปฏิบัติ ถ้าไม่มองเห็นอานิสงส์แล้วมันท้อแท้ ฉะนั้นการรู้อานิสงส์ของศีลไว้นี้ มันช่วยให้เกิดกำลังใจ ในการปฏิบัติ.

สำหรับ **อานิสงส์** อย่างเดียวกันอีก **ขึ้นอยู่กับข้อที่ว่าศีลชนิดไหน, ศีลประเภทไหน;** ในเมื่อมีศีลหลายชนิด อานิสงส์ของศีลก็ต้องมีหลายชนิด. ศีลประเภทอาทิพรหมจรรย์ คือตัว **ศีลประธาน** นี้ ก็ **ทำให้แน่นมั่นคงปลอดภัย** ศีลอธิสมจาริกสิกขา **ศีลประกอบ** นั้น ก็ **ทำให้ดูงาม**, เหมือนกับเรามีเสาปักเป็นหลักปักมั่นคงแล้ว มันก็พอแล้วสำหรับความประสงคในการรักษาศีล. แล้วทำไมจะต้องไปทาสีให้สวย? ก็เพราะว่ามันน่าดูกว่า จึงทาสีให้สวย บ้านเรือนก็เหมือนกัน ทำด้วยอิฐด้วยหินด้วยคอนกรีต มันก็พอแล้ว. ทำไมต้องไปทาสีให้สวย? ก็เพราะว่าเพื่อให้มันประกอบขึ้นมาอีกหน่อยหนึ่งในเรื่องความสวยงาม. ฉะนั้น **เรารักษาศีลประธานเพื่อให้อยู่ได้แท้จริง, รักษาศีลประกอบเพื่อให้ดูสวย.** หรือถ้าจะมองกันว่าทาสีบ้านเพื่อกันปลวก อย่างนี้มันก็อยู่ในการช่วยเหลือศีลประธานด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้น ในบางกรณี ศีลประกอบนี้ช่วยสนับสนุนศีลประธาน นี่คือนิสงส์ของศีล.

ที่นี่ เราจะดูกันต่อไปถึงศีล ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ **ศีลที่เป็นไปเพื่ออุปธิ** และ**ศีลที่ไม่เป็นไปเพื่ออุปธิ**. ศีลประเภทที่เป็นไปเพื่ออุปธิ ยังต้องแบก ยังต้องเหนื่อย ต้องหนักอะไรอยู่มาก อย่างนี้คือศีลโลกีย. ศีลอะไรเหล่านี้ อานิสงส์ของมันก็เห็นชัด ๆ อยู่แล้ว เห็นได้จากวัตถุประสงค์ หรือว่าความจำเป็นที่เราจะต้องมีศีลนั้น. ศีลประเภทนี้ก็ทำบุคคลเอกชนแต่ละคน ให้สวย ให้หอม ให้ดี ให้เด่น ให้รวย ให้กว้างขวาง ในโลกนี้และในโลกอื่น ศีลมีกลิ่นหอมฟุ้งทวนลมไป.

มีคำพูดที่พูดกันอยู่เสมอว่า : *ดอกไม้มีกลิ่นหอม แต่ไม่ทวนลมได้; ส่วนศีลทวนลมได้.* นี่เขาอุปมาเป็นกลิ่นหอม. หรือสวยก็เหมือนกัน : สวยอย่างที่ว่าประดับเพชรพลอยอย่างนี้ มันก็อย่างเด็กอมมือ ; **ถ้าสวยแท้จริงก็สวยอย่างความมีศีล มีความดี มีความเด่น; อยู่สบายในโลกนี้และโลกอื่น** นอกจากโลกนี้. นี่หมายความว่า เพื่อว่ามันมีโลกอื่น หรือถ้าไม่มีโลกอื่น เราก็รับประกันได้เหมือนกันว่า เราอยู่ได้สบาย. ศีลทำให้นุคคลเป็นอย่างนี้; และทำให้สังคมนี้, จะเป็นสังคมเล็กสังคมใหญ่ก็ตามเถอะ มีสภาพน่าเลื่อมใส อยู่กันได้ด้วยความสะดวกสบาย. อานิสงส์ของการไม่เบียดเบียนกันนั้นแหละ คือ **อานิสงส์ของศีล มองดูกันด้วยสายตาแห่งความรัก เข้ากันได้สนิทเหมือนน้ำกับนม.** นี่เป็นสำนวนบาลีพรรณนาอานิสงส์ของการที่สังคมมีศีล. เดียวนี้เรามองตากันด้วยความระแวง ความกลัว ความเกลียด เพราะไม่มีศีลกันทั้งสองฝ่าย หรือมีศีลฝ่ายเดียว ก็ยังมองตากันด้วยลักษณะนี้ : ระแวง เกลียด กลัว อิจจาริยาใครก็ไม่รู้; แล้วก็เข้ากันไม่ค่อยจะได้ ขัดขวางกันเพราะความมีศีลไม่เหมือนกัน หรือไม่มีศีลเลย.

“นอนไม่ต้องปิดประตู” นี่ก็เป็นคำโบราณมาก; มีในบาลี “**นอนไม่ต้องปิดประตู ให้ลูกเต้าร่าอยู่บนอก**” อะไรในทำนองนี้มีมากเหลือเกิน ที่เป็นอานิสงส์ของการไม่เบียดเบียน; คนไม่ต้องกลัว ไม่ต้องระแวงใคร นอนไม่ต้องปิดประตูบ้าน หรือบ้านไม่ต้องทำประตู. นี่ศีลประเภทโลกียที่ประกอบด้วยอุปธิ มันก็ให้มากได้เพียงเท่านี้ คือให้อยู่กันเป็นผาสุกทั้งโดยส่วนเอกชนและสังคม.

ศิลปะประเภทรูปธิดา คือไม่ประกอบด้วยอุปธิ ศิลปินนี้ส่งไปทางสมาธิ ปัญญา มรรค ผล นิพพาน; ดังนั้น คนบางคนเขาปฏิบัติรักษาศิลปะประเภทรูปธิดา ไม่ต้องการสรวรรควิมาน ไม่ต้องดีเด่นในสังคม ต้องการให้หมดกิเลสเร็ว ๆ ฉะนั้น มีศิลปะเมื่อไร ก็เป็นการบังคับกิเลสจากภายนอกเข้าไปทันที. กิเลสถูกบังคับจากภายนอกแล้วเข้าไปภายใน ก็ถูกสมาธิถูกปัญญาตัดฟันเอาอีก มันก็เลยตายหมด. **ศิลปะ** นี้ลุ่มหรือ **ต่อนกิเลส** เข้าไปให้จุ่มม ให้สมาธิกดหัวเอาไว้ ให้ **ปัญญาเชือดคอให้ขาด**; กิเลสมันก็ตาย. รักษาศิลปะในรูปนี้ โดยความมุ่งหมายอย่างนี้ เป็นรูปธิดา; มีอาณิสสเพื่อมรรคผลนิพพาน. นี่อาณิสสโดยหลักใหญ่ใจความ มันก็มีอยู่อย่างนี้; โดยรายละเอียดก็ไปแจงดูกี่แล้วกัน.

เดี๋ยวนี้ **โลกไม่มีสันติภาพ เพราะว่าโลกไม่มีศิลปะ**, โลกปัจจุบันนี้ไม่มีศิลปะ จึงไม่มีสันติภาพ. โลกปัจจุบันนี้ขาดศิลปะ ไม่มีศิลปะ ทำลายศิลปะทุกข้อเลย. นี่พูดโดยส่วนใหญ่ ว่าโลกปัจจุบันนี้ แต่ก็ไม่ใช่ทุกคน ยกเว้นส่วนน้อย; ที่นี้ส่วนใหญ่ นั้นเป็นโลกที่ไม่มีศิลปะ แล้วเดือดร้อนอยู่ทุกหัวระแหง อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่; ไม่ต้องเชื่อคนอื่น เห็นได้ด้วยตนเองว่า โลกกำลังไม่มีสันติภาพยิ่งขึ้น ๆ ๆ จะร้อนระอุยิ่งขึ้น, จะเฉียดไปทางมหึมาภัยมากขึ้น.

โลกไม่มีศิลปะประจักษ์ ที่เป็นหลักใหญ่ **โลกไม่มีศิลปะข้อปณาริปาตาเวรมณี** จึงฆ่ากันอย่างเลือดเย็นก็มี ฆ่ากันอย่างเลือดร้อนก็มี. สงครามนี้มันฆ่ากันอย่างเลือดร้อนก็มี, แล้วที่ฆ่าอย่างเลือดเย็นก็คือแก่งกันให้ฉิบหาย ให้เสื่อมเสียทางเศรษฐกิจ แล้วตายไปที่หลังก็มี อย่างนี้ฆ่าอย่างเลือดเย็น, ไม่มีการไว้วางใจใคร คิดจะฆ่ากันทั้งอย่างเลือดร้อนและเลือดเย็น. และเดี๋ยวนี้ใครฆ่าคนได้มาก เป็นคนมีเกียรติระดับเหรียญสูงสุดไป; ใครฆ่าคนได้มากที่สุด จะได้รับเหรียญตราเกียรติยศชั้นสูงสุดติดหน้าอกเลย; อย่างนี้แล้วทำไมมันจึงจะไม่วุ่นวายเล่า; ในเมื่อเขานิยามว่า ยิ่งฆ่าคนได้มากก็ยิ่งเก่งยิ่งมีเกียรติ.

โลกปัจจุบันนี้ไม่มีศีลข้อที่ ๒ คือ อทินนาทานา เวมณี เห็นแก่ตัวจัด, เห็นแก่ตัวจัดก็รักษาศีลข้อนี้ไว้ไม่ได้. เดียวนี้มันปล้นกันซึ่งหน้า : อย่าว่าแต่ขโมยลับหลังเลย ปล้นกันซึ่งหน้าคือสงคราม ยกกองทัพปล้นกันซึ่งหน้า; นี่ก็เพราะไม่มีศีลข้อนี้. ลับหลังก็ปล้น ซึ่งหน้าก็ปล้น; แล้วก็เตรียมปล้นกันขนาดหนักต่อไปอีก, ให้นโยบายทางการเมืองล้วงเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเองก็มี.

สิ่งที่เรียกว่าการเมือง ๆ นี้ จะมีอะไรบ้างก็ไม่ทราบ แต่ที่น่าสนใจที่สุดและน่ากลัวที่สุด ก็คือว่า การเมืองนี้มีรากฐานอยู่บนลัทธิที่กระดิกได้ของนักการเมือง, มุ่งแต่แสวงหาหรือสว่นประโยชน์ของตน. **การเมืองนี้ไม่มีรากฐานอยู่บนธรรมะ** หรือบนอะไรเลย; การเมืองปัจจุบันนี้มีรากฐานอยู่บนลัทธิเล็ก ๆ ของนักการเมือง ลัทธิที่กระดิกได้ของนักการเมือง ที่มีหน้าที่เพียงรักษาประโยชน์ของตัวเอง หรือต่อสู้เพื่อประโยชน์ของตัวเอง. ถ้าโลกบูชาการเมืองแบบนี้ ก็ย่อมรักษาศีล อทินนาทานาเววมณีไว้ไม่ได้; จึงปล้นกันซึ่งหน้า, ปล้นกันลับหลัง, ปล้นกันขนาดใหญ่, ปล้นเอาประเทศกันเลย อย่างนี้เป็นต้น.

โลกปัจจุบันนี้ไม่มีศีลข้อที่ ๓ คือ กาเมสุ มิจฉา จารา เวมณี เพราะเขากำลังจะตั้งศาสนาใหม่ จะยกเลิกศีลข้อนี้กันแล้ว; ยิ่งการคุมกำเนิดทางฟิสิกส์แพร่หลายเท่าไร การรักษาศีลข้อนี้ ก็จะมีไม่ได้ยิ่งขึ้นทุกที; แล้วโดย จิตใจเขาก็ กำลังเอียงไปในทำนองที่ว่ายกเลิกศีลข้อนี้กันเถอะ มันจะไม่ยุ่งยากลำบาก. ทางเมืองนอกเมืองนาเขาเป็นกันมากแล้ว ทางเมืองไทยนี้ก็จะตามกันเขาในเรื่องนี้อีกเหมือนกัน; ไม่เท่าไรโลกนี้ก็จะปราศจากศีลข้อที่ ๓.

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวมณี เดียวนี้ไม่มีใครถือศีลข้อนี้ ในบรรดาครอบครัวโลกนี้เต็มไปด้วยมุสาวาท; มุสาวาททางปากพูดนี้ก็ทุกวัน มุสาวาททางวิทยุกระจายเสียง, วิทยุผ่านดาวเทียมรอบโลก; นี่ก็เป็นเรื่องมุสาวาททั้งนั้น เพราะเขาโฆษณากันแต่เรื่องการเมือง เรื่องเอาเปรียบ หรือหลอกกันให้หลงเพื่อจะเอาเปรียบ

การทำสงครามเย็น ใช้วิทยุสื่อสาร เพื่อจะเอาเปรียบ เพื่อจะหลอกลวงผู้อื่นให้อยู่ในอำนาจของตน เพื่อจะโฆษณาชวนเชื่อให้ตนเป็นฝ่ายได้ประโยชน์. นี่เป็นมุสาวาททั้งนั้น. เพราะฉะนั้น บรรยายภาสที่หุ้มห่อโลกอยู่นี้ จึงเต็มไปด้วยกลิ่นไอแห่งมุสาวาทอย่างน่ากลัวที่สุด.

โลกไม่มีศีลข้อที่ ๕ : สุราเมรยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี เดียวนี้โลกชอบความมึนเมา **ความมึนเมาทางวัตถุ** เช่นเหล้า ของมึนเมาอะไรนี้ก็ชอบแม้กระทั่งเฮโรอิน ก็ยิ่งชอบมากขึ้น นี่ความมึนเมาทางวัตถุ. สำหรับ **สุราทางเนื้อหนัง** ก็คือการบูชาหลงใหลในทางกามารมณ์. เรื่องไนท์คลับ เรื่องบาร์ เรื่องอะไรต่าง ๆ ทางกามารมณ์ นี่ก็เป็นสุราชนิดหนึ่งเหมือนกัน คือทำให้สูญเสียสติ. นี่คือสุราทางเนื้อหนัง สุราที่เป็นเนื้อเป็นหนัง. แล้วก็มี **สุราทางวิญญาณ** คือลัทธิต่าง ๆ จะเป็นลัทธิการเมือง หรือลัทธิไหนก็ตามเถอะ นี่เป็นสุราทางวิญญาณที่ทำให้คนมึนเมาหลงไปตามลัทธินั้น แล้วก็สูญเสียสติสมปฤดีเหมือนกัน.

ขอให้ถือว่าสุรามี ๓ ชนิด : **สุราวัตถุ** ที่รินใส่แก้วกรอกเข้าปาก นี่เป็นสุราวัตถุ; แล้ว **สุราเนื้อหนังนั้น** ไปหากามารมณ์ทางเนื้อหนังตามที่ที่เขาให้; แล้ว **สุราทางวิญญาณ** ก็คือลัทธิที่ทำให้คนหลงใหลลัทธิ จนทำให้ฆ่าฟันกันได้เหมือนกับเนื้อกับปลา **นี่คือสุราลัทธิ** เอลัทธิมามอมกันให้มึนเมา. ทั้งหมดนี้ **ทำให้สูญเสียสติสมปฤติมหาศาลเหลือที่จะกล่าวได้** ที่มีอยู่ในความเจริญแผนใหม่ ในโลกปัจจุบันนี้; ฉะนั้น **โลกปัจจุบันนี้ไม่มีศีลทั้ง ๕ ข้อนี้**; แต่เขาอาจจะมีศีลประกอบ. เมื่อศีลประธานเหล่านี้ไม่มีแล้ว ไปมีศีลประกอบตบตาคนอาจจะทำได้; เราจะไม่พูดถึง.

นี่แหละการเมืองของโลกมันมีอยู่อย่างนี้ แล้วโลกเป็นโลกการเมืองยิ่งขึ้นทุกวัน เพราะว่าโลกตกอยู่ใต้อำนาจของการเมืองมากขึ้นทุกวัน นักการเมืองกำลังครองโลก โลกก็เลยเป็นอย่างนี้ โลกจึงไม่มีสันติภาพ. เพราะฉะนั้นขออ้อนวอนว่า: ทุกคนจงมองดูข้อนี้ แล้ว **เปลี่ยนให้มันกลับหลังให้มามีศีล** แล้ว **โลกก็จะมีสันติภาพ** ตัวเองก็มีสันติภาพ. **นี่คืออานิสงส์ของศีล** ไม่ต้องพูดอะไรกันให้มากไปกว่านี้แล้ว.

สรุปความก็ว่า ศีลคือปกติภาวะตามธรรมชาติ ธรรมชาติกำหนดให้ และเราก็มอมรับเอามาตั้งเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อจะกำจัดเสียซึ่งความโกลาหลวุ่นวาย ไม่ปกติ เพราะว่าเรา **ทนไม่ได้ต่อความทุกข์** นั้น แล้ว ก็**ปฏิบัติศีลด้วยกำลังใจ** ระมัดระวังสังวร; แล้วก็ **ปฏิบัติศีลด้วยกำลังปัญญา** รักษาความบริสุทธิ์อย่างเดียว; แล้วก็ **รักษาศีลด้วยกำลังของสัญญาตา** ตั้งไว้แต่จิตที่ปราศจากตัวกู - ของกู เท่านั้น แล้วศีลก็มีสมบุญ **หล่อเลี้ยงศีลไว้** ด้วยหิริโอตตปปะ ชันติโลภจะ อะไรอย่างทีออกชื่อมาแล้ว แล้วก็จะได้รับอานิสงส์ อย่างนี้ : ถ้าอยากอยู่ในโลก ก็สวຍหรือไปตามแบบที่อยู่ในโลก; ที่อยากจะทำออกจากโลก ก็จะได้อยู่เหนือโลกทุกอย่างทุกทาง.

ถ้ามีศีลแล้วอยู่ในโลกก็อยู่อย่างสันติ อยู่อย่างสงบ, ถ้าพ้นไปจากโลกเหนือโลกได้ก็เหนือ เหนือที่จะกล่าวว่าเป็นอะไร : เหนือบุญ เหนือบาป เหนือดี เหนือชั่ว เหนือสุข เหนือทุกข์ เหนือไปทั้งหมด นี่คือการหลุดพ้น ความรอดออกไปได้ จากสิ่งผูกพันทั้งอย่างเลวและอย่างดี. หรือถ้าเรายังชอบสิ่งผูกพันอย่างดีอยู่ ก็รักษาศีลให้ดี ๆ ให้ได้อยู่กับสิ่งผูกพันอย่างดี, อย่าให้ตกไปฝ่ายชั่ว เป็นอบาย เป็นนรก. อยู่กันอย่างดี ๆ พอทนได้ แต่ก็แบกของหนัก นี่มันช่วยไม่ได้, เมื่อต้องการจะมีอะไร มันก็ต้องแบก เมื่อแบกมันก็ต้องหนัก แม้แบกของดี ๆ อย่างเพชรอย่างพลอยก็หนัก, จนกว่าจะเบื่อ; เบื่อแล้วก็รักษาศีลประเภทที่เป็นวิวิญญูคามินี ออกไปจากความวนเวียนอยู่ในโลก นั่นคือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

ศีลทำให้อยู่เป็นสุขในโลกนี้ และโลกอื่น แล้วทำให้ขึ้นพ้นเหนือสุขเหนือทุกข์ เหนือโลก โดยประการทั้งปวง; แล้วตลอดเวลานั้นมีความงามทางวิญญูณ มีความหอมทางวิญญูณ ไม่น่าเกลียด ไม่น่าชัง ไม่น่าเบื่อ ไม่น่าระอา.

ขอให้ท่านทั้งหลายมีความเข้าใจเรื่องศีล และหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับศีลวัตรในลักษณะที่กล่าวมานี้จึงทุก ๆ คนเถิด.

ขอยุติคำบรรยายไว้เพียงเท่านี้.

โอสารถัพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสมาธิวัตร

- ๔ -

วันเสาร์ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

คำบรรยายชุด พูดกันวันเสาร์ ของภาควิสาขุชา นี้ เป็นครั้งที่ ๔ ตามหัวข้อที่กำหนดไว้แล้วล่วงหน้าว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสมาธิวัตร**. ครั้งที่แล้วมาได้พูดเรื่องศีลวัตร, ก่อนหน้านี้ได้พูดเรื่องทาน, เรื่องแรกที่สุดก็คือเรื่องสรณาคมนะ. ท่านทั้งหลายจะต้องสังเกตดูให้ดีว่า เป็นเรื่อง que แสดงหลักของการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกัน; แล้วก็สูงขึ้นตามลำดับ ๆ .

การถือสรณะ คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น ถือเป็นเรื่องแรก หรือเริ่มแรก. ที่นี่ เมื่อถือศาสนาแล้ว ก็ต้องมีการปฏิบัติไปตามลำดับ : มันก็มาถึงเรื่องทาน แล้วก็เรื่องศีล แล้วก็เรื่องสมาธิในวันนี้.

คำบรรยายชุดนี้ต้องการจะแสดงหลักวิธีปฏิบัติ ซึ่งก็เป็นเรื่องที่หาความสนุกสนานอะไรไม่ได้, แต่เป็นเรื่องวิชาในพุทธศาสนา; ผู้ที่ต้องการวิชาเท่านั้นจึงจะรู้สึกสนุก.

ในวันนี้เราจะพูดกันถึง **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับการบำเพ็ญสมาธิ**. ทำไมจึงได้พูดเรื่องนี้ในวันนี้? ทั้งนี้ก็เพราะสังเกตเห็นว่า คนทั่ว ๆ ไปในวันนี้ รู้จักใช้สิ่งที่เรียกว่าจิตให้เป็นประโยชน์ได้น้อยเกินไป, ทั้งนี้ เกี่ยวกับคนที่มีความรู้หรือไม่มีความรู้ ; ถ้าเรามีความรู้ เราก็สามารถใช้สิ่งนั้นให้เป็นประโยชน์เต็มที่.

สมัยปัจจุบัน คนไม่รู้จักเรื่องจิต

เดี๋ยวนี้ปรากฏว่า **คนสมัยนี้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าจิตน้อยไป** จนใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่ได้; เนื่องจากไปหลงไหลในเรื่องทางวัตถุ หรือเรื่องทางกายกันมากเกินไป. ว่าโดยที่แท้แล้ว คนเราจะต้องรู้จักถือเอาประโยชน์ให้ได้มากทั้งทางกายและทางจิต; และถ้าจะพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า : เรื่องทางจิตนั้นสำคัญกว่า เพราะว่าความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์นั้น มันเนื่องอยู่ที่จิตมากกว่า, หรือว่าจิตนั้นเป็นผู้รู้สึก. ถึงแม้จะทำการงานให้ได้รับประโยชน์ คนเราก็ยังต้องทำด้วยจิตที่มีความรู้ จึงจะบังคับร่างกายให้ทำได้ผลดี. เดี่ยวนี้ **เท่าที่เป็นกันอยู่นั้น ยังใช้จิตให้เป็นประโยชน์น้อยมาก**; ดังนั้น เราจึงต้องพูดเรื่องนี้กันบ้าง เพื่อให้รู้จักใช้จิตให้เป็นประโยชน์มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน.

สาเหตุแห่งความไม่สงบสุขของโลก

ที่นี่ จะแนะนำให้สังเกตดูอีกข้อหนึ่งว่า **โลกเราสมัยนี้ เพราะบังคับจิตไม่ได้ จึงเดินลงไปสู่ความหายนะ** เรื่องนี้ต้องอธิบายกันสักหน่อย : เพราะบางคนจะไปคิดว่า โลกก็โลก, จิตก็จิต ไม่เกี่ยวข้องกัน; หรือว่าการที่โลกกำลังเป็นไปในทางยุ่งยากลำบาก นี้ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิต แต่เกี่ยวกับเรื่องโลก. โดยที่แท้แล้ว **ไม่ว่าอะไรที่เกี่ยวกับมนุษย์แล้ว ก็รวมอยู่ที่เรื่องจิตทั้งนั้น**. ที่ว่ามนุษย์บังคับจิตไม่ได้แล้ว โลกก็เดินไปสู่ความฉิบหาย นี้มีความหมายหลายอย่าง นับตั้งแต่ว่า เมื่อบังคับจิตไม่ได้ ก็ไม่อาจจะปฏิบัติธรรมะในศาสนา ก็เลยหันหลังให้ศาสนา; เพราะ

บังคับจิตให้ปฏิบัติหลักศาสนาไม่ได้; ก็เลยทิ้งศาสนา เอาแต่ตามใจของตัวเอง; โลกก็เดินไปสู่ความฉิบหาย.

อีกอย่างหนึ่งก็คือว่า บังคับจิตไม่ให้ไปลุ่มหลงในทางเนื้อหนังไม่ได้ เพราะเห็นแก่เรื่องวัตถุ เรื่องเนื้อหนังมากเกินไป ก็เห็นแก่ตัวมากเข้าทุกที; คนก็เป็นทาสของเนื้อหนัง จนถึงกับบูชาความสุขสนุกสนานเริงร่าอย่างเนื้อหนัง ยิ่งกว่าบูชาพระเจ้า. ความยั่วยวนทางวัตถุมีมากจนคนบังคับตัวเองไม่ได้, เป็นทาสของวัตถุแล้วก็เห็นแก่ตัว; เห็นแก่ตัวแล้วก็เบียดเบียนกัน. ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่า เมื่อเกิดไปบูชาวัตถุเข้าแล้ว ก็เอาใจใส่กันแต่วัตถุ, ส่งเสริมกันแต่วัตถุ, ผลก็มีความก้าวร้าวกันแต่เรื่องทางวัตถุ; จิตก็เลยตกหนักลงไปทุกที คือไปสู่หายนะในทางจิต; แล้วก็ ทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นไปในทางเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นโดยไม่ต้องรู้สึกตัว.

นี่ถ้าเราพิจารณาเหตุ ความโกลาหลวุ่นวายในโลกทั้งโลก ในเวลานี้ : จะเห็นได้ว่า อยู่ที่ไหนมนุษย์ บังคับจิตไม่ได้; บังคับให้อยู่ในทำนองคลองธรรมก็ไม่ได้; บังคับอย่าให้ไปหลงใหลในสิ่งที่ยั่วยวนก็ไม่ได้; แล้วก็มีแต่ความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น เราจึงควรจะ พุดกันถึงเรื่องวิธีบังคับจิตกันบ้าง; นั่นก็คือเรื่องที่เรียกโดยหัวข้อในวันนี้ว่า สมาธิวัตร.

อย่างไรดี เราควรจะถือว่า บัดนี้ถึงเวลาแล้ว ที่โลกควรจะรู้เรื่องจิต เพื่อจะได้ก้าวหน้าในทางจิต : อย่าให้ก้าวหน้าแต่เรื่องทางวัตถุ; เมื่อก้าวหน้าทางวัตถุ คือร่างกาย ไม่ก้าวหน้าทางจิตแล้ว คนก็เป็นคนครึ่งเดียว เป็นผีเสียครึ่งหนึ่ง. โลกนี้มีอาการ เป็นคนครึ่งหนึ่ง เป็นผีครึ่งหนึ่ง มากยิ่งขึ้นทุกที; เพราะไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องจิต. เท่าที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุผลที่พอสมควรแล้วว่า เราควรจะเริ่มรู้จักจิต หรือเรื่องเกี่ยวกับจิตกันบ้าง ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เท่าที่จะทำได้. นี่ก็คือเหตุผลที่ว่า ทำไมจึงต้องพุดเรื่องนี้โดยเฉพาะ, และได้พุดกันต่อไป.

ความหมายของถ้อยคำ

เรื่องแรกก็จะพูดถึง **ความหมายของถ้อยคำ** เหล่านี้ : คำว่า สมาธิวัตร ประกอบอยู่ด้วยคำ ๒ คำ คือ **สมาธิ** คำหนึ่ง. แล้ว **วัตร** คำหนึ่ง สำหรับ คำว่า “สมาธิ” นั้น เราก็เคยได้ยินกันอยู่บ่อย ๆ ในฐานะที่เป็นสภาวะของจิตอยู่ในลักษณะที่สงบ ; แต่คำ ๆ นี้มีความหมายหลายอย่าง.

คำว่า **สมาธิ** นี้ เป็นชื่อภาวะของจิตที่อยู่ในความสงบก็มี. คำว่าสมาธิ เป็นชื่อของระเบียบหรือระบอบของการปฏิบัติ ตั้งแต่เริ่มลงมือทำการบังคับจิตไปก็มี; พอลงมือทำเท่านั้น ก็เรียกว่า ทำสมาธิ; จิตยังไม่ทันได้เป็นสมาธิด้วยซ้ำไป. ฉะนั้น คำว่า **สมาธิ** เป็นชื่อระบบของการกระทำที่มีไว้สำหรับบังคับจิต. แล้วคำว่าสมาธิ ก็ เป็นชื่อของกิริยาอาการของการปฏิบัตินั้นก็มิ. แล้วคำว่า **สมาธิ** นั้นเป็นชื่อของ **ผลที่ได้รับในการกระทำก็มี** : เช่นบางเวลาเราก็พูดว่า ได้สมาธิแล้วว๊วย. คำว่าสมาธิอย่างนี้เป็นผลของการปฏิบัติ. ถ้าว่า “มา **ปฏิบัติสมาธิ**” หรือมาทำสมาธิกันเถิด” **สมาธิ** นี้ก็เป็นชื่อของตัวการปฏิบัตินั่นเอง.

ที่นี้ คำสอนเรื่องทำสมาธิ นี้ มีอยู่เป็นระบบหนึ่งซึ่ง ยืดยาวกว้างขวางมาก ทั้งหมดนั้นก็เรียกว่าเรื่องสมาธิ. ฉะนั้น ผู้ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟัง ก็ทราบเสียด้วยว่า: คำว่าสมาธินี้มีหลายความหมาย, แทบทุกคำมีความหมายหลายความหมาย อย่างนี้.

ในที่นี้เราพูดว่า **สมาธิวัตร**; คำว่าสมาธิในกรณีอย่างนี้ หมายถึงสมาธิที่เป็นตัวการปฏิบัติ ที่เราจะต้องฝึกฝนกันต่อไป. คำว่า **วัตร** คือวัตตะ ในภาษาบาลี, วัตรในภาษาไทย นี้เป็นชื่อของสิ่งที่จะต้องปฏิบัติอยู่เป็นประจำ. สิ่งใดเป็นสิ่งที่ต้องประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญอยู่เป็นประจำก็เรียกว่าวัตร; บางทีก็เปลี่ยนไปเป็นคำว่า พรต ฉะนั้น **สมาธิวัตร** ก็คือว่า **สมาธิที่จะต้องประพฤติปฏิบัติอยู่เป็นประจำ** เพื่อให้ได้ผลในจิตใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ทั้งหมดล้วนแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำว่า “สมาธิ” ที่ระบุงถึงการทำสมาธิโดยชื่อนั้น ๆ แต่ละอย่างตรง ๆ ลงไป

ที่นี้ยังมีชื่อหรือถ้อยคำอื่น ๆ ที่หมายถึงสมาธิ แต่ไม่ได้ใช้คำว่าสมาธิ เช่น คำว่า *กัมมัฏฐาน*, คำว่า *วิปัสสนาธุระ*, คำว่า *ภาวนา*, คำว่า *สมณธรรม*, คำว่า *สมณกิจ* อะไรเหล่านี้ หลายคำด้วยกัน ทุกคำหมายถึงทำสมาธิอยู่อย่างเต็มที่บ้าง; หรือโดยเอกเทศบ้าง

คำว่า *กัมมัฏฐาน* คำนี้แปลว่า **ที่ตั้งแห่งการงานในทางจิต**. ถ้าพูดว่า ไปทำกัมมัฏฐานกันไว้อย่างนี้ ก็คือไปฝึกสมาธินั่นเอง. คำนี้แปลว่า “ที่ตั้งแห่งการงานทางจิต” หมายความว่าเราไปทำให้มีรากฐานที่มั่นคงในทางจิต สำหรับจะได้ทำการงานในทางจิต. การงานในทางจิตนี้ ส่วนใหญ่ก็หมายถึงการคิดนึกที่เป็นประโยชน์; แล้วก็หมายรวมถึงการแสวงหาความสุขหรืออะไรด้วย; อะไรที่ต้องทำด้วยจิตแล้ว ก็เรียกว่าการงานทางจิต. เมื่อไปฝึกหัดทางจิตก็เรียกว่าไปทำกัมมัฏฐาน.

สำหรับคำว่า *วิปัสสนาธุระ* นั้น แบ่งเป็นสองครั้ง : **ครั้งแรกก็คือทำสมาธิ ให้จิตมีสมาธิ; ครั้งหลัง ก็ใช้จิตที่เป็นสมาธิแล้ว ไปพิจารณาให้เกิดปัญญา.** แม้การทำให้เกิดปัญญานั้นก็ต้องทำด้วยสมาธิ ทำด้วยอย่างอื่นไม่ได้. ฉะนั้น การทำจิตใจให้เป็นสมาธิก็ดี การใช้สมาธินั้นทำให้เกิดปัญญาก็ดี เป็นเรื่องทำสมาธิทั้งนั้น; เป็นเรื่องการกระทำที่เกี่ยวกับสมาธิทั้งนั้น. ฉะนั้น คำว่า *วิปัสสนา* หรือ*วิปัสสนา - ธุระ* นี้ก็ หมายถึง**ทำสมาธิในขั้นใดขั้นหนึ่ง**. คำว่า *วิปัสสนาธุระ* แปลว่าหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อให้เกิดความเห็นแจ้ง; จะเกิดความเห็นแจ้งทางจิต ต้องทำจิตให้เป็นสมาธิ แล้วใช้ความเป็นสมาธิพิจารณาให้เกิดความเห็นแจ้ง. เพราะฉะนั้น *วิปัสสนาธุระ* ก็เป็นเรื่องที่ทุกคนจะต้องรู้ และให้ให้เป็นประโยชน์ตามสมควร.

มีคำอีกคำหนึ่ง เรียกว่า *ภาวนา*; ทำภาวนาก็คือทำสมาธิ. ความหมายมีอยู่ว่า **ทำจิตให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป** ตามที่จะทำได้. คำว่า *ภาวนา* แปลว่า **ทำให้เจริญ**; ถ้าใครยังไม่ทราบก็ช่วยทราบไปด้วยเสียที่ว่า คำว่า “ภาวนา” นั้น แปลว่า “**ทำให้เจริญ**” . อย่าไปเข้าใจว่า นั่งบ่นอะไรบ่นบิบบิบบิ อยู่ ก็เรียกว่าทำภาวนา.

ตัวคำว่า **ภาวนา** นี้แปลว่า **ทำให้เจริญ** จะด้วยวิธีบ่มบงาบ หรือว่าจะทำด้วยวิธีอะไรก็ตามเถอะ; ถ้าทำให้จิตมันเจริญได้แล้วละก็เรียกว่า “ทำภาวนา” ทั้งนั้น. ฉะนั้น **ตัวระเบียบปฏิบัติ** เพื่อทำให้จิตดีขึ้น ๆ ในทางเป็นสมาธิ เป็นปัญญานี้ เขา **เรียกว่าภาวนา; แปลว่าทำให้เกิดความเจริญในฝ่ายจิตใจ**. ถ้าทำให้เกิดความเจริญในฝ่ายร่างกาย เราเรียกเป็นอย่างอื่น. แต่ถ้ามาทำให้เกิดความเจริญในทางฝ่ายจิตใจแล้ว จะทำอย่างไรก็ตาม เรียกว่าภาวนาทั้งนั้น; ในที่นี้ก็ได้แก่การทำสมาธิแล้วใช้สมาธิให้เป็นประโยชน์แก่ปัญญาอีกต่อไป. ทำจิตให้เจริญ ทำปัญญาให้เจริญนี้เรียกว่าทำภาวนา. ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นแก่ทุกคน แม้แก่ฆราวาสที่จะต้องรู้จักทำให้เจริญในด้านจิตใจ.

คำต่อไปก็มีว่า ทำ **สมณธรรม**, บำเพ็ญสมณธรรม; ส่วนใหญ่ก็หมายถึงการทำสมาธิ. เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่า คำว่า ทำ **สมณธรรมนี้ คือทำให้เกิดธรรมที่ทำความสงบ**; ธรรมที่ทำความสงบนั้นเรียกสมณธรรม. บำเพ็ญสมณธรรม คือ บำเพ็ญธรรมที่ทำให้เกิดความสงบ. สมณ ก็แปลว่าผู้สงบ; สมณธรรม แปลว่า ธรรมที่ทำให้เป็นผู้สงบ. ถ้าใครต้องการความสงบ คนนั้นก็ต้องบำเพ็ญสมณธรรมแม้เป็นฆราวาส.

ที่นี้ คนมักจะเข้าใจกันเสียว่า **สมณธรรม** ก็เป็นเรื่องของพระของบรรพชิต แต่คำนี้มันกว้าง : **หมายถึงความสงบ** ใครต้องการความสงบคนนั้นต้องบำเพ็ญสมณธรรม. คำว่า “**สมณ**” นี้จะ **เป็นฆราวาสก็ได้ จะ เป็นบรรพชิตก็ได้ ในลักษณะอย่างนี้**. พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า : **สมณะที่หนึ่ง สมณะที่สอง สมณะที่สาม สมณะที่สี่** ; หมายถึง **พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอานาคามี และพระอรหันต์** ใน ๔ อย่างนี้ ๓ อย่างข้างต้นมีได้ทั้งที่เป็นฆราวาสและที่เป็นบรรพชิต; ส่วนพระอรหันต์นั้นอยู่เหนือความเป็นฆราวาสและความเป็นบรรพชิต, ฉะนั้น **สมณธรรม** ก็คือ **สิ่งที่ทำ หรือต้องทำ หรือ ควรทำ ทั้งฆราวาสและบรรพชิต เพื่อให้เกิดความสงบแก่ตน**.

คำสุดท้ายของตัวอย่างที่ยกมา คือคำว่า **สมณกิจ** แปลว่า กิจของสมณะ นั่นคือ **หน้าที่ของผู้ที่ต้องการความสงบ**. ผู้ใดต้องการความสงบ ผู้นั้นก็ต้องทำสมณกิจ; ที่บ้านก็ทำได้ ที่วัดก็ทำได้; ที่ไหนต้องการความสงบ ก็ต้องทำกันที่นั่น.

นี่แหละ คือถ้อยคำที่มีความหมายอย่างตายตัว ไปตามรูปความของคำนั้น ๆ ขอให้จำไว้ให้ดี; โดยเฉพาะคำว่า “สมาธิ” ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป. แล้วขอเพิ่มความเข้าใจว่า คำว่า สมาธิ นี้ หมายถึงระบบของความรู้ ระบบของการปฏิบัติเกี่ยวกับสมาธิก็ได้, ตัวการปฏิบัตินั้นก็ได้อ, ผลที่ได้รับจากการปฏิบัตินั้นก็ได้อ; ล้วนแต่เรียกด้วยคำว่าสมาธิเพียงคำเดียว; และยังมีคำแทนชื่อ. เช่นคำว่า ฌาน, คำว่า สมาบัติ, คำว่า วิโมกข์ เป็นต้น; นี่เป็นคำแทนชื่อ หมายถึงสิ่งที่เรียกว่าสมาธิที่แท้จริงที่ปฏิบัติได้ถึงขนาดตามที่บัญญัติไว้.

ความหมาย ของ คำ สมาธิ

ต่อไปนี้จะพูดกันถึงสิ่งที่เรียกกันว่า สมาธิ โดยความหมายหรือโดยเนื้อเรื่อง ต่อไป. ครั้งแรกก็จะพูดให้ฟังว่า สมาธิมี ๒ ชนิด : สมาธิที่ถูกต้องเรียกว่า **สัมมาสมาธิ**, สมาธิที่ไม่ถูกต้องเรียกว่า **มิจจาสมาธิ**. สมาธิที่ถูกต้องก็มี**สัมมาทิฏฐิ** คือความเห็นความเข้าใจความรู้ที่ถูกต้องควบคุมกำกับอยู่, เป็นสมาธิที่เป็นของถูกต้อง เรียกว่า **สัมมาสมาธิ**. สมาธิที่ผิดหรือเป็นอันธพาลก็เรียกว่า **มิจจาสมาธิ**.

เราพูดกันถึงเรื่องสัมมาสมาธิดีกว่า เพราะมีพูดอยู่มาก ในพระคัมภีร์ในพระบาลี. ส่วนมิจจาสมาธินั้นพูดกันเล็กน้อย พอให้รู้ว่า อย่าไปแตะต้อง อย่าไปเกี่ยวข้องกับมันเข้า. **สำหรับสัมมาสมาธิ** ที่ได้ยินได้เห็นได้ฟังกันอยู่ทั่วไปก็คือ **สัมมาสมาธิในอริยมรรคมีองค์ ๘** สวดมนต์กันอยู่ทุกวัน : **สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปป** / **สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ** องค์สุดท้าย องค์ที่ ๘ ของอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น คือ สัมมาสมาธิ มีที่มาอยู่ตรงนั้น.

ในที่อื่นๆ เช่นคำว่า ไตรสิกขา : ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ อย่างนี้; สมาธิ ก็อยู่ที่ตรงกลางเป็นสิกขาองค์ที่ ๒ เรียกว่า สมาธิสิกขา, บางทีก็เรียกว่า จิตตสิกขา; คือบทเรียนเกี่ยวกับจิต.

ในที่อื่นๆ อีก เช่นใน พละ ๕, อินทรีย์ ๕ ซึ่งเป็นเรื่องของกำลังหรืออินทรีย์; ก็ได้แก่พละหรือกำลังที่ ๔ : ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ; ไปอยู่อันที่ ๔ ศรัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ; สมาธิในฐานะที่เป็นกำลังสำหรับให้ประพัตติธรรมะสำเร็จ ก็มีอยู่อย่างนี้.

ในหมวดที่สำคัญมากเช่นโพชฌงค์ ๗ เราก็มี : สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา; สมาธิอยู่ในองค์ที่ ๖ แห่งโพชฌงค์; เรียกว่า สมาธิสัมโพชฌงค์. นี่คือที่มาที่กล่าวถึงสมาธิในคัมภีร์พระไตรปิฎก.

สมาธิ ที่กล่าวไว้โดยตรงล้วน ๆ ที่เป็นสมาธิทั้งกลุ่ม ก็คือสมาธิภาวนา ๔ ประการ ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกายว่า : สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อความสุขในปัจจุบันทันตาเห็น, สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการได้ความเป็นทิพย์ : อานาจทิพย์ อนุทิพย์ ตาทิพย์ เป็นต้น, สมาธิภาวนา เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของสติสัมปชัญญะ, แล้ว สมาธิภาวนาเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ ในที่สุด. นี้อย่างนี้เป็นชื่อเฉพาะ ระบุถึงสมาธิภาวนาล้วน ๆ ทั้ง ๔ อย่าง. ฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่าเรื่องของสมาธินี้มีความสำคัญอย่างไรในพระคัมภีร์ ซึ่งมีมากทั่วไปหมด; แล้วยังมีที่มาโดยอ้อม คือไม่เรียกว่าสมาธิ เรียกโดยชื่ออื่น แต่หมายถึงสมาธิอย่างนี้ยังมีอีกมาก.

ในที่นี้ต้องการจะให้ทราบแต่เพียงว่า ในคัมภีร์นั้นมีเรื่องเกี่ยวกับสมาธิมากมายอย่างนี้; แล้วที่สำคัญที่สุดก็อยู่ในอริยสัจข้อที่ ๔ ซึ่งเป็นหนทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ที่ จำเป็นแก่ทุกคน. คนที่สนใจในเรื่องอริยสัจ ก็จะต้องสนใจในเรื่องมรรคมรรค ๘; และมรรคมรรค ๘ นี้ สมาธิเป็นตัวที่สำคัญที่สุดอยู่ข้างท้าย; เป็นตัวกำลังอันสำคัญ.

สมาธิ นี้ ทำให้จิตมีกำลัง , ทำให้จิตรู้แจ้งแทงตลอด, ทำลายกิเลสอาสวะให้สิ้นไป เรียกว่าสมาธิ. ส่วนมิจจาสมาธิ นั้น อาศัยกิเลสเป็นรากฐาน, เพราะเห็นแก่ตัว จึงทำสมาธิ เพื่อหาลาภ ทำสมาธิเพื่อมีฤทธิ์ มีฤทธิ์แล้วก็ทำร้ายผู้อื่นด้วยฤทธิ์นั้น. นี่เรียกว่ามีสมาธิเพื่อเห็นแก่ตัว เพื่อทำลายผู้อื่น; และในที่สุดก็คือสมาธิประเภทที่ทำให้คนเป็นบ้า. สมาธิเหล่านี้เรียกว่ามิจจาสมาธิทั้งนั้น; เรียกให้น่าเกลียดน่าชังมาก ๆ ก็เรียกว่า สมาธิอันธพาล. พวกยักษ์พวกมาร มีฤทธิ์มีเดชสำหรับจะรบราฆ่าฟันกัน หมายถึงมันมีมือที่จะทำลายกัน ด้วยอาศัยสมาธิประเภทนี้. มิจจาสมาธิมีที่มาในพระบาลีน้อยแห่ง เพียงแต่บอกให้รู้ว่าอย่าเข้าไปเกี่ยวข้อง อย่าไปแตะต้อง. นี่เราพูดกันให้รู้ว่า สมาธิมีสองฝ่าย คือ ฝ่ายสมาธิ ที่เราต้องการ; ส่วนฝ่ายมิจจาสมาธิ คือ ฝ่ายที่อย่าไปเกี่ยวข้องด้วย.

ประเภทของการปฏิบัติสมาธิ

ต่อไปนี้จะได้อธิบายถึงประเภทของสมาธิหลาย ๆ ชนิด; ที่จะแบ่งเป็นประเภท ๆ เพื่อความเข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ถ้าสนใจก็ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี; ถ้ากำหนดจดจำบางอย่างไม่ได้แล้ว ก็ฟังไม่รู้เรื่อง ตลอดทั้งเรื่องเลย. สำหรับ สมาธิก็อย่าง ก็แบบ หรือก็สืบอย่าง ก็ร้อยอย่าง ก็ตาม สงเคราะห์ได้เป็น ๓ ประเภท; แล้วมีความสำคัญในหลักที่เกี่ยวกับการปฏิบัติอยู่ ๒ ประเภท.

สมาธิประเภทที่ ๑ เราเข้าถึงสมาธิประเภทที่ ใช้นามธรรมเป็นอารมณ์; นามธรรมคือไม่ใช่วัตถุ คือสิ่งที่มีตัวตนเป็นก้อนเป็นชิ้นเป็นวัตถุ นี้เรียกว่านามธรรม. เช่น : **เจริญพุทธานุสสติ** เอาคุณของพระพุทธเจ้ามาเป็นอารมณ์สำหรับทำสมาธิ. นี่คุณของพระพุทธเจ้านี้เป็นนามธรรม; ไม่ใช่ก้อนหินก้อนหนึ่ง. แต่ถ้าเราเจริญสมาธิประเภทที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ เช่น กสิณ เป็นต้น; เราอาจเอาก้อนหินก้อนหนึ่งมาวางไว้ตรงหน้า แล้วก็เพ่ง ในฐานะเป็นดวงสำหรับจิตกำหนด. อย่างนี้เรียกว่ามีรูปธรรม หรือวัตถุธรรมเป็นอารมณ์.

สมาธิประเภทแรก เราจะพูดถึงสมาธิ ที่ **เอานามธรรม เป็นอารมณ์** เช่นว่า พระพุทธเจ้ามีคุณอย่างไร ก็เอามาทอภาวนาพิจารณานึกถึงอยู่ในใจ; อย่างนี้เรียกว่าเอานามธรรมเป็นอารมณ์. หรือจะ **เจริญเมตตา** ว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้มีความสุข อะไรนี้, ก็เรียกว่าเอานามธรรม คือความหวังดี, ความรักสัตว์ทั้งปวงมาเป็นอารมณ์; สมาธิอย่างนี้มีนามธรรมเป็นอารมณ์. หรือ **เอาความน่าเกลียดเป็นอารมณ์** เช่นเอาสิ่งปฏิกูลของความไม่งาม ของอะไรต่าง ๆ มานึกอยู่เพื่อให้จิตมันหายหลงในความสวดยความงามอย่างนี้; ก็ยังเรียกว่าสมาธินี้เอานามธรรมเป็นอารมณ์.

แต่ถ้าว่า ไปนั่งเพ่งที่ซากศพในป่าช้าโดยตรง; นั่งอยู่ตรงหน้าศพอย่างนี้ มันกลายเป็นสมาธิประเภทที่มีวัตถุธรรมเป็นอารมณ์ไป. ถ้าเราไม่ได้นั่งอยู่ตรงหน้าศพอะไร ทำ **ใจนึกถึง** ความน่าเกลียดของสังขารร่างกาย ของอะไรที่เราเคยหลงว่าสวดย่างงามมาเป็นอารมณ์; อย่างนี้ก็เรียกว่า เอานามธรรมเป็นอารมณ์เหมือนกัน. ถ้าเรา **นึกถึง** ความตาย พิจารณาถึงความที่จะต้องตาย หรืออะไรเกี่ยวกับความตายมาเป็นอารมณ์; อย่างนี้ก็เรียกว่ามีนามธรรมเป็นอารมณ์. แต่ถ้าเราไปนั่งอยู่ที่หน้าศพคนตายเพ่งที่ศพนั้น มันกลายเป็นมีวัตถุหรือมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ไป. พยายามแยกให้เป็น ๒ อย่าง อย่างนี้.

ในบรรดาอนุสสติทั้งหลาย ยกเว้นอานาปานสติ อย่างเดียว สมาธิเหล่านั้นมีนามธรรมเป็นอารมณ์ทั้งนั้น : **พุทธานุสสติ** ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าอยู่เป็นอารมณ์; **ธัมมานุสสติ** ระลึกถึงคุณของพระธรรมอยู่เป็นอารมณ์; **สังฆานุสสติ** ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์อยู่เป็นอารมณ์; **สีลานุสสติ** ระลึกถึงคุณของศีลอยู่เป็นอารมณ์; **จาคานุสสติ** ระลึกถึงคุณของการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นอารมณ์; **เทวตานุสสติ** ระลึกถึงธรรมะที่ทำให้คนเป็นเทวดาได้เป็นอารมณ์; **มรณานุสสติ** ระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์; **กายคตาสติ** ระลึกถึงความไม่งามของร่างกายเป็น

อารมณ์; กระทั่ง **อุปสมานุสสติ** ระลึกถึงคุณของพระนิพพาน กล่าวคือความเย็น เป็นอารมณ์. **ทั้งหมดเหล่านี้** เรียกว่า **เป็นสมาธิที่ใช้นามธรรมเป็นอารมณ์ทั้งนั้น.**

มีหลักที่จะต้องเข้าใจไว้ว่า **บรรดาสมาธิใดที่ใช้นามธรรมเป็นอารมณ์แล้ว ย่อมไม่สามารถจะทำให้เกิดฌาน; ไม่สามารถจะทำให้เกิดอัปปนาสมาธิ; จะเป็น ได้สักแต่ว่าสมาธิ พอเป็นสมาธิ ไม่ถึงฌาน ไม่ถึงอัปปนา.**

สมาธิประเภทที่ ๒ มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ทำได้ง่าย เพราะมีอารมณ์ ที่เป็นวัตถุ ที่เป็นสิ่งที่ปรากฏจริง ๆ ก็เลยทำให้ **เป็นสมาธิได้ไกลจนถึงกับเป็น ฌานหรือเป็นอัปปนาสมาธิ.** ในสมาธิพวกที่เอาวัตถุธรรมเป็นอารมณ์นี้ ก็ยังต้อง แบ่งออกเป็น ๒ พวก :-

พวกหนึ่งเอาวัตถุข้างนอกตัวเป็นอารมณ์ เช่น เอาดวงกลืนน้ำมาเป็น อารมณ์; เป็นก้อนกลม ๆ สีแดง สีเขียว สีดำ สีอะไรตั้งสิบสี; แม้กระทั่งสี อากาศ ซึ่งทำได้โดยเจาะช่องฝาให้มันเป็นวงขาว ๆ อยู่ข้างนอก แล้วก็เพ่งวงนั้น. อย่างนี้เรียกว่าเอาอากาศเป็นอารมณ์ ก็เรียกว่า กลืนด้วยเหมือนกัน; กระทั่งเอา ชากศพเป็นอารมณ์. อารมณ์เหล่านี้มันอยู่ข้างนอกตัวเรา.

อีกพวกหนึ่งเอาของภายในตัวเราเป็นอารมณ์ เช่นลมหายใจ; กำหนด อยู่ที่ลมหายใจที่มีอยู่ในตัวเรา ลึกเข้าไป นี้เรียกว่าเอาของข้างในตัวเป็นอารมณ์. หรือแม้แต่เอาเวทนาที่รู้สึกทกขเจิบปวดอะไรอยู่ที่นั่นที่นี้เป็นอารมณ์ ก็เรียกว่า เอาของข้างในตัวเป็นอารมณ์.

สมาธิที่เอาของข้างนอกเป็นอารมณ์ ก็มีอยู่พวกหนึ่ง; เอาของข้างใน เป็นอารมณ์ก็อีกพวกหนึ่ง. วัตถุธรรมเหล่านี้ เป็นที่ตั้งแห่งการกำหนดได้โดยง่าย จึงกำหนดได้ลึกซึ้ง สามารถทำให้เกิดสมาธิถึงที่สุด ที่เรียกว่า อัปปนาสมาธิ.

สมาธิประเภทที่ ๓ ที่เขาไม่ค่อยจะพูดถึงกันนัก คือสมาธิประเภทอเนกชา หมายถึงพวก อรูปฌาน เป็นสมาธิที่ใช้สิ่งที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์; แต่ไกลเลยไปจากอย่างข้างต้น. สมาธิประเภทนี้ไม่ได้มุ่งหมายฌาน หรือไม่ได้มุ่งหมายอัปปนาสมาธิ; แต่ มุ่งหมาย ความรำงับเจียบหายไปเป็นส่วนใหญ่. เรียกว่า อรูปสมาบัติ หรือ นิโรธสมาบัติ เป็นที่สุด. มันไกลไปเกินกว่าความต้องการของคนธรรมดาทั่วไป แต่ก็เอามาพูดให้รู้ไว้ เพราะเป็นพวกที่เรียกว่า สมาธิกลุ่มหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

จะพูดสั้น ๆ ง่าย ๆ ก็พูดว่า : สมาธิที่เอาสิ่งที่ไม่มีรูปร่างมาเป็นอารมณ์นี้ อย่างหนึ่ง, สมาธิที่เอาสิ่งที่มีรูปเป็นก้อนเป็นดุ้นเป็นอะไรมาเป็นอารมณ์ นี่ก็พวกหนึ่ง; ถ้าเอาของที่เป็นดุ้นเป็นก้อนเป็นรูปมาเป็นอารมณ์ สมาธิก็เป็นได้ลึก, เป็นได้ลึกถึงฌานถึงอัปปนาสมาธิ. ถ้าเอาของที่ไม่มีรูป ไม่มีตัววัตถุเป็นวัตถุอารมณ์ สมาธิก็ผิวเผิน เป็นแต่เพียงความนึก ๆ คิด ๆ. มาอีกพวกหนึ่งก็คือ หลังจากที่เป็นฌานเป็นสมาธิอย่างยิ่งแล้ว ก็เพิกถอนสิ่งเหล่านั้นออกไปให้ว่างอีกทีหนึ่ง; นี่จึงจะเป็นสมาธิสูงสุดประเภทอเนกชา.

ประเภทของสมาธิ ที่ถือเอา ผลเป็นหลัก

ที่นี้ ดูกันต่อไปอีก ว่าสมาธิยังมีประเภทไหนอีกบ้าง ถ้าเอาอารมณ์สำหรับเพ่งเป็นหลัก มี ๓ อย่าง อย่างที่ว่าแล้ว. ถ้าจะ **เอาผลที่ได้รับเป็นหลัก** มีตรัสไว้ถึง ๔ อย่างด้วยกัน :-

พวกที่ ๑ **สมาธิที่ให้ผลเป็นความสุขในทิวฐธรรมนี้;** ให้มีความสุข เหมือนกับชิมรสของพระนิพพานในทิวฐธรรมนี้ คือที่ทันตาเห็นนี้; ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว นี่ก็คือเจริญรูปฌาน ๔ ในประเภทที่เป็นสมาธิจริง ๆ โดยเฉพาะจตุตถฌาน, แต่ไม่รวมรูปฌาน. สิ่งที่เราเรียกว่า อรูปฌาน ไม่ได้มุ่งหมายเพื่อมีความสุข; จึงมุ่งหมายเอาแต่รูปฌาน ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไปข้างหน้า. หรือว่าจะใช้สมาธิประเภทที่มีนามธรรมเป็นอารมณ์ก็ยังได้ คือเจริญเมตตาวรรณา ทำให้จิตรู้สึกเป็นสุข ล้วนแต่

เรียกว่า เป็นสมาธิประเภทที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขในชาติปัจจุบันทันตาเห็น
ทันอกทันใจ. นี่ก็มีอยู่ชนิดหนึ่ง ให้เจริญพวกรูปฌานโดยตรง.

พวกที่ ๒ **สมาธิที่ทำให้เกิดผลเป็นมีหุทิพย์ ตาทิพย์ เป็นต้น** เรียกว่า
ได้สมบัติทิพย์; ก็เจริญ อาโลกสัญญา, ทิวาสสัญญา, หรือสมาธิที่เป็นไปเพื่อได้ยิน
เสียงอันเป็นทิพย์; นี้ต้องปฏิบัติเฉพาะแบบนั้น ๆ.

พวกที่ ๓ **สมาธิที่ทำให้สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ** มีผลคือความสมบูรณ์
ของสติสัมปชัญญะ. พวกนี้เขาไม่ต้องการผลอย่างอื่น ต้องการแต่ว่า จะเป็นผู้มี
สติสัมปชัญญะสมบูรณ์, เพราะฉะนั้น เขาจึงฝึกฝนแต่ในทางกำหนดความเคลื่อนไหว
เปลี่ยนแปลงของร่างกาย เช่นอิริยาบถที่เปลี่ยนแปลงไปนี้. สมาธิประเภทที่เรียกว่า
ยุบหนอ, ย่างหนอ, พองหนอ, อะไรนี้ คือสมาธิประเภทนี้; ทำไปแล้วจะมี
สติสัมปชัญญะสมบูรณ์. วิธีการปฏิบัติก็มีหลายอย่าง :-

ถ้า **เอาของข้างนอกเป็นหลัก** เช่นว่า ยก ว่าง เหยียบ อะไรอย่างนี้; หรือ
ว่าอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน อะไรทำนองนี้ กำหนดอยู่อย่างนี้ก็เรียกว่าสมบูรณ์
ด้วยสติสัมปชัญญะ โดยเอาของข้างนอกเป็นหลักปฏิบัติ.

ถ้า **เอาของข้างในเป็นหลัก** ก็คือจิตที่คอยกำหนดอยู่ ถึงการเกิดขึ้นมา
หรือการดับไป ของสิ่งที่เรียกว่า เวทนาบ้าง, ของสิ่งที่เรียกว่า สัญญาบ้าง, วิตกบ้าง.

- ที่ว่า **กำหนดความรู้สึก** ที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์เกิดขึ้น อย่างนี้เรียกว่า
เวทนา; จิตคอยกำหนดว่า เวทนานี้เกิดขึ้นอย่างไร, ตั้งอยู่อย่างไร, ดับไปอย่างไร,
เกี่ยวกับเวทนานั้น.

- ที่ว่า **กำหนดที่สัญญา** ความจำหมาย ว่านั่น ว่านี่, ว่ารูป, ว่าเสียง,
ว่ากลิ่น, ว่ารส ว่าอะไรก็ตาม; เกิดขึ้นมาอย่างไร ตั้งอยู่อย่างไร แล้วดับไปอย่างไร;
นี้เรียกว่ากำหนดสัญญา.

ที่ว่า **กำหนดวิตก** ก็หมายถึงความคิด; ความคิดเกิดขึ้นอย่างไร, เป็นอยู่อย่างไร, ตั้งอยู่อย่างไร, แล้วความคิดนั้นดับไปอย่างไร; นี้เรียกว่า กำหนดความคิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ของวิตก.

การกำหนดดังกล่าวนั้นทำไปก็ **จะมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์** ในการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ของเวทนา สัญญา และวิตก; **แล้วก็เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ทั้งข้างนอกและข้างใน.** ที่นี้ จะทำอะไรก็ไม่มีผิดพลาด เพราะว่าจะไม่ทำอะไรก่อนแต่ที่จะเกิดสติสัมปชัญญะเสียก่อน; เมื่อเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ก็หลงลืมไม่ได้ ทำอะไรก็ไม่ผิดง่าย. นี่ประโยชน์ของสติสัมปชัญญะมีอย่างยิ่งเช่นนี้จนถึงกับป้องกันการเกิดขึ้นแห่งกิเลสได้ด้วยสติสัมปชัญญะนั้น.

พวกที่ ๔ สมาธิประเภทถัดไป นี้เรียกว่า **มีผลเป็นความสิ้นแห่งอาสวะ;** นี้ก็เหมือนกันอีก จะต้องพิจารณาความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป; หากแต่ว่าของเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน คือตัวกู - ของกู นั่นเอง. ถ้าท่านเข้าใจท่านจะเห็นได้ทันทีว่า ที่ว่าเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ที่เรียกว่าปัญจอุปาทานขันธ์นั้นแหละคือตัวกู หรือของกู. บางทีก็เอารูปขันธ์เป็นตัวกู-ของกู, บางทีก็เอาเวทนาขันธ์เป็นตัวกู - ของกู, บางทีก็เอาสัญญาขันธ์, บางทีก็เอาสังขารขันธ์. บางทีก็เอาวิญญาณขันธ์; & อย่างนี้อาจใดอย่างหนึ่งเป็นตัวกูตลอดเวลาที่ใจอยู่แบบใดแบบหนึ่ง แล้วอาจจะเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาก็ได้. ฉะนั้น รูปก็ดี เวทณาก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี วิญญาณก็ดี & อย่างนี้ เมื่ออุปาทานเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวกู หรือของกูแล้ว ก็เรียกว่า **เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน; เป็นทุกข์ทันทีที่ปรากฏอาการอย่างนั้น.**

การพิจารณาข้อนี้ เป็นการพิจารณาอย่างลึกซึ้ง เป็นเรื่องทางปัญญาว่าตัวกู - ของกู มันเกิดขึ้นมาในรูปขันธ์แล้วไฉน! มีการเกิดขึ้นอย่างนี้ ตั้งอยู่อย่างนี้ แล้วดับไปอย่างนี้; แล้วเดี๋ยวมันก็เกิดในเวทนาขันธ์แล้วไฉน! ให้พิจารณาเห็นชัด

อยู่ทุก ๆ กรณี ซึ่งแล้วแต่ว่ามันจะเกิดขึ้นในชั้นไหน. **อุปาทานเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปในชั้นไหน ก็รู้เห็นแจ่มแจ้งอยู่เสมออย่างนี้;** สมภาวิธานานชนิดนี้เรียกว่า เป็นสมภาวิธานานานาที่นำมาซึ่งความสิ้นอาสวะ. **อาสวะนั้นคือกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์.**

นี้เรียกว่า เราเอาผลที่จะได้รับมาเป็นหลักสำหรับจัดแบ่งประเภท ว่าสมภาวิธานานมีกี่ประเภท; ก็แบ่งได้เป็น ๔ ประเภท ตามลักษณะของผลที่บัญญัติไว้. กล่าวโดยหลักใหญ่ ๆ แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มด้วยกัน : เอาอารมณ์ที่มาใช้เพ่งพินิจเป็นหลัก ก็ได้สมภาวิธานานเป็น ๓ ประเภทอย่างที่กล่าวมาแล้ว; ถ้าเอาผลที่จะได้รับมาเป็นหลักสำหรับแบ่งก็ได้เป็น ๔ ประเภทอย่างที่กล่าวมา.

สมภาวิธานานที่เอารากฐานการปฏิบัติเป็นหลัก

สำหรับเรื่องเบ็ดเตล็ดก็ยังมีอีก พอที่จะให้เป็นเครื่องสังเกตความแตกต่างระหว่างสมภาวิธานานแต่ละชนิดได้เหมือนกัน; อย่างนี้เรียกว่า เอารากฐานการปฏิบัติเป็นหลักก็ได้ : สมภาวิธานานหนึ่ง ปรากฏเด่นชัด จนมองเห็นความเป็นสมภาวิธานานออกหน้า; อย่างนี้แล้วเขาเรียกว่า **เจโตสมภาวิธานาน**. **สมภาวิธานานที่มีกำลังจิตออกหน้า** เช่นนี้ **ไม่มองเห็นลักษณะของปัญญา** คือ มีอาการเพ่งเป็นด้วยจิตล้วน ๆ ใช้กำลังจิตล้วน ๆ ประพฤติกระทำอยู่; แม้ที่สุดแต่กระทั่งเป็นพระอรหันต์คือหลุดพ้นไป ก็เรียกว่าเป็นเจโตสมภาวิธานาน เพราะเขาเอากำลังของจิตเป็นหลักสำคัญตลอดไป.

สมภาวิธานานอีกชนิดหนึ่งตรงกันข้าม ไม่เป็นเจโตสมภาวิธานาน เพราะ **เอาปัญญาเป็นหลัก** เป็นสำคัญ ไม่มีความรุนแรงในทางจิตใจ แต่มีความรุนแรงในทางปัญญา. เป็นพระอรหันต์ หรือเป็นพระอริยบุคคล ประเภทปัญญานุสารี; ออกไปได้ด้วยปัญญาไม่ใช่ออกไปได้ด้วยกำลังจิต. เมื่อเราดูที่ตัวความเป็นสมภาวิธานานจะเห็นว่า : อย่างแรกนั้น เป็นสมภาวิธานานที่แก่กล้าเด่นออกมา; อย่างที่สองนั้น เป็นสมภาวิธานานที่แผ่ตัวไม่ปรากฏ ช่อนอยู่ในปัญญา.

ตรงนี้อธิบายว่า ให้เข้าใจให้ถูกเสียด้วยว่า **สมาธิกับปัญญานี้แยกกันไม่ได้** ในตัวปัญญาต้องมีสมาธิด้วยเสมอ; ปัญญาจะปราศจากสมาธิไม่ได้. หรือว่าการบรรลุ มรรค ผล จะปราศจากทั้ง ๒ อย่างนี้ไม่ได้ แม้บุคคลที่เรียกว่าเจโตวิมุตติ หลุดพ้นด้วยเจโต ด้วยจิตนี้ ก็มีปัญญาแทรกอยู่ในนั้น แต่เจโตหรือจิตนี้บังเสีย. ส่วนพวกที่หลุดพ้นด้วยอำนาจของปัญญานี้ก็มีจิต หรือสมาธิ ซ่อนอยู่ในนั้น แต่ปัญญาบังเสีย.

คนส่วนมากไม่สามารถที่จะบำเพ็ญสมาธิประเภทเจโตสมาธิ บำเพ็ญได้แต่สมาธิที่พลอยแฝงอยู่ในปัญญา ที่เรียกว่า อนันตริยสมาธิ; สมาธิที่แฝงอยู่ในปัญญา. นี่ก็เป็นคู่หนึ่ง ให้เห็นว่ามันต่างกันอย่างไร.

สมาธิตามธรรมชาติ กับ สมาธิที่เกิดจากการฝึก

ทีนี้ อยากจะพูดแนะต่อไปว่า คำว่าสมาธิ คำๆ นี้กินความกว้าง ถ้าจิตมีลักษณะเป็นสมาธิ ก็เรียกว่า สมาธิที่มันเป็นไปเองตามธรรมชาติก็มี. สมาธินี้โดยสัจชาตญาณก็เกิดได้ เช่นพอเราตั้งใจจะทำอะไรเท่านั้น มันก็เกิดสมาธิโดยสัจชาตญาณตามธรรมชาติขึ้นมา. อย่างเช่นคุณป้าคุณย่าต้องการจะสอดด้ายเข้าไปยังรูเข็มอย่างนี้; พอลงมือร้อยด้ายเท่านั้น สมาธิตามสัจชาตญาณจะต้องเกิดขึ้น ถ้าไม่อย่างนั้นก็ทำไม่ได้. หรือว่าคนจะยิงปืนออกไป ยิงธนูออกไป เมื่อเล็งไปยังเป้าแล้ว สมาธิก็เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติตามสัจชาตญาณของธรรมชาติ. นี่เรียกว่าสมาธิเหมือนกัน แต่ยังไม่ถึงกับเป็นการฝึก เราจึงเรียกว่าสมาธิตามธรรมชาติ.

อีกพวกหนึ่ง สมาธิที่เกิดจากการฝึก นั้น เราเรียกว่า สมาธิที่เกิดมาจากภาวนา; ต้องปฏิบัติการเจริญสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ได้สมาธิชนิดนี้มา; มีคุณภาพมาก ถึงกับทำจิตที่เป็นสมาธิตามธรรมชาตินั้นแหละ ให้เป็นสมาธิมากขึ้น. ฉะนั้น คนที่ฝึกสมาธิได้ดี มาร้อยด้ายใส่รูเข็มแข่งกันกับคนที่ไม่เคยฝึกสมาธิ นี่เข้าใจว่าจะสู้คนที่ฝึกสมาธิดีไม่ได้. หรือว่าคนที่จะยิงปืนหรือทำอะไรคล้ายๆ กันนั้น คนที่

เคยฝึกสมาธิตามแบบของสมาธิมาแล้ว จะต้องทำได้ดีกว่าที่จะปล่อยไปตามบุญตามกรรม. นี่หมายความว่าทำอย่างถูกต้อง ไม่ใช่ทำอย่างงมงายหลอกลวง. ฉะนั้น ความมีสมาธิที่เกิดมาจากการฝึกโดยเฉพาะนี้ ดีกว่าสมาธิที่เป็นไปเองโดยอัตโนมัติตามธรรมชาติ.

เราก็เลยแยกสมาธิออกเป็น ๒ พวก : พวกที่เกิดได้ตามธรรมชาติของสัญชาตญาณนี้พวกหนึ่ง; สมาธิที่เรา ทำให้เกิดขึ้นโดยที่เรียกว่าภาวนา นี้ก็มีอยู่อีกพวกหนึ่ง. และ เรื่องที่เรากำลังมุ่งหมายจะพูดในวันนี้ นั้น หมายถึงสมาธิพวกภาวนาที่จะทำให้เกิดขึ้นได้ด้วยฝีมือลายมือของมนุษย์ นี่เป็นคู่หนึ่ง.

เปรียบเทียบ ความถูกต้อง ของการปฏิบัติสมาธิ

คู่ต่อไปจะเป็นเครื่องเปรียบเทียบความจริงจังของความถูกต้องของการปฏิบัติคือ สมาธิที่ทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสาร กับ สมาธิที่จะทำให้ออกมาเสียจากวัฏฏสงสาร เป็นนิพพาน.

สมาธิที่ทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสาร นั้น คือสมาธิอยู่ในประเภท **มิจจาสมาธิ** เป็นส่วนใหญ่; หรือแม้ว่าไม่จัดว่าเป็นมิจจา ก็ยังเรียกว่ามันยังทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสาร. เช่นบำเพ็ญสมาธิเพื่อจะไปเกิดเป็นพรหม เป็นอย่างพรหมในพรหมโลก อย่างนี้ สมัยหนึ่งเคยมีมาก ก่อนพุทธกาลเคยมีสมาธิอย่างนี้มาก; บำเพ็ญสมาธิตามสมมติเพื่อไปเกิดในพรหมโลก. สมาธิอย่างนี้เรียกว่าสมาธิที่ทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสาร : โลกนั้น, โลกนี้, โลกโน้น.

สมาธิที่จะทำให้ออกไปจากวัฏฏสงสาร นั้น ก็คือ สมาธิที่ประกอบด้วย **ปัญญา มีสัมมาทิฐิ** อย่างถูกต้องว่า การเวียนวายเป็นในวัฏฏะนี้ไม่ไหว; มันเป็นไปเพื่อความทุกข์. ฉะนั้น เราเจริญสมาธิเพื่อจะตัดความหลง, ตัดอวิชชาที่จะทำให้หลงอยู่ในวัฏฏสงสารนั้นเสีย; ฉะนั้น จึงเจริญสมาธิในลักษณะที่จะออกมาเสียจาก

วิภูฏสงสาร; กล่าวคือเจริญสมาธิที่เป็นบาทฐานของวิปัสสนา มีสมาธิเท่าไรก็พิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เท่านั้น. สมาธิที่เป็นบาทฐานของวิปัสสนา นำให้ออกมาเสียจากวิภูฏสงสาร.

คล้าย ๆ กับคู่ที่กำลังกล่าวนี้ เราอาจจะพูดขึ้นมาได้ อีกคู่หนึ่ง **คือว่าสมาธิที่เป็นไปในทางโลก** ทางโลกียะ ทางโลกของคนมีกิเลส; แล้วก็ **สมาธิที่เป็นไปในทางธรรม** เพื่อธรรม เพื่อนำออกจากโลกของคนที่จะทำลายกิเลส. นี่ก็เข้าใจได้ง่าย. ทำสมาธิเพื่อจะมีฤทธิ์มีเดชมีปาฏิหาริย์อะไรเหนือคนอื่น แล้วจะเอาเปรียบคนอื่น อย่างนี้เป็นสมาธิหากิน, นี่เรียกว่าสมาธิที่เป็นไปเพื่อโลก เป็นไปในโลก ไม่ใช่เพื่อธรรม. ถ้า **สมาธิเพื่อธรรม** ก็ **ทำให้เห็นแจ้ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา;** แล้วบรรลุมรรค ผลนิพพาน. นี่มันก็เป็นคู่หนึ่ง.

ถ้าจะมัวพูดกันแต่การแบ่งประเภทอย่างนี้ก็ไม่ไหว จะหมดเวลา; เท่านั้น ก็พอจะเป็นตัวอย่างได้แล้ว ว่าสิ่งที่เรียกว่าสมาธินั้นมีอยู่เป็นประเภท ๆ อย่างไม่รู้; แล้วเราควรจะต้องเลือกเอาประเภทไหน.

สรุปอีกครั้งหนึ่ง ว่า : ถ้า **เอาอารมณ์ของสมาธิเป็นหลัก** ก็ได้แก่สมาธิที่มีนามธรรมเป็นอารมณ์, มีรูปธรรมเป็นอารมณ์; มีผลเป็นถึง อปปนบ้าง, ไม่ถึงบ้าง, ถ้า **เอาผลที่ได้รับเป็นหลัก** ก็มีผลทำให้เกิดเป็นสุขทันตาเห็น, มีผลทำให้เกิดอำนาจทิพย์, มีผลทำให้สมบุรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ, มีผลทำให้สิ้นอาสวะ. ถ้า **เอารากฐานของการปฏิบัติ หรือเหตุปัจจัย** ของการทำให้เกิดการปฏิบัติเป็นหลัก ก็มีสมาธิที่ถึงเจโตปราภว, สมาธิที่ไม่มีเจโตปราภว, สมาธิที่เกิดเองตามธรรมชาติ, สมาธิที่เราทำให้มีขึ้น, สมาธิที่ทำให้เวียนว่ายในวัฏฏะ, สมาธิที่ทำให้ถอนออกมาจากวัฏฏะ, สมาธิที่ถูกกิเลสตัณหาครอบงำ, ทำสมาธิเพื่อมีฤทธิ์มีเดชเอาเปรียบคนอื่น, สมาธิที่มีสัมมาทิฐิชักจูงไป, ทำสมาธิเพื่อดับทุกข์สิ้นเชิง อย่างนี้เป็นต้น.

พอเรารู้ว่าสมาธิมีอยู่อย่างไร ในลักษณะอย่างนี้หรือเท่านี้แล้ว ก็พอที่จะเลือกเดินให้ถูกทาง จะหลีกเลี่ยงการกระทำอย่างมีจิตสมาธิได้โดยไม่ยาก.

วิธี เจริญ สมาธิ

ต่อไปก็อยากจะพูดถึง **วิธีเจริญสมาธิ** กันบ้างเท่าที่มีเวลา. เราจะพูดกัน
ได้แต่ใจความสำคัญ, คำว่าใจความสำคัญในที่นี้ จะพูดถึงแต่ใจความที่สำคัญจริง ๆ
ด้วย; ขอให้ตั้งใจ กำหนดให้ดี.

ได้พูดมาแล้วข้างต้นว่า สมาธิมี ๒ พวก คือพวกที่ให้ถึงฌานถึงอัปปนา
นั้นพวกหนึ่ง, พวกสมาธิที่ไม่รุดจนถึงฌานหรืออัปปนานั้นอีกพวกหนึ่ง. สำหรับ
การปฏิบัติ หรือ **วิธีเจริญสมาธิประเภทที่ไม่ถึงฌาน** ไม่ถึงอัปปนา นี้ไม่ยาก;
ทำไปตามความรู้สึกสามัญสำนึกก็ทำได้เหมือนกัน แต่ว่าตั้งใจให้แรงสักหน่อย. เช่น
เจริญเมตตา เจริญพุทธานุสสติ, ธัมมานุสสติ; ที่เป็นแต่เพียงทำความรู้สึกอย่างนั้น
อยู่ในใจ; **มีลักษณะอาการพอที่จะสังเกตได้ดังนี้ :-**

๑. **เพื่อชักจูงเกลี้ยกล่อมจิตใจของเรา** จูงใจเราโดยตัวเราเอง เช่นเรา
เจริญเมตตาหนักเข้า ๆ ๆ มันก็จูงใจเราให้เป็นคนเมตตา; หรือจูงให้ไปรักพระพุท
พระธรรม พระสงฆ์. นี่เป็นการจูงใจตัวเองให้ไปแต่ในทางที่สบายหรือสงบเย็นอยู่
เรื่อย; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การเจริญเมตตา โดยตั้งความปรารถนา : “สัตว์
ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุข, อย่าได้เบียดเบียนแก่กันและกันเลย”. นี่ไม่ต้องถึงกับ
เป็นฌานเป็นอัปปนาอะไร มันมีความรู้สึกอยู่เต็มที, แต่ความรู้สึกนั้นถูกบรรจุเข้าไว้
ด้วยสิ่งที่เรียกว่าเมตตา.

๒. เป็นการพิจารณาพอที่จะ **เป็นทางเปลี่ยนอารมณ์ร้าย** : เช่นว่าเรา
โมโหโทโส กัดดกลุ้มอยู่อย่างนี้; พอมาลงมือเจริญเมตตาภาวนา, หรือเจริญพุทธา
นุสสติ, อะไรเหล่านี้มันก็เปลี่ยนอารมณ์ร้ายกัดดกลุ้มนั้นให้สงบเย็น, เป็นอารมณ์ที่
ไม่เป็นทุกข์; อย่างนี้เขาไม่ต้องการฌานไม่ต้องการอัปปนา, ทำได้ด้วยความรู้สึก
ธรรมดาสามัญ.

๓. เป็นการ **อธิษฐานจิตให้แน่วแน่** ไปในทางใดทางหนึ่ง; เราทำซ้ำ ๆ กันอยู่อย่างนี้ เหมือนกับอธิษฐานจิตให้มั่นคงแน่วแน่ อยู่ในทางใดทางหนึ่ง; เช่น ให้รักศีล, ให้รักการทำงาน, หรือเพื่อให้หันมไปเพื่อจะรักพระนิพพาน อย่างนี้เป็นต้น; ที่เรียกว่าจาคานุสสติ, สีลานุสสติ, อุปสมานุสสติ, ในเรื่องอนุสสติ ๑๐ นี้.

นี่เป็นตัวอย่างของสมาธิประเภทที่ไม่ถึงอัปปนา มีวิธีปฏิบัติเพียงเท่านี้ก็พอแล้วไม่สำคัญอะไร; ไม่มีเทคนิคอะไรมากมาย ไม่เหมือนสมาธิประเภทที่ต้องการให้เป็นฌาน หรือเป็นอัปปนา. ฉะนั้น เราก็จะพูดถึงสมาธิประเภทไม่ถึงอัปปนาเพียงเท่านี้.

ต่อไปนี้จะพูดถึง **สมาธิประเภทที่ต้องการให้เป็นฌาน** หรือที่เรียกว่า อัปปนาสมาธิ; ก็มีหลักซึ่งจะย่อให้เหลือน้อยที่สุดเพียง ๘ ประการ เท่านั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า สมาธิที่จะไปจนถึงฌานถึงอัปปนานั้น **ต้องมีวัตถุที่เป็นต้นเป็นก่อนเป็นอะไรที่เป็นวัตถุสัมผัสได้นี้มาเป็นอารมณ์**; ข้างนอก เช่นดวงกสิณ สีต่าง ๆ, ข้างใน เช่นลมหายใจ เป็นต้น.

ถ้ากำหนดลมหายใจ แม้ว่าเราจะมองไม่เห็นตัวของมัน หรือจับมันไม่ได้ แต่มันก็เป็นวัตถุธรรม ธรรมดา คือเป็นอากาศที่วิ่งไปวิ่งมาอยู่ในช่องของการหายใจ มันจึงเป็นวัตถุธรรมไม่ใช่นามธรรม. ข้างนอก เอาดวงกสิณ ดวงแดง ดวงเขียว เป็นอารมณ์. ที่นี้ ถ้าไม่ชอบ หรือไม่เหมาะ ก็เอาของข้างในเช่นลมหายใจเป็นอารมณ์. ถ้าเอาของข้างนอกเป็นอารมณ์ก็เห็นง่าย เพราะตาเพ่งอยู่ที่นั่น. ถ้าเอาของข้างในเป็นอารมณ์ แม้หลับตาเสียก็รู้สึกได้; คือรู้สึกลมหายใจที่ถูไปถูมาอยู่ในช่องของการหายใจนี้.

การปฏิบัติใน**ขั้นที่ ๑** ก็คือการกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นของจริงตัวจริง อย่างนี้เป็นอารมณ์ ในฐานะเป็น **บริกรรมนิมิต** - นิมิตในบริกรรม. การลงมือกระทำบริกรรมไม่ได้หมายความว่าท่องด้วยปาก. บริกรรมเขาหมายถึงลงมือกระทำในขั้นเริ่มแรก;

ท้องด้วยปากก็มี, ไม่ท้องด้วยปากก็มี. คนชินแต่เรื่องท้องด้วยปาก; เอาคำว่า
 บริกรรมมาใช้เป็นการพูดการท่องพิมพ์อยู่ด้วยปาก; นั้นมันถูกนิดเดียว. คำว่า
บริกรรมหมายถึง**เริ่มกระทำ** ลงมือกระทำ **นิมิต** ในขณะที่เริ่มกระทำนี้ ก็ **คือของ**
สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เราเอามาใช้เป็นอารมณ์ เหมือนที่พูดแล้ว : ข้างนอกก็เช่นดวงกสิณ
 เป็นต้น, หรืออสุภที่นอนกลิ้งอยู่ เป็นต้น; ข้างในก็คือลมหายใจ เป็นต้น. มีอารมณ์
 ในขั้นเริ่มแรกอย่างนี้ เป็นนิมิตสำหรับกำหนด เราก็กำหนดจนนิมิตเปลี่ยนเป็น
 มโนภาพ.

การปฏิบัติ **ขั้นที่ ๒** เรียกว่า **เปลี่ยนวัตถุนิมิต** คือนิมิตที่เป็นวัตถุนั้นให้
 กลายเป็นนิมิตในมโนภาพ; ที่เป็นภายนอก เช่นเมื่อเพ่งดวงกสิณ ดวงเขียว,
 ดวงแดงเป็นอารมณ์ ลืมตาเพ่งอยู่ น้อยอยู่ในขั้นที่ ๑. พอขั้นที่ ๒ หลับตาก็เห็น;
 แม้จะหลับตาอย่างไร ก็ยังเห็นอยู่เหมือนกับลืมตา; นี่เป็นขั้นที่ ๒ เรียกว่า **สับ**
เปลี่ยนวัตถุนิมิตตัวจริงนั้น ให้กลายเป็นนิมิตในมโนภาพ; จนถึงกับว่าเราหลับตา
 ก็เห็น. แต่ถ้าเป็นของภายใน เช่นลมหายใจอย่างนี้ มันทำได้ยากกว่านั้น แต่ก็ทำได้
 คือตรงไหนที่ลมหายใจกระทบสม่ำเสมอเป็นประจำ ตรงนั้นสมมุติเหมือนกับมีจุดใด
 จุดหนึ่งในลักษณะเป็นมโนภาพเกิดขึ้น.

ตรงนี้จะบอกกันนิดหน่อยว่า ถ้ากำหนดลมหายใจนี้ ต้องทำอยู่หลายชั้น;
 คือ วิ่งตามลมหายใจไป ๆ มา ๆ อยู่เหมือนกับวิ่งตาม อย่างนี้จนได้ที่แล้ว, จึงหยุด
 อยู่ตรงที่แห่งใดแห่งหนึ่ง; คือเฝ้าดูอยู่ตรงที่ช่องจมูก ไม่วิ่งตามเข้าไปข้างใน, ไม่วิ่ง
 ตามออกมาข้างนอก, เฝ้าดูอยู่ที่จะออกจมูกจุดนั้น; แล้วตรงจุดนั้นแหละจะสามารถ
 สร้างนิมิตในมโนภาพ เป็นดวงเป็นอะไรขึ้นมา แทนลมหายใจ. ลมหายใจก็ยัง
 หายใจอยู่ แต่จิตสามารถจะสร้างอะไรเป็นนิมิตในมโนภาพ ซึ่งไม่ใช่ตัวจริง ขึ้นมา
 ได้ตรงจุดที่ลมหายใจกระทบอยู่อย่างสม่ำเสมอ. นี่ก็มีผลเหมือนกันกับที่ว่า เราจะ
 ใช้ของข้างนอกเป็นนิมิต หรือใช้ของข้างในเป็นนิมิต; แต่ของข้างนอกทำง่ายกว่า.
 อย่างเพ่งหลอดไฟฟ้าอย่างนี้ เพ่งจนว่าหลับตาก็ยังเห็นหลอดไฟฟ้าเหมือนกับลืมตา,

อย่างนั้นในภาพนี้มันทำได้ง่ายกว่าที่จะทำให้เกิดขึ้นมาจากการใช้ลมหายใจเป็นนิมิต; เพราะเป็นของละเอียดประณีตกว่า. แต่ของที่ท้าทายอย่างนี้ ถ้าทำได้ก็ดีกว่า; เพราะมันละเอียดประณีตกว่า แล้วก็เป็นสิ่งที่ทำได้.

ขั้นที่ ๒ นี้เราเรียกว่า เปลี่ยนวัตถุนิมิต; **เปลี่ยนนิมิตที่เป็นรูปธรรม นั้นให้กลายเป็นนิมิตในมโนภาพ** ไม่ใช่เป็นวัตถุ. นิมิตที่สร้างเป็นมโนภาพขึ้นมาได้อย่างนี้ **เรียกว่าอุคคหนิมิต**. นิมิตตัวเดิมตัวจริงตามธรรมชาตินั้น เรียกว่า บริกรรมนิมิต. พอเราไม่เกี่ยวข้องกับมัน เพราะเราสร้างอันใหม่ขึ้นมาได้ในมโนภาพ; ก็เรียกว่า อุคคหนิมิต.

การปฏิบัติ **ขั้นที่ ๓** อุคคหนิมิตที่ทำได้ดีจนชำนาญแล้วนี้ ก็จะทำบทเรียนต่อไปเป็นบทที่ ๓ ; คือจะเปลี่ยนรูปร่างสีสังขารสถานะของอุคคหนิมิตนั้นให้กลายเป็นของที่เปลี่ยนแปลงได้; เป็น movement คือไหวได้อะไรได้. จะยกตัวอย่าง : สมมุติว่าเพ่งกลืนดวงเขียว, ดวงแดง; อย่างนี้หลับตาเห็นโดยไม่ต้องดูตัวของจริงที่วางอยู่ตรงหน้า, หลับตาเห็นดวงนั้นได้ในมโนภาพ; แล้วก็เปลี่ยนนิมิตที่นิ่ง ๆ ให้มันเป็นนิมิตที่เคลื่อนไหวได้ : ให้ใหญ่ได้, ให้เล็กได้, ให้เปลี่ยนสีต่าง ๆ ได้, ให้เคลื่อนไหวไปมาทางโน้นทางนี้ทางไหนได้ หลาย ๆ อย่างตามต้องการ นี่เรียกว่า **เปลี่ยนอุคคหนิมิตให้กลายเป็นปฏิภาคนิมิต** ตามที่จิตประสงค์.

นี่เป็นเรื่องที่ฟังยาก; จะเอาอันไหนมาทำ มันก็คือจิต; แล้วอันไหนถูกกระทำ มันก็คือจิต. เพราะฉะนั้น จิตจึงเป็นสิ่งที่แบ่งออกไปได้เป็นหลายแง่หลายมุม. อะไรบังคับจิต มันก็จิตนั้นแหละ จิตที่เรียกว่าสตินั้นแหละบังคับจิต; จิตที่เป็นความรู้สึกนั้นแหละถูกบังคับ. ถ้าเราทำได้อย่างนี้ ก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่า จิตเดียวนี้ถูกบังคับ และเป็นไปได้ตามการบังคับหลายสิ่งหลายอย่างหลายแบบ. นั่นแหละคือคุณสมบัติที่เกิดขึ้นใหม่ ว่าเดี๋ยวนี้จิตสามารถที่จะกระทำอะไรได้มากกว่าธรรมดา คือถ้าพูดถึงการบังคับจิต ก็บังคับได้หลายอย่างหลายแบบ.

ก็ลองเปรียบเทียบดูตามลำดับซี : ที่แรกมันเป็นวัตถุข้างนอก แล้วเรา มาทำให้เป็นนิमितข้างใน; แต่ว่ายังหยุดนิ่งอยู่. แล้วเราก็กทำให้มันเปลี่ยนได้ทุกอย่าง ทุกประการ : เปลี่ยนสี, เปลี่ยนกิริยาอาการ, เปลี่ยนรูป, เปลี่ยนขนาด, เปลี่ยนอะไรได้. นี่มันไกลมาเท่าไรแล้วในการบังคับจิต. เมื่อเราทำได้แบบนี้ ก็หมายความว่า บังคับจิตได้พอสมควร; จะทำบทเรียนที่ ๔ ต่อไปได้

การปฏิบัติ **ขั้นที่ ๔** ในขณะที่มีปฏิภาคนิมิตที่เหมาะสม อย่างใดอย่างหนึ่ง นั้น; **เราทำให้จิตเกิดความรู้สึกขึ้นในภายใน;** เป็นความรู้สึกที่เรียกว่าเป็น องค์ฌาน; เช่น ปิติ, เช่น สุข, อย่างนี้ ทำให้มันปรากฏรู้สึกแก่จิตได้. หมายความว่า พร้อมกับที่ตาข้างในเห็นมโนภาพที่เป็นปฏิภาคนิมิตอยู่นั้น เราสามารถ จะรู้สึกความสุข หรือความปิติ หรือวิตก วิจารณ์ หรือเอกัคคตาอะไรแล้วแต่จะเรียก ที่เป็นองค์ฌานนั้นได้ด้วย.

อันแรกที่จะมาก่อน ควรจะโน้มไปยังความรู้สึกที่เป็น **ปิติ** หรือเป็น **สุข** มันง่ายกว่า. ที่เรียกว่า **วิตก วิจารณ์** นั้น ในขณะที่นิमितปรากฏอยู่ในตาข้างใน ไม่ ใช้ตาข้างนอก; ความที่จิตกำหนดอยู่ที่นิमितนั้น เราเรียกว่า วิตก, ความที่จิตรู้จัก แจ่มแจ้งเข้าใจอย่างทั่วถึงในนิमितนั้น เราเรียกว่า วิจารณ์. เพราะความที่มันเป็นได้ อย่างนั้น คือจิตมีแต่สิ่งนั้นเป็นอารมณ์เดียว นั้นเรียกว่า **เอกัคคตา**. เราอาจจะ ลองทำความรู้สึกดูในอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ อย่างนี้ คือวิตก, หรือวิจารณ์, หรือปิติ หรือสุข หรือเอกัคคตา, นี้ก็ทำได้.

ในขั้นแรกไม่สามารถจะทำได้พร้อมกันทุกอย่าง ก็พยายามดึงขึ้นมาทีละ อย่าง คือดึงให้เกิดขึ้นมาในความรู้สึกทีละอย่าง; เช่น ปิตีก่อน แล้วสุข แล้วดูให้ ดีว่ามันกำหนดอยู่ที่นิमितนี้เอง ซึ่งเรียกวิตก; แล้วก็ดูอย่างทั่วถึง ก็เรียกว่า วิจารณ์ อย่างนี้; แล้วดูความที่จิตหยุดนิ่งอยู่ในความเป็นอย่างนี้ ก็เรียกว่า เอกัคคตา. ครั้งแรกคงจะล้มลุกคลุกคลาน ล้มไปล้มมา ๆ อยู่หลายครั้งหลายหน; แต่แล้วมันก็จะค่อย ๆ มันคงขึ้น; จนมีความรู้สึกได้พร้อมกันทั้ง ๕ อย่างเมื่อเราต้องการ.

การปฏิบัติ **ขั้นที่ ๕** นี้ก็เรียกว่า ทำองค์แห่งฌานทั้ง ๕ ให้เกิดขึ้นได้แล้ว ครบทั้ง ๕ องค์แล้ว ก็เลื่อนไปอีกชนิดหนึ่ง คือ **มีความรู้สึกต่อจิตที่ประกอบอยู่ด้วย องค์ฌานทั้ง ๕ นี้**; ซึ่งเรียกว่าจิตตั้งอยู่ในปฐมฌาน คือฌานที่ ๑ หรือฌานที่แรกของพรหมฌาน; คือฌานที่ต้องอาศัยรูปธรรม วัตถุธรรมเป็นอารมณ์. ทำจนประสบความสำเร็จในขั้นแรกก็คือ ที่เรียกว่ารูปฌานที่ ๑ นี้ : มีความรู้สึกเป็นวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา.

ที่นี่ ต้องการการทำให้ชำนาญ อย่าให้มันลุ่มลึกลึกลึกลาน; อย่าเพ้อละโมภะโลกลาภนะทำต่อไป. การปฏิบัติทางจิตลุ่มละลาย เพราะว่าคนละโมภะมาก จะทำเอาเร็ว ๆ เลื่อนชั้น ๆ มันก็ทำไม่ได้; แล้วลุ่มละลายย้อนหลังก็ได้. ฉะนั้น พยายามทำให้ได้ในขั้นแรก ๆ แล้วก็ทำให้มันชำนาญ ช้า ๆ ชาก ๆ ช้า ๆ ชาก ๆ ช้า ๆ ชาก ๆ แบบซ้อมนั่นแหละ ซ้อมอยู่เสมอ จนรู้สึกแน่นอนว่า ไม่หลุดมือไปอย่างแน่นอนแล้ว จึงค่อยเลื่อนขึ้นไปยังขั้นที่ถัดไป. ฉะนั้น ในขั้นที่ ๕ ในบทเรียนที่ ๕ นั้น เราทำปฐมฌานนี้ให้เป็นที่คล่องแคล่วอยู่ในกำมือของเรา อยู่ในอำนาจของเรา; เราต้องการความรู้สึก ๕ อย่างนี้เมื่อไรก็ได้เมื่อนั้น; แล้วจึงจะเลื่อนไปถึงบทเรียนที่ ๖ คือทำสิ่งที่เรียกว่าฌานหรือรูปฌานนี้ ให้เปลี่ยนไปสู่ฌานที่ดีกว่า ยิ่งกว่าขึ้นไปอีก : ไปสู่ฌานที่ ๒, ฌานที่ ๓, ฌานที่ ๔.

การปฏิบัติ **ในขั้นที่ ๖ สำหรับฌานที่ ๒, ฌานที่ ๓, ฌานที่ ๔** ไม่มี

อะไรมาก; นอกจากปลดองค์ฌานที่มีมากมายนักในฌานที่ ๑ นั้น ออกเสียบ้าง; เช่นในฌานที่ ๑ ปฐมฌานนั้น มีตั้ง ๕ องค์ คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา. ที่นี้ก็กระทำไปในทางที่ปลดทิ้งออกไปเสียบ้าง; เช่นไม่ให้เกิดความรู้สึกที่เป็นวิตก วิจารณ์ ก็เหลืออยู่แต่เพียง ๓ คือ ปิติ สุข เอกัคคตา อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี่ ทำต่อไปเป็นฌานที่ ๓ ที่ ๔ ก็ปลด ปิติ สุข ออกไปเรื่อย ๆ จนยังเหลือแต่อุเบกขากับเอกัคคตา เป็นขั้นที่ ๔ เป็นขั้นจตุตถฌาน. นี้เรียกว่าบทเรียนที่ ๖ กล่าวคือทำฌานที่ได้แล้วนั้น ให้เป็นฌานที่ประณีตกว่า ยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ ๆ.

เมื่อได้ฌานที่ ๑ แล้ว ก็ให้ได้ฌานที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ขึ้นไปตามลำดับ โดยหน่วงความรู้สึกที่เป็นองค์ฌานนั้นเอาไว้แต่เพียงน้อยองค์เข้า ๆ ; นอกนั้นปลดทิ้งไป.

การปฏิบัติใน **ขั้นที่ ๗** ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า **การชักซ้อมให้ถนัดมือ** ให้อยู่ในอำนาจโดยแท้จริง ในทุกแห่งทุกมุม ย้อนหลังมาอันแรก ๆ : **ทำปฐมฌานให้คล่องแคล่ว; ทำทุติยฌานให้คล่องแคล่ว ๆ ๆ ; กลับไปกลับมา ๆ** ให้อย่างคล่องแคล่ว; เมื่อไรก็ได้, เท่าไรก็ได้, ในสถานะการณเช่นไรก็ได้. ตามธรรมดาเราทำไม่ได้ ถ้าไม่ได้ความสงบสงัดเพียงพอแล้วทำสมาธิไม่ได้ แต่พอมาถึงขั้นนี้แล้ว เราทำได้ “แม้ในท่ามกลางกองเพลิง” ว่าอย่างนั้น ใช้คำว่าอย่างนั้นดีกว่า; คือสถานะการณจะขลุกลั่นกลิ้งกลอนวุ่นวายอย่างไร ก็ทำได้; ต่อหน้าวิสภาพการณที่ยั่ววนอย่างไรเท่าไร ก็ทำได้ นี่เป็นบทเรียนที่ ๗.

การปฏิบัติ **ขั้นสุดท้ายที่ ๘** บทเรียนขั้นนี้คือ **เราจะหยุดอยู่ในสถานะของฌานใดฌานหนึ่งนานเท่าไรก็ได้**; อย่างนี้เขาเรียกว่า **เป็นสมาบัติ** แปลว่าถึงพร้อมเข้าถึงแล้วแลอยู่, หยุดอยู่ในสภาวะอย่างนั้น นาน ๑ ชั่วโมงก็ได้ ๒ ชั่วโมงก็ได้ หลายวันก็ได้ ตามที่ต้องการ. แล้วมันจะเข้าออกของมันได้เอง เพราะความคล่องแคล่วชำนาญในการฝึกมาแล้วตั้งแต่ขั้นที่ ๗ ; เข้า – ออกได้อย่างคล่องแคล่วตามต้องการ. แล้วมาถึงนี้ เราก็หยุดอยู่ได้ตามต้องการ; จะอยู่ในสมาบัตินานเท่าไรได้เท่านั้น. นี่มันก็จบเท่านี้ แต่รายละเอียดของแต่ละขั้น ๆ มีมาก.

นี่เราแบ่งให้เห็นว่า มันมีอยู่ในลักษณะการปฏิบัติ ๘ อย่างนี้เท่านั้น; พุดสั้น ๆ ที่สุดก็ว่า : เอาอารมณ์ที่เป็นวัตถุมาเพ่งพิจารณา, แล้วก็เปลี่ยนอารมณ์วัตถุให้เป็นอารมณ์ในมโนภาพ, แล้วเปลี่ยนอารมณ์ในมโนภาพที่หยุดนิ่งนั้น ให้ไหวได้ตามที่เราต้องการ; ทำอย่างนั้นจิตเหมาะสมแล้วที่จะหน่วงความรู้สึกที่เป็นองค์ฌานคือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา ขึ้นมาได้. พอหัดหน่วงให้ได้สมบูรณ์ ก็ได้ฌานขั้นแรก คือปฐมฌาน; แล้วทำความรู้สึกชนิดที่ละเอียดไปกว่า; เอาไว้แต่บางองค์

ทิ้งไปเสียบางองค์. ก็เป็นฌานที่ประณีตขึ้น เป็นฌานที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ แล้วก็หัดให้เกิดความชำนาญในทุกแง่มุมเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้; ในที่สุดก็สามารถจะเข้าสมาบัติคือหยุดอยู่ในภาวะของฌานใดฌานหนึ่งได้นานตามที่ตัวต้องการ; ก็มีเท่านี้เอง.

หลักปฏิบัติในการเจริญอานาปานสติภาวนา

ที่นี่ อยากจะทบทวนความเข้าใจ ด้วยตัวอย่างที่เกี่ยวกับอานาปานสติบ้าง; โดยหลักที่กล่าวมาแล้ว ๘ อย่างนั้นแหละ; ซึ่งกล่าวไว้เป็นหลักกว้าง ๆ ว่า จะใช้อะไรเป็นอารมณ์ก็ได้ : ใช้กสิณก็ได้ ใช้สุภ ฌพนธอยู่ก็ได้ หรือใช้ลมหายใจก็ได้. เดี่ยวนี้อยากจะแนะว่า **การใช้ลมหายใจเป็นอารมณ์นั้น เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านสรรเสริญ; ท่านแนะว่า อานาปานสตินี้มีประโยชน์ มีอานิสงส์** เพราะไม่หยาบ, ประณีต, ไม่น่ากลัว, ไม่ไกลาฬรูนวาย, สะดวกที่ว่าเราจะไปนั่งทำที่ตรงไหนก็ได้; จึงเสนอแนะอานาปานสติ. ถ้าจะใช้กสิณใช้สนุกนี้มันลำบาก ยุ่งยาก น่ากลัว ไม่สะดวก; จะไปตรงไหนก็ต้องหอบเอากสิณไป, หรือไปที่ป่าช้าจึงจะทำได้ อย่างนี้เป็นต้น. ลมหายใจนั้นอยู่กับเราตลอดเวลา เราไปนั่งตรงไหนทำตรงไหนก็ได้; ท่านจึงแนะนำให้ใช้ลมหายใจ.

เกี่ยวกับลมหายใจนี้ เภา **ลมหายใจนั่นเองเป็นนิมิต** รูปธรรมตามธรรมดานี้มีอยู่ตามธรรมชาติ. ที่นี่ เราจะต้องรู้จักลมหายใจว่ามันเป็นอะไรกันแน่ ไม่ใช่สักแต่ว่าลมหายใจ. ถ้าเราจะรู้จักลมหายใจดี เราก็ต้องมีการหายใจดู คือมีการหายใจในความรู้สึกที่ควบคุม หรือศึกษามันอยู่ สังเกตมันอยู่.

ขั้นที่ ๑ ลมหายใจยาวเป็นอย่างไร, ขั้นที่ ๒ ลมหายใจสั้นเป็นอย่างไร, นี่ก็จะต้องศึกษากันนาน คือให้รู้วาลมหายใจสั้นมีอิทธิพลแก่ร่างกายอย่างไร, ลมหายใจยาวมีอิทธิพลแก่ร่างกายอย่างไร.

ขั้นที่ ๓ ด้วยเหตุที่ว่า **ลมหายใจนั้นเป็นของที่เนื่องกันอยู่กับร่างกาย**; ไปด้วยกันมาด้วยกันอะไรอย่างนี้ ฉะนั้น ในบาลีจึงเรียกลมหายใจนั้นแหละว่าเป็นกาย. ฟังดูให้ดี, เรียก **ลมหายใจนั้นแหละว่าเป็นกายชนิดหนึ่ง**; เพราะมันเนื่องกันอยู่กับกายนี้ กายเนื้อกายหนังนี้ ถ้าลมหายใจละเอียด กายเนื้อกายหนังนี้มันก็จะละเอียด คือสงบรำงับ; ถ้าลมหายใจหยาบ ร่างกายเนื้อหนังนี้มันก็หยาบ. หรือว่าถ้าเมื่อร่างกายมันหยาบ เช่นว่าเหนื่อยเป็นต้น, ลมหายใจก็หยาบ. เมื่อร่างกายสบายดี ลมหายใจก็พลอยละเอียด. นี่เป็นของเนื่องกันจนถึงกับไปด้วยกันมาด้วยกันจนถือว่าเป็นอันเดียวกัน.

ที่ว่าให้ศึกษาลมหายใจสั้นและยาว นี่ก็เพื่อให้รู้ข้อนี้ : ให้รู้ว่ามันเนื่องกันอยู่กับร่างกายอย่างนี้, เมื่อลมหายใจมีลักษณะอย่างนี้ มีปกติภาวะตามธรรมชาติอย่างนี้, มีอิทธิพลต่อร่างกายเนื้อหนังอย่างนี้. นี่ก็หัดนั่งดูอย่างนี้กันไปก่อนในตอนต้น ๆ ให้รู้จักลมหายใจยาว รู้จักลมหายใจสั้น รู้จักความที่ลมหายใจเป็นของปรุงแต่งร่างกาย.

ขั้นที่ ๔ ก็มาถึงบทที่ว่า จะฝึกการควบคุมลมหายใจให้ละเอียด เพื่อที่เราจะได้มีร่างกายอันละเอียด; และเราจะควบคุมลมหายใจให้สงบ เพื่อที่เราจะได้มีร่างกายอันสงบ. ฉะนั้น เราจะควบคุมลมหายใจอย่างไร; ก็คือระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่าอานาปานสตินี้เอง. ลมหายใจหยาบบังคับให้ละเอียดได้อย่างไร, ลมหายใจยาวบังคับให้สั้นได้อย่างไร; ฝึกฝนอยู่แต่อย่างนี้จนบังคับได้.

เคล็ด ของการปฏิบัติก็คือว่า : เมื่อกำหนดลมหายใจในขั้นแรก ก็กำหนด **ลมหายใจเหมือนกับวิ่งตามลมหายใจ**. หายใจเข้าหรือหายใจออกก็ตาม จิตในนามว่าสตินี้ก็วิ่งตาม : ลมหายใจออกมาสุดแค่ไหน, หายใจเข้ามาสุดแค่ไหน, หายใจออกมาสุดแค่ไหน, หายใจเข้ามาสุดแค่ไหน; ทำหน้าที่เหมือนวิ่งตามอยู่ตลอดเวลา. เราสมมติว่า มันหยุดแค่นั้นเมื่อหายใจเข้า มันหยุดแค่นั้นเมื่อหายใจออก. เรา

สมมติ เอาที่ปลายจมูกก็ได้, ที่สะดือก็ได้. ระหว่างที่ความรู้สึกวิ่งไปวิ่งมาอยู่ ตามลมหายใจอยู่ อย่าให้มีเวลาว่าง อย่าให้ระยะขาดตอน. ครั้งแรกต้องหัดถึงอย่างนี้; เมื่อทำได้อย่างนี้ก็หมายความว่า เราชนะมานิดหนึ่งแล้ว; ชนะขึ้นมาชั้นหนึ่งแล้ว คือบังคับจิตได้ว่า จงวิ่งตามลมหายใจอย่างเดียว.

บทเรียนทำยากขึ้นไปอีก ก็คือไม่ต้องวิ่งตาม, **เฝ้าดูอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง คือที่จุดจะงอยจมูก** อย่างนี้ไปไหนแล้วกัน; ให้เฝ้าดูอยู่แต่ตรงที่ช่องจมูก เมื่อลมหายใจผ่านที่ตรงนี้ ให้รู้สึกให้เต็มทีก็แล้วกัน. เมื่อมันเข้าเลยไปในท้องแล้ว หยุดอยู่แล้วก็ช่างมัน ไม่ต้องไปยุ่ง; หรือมันออกพ้นจากจมูกไปแล้ว ก็อย่าไปยุ่งไปสนใจกับมัน; สนใจแต่เมื่อมันกระทบที่จมูก.

ตรงนี้จะเกิดระยะที่ว่าง คือว่างการควบคุม หรือควบคุมยากขึ้นมาบ้าง เพราะเราคอยกำหนดแต่ที่ตรงสุดของปลายจมูก. แต่ที่นี้เนื่องจากเราเคยบังคับได้ดี ตั้งแต่ระยะวิ่งตาม ๆ นั้นแหละ บังคับได้ดี ทำได้ดี; พอมาถึงตอนนี้ยังมีผลอยู่ คือเราคอยบังคับแต่ตรงช่องจมูกก็ยังทำได้ ไม่หนีไปไหนเสีย ในขณะที่มันเลยช่องจมูกเข้าไปข้างใน หรือออกมาข้างนอก. นี่จึงเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นว่า เราบังคับจิตได้เพิ่มขึ้นมามากขึ้นอีกนิดหนึ่ง.

ที่นี้ เราก็ **มีจุดตรงที่มันกระทบ ตรงที่ช่องจมูกนั้นเป็นหลัก**; ตรงนั้นเรียกว่าอารมณ์ หรือนิमित ในการบริกรรมที่สมบูรณ์แล้ว; **รู้สึกลมที่กระทบอยู่ที่ตรงนั้นอยู่เป็นประจำนี้ เรียกว่าบริกรรม.** ที่นี้ ก็ เปลี่ยนจุดนั้นให้เป็นมโนภาพแทนที่จะกำหนดเป็นตัวลม ก็กำหนดให้มีความรู้สึกเหมือนกันว่า **ดวง หรืออะไรก็ตามใจ มีอยู่ก่อนหนึ่งที่นั่น.** บางทีก็เป็นดวงขาว บางทีเป็นดวงแดง, ไม่เหมือนกันทุกคน. บางทีก็เป็นเหมือนกับดวงอาทิตย์มาอยู่ที่นี่ ดวงจันทร์อยู่ที่นี่. บางคนก็เหมือนกับใยแมงมุมกลางแสงแดดปรากฏอยู่ที่ตรงนั้น, จะเป็นอะไรก็ช่างมันอย่าไปฝืนมัน.

สิ่งอะไรปรากฏขึ้น ก็จงถือเอาสิ่งนั้นเป็นอุคคหนิมิต คือนิมิตในมโนภาพ ที่สร้างขึ้นมาสำเร็จแล้วที่ตรงจุดนั้น. เราไม่สนใจกับลมหายใจตัวจริงอีกต่อไป มาสนใจกับมโนภาพที่สร้างขึ้นมาโดยตัวมันเอง ให้เป็นของนิ่งแน่วแน่นอยู่อย่างนั้น; ถ้าเป็นดวงขาว ก็ให้ขาวอยู่อย่างนั้น; เขียว ก็ให้เขียวอยู่อย่างนั้น, เป็นใยแมงมุม ก็เป็นอยู่อย่างนั้น เป็นปูยฝ้ายก็เป็นอยู่อย่างนั้น; อย่าเพ้อไปเปลี่ยนแปลงมัน. คือจะต้องทำอย่างนั้นจนชำนาญได้เท่าไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ เมื่อไรก็ได้; แล้วจึงค่อยเลื่อนบทเรียน.

พอชำนาญแล้วนำมจิตไปเพื่อจะบังคับให้มันเปลี่ยน : เปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่าง เปลี่ยนสี เปลี่ยนอิริยาบถ เปลี่ยนเป็นทุกอย่างที่ต้องการให้เปลี่ยน; นี่เรียกว่า **เปลี่ยนอุคคหนิมิตให้กลายเป็นปฏิกาคนิมิต**. เมื่อทำได้อย่างนี้ก็พิสูจน์อยู่ในตัวแล้วว่า อ้าว, เราบังคับจิตเพิ่มขึ้นมาได้อีกหนึ่งหนึ่ง บังคับได้ตามต้องการ แล้วแต่จะชอบ. นิมิตที่ปรากฏนี้ บางทีบางสมัย บางฤดูกาล มันอาจจะไม่เหมือนกันก็ได้; แต่เรายอมรับเอา เพราะไม่ใช่ของจริงอะไร เป็นเพียงนิมิตสำหรับฝึกหัด.

เมื่อบังคับให้เปลี่ยนแปลงได้ เป็นปฏิกาคนิมิตคล่องแคล่วชำนาญแล้ว มันบอกอยู่ในตัวแล้วว่า บังคับจิตได้ถึงขนาดนี้ เพราะฉะนั้น **เราสามารถที่จะบังคับความรู้สึกที่เป็นองค์ฌาน** เช่น วิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา ให้ค่อยๆ เกิดขึ้นมาให้ชัดเจนที่ละองค์ ๒ องค์ จนเต็มเปี่ยมครบทั้ง ๕ องค์. นี่ ก็มีการบรรลุปฐมฌานอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น; แล้วก็ทำให้ประณีตเข้า ให้เหลือน้อยองค์เข้า, เป็นทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ไปตามลำดับ แล้วฝึกให้ชำนาญ จนกว่าจะหยุดอยู่ในภาวะอย่างที่ไม่เปลี่ยนแปลง ได้นานเป็นสมาบัติ อย่างนี้ก็ได้.

นี่ตัวอย่างเกี่ยวกับการฝึกอานาปานสติ โดยหลักที่แท้จริง ที่เป็นขั้นหัวใจ ก็มีเพียงเท่านี้ รายละเอียดปัญหาปลีกย่อยยังมีอีก แต่ไม่สำคัญอะไร. ถ้าทำถูกหลัก

อย่างนี้แล้วก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ. ทั้งหมดนี้เรียกว่า วิธีเจริญสมาธิที่เป็นใจความสำคัญของเรื่อง.

ทบทวน อีกทีหนึ่งว่า **สมาธิประเภทที่ไม่ต้องการฌาน** ไม่ต้องการอุปนาสมาธินั้น; มันสักแต่ว่าทำความรู้สึกคิดนึก : เช่นเจริญเมตตานุสสติ, พุทธานุสสติ, นึกถึงความตาย, นึกถึงอะไรก็ตามใจ, เพื่อชักจูงเกลี้ยกล่อมจิตให้เป็นไปในทางดี หรือว่าจะใช้เป็นเครื่องระงับอารมณ์ร้ายให้เป็นอารมณ์ดี, ระงับอารมณ์ร้อนให้กลายเป็นอารมณ์เย็น; หรือเพื่ออธิษฐานจิตของตัวเอง เพื่อให้แน่วแน่ไปในทางใดทางหนึ่งที่ต้องการ. อย่างนี้ไม่ต้องการสมาธิต้องการฌานอะไรมากมาย; แต่ถ้าทำได้ ก็เรียกว่าสมาธิประเภทหนึ่ง.

ส่วน **สมาธิประเภทที่ต้องการฌาน** ต้องการอุปนา ก็ต้องทำอย่างที่ว่า; นับตั้งแต่เอาอะไรมาเป็นอารมณ์ตามธรรมชาติ, แล้วเปลี่ยนอารมณ์ธรรมชาติเป็นอารมณ์ในมโนภาพ, แล้วเปลี่ยนอารมณ์ในมโนภาพให้เปลี่ยนแปลงได้ตามต้องการ, แล้วถือโอกาสหน่วงความรู้สึกที่เป็นองค์ฌานขึ้นมาในขณะนั้น; พอองค์ฌานครบถ้วนก็เป็นอุปนา, ได้บรรลุฌานใดฌานหนึ่ง; เช่น ปฐมฌานเป็นต้น, จนกระทั่งถึงฌานที่สูงขึ้นไป ด้วยการปลดอารมณ์ที่เป็นองค์ฌานนั้นทิ้งออกไป ๆ แล้วก็ชำนาญจนหยุดอยู่ในฌานไหน นานเท่าใดก็ได้ เรียกว่าสมาบัติ.

อานิสงส์ ของ สมาธิ

เรื่องที่จะพูดเป็นเรื่องสุดท้ายก็คือ **อานิสงส์** อานิสงส์ของการเจริญสมาธินี้ก็ควรจะทราบ; เพราะว่ามันเป็นประโยชน์ที่จะพึงได้รับ และแม้ว่ายังไม่ได้รับประโยชน์ ก็ยังเป็นกำลังใจ เป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดกำลังใจ ในการที่จะทำจริง ๆ ดังนั้น เราควรจะรู้อานิสงส์หรือผลของมัน. ที่จริงเราต้องเข้าใจไปจนถึงว่า ธรรมชาติแท้ ๆ ธรรมชาติล้วน ๆ มันก็ต้องการความสงบ. ใครจะเอียงได้ตามใจ แต่

อาตมารู้สึกว่าธรรมชาติแท้ ๆ คือความสงบ. **ความวุ่นวายเป็นสิ่งผิดธรรมชาติ ธรรมชาติมันต้องการให้เป็นอย่างสงบ** ไม่ต้องการความวุ่นวาย. ฉะนั้น การจะทำอะไรให้เป็นไปเพื่อความสงบนี้มันเป็นเกลอกับธรรมชาติ, เข้ากันได้กับธรรมชาติ, ไปด้วยกันได้กับธรรมชาติ; แล้วความสงบนั้นเป็นความสงบสุข. ถ้าไม่สงบก็ไม่ใช่ธรรมชาติ; พุทธกันอย่างนี้ดีกว่า ว่ามันผิดธรรมชาติ. ถ้าจะถือเอาความไม่สงบเป็นธรรมชาติมันก็มีเหตุผลที่จะค้านว่าส่วนมากนั้นสงบ; ที่ไม่สงบนั้นมาเป็นครั้งคราวชั่วคราวประเดี๋ยวประด๋าว, ส่วนที่เป็นความสงบนั้น คล้าย ๆ กับว่าเป็นอยู่ตลอดเวลา.

เนื้อแท้ของธรรมชาติคือความสงบ และ เป็นไปเพื่อความสงบ. ผลของสมาธิก็คือเพื่อความสงบเป็นข้อแรก; ไม่วุ่นวาย. นี่เราได้เกลอกับธรรมชาติ มีความสงบได้โดยง่าย. แต่ความสงบนี้มีหลายชั้น; สงบง่าย ๆ ตามธรรมชาติทางวัตถุ นั้นมันก็ดีเหมือนกัน ไม่ใช่ไม่ดี ดีกว่าวุ่นวาย. แต่ **เราต้องการความสงบทางจิตใจ, ต้องมีบทเรียนสำหรับฝึกทางจิตใจคือสมาธิ.** เมื่อสงบจะมีความเจริญทางจิตใจในส่วนปัญญา.

มีหลักทั่วไปทุกหนทุกแห่งในพระบาลีว่า : **สมาธิโต ยถาภูตํ ปชานาติ** - เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง. **นี่คือ อานิสงส์ของสมาธิ** ที่มีเต็มไปตรงนั้นนี้ตรงนั้นในพระคัมภีร์ : **ว่าเมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง;** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ **เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้ชัดเจน.

อานิสงส์สำหรับเอาไว้อสอนคนแรกบวชว่า : สมาธิปริภาวิตา ปญญา

า

มหาบุรุษ โหติ อหานิสังสา; แปลว่า **เมื่อสมาธิอบรมดีแล้ว ปัญญาย่อมมีผลใหญ่ ย่อมมีอานิสงส์ใหญ่.** ถ้าเราอบรมสมาธิดีแล้ว จะเกิดความเห็นแจ้งตามที่เป็นจริง ขึ้นมาอย่างใหญ่หลวง. นี่ก็เป็นธรรมชาติอันเร้นลับลึกซึ้งอีกอันหนึ่ง; คล้าย ๆ

กับว่า จิตนี้รู้อะไรหมดได้โดยธรรมชาติในตัวเอง แต่เดี๋ยวนี้มันรู้ไม่ได้ เพราะมีอะไรมาปิดบัง; คือข้าศึกของสมาธินั้นแหละ เช่นนิวรณ์ต่าง ๆ นั้นแหละ.

เมื่อเรามีจิตใจที่หม่นหมองโดยไม่รู้สีกตัว กัดดก ลุ่ม รู้อะไรไม่ได้ คิดอะไรไม่ออก คิดเท่าไร ก็คิดไม่ออก; แต่ **พอทำจิตให้เกลี้ยงเกลา** เท่านั้นเอง **คำตอบนั้นออกมาเอง** โดยไม่ต้องมีใครมาบอก. นี่ลองสังเกตว่า บางทีเราตื่นนอนขึ้นมาเท่านั้น ไม่ได้ทำอะไร ปัญหาที่ค้างอยู่ในใจนั้นตอบออกมาได้; อ้าว, อย่างนั้น ๆ เป็นตุเป็นตะไป. นี่เพราะว่าในเวลาตื่นนอนคราวนั้น จิตมีความสงบเป็นสมาธิ มีลักษณะเป็นสมาธิ.

ทีนี้ ทวนเดิมของสิ่งที่เรียกว่าจิต คือรู้อะไรได้ในตัวเอง มันก็ทำหน้าที่. ที่จริงมันก็จะสะสมความรู้อยู่ทุกวันทุกเดือนทุกปี อัดไว้เห็บไว้ข้างใน; แต่ถ้าจิตไม่เป็นสมาธิมันใช้ไม่ได้ ไม่มีโอกาสจะใช้ ไม่เข้ารูปกันได้เลย. **พอจิตเป็นสมาธิมันปรุงเป็นความรู้ขึ้นมาได้** อย่างนี้. นี่ **ลักษณะของสิ่งที่เรียกว่าสมาธินั้น** ก็คือทำให้เห็นจริง, **เห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง** ตามที่เป็นจริง ได้ในตัวเอง โดยอัตโนมัติ.

นี่คืออานิสงส์ใหญ่ของอานิสงส์ทั่วไป คือเราจะไม่พูดถึงอานิสงส์ ๔ อย่างที่พูดแล้วพูดเล่ามาแต่ต้น : อานิสงส์ของสมาธิเพื่อความสุขในปัจจุบัน, เพื่อหุติภัยเพื่อตาทิพย์, เพื่อความสมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะ, เพื่อสิ้นอาสวะ; นั้นพูดตามแบบก็รู้กันอยู่แล้วจะไม่พูดอีก. ที่ต้องการจะพูดนี้ก็ถือว่า **เราใช้สมรรถภาพอันลึกซึ้ง ลึกลับของจิตได้เดี๋ยวนี้**. ก่อนนี้เราไม่สามารถจะเอามาใช้ได้ แต่เมื่อเราทำสมาธิได้ เราจะเอาอำนาจหรือคุณสมบัติอันลึกซึ้งที่สุดของจิตนี้ ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ โดยการทำให้เป็นสมาธิ. นี่เป็นหลักทั่วไปโดยเฉพาะในพุทธศาสนา.

ทีนี้ อยากจะพูดถึง **อานิสงส์ที่อาจจะนำมาใช้ได้กับคนสมัยนี้** แก่คนสมัยปัจจุบันนี้. ในโลกอันร้อนระอุเป็นไฟนี้ จะเอาสิ่งที่เรียกว่าสมาธิในพุทธศาสนา มาใช้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร.

บางคนอาจจะรู้สึกว่าการขัดกันโดยสิ้นเชิง อย่าไปพูดถึงดีกว่า; แต่ที่แท้แล้วไม่ใช่อย่างนั้น มันเป็นสิ่งที่เขาจะมาประยุกต์ให้เป็นประโยชน์ได้กับมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน. พุทธดักหน้าไว้ที่ก็พูดว่า **โลกบัดนี้ยังต้องการสิ่งที่เรียกว่าสมาธิอย่างยิ่ง** ยิ่งกว่ายุคไหน ๆ เสียอีก; หมายความว่าถ้าสบายดีแล้ว จะไปต้องการอะไรกัน มันก็ไม่ต้องทำอะไร. เดียวนี้มนุษย์มีทุกข์มาก ต้องการสิ่งที่จะมาแก้ไขหรือดับความทุกข์นี้เสีย; จึงต้องใช้จิตที่มีสมรรถภาพในลักษณะ ที่เรียกว่า สมาธินี้แหละก่อน.

ในที่นี้ก็อยากจะพูดถึงลักษณะของความเป็นสมาธิ ที่ประกอบอยู่ด้วย **คุณสมบัติที่ต้องการกันอย่างยิ่ง แม้ในปัจจุบันนี้**. ฉะนั้น ขอให้ท่องไว้เลย จำไว้ให้แม่นยำถึงกับท่องไว้ได้เลยว่า : **ปริสุทฺโธ, สมาหิต, กัมมณีโย** ; ๓ คำ. **ปริสุทฺโธ** แปลว่า **ปริสุทฺธิ์, สมาหิต** แปลว่า **ตั้งมั่น, กัมมณีโย - ว่องไวในหน้าที่การงาน**. จิตที่ปริสุทฺธิ์ แล้วจิตนั้นตั้งมั่น แล้วจิตนั้นว่องไวในหน้าที่ของมัน; เมื่อรวมกันทั้ง ๓ นี้เรียกว่า **จิตนั้นมีสมาธิ** หรือ **เป็นสมาธิ**.

คนโดยมากไปคิดว่า สมาธิแล้วก็ต้องหลับตา ตัวแข็ง นั่งอยู่เฉย ๆ จึงเป็นสมาธิ. อย่างนั้นว่าเขาเอง ในพระคัมภีร์ไม่ได้ว่าอย่างนั้น; ระบุ **ลักษณะของความเป็นสมาธิที่ถึงที่สุดแล้วว่า ได้แก่จิตสะอาด, แล้วก็ จิตตั้งมั่น, แล้วก็ จิตว่องไว** ในหน้าที่ของมัน. จะให้คิดอะไรก็คิดได้ดี, จะให้หยุดก็หยุด, จะทำอะไรก็ทำได้ดีทั้งนั้น.

ปริสุทฺโธ ก็คือว่าเวลานั้นไม่มีอะไรสกปรกเศร้าหมอง; เพราะฉะนั้นจิตจึงได้คุณสมบัติเดิมแท้ของมันมาทำหน้าที่. **สมาหิต** ตั้งมั่นนั้นหมายถึงว่ามันไม่พรวา; กระแสของจิตหรือกำลังของจิตไม่พรวา มารวมอยู่ที่จุดเดียว; ฉะนั้น จึงมั่นคง แข็งแรง ตั้งมั่น. แล้ว **กัมมณีโย** นี้เพราะว่าถูกอบรมดีที่สุดในแล้ว สามารถจะใช้ทำอะไรได้ทุกอย่าง.

ประโยชน์ ของสมาธิ ในสมัยปัจจุบัน

ถ้าพูดกันถึงสมัยปัจจุบันหยก ๆ นี้ จะเอาสมาธิมาใช้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร? การที่จะประยุกต์กับปัจจุบันนี้ ก็ต้องใช้คุณสมบัติของจิต คือ :-

คุณสมบัติที่ ๑ ถ้าจิตบริสุทธิ์ มันก็ไม่ทำคอร์รัปชัน ในสมัยที่โลกเต็มไปด้วยคอร์รัปชัน; นี่ บริสุทธิ์ ลองมีจิตที่บริสุทธิ์แล้วมันไม่คอร์รัปชัน. คำว่า corrupt นี้แปลว่า จุดดำสกปรกในพื้นที่อันขาว. **บริสุทธิ์ เป็นจิตที่บริสุทธิ์แล้ว จะทำอะไรที่สกปรกไม่ได้.** ฉะนั้น สิ่งสกปรกในจิตใจของมนุษย์สมัยนี้ ขจัดออกไปได้ด้วยคุณสมบัติที่ ๑ ของจิตที่เป็นสมาธิ คือ บริสุทธิ์ .

คุณสมบัติที่ ๒ เรียกว่า สมาธิโต **ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว;** ก็เพื่อให้จิตของคนสมัยปัจจุบันนี้ไม่หวั่นไหวต่อความยั่ววนของวัตถุนิยม. ความเอร็ดอร่อย ทาตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ที่เป็นเนื้อเป็นหนัง เป็นกามารมณ์นี้ มีความยั่ววนมาก. ถ้ามีลักษณะของสมาธิโต ตั้งมั่นแล้ว คนในโลกทุกวันนี้จะสามารถทนได้สู้ได้ ไม่หวั่นไหวไปตามความยั่ววนของความก้าวหน้าของวัตถุนิยม. ผู้คนคว้าวความก้าวหน้าทางวัตถุนั้น เป็นพวกนักการค้า จะเอาประโยชน์จากคนอื่นที่ถูกลวง. เดียวนี้เราเป็นผู้ที่ใคร ๆ ลวงไม่ได้.

คุณสมบัติที่ ๓ ที่ว่า **กัมมณียะ** ว่องไวในหน้าที่การงาน; นี่เราเอาประโยชน์อย่างกว้างเลยว่าในโลกที่ก้าวหน้า ที่เจริญ ที่อะไรในสมัยปัจจุบันนี้ การงานมันเป็นการทำงานที่ยาก ที่ลำบาก ที่อะไรยิ่งขึ้น ยิ่งกว่าสมัยโบราณดึกดำบรรพ์โน้น; ฉะนั้น ถ้ามีคุณสมบัติที่เรียกว่า กัมมณียะของจิตที่เป็นสมาธินี้ จะทำการงานที่ยากให้เป็นของง่าย ให้เป็นการทำงานที่ง่าย ไม่มีอะไรยุ่งยากลำบากเกินความสามารถของเรา; เพราะว่าจิตของเราอบรมดีแล้วอย่างนี้.

นี่เรียกว่าเป็นหลักใหญ่ ๆ ที่จะเอาอานิสงส์ของจิตที่เป็นสมาธิ มาประยุกต์กันเข้ากับความต้องการของมนุษย์ในโลกสมัยปัจจุบัน: ที่จะต่อสู้กับวิกฤติการณ์ถาวรต่าง ๆ .

ควรจะมีสมาธิ อบรมวัฒนธรรม ไปในทางสูง

ที่นี้อยากจะขอรับรอง ให้มองออกไปถึงความจริง หรือข้อเท็จจริงบางอย่าง บางประการ ว่า มันถึงสมัยแล้วที่ว่า เราควรจะมีวิวัฒนาการ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านวัฒนธรรมนี้ให้เป็นไปในทางสูง; อย่าให้วกกลับไปในทางต่ำ. ที่นี้ **ทางที่จะทำได้ก็ไม่มีอะไร** นอกจาก **อบรมจิตใจเท่านั้น** : ให้เป็น**จิตใจที่สูง** ทั้งในทาง อารยธรรม ในทางศีลธรรม ในทางศาสนา. **ทางที่จะให้สูง** ไม่มีทางอื่นนอกจาก การอบรมจิต.

การอบรมจิตนี้หลักความเป็นสมาธิไม่ได้ ต้องผ่านไปในทางนั้น; เพราะเมื่อเป็นสมาธิแล้วจะต้องการอะไรก็ได้อย่างที่เข้ามาแล้ว. เดียวนี้อารยธรรมวกกลับไปหาความต่ำทราม; ไม่บังคับตัวเอง มีจิตใจต่ำทราม. ศีลธรรมก็พ่ายแพ้แก่กิเลสของมนุษย์; ศาสนาก็ถูกเหยียบย่ำไปซึ่ง ๆ หน้า คือถือกันแต่ปาก. ฉะนั้นประโยชน์หรืออานิสงส์ที่มนุษย์ควรจะได้รับโดยแท้จริงจึงสูญหายไปหมด. **เราต้องใช้เรื่องสมาธินี้แหละเป็นเครื่องมือทำให้กลับมาใหม่**; ให้มีความถูกต้องเจริญงดงามทางอารยธรรม, ทางศีลธรรม, ทางศาสนา, จึงหวังว่าท่านทั้งหลายทุกคนที่เป็นพุทธบริษัทจะได้สนใจเรื่องนี้ เพื่อจะแก้ปัญหาเหล่านี้.

ถ้าจะพูดอย่างที่เรียกว่า เห็นกันง่าย ๆ น่าชื่นใจ, แม้จะเห็นเป็นโฆษณาชวนเชื่อก็ได้ ก็ตามใจ; แต่อยากจะพูดว่า **ความสุขของมนุษย์เรา ไม่มีทางอื่น** นอกจากการปรับปรุงจิตใจให้ถูกต้อง **ไปตามหลักของการมีสมาธิ** อย่างที่เข้ามาแล้วนั้น; จะมีความสุขอย่างแท้จริงและสมบูรณ์เต็มเปี่ยม. ทางร่างกายก็มีความสุข, ทางจิตใจก็มีความสุข, ทางวิญญาณก็มีสุข; คือทางสติปัญญาความคิดเห็นก็ถูกต้อง, แล้วจิตก็ดำรงไว้ในลักษณะที่ถูกต้อง, การประพฤติทางกายทางวาจา ก็ถูกต้อง, เป็นความสุขทั้งทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ.

เดี๋ยวนี้ทางวัตถุนั้นก้าวหน้าล้นเหลืออยู่แล้ว ถ้ามีความก้าวหน้าทางจิตขึ้นมาอีก มันก็พอดี; จะช่วยควบคุมไม่ให้ความก้าวหน้าทางวัตถุนั้นเพ้อ หรือว่าล้นจนเป็นภัยขึ้นมา. เดี่ยวนี้ชีวิตของเรากำลังเทียมด้วยควายตัวเดียว คือควายทางร่างกาย, กำลังทางร่างกาย. ความก้าวหน้าในทางวัตถุก็พาไปลงเหว. เราต้องให้ชีวิตเทียมด้วยควายสองตัว คือควายตัวหนึ่ง เป็นเรื่องของสติปัญญา ทางวิญญาณ, ทางความรู้ฝ่ายจิตใจ. ควายตัวหนึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ; ส่วน ควายอีกตัวหนึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุ: เดินคู่เคียงกันไป มนุษย์นี้ก็จะปลอดภัย. นี่คืออานิสงส์ของการที่เรามีการพัฒนาในทางจิตใจ คือการทำสมาธิ; ช่วยให้ได้สิ่งที่ขาดอยู่ครั้งหนึ่ง คือทำให้ ๕๐ เปอร์เซนต์นั้นเต็มเป็น ๑๐๐ เปอร์เซนต์ขึ้นมา.

เวลานี้เรากำลังต้องการโลกที่มีความสงบสุขอย่างยิ่งแล้ว เพราะโลกขณะนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ระส่ำระสายนานาประการ เป็นสมัยที่ร้อนระอุ. โลกเรากำลังต้องการความสงบอย่างยิ่ง; ทางอื่นไม่มี นอกไปจากการที่มนุษย์ทุกคนต้องรู้จักบังคับตัวเอง ให้อยู่ในร่องในรอยตามที่ธรรมชาติกำหนดให้ คือความสงบ; และทำให้ได้เสียเร็ว ๆ ก่อนแต่ที่มันจะวินาศลงไป. ถ้าปล่อยไปตามจิตใจของมนุษย์ที่พ่ายแพ้แก่วัตถุนิยมแล้ว; ไม่เท่าไรโลกนี้จะแตกสลายหมด.

นี่ขอให้ท่านทั้งหลาย กำหนดใจความของคำบรรยายที่พูดกันวันเสาร์นี้ คือเรื่องสมาธิวัตร ว่าได้แก่ การทำจิตใจให้เป็นสมาธิ ถือว่าเป็นวัตรที่ควรปฏิบัติอยู่เป็นประจำ. ให้ถือว่าเป็นเรื่องที่คู่กันกับมนุษย์ แยกกันไม่ได้; ขึ้นแยกกันมนุษย์ไม่เป็นมนุษย์ จะเป็นสัตว์เดรัจฉาน.

การเจริญสมาธินี้ นับเนื่องอยู่ในองค์แห่งมรรค ๘ ประการ คือเป็นองค์สุดท้าย; ถ้าขาดองค์นี้แล้ว มรรคนั้นไปไม่รอด จะล้มละลายเพราะขาดกำลัง. มรรคมืดองค์ ๘ นั้น เรียกว่าเป็นมรรคหนึ่งทางหนึ่ง ซึ่งประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘ : สัมมาทิฐิ เป็นแสงสว่าง เป็นผู้นำทาง, แต่ว่า สัมมาสมาธิ อยู่ รั้งหลัง นี่เป็นตัวกำลัง.

สัมมาทิฐิ เป็นทพหน้า, **สัมมาทิฐิ** เป็นทพหลวง; นอกนั้นเป็นเครื่องอุปกรณ์
ทั้งนั้น, คือ สัมมาวาจา, สัมมากัมมันโต, สัมมาอาชีโว, สัมมาวายาโม, ฯลฯ
อะไรก็ตาม ล้วนเป็นอุปกรณ์. ตัวสำคัญคือ ตัวสัมมาทิฐิเป็นทพหน้า, สัมมาสมาธิ
เป็นทพหลวง เป็นตัวที่จะย้ายเข้าศึกโดยตรง.

ขอให้สนใจสมาธิในนามว่าสัมมาสมาธิ; เป็นองค์แห่งมรรคมีองค์ ๘
ประการ แล้วก็จะ **ได้ความปลอดภัย** คือออกไปเสียได้จากความทุกข์; ด้วยการทำ
สมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้ถูกต้องให้เหมาะสม. **สมาธิที่ควรกระทำเป็นประจำวัน**
อย่างสมาธิที่ไม่ต้องถึงฌาณ ถึงอัปปนาณัน ก็ เช่น **เจริญเมตตา นึกถึงพระพุทธเจ้า**
ฯลฯ ควรทำอยู่เป็นประจำทุกวัน; แล้วส่วน **สมาธิที่จะทำจิตให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น**
ก็ทำอยู่ตามโอกาสที่พึงจะกระทำได้; เพราะมันต้องทำจริงจัง จนฝึกจิตให้เป็นฌาณ
เป็นสมาธิ ถึงที่สุดได้. เราก็เรียกว่าเป็นผู้ชนะตัวเอง; คือชนะกิเลสแล้ว สิ่งต่าง ๆ
ก็จะเป็นไปแต่ในทางที่ดับทุกข์. มนุษย์ก็เป็นมนุษย์กันที่ตรงนี้ ตรงที่แปลว่ามีจิตใจ
สูง. เป็นมนุษย์ได้แท้จริงเท่านั้นแหละ ปัญหาหมด.

เดี๋ยวนี้ปัญหามีอยู่ว่า **ทุกคนเกือบจะไม่เป็นมนุษย์ เป็นแต่คน**; ไม่เป็น
มนุษย์ **เพราะใจไม่สูง**. ฉะนั้น **ขอให้ทำการอบรมทางจิตใจ ให้ใจสูง จะได้เป็น**
มนุษย์; พอเป็นมนุษย์กันทุกคนแล้ว ก็หมดปัญหา; ในโลกนี้ เป็นมนุษย์กันสัก
๕๐-๖๐ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ก็หมดปัญหาเหมือนกัน; เพราะมีจำนวนมากพอ ที่
จะเหนี่ยวรั้งไว้ในสภาพปลอดภัยได้. เดี่ยวนี้เป็นมนุษย์กันไม่ถึง ๒-๓ เปอร์เซ็นต์
กระมัง ถ้าถือเอาตามหลักของพระพุทธเจ้า.

ขอให้รีบแก้ไขให้เป็นมนุษย์โดยวิธีนี้ คือมีจิตใจสูง : จิตใจสะอาด,
จิตใจมั่นคง, จิตใจควรแก่การงานทุกชนิด; เมื่อ **เป็นมนุษย์ได้แล้ว** **โลกก็หมดปัญหา**.
ที่พูดกันวันเสาร์วันนี้ มีความมุ่งหมายเพียงเท่านั้น.

ขอยุติโดยสมควรแก่เวลาแล้ว.

โอสาทัพพธรรม
หลักปฏิบัติเกี่ยวกับ
อภฺรฐคิกมรรค วิสฺสุทฺธิเจต และไตรสิกขา

- ๕ -

วันเสาร์ที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ มีหัวข้อตั้งที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันอยู่เป็น
อย่างดีแล้วว่าจะได้กล่าวถึง หลักปฏิบัติเกี่ยวกับ อภฺรฐคิกมรรค, วิสฺสุทฺธิเจต
และไตรสิกขา; เป็น ๓ เรื่องด้วยกัน. บางคนได้ฟังแล้ว อาจจะคิดว่า
มากมายเหลือเกิน; ข้อที่ผู้ได้ยินได้ฟังจะรู้สึกว่มากมายเหลือเกินนี้แหละ
คือสิ่งทำให้ต้องเอาเรื่องนี้มาพูด ก็เพื่อจะพูดให้เห็นว่า มันไม่มากมาย.

ปัญหาอันนี้ก็เป็นปัญหาสำคัญอันหนึ่ง ที่กำลังมีอยู่ในเวลานี้; คือ
ข้อที่คนคิดว่าธรรมะนี้มากมาย แม้แต่จะจำก็ไม่ไหวแล้ว; อย่าว่าแต่จะปฏิบัติเลย.
นั่นเป็นความเข้าใจที่ยังผิดอยู่ : สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะนั้น ถ้ามีความเข้าใจถูกต้องดีแล้ว
มันจะเหลือเพียงเรื่องเดียว. แต่คนก็ยังมองไม่เห็นว่ มันจะเหลือเพียงเรื่องเดียว

ได้อย่างไร; เราจึงต้องเอามาพูดกันวันนี้ พอเป็นตัวอย่าง. สำหรับผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับการฟังเทศน์ฟังธรรม ก็ารู้สึกว่า คำเหล่านี้เป็นคำแปลก หรือว่าเป็นคำที่ไม่รู้ว่าอะไรมาจากไหน.

รู้จัก ความเกี่ยวเนื่อง ของข้อธรรมะ เสียก่อน

คำว่า “อัฐฐังคิกมรรค” แปลว่า มรรคประกอบไปด้วยองค์ ๘. คำว่า “วิสุทธิเจต”^{*} ก็หมายความว่า ความบริสุทธิ์ ๗. คำว่า “ไตรสิกขา” ก็หมายความว่าสิกขา ๓. กลุ่มที่หนึ่งมีองค์ ๘, กลุ่มที่สองมีองค์ ๗, กลุ่มที่สามมีองค์ ๓ ; รวมกันเข้าก็เป็นตั้ง ๑๘ อย่างแล้ว, แล้วมันจะเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างไร ก็ลองฟังดูต่อไป. ทำไมจึงเอาเรื่อง ๓ เรื่องนี้มาพูด คือเรื่องอัฐฐังคิกมรรค. เรื่องวิสุทธิเจต, เรื่องไตรสิกขา? ทั้งนี้ก็เพราะว่า ทั้ง ๓ เรื่องนี้ก็คืออริยสัจ ; ส่วนที่สำคัญที่สุด ของอริยสัจ ทั้ง ๔ ก็คืออริยสัจที่ ๔ ซึ่งเรียกว่า มรรค หนทางปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. เรื่องอัฐฐังคิกมรรคก็ดี เรื่องวิสุทธิเจตก็ดี เรื่องไตรสิกขาก็ดี; ต่างก็ เป็นหนทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ด้วยกันทั้งสิ้น.

นี่ก็เป็นการแสดงเงื่อนไขให้เห็นได้แล้วว่า ทั้งสามเรื่องนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน, โดยเนื้อแท้เป็นสิ่งเดียวกันด้วยซ้ำไป; แต่ที่มีชื่อต่างกันไปก็เพราะมองกันในแง่ต่าง ๆ กัน. และยิ่งกว่านั้น ธรรมะทั้ง ๓ กลุ่มนี้ มีวิธีปฏิบัติทางลัด ที่จะเรียกว่า เป็นเคล็ดลับสำหรับปฏิบัติไปสู่ผลสุดท้ายได้โดยง่าย. แล้วก็เป็นทางลัดทางเดียวกันในการที่จะปฏิบัติธรรมะทั้ง ๓ หมวดนี้.

^{*}วิสุทธิ ๗ คือ : สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ญาณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ .

ที่นี่ จะพูดกันโดยละเอียดต่อไปอีกสักเล็กน้อยว่า ชื่อ ทั้ง ๓ กลุ่ม นี้ เหตุไรจึง เป็นอริยสัจที่ ๔ ด้วยกัน? เมื่อเรียกว่า อัฐสังคิมรรค นี้ หมายถึงตัวหนทางที่จะเดิน เรียกว่าอัฐสังคิมรรค. ส่วนที่เรียกว่า วิสุทธิเจ็ด นั้น หมายถึงการที่ทำให้ได้ดีที่สุดในการเดิน , หรือการที่บุคคลผู้นั้นปฏิบัติได้ดีที่สุดในการเดินทางนั้น. ไตรสิกขา นั้นก็ หมายถึงความที่เป็นบทเรียน, ที่เราเรียกว่าสิกขานี้หมายความว่าความถึงเป็นบทเรียน; บทเรียนก็คือการที่ต้องเดินทางให้ดีขึ้นเอง. ลองคิดดูเถิดว่า ตัวหนทางที่จะต้องเดิน , กับ การเดินให้ดีที่สุดเท่าที่จะเดินได้, แล้ว การฝึกให้เดินให้ดีที่สุด; ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน แยกกันไม่ได้ และรวมอยู่ที่สิ่ง ๆ เดียวกัน.

บทพจน์อีกทีหนึ่งว่า : ตัวหนทางที่จะต้องเดิน, การเดินก็ต้องเดินให้ดีที่สุด การฝึกหัดก็ทำไปจนกว่าจะเดินได้ดีที่สุด; เมื่อมันเกี่ยวเนื่องกันอย่างนี้แล้ว ก็ต้องหมายถึงเรื่องปฏิบัติในสิ่ง ๆ เดียวกัน แต่มองกันคนละแง่มุม. ตัวอัฐสังคิมรรคนั้นคือตัวหนทาง; ตัววิสุทธิเจ็ด นั้นคือการทำได้ดีที่สุด, คือการเดินได้ดีที่สุดในการเดินทาง; แล้วไตรสิกขา นั้นคือระเบียบสำหรับฝึกฝนฝึกหัดเพื่อให้เดินได้ดีที่สุด. ความคาบเกี่ยวกันหรือความเนื่องกันมันเป็นอย่างนี้; แล้วทั้งหมดนี้ก็เป็นอริยสัจที่ ๔ ด้วยกันทั้งนั้น. ผู้ที่เคยฟัง ก็ทราบแล้ว; ส่วนผู้ที่ยังไม่เคยฟัง ก็ยังไม่ทราบว่า จะเป็นอริยสัจที่ ๔ ได้อย่างไร. เรื่องอริยสัจทั้ง ๔ อย่าง ก็คือเรื่องจริง ที่มีประโยชน์ที่สุด; มีอยู่ ๔ เรื่องด้วยกัน :-

เรื่องที่ ๑ คือเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ทั้งหมด, เรื่องที่ ๒ คือเรื่องเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์นั้นทั้งหมด, เรื่องที่ ๓ คือเรื่องการดับหรือความดับของความทุกข์นั้นไม่มีเหลือ, และอริยสัจเรื่องที่ ๔ คือวิธีที่จะให้ซึ่งความดับแห่งความทุกข์โดยไม่มีเหลือ; ทั้ง ๔ เรื่องนี้เรียกอริยสัจ ๔. คำว่า อริยสัจ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ; ความจริงที่ทำบุคคลให้เป็นพระอริยเจ้า. นี่เป็นตัวพุทธศาสนาทั้งหมด, หรือว่าคำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมดก็รวมอยู่ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้.

เรื่องอริยสัจ ๔ จะเป็นเรื่องที่สมบูรณ์ได้นั้นเราจะต้องมีปัญหา แล้วเราต้องการแก้ปัญหานั้น ๆ. ปัญหานั้นก็คือเพราะมีความทุกข์ เราจึงต้องการที่จะดับซึ่งความทุกข์นั้น. ถ้าไม่มีความทุกข์ก็คือไม่มีปัญหา แล้วก็ไม่ต้องทำอะไร.

เรื่องอริยสัจนี้ถ้าพูดเป็น ๒ คู่ ก็จะยิ่งฟังง่าย คือว่า : **ความทุกข์กับความดับทุกข์.** ที่นี้ **ความทุกข์แยกออกเป็น ๒** คือความทุกข์กับเหตุให้เกิดทุกข์; **ความดับทุกข์ก็แยกเป็น ๒** คือ ความดับทุกข์มีสภาพเป็นอย่างไร, แล้วเราจะต้องทำอย่างไรจึงจะถึงสภาพนั้น; นี่ก็เลยเป็นอริยสัจ ๔ ขึ้นมา. ผู้ที่ได้เคยฟังมาแล้วเข้าใจแล้วก็ดี หรือว่าได้ฟังมาแล้วแต่ยังเข้าใจไม่สมบูรณ์ก็ดี ขอให้พยายามทำความเข้าใจให้ชัดเจนแจ่มแจ้งสมบูรณ์ในเรื่องทั้ง ๔ นี้; เพราะว่าเรื่องอริยสัจ ๔ นี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

ในเรื่องอริยสัจทั้ง ๔ นี้ ท่านทั้งหลายลองคิดว่า เรื่องไหนสำคัญที่สุด ? คือเรื่องความทุกข์อย่างหนึ่ง, เหตุให้เกิดความทุกข์อย่างหนึ่ง, ความไม่มีทุกข์อย่างหนึ่ง, แล้วทางให้ถึงความไม่มีทุกข์อย่างหนึ่ง; **๔ เรื่องนี้เรื่องไหนสำคัญที่สุด?** ถ้าใครครวญดูให้ดีก็จะพบเห็นได้ด้วยตนเองว่า **เรื่องที่ ๔ คือเรื่องวิธีการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นั้นแหละ** สำคัญที่สุด เพราะว่าถ้าไม่มีเรื่องนี้แล้ว ความดับทุกข์ก็มีขึ้นไม่ได้; มันได้แต่พูดเท่านั้น. เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้และต้องปฏิบัติให้ได้ในอริยสัจเรื่องที่ ๔ คือเรื่องการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความทุกข์จึงจะดับไปได้จริง. นี่แหละ คือเหตุผลข้อที่ว่า ธรรมะหมวดใดก็ตามที่เป็น**การปฏิบัติเพื่อว่าให้ถึงความดับแห่งทุกข์นี้เราต้องถือว่าเป็นธรรมะที่สำคัญ.** เพราะฉะนั้นในวันนี้จึงได้เอาข้อธรรมะที่เกี่ยวกับอริยสัจมากล่าวให้ฟังอย่างน้อย ๓ หมวด; และถ้าเข้าใจใน ๓ หมวดนี้แล้ว ก็ย่อมจะเข้าใจได้ทั้งหมด แม้จะมีอีกกี่สิบหมวดก็ตาม.

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอภิสัมมัตตวิสุทธิจิต และไตรสิกขา

เรื่องที่เอามาให้เข้าใจวันนี้ ก็คือเรื่อง **อภิสัมมัตตวิสุทธิจิต** ได้แก่วิถีหนทางที่จะเดินนั้นแหละ, แล้วก็เรื่อง **วิสุทธิจิต** คือลักษณะที่เดินให้ดีที่สุดนั้นคืออะไร, แล้วก็เรื่อง **ไตรสิกขา** คือเรื่องบทเรียนที่จะต้องฝึกฝน; มีอยู่เพียงเท่านั้น : **ทางสำหรับเดิน**, ลักษณะของการ **เดินให้ดีที่สุด**, แล้วก็การ **หยุดเดิน**; ทั้งหมด นี่เป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับการดับทุกข์. หลักปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ก็จะได้พูดกันโดยละเอียดต่อไป.

สำหรับข้อที่ว่า มีทางลัด หรือว่า **เคล็ดลัด** สำหรับปฏิบัติโดยง่าย โดยสะดวก มัน **ก็มีอยู่**; และ **เคล็ดลัดอันนี้ใช้ได้แก่ธรรมะทุกหมวด** และโดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมะ ๓ หมวดที่ได้เอามาเป็นหัวข้อบรรยายนี้ ก็ได้ใช้สิ่งที่เรียกว่าเคล็ดลัด หรือว่าทางที่ลัดอย่างเดียวกันเลยทีเดียว. การปฏิบัติอภิสัมมัตตวิสุทธิจิต มีวิธีลัดอย่างไร การปฏิบัติวิสุทธิจิต ก็มีวิธีลัดอย่างนั้น, และการปฏิบัติไตรสิกขาก็มีวิธีลัดอย่างนั้น; และเป็นทางลัดทางเดียวกันเสียด้วย, ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไปข้างหน้า. แต่หัวข้อสำคัญ นั้น มีใจความสั้น ๆ ที่พูดได้เลย ว่าเป็น : **การประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ในเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ**. คนบางคนอาจจะยังไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่าอายตนะนั้นคืออะไร? จึงต้องมีการอธิบายกันบ้างพอสมควรเพื่อประโยชน์แก่บางคน.

สิ่งที่เรียกว่า “อายตนะ” นี้ ที่แท้ก็ แปลว่า **สิ่ง** เท่านั้นเอง, เช่นเดียวกับ “ธรรม” คำนี้แปลว่าสิ่ง. คำว่า **อายตนะ** ก็แปลว่า **สิ่ง** ด้วยเหมือนกัน; แต่ว่าอายตนะ หมายถึงสิ่งซึ่งจะเป็นที่กระทบซึ่งกันและกัน. สิ่งที่อยู่ข้างใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่างนี้ เรียกว่า **อายตนะภายใน** คือสิ่งที่อยู่ข้างใน. ที่นี้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ ที่จะมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น, สิ่งเหล่านั้นมันอยู่ข้างนอก; ดังนั้น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ จึงถูกเรียกว่าสิ่งที่อยู่ข้างนอก สำหรับจะมากกระทบกันเข้ากับสิ่งข้างใน. สิ่งที่อยู่ข้างนอก

นี้เรียกว่า **อายตนะภายนอก**, แปลว่า สิ่งที่จะเข้ามาจากภายนอก มากระทบกันกับอายตนะภายใน. **ข้างนอกก็เรียกว่าอายตนะภายนอก, ข้างในก็เรียกว่าอายตนะภายใน**; คือ เรียกกันว่าอายตนะด้วยกันทั้งหมดซึ่งแปลว่า สิ่ง.

ที่นี้ คำว่า “สิ่ง” ยังใช้ได้กว้างขวางขึ้นไป จนกระทั่งถึงว่า **มนิพพาน** ซึ่งเป็นผลสุดท้าย; **ก็เรียกว่าอายตนะด้วยเหมือนกัน**. พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า “อตุถิ ภิกขเว ตทายตน์ ฯลฯ - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, อายตนะนั้นอยู่ ฯลฯ นี้หมายถึงนิพพาน. คำว่าอายตนะแปลว่าสิ่ง : ถ้าอยู่ข้างในเรียกว่าอายตนะภายใน, ถ้าอยู่ข้างนอกเรียกว่าอายตนะภายนอก. ที่นี้คนเรา **ไม่รู้จัก “สิ่ง” นี้ ก็เลยทำอะไรไม่ถูก . และแก้ปัญหาต่าง ๆ ไม่ได้; เพราะไม่รู้จักสิ่งข้างนอกข้างในนี้เอง**.

นอกจากจะมีชื่อว่า อายตนะ ซึ่งเพียงแต่แปลว่าสิ่งแล้ว; ก็ยังมีอีกชื่อหนึ่งที่สำคัญกว่านั้น เรียกว่า **อินทรี**. **อินทรีแปลว่าสิ่งสำคัญ หรือของสำคัญ หรือว่าของที่ใหญ่โตสำคัญ**. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๖ นี้ ก็เรียกว่า อินทรีด้วย เป็นสิ่งสำคัญข้างใน ที่จะให้เกิดเรื่องเกิดราว ถ้ามี **อายตนะข้างนอกมากระทบกับสิ่งที่เรียกว่าอินทรี** นี้แล้ว; มันก็เกิดเรื่องใหญ่เท่านั้นเอง. ข้างนอกก็มีอยู่ ๖, ข้างในก็มีอยู่ ๖ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ. หรือพูดให้เห็นชัดก็คือมีความร้ายกาจ เมื่อมีการกระทบกันระหว่างอายตนะข้างนอกกับอายตนะข้างในแล้ว ก็มีปัญหากเกิดขึ้น แล้วแต่ว่า คน ๆ นั้นจะมีความรู้สึก มีสติปัญญา พอที่จะจัดจะทำให้เป็นไปในลักษณะที่เป็นประโยชน์หรือไม่; ถ้าไม่มีความสามารถอย่างนี้แล้ว มันก็จะเป็นไปในทางที่เป็นโทษ.

ตัวอย่าง เช่นตาเมื่อกระทบกันกับรูป; ถ้าคนซึ่งเป็นเจ้าของตานี้ไม่มีความรู้พอ, ไม่มีสติสัมปชัญญะพอ; การกระทบของตากับรูปนั้นทำให้เกิดเวทนา: เป็นสุขหรือเป็นทุกข์; แล้วคนนั้นก็มีความรู้สึกหลงใหลในเวทนานั้น ที่เรียกว่า

ยึดถือ, มีความอยากเกิดขึ้นในเวทนานั้น. ถ้าเวทนานั้นเป็นสุข ก็อยากได้ อยากยึดครอง; ถ้าเวทนานั้นไม่เป็นสุข เป็นทุกข์ก็อยากจะทำลาย เสีย หรืออยากจะทำผลัดออกไป. เวทนาอย่างแรกทำให้เกิดความรัก, เวทนาอย่างหลังทำให้เกิดความโกรธ; ก็มีความรู้สึกที่ว่า ตัวเรารัก หรือ ตัวเราโกรธ; ล้วนแต่เป็นความวุ่นวาย ไม่ใช่ความสงบ. เรื่องรักก็เป็นเรื่องวุ่นวาย, เรื่องโกรธก็เป็นเรื่องวุ่นวาย; เรื่องไม่รักและไม่โกรธเท่านั้น จึงจะเป็นเรื่องไม่วุ่นวาย.

ถ้าคน ๆ นั้นมีความรู้เพียงพอ มีสติสัมปชัญญะเพียงพอ; พอตากะทบกันกับรูป สติสัมปชัญญะมีพอ, ปัญญาก็เกิด ทำให้รู้ว่า มันเป็นเรื่องที่รูปมากะทบตา; แล้วก็วางที่จะไม่ไปหลงรักหรือหลงเกลียด; จะมีความรู้แต่เพียงว่าควรจะทำอย่างไร; ถ้ามีเรื่องที่จะต้องจัดต้องทำในเรื่องที่เกี่ยวกับรูปที่มากะทบนั้น ก็จัดก็ทำไปโดยไม่ต้องมีความรักหรือความเกลียด, ไม่ต้องมีความโกรธ, ไม่ต้องมีความเกลียด; คือไม่มีความยินดียินร้าย. ถ้ามีเรื่องที่จะต้องทำก็ทำไป; ถ้าไม่มีเรื่องที่จะต้องให้ทำอะไร ก็ไม่ไปรู้ไปชี้กับมัน. กระทบแล้ว ก็ให้กระทบไป เฉย ๆ เลิกกัน. ถ้าทำได้อย่างนี้ไม่มีความทุกข์; ถ้าไม่ทำอย่างนี้จะต้องมีความทุกข์. เมื่อมีการกระทบระหว่างอายตนะแล้ว มีทางที่จะเป็นไปเพียงสองอย่างเท่านั้น.

สำหรับเรื่องหูได้ยินเสียง, จมูกได้กลิ่น, ลิ้นได้รส, ผิวกายได้รับสัมผัสทางผิวหนัง, หรือใจได้รับอารมณ์สำหรับให้รู้สึกคิดนึกนี้ ; คุุไหนก็ตามมันมีเหมือนกันหมด : คือว่าถ้ามีสติสัมปชัญญะ มีความรู้พอ ก็ไม่เกิดความรู้สึกที่เป็นยินดีหรือยินร้าย; เพียงแต่รู้สึกว่า ควรจะต้องทำอย่างไร ก็ทำไปอย่างนั้น ; ถ้าไม่ต้องทำอะไรก็เฉยเสีย. พอไม่มีความรู้ หรือมีความรู้ แต่เผลอไป ความรู้มาไม่ทัน มันก็เป็นไปในทางที่จะต้องยินดียินร้าย; แล้วยึดมั่นในความยินดียินร้าย จนเป็นเรื่องตัวกู - ของกู ไปหมด; มันก็ มีความทุกข์.

เคล็ดลับที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ตรงนี้นิดเดียวเท่านั้น ว่า : เมื่อมีการกระทบทางอายตนะแล้ว มีความรู้สึกตัวทั่วถึงหรือไม่; ถ้ามีความรู้สึกตัวทั่วถึง ก็ไม่ปล่อยให้เรื่องที่มากระทบนี้ ประดังจิตใจให้เป็นกิเลส; แล้วก็ไม่มีความทุกข์เพราะไม่มีกิเลส. ที่นี้ถ้าไม่มีสติสัมปชัญญะเพียงพอ ปล่อยไปตามเรื่องตามราว ตามบุญตามกรรม ก็เกิดการปรุงเป็นกิเลส; แล้วก็เป็นความทุกข์เพราะอำนาจของกิเลสนั้น.

นี้เป็นเรื่องสำคัญมาก ฉะนั้นขอพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ พูดจนให้เข้าใจได้ดีที่สุด; ว่าเมื่อมีการกระทบระหว่างอายตนะภายนอกกับอายตนะภายในแล้ว เป็นเรื่องสำคัญที่สุดของคนเรา ที่จะมีความสุขหรือมีความทุกข์เกิดขึ้นตรงนี้เอง. ฉะนั้น ทุกคนจะต้องพยายามศึกษา ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ให้ดี ๆ, รู้จักสิ่งที่เรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ ที่จะมากระทบกันเข้ากับตา หู จมูกลิ้น กาย ใจ นี้ให้ดี ๆ.

เดี๋ยวนี้เราไม่รู้ จึงปล่อยไปตามเรื่อง คือแล้วแต่ว่ามันจะรู้สึกขึ้นมาอย่างไร. แล้วที่ร้ายไปกว่านั้นก็คือว่า อะไรถูกใจเรา เราก็เอาใหญ่เลย ฉะนั้นความยินดียินร้ายมันก็มีมาก. ทางยินดีก็มีมาก ทางยินร้ายก็มีมาก ที่นี้ความรู้สึกมันก็ร้อนเป็นไฟ. สิ่งที่มาให้รักให้พอใจ มันก็ร้อนไปแบบหนึ่ง; สิ่งที่มาให้เกลียดให้โกรธ มันก็ร้อนไปอีกแบบหนึ่ง; ไม่มีอะไรเย็น. มันจะเย็นได้ ก็ต่อเมื่อรู้จักทำให้ไม่เกิดความยินดียินร้ายเท่านั้น.

นี้เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นเคล็ดลับของธรรมชาติ; ที่พระศาสดาได้ตรัสรู้แล้วนำมาสอน. แล้วเราก็เอามาบอกกล่าวต่อ ๆ กันไป. ขอพูดย้ำแล้วย้ำอีกตรงข้อที่ว่านี้ นี่คือ **เรื่องสำคัญที่สุดของมนุษย์**; อะไรจะเกิดขึ้นก็เพราะ “**สังเหล่านี้**” เท่านั้น : เพราะการกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นี้เท่านั้น. ขอให้ยอมเสียเวลาสักหน่อย มานึกถึงว่า “**สังเหล่านี้**

เท่านั้น” หมายความว่าอย่างไร? หมายความว่า **ทุกสิ่งและทั้งหมด นับตั้งแต่ว่าโลกนี้ มีความหมายเป็นโลกขึ้นมาก็เพราะว่าเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** ; ลองอย่ามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ดูซิมันจะเป็นอย่างไร; มันก็มีค่าเท่ากับโลกนี้มิได้มี. ถ้ามนุษย์ หรือสัตว์ก็ตาม ไม่มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เท่านั้นแหละ; โลกนี้มันก็เหมือนกับ ไม่มี เพราะมันรู้สึกไม่ได้ : รู้สึกทางตาไม่ได้, รู้สึกทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใดทางหนึ่งก็ไม่ได้; ก็เท่ากับว่าโลกนี้ ไม่มี.

โลกนี้มีลักษณะเหมือนกับมีอยู่ อย่างที่เราเห็น ๆ รู้สึกอยู่ที่นี่ เพราะว่าเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่เป็นข้อแรกที่ว่า **โลกนี้มี เพราะว่ามีมนุษย์มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** สำหรับรู้สึกต่อสิ่งเหล่านั้น : ที่เรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อัมมารมณ. ฉะนั้นโลกข้างนอกก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อัมมารมณ. ที่จะมากระทบกับโลกข้างใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; มันจึงเป็นโลกขึ้นมาได้โดยสมบูรณ์ คือเป็นโลกขึ้นมาได้โดยสมบูรณ์. เพราะฉะนั้นโลกนี้ก็ มีอยู่อย่างที่เราเรียกว่าโลกนี้มีอยู่. ถ้ามีฉะนั้นแล้ว ก็ไม่มีความหมายอะไร. จะมีอะไรก็อย่างในโลกนี้ก็ตาม เมื่อไม่มีมนุษย์ที่เป็นผู้รู้สึก ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ว; ก็มีค่าเท่ากับโลกไม่มี หรือถือว่าไม่มีได้. นี่คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้มีโลกขึ้นมา.

ทีนี้ มันไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ยังทำเรื่องร้ายไปกว่านั้น; เพราะการที่ มนุษย์ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับรู้จักโลก รู้สึกต่อโลกนี้; **ถ้าไม่มีความรู้ ที่ถูกต้องและเพียงพอประกอบกันอยู่ด้วยแล้ว** อายตนะเหล่านั้นจะมีความรู้สึกสำหรับ ให้เป็นทุกข์. ที่เป็นทุกข์ก็เพราะว่า ทำให้เกิดความรู้สึกที่ยึดมั่นถือมั่น ที่เรียกว่า อุปาทาน.

ตัวอย่างเช่น พอตาเห็นรูปเป็นต้นนี้ ก็เกิดความรู้สึกที่เป็นเวทนา : สบาย หรือไม่สบาย, ชอบใจหรือไม่ชอบใจ, น่ารักหรือไม่น่ารัก, น่ายินดีหรือไม่น่ายินดี;

จะรู้สึกเป็นความรู้สึก ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง; ตรงกันข้าม. ถ้านำรักก็ดี
อุปาทานไปในทางมีความยินดี จะยึดครอง; ถ้านำเกลียดน่าชัง ก็มีอุปาทาน
ไปในทางที่ว่า จะทำลายมัน หรือว่าจะนำเกลียดน่าชังนั้น.

ในส่วนที่ไปรักมัน; ก็ทำให้เกิดเรื่องราวใหญ่โตไป จนได้ฆ่าได้ฟัน
รบฆ่าฟันเป็นสงครามเป็นอะไร รุนวายเป็นไปทั่วโลก นี้ ก็ เพราะอุปาทานนี้เป็น
เหตุ : เพราะมีอุปาทานในทรัพย์สมบัติของกู, ในประเทศชาติของกู, ในสิ่งที่ถือว่า
เป็นของกูเหล่านี้; เพราะเมื่อสิ่งนั้น ๆ ล้วนแต่เป็นที่น่ารักน่าพอใจไปทั้งนั้น จึง
ต้องหวงแหน ต้องต่อสู้ป้องกันรักษา; ทำให้เกิดการเบียดเบียนกันขึ้น. ที่ร้ายไป
กว่านั้นก็คือว่า แม้จะไม่มีใครทะเลาะวิวาทกันกับคนอื่น; มันก็เป็นทุกข์ทรมานอยู่
คนเดียว เพราะความรักเพราะความยึดมั่นถือมั่น มันผูกพันจิตใจ, เผลอลงจิตใจ,
เร่งรัดจิตใจ. อย่างนี้ก็เรียกว่ามีความทุกข์ด้วยเหมือนกัน.

ในส่วนที่เป็นความโกรธนั้น ก็เป็นความรู้สึกที่เดือดร้อนเป็นทุกข์อยู่แล้ว;
แล้วยังขยายตัวเป็นความพยาบาท, เป็นความปองร้ายอะไรออกไปอีกมากมาย. ฉะนั้น
คนจึงทำอันตรายกันโดยเอาสิ่งที่เขาไม่ชอบนั้นแหละเข้าไปใส่ให้; คนที่ถูกใส่ให้
ก็มีอาการเหมือนกับเป็นบ้า เมื่อกระทบกับสิ่งที่ไม่พอใจนี้.

ทั้งหมดนี้ เป็นตัวอย่างที่แสดงว่า : เรื่องต่าง ๆ นี้ ขึ้นอยู่ที่ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นธรรมะชั้นโลก. ธรรมะชั้นต้น ๆ ตามที่รู้สึกกันอยู่
นั้นขึ้นอยู่กับตัวกู - ของกู ตามความรู้สึกชั่วขณะเวลานั้น; แต่หารู้สึกไม่ว่า ตัวกู - ของกู
นี้ออกมาจากรากฐาน กล่าวคือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตในใจ เพราะได้มีการกระทบ
กันระหว่าง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ อัมมารมณ. ผู้มีปัญญา
มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้ทรงเห็นเรื่องนี้ ตรัสรู้
เรื่องนี้แล้วก็สอนเรื่องนี้. ฉะนั้นทุกเรื่องจึงมารวมอยู่ที่เรื่องนี้; เมื่อรู้เรื่องนี้
อาจจะขยายตัวออกไปเป็นทุกเรื่อง.

การควบคุมความรู้สึกที่เป็นทุกข์, ไม่ให้มีความทุกข์

สำหรับวันนี้เราจะพูดกันถึงข้อที่ว่า เรื่องนี้จะขยายตัวออกไปเป็นอัฐสังคัมมรรคหรือว่าจะเป็นวิสุทธิทั้งเจ็ด หรือจะเป็นไตรสิกขาสามได้อย่างไร โดยที่เราจะพูดกันในแง่ที่เราจะควบคุมความรู้สึกที่เป็นทุกข์นี้; เพื่ออย่าให้มีความทุกข์เท่านั้น; ไม่จำเป็นจะต้องไปพูดถึงเรื่องตัวความทุกข์เป็นอย่างไร, หรือว่าเหตุให้เกิดความทุกข์นี้เป็นอย่างไร; เพราะรู้แล้ว และเพียงแต่รู้ ไม่ทำให้เกิดหน้าที่อะไรขึ้นมา.

หน้าที่ที่มีอยู่เพียงแต่ว่า จะตัดต้นเหตุของความทุกข์นี้อย่างไร? นี่คือเรื่องที่จะต้องปฏิบัติ. สำหรับเรื่องปฏิบัติทั้งหมด จะมารวมอยู่ที่ **ควบคุม** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; หรือว่าบังคับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; หรือว่ารู้จักรู้แจ้ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ในตอนนี้อาจจะบัญญัติไว้พอเป็นเครื่องสังเกตที่ก่อนว่า ถ้าเรา **ควบคุม** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ให้ดี, ใช้คำว่าควบคุมนะ, **ดูแลควบคุม** เกี่ยวกับเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ให้ดี; **อย่าให้มีข้อผิดพลาด** เราก็คือเป็นคนที่มึสติที่ได้.

ที่นี้ ที่มากไปกว่านั้น ถ้าเราสามารถบังคับให้มันอยู่ในอำนาจ ให้หยุดอยู่ได้; **ควบคุม** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้ดี; อย่างนี้ก็มึสติ. ถ้าบังคับ ให้อยู่ในอำนาจให้หยุดอยู่ได้ตามที่ต้องการก็เป็นสมาธิ. ถ้าเรารู้แจ้ง **ประจักษ์** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นอย่างดีนี้; เราก็คือมีปัญญา. เพราะฉะนั้น สติ สมาธิ ปัญญา ก็เป็นเรื่องที่เนื่องกันอยู่กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; โดยเฉพาะ การที่เราสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ ในทางที่ถูกต่อนั้นแหละ คือข้อปฏิบัติธรรมะ.

สำหรับ **เรื่องสติ** เราใช้คำว่า **ควบคุม** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ให้ อยู่ในร่องรอยแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะขาดสติ. เพราะการที่ว่า จะไปฆ่าเขา ไปลัก

ขโมยเขา ไปประทุษร้ายของรักเขา พุดเทจ ดื่มน้ำเมา อะไรรักตามนี้; เพราะ
ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้อยู่ในร่องรอยไม่ได้; หมายความว่า เมื่อ
มีอะไรมากระทบแล้ว ควบคุมไว้ไม่ได้ จึงไปฆ่าเขาเป็นต้น. เช่น เพียงแต่เห็น
คนที่เป็นคู่เวรกันเดินมาเท่านั้นแหละ ใจก็เดือดพล่าน ปรงไปในทางที่จะไปฆ่าเขา
ไปทำอันตรายเขา. หรือว่าเห็นที่น่ารักน่าพอใจของผู้อื่น ก็คิดที่จะลักของเขา
หรือได้ลักเข้าไปจริง ๆ. นี่จึง ล่วงศีลข้อใดข้อหนึ่งได้ทุกข้อ เพราะว่าควบคุม ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้อยู่ในร่องรอยไม่ได้.

ที่เรียกว่า ควบคุมให้อยู่ในร่องรอยได้ ก็คือให้รู้จักรู้สึกอย่างถูกต้อง
ว่าจะต้องทำอะไร. จะไปลักเขา, จะไปฆ่าเขา, จะไปอะไรเขา นี่มันถูกต้องไหม ?
ทั้งที่รู้ว่าไม่ถูก ก็ยังทำ; ทั้งที่รู้ว่า ตัวเราก็ไม่อยากให้ใครมากระทำแก่เราอย่างนั้น
แล้วเราก็คควบคุมตัวเราเองไม่ได้; เราก้ไปทำแก่ผู้อื่นในลักษณะที่เราไม่อยากให้เขา
มาทำแก่เรา. นี่คือความที่ไม่มีศีลได้เกิดขึ้นแล้ว; เพราะว่าเราควบคุมเรื่องต่าง ๆ
ที่มากกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ไม่ได้.

ทีนี้ถ้าเราทำได้ เราจะมีศีลบริบูรณ์ข้อ : จะมีศีล ๕, ศีล ๘, ศีล ๑๐
ศีลที่ร้อยก็พันก็ตาม; ถ้ามันจะมี. ศีลนี้จะคงมีอยู่ได้อย่างดีและครบถ้วน เพราะว่า
เราควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ได้. ฉะนั้น ขอให้ทุกคนเข้าใจเรื่องนี้
และตั้งใจถือศีลนี้ข้อเดียวเท่านั้น จะมีศีลครบทุก ๆ ข้อ ไม่ว่าจะมีสักกี่สิบหรือกี่ร้อย
ข้อ. เรียกสั้น ๆ ว่า ถือศีล ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าให้ออกไป
นอกร่องนอกรอย; หมายความว่า อย่าไปปรงเป็นความโลภ ความโกรธ ความ
หลงขึ้นมา; แล้วก็มีศีลโดยกำเนิด โดยปกติ ตามธรรมชาติเป็นอัตโนมัติ ไม่มี
ต่างไม่มีพร้อย. นี่แหละศีลที่มาจากการควบคุมอายตนะ มีได้สมบูรณ์อย่างนี้ ดีมาก
อย่างนี้.

พอไปถึงขั้นที่สูงขึ้นไป คือ เรื่องสมาธิ ต้องเกี่ยวกับการบังคับจิตให้อยู่
ในอำนาจ คือบังคับจิตนี้ไม่ให้เกิดการผันแปรไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ, อารมณ์

ที่มากกระทบเขาเรียกกันว่านิรณฺณ. เมื่อมีสิ่งบางสิ่งมากกระทบ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วให้เกิดความรู้สึกเป็น กามฉันทะ พยาบาท หรือถีนมิทธะ อุกัทธัจจุกุกุจจะ วิจิกิจฉา อะไรก็ตาม; เราหยุดความคิดนึกที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ได้ หรือว่าหยุดความคิดนึกจนวายเป็นทุกอย่งนั้นไม่ได้; จิตก็ถูกผลักดัน ถูกปรุ้งแต่งให้เป็นไปในลักษณะที่ไม่ควรเป็น ที่เรียกว่าฟุ้งซ่าน. เพราะฉะนั้นผู้ที่บังคับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้ นับว่าจิตมีความเป็นสมาธิอย่างดี อย่างเลิศ อยู่ในตัว, คือมีต้นกำเนิดของสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ; แล้วก็มีสมาธิได้โดยง่าย.

ผู้ใดสามารถบังคับความรู้สึก ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไว้ให้อยู่ในอำนาจได้เฉียบขาด. เหมือนทหารที่อยู่ในระเบียบวินัยที่ดี; จิตก็มีลักษณะเป็นสมาธิ. คือเป็นจิตที่สะอาด บริสุทธิ์, แล้วก็เป็นจิตที่ตั้งมั่น เข้มแข็ง, เป็นจิตที่เหมาะสมที่จะทำสิ่งที่ดี ทำหน้าที่ของจิตในทางที่ดี; จิตอย่างนี้เรียกว่าจิตที่เป็นสมาธิ. ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ข้างนอก; คือไม่ตกไปเป็นทาสของ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัสมารมณฺ; คือไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์. จิตจึงมีลักษณะเป็นสมาธิ, คือเป็นอิสระอยู่ได้ด้วยกำบังทั้ง ๖ ทาง : คือทั้งทาง ตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ. นี้เรียกว่าเรื่องสมาธิ เป็นเรื่องที่มีรากฐานอยู่บน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่นเดียวกับเรื่องศีล.

เรื่องถัดไปก็คือ เรื่องปัญญา เป็นเรื่องความรู้ : **ต้องมีความรู้ คือ มีความรู้จัก มีความเข้าใจ มีความเห็นแจ้ง อย่างถูกต้อง อย่างประจักษ์ ในสิ่งนั้น ๆ** จึงจะเรียกว่าปัญญา. ในที่นี้ก็คือรู้แจ้ง แจ่มแจ้งประจักษ์ชัด ต่อสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง. นับตั้งแต่ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นเหตุให้เกิดมีความรู้สึกอย่างไร, และมันจะปรุ้งแต่งสิ่งอะไรอื่นขึ้นมาใหม่ ๆ อีกบ้าง; ก็หมายความว่ารู้ทุกอย่างเกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างถูกต้องและก็อย่างครบถ้วนแล้วเราจึงสามารถที่จะดำรงจิตใจอยู่ได้ ไม่ตกเป็นทาสของอะไร ที่มากกระทบ

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; อย่างนี้ก็เรียกว่ามีปัญญา. ต้อง **มีความรู้จนกระทั่งสามารถควบคุม** หรือว่า **บังคับ** หรือว่า **วางเฉยต่อทุกอย่าง** ที่มาเกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ได้ถึงที่สุด.

นี่คือ ความลับ หรือสิ่งที่เรียกว่าเคล็ดลับ ซึ่งมีอยู่เพียงสิ่งเดียวเท่านั้นหมดด้วยกัน, คือการกระทำที่ถูกต้อง ในเมื่อมีการกระทบกันทางอายตนะ.

ทั้งหมดนี้เราอาจจะสรุปความได้ว่า อย่าเพลินสติ เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ นี่ขอให้ช่วยกันกำหนดจดจำไว้ให้ดี ๆ อาตมาจะว่าสัก ๓ ครั้ง ว่าโดยสรุปก็คือ : **อย่าเพลินสติ เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ.** อย่ามีการเพลินสติ เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ, อย่าเพลินสติ เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ. เมื่อไม่เพลินสติแล้วมันก็มี ศีล สมาธิ ปัญญา อยู่เป็นปกติ.

เท่านี้ก็พอแล้ว ต้องจบลงเนื่องจากฝนตกลงมามาก.

โอสาเรตัพพธรรม

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับ สติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิมุตติ

- ๒ -

วันเสาร์ที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายที่เรียกว่า พุดกันวันเสาร์ของเรา ก็ดำเนินไปตามหัวข้อที่ปรากฏอยู่ในใบปลิวโปรแกรมที่แจกไปแล้วทุกประการ แม้ว่าในครั้งที่แล้วมาบรรยายได้เพียงครึ่งเรื่อง; ฝนก็ตกลงมา. ก็ต้องทิ้งค้างไว้อย่างนั้น ไม่สามารถจะบรรยายต่อให้จบได้ เพราะว่าจะเสียลำดับตามที่ประกาศไว้แล้วในโปรแกรมนั้น. ดังนั้น ในวันนี้จะกล่าวโดยหัวข้อเรื่องทีประกาศไว้แล้ว คือเรื่องหลักปฏิบัติเกี่ยวกับ สติปัฏฐาน โพชฌงค์ และ วิมุตติ.

ตามหัวข้อนี้ ก็แสดงอยู่แล้วว่า เป็นการบรรยายไปตามลำดับของธรรมะ ต่อจากหัวข้อที่ได้บรรยายไปแล้วในวันก่อน ๆ ดังนั้น ผู้ที่เริ่มมาฟังในวันนี้ อาจจะได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย แล้วก็อาจจะงงในบางอย่าง. ถ้าเป็นอย่างนี้

ขอให้ถือว่าเป็นเรื่องของการพลอยได้ เท่าที่มันจะพึงได้ก็แล้วกัน เพราะว่าการบรรยายนี้ เป็นการบรรยายชุด ที่ติดต่อกันไปตามลำดับ จนกว่าจะจบชุด หรือจบ course. **สติปัฏฐาน โพชฌงค์ วิชา วิมุตติ จะเกิดขึ้นได้ด้วยการปฏิบัติอย่างไร?**

จากหัวข้อที่กำหนดไว้นี้ ถ้าถามว่า ทำไมจึงพูดเรื่องนี้ ? ขอให้ทราบว่า นี่เป็นตัวแท้ของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งถึงบรรลุมรรค ผล นิพพาน; หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่าเป็นการปฏิบัติ ที่ปฏิบัติอยู่ทุกวันของ พวกทนายทนายิกา แต่แล้วก็หาไม่มีความรู้สึกไม่ว่า มันเป็นการปฏิบัติธรรมดาเชื่อนี้ แม้ว่า จะเป็นไปในลักษณะที่เรียกว่าริเริ่ม แรกเริ่มหรือขั้นต้น ๆ. เพราะฉะนั้นขอให้สนใจฟัง สำหรับจะได้รู้จักตัวสิ่งที่เรากำลังปฏิบัติอยู่แล้วอย่างถูกต้องชัดเจน แล้วก็จะ ได้ปฏิบัติต่อไปตามลำดับ จนกว่าจะได้รับผลเต็มที่.

ขอให้ตั้งใจสังเกตกำหนดว่า สิ่งที่เราเรียกว่า สติปัฏฐาน โพชฌงค์ วิชา และ วิมุตติ สิ่งนี้เป็นเรื่องต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกัน และสำเร็จมาจากการปฏิบัติที่เรียกว่าอานาปานสติภาวนา. เมื่อใดมีการปฏิบัติอานาปานสติ เมื่อนั้น ในการปฏิบัตินั้น จะมีสติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗ วิชา และวิมุตติ รวมอยู่ในตัวการปฏิบัตินั้นอย่างครบถ้วนที่นั่นในเวลานั้น, ดังนั้น เมื่อจะปฏิบัติให้เกิดสติปัฏฐาน โพชฌงค์ วิชา และวิมุตติ เหล่านี้ ก็ต้องปฏิบัติสมาธิภาวนาระบบนี้ คือระบบที่เรียกว่าอานาปานสติ.

การปฏิบัติสมาธิ ตามแนวระบบ อานาปานสติ

คำว่า อานาปานสติ มีความหมายว่า สติที่กำหนดอยู่ที่สภาวะธรรมอย่างใด อย่างหนึ่งอยู่ทุกครั้งที่ตลอดเวลา ที่มีการหายใจออกหรือหายใจเข้า; ความหมายนี้ ก็หมายความว่า ทำอย่างรุนแรง ทำอย่างถึงที่สุด ในการกำหนด หรือในการพิจารณา ก็ตาม แม้จะกำหนดเป็นเพียงอารมณ์ของสมาธิ ก็ต้องกำหนดตลอดที่หายใจออกและ

หายใจเข้า, แม้จะพิจารณาไปทางปัญญาก็ตาม จักต้องกำหนดทุกลมหายใจออกและหายใจเข้า. ดังนั้น จึงได้ชื่อว่าอานาปานสติไปหมดทุกอย่าง ซึ่งในนี้มีถึง ๑๖ อย่าง สำหรับสิ่งที่เรียกว่าสภาวะธรรมที่ต้องกำหนด.

คำว่า **สภาวะธรรม** ในที่นี้ ก็คือ **ข้อเท็จจริงหรือสิ่งที่มีตัวตนอยู่จริง** ประกอบอยู่ด้วยข้อเท็จจริงอย่างไร; ถ้าเรารู้จะทำให้เกิดสติปัญญาขึ้นมาอย่างไร; เกิดสติปัญญาแล้วจะมีผลเป็นความระงับดับทุกข์อย่างไร; ทั้งหมดนี้เรียกว่าสภาวะธรรมทั้งนั้น, มีอยู่มากมาย. แต่ในสิ่งนี้เราจะปฏิบัติในสภาวะธรรมเพียง ๑๖ อย่าง จึงเรียกว่าอานาปานสติ ๑๖ ขั้น. ใน ๑๖ ขั้นนั้น แบ่งเป็น ๔ พวก คือพวกกายานุปัสสนา พวกเวทนานุปัสสนา พวกจิตตานุปัสสนา และพวกธัมมานุปัสสนา เดียวจะอธิบายให้เข้าใจว่าเป็นอย่างไรบ้าง.

หมวดที่ ๑ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ใน ๔ ขั้นแรก ที่เรียกว่าพวก กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน นั้น คือกำหนดลมหายใจยาว, กำหนดลมหายใจสั้น, กำหนดลมหายใจที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งร่างกาย, แล้วกำหนดความรำบลง ๆ ของการปรุงแต่งร่างกาย, หัวข้อมีเท่านี้. เรื่องราวหรือคำอธิบาย ก็มีว่า :-

ขั้นแรก ก็มีการตั้งสติ คอยเฝ้าสังเกต ศึกษาพิจารณา ลมหายใจของตนเองที่เป็นอย่างชนิดยาว อยู่ทุกครั้ง ที่มีการหายใจออกหรือหายใจเข้า เรื่อยไป ๆ จนกว่าจะรู้สึกซึมซาบขึ้นมาเป็นอย่างดีว่า : ลมหายใจยาวนี้เป็นอย่างไร, มีลักษณะเป็นอย่างไร, มีอิทธิพลแก่ร่างกายอย่างไร, ให้มีความแจ่มแจ้ง ในสิ่งที่เรียกว่าลมหายใจยาวซึ่งเป็นสภาวะธรรมอันแรก ที่จะพึงกำหนดนี้เสียก่อน.

ขั้นที่ ๒ กำหนดลมหายใจชนิดสั้น ว่าสั้นคืออะไร, มีอิทธิพลแก่ร่างกายอย่างไร, มีในเวลาไหน, เป็นกรณีอย่างไร, เป็นต้น

สองอย่างนี้จะเข้าใจได้ง่าย ในเมื่อนำมาเปรียบเทียบกัน. เมื่อร่างกายปกติ ใจคอปกติ คนเราก็อายใจยาว ร่างกายก็รับบอยู่ตามปกติ. พอมีอารมณ์ร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ลมหายใจก็หายาบ ร่างกายก็มีความระส่ำระสายอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่สงบรับบ แม้กระทั่งความร้อนในร่างกายก็สูง. ฉะนั้นลมหายใจยาวและลมหายใจสั้น จึงต่างกันดังนี้: ในภาวะปกติ ลมหายใจยาว ในภาวะไม่ปกติ ลมหายใจสั้น.

ถ้าจะมองกันในแง่ที่ว่า ลมหายใจมีอิทธิพลแก่ร่างกายอย่างไร? ลมหายใจยาว ก็มีอิทธิพลทำให้ร่างกายสงบรับบ. ถ้ายาวถึงขนาดละเอียดประณีต ก็ทำให้ร่างกายสงบรับบขนาดที่เรียกว่าละเอียดและประณีต คือรู้สึกเบาสบาย ไม่รู้สึกร้อน ไม่รู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความทุกข์; หรือแม้แต่ความระส่ำระสาย. ถ้าลมหายใจสั้น ก็คือหายาบ, มีความระส่ำระสายอยู่ในลมหายใจแล้ว; เพราะฉะนั้น ร่างกายก็พลอยระส่ำระสายไปด้วย. นี่เรียกว่าลมหายใจเนื่องกันอยู่กับร่างกายโดยเฉพาะที่เป็นอย่างยาว ก็เป็นอย่างหนึ่ง, ที่เป็นอย่างสั้น ก็เป็นอย่างหนึ่ง.

ในระยะแรก ให้ศึกษาสังเกต จนรู้จักดีที่สุด เกี่ยวกับเรื่องลมหายใจยาว และเรื่องลมหายใจสั้น นี่คือข้อปฏิบัติ ๒ ขั้นแรก ที่ถือเอาสภาวะธรรม กล่าวคือ ลมหายใจยาวและลมหายใจสั้นนั่นเอง เป็นอารมณ์ของสติ สำหรับกำหนดพิจารณา อยู่ทุกครั้ง ที่หายใจออก - เข้า

ขั้นที่ ๓ ต่อไป กำหนดอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่า กายสังขาร กายสังขารก็คือ ลมหายใจสั้นเอง, เพราะเหตุว่า ลมหายใจนั้นเป็นสิ่งที่คอยปรุงแต่งกาย ให้ขึ้นหรือลง ให้สงบรับบหรือให้ระส่ำระสาย ฉะนั้นลมหายใจนั้นจึงได้ชื่อว่ากายสังขาร คือสิ่งที่ปรุงแต่งกาย.

ตอนนี้ก็พิจารณากันให้ละเอียดสักหน่อย คือว่า ลมหายใจปรุงแต่งร่างกายอย่างไร? ร่างกายเนื่องกันอยู่กับลมหายใจอย่างไร? จนกระทั่งเรามองเห็นว่า

เราสามารถที่จะบังคับร่างกายได้ตามชอบใจ โดยที่การบังคับนั้นกระทำผ่านไปทางลมหายใจ : คือว่าบังคับที่ลมหายใจ แต่ผลไปเกิดขึ้นที่ร่างกาย. อย่างนี้เรียกว่าบังคับร่างกายโดยผ่านไปทางลมหายใจ; เพราะว่าลมหายใจเป็นเครื่องปรุงแต่งกาย. ขั้นที่ ๓ นี้ กำหนดพิจารณาอยู่แต่ข้อเท็จจริงข้อนี้, และข้อเท็จจริงข้อนี้ ก็เรียกว่าสภาวะธรรมอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน; กำหนดอยู่ที่สภาวะธรรมอันนี้ทุกครั้งที่มีการหายใจออก - เข้า.

ทำได้ดีที่สุด ก็เลื่อนไปถึง **ขั้นที่ ๔** ที่เรียกว่า **ทำกายสังขารให้รำงับอยู่** ลมหายใจคือกายสังขาร ทำหน้าที่ปรุงแต่งร่างกาย ถ้าเราทำให้ลมหายใจรำงับลง ๗ ละเอียดลง ๗ ร่างกายก็จะสงบรำงับลงด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น จึงมีวิธีการโดยเฉพาะที่จะบังคับลมหายใจให้รำงับลง แล้วก็มีผลไปถึงร่างกาย ที่จะต้องรำงับลงด้วยเหมือนกัน.

หลักปฏิบัติขั้น ๔ ก็มีอยู่ว่า **ในระยะแรกก็หัดวิ่งตาม** คือมีสติวิ่งตามลมหายใจออก - เข้า ออก - เข้า ๗ ๗; ไม่ละไปจากความรู้สึกได้ จนกว่าสามารถที่จะทำได้ อย่างนั้น คือ สติกำหนดอยู่ที่ลมหายใจออก-เข้าอยู่ ไม่มีเวลาที่มันหนีไปไหนเสีย, มันอยู่กับลมหายใจออก - เข้า ๗ ตามที่เราต้องการได้จริง.

คำว่า “หายใจออก - เข้า” ในที่นี้ มีที่ที่จะสังเกตว่า **การหายใจเข้าให้สมมติว่า ตั้งต้นที่ปลายจมูก แล้วไปสุดที่ท้อง** ซึ่งจะถือเอาสะดือหรืออะไรก็ได้ เพราะว่าไม่ใช่เราจะเรียนวิทยาศาสตร์เรื่องกายวิภาค ไม่ต้องไปคำนึงถึงว่า ลมหายใจเข้าไปในปอดแล้วกระจายไปทั่วปอดหรืออะไรทำนองนั้น ไม่จำเป็นเลย. เมื่อหายใจเข้าเต็มที่แล้ว ความรู้สึก รู้สึกสะท้อนไปถึงไหน, หยุดอยู่ที่ไหน, ก็เอาตรงนั้นเป็นจุดสุดท้ายข้างใน. เพราะฉะนั้น จึงกำหนดเอาที่ท้องส่วนสะดือเป็นจุดหนึ่งข้างใน แล้วเอาที่จะอยจุมุกเป็นจุดหนึ่งข้างนอก. ลมหายใจก็วิ่งไปวิ่งมาอยู่ระหว่างสองจุดนี้; เข้าไป ก็เรียกว่าหายใจเข้า, ออกมา ก็เรียกว่าหายใจออกมา. สติกำหนดที่ลมหายใจอย่างนั้นตลอดเวลา ที่มันออกและมันเข้า; อย่างนี้เรา **เรียกว่าวิ่งตาม**.

ทำบทเรียนวิ่งตามนี้ ให้สำเร็จดีเสียก่อน แล้วจึงเลื่อนไป ถึงบทเรียนที่ว่า **เฝ้าดูอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง** นี้คือ **ไม่วิ่งตาม** แล้ว. ที่ที่ **เฝ้าดูอยู่ที่เหมาะสมที่สุด** ก็คือที่ปลายจะงอยจุมุก ที่ลมกระทบแล้วก็จางหายไปในอากาศ; ไม่จำเป็นจะต้องวิ่งตามเข้าไปข้างใน แล้วก็กลับออกมาข้างนอกเหมือนบทเรียนที่หนึ่ง. ทำอย่างนี้จนทำได้ดี ก็หมายความว่า จิตไม่หนีไปเสียทางไหน สติไม่หนีไปเสียทางไหน; เฝ้าดูตรงจุดที่ลมหายใจกระทบ แม้ว่าจะมีระยะเวลาที่ว่างจากการกระทบบ้าง ก็ยังกำหนดได้อยู่ที่นั่น ไม่หนีไปไหน. เพราะว่าเดี๋ยวนี้เราเริ่มจะเอาจุด หรือผิวเนื้อ ที่ลมกระทบนั้นเป็นหลักมากขึ้น. เมื่อลมหายใจมากระทบอย่างไร, ก็รู้สึกว่าเป็นอย่างไร. เมื่อว่างจากการกระทบระยะหนึ่ง คือช่วงที่ออกแล้วยังไม่ทันจะเข้าอย่างนี้ มันก็มีระยะว่าง; แต่ถึงอย่างนั้นจิตหรือสตินี้ก็มีได้หนีไป คงกำหนดอยู่ตรงที่ลมเคยกระทบ หรือกำลังกระทบอยู่นั้น. อย่างนี้เรียกว่า **เฝ้าดูอยู่ที่จุดนี้ ไม่วิ่งตาม** เหมือนบทเรียนที่แรก.

เมื่อทำ **บทเรียนที่สองสำเร็จดีแล้ว** ก็จึงเลื่อนไปยัง **บทเรียนที่สาม** คือทำให้เกิดความรู้สึกเป็นมโนภาพขึ้นที่ตรงจุดนั้น, คือจุดตรงที่ลมหายใจไปกระทบนั้น. ตอนนี้มีอาการเป็นลักษณะกึ่งสำนึก หรือ subconscious จึงจะสามารถสร้างมโนภาพขึ้นมาที่จุดนั้น สำหรับตาข้างในมองเห็น ไม่ใช่ตาข้างนอกมองเห็น. ที่จุดนั้น จะมีมโนภาพอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งไม่เหมือนกันทุกคน แล้วแต่อุปนิสัยสันดานของคน. โดยมากก็จะมีภาพเหมือนกับก้อนขาว ๆ เล็ก ๆ เป็นปุยุลลาลี, หรือก้อนเมฆเล็ก ๆ ก็ตาม อยู่ที่นั่น, หรือว่าจะเป็นดวงมีสีอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ที่นั่น, หรือว่าจะเป็นเหมือนกับว่าหยดน้ำที่ใบหญ้าที่ถูกแสงแดดส่องวาว ๆ อยู่ที่นั่น, หรือแม้ที่สุดอาจจะเหมือนกับว่าใยแมงมุมที่ทอแสงอยู่ในท่ามกลางแดด อยู่ตรงจุดนั้น

เมื่อจิตเป็นกึ่งสำนึก ก็สามารถจะทำให้มองเห็นภาพ คือมโนภาพที่สร้างขึ้นนี้ชัดขึ้นมา. ตรงนี้ต้องมีความเข้าใจ เราไม่ต้องการมโนภาพนั้นอย่างจริงจัง,

และมโนภาพนั้นก็มีใช้ของจริง เพียงแต่ว่า เราต้องการจะให้เป็นบทเรียน สำหรับฝึกจิตเท่านั้นเอง. ถ้าทำให้ละเอียดสุขุมประณีตยิ่งขึ้นไปอย่างนี้ ก็หมายความว่า จะฝึกบังคับจิต หรือฝึกฝนจิตให้ละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไปอีก. ถ้าทำได้สำเร็จในบทเรียนที่สามนี้ เรียกว่าสามารถทำอุคคหนิมิตให้เกิดขึ้นแล้วที่จุด ๆ นั้น คือจุดที่เคยเฝ้าดูอยู่เป็นประจำอันนั้น.

ถ้ากำหนดอยู่ที่ตัวลมหายใจตามธรรมชาติจริง ๆ อย่างนี้ เรียกว่าปริกัมม-นิมิต คือนิมิตที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สำหรับจิตไปกำหนด. ที่นี้ เดี่ยวนี้ มากำหนด **ในนิมิตที่สร้างขึ้นโดยมโนภาพ จึงเรียกว่าอุคคหนิมิต.** นี้นบทเรียนที่สาม ก็คือ ทำอุคคหนิมิตให้สำเร็จอยู่ที่จุดนั้น ได้ตามที่เรต้องการ.

ที่นี้ ก็ **เลื่อนไปบทเรียนที่สี่ คือทำอุคคหนิมิตนั้นให้เปลี่ยนรูป เปลี่ยนสี เปลี่ยนอิริยาบถ** เราเคยเห็นมันเป็นจุดขาว ๆ อยู่หนึ่ง ๆ เรียกว่าอุคคหนิมิต. เดี่ยวนี้ น้อมจิตไปในทางให้มองเห็นภาพ, มโนภาพนั้น เปลี่ยนขนาด เปลี่ยนรูปร่าง เปลี่ยนสี เปลี่ยนกิริยาอาการ. เช่นแทนที่จะอยู่หนึ่ง ๆ กลายเป็นลอยออกไป ๆ หรือ กลับเข้ามาหรือไปทางทิศไหนก็ได้ นิมิตอย่างนี้ **เรียกว่าปฏิกาคนิมิต** สำเร็จออกมาจากอุคคหนิมิตนั่นเอง.

นี้ก็เหมือนกันอีก คือไม่ได้ถือว่า นิมิตนั้นเป็นของจริง หรือว่านิมิตนั้น เป็นวัตถุที่ประสงค์ของเรา เราไม่ต้องการสิ่งเหล่านั้น ซึ่งเป็นเพียงภาพลวงหรือ มโนภาพแต่ผลก็ได้เกิดขึ้นแล้วแก่จิตอย่างมาก คือเดี๋ยวนี้จิตว่านอนสอนง่าย อยู่ในอำนาจ อยู่ในวิสัยที่จะให้ระลึกรู้ก็น้อมไปอย่างไร ก็ได้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น จึง มาหัดบทเรียนบทนี้ออย่างละเอียดลออ คือน้อมจิตเพื่อเปลี่ยนอุคคหนิมิตให้เป็นรูปร่างอย่างไรได้ : ที่เคยเล็กก็ให้ใหญ่ ที่เคยมีสีขาวก็ให้เป็นสีแดงสีเขียว ให้ลอยออกไปตรงหน้า แล้วมันกลับเข้ามา หรือให้ลอยไปในอากาศ หรือแล้วแต่จะน้อมนึกจิตใจไปอย่างไรก็ได้.

ปฏิบัติตามระบบอานาปานสติ ครบ ๔ ขั้น จักถึงขั้นปฐมฌาน

เมื่อสำเร็จตามนี้แล้ว ก็เรียกว่ามีปฏิภาคนิมิต ที่มีคุณภาพเหมาะสมที่จะหวังให้อัมปนาสสมาธิเกิดขึ้น คือสามารถที่จะหวังองค์แห่งฌาน คือ วิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา ทำอย่างนี้ให้เต็มขึ้นมาในความรู้สึกในขณะนั้น. **จึงเลื่อนบทเรียนเป็นบทเรียนที่ห้า** คือจงจิตหรือนามจิตแล้วแต่จะเรียกว่า ให้เกิดความรู้สึกที่เป็น วิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา ขึ้นมาในความรู้สึก.

วิตก คือความรู้สึกที่รู้สึกชัดอยู่ว่า จิตเกาะอยู่ที่อารมณ์คือนิมิตนั้น เช่น เกาะอยู่ที่ลมหายใจเป็นต้น แล้วจิตก็ **ซึมซาบต่อนิมิตนั้น** ซึ่งเรียกว่า**วิจาร์** และในขณะนั้นรู้สึกพอใจ คือ**ปิติ** แล้วในขณะนั้นรู้สึกเป็นสุขด้วย, นี่เรียกว่า**สุข**; และรู้สึกว่าจิตมีอารมณ์อันเดียวเป็นจุดยอดเรียกว่า **เอกัคคตา**. ความรู้สึก ๕ อย่างนี้ค่อย ๆ เกิดขึ้นมาอย่างมาก ทีละอย่างสองอย่าง จนกว่าจะครบบริบูรณ์. ความรู้สึกที่เป็นปิติ และสุขนั้นสำคัญที่สุด ที่จะต้องมีให้ได้ เพราะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงสิ่งทั้งปวง. ว่าโดยที่แท้แล้ว ความรู้สึกที่เป็นวิตกวิจาร์นั้น มีอยู่เอง; เพราะเรามีการกำหนดอยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่นที่ลมหายใจ หรืออุคคหนิมิต หรือที่ปฏิภาคนิมิต. กิริยาที่จิตกำหนดอยู่ที่อารมณ์นั้น ๆ เรียกว่า**จิต** กิริยาที่จิตรู้สึกต่ออารมณ์นั้น ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้งทั่วถึงว่ามันเป็นอย่างไร นี่เรียกว่า**วิจาร์**.

คำว่าวิตกและวิจาร์ในที่นี้ มีความหมายเฉพาะในที่นี้ ไม่เหมือนกับในที่อื่น. ในที่อื่น วิตก หมายถึงคิดนึกด้วยจิตใจ วิจาร์ หมายถึงพิจารณาด้วยปัญญา. ส่วนในที่นี้ไม่มีการคิดนึกหรือพิจารณาอย่างนั้น เพียงแต่ว่า อากาโรของจิตในขณะนั้นเกาะอยู่ที่อารมณ์นั้น แล้วรู้สึกอยู่ที่อารมณ์นั้น โดยไม่ต้องพิจารณา. นี่จึงเป็นวิตกวิจาร์ในความหมายพิเศษเฉพาะกรณีนี้.

เมื่อทำสำเร็จ และรู้สึกว่าทำสำเร็จ ก็เป็นที่แน่นอนว่า **ปิตินี้จะต้องเกิดขึ้น** มีลักษณะหลายอย่าง รวมความก็เป็นความพอใจ : ปิติซาบซ่าน ปิติโคลงเคลง

ปีติมากมายไม่ต้องไปนึกถึงมันก็ได้ว่าจะมีอะไรบ้าง แต่มันมีขึ้นให้เพียงรู้สึกก็แล้วกัน
ว่านี่เป็นเพียงปีติ.

เมื่อมีปีติแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัย จะต้องมีความสุข เพราะปีติกับสุขเป็นของ
คู่กัน มีปีติจึงรู้สึกเป็นสุขด้วย. แล้วก็เห็นชัดหรือรู้สึกชัดอยู่ว่า จิตมีอารมณ์อันเดียว
นี้เป็นเอกัคคตา. ถ้าความรู้สึกทั้งห้าอย่างคือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข และเอกัคคตานี้ชัด
อยู่ในจิตใจแล้ว ก็เรียกว่าสามารถทำองค์แห่งฌาน องค์แห่งปฐมฌาน-ฌานที่แรก
นั้นให้เกิดขึ้นครบถ้วนแล้ว. ผู้นั้นตั้งอยู่ในปฐมฌาน เข้าถึงแล้วแลอยู่. เข้าถึง
แล้วคือได้เข้าถึงฌานนี้ แล้วก็หยุดอยู่ในฌานนั้น จึงใช้คำว่า “เข้าถึงแล้วแลอยู่” .

ที่นี่ ก็ ดูไปตามลำดับ ว่า : การกระทำตามลำดับ นับตั้งแต่วังตาม
นับตั้งแต่ ใผ่อยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง จนกระทั่งสามารถ สร้างมโนภาพเป็นอุคคหนิมิต ขึ้น
มาได้ทีจุด ๆ นั้น จนกระทั่ง เปลี่ยนลักษณะของอุคคหนิมิตเป็นปฏิภาคนิมิต เปลี่ยน
รูปไปต่าง ๆ ได้ มีจิตพร้อมที่จะหนดองค์แห่งฌานทั้งห้าให้เกิดขึ้นได้ เป็นลำดับ ๆ
มาถึง ๕ ขั้น ตอน ๕ บทเรียน.

เมื่อพิจารณาดูตามลำดับก็จะเห็นได้ว่า แต่ละบทเรียนให้ความสงบรับ
แก่กายสังขารนั้น เพิ่มขึ้น ๆ ๆ ทุกบทเรียน. เมื่อสักว่าวังตามลม ก็มีความรับ
ของกายสังขารหรือร่างกายด้วยในระดับหนึ่ง. แต่พอทำไปถึงบทที่สอง คือว่าใผ่ดู
อยู่ที่จุดใดจุดหนึ่งนั้น ความรับนั้นก็มากไปกว่าที่แล้วมา. เมื่อทำอุคคหนิมิตให้
เกิดขึ้นได้ ความรับนั้นก็มากขึ้นไปอีก. เมื่อทำปฏิภาคนิมิตให้เกิดได้ ความรับ
นั้นก็มากยิ่งขึ้นไปอีก; จนกระทั่งเป็นฌานที่สมบูรณ์ ประกอบไปด้วยองค์ ๕ ประการ
ก็เรียกว่ามีความรับแห่งกายสังขาร ถึงมาตรฐานอันหนึ่ง ซึ่งให้ชื่อว่าปฐมฌาน ดังนี้.

จากปฐมฌาน ทำข้อปฏิบัติต่อไป จะบรรลุถึงขั้นจตุตถฌาน

ต่อไปก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า ทำสิ่งที่เรียกว่า ฌาน นั้น ให้รับลึกซึ้งยิ่งขึ้น
ไปอีก โดยมองเห็นอยู่ว่า ปฐมฌานมีองค์ ๕ ประการ คือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข

เอกัคคตา ถ้าจะมีฌานที่ละเอียด หรือร่าบยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็ต้องเป็นฌานที่มีองค์น้อยลงไปกว่านั้น. เพราะฉะนั้น จึงเพิกถอนความรู้สึกที่เป็นวิตกและวิจารณ์เสีย เหลืออยู่แต่ปีติ สุข เอกัคคตา เป็นฌานที่ร่าบยิ่งไปกว่า จึงได้เรียกว่า **ทุติยฌาน คือฌานที่สอง.**

ที่นี้ ก็พยายามที่จะเพิกถอนความรู้สึกที่เป็นปีติออกไปเสีย ให้เหลือเพียงสอง คือ สุข กับ เอกัคคตา. เมื่อทำได้ก็เรียกว่า เป็น **ฌานที่สาม.** ถึงฌานที่ ๓ เห็นว่ายังหยาบอยู่ ก็เปลี่ยนความสุขนั้นให้เป็นอุเบกขา : เหลืออยู่แต่อุเบกขา กับ เอกัคคตานี้ก็เป็น **ฌานที่ ๔** คือความสงบร่าบยิ่งที่สุดของสิ่งที่เรียกว่ารูปฌาน สูงสุดเพียงแค่จตุตถฌานอย่างนี้. บทอานาปานสติขั้นที่ ๔ ที่ว่า ร่าบอยู่ซึ่งกายสังขาร หายใจออก หายใจเข้า มาสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้.

การปฏิบัติทั้ง ๔ ขั้นนี้ คือ กำหนดลมหายใจยาว, กำหนดลมหายใจสั้น, กำหนดการปรุงแต่งกายของลมหายใจ, และกำหนดที่การปรุงแต่งกายนั้นร่าบ ๆ เป็น ๔ ขั้น. เรียกว่าหมวดแรก คือ **หมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการปฏิบัติที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าร่างกายโดยตรง** ดังนั้นจึงได้เรียกข้อปฏิบัติหมวดนี้ว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีสติตามพิจารณาเห็นกายอยู่ประจำ ทุกครั้งที่หายใจออก - เข้า.

คำว่า **กาย** ในที่นี้ มิได้หมายความว่าร่างกายอย่างเดียว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวลมหายใจออกลมหายใจเข้า ว่าเป็นกายอย่างหนึ่งในบรรดากายทั้งหลาย” . ข้อนี้ย่อมแสดงว่า สิ่งที่เรียกว่ากายนั้นมีมากมาย คือกายเนื้อหนังนี้ก็ได้ แล้วลมหายใจนั้นก็เรียกว่ากาย แม้แต่อริยาบถการเคลื่อนไหวของกายนั้นก็เรียกว่ากาย สิ่งที่เรียกว่ากายมีมากมาย.

แต่ว่ากายที่จะเอามาทำเป็นอารมณ์ของสมาธิภาวนาในที่นี้ ที่ดีที่สุดก็คือลมหายใจนั่นเอง สมตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “เรากล่าวลมหายใจออก - เข้า

ว่าเป็นกายอย่างหนึ่งในบรรดากายทั้งหลาย” . **เอากายนี้มาเป็นอารมณ์ของสมาธิมันง่าย มันสะดวก** เพราะว่ามันต้องหายใจอยู่เสมอ ไปที่ไหนก็มีให้สำหรับพิจารณา แล้วก็ เป็นของละเอียด เป็นของสงบรำงับ ไม่เอะอะดังดังไววาย.

ถ้าจะไปเอาตัวกายเป็นเนื้อเป็นหนังจริง ๆ มา มันก็ลำบากยุ่งยาก แล้วทำความยากลำบากโกลาหลยุ่งวุ่นวาย น่าเกลียดน่ากลัวอะไรไปทุกสิ่งทุกอย่าง; อย่างจะเอาซากศพมาเป็นอารมณ์ มันก็โกลาหลยุ่งวุ่นวายลำบากยุ่งยากน่าเกลียดน่ากลัวเหลือประมาณ. แต่ถ้าเอากายคือลมหายใจเป็นอารมณ์ มันก็ละเอียด ประณีต สุขุม รำงับไปตั้งแต่ต้น. ดังนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสสรรเสริญการปฏิบัติระบอบนี้ว่าเหมาะสมกว่าระบอบอื่น คือสะดวกด้วย สงบรำงับด้วย ไม่น่ากลัวด้วย; อย่างนี้เป็นต้น. นี้เรียกว่าเราปฏิบัติ อานาปานสติได้ ๔ ขั้นแล้ว เป็นหมวด ๑ คือหมวดอันเกี่ยวกับกาย.

หมวดที่ ๒ ต่อไป เรียกว่า หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

หมวดนี้ก็อย่าเข้าใจว่าเป็นคนละเรื่องเหมือนที่เข้าใจอยู่โดยมาก ที่จริงเป็นเรื่องเดียวกันที่ติดต่อกันไป. ขอให้ระลึกนึกถึงข้อที่ว่า เมื่อบรรลุปฐมฌานซึ่งประกอบอยู่ด้วย มีวิตก วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตาแล้ว, สิ่งที่เราเรียกว่า **ปีติ** และ **สุข** นั้นแหละเป็นตัวการสำคัญ ที่จะเอามาใช้เป็นอารมณ์สำหรับการปฏิบัติในขั้นต่อไป. แม้ว่าผู้นั้นสามารถจะปฏิบัติได้ไปจนถึงจตุตถฌาน ทั้งปีติและสุขไปหมดแล้วก็ตาม; แต่พอจะปฏิบัติในอานาปานสติขั้นต่อไป เขาก็จะต้องมาทำในส่วนที่เป็นปฐมฌานใหม่; แล้วกำหนดพิจารณาอยู่แต่องค์ที่เรียกว่าปีติและสุขนั้นมาเป็นอารมณ์ สำหรับการปฏิบัติหมวดที่ ๒.

ในบางกรณีที่บุคคลบางคนไม่สามารถจะทำฌานให้เกิดขึ้นแม้แต่ปฐมฌาน แต่เขาก็ยังสามารถทำกายสังขารให้สงบรำงับได้ ในลักษณะที่เป็นอุปจาร เพียงเท่านี้ก็สามารถทำปีติและสุขให้เกิดขึ้นได้! เพราะว่าเขามีความพอใจในการที่สักแต่

ว่ากำหนดลมหายใจยาวลมหายใจสั้นได้ตามที่เขาปรารถนาเท่านั้น; เขาก็ยังมีปิติได้ และเมื่อมีปิติแล้วก็มีความรู้สึกที่เป็นสุขได้. ฉะนั้น บุคคลจะทำได้แม้เพียงสักว่ากำหนดลมหายใจสำเร็จสักเล็กน้อยเท่านั้น ก็สามารถจะมีปิติและสุขเป็นตัวจริงขึ้นมาสำหรับเป็นบทเรียน แล้วก็จะปฏิบัติในหมวดที่ ๒ ต่อไปได้.

เดี๋ยวนี้คนเข้าใจผิดกันอยู่ว่า เอาปิติและสุขที่ไหนมาก็ได้ คือน้อมนึกว่าปิติและสุข, ปิติและสุข; อย่างนี้ไม่มีทางจะสำเร็จได้เลย มันต้องเป็นความรู้สึกที่เป็นปิติและสุขแท้จริง แล้วกำลังรู้สึกอยู่ในใจจริง ๆ จึงจะปฏิบัติได้. มันไม่ใช่ตัวหนังสือ ไม่ใช่ปริยัติ ซึ่งจะไปออกชื่อเอาก็ได้ หรือเขียนขึ้นมาก็ได้ หรืออะไรทำนองนี้; ทุกอย่างจะต้องเป็นของจริงเป็นตัวจริงเรื่อยมา. ทำจิตหรือร่างกายให้สงบราบเรียบได้สักชนิดหนึ่ง ก็ยังมีปิติและสุขเกิดขึ้นมาได้. แล้วก็เอาปิติและสุขนี้มาเป็นอารมณ์ของหมวดต่อไป ซึ่งเรียกว่า **หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หมวดนี้ก็แบ่งเป็น ๔ ชั้นอย่างเดียวกันอีก.

ชั้นที่ ๑ กำหนดปิติ จณัฐักสิ่งทีเรียกว่าปิตินั้นอย่างซึ่มซาบทั่วถึง ละเอียดลออครบถ้วนทุกแง่ทุกมุม แล้วก็กำหนดความสุขที่เกิดจากปิตินั้นให้รู้จกอย่างละเอียดลออทั่วถึงทุกแง่ทุกมุม ปิติก็เป็นเวทนา สุขก็เป็นเวทนา เวทนาชนิดที่เป็นสุข.

ชั้นที่ ๒ รู้จักความเป็นเวทนา คือความรู้สึกที่เป็นสุขน้อยอย่างเต็มเปี่ยม แล้วก็ทำในขั้นที่ถัดไป.

ชั้นที่ ๓ ทำความกำหนดรู้ว่า ปิติและสุขนี้เป็นจิตตสังขาร คือเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งจิต. เวทนาทั้งหลายเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งจิตให้คิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งใคร ๆ ก็จะมองเห็นได้ว่า มันเป็นอย่างนั้น คือ พอเรารู้สึกสบายใจ ความคิดก็ไปอย่างหนึ่งตามความสบายใจ, หรือตามต้องการของความสบายใจ. ถ้าเราไม่สบายใจ ความคิดก็เกิดขึ้นอย่างหนึ่งโดยสมควรแก่ความไม่สบายใจ.

ความสบายใจหรือความไม่สบายใจ ซึ่งเป็นตัวเวทนานั้น **คือสิ่งที่ปรุงแต่งจิตคือความคิด** เวทนาแรงก็ปรุงแต่งจิตแรง เวทนาหยาบก็ปรุงแต่งจิตหยาบ เวทนาสงบรำงับก็ปรุงแต่งจิตสงบรำงับ เวทนาโง่ก็ปรุงแต่งจิตโง่ เวทนาฉลาดก็ปรุงแต่งจิตฉลาด อย่างนี้เป็นต้น ปิติและสุขทั้ง ๒ นั้นเป็นเวทนา ปรุงแต่งจิตขึ้นมาในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างนี้ จึงเรียกปิติและสุขนั้นว่าจิตตสังขาร.

ข้อนี้ขอให้สังเกตให้ดี โดยย้อนไประลึกถึงหมวดที่ ๑ ที่เรียกว่าหมวดกาย ๑๒ มยวาลมสันปรุงแต่งกาย จึงได้เรียกว่ากายสังขาร เดียวนี้ ปิติและสุขปรุงแต่งจิต จึงเรียกว่าจิตตสังขาร. อันโน้นเรียกว่ากายสังขาร อันนี้เรียกว่าจิตตสังขาร แล้วบทเรียนขั้นต่อไปก็ล้วนแต่ทำให้สังขารนี้ให้รำงับทั้งนั้น : **อันโน้นทำการสังขารให้รำงับอยู่ อันนี้ก็ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่.**

บทเรียน **ขั้นที่ ๔** ของหมวดที่ ๒ นี้ ก็คือ **การควบคุมความรู้สึกที่เป็นปิติและสุข** ให้มันปรุงแต่งจิตแต่ในลักษณะที่ไม่ให้เป็นทุกข์ อย่าปล่อยให้มันปรุงแต่งจิตไปในลักษณะที่เป็นทุกข์ หรือว่าจะไม่ให้มันปรุงแต่งได้เสียเลยก็ยิ่งดี ก็จะมีควมรำงับในทางจิตอย่างสูงสุดได้ด้วยการกระทำอย่างนี้ นี่คือ **หมวดที่ ๒ เรียกว่าเวทนา - นุปัสสนาสติปัฏฐาน** ปิตีก็เป็นเวทนา สุขก็เป็นเวทนา จิตตสังขารก็คือเวทนาที่ทำหน้าที่อยู่ รำงับจิตตสังขารก็คือรำงับอำนาจ หรืออิทธิพลของเวทนาที่จะปรุงแต่งจิตนั่นเอง. ทั้ง ๔ ขั้นนี้เนื่องด้วยเวทนาทั้งนั้น ดังนั้นจึงได้นำมาว่าเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

ข้อนี้มีพระพุทธภาษิตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความรู้สึกซึมซาบเป็นอย่างดีต่อลมหายใจออก - เข้า ว่านั่นคือเวทนาหนึ่ง ๆ ในบรรดาเวทนาทั้งหลาย” ขอให้สังเกตคำที่ตรัสว่า : เรากล่าวความรู้สึกซึมซาบเป็นอย่างดีในลมหายใจออก - เข้า. รู้สึกเป็นอย่างดีในลมหายใจออก-เข้านี้ ไม่ใช่รู้สึกแต่เพียงว่าลมหายใจออก-เข้าเป็นอย่างไร จะต้องรู้สึกในลมหายใจออก-เข้าจนถึงกับเป็นปิติหรือเป็นสุข. ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า เวทนาหนึ่งในเวทนาทั้งหลาย รู้สึกเป็นอย่างดีในลมหายใจออก - เข้าที่ได้ทำให้รำงับแล้ว ตามแบบฝึกหัดในบทแรก คือบทกายนุปัสสนานั้น มีผลเป็นเวทนา เป็นปิติและสุขเกิดขึ้น.

นี่คือความหมายของคำว่า รู้สึกซึมซาบเป็นอย่างดีใน ผล หรือเหตุ หรืออิทธิพล หรืออะไร ของลมหายใจออก-เข้า ว่าจิตกำลังเป็นอย่างไรในขณะนั้น รู้สึกไปในทางที่เป็นอกิขฌาหรือเป็นโทมนัสเป็นต้น นั้นแหละคือเวทนาหนึ่ง ๆ ในเวทนาทั้งหลาย. อกิขฌา คือในทางดีใจ โทมนัส คือในทางขัดใจ, ตรงกันข้าม เมื่อปฏิบัติได้ถึงการควบคุมจิตตสังขารได้ รับจิตตสังขารได้ ก็สิ้นสุดของหมวดที่ ๒ ซึ่งมีอยู่ ๔ ชั้น รวม ๒ หมวดเป็น ๘ ชั้นขึ้นมาแล้ว.

หมวดที่ ๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ที่นี่ ก็เลื่อนไป หมวดที่ ๓ ที่เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งก็มี ๔ ชั้น อีกเหมือนกัน.

ในชั้นที่ ๑ กำหนดตัวสิ่งที่เรียกว่าจิตนั้น อยู่ทุกครั้งที่หายใจออก-เข้า ว่าจิตของเรา กำลังเป็นอย่างไร : จิตของเรา กำลังเบิกบานหรือหดหู่, จิตของเรา กำลังโกรธหรือไม่โกรธ, จิตของเรา กำลังโลภหรือไม่โลภ, จิตของเรา ห่อเหี่ยวหรือว่าฟุ้งซ่านอย่างนี้เป็นต้น. มีอาการมากมายเป็นบัญชีหางว่าว แต่แล้วก็ไม่มีอะไรแปลกไปจากลักษณะที่เราารู้สึกได้จริง หรือมีอยู่จริง. เพราะฉะนั้นท่านจึงใช้คำสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า : กำหนดอยู่ที่จิต, มองตามอยู่ที่จิต, เห็นอยู่ที่จิต ว่าจิตนี้เป็นอย่างไร. ฝ้าดูอยู่อย่างนี้ อยู่ทุกลมหายใจออก - เข้า ก็ **เรียกว่าจิตตานุปัสสี** ตามเห็นจิตอยู่เป็นประจำ เป็นบทเรียนที่ ๑ ของหมวดที่ ๓ นี้.

ชั้นที่ ๒ ก็เริ่มการฝึกบังคับจิตให้อยู่ในอำนาจ ด้วยบทถัดไปคือว่า **ทำจิตให้ปราโมทย์** ฝึกบังคับจิตให้มีความรู้สึกปราโมทย์อิ่มเอิบอยู่ แล้วก็รู้สึกในความปราโมทย์ของจิตอยู่ตลอดเวลา.

ชั้นที่ ๓ บทเรียนถัดไป หมายความว่า ทำบทที่แล้ว ๆ มาได้ดีแล้ว จึงจะทำบทถัดไป คือ **ทำจิตให้ตั้งมั่น ให้หยุด ให้สงบ** ให้เป็นสมาธิถึงที่สุด ตามที่เราต้องการ

เมื่อไร ที่ไหน อย่างไรก็ได้; กำหนดจิตที่มีความตั้งมั่นอยู่ในอำนาจของเรานี้ ทุกครั้งที่มีการหายใจออก - เข้าตลอดเวลา.

ที่นี้ ก็เลื่อนไปถึง **ขั้นที่ ๔ ทำจิตให้ปล่อย** หมายความว่า ให้จิตเป็นอิสระจากสิ่งที่มีมากลุ่มมจิต ความรู้สึกนึกคิดที่เป็นกิเลสที่กลุ่มมจิตนั้น ให้มันออกไปจากจิต, หรือทำให้จิตออกไปจากสิ่งนั้นก็เหมือนกัน เรียกว่าทำจิตให้ปล่อย หรือมีการปลดปล่อยจิต. กำหนดอยู่ที่ความที่จิตไม่ถูกอะไรกลุ่มม อย่างนี้อยู่ตลอดเวลาที่หายใจออก - เข้า ก็เป็นขั้นที่ ๔ ครบหมวด.

หมวดนี้เรียกว่าจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน : อันที่ ๑ เรียก จิตฺตานุปัสฺสึ อันที่ ๒ เรียก ปโมทญฺ จิตฺตํ อันที่ ๓ เรียกว่า สมาทหฺจิตฺตํ อันที่ ๔ เรียกว่า วิโมจยฺ จิตฺตํ จนชำนาญถึงที่สุด ก็เรียกว่าจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งที่แท้ก็ **คือความมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์นั้น** เรียกว่าเพ่งเอาที่ตัวจิตเป็นสำคัญ. ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เรากล่าวอานาปานสติว่าเป็นสิ่งที่มิได้แก่ผู้มีสติเสื่อมลงแล้วปราศจากสัมปชัญญะ” นี้ระบุไปยังความไม่มีสติเสื่อมลง ความมีสติไม่เสื่อมลง ไม่ปราศจากสัมปชัญญะนั้น ว่าเป็นจิต ฉะนั้นพอทำอานาปานสติอย่างนี้ มันก็เลยเป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานขึ้นมาทันที ทั้ง ๔ ขั้น มันเกี่ยวกับจิตโดยตรง คือลักษณะของจิต ความปราโมทย์ของจิต ความตั้งมั่นของจิต ความปลดปล่อยของจิต เรียกว่า หมวดที่ ๓ ทั้ง ๔ ขั้นนี้ก็ลุล่วงไปด้วยดี เดียวนี้ก็เป็น ๑๒ ขั้นขึ้นมาแล้ว.

หมวดที่ ๔ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ที่นี้มาถึง **หมวดสุดท้าย** เรียกว่า **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** มันก็เนื่องมาจากหมวดที่แล้ว ๆ มา โดยติดต่อกัน ไม่ใช่คนละเรื่องคนละราวคนละครั้งคนละที. เดียวนี้เราจะมา **ดูอนิจจตา ความไม่เที่ยงของทุกอย่าง** ของสภาวะธรรมทั้ง ๑๒ อย่างที่เป็นมาแล้วแต่หนหลังว่า : ในลมหายใจยาว ก็มีอาการของความไม่เที่ยง ลมหายใจ

สั้น ก็มีอาการของความไม่เที่ยง, อาการที่ลมหายใจปรงแต่ร่างกายนี้ก็มี ความไม่เที่ยง; เห็นชัดอยู่ และยังกายสังขารคือลมหายใจรำบลง ๆ จนเป็นฉนวนอย่างนี้; นั้นยังเป็น ความไม่เที่ยง อย่างที่ไหลเป็นเกลียวไปทีเดียว คือเพราะเปลี่ยนแปลงได้จึงเป็น อย่างนั้นได้.

แล้วก็มาดูที่หมวดที่ ๒ ว่า ปิตินี้ก็ไม่เที่ยง ความสุขนี้ก็ไม่เที่ยง ความที่ ปิติและสุขปรงแต่จิตนี้ก็ไม่เที่ยง เดียวนี้รำบอิทธิพลของปิติและสุขอยู่นี้ ก็คือความ ไม่เที่ยง.

ที่นี้ ก็มาดูหมวดที่ ๓ ว่า ตัวจิตเองก็ไม่เที่ยง เพราะเกิดขึ้นมาจากเหตุจาก ปัจจัยที่ปรงแต่คือเวทนานั้น. ที่นี้เมื่อจิตปราโมทย์ก็หมายความว่าจิตนั้นไม่เที่ยง : คือเปลี่ยนไม่สู่ภาวะที่เรียกสมมติว่าปราโมทย์ แล้วตั้งมั่นก็คือไม่เที่ยง; เพราะเดียว จิตนั้นก็ตั้งมั่น เดียวก็ไม่ตั้งมั่น จนปลดปล่อยได้ก็คือความไม่เที่ยง.

พิจารณาอยู่อย่างนี้ในสภาวะธรรมทั้ง ๑๒ ข้างต้นนั้น นี้เรียกว่าอนิจจานุปัสสี เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานข้อแรกข้อที่ ๑ ซึ่งสำคัญมาก เมื่อพิจารณาความไม่ เที่ยงไปเรื่อย ๆ ก็จะมีพบ ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา กว้างขวางออกไปกระทั่ง เป็นสุญญตา ไม่มีความหมายแห่งความเป็นตัวตน หรือเป็นของตนในสิ่งใด ๆ.

ข้อที่ ๒ ถ้าเห็นความไม่เที่ยงถึงขนาดนี้ การเห็นในขั้นต่อไปคือ **วิราคา-** **านุปัสสีก็จะเกิดขึ้น** คือเห็นความไม่เที่ยงเป็นมายาอันปราศจากตัวตนอย่างนี้แล้ว จิต ก็สลดสังเวช เปื้อนหน่ายคลายจากความกำหนด; ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น. ความคลายจากความยึดมั่นถือมั่นนั้นแหละ เรียกว่าวิราคะ.

ในข้อที่ ๒ หรือขั้นที่ ๑๔ นี้ เรา ดูแต่ความรู้สึกหน่ายหรือเบื่อต่อสังขาร ทั้งหลาย เรียกว่า **วิราคานุปัสสี**, เป็นผู้มองเห็นวิราคะอยู่เป็นประจำ ขณะที่หายใจ ออก - เข้า ๆ. อันนี้เรียกว่าเกือบจะไม่ต้องพยายามอะไร เพียงแต่ พยายามให้เห็น อนิจจตา ความไม่เที่ยงให้มากขึ้นเท่านั้น ผลจะเกิดเป็นวิราคะขึ้นมาได้โดย

อัตโนมัตติ. แต่เราจะไม่ทำเล่น ๆ เมื่อมันเกิดขึ้นมา ให้เห็นเป็นภาวะของความน่าเบื่อหน่ายนี้ ก็ยังมองเห็นความน่าเบื่อหน่ายนี้ให้รุนแรงขึ้น ให้เต็มขนาดที่จะเป็นวิราคะที่เบื่อหน่ายคลายกำหนดจริง ๆ.

ขอให้รู้ว่า นี่มันเป็นการเบื่อหน่ายที่มาจากปัญญา เบื่อหน่ายอย่างนี้ไม่ได้ทำให้เป็นทุกข์ เหมือนกับว่าเบื่อหน่ายอย่างที่เราเรียกว่า ซ้ำ ๆ ซาก ๆ จำเจเกินไป ซินปากอะไรเกินไป; แล้วเบื่อหน่ายอย่างนั้นเป็นการเบื่อหน่ายทางวัตถุ เบื่อหน่ายด้วยความโง่ อย่างนั้นเป็นความทุกข์. **ความเบื่อหน่ายที่ประกอบไปด้วยธรรมะ** ในหมวดอัมมณูปัสสันนาสติปัฏฐานนี้ **ไม่มีอาการเป็นทุกข์ แต่เป็นปัญญาชนิดหนึ่ง ที่อยากจะพ้นไปเสียจากสิ่งเหล่านี้.**

ข้อที่ ๓ เมื่อมีการเห็นวิราคะ คือความคลายจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่ทุกลมหายใจออก - เข้าอย่างนี้แล้ว ความดับไปแห่งกิเลสและดับไปแห่งทุกข์ ก็ค่อย ๆ เป็นไปเองในตัวโดยอัตโนมัตติอีกเหมือนกัน. **ความดับไปแห่งกิเลสและทุกข์นี้ เรียกว่านิโรธ** บัดนี้จึงเรียกว่า **นิโรธานุปัสสี** อสฺสสสิสฺสามิตี ลิกฺขติ - เห็นอยู่ซึ่งความดับไปนี้ตลอดเวลาที่หายใจออก ตลอดเวลาที่หายใจเข้า.

ถ้าการปฏิบัตินี้อุปุปธรรม ก็คือการบรรลุมรรคผลที่แท้จริง; ถ้าเป็นเพียงอุปุปธรรม ที่ยังไม่เด็ดขาดตายตัวลงไป ก็เป็นเพียงการดับกิเลสหรือดับทุกข์อย่างชั่วคราว. แต่ว่า **ตลอดเวลาที่กิเลสดับอยู่นั้น ก็มีความสุขอย่างเดียวกัน เป็นนิพพานชิมลอง;** ถ้าดับจริงก็เป็นนิพพานจริง. อันนี้เรียกว่านิโรธานุปัสสี คือ **ชิมรสของนิพพานอยู่ ทั้งหายใจออกและหายใจเข้า** จะเป็นนิพพานชิมลอง หรือนิพพานจริงก็เรียกอย่างเดียวกันหมดว่า **นิโรธานุปัสสี.**

ข้อที่ ๔ อันสุดท้ายเรียกว่า **ปฏินิสัคคานุปัสสี** นี้คล้าย ๆ กับว่า เป็นเรื่องพูดให้สิ้นซาก ให้หมดจด. ให้สิ้นซากอีกครั้งหนึ่งว่า เป็นการสลัดคืน. **เห็นการสลัดคืนออกไปหมดสิ้น ไม่ยึดอะไรไว้ว่าเป็นของเราแม้แต่นิพพานนั้น.**

ผู้ที่ยังไม่เคยได้ยินได้ฟังหรือไม่เคยเข้าใจ ก็ขอให้เข้าใจเสียว่า พระพุทธเจ้า ท่านตรัสสอนหลักที่จะไม่ยึดถืออะไรเอาไว้โดยความเป็นของเรา แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า นิพพาน. เพราะฉะนั้น เมื่อได้พูดถึง นิโรธานุปัตติ ซึ่งเป็นนิพพานโดยสมบูรณ์ แล้ว ก็ยังกล่าวถึงปฏิสนธาคานุปัตติ คือ โยนทิ้งไปอีกครั้งหนึ่งแม้แต่นิพพานนั้น; ไม่ได้มีความหมายว่า นิพพานเป็นนิพพาน หรือนิพพานเป็นนิพพานของเรา อย่างนี้เป็นต้น. อันสุดท้ายนี้เรียกว่าปฏิสนธาคานุปัตติ เป็นอันดับที่ ๑๖.

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งมีอยู่ ๔ ชั้น คือ อนิจจานุปัสสี วิราคานุปัตติ นิโรธานุปัตติ ปฏิสนธาคานุปัตติ ก็สมบูรณ์; นี้เรียกว่าธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน; เพราะเห็นธรรมคือความหลุดพ้น คือการนำออกเสียได้ซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก. ดังนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้เฉพาะข้อนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ภิกษุเป็นผู้เพ่งเฉพาะอย่างดีแล้ว ก็เห็นการละอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ด้วยปัญญา” หมายความว่า เดียวนี้อยู่เหนืออำนาจที่จะเกิดอภิชฌาและโทมนัส อภิชฌาและโทมนัส ไม่สามารถจะเกิดขึ้นมาอีกได้ ด้วยอำนาจของปัญญาคือมองเห็นธรรมตามที่เป็นจริง.

คนเรา ถ้าไม่มีอภิชฌาและโทมนัส ๒ อย่างแล้ว ก็หมดปัญหา ขอให้คิดดู ดีๆ ให้เข้าใจพระพุทธานุชาตินี้ **อภิชฌา คือรัก หรือพอใจ หรือยินดี หรือรู้สึกเป็นสุข** แล้วก็ **อยากจะได้**อยากจะทำ **กอดรัดไว้** อย่างนี้เรียกว่าอภิชฌา; แล้ว**โทมนัส** ก็คือ ตรงกันข้าม **ไม่ถูกใจไม่ถูกอารมณ์** **อยากจะทำออกไป** **อยากจะทำเสียให้ตาย** อย่างนี้ ก็เรียกว่าโทมนัส. มันมีเพียง ๒ เรื่องเท่านั้น ถ้าไม่มี ๒ เรื่องนี้แล้ว เราก็ไม่มี ปัญหาอะไรทางจิตใจ ก็ว่างก็สบาย. ที่นี้ให้นำออกเสียได้ซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก, โลกก็คือสิ่งที่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ นี้เรียกว่า โลก. นำอภิชฌาและโทมนัสต่อโลกออกเสียได้ไม่มีเหลือ; เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานหมวดสุดท้าย.

นี่คือ **การปฏิบัติอานาปานสติภาวนา ๔** หมวด หมวดละ ๔ ติดต่อกันไป เป็นลำดับไม่มีการขาดตอนเลย เป็น ๑๖ ชั้น เรียกว่าปฏิบัติอานาปานสติโดยสมบูรณ์

นี่คือตัวแห่งการปฏิบัติที่เป็นหัวใจของสติปัฏฐาน โพชฌงค์ วิชชา และวิมุตติ ซึ่งเป็นชื่อของหัวข้อที่กำหนดไว้สำหรับการบรรยายในวันนี้.

ที่นี่ให้ดูต่อไปว่า สติปัฏฐานมีอยู่ ๔ อย่าง คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน : ปฏิบัติ ๔ ขั้นเกี่ยวกับลมหายใจ. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน : ปฏิบัติ ๔ ขั้นเกี่ยวกับตัวสิ่งที่เรียกว่าเวทนา คือปิติสุข และความรำบม้นเสีย. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน : มีการปฏิบัติ ๔ อย่างเกี่ยวกับจิต คือรู้ลักษณะของจิต ความปราโมทย์ ความตั้งมั่น ความปลดปล่อย ที่เราบังคับได้. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน : เห็นความไม่เที่ยง จนกระทั่งเบื่อหน่ายคลายกำหนดจนกระทั่งดับไปเสียได้ซึ่งกิเลส กระทั่งเห็นความสลัดคืน ไม่มีอะไรเหลืออยู่ในความยึดครองหรือยึดถือ.

นี่เรียกว่า เห็นกายในกายทั้งหลาย เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย เห็นจิตในจิต เห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย อยู่เป็นประจำ ตลอดเวลาไม่มีช่องว่าง; อาการอย่างนี้แหละเรียกว่า : ผู้มีความเพียร ผู้ปฏิบัติความเพียร ผู้ตั้งความเพียร ผู้บำเพ็ญสมณธรรม เรียกว่าอาตปปี; แล้วอาการอย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ วินยยุ โลก อภิขุมาโทมนสฺส - นำออกเสียได้ซึ่งอภิขมาและโทมนัสในโลกนี้.

นี่เป็นใจความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าสติปัฏฐาน-การกำหนดตั้งไว้ซึ่งสติในลักษณะอย่างทีกล่าวกมาแล้วทั้ง ๑๖ ขั้นนี้ ย่อมนำออกเสียได้ซึ่งอภิขมาและโทมนัส.

อานิสงส์ ของ สติปัฏฐาน

ที่นี่ เคล็ดลับมันมีอยู่ว่า ทำอย่างนี้อย่างเดียว ในที่เดียว เวลาเดียวเท่านั้น จะเป็นธรรมะหมดสิ้นใจพุทธศาสนา. ที่เรากล่าวกันว่า พุทธศาสนามีธรรมะ ๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้น หรือจะมากกว่านั้น หรืออะไรก็ตามเกิด ทั้งหมดจะมาอยู่ที่นี้เพียงข้อเดียวเท่านั้น คือเมื่อมีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในลักษณะอย่างนี้ : มีสติสัมปชัญญะ มีความเพียร นำออกเสียได้ซึ่งอภิขมาและโทมนัสในโลก; มีเท่านั้นเอง. ฉะนั้น

เมื่อปฏิบัติจนมี **สติปัฏฐาน** ชนิดที่ถูกต้อง, ต้องใช้คำว่าชนิดที่ถูกต้อง แล้วจะมี **ธรรมะ** **ทั้งหมด**ในพระพุทธศาสนา รวมอยู่ที่นี้; ดังนั้น มันจึงเป็นการง่ายที่จะมีโพชฌงค์ ซึ่งจะได้เห็นกันต่อไป.

เมื่อภิกษุ **ปฏิบัติอยู่ในกายา เวทนา จิตตา ธัมมา** อย่างที่ว่า มาแล้ว ขณะนั้นดูสิว่า มันสติสมบุรณ์อย่างไร, มีสติสัมปชัญญะสมบุรณ์อย่างไร, นำ ออกซึ่งอภิชฌาและโทมนัสด้วยสตินั้นอย่างไร, **นั่นแหละคือสติสัมโพชฌงค์ อย่าง เต็มเปี่ยม;** ไม่ใช่คนละเรื่อง ไม่ใช่คนละตอน; ไม่ใช่จะต้องปฏิบัติต่อไปจึงจะมี สติสัมโพชฌงค์. นั่นเป็นความเฝ้า และความเข้าใจผิดของคนที่เรียนปริยัติมาอย่าง ผิด ๆ ทำให้นักเรียนรู้สึกลำบากยุ่งยากมากมายไป. เพียงสักว่ากำหนดลมหายใจยาว เท่านั้น ทำได้ในขั้นแรก ก็เป็นสติสัมโพชฌงค์ขั้นแรก; เพราะการที่จะกำหนด ลมหายใจยาวนั้นต้องมีสติมากพอ จึงจะกำหนดลมหายใจยาวอยู่ได้ตลอดเวลาที่หายใจ ออกหรือหายใจเข้ามิฉะนั้นมันวิ่งหนีไปเสีย คือสติขาดตอน จิตก็วิ่งหนีไปคิดเรื่อง อื่นเสีย. ฉะนั้น **พอลงมือปฏิบัติแม้ในขั้นที่ ๑ ของ ๑๖ ขั้นเท่านั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เริ่มก่อตัวขึ้นมาแล้ว.**

ที่นี้ ไม่ใช่แต่ **สติสัมโพชฌงค์** อย่างเดียว แม้ **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** ก็ก่อ ตัวขึ้นมาแล้ว เพราะเหตุว่า “ภิกษุ^๑นั้นทำการเลือก ทำการเพ้น ทำการใคร่ครวญธรรม อยู่ด้วยปัญญา คือคิดถึงข้อเท็จจริงทุกอย่างที่เกี่ยวกับลมหายใจยาว หรือลมหายใจสั้น เป็นต้น” ; ดังนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์มีอยู่แล้ว ก่อตัวขึ้นแล้ว ในการปฏิบัติ แม้ในขณะที่ลงมือปฏิบัติขั้นที่ ๑.

ในสมัยนั้น ความเพียรอันเต็มที่ อันไม่ย่อหย่อน อันภิกษุ^๑นั้นปรารถนาแล้ว แม้เพื่อจะ กำหนดเพียงลมหายใจยาวเท่านั้น; นี่ก็ เป็นวิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุ^๑นั้น ที่ได้ก่อรูปขึ้นมาแล้ว.

ที่นี้ เมื่อทำไปพอสักว่า เป็นที่พอใจเท่านั้น ปิติดันเป็นนิรามิส ก็เกิดขึ้น แก่ภิกษุ^๑นั้น; อันนั้น เป็น **ปิติสัมโพชฌงค์**ของภิกษุ^๑นั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้.

และในสมัยนี้เองกายของเธอก็ร่วง มีผลทำให้จิตก็พลอยร่วง เพราะอำนาจของ ปิตอันเป็นนิรามิสนั่น นั่นเป็นปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุ นั่น.

ตรงนี้ขอให้ตั้งข้อสังเกตหน่อยว่า พระพุทธเจ้าจะจำกัดไว้เสมอว่า : ปิตอันเป็นนิรามิส เพราะว่าปิตมี ๒ ชนิด ปิตเป็นสามิสก็คือปิตที่เกิดจากได้เงิน ได้ของ ได้ลูก ได้เมีย ได้อะไรอย่างนี้ ก็เรียกว่าปิตเป็นสามิส; ที่นี้ปิตเพราะทำสำเร็จในหน้าที่ที่ควรกระทำคือประพฤตินี้ ปิตอย่างนี้เรียกว่านิรามิส. ปิตที่เป็นสามิสไม่อาจจะทำกายให้ร่วงได้ มีแต่กระตุ้นให้ซาบซ่าน ให้ฟุ้งซ่านไม่สงบ; **แต่ปิตที่เป็นนิรามิสนี้ทำกายให้ร่วงได้** จึงเกิดสิ่งที่เรียกว่าปัสสัทธิคือความร่วงลง, นั่นเป็นปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุ นั่น ในสมัยนั้น.

แล้วก็ในสมัยนั้นแหละ เพราะกายร่วงและมีสุข จิตก็ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ด้วยอำนาจปิตและสุขอันเป็นนิรามิสนั่น; นั่นเป็นสมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุ นั่น.

ที่นี้ ในสมัยนั้นเอง ภิกษุยอมเข้าไปเพ่งซึ่ง **จิตอันตั้งมั่นปราศจากอภิชฌาและโทมนัสแล้ว** นี่ เป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุ นั่น. ความที่ภิกษุเข้าไปเพ่งซึ่งจิตที่ตั้งมั่นดียวอย่างนั้นแล้ว นั่นเป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุ นั่น. เป็นโพชฌงค์สุดท้ายที่ ๗ ก็เรียกว่าโพชฌงค์ทั้ง ๗ ได้ก่อขึ้นพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่คนละทีคนละคราว หรือเป็นลำดับ.

นี้ขอให้ตั้งข้อสังเกตไว้เสมอไปว่า **สิ่งที่เรียกว่าองค์ ๆ แล้ว จะต้องเกิดขึ้นพร้อมกันหมดทั้งสิ้น** : เช่น มรรค มีองค์ ๘ อย่างนี้ ทั้ง ๘ องค์ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันทั้งนั้น พร้อมคราวเดียวกันไม่ใช่ทีละองค์. **โพชฌงค์** นี้ก็เหมือนกัน องค์แห่งการตรัสรู้นี้ ก็ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียวทั้ง ๗ องค์ ไม่ใช่เกิดทีละองค์ส่ง ๆ กันไปทยอยกันไป.

คำว่าองค์ในภาษาบาลี มีความหมายเหมือนกับคำว่า factor ถ้ามันไม่ครบ factor สิ่งนั้นเกิดขึ้นไม่ได้ ฉะนั้น factor ๗,๘ ของธรรมะไหนก็ตามต้องมีครบ.

เดี๋ยวนี้ เมื่อเจริญอานาปานสติขั้นใดขั้นหนึ่งอยู่ factor แห่งโพธิ์ยอมก่อตัวขึ้นในลักษณะที่พร้อมกันทั้ง ๗ องค์อย่างนี้. ดังนั้นจึงมี พระพุทธภาษิตว่า “กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธัมมานุปัสสนา อะไรก็ตาม อันภิกษุเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้สมบูรณ์”. นี่คือเรื่องของโพชฌงค์ที่แฝงอยู่ในตัวการทำอานาปานสตินั้น.

ในการทำอานาปานสตินั้น มีสติปัฏฐาน ๔ แฝงอยู่เต็มตัว มีโพชฌงค์ ๗ แฝงอยู่เต็มตัว. ที่นี้ โพชฌงค์ ๗ นี้ จะส่งผลให้เกิดวิชาและวิมุตติ. ข้อนี้มีพระพุทธภาษิตจำกัดไว้ชัดว่า : โพชฌงค์ทั้ง ๗ นั้น คือสติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจย-สัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิตีสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิ-สัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์; ท่านว่าทีละอย่าง ๆ อันภิกษุนั้นเจริญแล้ว; อาศัยวิเวก : วิเวกนิสสุตติ -อาศัยวิเวก, อาศัยวิราคะ -วิราคนิสสุตติ, อาศัยนิโรธ -นิโรธนิสสุตติ, น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ -โอสถัคคปริณามิ : แต่ละอย่างอาศัย ๔ อย่างนี้, ทรงจำกัดไว้ว่า ต้องโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธะ. สิ่งที่เราเรียก วิเวก วิราคะ นิโรธะ นั้น คือตัวการปฏิบัติในหมวดธัมมานุปัสสนาสติ-ปัฏฐานอยู่โดยตรง. ถ้าไม่ได้อาศัยสิ่งเหล่านี้ คือวิเวก วิราคะ หรือนิโรธะเหล่านี้ ไม่สามารถจะทำวิชา และวิมุตติให้บริบูรณ์ได้. ดังนั้น เป็นอันว่า เราจะต้องปฏิบัติอานาปานสติ จนกระทั่งมีการเห็นอนิจจัง วิราคะ นิโรธะ ระดับใดระดับหนึ่งก็ตาม; ถ้าในระดับที่ไม่ถึงที่สุด ก็เป็นวิชาและวิมุตติที่ไม่ถึงที่สุด เป็นตทังควิมุตติ วิกขัมภณวิมุตติไปตามเรื่อง และถ้าถึงที่สุด ก็เป็นสมุจเฉทวิมุตติไปกลับย้อนมาเกิดอีก.

ความสำคัญก็อยู่ตรงที่ว่า โพชฌงค์ นั้นจะต้อง อาศัยวิเวก คืออาศัยความที่อยากจะหลีกออกไป ไม่ใช่ความที่อยากจะเข้ามา คือเข้ามาสู่โลก หรือสิ่งที่เรียกว่า กามหรือภพ. ที่นี้ อาศัยวิราคะ ก็หมายความว่า จะอาศัยความคลายออก ไม่ใช่ความจับเอา ครอบเอา. อาศัยนิโรธะ ก็เพื่อจะดับเสียซึ่งกิเลสและความทุกข์นั้น ทั้งนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะไร่นอกจากว่า ทรงจำกัดความให้ชัดอย่าให้มันดันได้ แล้วก็สรุปว่า น้อมไป

เพื่อโอสถัคคะ. นี่คือนิยามของปฏินิสสัคคะ ในขั้นที่สุดของอานาปานสติ; ทุกอย่างจะโน้มไปเพื่อขว้างทิ้ง. พุคคาชาธรรมดาหน้อยกว่า ทุกอย่างต้องเป็นไปเพื่อขว้างทิ้ง ไม่ใช่เพื่อเอาเข้ามา เรียกว่า โอสถัคคปริณามิ -โน้มไปเพื่อโอสถัคคะ. ถ้าโพชฌงค์ประกอบด้วยองค์อย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นเจริญทำให้มากอย่างนี้แล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้สมบูรณ์ได้.

ที่นี้ วิมุตติ นี้ เป็นตทังคะก็ได้ เป็นวิกขัมภณะก็ได้ ถ้ายังไม่ถึงที่สุด แม้ในเริ่มแรกพอสักว่า กำหนดลมหายใจยาว เมื่อนั้นเราก็ตราศจากการรบกวนของกิเลส ด้วยอำนาจเหตุ สักว่ากำหนดลมหายใจยาวเท่านั้น เป็นตทังควิมุตติ อย่างนี้. แล้วถ้าปฏิบัติไปได้ถึงขั้นที่ ๔ คือทำกายสังขารให้ว่างบออยู่ ด้วยอำนาจของฌาน อย่างนี้ ฌานนั้นก็ ทำให้เกิดวิกขัมภณวิมุตติ คือหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสได้ตลอดเวลาที่อยู่ในฌาน; อย่างนี้แน่แน่ว แน่นอนกว่าตทังควิมุตติ. แล้วทำต่อไปจนถึงหมวดสุดท้าย เป็นวิราคานุปัสสี นิโรธานุปัสสี ปฏินิสสัคคานุปัสสี ก็ เป็นสมุจเจตวิมุตติ คือหลุดพ้นอย่างแท้จริงไม่กลับมาอีก.

นี่เรียกว่าการปฏิบัติ เกี่ยวกับลม เกี่ยวกับเวทนา เกี่ยวกับจิต เกี่ยวกับธรรม ที่เรียกว่าอานาปานสติทั้ง ๑๖ ขั้นนี้ เป็นสติปัฏฐาน ๔ อยู่ในตัวเอง, เป็นโพชฌงค์ทั้ง ๗ อยู่ในตัวเอง, ทำให้เกิดวิมุตติอย่างใดอย่างหนึ่งจนถึงที่สุดในการะที่สุดอยู่ในตัวเอง.

ธรรมสโมธาน

ที่นี้ ก็อยากจะชี้ อานิสงส์ที่มากไปกว่านั้น ที่เขาเรียกกันว่า ธรรมสโมธาน, ธรรมสโมธาน ก็ว่าดึงเข้ามา ๆ ดึงเอามาดูซึ่งธรรมทั้งหลาย เหมือนกับที่เรา ยืนอยู่ที่ตรงนี้ เรายื่นมือยาว ๆ ออกไป ดึงนั่นเข้ามาดู ดึงนี่เข้ามาดู ดึงโน่นเข้ามาดู จากรอบตัวอย่างนี้ นี่ก็เรียกว่าอาการของสโมธาน : ประมวลเอามาดู. ในอานา – ปานสติ ๑๖ ขั้น ที่เป็นสติปัฏฐาน ๔ ที่บุคคลประพฤติกกระทำให้มากแล้ว เจริญแล้ว นี้สามารถดึงเอาอะไรมาได้หมดในพระพุทธศาสนา แล้วแต่ว่าจะต้องการอะไร :-

เมื่อปฏิบัติในอานาปานสติอยู่อย่างนี้ เป็นบุญญกิริยาสาม อย่างเต็มตัว: คือเป็น ทาน เป็น ศีล เป็น ภาวนา อยู่เต็มตัวในเวลานั้นแล้วไม่ต้องรอ.

เป็นทาน คือการให้ : ให้สิ่งที่ยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู - ของกูออกไป ซึ่งเป็น ทานสูงสุดยิ่งกว่ามหาทาน มหาบุญญ. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : แม้จะนิมนต์ พระสงฆ์ทั้งหมด มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข มาเลี้ยงดูบุญเสื่อให้มากมายอย่างไร มหาบุญญนี้ก็ไม่ดีไปกว่าภาวนา คืออานาปานสติสักว่าชั่วขณะจิตหนึ่ง หรือเวลาหนึ่ง. หมายความว่า ให้ท่านวัตถุให้ท่านอะไรนี้มันไม่ดีเท่ากับเราให้ท่านตัวกู-ของกู, ความยึดมั่นที่เป็นตัวกู - ของกูนั้นแหละ ให้ออกไปเสียได้เมื่อไร เป็นทานอันเลิศเมื่อนั้น. ฉะนั้น ในการเจริญอานาปานสตินั้น เป็นการให้ท่านสูงสุด คือขว่างหรือเหวี่ยงทิ้ง ตัวกู-ของกู ออกไปเสียได้.

ที่นี่ เป็นศีลอย่างไร? ตลอดเวลาที่ทำอานาปานสตินั้น ต้องมีการสำรวม อย่างยิ่ง เจตนาที่จะสำรวมระวางนั้นเป็นศีล ไม่ต้องไปสำรวมระวางตามสิกขาบท ปาณาติปาตา เวรมณี ฯลฯ อะไรเหล่านี้; มันเป็นเรื่องจับปุใส่กระดิ่ง ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าตั้งสติกำหนดควบคุมลมหายใจเท่านั้น ศีลทุกอย่างทุกข้อ ไม่ว่าชนิดไหน ของพระ ของเณร หรือของชาวบ้านไม่มีทางจะขาดจะทะลุได้; เพราะอำนาจของการสำรวม สังวร ระวางอยู่ที่ตรงนี้เท่านั้น จึงเรียกว่ามีศีลสมบูรณ์.

สำหรับภาวนานั้นเห็นชัดอยู่แล้ว เพราะ การเจริญอานาปานาสนิตินั้น ส่วนหนึ่งเป็นสมาธิ ส่วนหนึ่งเป็นปัญญา ทั้งสองส่วนรวมเรียกว่าภาวนา; ฉะนั้น จึงมีสิ่งที่เรียกว่าภาวนาสมบูรณ์.

โดยการปฏิบัติอานาปานานสตินี้ อยู่ ก็มีทาน มีศีล มีภาวนา สมบูรณ์ โดยไม่ต้องรอปฏิบัติอีกต่อภายหลัง. ทาน - ศีล - ภาวนา - สมบูรณ์แล้วเมื่อกำลังปฏิบัติ อานาปานสติอยู่ ทำได้เท่าไรก็สมบูรณ์เท่านั้น.

ที่นี้ **หมวดถัดไป** ที่จะยกมาพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น จะเอามาทั้งหมดไม่อาจจะทำได้ หมวดที่น่ายกมาเป็นตัวอย่าง น่าขึ้นอกขึ้นใจอีกอันก็คือวิเวก. **วิเวกมี ๓ อย่าง** คือ กายวิเวก, จิตตวิเวก, อุปธิวิเวก.

ภิกษุที่ทำอานาปานสติ ย่อมหลีกเลี่ยงไปสู่ที่สงัด : เช่นป่า, เช่นโคนไม้, เช่นเรือนว่าง, หรืออะไรก็ตาม; อย่างนี้เรียกว่ากายวิเวก. ที่นี้ถ้าหาสถานที่อย่างนั้นไม่ได้ จะเข้าไปในห้องปรับอากาศอย่างสมัยใหม่ก็ได้ เรียกว่า **กายวิเวก** ทำอานาปานสตินั้นอยู่. แต่นั่นก็ไม่สำคัญเท่ากับว่า จะไปอยู่ที่ตรงไหนก็ตาม เมื่อไม่รู้ไม่ซีกับอารมณ์ข้างนอกทั้งหมด คืออารมณ์ข้างนอกอย่างที่เราเห็นอยู่เดี๋ยวนี้ คือต้นไม้ต้นไม้ อะไรก็ตามนี้ ปิดหู ปิดตา ปิดความรู้สึก **ไม่รู้สึกล่อลวงสิ่งเหล่านี้หมด ก็เรียกว่ากายวิเวกที่แท้จริง** ฉะนั้นถ้าสามารถทำได้ก็อาจจะมีกายวิเวกได้แม้ในกลางโรงละครโรงหนึ่ง.

ถ้าสามารถจะปิดกั้นอารมณ์ แล้วจิตกำหนดอยู่แต่ที่อานาปานสติ, กลางโรงหนึ่งนั้นก็ทำกายวิเวกได้. เพราะฉะนั้น **เมื่อใดระงับนิเวรณกระทั่งเป็นฌานเป็นอะไรได้ ก็เป็นจิตตวิเวก.**

เมื่อใดทิ้งตัวกู-ของกู ขว้างตัวกู-ของกูออกไปได้ชั่วขณะหนึ่ง ก็ยังเป็น **อุปธิวิเวก** ชั่วขณะหนึ่ง. ถ้าขว้างได้หมดก็เป็นอุปธิวิเวกที่สมบูรณ์.

นี่วิเวกอย่างนี้เป็นวิเวกตัวจริง ไม่ใช่วิเวกท่องบ่น หรือเป็นเรื่องปริยัติ; ต้องเป็นเรื่องที่ทำอยู่จริงและมีอยู่จริง : เป็นกายวิเวก, เป็นจิตตวิเวก, เป็นอุปธิวิเวก อยู่ในการเจริญอานาปานสตินั้น.

ที่นี้ อยากจะยกตัวอย่าง **หมวดสิกขา ๓** คือ : **ศีล, สมาธิ, ปัญญา**, นี่คล้าย ๆ กันกับบุญญกิริยาที่กล่าวมาแล้ว **เมื่อใดลงมือทำอานาปานสติ เมื่อนั้นมีศีลแท้ มีสมาธิแท้ มีปัญญาแท้.**

ศีลแท้ คือเป็นศีลจริง ๆ ไม่ขาด ไม่ต่าง ไม่พร้อย. เมื่อทำอานาปานสติอยู่ สำนวณระวัง มีสติจนถึงกับทำอานาปานสติสำเร็จนั้น, เมื่อนั้นมีศีลแท้ ไม่เรียกว่า

ศีลอุโบสถ ศีล ๕ หรือศีลอะไรหมด เรียกว่าศีลทั้งหมดเลย แล้วก็มีศีลแท้ด้วย; **แท้**อยู่ตรงที่ตั้งใจสำรวมระวังด้วยสติอย่างยิ่ง. เป็น **สมาธิแท้** นี่ไม่ต้องพูด; แล้วเป็น **ปัญญาแท้** นี่ก็ไม่ต้องพูด เพราะพูดแล้ว.

ที่นี่ ก็มาถึง **รัตนะ** หรือ **สรณะสาม** คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์แท้.

เมื่อใดทำอานาปานสติอย่างทีกล่าแล้ว แต่หนหลัง **เมื่อนั้นมีพระพุทฺธเจ้าแท้** เมื่อนั้น **มีพระธรรมแท้** เมื่อนั้น **มีพระสงฆ์แท้**; นอกนั้นมีพระพุทฺธแต่ปาก พระธรรมแต่ปาก พระสงฆ์แต่ปาก, เป็นการท่องบ่น เป็นการนึก ๆ เอา หรือเป็นการว่าเอาเอง คิดนึกเอง พิจารณาเอาเอง.

ถ้าทำอานาปานสติลงไปแล้ว จิตกำลังสะอาด สว่าง สงบ เหมือนจิตพระพุทฺธเจ้า; ฉะนั้นก็เรียกว่ามี **พระพุทฺธเจ้าแท้**อยู่ในจิตของเรา กล่าวคือความหมายของความที่จิตสะอาด สว่าง สงบ ในระดับใดก็ตาม ในปริมาณเท่าใดก็ตาม; มีความหมายเป็นพระพุทฺธเจ้าแท้ในตัวเรา, **เป็นพระธรรมแท้**ในตัวเรา, **เป็นพระสงฆ์แท้**ในตัวเรา; คือตัวเราเองนั่นแหละเป็นผู้ปฏิบัติอย่างพระสงฆ์ แล้วก็สำเร็จตรงที่มีจิตสะอาด สว่าง สงบอยู่.

ขณะทำอานาปานสตินั้นก็มีพระสงฆ์แท้ในตัวเราในเวลานั้น; แล้วธรรมแท้ก็คือความสะอาด สว่าง สงบ นั้นเอง; พระพุทฺธเจ้าแท้ก็มีอยู่ในจิตของเรา. เวลานั้นเราจึงมีพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่เป็นสรณาคมนั่นแท้จริงอยู่ในตัวเรา. เมื่อทำอานาปานสติอยู่ หรือว่าจะทำสมาธิภาวนาชื่อใดชื่อหนึ่งก็ได้; เมื่อทำได้สำเร็จในลักษณะที่ว่างจิต สะอาด สว่าง สงบ เพราะ **ขว้างตัวกู - ของกูออกไปเสียได้** ก็เรียกว่ามีพระพุทฺธแท้ พระธรรมแท้ พระสงฆ์แท้ อยู่ในจิตนั้น.

หมวดธรรมอื่น ๆ เช่นอิทธิบาท เป็นต้น ก็ยิ่งเห็นง่าย เมื่อทำอานาปานสติอย่างนั้นอยู่ **มีฉันทะแท้ มีวิริยะแท้ มีจิตตะแท้ มีวิมังสาแท้**; นอกนั้นเป็นเรื่องปากพูดท่องบ่น.

ขณะที่ทำอานาปานสติอย่างนั้นอยู่ นั่นคือ **ธัมมจันตะ** - จันตะในธรรม อย่างยิ่ง **พากเพียร** อย่างยิ่ง **เอาใจใส่** อย่างยิ่ง **สอดส่อง** อย่างยิ่ง. ถ้าไม่ทำอย่างนั้น ก็ทำอานาปานสติไม่ได้ ล้มละลายไปตั้งแต่แรกเริ่ม คือกำหนดลมหายใจยาวก็ไม่ได้; แต่เพราะอิทธิบาทมีสมบูรณ์จึงทำได้แม้แต่ในระยะเริ่มแรก.

ที่นี่ อยากจะได้มองให้เห็นไปมากกว่านั้นอีกว่า **หมวดธรรมที่กว้างที่สุด คือพระหรืออินทรี** ตั้งต้นไปตั้งแต่ศรัทธาเลย พระ ๕ อินทรี ๕ นี่มี **สัตถาอินทรี** **วิริยอินทรี** **สติอินทรี** **สมาธิอินทรี** **ปัญญาอินทรี** ที่เราท่องกันอยู่ : **สัทธินุทริย** **วิริยินุทริย** **สตินุทริย** **ปณณินุทริย**.

ศรัทธาความเชื่อ ในพระพุทธเจ้า หรือในพระธรรม ในพระสงฆ์นั้น จะมีไม่ได้ จนกว่าจะมีศรัทธาในตัวของเราเองเสียก่อน. เดียวนี้เราทำ อานาปานสติ; แล้วก็สำเร็จ เป็นจิตที่มีความสะอาด สว่าง สงบ ตามสมควร เรา จึงเชื่อว่า : พระธรรมนี้เป็นของจริง, พระธรรมนี้เป็น **สวากุขาโต** จริง เป็น **อกาลิโก** จริง เป็น **สนฺทิฎฺฐิโก** จริง จึงเชื่อในพระธรรมอย่างนี้ด้วยตัวเอง ไม่ต้อง เชื่อตามคนอื่น แล้วจึงเชื่อพระพุทธเจ้าผู้เป็นผู้เปิดเผยซึ่งธรรมนี้ แล้วจึงเชื่อมั่นใน พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติอยู่แต่ในธรรมนี้; เพราะฉะนั้นศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็มีเต็มเปี่ยมสมบูรณ์และแท้จริง.

ที่นี่ เมื่อปฏิบัติธรรมะลงไปอย่างนี้ มีศรัทธาสมบูรณ์ **เรื่องเชื่อกกรรมเชื่อ ผลกรรม** อะไร ก็เลยมีขึ้นมาหมดเลย เพราะมันพิสูจน์อยู่แล้วว่า ถ้าปฏิบัติอย่างนี้ผลก็ เกิดขึ้นอย่างนี้. กำหนดลมหายใจยาว กำหนดลมหายใจสั้น อะไรก็ตาม ปฏิบัติลงไป แล้ว ผลก็เกิดขึ้นอย่างนี้; จะเชื่อตัวเองเชื่อในจิตใจของตัวเอง; อย่างนี้เขาเรียกว่า เห็นธรรมด้วยนามกาย "**ธมฺมํ กาเยน ปสฺสตี - ภิกษุฉัน ย่อมเห็นธรรมด้วยนามกาย**". คือไม่เห็นธรรมด้วยอ่านหนังสือ หรือด้วยฟังเทศน์ หรืออะไร. เห็นธรรมในนามกาย ก็คือว่าทำธรรมะในเกิดขึ้นในใจ แล้วนามกายนี้ กายคือใจ ใจนั้นเห็นธรรมนั้น นี้เรียกว่าเห็นธรรมด้วยนามกาย. พุ่ดสั้น ๆ ว่าด้วยกาย แต่ในที่นี้หมายถึงกายที่เป็น

ธรรมแล้ว ก็เห็นธรรมที่กายนั้น ก็เลยเห็นธรรมทางกายหรือด้วยกายอย่างนี้จริง นอกนั้นเป็นเรื่องพูดด้วยปาก, เป็นเรื่องปริยัติ.

นี่แม้แต่ศรัทธา ที่มาเป็นอันดับแรก ของธรรมะทั้งหลายอื่น ก็ต้องมีต่อเมื่อ มีการปฏิบัติอย่างนี้; ถ้าไม่อย่างนี้ก็ไม่ใช่ศรัทธาแท้ เป็นศรัทธาอะไรก็ตามใจ พูดมากไปก็น่าเกลียด. **ศรัทธาแท้จะตั้งต้นเมื่อมีการปฏิบัติธรรม. มีสติกำหนดสภาวะธรรม** อย่างที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นต้น แล้วผลเกิดขึ้นมาจริง ประจักษ์แก่ใจจริง ทันควัน เป็นอกาลิโก เห็นเอง เป็นสันทิฏฐิโก เป็นปัจจุตตัง เวทิตัพโพ. นี่คือ ศรัทธา เกิดมีขึ้นจริงเมื่อปฏิบัติอานาปานสติ.

ที่นี้ **ศีล** ก็มีอย่างที่ว่าแล้ว **วิริยะ** ก็มีอย่างที่ว่าแล้ว **สติ สมาธิ** ก็มีอย่างที่ว่าแล้วในเรื่องของโพชฌงค์ เพราะนั่นเป็นโพชฌงค์หนึ่ง ๆ ตอนนี้มีแปลกเข้ามา ก็แต่ศรัทธา เพราะฉะนั้นจึงชี้ให้เห็นแต่เฉพาะสิ่งที่เรียกว่าศรัทธา.

นี้อานาปานสติชนิดเดียวที่ตรงนี้ เวลาเดียวเท่านั้น ดูซิคว่าเอาอะไรต่าง ๆ มาได้เท่าไร มาอยู่ที่นี่หมด : **บุญญกิริยา** ๓ ก็มา, **วิเวก** ๓ ก็มา, **สิกขา** ๓ ก็มา, **สรัณะ** ก็มา, **อิทธิบาท** ก็มา, **พละ อินทรีย์** ก็มา, **โพชฌงค์** ก็มา, **มรรค** มีองค์ ๘ ก็มา ด้วยการทำอานาปานสตินี้อย่างเดียว หรือแม้กระทั่ง มรรค ผล นิพพาน ก็มา.

ที่นี้ คำว่า มรรค ผล นิพพาน นั้น บางคนอาจจะสงสัยว่า **พอสักว่าทำอานาปานสติ ทำไมมรรค ผล นิพพานมาได้อย่างไร?** เป็นพระโสดาฯ สกิทาคาฯ ได้อย่างไร? คำว่ามรรค ผล นี้ มีความหมายกว้าง ถ้ายังเป็นกุปปธรรม คือยังกลับเปลี่ยนได้ ก็ยังเรียกว่าไม่ใช่โสดา สกิทาคา อนาคา; แต่ว่ามีลักษณะอาการอย่างเดียวกัน ผิดกันแต่ว่า ยังกลับเปลี่ยนเป็นไปอย่างเดิมได้ คือได้มาแล้วมันกลับเสียไปได้ เรียกว่ากุปปธรรม. ต่อเมื่อเป็นอกุปปธรรม จึงจะเป็นมรรคผลที่เราเรียกกันว่า โสดา สกิทาคา อนาคา อรหัตต์.

การเป็นอย่างนั้นชั่วคราว ชั่วขณะ **กลับเปลี่ยนได้** ก็เป็นมรรคผล ชนิดที่ชั่วคราว แล้วเขาก็ **ไม่เรียกว่ามรรค ผล**. ถึงแม้นิพพานก็เหมือนกัน นิพพาน

ที่ชั่วคราวก็มี เรียกว่า ตถังคนิพพาน, วิกัมภณนิพพาน -นิพพานประจวบเหมาะ
กิเลสไม่เกิด, ตัวกู-ของกูไม่โผล่ อย่างนี้ก็เรียกว่านิพพานประจวบเหมาะ ชั่วคราว
หรือว่าเข้าฌานอยู่ ตัวกู-ของกูโผล่ไม่ได้ อย่างนี้ก็ป็นวิกัมภณนิพพาน เหล่านี้
เรียกว่าชั่วคราว มีคำเรียกในพระบาลีในพุทธภาษิตด้วยซ้ำไปว่า สามายิก; สามายิก
แปลว่า ชั่วสมัย, สมัย แปลว่า สมัย, สามายิก แปลว่า ชั่วสมัย คือชั่วขณะ; ก็คือ
ยังไม่สมบูรณ์ ยังไม่แท้ นิพพานชั่วคราวก็มีได้ คือเราเย็นอย่างสบายที่สุดบอกไม่ถูกนี้
เดี๋ยวก็กลับไปไม่เย็นอีก.

อยากจะคุยว่า มานั่งที่ได้โคนไม้แถวนี้ แรกเข้ามานั้นเป็นนิพพานชั่วคราว,
บังเอิญ, ชั่วขณะ, เย็น, ลืมบ้าน, ลืมอะไรต่าง ๆ อย่าง นี่ก็เป็นนิพพานตัวอย่าง;
นิพพานขมิลงชั่วคราว. ที่นี้ถ้าหากว่า ไปทำกายสังขารให้ร่างบออยู่ถึงขนาดเป็นฌาน
ด้วยแล้วก็ยิ่งมากกว่านั้น ขณะก็ยาวไปกว่านั้น จนกว่าเมื่อไรจะทำไปถึงขั้นสุดท้าย
ตัดกิเลสได้สิ้นเชิงเป็นสมุจเฉตะ เป็นนิพพานแท้จริง เรื่องก็จบกัน.

นี่ก็คือคำอธิบายตามหัวข้อที่ได้ตั้งไว้ข้างต้น ว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับ
สติปัฏฐาน โพชฌงค์ วิชชา และวิมุตติ** ก็มีคำอธิบายโดยสังเขปอย่างที่ว่ามานี้.
รายละเอียดก็ค่อยศึกษากันไป.

การบรรยายนี้เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้.

โอสาทัพพธรรม
หลักปฏิบัติเกี่ยวกับ ทิพยวิหาร
พรหมวิหาร อริยวิหาร สุนฺณุตตาวีหาร

- ๗ -

วันเสาร์ที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในวันเสาร์นี้ มีหัวข้อตามที่ได้กำหนดไว้แล้วว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร และสุนฺณุตตาวีหาร.**

ชื่อทั้ง ๔ นี้เข้าใจว่า คงจะเป็นชื่อที่แปลกหู สำหรับบางคน เพราะฉะนั้นจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับชื่อทั้ง ๔ นี้กันเสียก่อนพอสมควร. สำหรับคำว่า “วิหาร” ในกรณีอย่างนี้มิได้หมายถึง โบสถ์ หรือวิหาร แต่หมายถึงธรรมะเป็นเครื่องเข้าอยู่ของใจ. คำว่าวิหาร แปลว่า อยู่; ถึงแม้โบสถ์วิหารก็มีความหมายว่า อยู่ คือเป็นที่อยู่ เครื่องอยู่; แต่ในที่นี้เป็นนามธรรมแปลว่า ธรรมเป็นที่อยู่ของจิตใจ ถ้าเป็นกิริยาก็แปลว่า การอยู่. ดังนั้น

คำว่า ทิพยวิหาร จึงแปลว่า การอยู่ คือมีชีวิตอยู่อย่างเป็นทิพย์ คือว่าเป็นเทวดา.

พรหมวิหาร แปลว่า การอยู่อย่างพรหม.

อริยวิหาร แปลว่า การอยู่อย่างพระอริยเจ้า.

สุนทรียาวิหาร แปลว่า การอยู่ด้วยสุนทรียา.

รวมเป็น ๔ วิหารด้วยกัน มีความหมายต่าง ๆ กัน พอที่จะเห็นได้ง่าย ๆ ว่า :-
ทิพยวิหาร นี่ก็เป็นขั้นที่ต่ำสุด แล้วสูงขึ้นไปเป็นพรหมวิหาร สูงขึ้นไปเป็นอริยวิหาร
แล้วที่สูงสุดก็คือสุนทรียาวิหาร; หมายความว่า จิตของผู้ประกอบไปด้วยธรรมมี
ความสูงต่ำเป็นลดหลั่นกันดังนี้.

ทำไมจึงพูดเรื่องนี้? ก็เพราะว่า **มนุษย์เราอาจจะอยู่ได้ในวิหารทั้ง ๔ นี้**
ในชาตินี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้. คนส่วนมากคิดว่า จะอยู่อย่างเทวดานั้น ต้องตายเข้าโลงไป
แล้วไปเกิดใหม่ เป็นเทวดา จึงจะเป็นอย่างเทวดา. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ตรัส
อย่างนั้น; แต่ตรัส **ธรรมะ** ซึ่งเรียกว่าทิพยวิหารว่า **ผู้ใดเข้าอยู่ในธรรมะอย่าง**
นั้น ผู้นั้นเรียกว่าอยู่ในทิพยวิหาร คืออยู่อย่างเทวดา. พรหมวิหาร ก็เหมือนกัน
เป็นธรรมะที่ผู้ประพฤติดูอยู่เมื่อไรก็ชื่อว่าอยู่อย่างพรหม หรือเป็นพรหมเมื่อนั้น; **อริย-**
วิหาร หรือ **สุนทรียาวิหาร** ก็ทำนองเดียวกันอีก. เราจะพูดกันไปทีละอย่าง ๆ แต่
ข้อสำคัญมีอยู่ว่า มนุษย์เรา **เมื่อปฏิบัติถูกต้องแล้ว อาจจะเข้าถึง หรือเข้าอยู่ใน**
วิหารเหล่านี้ได้ ในชาตินี้ ที่นี้ และเดี๋ยวนี้; ไม่ต้องรอต่อตายแล้วไปเกิดใหม่
อย่างที่เราเข้าใจกันโดยมาก.

ที่นี้ต้องดูให้ดีกันต่อไป จนทราบว่า **ไม่มีสิ่งใดที่จะมีค่ามากที่สุดเหมือน**
กับการอยู่อย่างที่ดีกว่ามานี้ : อยู่อย่างทิพยวิหาร หรือพรหมวิหารก็ตาม เป็นความ
สุขหรือเป็นความดี, เป็นความประเสริฐยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก.

ข้อนี้เราต้องพิจารณาให้เห็นว่า การที่คนเราอุตสาหะทำงานเหงื่อไหลไคลย้อย อุตสาหะสะสมเงินทองทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง ก็โดยหวังว่าจะอยู่ให้สบาย สักคราวหนึ่งทีหนึ่ง เท่านั้น; แต่แล้วมันก็เป็นลมเป็นแล้งไปหมด มีเงินเท่าไรก็ไม่เคยสบาย. บางทียังมีเงินมาก ยิ่งลำบากมาก มีเรื่องมาก, เดือดร้อนมาก, มีเกียรติยศชื่อเสียงมากก็ยิ่งมีการรบกวนมาก ไม่เคยมีความสุข. ฉะนั้น การที่หวังว่า จะมีความสุข ความสงบกันสักทีหนึ่ง ในชาตินี้นั้น จะไปหวังจากเงินจากอำนาจวาสนาจากเกียรติยศชื่อเสียงนั้น มันเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ. ยิ่งเข้าไปในดวงของสิ่งเหล่านั้นมากเข้าเท่าไร ก็ยิ่งลำบากยุ่งยากมากขึ้นเท่านั้น ; เพราะกิเลสนั้นมันขยายตัวออกไปเรื่อย จนสิ่งที่ได้มานั้น ไม่พอที่จะหล่อเลี้ยงกิเลส ก็เลยไม่มีความสุขสงบ.

ที่นี้ เราก็ มีวิธีทำชนิดที่จะได้มีจิตใจเข้าถึงความสงบเย็นได้ โดยวิธีที่ได้ออกชื่อมาแล้ว ว่า ทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร และสุญญตวิหาร เป็นต้น.

ที่นี้ดูให้ดีต่อไปอีก วิธีมีอยู่ถึง ๔ ชนิด มีให้เลือก มีให้สลับกัน เปลี่ยนแปลงกันไปมาในระหว่างทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร และสุญญตวิหาร แล้วแต่ว่า ผู้นั้นจะสามารถทำได้มากออกไปสักกี่อย่าง หรือครบถ้วนทั้ง ๔ อย่าง. ถ้าปฏิบัติได้ ยังมีความหวัง หรือมีภาวะที่อาจจะหวังได้เป็นอย่างดีว่า บรรดาวิหารรวมทั้ง ๔ อย่างนี้ย่อมมีได้แม้ชนิดที่เป็นของชั่วคราว หรือซิมลอง ก็ยังมีรสชาติอย่างเดียวกัน; ไม่จำเป็นต้องเป็นพระอรหันต์ชีณาสพ ละกิเลสสิ้นเชิงแล้ว จึงจะมีลักษณะเป็นอย่างนั้นได้. ผู้ที่ยังเป็นปุถุชนชั้นดี คือเป็นกัลยาณปุถุชนก็ยังมีหวังที่จะได้รับรสของวิหารทั้ง ๔ นี้แม้ชั่วขณะหนึ่งก็ยังดี เช่น เจริญพรหมวิหาร ซึ่งลัดนิ้วมือเดียว ท่านก็ยังแสดงอานิสงส์ไว้มากมาย ว่าดีกว่าถวายทานตั้งเป็นก่ายเป็นกอง อย่างนี้เป็นต้น.

นี่แหละ ขอให้มีความกล้าหาญกันหน่อย คือกล้าคิดว่า แม้ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็จะลองพยายามที่จะได้รับสิ่งอันประเสริฐ เหมือนดังที่พระอรหันต์ได้รับ. จะพูดอุปมาอย่างตลกขบขันสักหน่อยหนึ่งก็ได้ว่า เด็ก ๆ บางคนเข้าไป

ในสถานที่ของผู้มีเกียรติ เป็นเจ้านายชั้นสูง ก็ถือโอกาสไปนั่งเก้าอี้ตัวนั้นดูสักนิดหนึ่ง ว่ามันจะสบายเท่าไร, ทำตัวเป็นเหมือนกับเป็นเจ้านายนั่นเสียเองชั่วขณะที่ไปลองนั่งเก้าอี้ตัวนั้น ; แล้วรู้สึกพอใจอย่างมาก และอย่างน้อยก็รู้ว่าอะไร เป็นอะไร สักนิดหนึ่ง.

เรื่องนี้ก็เหมือนกัน เรา พยายามทำจิตใจให้เหมือนจิตใจของพระอรหันต์ หรือพระอริยเจ้า เหล่าใดเหล่าหนึ่งดูตามโอกาส ตามที่สมควรจะกระทำได้ ก็ยังดีกว่าที่จะโง่ ไม่รู้จักอะไรเอาเสียทีเดียว. เมื่อได้พยายามกระทำดู กระทำได้เท่าไร มันก็ได้เท่านั้น ดีกว่าที่จะไม่ได้เสียเลย. เพราะฉะนั้น ลองเป็นเทพเจ้า ดูบ้าง. ลองเป็นพรหม ดูบ้าง, ลองเป็นพระอริยเจ้า ดูบ้าง, หรือ ลองเป็นอยู่อย่างสุนทรียา คือความว่างดูบ้าง, แม้นิดหนึ่ง ๆ ก็ยังเป็นการดี อย่างที่เรียกกันว่า เป็นอุปนิสัย.

เป็นอุปนิสัยหมายความว่า เป็นจุดตั้งต้น คือเป็นเงื่อนไขตั้งต้น ที่จะค่อยเบิกบานขยายตัวออกไป เหมือนกับที่เราเริ่มเอาเมล็ดพันธุ์พืชมาชุบน้ำ มาเพาะลงในทรายเปียก มันก็จะตั้งต้นแตกหน่อออกมา เป็นต้น เป็นใบ; ดีกว่าไม่ทำอะไรเลย. จะไปคิดเสียว่า ไม่ได้ถึงที่สุดแล้ว ก็ยังไม่ทำ; ก็เลยไม่มีโอกาสที่จะได้ทำ มันก็ตายเปล่า. เดียวนี้ชิมลองเหมือนกับเด็กคนนั้น ไปลองนั่งเก้าอี้ของท่านสภานายก หรือของเจ้านายอะไรก็ตาม มันก็ยังดีกว่าไม่เคยรู้เรื่องนี้เสียเลย. เพราะฉะนั้น อาตมาจึงได้ให้หัวข้อในการบรรยายในวันนี้ไว้ในลักษณะอย่างนี้ คือ **หลักปฏิบัติ** เกี่ยวกับ **ทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร และ สุนทรียา**.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้ตั้งอกตั้งใจสนใจฟัง เพื่อประดับสติปัญญาเป็นอย่างน้อย แล้วก็จะสามารถเห็นลู่ทางที่จะเป็นอย่างนั้นได้ หรือมันผจญจริงๆเป็นอย่างนั้นได้ จนรู้รส รู้เรื่อง ก็นับว่ามีบุญ.

วิหารที่ ๑ ทิพยวิหาร และหลักการปฏิบัติ

ในขั้นแรกนี้จะได้กล่าวถึง ทิพยวิหาร และหลักปฏิบัติ. คำว่า **ทิพย** หรือ **เทพย** นี้ เรามักจะเข้าใจกันว่า เป็นเทวดาในสวรรค์ ที่สมบูรณ์อิมเม็บไปด้วย

กามารมณ์; นั้นเป็นความฝันอย่างชาวบ้าน เป็นความหวังอย่างชาวบ้าน: ไป
เป็นเทพดาในสวรรค์ก็จะอิมเอบไปด้วยกามารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่เป็น
เรื่องระหว่าเพศ. ถ้าเข้าใจอย่างนั้นก็ต้องเข้าใจเสียใหม่ ว่าในกรณีนี้ ในกรณีที่
พระพุทธเจ้าตรัสนี้, คำว่า “ทิพย์” นี้ไม่ได้หมายถึงกามารมณ์ แต่หมายถึงความ
สงบสุขของจิตใจ ไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ และมีความสงบเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ก็คือเรื่อง รูปฌาน.

คำว่า ทิพย์ หรือ เทพ ที่หมายถึงกามารมณ์นั้น เป็นของบรมโบราณก่อน
พุทธกาล ซึ่ง เป็นที่ปรารถนาของคนที่มีกิเลส จึงกลายเป็นเรื่องน่าหวั คือเป็นเรื่อง
ที่เอาไว้สำหรับจ้างคนหรือหลอกคนให้ทำบุญ เพื่อจะได้ไปสวรรค์ วิมาน เป็นเทพ-
บุตร เป็นเทพธิดา นางฟ้า อะไรต่าง ๆ; ส่วนเรื่องทิพย์วิหารในที่นี้ไม่เกี่ยวข้องกับ
กับสวรรค์วิมานชนิดนั้น.

คำว่า เทพ หรือ เทวะ นั้น มีความหมายกว้าง และหมายได้หลายอย่าง
อย่างมีกามก็ได้ อย่างไม่มีกามก็ได้; หรืออะไรก็ตาม ถ้าสูงขึ้นกว่าธรรมดาไปก็
เรียกว่าเทพได้ทั้งนั้น ในภาษาบาลีนั้น แม้แต่ฝนก็เรียกว่าเทพ, คำว่า เทโว
แปลว่า ฝน, คำว่า เทวะ แปลว่า เทวโลก ก็มี, คำว่า เทวะ ใช้เป็นชื่อพระเจ้าแผ่นดิน
ก็มี; รวมความแล้วก็คือสูง อยู่ในที่สูง. เทวดาชั้นกามาวจร คือสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต อะไรนี้ เป็นเทวดาชั้นกามาวจร; แต่ว่าเทวดารูปพรหมทุกชั้น
เรียกว่า เทวดา รูปาวจร หรือ เทวดารูปาวจร ก็เป็นเทวดาด้วยเหมือนกัน.

พระพุทธเจ้าท่านระบุทิพย์วิหารแก่บุคคลผู้เข้าถึงฌาน แล้ว และอยู่ใน
ฌานนั้น ฌานที่เรียกว่ารูปฌานนั่นเอง ที่ได้กล่าวโดยละเอียดมาคราวหนึ่งแล้วใน
เรื่องอานาปานสติ.

ขอให้ทุกคนทบทวนคำอธิบายเรื่องนั้น ว่าทำอานาปานสติอย่างไร แล้ว
ผลที่เป็นฌานเกิดขึ้นเป็นอย่างไร เมื่ออยู่ในฌานนั้น เรียกว่าอยู่ในทิพย์วิหาร.
นี้เป็นพระพุทธานุภาพ ตรัสไว้อย่างนี้ว่า :-

พรหมณ์เอ๋ยในโลกนี้ ตถาคตเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เวลาเช้าครองจีวร เทียวไปปิ่นทาบในบ้าน หรือนิคมนั้น. ครั้นหลังอาหาร กลับจากปิ่นทาบแล้ว เทียวไปตามแนวป่า. เรานั้น, วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้นๆ จะเป็นหญ้าหรือเป็นใบไม้ก็ตาม คร่ำมาแล้วทำเป็นที่รองนั่ง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า. เรานั้น, สงัดแล้วจากกามทั้งหลาย สงัดแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึงปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขาแล้ว แลอยู่.

พรหมณ์เอ๋ย, เรานั้น, ขณะเมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าเดินอยู่ ในสมัยนั้น สถานที่นั้นก็ชื่อว่า ที่เดินอันเป็นทิพย์; ถ้ายืนอยู่ ในสมัยนั้น สถานที่นั้นก็ชื่อว่า ที่ยืนอันเป็นทิพย์; ถ้านั่งอยู่ ในสมัยนั้น สถานที่ตรงนั้นก็ชื่อว่า ที่นั่งอันเป็นทิพย์ ; ถ้านอนอยู่ ในสมัยนั้น สถานที่นั้นก็ชื่อว่า ที่นอนอันเป็นทิพย์.

พรหมณ์เอ๋ย. นี่แล ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นทิพย์ อันเราทำได้ง่าย หาได้ไม่ลำบากเลย.

นี่เป็นพระพุทธานุญาต ที่ทรงแสดงให้เห็นว่าอะไรหรือที่ตรงไหน ที่จะชื่อว่า ที่เดินอันเป็นทิพย์ ที่ยืนอันเป็นทิพย์ ที่นั่งอันเป็นทิพย์ ที่นอนอันเป็นทิพย์ ในข้อความนั้นก็แสดงชัดอยู่แล้วว่า : คร่ำมาซึ่งหญ้าหรือใบไม้เป็นต้น ทำเป็นที่รองนั่ง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า. นี่หมายความว่า พระพุทธองค์ประทับนั่งลงบนหญ้า หรือบนใบไม้ในแนวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง แล้วก็ **เข้าสู่ฌานที่ ๑ เป็นต้น** แล้ว **เรียกที่นั้นว่า ที่เดินทิพย์ ที่ยืนทิพย์ ที่นั่งทิพย์ ที่นอนทิพย์.**

ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดว่า นี่เป็นคำพูดที่พูดอย่างเล่นตลก หรือว่าเป็นคำพูดอย่างมีความจริงถึงที่สุดอย่างไร. พวกคนที่มัวเมาหลงใหลในเรื่องกามารมณ์ เรื่องเทวดา เรื่องนางฟ้า เรื่องเทพบุตร ก็คงจะเข้าใจไม่ได้; และคงหัวเราะเยาะ คงจะหาว่า เป็นคำพูดเล่นตลกของพระพุทธเจ้าไปเสียเท่านั้น. แต่ถ้าผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจอันถูกต้อง ก็จะต้องเห็นชัด ที่เดียวว่า ข้อนี้หมายความว่าอย่างไร.

“เข้าไปสู่ที่สังัด นั่งลง ดำรงสติ กำหนดอารมณ์ของสมาธิ จนจิตสงบ เข้าถึงปฐมฌาน เป็นต้น” ตรงนั้น กลายเป็นที่นั่งทิพย์ ที่นอนทิพย์ ที่ยืนทิพย์ ที่เดินทิพย์ไปทันที.

การเข้าถึงปฐมฌาน เป็นต้นนั้น มีทางทำได้หลายทาง แต่ทางที่ดีที่สุด **ที่ทรงสรรเสริญที่สุด** ก็คือ **อานาปานสติ**; เพราะว่าการทำอานาปานสตินั้นสะดวก ไม่ต้องชวนขวายเป็นไรอีกแล้ว. แล้วก็สงบเรียบเรื่อยไปตั้งแต่แรกทำ. ไม่มีอะไรที่น่ากลัว เป็นไปอย่างเยือกเย็น; ไม่เหมือนกับการเจริญกายคตาสติด้วย อสุภกัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นเรื่องโกลาหลวุ่นวาย น่ากลัว น่าหวาดเสียวไปเสียตั้งแต่ต้น.

อานาปานสตินั้น คือการกำหนดอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์อยู่ทุก **ครั้งที่หายใจออก - เข้า.** ในขั้นแรกก็กำหนดที่ลมหายใจนั่นเอง : ยาวก็รู้ว่ายาว, สั้นก็รู้ว่าสั้น, ลมหายใจยาวมีอิทธิพลต่อร่างกายอย่างไรก็รู้ จนสามารถจะจับความลับของธรรมชาติได้ คือทำลมหายใจให้ละเอียดประณีตสุขุมลงไป จน **ร่างกายสงบ ร่าเริง จิตสงบร่าเริง** ถึงขนาดที่เรียกว่าตั้งอยู่ในฌาน. นั่นก็คือทิพย์วิหารเกิดขึ้นทันที.

โดยสรุปแล้ว ใน **ขั้นแรก** ก็ **วิ่งตาม** ลมหายใจออก-เข้าๆ. **ขั้นต่อไป** ก็ **กำหนดเฝ้าอยู่** ที่จะคอยจุมูกที่ลมกระทบ **ขั้นต่อไปก็ ทำนิมิต** ที่เป็นอุคคหนิมิต ด้วยจิตที่สำนึกให้เกิดขึ้นที่นั่น. แล้วขั้นต่อไปก็คือ **มีจิตนุ่มไป เพื่อเปลี่ยนรูปของอุคคหนิมิต** ที่เห็นอยู่ข้างในนั้น ให้เป็นไปต่าง ๆ ได้ตามความประสงค์. ถ้าสามารถทำได้อย่างนี้ก็ถือว่าสามารถบังคับจิตได้ เป็นอย่างดี ทำจิตให้ประกอบอยู่ด้วยองค์ **แห่งฌานทั้ง ๕** คือ **วิตก วิจาร์ ปิติ สุข และเอกัคคตา**ได้โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

เมื่อประกอบอยู่ด้วยองค์ทั้ง ๕ อย่างนี้แล้ว ความสงบระงับแห่งใจนั้นมีชื่อเรียกว่า **ปฐมฌาน** นี่ก็คือทิพย์วิหารในอันดับแรก. เป็นผู้อยู่ด้วยความสุขอันเป็นทิพย์ เป็นเทพ : หมายความว่า เป็นสุขที่เกินไปกว่าสุขของมนุษย์เราตามธรรมดาสามัญ. ความสุขของมนุษย์นั้นเปี่ยมเปื้อนไปด้วยกามารมณ์ ส่วนความสุขที่เป็น

ทิพยวิหารในที่นี้บริสุทธิ์สะอาด แห้งสนิทจากกามารมณ์. ยิ่งเลื่อนขึ้นไปสู่ฌานที่สูงขึ้นไป คือ ทุตติยฌาน ตุตติยฌาน จตุตถฌาน เป็นลำดับ ก็มีแต่จะมีความบริสุทธิ์ขึ้นไปตามลำดับ มีความสุขสูงขึ้นไปตามลำดับ อันจะพึงรู้ได้จาก นิเทศ คือคำอธิบายจากเรื่องฌานนั้น.

สำหรับ ปฐมฌาน นั้น มีคำอธิบายไว้ชัดเจนในพระบาลีแล้วว่า “ภิกษุในศาสนาที่สงบแล้วจากกามทั้งหลาย สงบแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึงฌานที่หนึ่ง มีวิตก วิจาร์ ปีติ และสุข อันเกิดจากวิเวกแล้ว แลอยู่” นี่เป็นหัวข้อที่จะต้องทำความเข้าใจ.

คำว่า “ภิกษุในศาสนาที่” ก็เพื่อจะจำกัดขอบเขตลงไปว่า ในศาสนาที่นี้ ในศาสนาอื่นไม่รู้ด้วย; เขาจะอย่างไรไม่รู้ด้วย. ส่วนภิกษุในศาสนาที่หรือในกรณีนี้ มีวิธีทำอย่างนี้ คือไปสู่ที่สงบ มีป่า มีโคนไม้ มีท้องถ้ำ ภูเขา ลำธาร หรือว่าในที่สงบที่จะหาได้ในที่อยู่อาศัยนั้น ๆ, หรือแม้ที่สุดแต่ว่าฆราวาสไม่อาจจะไปอยู่ป่าได้ ก็จัดห้องหับในบ้านเรือนนั้นให้เหมาะสมแก่ความประสงค์อันนี้ ไม่มีใครรบกวนก็เป็นอันว่าใช้ได้.

“นั่งตั้งกายตรง ดำรงสติมั่น” ในทันใดนั้นก็ชื่อว่ามีวิเวก วิเวก คือความสงบไม่มีอะไรรบกวน, ในที่นี้กามารมณ์ไม่รบกวน จึงได้ชื่อว่า สงบแล้วจากกามทั้งหลาย, บาปอกุศลใดๆ ก็ไม่มารบกวนในขณะนั้น; ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า **สงบแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย.**

นี่เป็นสิ่งที่ต้องสังเกตดูให้ดีว่า ในขณะนั้นผู้นั้นมีจิตใจเป็นอย่างไร? ความหมายสำคัญอยู่ที่ว่าเวลานั้นจิตใจเป็นอิสระ จากสิ่งรบกวน. ถ้าเรื่องกามารมณ์ เรื่องเพศ เรื่องอะไรต่าง ๆ มารบกวนก็เป็นอันว่าล้มละลาย. **ความที่สงบจากกาม สงบจากอกุศลธรรมอื่น ๆ ที่มีใช้กาม เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องมิในเบื้องต้น** เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ. ความสงบจากกามและอกุศลธรรม มีนิ वर्ณต่าง ๆ นี้แหละ ยิ่งสงบลงไปเท่าไร ก็ยิ่งเป็นความสงบ จนถึงขนาดที่เรียกว่า มีความสงบถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นฌาน.

สิ่งที่เรียกว่า **นิรณ** ก็เป็นที่รู้จักกันดีแล้วสำหรับชาววัด : **กามฉันทะ** พยาบาท **ถีนมิทธะ** อุทธัจจะกุกกุจจะ **วิจิกิจฉา** & ประการนี้ **เป็นสิ่งที่รบกวนคนอยู่เป็นประจำ**. **กามฉันทะ** คือความรู้สึกที่โน้มไปในทางกาม. **พยาบาท** คือความไม่ชอบ ความอึดอัดเข้าใจ ความเกลียดชัง ความริษยาผู้ใดผู้นั่งอยู่. **ถีนมิทธะ** คือความหดหู่ เศื่องซึม เศร้า ง่วงเหงา ท้อแท้. **อุทธัจจะกุกกุจจะ** นั้นตรงกันข้าม คือฟุ้งซ่านเพ้อเจ้อ ไร้คาญ. **วิจิกิจฉา** นั่นคือความลังเล แม้ที่สุดแต่จะมัวลังเลอยู่ว่า ทำอย่างนี้มันจะมีประโยชน์อะไร สงสัยในข้อปฏิบัติในพระศาสนา เลยสงสัยไปจนกระทั่งในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าจะได้เหมือนอย่างที่เขาวาๆ กันนั้นหรือไม่ มันจะมีประโยชน์เหมือนดังที่เขาว่าจริงหรือไม่ อย่างนี้เรียกว่าความลังเล.

ต่อเมื่อ **ไม่มีนิรณทั้ง ๕ ประการนี้** จึงจะเรียกว่า **สงบแล้วจากอกุศลทั้งหลาย**. อกุศลเหล่านี้จะสงบไปเองเป็นการยาก; เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการกระทำประกอบกัน. แต่เมื่อความสงบนี้หมายถึง **ความสงบในเบื้องต้น** จากทางกายเป็นใหญ่ **ก็ต้องอาศัยสถานที่ช่วยด้วย** อีกแรงหนึ่ง : ไปสู่สถานที่อันสงบแล้ว เช่นป่า เป็นต้น ก็สงบจากการรบกวนได้มากแล้ว; แล้วก็เริ่มพรากจิตออกมาเสียจากสัญญา อารมณ์ในอดีตทั้งหลาย มากำหนดเฉพาะหน้าอยู่กับอารมณ์นี้คือลมหายใจเป็นต้น; มันก็สงบยิ่งขึ้นไปอีก เป็นความสงบเพียงพอที่จะทำสมาธิสูงยิ่งขึ้นไปจนถึงขนาดที่เป็นรูปฌานได้ :- มี **วิตก** คือความรู้สึกอยู่ที่อารมณ์นั้นว่าจิตเกาะอยู่ที่อารมณ์นั้น มีสติกำหนดอยู่ที่อารมณ์นั้น, -มี **วิจาร์** คือรู้สึกแจ่มแจ้งซึมซาบอยู่ด้วยอารมณ์นั้น; - และเมื่อทำได้อย่างนั้นคือเป็นที่พอใจ ก็คือ **มีปีติอันใจ** อยู่ด้วย. -จากปีตินั้นก็มีความรู้สึกอันใจที่ **เป็นสุข**; -แล้วสุขอันนี้เพียงสักว่าเกิดมาจากความวิเวกคือความสงบเท่านั้น. อาการอย่างนี้มีข้อสำคัญอยู่ในความที่จิตกำหนดอยู่ที่อารมณ์เดียวเท่านั้น, คือลมหายใจนั้น. ถ้าจิตกำหนดอยู่ที่อารมณ์เดียวนั้นได้ สิ่งต่าง ๆ ก็ยังไม่ล้มละลาย ก็จะเป็นไปได้ตามที่ต้องการ มีความร่าเริงถึงขนาดที่เรียกว่าปฐมฌานได้เป็นขั้นแรก.

นี่คือการเข้าอยู่ใน **ทิพยวิหารครั้งแรก** หรือ **การปฏิบัติในขั้นปฐมฌาน** คือรูปฌานที่หนึ่ง.

ที่นี้ก็มาถึง **ฌานที่สอง** ที่มีพระบาลีว่า : เพราะวิตกวิจารณ์ ระงับลง ภิกษุนั้น เข้าถึงฌานที่สอง อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งใจในภายใน สามารถทำสมาธิ ผุดขึ้นเป็นธรรมอันเอก ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ ปิติและสุข อันเกิดแต่สมาธิแล้ว แลอยู่. นี่คือหัวข้อ.

หมายความว่าเมื่อภิกษุนั้น สามารถทำปฐมฌานให้เกิดขึ้นแล้ว มีความรู้สึกที่แม้ปฐมฌานนี้ก็ยังไม่หายบอ. ถ้าใครเราจะทำให้ฌานนี้ให้ราบเรียบให้ละเอียด ให้สุขุมยิ่งขึ้นไปอีก. ภิกษุนั้นจึงพยายามที่จะละเสียซึ่งวิตกและวิจารณ์. หมายความว่า ฌานที่สองที่มีความรู้สึกอยู่ถึง ๕ ประการนั้น จะ **เพิกถอนเสียสองประการแรก คือ วิตก และวิจารณ์**, คือให้ความรู้สึกที่กำหนดที่อารมณ์หรือสัมผัสที่อารมณ์นั้น จักให้ระงับไป ให้ **เหลืออยู่แต่ปิติและสุข** อันเป็นผลประจักษ์อยู่โดยส่วนเดียว กับความที่จิตมีอารมณ์อันเดียว คือกำหนดอยู่ที่ลมหายใจนั้น; ดังนั้น จึงมีคำว่า “**เพราะวิตกและวิจารณ์ระงับลง เธอจึงเข้าถึงฌานที่สอง** อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งใจในภายใน” .

ข้อนี้หมายความว่า มีความผ่องใสแห่งจิตใจเพิ่มขึ้น เพราะการที่วิตก วิจารณ์ ระงับไป, สามารถทำให้สมาธิผุดขึ้นเป็นธรรมอันเอก. นี่พึงเข้าใจว่า ในขั้นปฐมฌานนั้นมีวิเวกเกิดอยู่เป็นธรรมอันเอก; มาถึง ฌานที่สองนี้มีสมาธิตั้งอยู่เป็นธรรมอันเอก. ในปฐมฌานนั้นถือเอาความวิเวก หรือสังัดจากกามและอกุศลนั้น เป็นคุณธรรมที่ออกหน้า แล้วความรู้สึกอยู่ในความวิเวกนั้น; ส่วนในทุติยฌานทำจิตให้เป็นสมาธิยิ่งขึ้นไปกว่านั้น; ดังนั้น สิ่งที่เรียกว่าสมาธิจึงออกหน้า คือออกมาตั้งอยู่ในฐานะเป็นธรรมอันเอก; จึงมีพระบาลีว่า : สามารถทำให้สมาธิผุดขึ้นเป็นธรรมอันเอก ดังนี้; ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์; **คงมีอยู่แต่ปิติและสุข** อันเกิดแต่สมาธิ นั้นแล้ว แลอยู่.

ใน ขั้นปฐมฌาน นั้น ปิติและสุขเกิดจากวิเวก; ใน ขั้นทุติยฌาน นี้ ปิติและสุขเกิดจากสมาธิ หมายความว่ามีความสูงยิ่งขึ้นไป มีความประณีตยิ่งขึ้นไป มีความหนักแน่นยิ่งขึ้นไป ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธินั้นเข้มข้นกว่าปิติและสุขที่เกิดจากวิเวก ดังนี้.

นี่คือความต่างกันระหว่างปฐมฌานกับทุติยฌาน. ภิกษุ นั้นเข้าอยู่ในฌานที่สองก็ได้ชื่อว่า เข้าอยู่ในทิพยวิหารในอันดับหนึ่งที่สอง คือในระดับแห่งทุติยฌาน.

ที่นี้อันดับต่อไป เป็น อันดับที่สามก็คือตติยฌาน ข้อนี้มีพระบาลีว่า : เพราะปีติจางหายไป ภิกษุ นั้นเป็นผู้เพ่งเฉยอยู่ได้ มีสติ มีสัมปชัญญะ มีความรู้สึกทั่วพร้อม ได้เสวยสุขอยู่ด้วยนามกาย เข้าถึงฌานที่สามอันเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้บรรลุว่าเป็นผู้เฉยอยู่ได้ มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้แล้ว แลอยู่.

ในฌานที่สามนี้ มีคำอธิบายว่า ปีติจางหายไป; ข้อนี้มีหลักเดียวกันกับที่เป็นมาแล้วแต่ข้างต้น คือภิกษุ นั้นรู้สึกได้ว่า : แม้ทุติยฌานนี้ก็ยังเป็นสมาธิยังหยาบอยู่ เพราะประกอบอยู่ด้วยองค์ ๓ ประการคือ ปีติ สุข และเอกัคคตา; ถ้าอย่างใดเราจะทำให้มีความสงบราบลະเอียดลงไปกว่านั้น. ภิกษุ นั้นจึงกระทำไปในลักษณะที่ ความรู้สึกที่เป็นปีตินั้นจุมกไม่ปรากฏ, คงเหลืออยู่แต่ว่าความรู้สึกที่เป็นสุข กับความที่จิตมีอารมณ์เดียว คือ กำหนดอยู่ที่ลมหายใจนั้น นี้เรียกว่าเอกัคคตา. เธอเป็นผู้เพ่งเฉยอยู่ได้อย่างนี้ เรียกว่ามีความเฉยมากขึ้น, มีสติมีสัมปชัญญะ ทั่วถึง ยิ่งขึ้นกว่าเดิม, ได้เสวยสุขด้วยนามกายเต็มที่.

เสวยสุขด้วยนามกาย หมายความว่า เป็นความสุขที่รู้สึกด้วยตนเอง ไม่ต้องมีเหตุผลอะไร ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น. คำนี้เป็นคำที่แสดงถึง การมีความรู้สึกด้วยจิตใจโดยสมบูรณ์, หรือถึงขั้นที่สมบูรณ์ และมีสติสัมปชัญญะในความสุขนั้นเป็นอย่างยิ่ง. ถ้าจะเปรียบเทียบกับความสุขตามธรรมดา ที่คนเราได้รับอยู่ตามบ้านเรือนนั้น เป็นความสุขที่ปราศจากสติสัมปชัญญะ, เป็นความสุขที่เป็นไปด้วยอำนาจของความง่วง; พอมีอะไรมาทำให้เริ็ดอรรอย ทางเนื้อ ทางหนัง ทางตา ทางหู ฯลฯ ก็มีความรู้สึกทางกายล้วน ๆ ไปตามอำนาจของสิ่งที่เข้ามาปรุงแต่ง; เสวยความสุขด้วยความง่วงอย่างนี้ ไม่เรียกว่าเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปราศจากสติสัมปชัญญะ ปราศจากความบริสุทธิ์ ความถูกต้อง เป็นต้น.

ในตติยฌานนี้ เสวยความสุขด้วยนามกาย มีความหมายอย่างนี้. นี่คือการที่เข้าถึงฌานที่สาม; ฌานนี้เป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญ, เป็นข้อที่ควรสังเกตว่า พระอริยเจ้ายังไม่สรรเสริญฌานที่หนึ่งฌานที่สอง ต่อเมื่อ ถึงฌานที่สามแล้ว จึงจะยอมสรรเสริญ ว่าเธอเป็นผู้เฉยอยู่ได้ มีสติ อยู่เป็นสุข.

ความหมายของคำ ๓ คำนี้สำคัญมาก : เป็นสุข แล้วก็มีสติ แล้วก็เฉย; ไม่ใช่มีความสุขแล้วก็ตื่นเร่า ๆ ไปตามอำนาจความพอใจ มีจิตใจสั้นระรืออยู่ด้วยความสุขนั้น. นั่นมันเป็นความสุขอย่างธรรมดาสามัญ หรือว่าเป็นความสุขแม้ในขั้นปฐมฌาน. ทุติฌาน ซึ่งเฉยอยู่ไม่ค่อยจะได้; ส่วนที่มา ถึงขั้นตติยฌาน แล้วเป็นความสุขที่ควบคุมไว้ด้วยสติ. เพราะฉะนั้น จึง เฉย หรือปกติอยู่ได้; เพราะเหตุดังนี้เอง จึงมีถ้อยคำกำกับไว้ชัดเจนว่า: เธอผู้นั้นเป็นผู้เฉยอยู่ได้ มีสติและอยู่เป็นสุข ดังนี้.

นี่คือ ทิพยวิหารในอันดับที่สาม ภิกษุผู้เข้าอยู่ในตติยฌานนี้ ได้เสวยสุขในทิพยวิหารยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าที่กล่าวมาแล้วทั้งสองชั้น.

ที่นี้ก็มาถึงขั้นสุดท้ายคือ **อันดับที่สี่** ซึ่งเป็นเรื่องของ จตุตถฌาน มีพระบาลีว่า : เพราะละสุขแลทุกข์เสียได้ เพราะความดับหาย แห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน ภิกษุนั้นเข้าถึงฌานที่สี่ อันไม่ทุกข์ไม่สุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาแล้ว แลอยู่.

คำอธิบายข้อนี้ก็เหมือนกับที่แล้วมา คือ ภิกษุ นั้นเห็นว่า แม้ภาวะแห่งฌานที่สามก็ยังหยาบอยู่ ถ้าอย่างใดเราจะกระทำภาวะแห่งความเป็นฌานนี้ให้ ประณีตละเอียดสุขุมอยู่ ยิ่งขึ้นไปอีก. ดังนั้น เธอจึงได้ละความรู้สึกที่เป็นความสุขเสีย และละความรู้สึกที่เป็นทุกข์โดยประการทั้งปวง ด้วย.

คำว่า “ทุกข์” ในที่นี้ หมายถึงความรู้สึกเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดมาจากการประพฤติปฏิบัตินั้น ความสุขนั้นแม้จะเป็นสุขที่มีสติและเฉยอยู่ได้ มันก็เป็นความรู้สึกอันหนึ่ง ซึ่งรบกวนอยู่ในความรู้สึก.

คำว่า “**รบกวน**” นี้มีได้หมายถึงว่า รบกวนให้ยุ่งยากลำบาก, **มันเป็น**
การรบกวนเพียงว่า ต้องรู้สึก. ถ้าอย่ารู้สึกเสียเลย ก็ไม่เป็นการรบกวน เลย ;
ดังนั้น จึงรำบเสียทั้งความรู้สึกที่เป็นสุขและเป็นทุกข์. แม้โสมนัส และโทมนัสใด ๆ
ก็ตาม ย่อมถึงความดับหายไปโอกาสนี้; ไม่มีสัญญาในอดีตหรือสัญญาในปัจจุบัน
หรือในอนาคตที่กำหนดความรู้สึกที่เป็นโสมนัสและโทมนัส.

นี่แสดงถึงความจริงว่า **มีความเฉย หรืออุเบกขาเต็มที,** ความรู้สึกที่จะเฉย
ไปในทางเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ไม่มีเหลือ; จึงเหลืออยู่แต่ความรู้สึกที่เป็นอุเบกขา
กับสติเท่านั้น. ก่อนนี้เคยมีความสุขอยู่กับสติ **เดี๋ยวนี้มีอุเบกขาอยู่กับสติ;** ความ
รู้สึกที่เป็นสุขมิได้มีเหลืออยู่เลย.

ฉานอันดับที่สี่นี้ จึงได้นามว่า ไม่ทุกข์ ไม่สุข มีแต่สติบริสุทธิ์อยู่ด้วย
อุเบกขาและมีเอกัคคตา นี่คือการที่จิตกำหนดอยู่ที่อารมณ์อันเดียวนั้น. เป็นอันว่า
รูปฉาน คือฉานที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์นั้นได้ขึ้นสู่ระดับสูงสุดแล้วเพียงเท่านี้ และ
เรียกว่า **จตุตฉาน** **ไม่มีความรู้สึกที่เป็นสุขหรือทุกข์ มีความรู้สึกที่เป็นอุเบกขาอยู่**
กับสติ คือความรู้สึกนั้น.

ลองคิดดูเถิดว่า มันเป็นความบริสุทธิ์สะอาดแห่งสนิท จากกามารมณ์
จากอกุศล หรือจากสุขจากทุกข์โดยประการทั้งปวงมาน้อยเท่าไร. เมื่อขึ้นมาได้ถึง
ขั้นนี้ ท่านเรียกว่าอยู่ใน **ทิพยวิหารอันดับที่สี่.**

เมื่อเข้าถึงความเป็นเทพอันดับที่หนึ่ง อันดับที่สอง อันดับที่สาม อันดับทีสี่
นี้แล้ว. ถ้านั่งอยู่ก็เรียกว่า **นั่งอยู่บนที่อันเป็นทิพย์,** ถ้านอนอยู่ก็เรียกว่า **นอนอยู่**
บนที่นอนอันเป็นทิพย์, ถ้ายืนอยู่ก็เรียกว่า **ยืนอยู่บนที่ยืนอันเป็นทิพย์,** เดินอยู่ก็เรียก
ว่า **เดินอยู่บนที่เดินอันเป็นทิพย์.** แม้ว่าร่างกายนั้นสักว่าอยู่บนกองหญ้าและไปไม่
อย่างทีพระพุทธรองค์ท่านตรัส, หรือว่าอยู่ในห้องที่สงบสงัดในบ้านในเรือน ของ
บุคคลผู้เป็นอิสรชนก็ตาม; ย่อมสามารถจะจัดสิ่งทั้งหลายให้เป็นไปตามที่ต้องการ
แล้วมีจิตใจสงบอยู่ด้วยสติ และอุเบกขา คือความไม่สุขไม่ทุกข์. จิตถูกควบคุมอยู่ด้วย
สติตลอดกาลเวลา ตามที่ตนปรารถนาจะอยู่ในทิพยวิหารนี้อย่างไร และเท่าไร ก็ได้.

ขอให้ท่านทั้งหลายลองพิจารณาดูเถิดว่า **นี่เป็นสิ่งที่เหลือวิสัย หรือไม่เหลือวิสัย?** หรือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์อาจจะทำได้ที่นี่ และเดี๋ยวนี้หรือไม่? ถ้าใครทำไม่ได้ก็มี **พระพุทธเจ้าและพระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านทำได้;** และได้ทรงกำชับไว้ด้วยคำว่า **“มันง่ายตายไม่ยาก ไม่ลำบากเลย”**. ดังมีคำตรัสว่า : **“พราหมณ์เอ๋ย, นี่แลที่นอนสูงใหญ่อันเป็นทิพยซึ่งเราทำได้โดยง่าย ไม่ยากไม่ลำบากเลย”** ดังนี้. **พุทธบริษัททั้งหลายจงเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าทิพยวิหาร คือการเป็นอยู่อย่างเทวดาอันบริสุทธิ์ อยู่ในลักษณะอย่างนี้.**

นี่คือหลักปฏิบัติเกี่ยวกับทิพยวิหารโดยสังเขป.

วิหารที่ ๒ พรหมวิหาร คือการอยู่อย่างพรหม

ข้อนี้มีพระลาลีว่า : **พราหมณ์เอ๋ย, ในโลกนี้เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เวลาเข้าครองจีวรแล้วเที่ยวบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น. ครั้นเวลาหลังอาหารกลับจากบิณฑบาตแล้ว เที่ยวไปตามแนวป่า; เรานั้น, วัตถุใด ๆ มีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็นหญ้าก็ตาม หรือจะเป็นใบไม้ก็ตาม คร่ำมาแล้ว ทำเป็นที่รองนั่ง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า. เรานั้น, แม้ไปแล้วสู่ทิศที่หนึ่ง ทิศที่สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ ทั้งเบื้องบน ทั้งเบื้องต่ำ ทั้งเบื้องขวาง ทั่วทุกทางเสมอหน้ากัน ตลอดโลกทั้งปวง, ด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ประกอบด้วยคุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท.**

พราหมณ์เอ๋ย, เรานั้น เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ ถ้าเดินอยู่ สมัยนั้น สถานที่นั้นชื่อว่า ที่เดินพรหม, ถ้ายืนอยู่ สมัยนั้น สถานที่นั้นชื่อว่า ที่ยืนพรหม, ถ้านั่งอยู่ สมัยนั้น สถานที่นั้นชื่อว่า ที่นั่งพรหม, ถ้านอนอยู่ สมัยนั้น สถานที่นั้นชื่อว่า ที่นอนพรหม.

พราหมณ์เอ๋ย, นี่แล ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นพรหม บัดนี้เราหาได้ง่าย ไม่ยาก ไม่ลำบากเลย.

คำอธิบายส่วนใหญ่ มีความหมายพ้องกันกับทิพยวิหาร; หากแต่ว่า
ในกรณีนี้มุ่งเอา **พรหมวิหารทั้งสี่** คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และ อุเบกขา. พระ-
พุทธเจ้าท่านได้ตรัส ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยคุณบทย่างเดียวกัน
ทั้งนั้น; หมายความว่า **ประกอบไปด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ประกอบไปด้วยคุณ
อันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีภัย; และประกอบไปด้วยกรุณาอัน
ไพบุลย์ ประกอบไปด้วยคุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีภัย;
ประกอบไปด้วยมุทิตาอันไพบุลย์, ประกอบไปด้วยคุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ
ไม่มีเวร ไม่มีภัย; ประกอบไปด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ ประกอบไปด้วยคุณอันใหญ่
หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีภัย.**

คุณธรรมทั้งสี่ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา **นี้เป็นตัวธรรม
สำหรับประกอบอยู่ในจิตขณะที่ดีงามสติเฉพาะหน้า; แล้วก็ แผ่ความรู้สึก** ที่เรียกว่า
เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นั้นออกไปสู่ทิศทั้งสี่ ทิศที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่,
หมายความว่า ทั้งทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ
และเบื้องขวาง ซึ่งหมายความว่าทางข้างบนด้วย ทางข้างล่างด้วย เบื้องขวางคือรอบ
ตัวด้วย. หมายถึงว่าแผ่ไปในระหว่างทิศทั้งปวงทั่วทุกทิศทุกทาง โดยเสมอหน้ากัน
ตลอดโลกทั้งปวง มีอาการเหมือนกับแสงสว่าง : เมื่อจุดแสงสว่างขึ้น แสงสว่าง
ย่อมแผ่ไปโดยรอบ รอบ ๆ ตัวไม่มีที่ว่างเว้น จะเป็นทางบน ทางล่าง หรือว่าเป็นทาง
รอบตัว. **ขอให้ไปสังเกตดูแสงสว่างที่เราได้จุดขึ้น, และขอให้เข้าใจคำว่า “ตลอด
โลกทั้งปวง” . คำว่า “โลก” ในที่นี้ หมายถึงสัตว์โลก; สัตว์โลก ในที่นี้ หมายถึง
สิ่งมีชีวิต มีความรู้สึกนึกคิดได้.**

ผู้เจริญพรหมวิหารนี้ **แผ่จิตคือความรู้สึกที่ประกอบด้วยเมตตา ความรัก
หรือความเป็นมิตร, กรุณา คือความสงสารเอาใจช่วย, มุทิตา คือความยินดีด้วย,
อุเบกขา คือความวางเฉย ในเมื่อไม่สามารถจะช่วย เป็นต้น; เหล่านี้แผ่ไปตลอด
โลกทั้งปวง.**

หลักสำคัญในการที่จะปฏิบัติพรหมวิหาร ก็คือ **จะต้องมีความเข้าใจในสิ่งทั้งสี่นี้ :-**

ข้อ ๑ **เมตตา** มาจากคำว่ามิตร; **เมตตาแปลว่ามีความเป็นมิตร** คือความไม่เป็นศัตรู จึงหมายถึงความรักเพื่อนมนุษย์ผู้เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน; อย่างนี้เรียกว่าเมตตา ; เป็นคุณธรรมอันหนึ่ง.

ข้อ ๒ **กรุณา คือ ความสงสาร:** ทนอยู่ไม่ได้ ในการที่จะไม่ช่วยบุคคลผู้ที่อาจจะช่วยได้ ให้ขึ้นมาเสียจากความทุกข์ยากลำบาก.

ข้อ ๓ เรียกว่า **มุทิตา พลอยยินดีด้วย อิ่มอกอิ่มใจด้วย** เมื่อบุคคลผู้อื่นหรือสัตว์อื่น ได้รับความสุขทั้งที่ไม่เป็นญาติ ไม่เป็นพวกพ้อง ไม่เป็นสหาย ไม่เป็นอะไรกัน มีความพลอยเป็นสุข ในเมื่อบุคคลผู้อื่นเป็นสุข อย่างนี้เรียกว่า มุทิตา.

ข้อ ๔ สุดท้ายนี้เรียกว่า **อุเบกขา** มีความหมายอยู่ ๒ ประการ คือในกรณีที่เรา **ไม่อาจจะช่วยเขาได้แล้ว** เราจะไปเป็นทุกข์นั้น มันไม่ถูก จึง **ต้องอยู่เฉย ๆ**, หรือว่าในกรณีที่เราไปช่วยเขาแล้วเขายังกลับทำอันตรายเรา หรือด่าเรา หรือว่าเราอันนี้ก็ต้องเฉย. บิดามารดาตกเตือนลูกด้วยความหวังดี ลูกไม่เชื่อฟัง แล้วกลับโกรธกลับทำร้ายบิดามารดา, หรือว่าผู้บังคับบัญชาตกเตือนแนะนำสั่งสอน ด้วยความหวังดีต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เขาก็โกรธ; ในกรณีอย่างนี้ก็ต้องมีอุเบกขา. ดังนั้น **ในกรณีที่ช่วยไม่ได้ก็ดี, หรือ ในกรณีที่ช่วยแล้วได้รับปฏิกิริยาอันไม่น่าพึงพอใจก็ดี, จะต้องมีความรู้สึกที่เป็นอุเบกขา;** แล้วก็แผ่ความรู้สึกนี้ครอบงำโลกทั้งปวงคือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา; โดยไปสู่ที่สงบ แล้วตั้งจิตแผ่ความรู้สึกอันนี้ออกไป ตลอดโลกทั้งปวง ในลักษณะที่รอบตัว รอบด้าน.

บทนิยาม ที่ควรทราบ

คำว่า **“อันไพบุลย์”** นี้ หมายความว่าไม่แหว่ง ไม่เว้า, ไม่มีข้อยกเว้น ไม่มีข้อแม้, คือทรมานกำลังจิตทั้งหมด ที่เป็นความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาลงไป.

บทที่ว่า “**ประกอบอยู่ด้วยคุณอันใหญ่หลวง**” นี้ หมายความว่า เรามีจิตใจที่ประกอบไปด้วยคุณอันใหญ่หลวง : มิได้ทำเพื่อให้เขารักเรา, มิได้ทำเพื่อจะเอาบุญเอากุศล, หรือเอาอะไรแลกเปลี่ยน; แต่ว่าด้วยจิตอันเป็นจิตที่ประกอบอยู่ด้วยคุณอันใหญ่หลวง คือเหนือสัตว์โลกทั้งปวง ตั้งจิตไว้เหนือสัตว์โลกทั้งปวง; หมายความว่าเรามีได้ทำไปเพื่อประจบเขา, หรือว่าเพื่ออะไร ๆ ชนิดที่ว่าจะทำให้จิตใจของเราต่ำลงไปกว่าสัตว์เหล่านั้น.

สำหรับคำว่า “**ไม่มีประมาณ**” นี้เป็นสำนวนของภาษาบาลีและภาษาธรรมะ. ไม่มีประมาณ คือคำนวณไม่ได้ วัดไม่ได้; เป็นคุณธรรมที่อยู่เหนือการคำนวณหรือการวัด.

สำหรับบทว่า “**ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ไม่มีภัย**” นี้ชัดแจ้งอยู่แล้วว่าจิตนี้ไม่มีความรู้สึกที่เป็นเวรเป็นภัย หรือมีพยาบาทใด ๆ เหลืออยู่. ทั้งหมดนี้เป็นคำอธิบายที่ประกอบให้ชัดเจนลงไปว่า เมตตานั่นอย่างไร, กรุณา มุทิตา อุเบกขานั้นอย่างไร จึงจะชื่อว่าถึงที่สุด หรือใหญ่หลวง หรือไพบูลย์ หรือไม่มีประมาณ. เมื่อบุคคลกำหนดจิตอยู่อย่างนี้ส่งไปตลอดโลกทั้งปวงโดยรอบตัวอย่างนี้ ชื่อว่าบุคคลนั้น **เข้าอยู่ในพรหมวิหาร** คือเป็นอยู่อย่างพรหม.

คำว่า **พรหม** ในความหมายตามธรรมดา แปลว่า**สูงสุด หรือประเสริฐ**; มีความรู้สึกอย่างนี้อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้นเดินอยู่ ที่ตรงที่เดินอยู่นั้น เรียกว่า **ที่จกกรมอันเป็นพรหม** คือที่เดินของพรหม, ถ้ายืนอยู่ก็เรียกว่า **ที่ยืนของพรหม**, ถ้านั่งอยู่ก็เรียกว่า **ที่นั่งของพรหม**, ถ้านอนอยู่ก็เรียกว่า **ที่นอนของพรหม**; หมายความว่าผู้นั้นเองเป็นพรหม แล้วก็เดิน หรือยืน หรือนั่ง หรือนอน อยู่ลักษณะอย่างนี้. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เราหาได้ง่าย ไม่ยาก ไม่ลำบากเลย เพราะได้เป็นอยู่อย่างนั้นทุกอริยาบถอยู่แล้ว.

นี้เรียกว่า **ข้อปฏิบัติ** เพื่อให้รู้ถึงซึ่ง **พรหมวิหาร** เป็นวิหารที่สอง.

วิหารที่ ๓ เรียกว่า อริยวิหาร

คำว่า “อริย” นี้ แปลได้หลายอย่าง คือแปลว่า **ประเสริฐที่สุดก็ได้** แปลว่า **ไม่มีข้าศึกคือกิเลสก็ได้**. อริ แปลว่า **ข้าศึก**; ย แปลว่า **ไป**; อริย แปลว่า **ไปเสียแล้วจากข้าศึก** คือกิเลส. พระอริยเจ้าก็คือบุคคลผู้ไปเสียแล้วจากข้าศึกคือกิเลส. กิเลสทำอะไรทำไม่ได้; ถ้าเรามีการอยู่อย่างนั้น ก็เรียกว่าอยู่ในอริยวิหาร.

ในข้อนี้ ที่เกี่ยวกับพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า : พรหมมณเอย, ในโลกนี้ เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เวลาเข้าครองจีวรแล้ว เทียบบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น, ครั้นเวลาหลังอาหาร กลับจากบิณฑบาตแล้ว เทียบไปในแนวป่า. เรานั้น, วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็นหญ้าก็ดี จะเป็นใบไม้ก็ดี คร่ำมาแล้ว ทำเป็นที่รองนั่ง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า. เรานั้น, ย่อมรู้ทั่วถึงในใจเราเอง อย่างนี้ว่า :-

ราคะ เราจะได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว, ทำให้เหมือนต้นตาลที่ขาดที่คอเสียแล้ว, ทำให้มีไม้ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม้อาจจะเกิดได้อีกต่อไป เป็นธรรมดา ดังนี้.

โทสะ เราจะได้ขาดแล้ว, ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว, ทำให้เหมือนต้นตาลที่ขาดที่คอแล้ว, ทำให้มีไม้ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม้อาจจะเกิดได้อีกต่อไป เป็นธรรมดา ดังนี้.

โมหะ เราจะได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว, ทำให้เหมือนต้นตาลขาดที่คอแล้ว ทำให้มีไม้ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม้อาจจะเกิดได้อีกต่อไป เป็นธรรมดา ดังนี้.

พรหมมณเอย, เรานั้น **ขณะเมื่อเป็นอยู่อย่างนี้** ถ้าเดินอยู่ ในสมัยนั้น **สถานที่นั้นก็ชื่อว่า ที่เดินอริยะ**, ถ้ายืนอยู่ ในสมัยนั้น **สถานที่นั้นก็ชื่อว่า ที่ยืนอริยะ**, ถ้านั่งอยู่ ในสมัยนั้น **สถานที่นั้นก็ชื่อว่า ที่นั่งอริยะ**, ถ้านอนอยู่ ในสมัยนั้น **สถานที่นั้นก็ชื่อว่า ที่นอนอริยะ**.

พรหมมณเอย, นี่แหละ ที่นั่ง นอน สูงใหญ่ อันเป็นอริยะ ซึ่งในบัดนี้เราหาได้โดยง่าย ไม่ลำบากเลย.

นี้เป็นพระบาลีที่เป็นหัวข้อ คำอธิบายก็แปลกออกไปจากสองวิหารที่แล้วมา ซึ่งเป็นเรื่องทางสมาธิเป็นส่วนใหญ่. ส่วนในกรณีนี้เป็นเรื่องของความหมดกิเลส ด้วยอำนาจของปัญญา มารู้ความที่กิเลสนั้นเป็นสิ่งที่ละได้ขาดแล้ว โดยแนใจประจักษ์ ชัดอยู่แก่ใจตัวเอง. **สมัยใดมีอิริยาบถอย่างไร ด้วยความรู้สึกละคลายนั้น สมัยนั้นชื่อว่า เป็นที่ ที่เป็นอริยะตามอิริยาบถนั้น ๆ.**

ข้อนี้แสดงชัดอยู่ว่า พระพุทธเจ้าเป็นชีณาสพ มีกิเลสอาสวะสิ้นแล้ว; ส่วน บุคคลธรรมดาสามัญที่ต้องการจะมีอริยวิหารทำนองนี้ ก็คือผู้ที่กำลังพยายาม **ประพฤติปฏิบัติอยู่** เพื่อละเสียซึ่งราคะ โทสะ โมหะ, เพราะฉะนั้น ผลที่จะพึงมีได้ จึงมีแต่เพียงว่า ในขณะที่รู้สึกละคลาย ไม่ถูก ราคะ โทสะ โมหะ รบกวน; ในขณะที่นั้น เราได้พลอยอาศัยที่อันเป็นอริยะอย่างของพระพุทธเจ้า เข้าอยู่อาศัยได้ด้วยเหมือนกัน.

ข้อนี้ **อย่าเข้าใจผิด** คืออย่าเินใจให้มากไป ในการที่ **ติราคาตัวเองสูงเกินไป บ้าง, ติราคาตัวเองต่ำเกินไปบ้าง.** ส่วนมากก็มักจะติราคาตัวเองต่ำเกินไป กล่าวคือ ไปนอนใจเสียว่า ไม่สามารถจะทำอะไร ให้มีผลตามแบบของพระอริยเจ้าได้, หรือบางคนก็ห้ามปรามกันเสียว่า อย่าไปเห่อ, อย่าไปทะเยอทะยานที่จะทำตาม พระอริยเจ้า; ข้อนี้เป็นหลักที่ไม่ถูกต้อง.

หลักที่ถูกต่อนั้น เราจะต้องทำตามรอยพระอรหันต์ เราจะต้องพยายาม ทำตามพระอรหันต์อย่างไปบทปัจจุเวกขณะ. แม้แต่บทปัจจุเวกขณะองค์อุโบสถนี้ ก็ยังมีบทที่ตักเตือน หรือชี้ชวนว่า เราจักทำตามพระอรหันต์. เพราะฉะนั้นจึงพอ จะมีโอกาส หรือมีเวลาที่จะ **ว่างจากกิเลส คือราคะ โทสะ โมหะ** ๓ ประการนี้ **ได้บ้างตามสมควร; เวลานั้นแหละเรียกว่า เราอยู่ในอริยวิหาร** แม้เป็นการ ชั่วคราวก็ยังดี แม้จะเป็นกุปุปกรรม คือกลับกำเริบได้อีกก็ยังดี ยังดีกว่าที่จะไม่รู้จัก เสียเลย.

แม้ที่สุดแต่ผู้ที่มาสวนโมกข์ ๙ นี้ อาตมาได้ตักเตือนอยู่เสมอ, คอยหาโอกาส คอยฉวยโอกาสที่จะชี้แจงอยู่เสมอว่า เมื่อเข้ามาสู่สถานที่เช่นนี้ ให้พยายามศึกษา

เรื่องจิต ที่เผอิญว่างจากราคะ โทสะ โมหะ กันไว้บ้าง; เพราะเป็นสิ่งที่อาจจะไม่ได้จริง ๆ. จงกำหนดความที่จิตว่างจากราคะ โทสะ โมหะ ชั่วคราวนั้น; แล้วจึงนั่งลง แล้วจึงเดินอยู่ แล้วจึงยืนอยู่ หรือว่าสุดท้ายจะอยู่ในอิริยาบถใด. **นี่แหละคืออาการที่จะเข้าไปอยู่ใน อริยวิหาร โดยอนุโลม ตามรอยพระอรหันต์.** ถ้าสามารถทำได้ ก็จะมีภาคภูมิใจได้ว่า: **เราได้กระทำตามรอยพระอรหันต์ อย่างสุดความสามารถของเราแล้ว; ไม่ใช่ความเห่อเหิมทะเยอทะยาน หรือจะยกตนเพิ่นท่านหรืออะไรทำนองนั้น.**

ผู้ที่ตีราคาตัวเองต่ำเกินไป เข้าใจผิดในเรื่องนี้แล้ว ก็จะมีสูญเสียโอกาสอันประเสริฐ; ส่วนผู้ที่อวดดีและประมาทมากเกินไป ก็จะเสียหายนไปอีกทางหนึ่ง. เพราะฉะนั้นจึงขอเตือนไว้ตลอดเวลา : อย่าตีราคาตัวเองให้สูงเกินไป, อย่าตีราคาตัวเองให้ต่ำเกินไป; **จงตีราคาตัวเองให้พอเหมาะพอสมเถิด ก็จะมีโอกาสที่จะเข้าไปใน อริยวิหารได้;** เป็นการพลอยโดยสารกันกับพระอริยเจ้า เพื่อเข้าไปอยู่ในวิหารอันประเสริฐนั้น.

นี่เป็น เรื่องของอริยวิหาร เป็นวิหารที่ ๓ มีหลักปฏิบัติ คือ คอยกำหนดวาระจิต ในขณะที่จิตว่างจากราคะ โทสะ โมหะ โดยลักษณะเป็น ตถังคปหาน กิติ เป็นวิกขัมภนปหาน กิติ หรือสมุจเฉตปหาน กิติ. สำหรับปุถุชนคนธรรมดาสามัญนั้น หวังได้อยู่เพียง ตถังคปหาน และวิกขัมภนปหาน โดยนัยที่ได้เคยวิชันนามอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ นั้นแล้ว.

วิหารที่ ๔ เรียกว่า สุนทรียาวิหาร

เรื่องนี้ออกจะยุ่งยากลำบาก คือจะยุ่งยากลำบาก สำหรับคนธรรมดาสามัญที่ไม่เคยฟัง; แต่กระนั้นก็ต้องขอให้อดทน เพื่อเห็นแก่ผู้ที่เคยฟังมาบ้างแล้ว และพอจะฟังได้. ผู้ที่ไม่เคยฟังเสียเลย ถ้าพยายามทำความเข้าใจ ก็อาจจะเข้าใจได้บ้างไม่มากนักน้อย. อนาคตจะพยายามให้ดีที่สุด ให้สุดความสามารถในการที่จะอธิบายเรื่องนี้ให้เป็นที่เข้าใจ. แม้จะลำบากเท่าไรก็ต้องพยายาม; เพราะเป็นเรื่องหัวใจอย่างเดียวของพระพุทธศาสนา คือเรื่องสุญญตา.

คำว่า “สุญญตาวินิหาร” ก็แปลว่า การเข้าอยู่ในสุญญตา. สุญญตา แปลว่า ภาวะของจิตที่ว่างจากกิเลส; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ว่างจากความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา, ภาวะที่ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน หรือของตนนั้น เรียกว่าสุญญตา. ถ้าจิตเข้าไปอยู่ในภาวะอย่างนั้น เรียกว่าอยู่ในสุญญตาวินิหาร. แต่มีคำอธิบายที่ละเอียดพิสดาร มากไปกว่าที่จะพูดสั้น ๆ ลุ่น ๆ ว่า ปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ; เพราะเหตุว่า ท่าน เฟ่งเล็งถึง ความหมายของคำว่า “ว่าง” เป็นหลักใหญ่.

เราควรจะเข้าใจคำว่า “ว่าง” กันเสียให้สมควรก่อน. คำว่า “ว่าง” นี้ ถ้าทางวัตถุก็คือว่างชนิดไม่มีอะไร; ว่างทางจิตใจ ก็หมายความว่า อะไร ๆ ก็มีอยู่ตามเดิม แต่ว่างจากสาระที่ควรจะไปยึดมั่นสำคัญมั่นหมายว่า เป็นตัวเราหรือเป็นของเรา; คำว่า “ว่าง” ในทางธรรมเป็นอย่างนี้. คำว่า “ว่าง” ในทางโลกหมายความว่าไม่มีอะไรเลย. แม้คำว่า จิตว่างในทางธรรม ก็มีได้หมายความว่า จิตไม่ได้คิดได้นึกอะไรเลย; จิตยังรู้สึกอยู่ตามเดิมทุกประการ, เพียงแต่ว่า จิตไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน หรือของตน เท่านั้น. มันมีความรู้สึกนึกในหน้าที่การงาน หรือในวิชาความรู้ในสิ่งต่าง ๆ ได้; ว่างอย่างเดียวแต่ความรู้สึกที่เป็นตัวเป็นตนเท่านั้น.

เกี่ยวกับคำว่า “สุญญตาวินิหาร” นี้ เราควรจะเข้าใจคำว่า “ว่าง” กันให้ชัดเจนเสียก่อน ไปตามลำดับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านตรัสว่า : *ดูก่อนอานนท์, ในกาลก่อนก็ดี ในกาลบัดนี้ก็ดี ตถาคตอยู่มากด้วยสุญญตาวินิหาร.* นี่เป็นประโยคแรก ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสในสูตรนี้ ว่า เดียวนี้ก็ดี ที่แล้ว ๆ มาก็ดี ตถาคตใช้เวลาส่วนมากให้ล่วงไปด้วยสุญญตาวินิหาร; หมายความว่า อยู่ด้วยความรู้สึกของจิต ที่มีกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยความเป็นตัวตน, หรืออยู่ด้วยความหมายอันประกอบไปด้วยคุณค่า อย่างใดอย่างหนึ่ง; ซึ่งผู้ฟังจะต้องคอยระวังทำความเข้าใจต่อไป.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า : เปรียบเหมือนกับปราสาท คือวิหารที่ชื่อมิตรามาตุปราสาท ที่พระสงฆ์กำลังอาศัยอยู่ในเวลานั้น. ที่ว่า เปรียบเหมือนมิตรา-

มาตุปราสาท นี้คือ ว้างจาก ช้าง ม้า โค ลา, ว้างจากเงินและทอง, ว้างจากสตรีและบุรุษ มามั่วสุมกัน; **ไม่ว่างอยู่อย่างเดียวกับกิเลสสงฆ์เท่านั้น.**

ในตอนนี พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัส เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ได้เข้าใจคำว่าว่าง; ว่า **วิหารที่กำลังประทับรวมกันอยู่กับภิกษุสงฆ์นั้น** ไม่มีช้าง ไม่มีม้า ไม่มีโค ไม่มีลา ไม่มีเงิน ไม่มีทอง ไม่มีผู้หญิงผู้ชาย มามั่วสุมกัน, ความว่างจากสิ่งเหล่านั้น มีความหมายอย่างไร ขอให้กำหนดไว้ก่อน; แล้ววิหารนี้ก็**ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือไม่ว่างจากภิกษุสงฆ์** เพราะว่าเต็มไปด้วยภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าก็เป็นประมุข.

ข้อความที่มีอยู่อย่างนี้ ซึ่งกล่าวว่า ปราสาทไม่ว่างจากภิกษุสงฆ์ แต่ว่างจาก ช้าง ม้า โค ลา เป็นต้น. นี่คือข้อที่พระพุทธองค์ท่านได้ตรัส ในทำนองที่เรียกว่า เอาสิ่งที่เขาเข้าใจอยู่แล้วมาเป็นหลัก, อธิบายให้เข้าใจออกไปถึงสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ จึงได้ทรงยกเอาความว่างทางวัตถุมาเป็นหลักก่อน; ว่าในวัดในวิหารนี้ว่างจาก ช้าง ม้า โค ลา เงิน ทอง เป็นต้น ไม่ว่างก็แต่ภิกษุสงฆ์เท่านั้น.

พระพุทธเจ้าจะตรัสถึงตัวเรื่องที่พระองค์ตรัสถึงคำว่า “ว่าง” ในความหมาย ทางนามธรรมเป็นลำดับ ๆ คือ สุนฺญตาอันดับที่ ๑ ตรัสว่า :-

อานนท, ฉันใดกัฉนัชนั กิษุไม่ทำสัญญาไว้ใจ ว่าบ้าน ว่ามนุษย์ ย่อมทำในใจเฉพาะสัญญาว่าป่าอย่างเดียว; จิตของภิกษุนั้นแล่นไป เลื่อนไต่ ตั้งอยู่น้อมถึงไป ด้วยในสัญญาว่าป่า.

ข้อนี้อธิบายว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสแก่พระอานนทว่า : **ภิกษุผู้เจริญ สุนฺญตาวิหารนี้ ไม่ทำในใจ ซึ่งสัญญาว่าบ้าน ว่ามนุษย์ ทำในใจเฉพาะสัญญาว่าป่า.** เมื่อภิกษุนั้นนั่งอยู่ในที่นั้น ไม่ปล่อยให้สัญญาว่าบ้านเมือง หรือว่าผู้คน เกิดขึ้นในใจ มีสัญญาเฉพาะแต่ว่าป่าอย่างเดียว แม้ว่าจะมีมนุษย์เช่น พระสงฆ์ เป็นต้น ก็ทำสัญญาเหมือนกับว่าเป็นปาล้วน ๆ ป่าเกลี้ยง ๆ ไม่มีผู้ไม่มีคน ไม่มีบ้าน ไม่มีเมือง จนกระทั่งจิตของภิกษุนั้นตั้งอยู่ด้วยสัญญาว่าป่า.

ตรงนี้จะต้องพิจารณาว่า เดียวนี้ผู้คนบ้านเมืองมันว่างไป มันเหลืออยู่ไม่ว่างก็แต่ความหมายว่าป่าหรือลักษณะของป่า. พอถึงตอนนี้ก็ทรงชี้ให้เห็นละเอียดลงไปว่า ภิกษุนี้ รู้สึกทั่วถึงแจ่มแจ้งอยู่ในใจของตนว่า : **ทรรถ คือสิ่งรบกวนใจ เพราะ อาศัยสัญญาว่าบ้าน ว่ามนุษย์ นั้นไม่มี; มีแต่ ทรรถ สิ่งรบกวนใจที่อาศัยสัญญาว่าป่าอย่างเดียวเท่านั้น.**

ข้อนี้อธิบายว่า เราจะต้องพิจารณากันอย่างละเอียดว่า : เมื่อภิกษุเพิกถอนสัญญาว่าบ้านเมือง ผู้คน ออกไปเสียได้แล้ว มันก็ยังเหลืออยู่แต่สัญญาว่าป่า; ฉะนั้น ความรู้สึกที่รบกวนอยู่ในใจ แม้ไม่ถึงขนาดที่ว่าเจ็บปวด หรือทรมานใจ แต่มันก็ยังรบกวนใจอยู่บ้าง. เมื่อก่อนนี้เรามีสัญญาว่าบ้านเมืองว่าผู้คน มันก็รบกวนใจอย่างหนึ่ง; เพิกถอนออกไปเสียได้; มีเหลือแต่สัญญาว่าป่าเข้ามาแทนที่นั่น **ความรู้สึกรบกวนใจนั้น มันก็เปลี่ยนไปเป็นความรู้สึกรบกวนใจที่น้อยลง.**

ขอให้คิดให้ดี ให้ชัดเจนให้สิ้น ๆ ว่า ถ้าเรายังรู้สึกว่า มีบ้านเมือง มีผู้คน ใจของเราจะรู้สึกอย่างไร; ถ้าเรารู้สึกว่าไม่มีบ้านเมือง ไม่มีผู้คน มีแต่ป่าเกลี้ยง ๆ ป่าล้วน ๆ; ใจของเราจะรู้สึกอย่างไร ? เป็นของแน่นอนที่ว่าเราจะมีความรู้สึกว่างกว่า; **ใจที่มีสัญญาว่าป่านั้นมันจะว่างกว่าใจที่มีความรู้สึกว่ามีบ้านมีเมือง มีผู้มีคน.** พระพุทธเจ้าท่านต้องการให้ผู้ฟังได้สังเกตความหมายของคำว่า “ว่าง” ในลักษณะอย่างนี้, จึงได้ตรัสในลักษณะอย่างนี้.

สำหรับคำว่า “ทรรถ” อาจจะเป็นคำแปลกประหลาดสำหรับท่านทั้งหลาย ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน. มีผู้เข้าใจคำ ๆ นี้ไปต่าง ๆ นานา เข้าใจผิดถึงกับว่าเป็นความระส่ำระสาย วุ่นวาย ทรมานใจ นี่มันมากเกินไป. **คำนี้หมายความว่าความรู้สึกที่มันเข้าไปหนักไปหน่วง ไปกด ไปดัน อยู่ในใจ อย่างละเอียดอย่างสุขุม เช่นว่า:-**

ถ้าเราหันหน้าไปทางตลาด ใจของเราจะรู้สึกอย่างไร, ถ้าเราหันหน้าไปทางทะเล ใจของเราจะรู้สึกอย่างไร. นี่เราจะเข้าใจได้ว่า เมื่อเราหันหน้าไปทางตลาด

ทรา คือสิ่งที่เข้าไปกระทบรบกวนใจของเรานั้น มันมีมากกว่าเมื่อเราจะหันหน้าไปทางทะเล ซึ่งจะมีทราน้อยกว่า และทรเปลี่ยนไปได้ดังนี้.

ทีนี้ ภิกษุนี้มารู้สึกตัวทั่วถึงว่า : เดียวนี้สิ่งที่มีอยู่ในความรู้สึกของเรา คือสัญญาว่า ว้างจากบ้านเมือง ว้างจากผู้คน ไม่ว่างก็แต่จากความรู้สึกว่าป่า. เธอ นั้นก็รู้สึกตัวทั่วถึงว่า สิ่งใดไม่มี; นั่นแหละคือความว่างจากสิ่งนั้น. สิ่งใดเหลืออยู่ในที่นั้น; สิ่งนั้นก็มิใช่ที่นั้น.

ข้อนี้หมายความว่า ภิกษุเริ่มมองเห็นส่วนที่ว่างไป; แล้วมองเห็นส่วนที่ยังเหลืออยู่. สำหรับในกรณีนี้มีสัญญาว่าบ้านเมือง สัญญาว่าผู้คนนั้นว่างไปแล้วมิได้มีอยู่; แต่สัญญาว่าป่านั้นยังเหลืออยู่ แม้อย่างนี้ก็เรียกว่าภิกษุนี้ได้เข้าถึง สุนทรียาอันดับแรก ที่จัดเป็นอันดับหนึ่งแล้ว.

พระองค์จึงตรัสว่า : ดูก่อนอาณนท, การก้าวลงสู่สุนทรียา ตามที่เป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิผุดผ่อง เป็นปรมาตตรสุนทรียา ย่อมมีแก่ภิกษุนี้ ด้วยอาการอย่างนี้. หมายความว่า นี่เป็นสุนทรียาอันดับแรกแล้ว; และกล่าวได้ว่าเป็นของจริง เป็นของถูกต้อง, เป็นของไม่คลาดเคลื่อน, เป็นปรมาตตรสุนทรียา ด้วยเหมือนกัน; เพราะวาก่อนหน้านี้ ภิกษุนี้ไม่ว่างจากสัญญาว่าบ้านเมือง ว่าผู้คน. เดียวนี้ภิกษุนี้มีสัญญาว่าว่างจากบ้านเมือง จากผู้คน เหลืออยู่แต่สัญญาว่าป่า; ขึ้นมาได้ถึงขั้นหนึ่งนี้ ก็เรียกว่าเป็นสุนทรียาอันดับที่ ๑.

สุนทรียาอันดับที่ ๒ ก็มีต่อไปอีกว่า : อย่างอื่นยังมีอีก, ภิกษุนี้ไม่ทำสัญญาว่าผู้คน, ไม่ทำสัญญาว่าป่า, ทำแต่สัญญาว่าแผ่นดิน.

ข้อนี้หมายความว่า ภิกษุกำหนดเพิกถอนผู้คนออกไปเสีย เพิกถอนคำว่าป่าออกไปเสีย เหลืออยู่แต่แผ่นดิน. ยกตัวอย่างง่ายๆ เหมือนว่า เรากำลังนั่งกันอยู่ที่นี้ หรือว่าภิกษุนี้กำลังนั่งประพาศกัมมัฏฐานข้อนี้อยู่ที่นี้; เดียวนี้ก็มาเพิกถอนในสัญญาว่ามีคนนั่งอยู่ที่นี้ออกไปเสีย, ก็เหลือแต่ป่าล้วน ๆ; แล้วก็เพิกถอนสัญญาว่าป่านี้ออกไปเสีย มันก็เหลือแต่แผ่นดินเกลี้ยง ๆ ล้วน ๆ.

ข้อนี้พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสอุปมาว่า : เหมือนกับหนังหุ้มกลองที่บุคคล ตีด้วยหมุดตั่งร้อย ตั้งอยู่ กวดอยู่ ย่อมเป็นแผ่นหนังที่สม่ำเสมอ ไม่มีรอยย่น ฉับใด; ภิกษุก็มาทำสัญญาว่าว่างจากผู้คน ว่างจากป่า เหลืออยู่แต่แผ่นดินสม่ำเสมอ ไม่มีรอยย่น เหมือนหนังแผ่นนั้น ฉับนั้น.

เดี๋ยวนี้กระทำใจให้มีความรู้สึกเพียงแต่ว่า ไม่มีคนนั่งอยู่ที่นี้ ไม่มีต้นไม้ ไม่มีก้อนหิน ไม่มีก้อนดิน เหลืออยู่แต่แผ่นดินล้วนๆ เสมอเรียบ เหมือนแผ่นหนัง ที่เขาซึ่งตีเมื่อหุ้มกลอง; นี่ก็คือว่า ความว่างจากผู้คน ความว่างจากป่าได้เกิดขึ้นมา เหลืออยู่น้อยเดียวแต่ว่า แผ่นดินยังเหลืออยู่ ว่างจากผู้คน ว่างจากป่า นี่เป็นส่วนความว่าง, ส่วนความมีอยู่นั้น เหลืออยู่แต่แผ่นดินล้วนๆ. ดังนั้น ภิกษุนั้น ก็หมดทรา คือสิ่งรบกวนใจที่มาจากสัญญาว่าผู้คน และสัญญาว่าป่า จะเหลือทราสิ่ง รบกวนใจอยู่บ้างก็แต่เพียงทราที่มาจากสัญญาว่าแผ่นดิน; มีสัญญาว่าแผ่นดินอยู่ นี้มีความรบกวนใจน้อยลงไปอีกกว่าสัญญาว่ามีป่า.

สัญญาตาอันดับที่ ๓ ก็คือ ภิกษุนั้นเพิกถอนสัญญาว่าป่า และว่าแผ่นดินเสีย มีแต่สัญญาในอากาศ คือความว่าง เรียกว่าอากาसानัญจายตนะ. การกำหนด เพิกถอนป่า เพิกถอนแผ่นดินออกไปเสีย สิ่งที่เหลืออยู่คืออากาศ หรือที่ว่าง เรียกว่า อากาसानัญจายตนะ; เมื่อสัญญาที่มีอยู่ในใจเหลืออยู่แต่สัญญาว่าอากาศอย่างนี้ สิ่ง รบกวนใจก็ลดลงไป สิ่งรบกวนใจจากสัญญาว่าป่าว่าแผ่นดินไม่มีอีก เหลือแต่สิ่ง รบกวนใจที่มาจากสัญญาว่าที่ว่าง.

สัญญาตาอันดับที่ ๔ ต่อไปอีกก็มีว่า : เว้นสัญญาว่าแผ่นดิน ว่าที่ว่างเสีย มีแต่สัญญาว่าวิญญาณัญจายตนะ มีแต่สัญญาว่า วิญญาณฯ วิญญาณธาตุ นามธาตุ คือธาตุใจเท่านั้นเหลืออยู่ ที่ว่างก็ยังทราบ ถอนเสีย เหลือแต่ที่ละเอียดกว่า คือวิญญาณ ธาตุ หรือนามธาตุ. เมื่อเป็นดังนี้ ทรา คือ สิ่งรบกวนใจก็จะลดลงไปอีก คือ ทราที่มาจากสัญญาว่าแผ่นดิน หรือว่าอากาศนั้นหมดไปแล้ว ยังเหลืออยู่แต่ทรา ที่มาจากความรู้สึกว่าวิญญาณมีอยู่.

สฺนฺนุตตออันดับที่ ๕ ภิกษุณั้เพิกถอนเสียซึ่งสฺนฺนุตตอว่าอากาศ ว่าวิญญูณนั้เสีย เหลืออยู่แต่สฺนฺนุตตอว่าไม่มีอะไร คืออากิณญจฺญายตนะ ทำความรู้สึกในสฺนฺนุตตอว่าไม่มีอะไร ๆ. ความไม่มีอะไรอยู่ ในสฺนฺนุตตอของภิกษุณั้ เมื่อเป็นดังนั้นทรรถาเครื่องรบกวนใจของภิกษุณั้ก็จะน้อยลงไปอีก คือมันละเอียดลงไปอีก คือความรบกวนใจที่มาจากอากาสานั้ญจายตนะ วิญญูณนั้ญจายตนะ นั้นดับไป เหลืออยู่แต่สิ่งรบกวนใจที่มาจากอากิณญจฺญายตนะ คือการกำหนดว่าไม่มีอะไร.

สฺนฺนุตตออันดับที่ ๖ ภิกษุณั้ ระวังเสียซึ่งสฺนฺนุตตอว่าวิญญูณนั้มีอยู่ ระวังเสียซึ่งสฺนฺนุตตอว่า ความไม่มีอะไรมีอยู่ คงมีสฺนฺนุตตอแต่ที่เรียกว่า เนวสฺนฺนุตตอนาสฺนฺนุตตายตนะ คือความรู้สึกทางใจ ที่เรียกว่ามีสฺนฺนุตตอกั้ไม่ได้ จะเรียกว่าไม่มีสฺนฺนุตตอกั้ไม่ได้. อย่างที่เรียกว่า เนวสฺนฺนุตตอนาสฺนฺนุตตายตนะ อย่างนี้จะเรียกว่าตายก็ไม่ได้ เพราะมันยังไม่ตาย; จะเรียกว่ายังเป็นอยู่ก็ไม่ได้ เพราะมันไม่มีความรู้สึกอะไร; อย่างนี้เรียกว่า เนวสฺนฺนุตตอนาสฺนฺนุตตายตนะ.

เมื่อภิกษุทำสฺนฺนุตตอในเนวสฺนฺนุตตอนาสฺนฺนุตตายตนะ อย่างนี้แล้ว ทรรถาสั้รบกวนใจที่เคยจากวิญญูณนั้ญจายตนะ และ อากิณญจฺญายตนะก็ระงับไป เหลืออยู่แต่ทรรถาที่อาศัยเนวสฺนฺนุตตอนาสฺนฺนุตตายตนะเท่านั้น.

ตรงนี้อธิบายให้คนที่ไม่เคยฟัง ได้ฟังอีกสักหน่อยว่า เมื่อภิกษุณั้ทำสฺนฺนุตตอในใจว่า วิญญูณนั้มีอยู่ - วิญญูณนั้มีอยู่ อย่างนี้ มันเข้มข้นกว่าที่ทำในใจว่าไม่มีอะไร ๆ. ที่นี้การทำสฺนฺนุตตอว่าอะไร ๆ นี้ มันยังรู้สึก เต็มอยู่ในความรู้สึก. ที่นี้ทำสฺนฺนุตตอชนิดที่มีสฺนฺนุตตอกั้ไม่ใช่ ไม่มีสฺนฺนุตตอกั้ไม่ใช่เสีย; เป็นคนครึ่งเป็น ครึ่งตาย พุดง่าย ๆ อย่างนี้ ไม่รู้สึกในสฺนฺนุตตออะไร นอกจากจะ รู้สึกว่ามีสฺนฺนุตตอกั้ไม่ใช่ ไม่มีสฺนฺนุตตอกั้ไม่ใช่ นี้เท่านั้น; ฉะนั้น สิ่งรบกวนใจก็เหลือน้อยลงไปอีกมาก คือเหลือชั่วที่ว่ามีสฺนฺนุตตอ อย่างนี้เท่านั้น.

สฺนฺนุตตออันดับที่ ๗ ภิกษุณั้เพิกถอนสฺนฺนุตตอที่เรียกว่า อากิณญจฺญายตนะ และเนวสฺนฺนุตตอนาสฺนฺนุตตายตนะเสีย คงมีแต่สฺนฺนุตตอในเจโตสมาธิที่ไม่มีนิมิต. เจโตสมาธิ

ที่ไม่มีนิमितน์หมายความว่า มีจิตรู้สึกอย่างเป็นสมาธิอยู่; แต่ไม่มีอารมณ์ เพราะว่ามันได้ขึ้นมาถึงขนาดที่เรียกว่า มีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่.

เจโตสมาธิไม่มีนิमितน์ มีหลายชนิด ในที่นี้หมายถึงเจโตสมาธิที่ไม่มีนิमितน์ ซึ่งหมายความว่า มันหาอารมณ์ไม่ได้ แต่ความรู้สึกในเจโตสมาธินั้นยังมีอยู่. ดังนั้น

ทรรถ คือสิ่งรบกวนใจ ที่มาจากเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้นหมดไปแล้ว. **เดี๋ยวนี้**

มันเหลืออยู่แต่ความรู้สึกที่เรียกว่า อายตนะมีอยู่ คือความรู้สึกทางอายตนะมีอยู่.

รู้สึกอย่างไรนี้ตัดออกไปหมด; เหลืออยู่แต่ว่า ความรู้สึกทางอายตนะนี้มีอยู่.

อายตนะในที่นี้ก็คืออายตนะ คือใจ ใจยังรู้สึกอยู่เท่านั้น; แต่ไม่มีสัญญาชัดเจนไปว่า

รู้สึกอย่างไร, รู้สึกอย่างไรไม่มี; แต่รู้สึกว่า ยังมีความรู้สึกอยู่ คือยังมีอายตนะที่ทำหน้าที่ของมันรู้สึกอยู่.

เมื่อเป็นอย่างนี้ สิ่งรบกวนใจ หรือทรรถนั้นก็เหลือน้อยลง การรบกวนใจ ที่มาจากเนวสัญญานาสัญญายตนะหมดแล้ว, **ที่เหลืออยู่ ก็คือสิ่งรบกวนใจที่มาจาก**

ความรู้สึกชนิดเดียวว่า อายตนะมีอยู่, คือความรู้สึกทางอายตนะยังมีอยู่.

เมื่อภิกษุจะรับสัญญาในอาภิญญายตนะ สัญญาในเนวสัญญานาสัญญายตนะเสียหมดแล้ว, ทำสัญญาแต่เพียงว่าเจโตสมาธิอันไม่มีนิमितน์มีอยู่. ที่นี้ก็ มาถึงตอน

ที่เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นว่า : เจโตสมาธิแม้ชนิดนี้ก็ยังคงมาเป็นสังขาร คือยังมีเครื่องปรุงแต่ง ย่อมแตกดับเป็นธรรมดา. **พอรู้ดังนี้จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ คือไม่ยึดมั่นถือมั่น**

ในสิ่งสูงสุด ประเสริฐที่สุด ที่มนุษย์จะพึงพอได้พึงถึง; จิตจึงพ้นอาสวะแล้ว รู้แต่เพียงว่าพ้นอาสวะ.

ที่นี้ ก็รู้ถึงขั้นสูงสุดว่า ทรรถ ที่จะมารบกวนใจ ซึ่งจะมาจาก กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ นี้หมดแล้ว เหลือแต่สิ่งรบกวนใจที่มาจากความรู้สึกที่ว่า อายตนะมีอยู่เท่านั้น.

ภิกษุนั้นรู้ชัดว่า สัญญานี้ว่างจากกามาสวะ ว่างจากภวาสวะ ว่างจาก อวิชชาสวะ; ไม่ว่างอยู่ก็แต่จากทรรถ ที่มาจากความที่อายตนะนั้นยังรู้สึกอยู่ อายตนะ

ยังทำหน้าที่ของมันในการรู้สึกอยู่ แต่ละชั้น ๆ เป็นสุนฺณุตตาวีหาร; เพราะว่ามีส่วนหนึ่งที่วางหายไป แล้วส่วนที่เหลืออยู่ก็น้อยลง. ส่วนหนึ่งนั้นหายไปแล้ว มีแต่ส่วนหนึ่งเหลืออยู่ และก็น้อยลง, ส่วนหนึ่งหายไป ก็มีส่วนหนึ่งที่เหลืออยู่น้อยลง ๆ อย่างนี้.

ภิกษุกำหนดว่าส่วนใดว่างไป - ส่วนใดว่างไป นั้นเป็นกำหนดในสุนฺณุตตา; ฉะนั้นจึง เป็นการกำหนดสุนฺณุตตาอยู่ทุกชั้น ๆ ที่ปฏิบัติมาโดยลำดับ, แล้วในที่สุดก็คงเหลืออยู่แต่ว่าอายตนะยังรู้สึกอยู่. ถ้าจะให้พูดสั้น ๆ ก็คือเหลืออยู่แต่เพียงความรู้สึกว่า รู้ คือรู้รู้ว่าอายตนะเหลืออยู่, มนายตนะก็เหลืออยู่. นิพพานซึ่งเป็นอายตนะสำหรับ มนายตนะในที่นี้ ก็เหลืออยู่; ก็เหลืออยู่แต่สักว่าอายตนะ. นี่คือสุนฺณุตตาวีหาร อันดับสูงสุด; เหลืออยู่แต่สักว่าความรู้ว่า อายตนะมีอยู่ : อายตนะข้างในก็คือใจ อายตนะข้างนอกก็คือนิพพาน.

ดูก่อนอานนท์, การก้าวลงสู่สุนฺณุตตาของภิกษุนั้นตามที่เป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ เป็นปรมาณุตตรสุนฺณุตตา ย่อมมิได้ด้วยอาการอย่างนี้. พระพุทธเจ้า ท่านตรัสว่า : เป็นปรมาณุตตรสุนฺณุตตาถึงที่สุด ถูกต้อง ไม่ผิดพลาด มิได้แก่ภิกษุ ในลักษณะของการปฏิบัติเป็นลำดับ ๆ ๆ มาอย่างนี้ เรียกว่า สุนฺณุตตาวีหาร.

แล้วพระองค์ยังตรัสอย่างท้าทายต่อไปว่า :- ดูก่อนอานนท์, สมณพรหมณ์ ในอดีตก็ดี ในอนาคตก็ดี ในปัจจุบันก็ดี ถ้าจะเข้าถึงสุนฺณุตตาวีหารกันแล้ว ไม่มี สุนฺณุตตาวีหารอื่น นอกจากสุนฺณุตตาวีหาร นี้. คือคำท้าทายอย่างพระพุทธเจ้าผู้ประกอบไปด้วยเวสัชชกรณธรรม. และตรัสเป็นบทสรุปท้ายว่า ดูก่อนอานนท์, เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลาย เธอพึงทำความเข้าใจว่า เราจักเข้าถึงปรมาณุตตรสุนฺณุตตา อันบริสุทธิด้วยอาการอย่างนี้แล้ว แลอยู่.

นี่เรื่องก็จบกันสำหรับพระสูตรนี้ ที่กล่าวด้วยสุนฺณุตตาวีหาร. ที่นี้หลายคน คงจะฟังไม่ถูก ก็ขออธิบายซ้ำอย่างสรุปย่ออีกทีหนึ่งว่า :-

สิ่งใดปรากฏชัดแจ้งในวิถีของความรู้สึกคือสัญญา ก็ให้เพิกถอนมันออกไปเสียให้เหลือแต่สิ่งที่น้อยลงไปกว่านั้น ลดลงไปกว่านั้น. ทำอย่างนี้เรื่อยไป ๆ ๆ จนจิตไปกำหนดความว่างทางวัตถุ, แล้วกำหนดนามธรรม, แล้วกำหนดความไม่มีอะไร, แล้วกำหนดความที่จิตจะมีความรู้สึกก็ไม่ใช่ ไม่มีความรู้สึกก็ไม่ใช่, แล้วก็เหลืออยู่แต่สมาธิที่กำหนดความที่จิตเป็นอยู่อย่างนั้น, **แล้วก็เห็นว่ามันยังเป็นของที่เกิด - ดับ, เกิด - ดับ , เป็นของเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปอยู่นั่นเอง.** ฉะนั้นจึงมีความหมดสิ้นอาสวะที่ตรงนี้; แม้หมดสิ้นอาสวะแล้ว ไม่มีกิเลส ไม่มีอาสวะแล้ว ก็ยังเหลืออยู่แต่ว่าความรู้ว่า : **อายตนะมีอยู่, อายตนะยังมีความรู้สึกทางอายตนะอยู่; เรียกสั้น ๆ ว่า “ความรู้” แล้วก็รู้ความที่ว่างนั่นเอง ความที่ว่างนั้นคือนิพพาน.**

จิตมีความรู้; รู้ความว่าง ตัวความว่างนั้นคือนิพพาน. สัญญตาสูงสุดมิได้เพียงเท่านั้น; หมายความว่า ทุกตอนไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล เรื่อยมาจนถึงเหลือแต่อายตนะ ที่มันทำหน้าที่ของมัน ว่ารู้ รู้ความว่าง.

ทบทวนกันใหม่อีกที สำหรับมาใหม่ที่ยังไม่เคยฟัง และกำลังงงอยู่ว่า : พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอนพระอานนทให้กำหนด สัญญตา คือ ว่าง ว่าง ๆ นี้ ว่างไปตามลำดับ ถ้าพูดเปรียบด้วยวัดนี้ วัดนี้ที่แรกก็มีพวกทายกทายิกานั่งฟังอยู่ อาตมานั่งอยู่ เสด็จอยู่ ต้นไม้ ก้อนหิน ก้อนดิน อะไรมีอยู่.

กำหนดที่แรกก็ว่าไม่มีคน, ไม่มีอะไร มีแต่ป่าอย่างนี้ เรียกว่ามีสัญญาในป่าไม้; สัญญาคือต้นไม้ ก้อนดินในป่า หรือเรียกว่า สัญญาในป่าชัดแล้ว, แจ่มชัดแล้ว; **เพิกถอนสัญญาว่าป่าออกไปเสีย ให้เหลือสัญญาแต่ว่าสัญญาในแผ่นดิน,** ทำความรู้สึกในใจว่า ก้อนหิน ต้นไม้อะไรนี้กระเด็นไปหมดแล้ว เหลืออยู่แต่แผ่นดิน: ไม่มีอะไรแล้ว ที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ อะไรนี้ก็ไม่มีแล้ว, ที่สูง ๆ ต่ำ ๆ ก็หมดแล้ว เหลือที่ราบเป็นเหมือนกับแผ่นดิน ที่ราบเหมือนแผ่นหนังที่เขาชิงหุ้มกลอง, ราบอย่างนั้นมีสัญญาว่าแผ่นดินล้วน ๆ.

เท่านั้นก็ยังหยาบอยู่ ที่นี้ก็ เพิกถอนสัญญาว่าแผ่นดิน นี้ออกไปเสียอีก; หมายความว่า แผ่นดินที่เราตั้งอยู่ข้างบนมันนี้ หายไปอีก, เหลืออยู่แต่อากาศคือความว่าง. นี่หมายความว่าทำได้ด้วยจิต ไม่ใช่ทำได้ด้วยร่างกาย คือเดี๋ยวนี้เหลืออยู่แต่ความว่าง.

แต่แล้วก็เห็นว่า ความว่างจากแผ่นดินนี้ก็ยังหยาบอยู่ ฉะนั้น เอาที่ละเอียดกว่านั้น กล่าวคือ เอาวิญญาณธาตุ หรือนามธาตุ ซึ่งเข้าใจยากว่า หมายความว่าอะไร แต่ก็หมายถึงนามธาตุคือธาตุทางใจ มันละเอียดลงไปกว่าความว่าง.

ที่นี้ ธาตุทางใจก็ยังหยาบอยู่ เอาความไม่มีอะไรดีกว่า; ความไม่มีอะไรนี้ก็ยังรบกวนความรู้สึกอยู่; เอาความที่จะรู้สึกก็ไม่ใช่ ไม่รู้สึกก็ไม่ใช่ดีกว่า; คือความรู้สึกนี้มันก็ยังรบกวนอยู่ ก็เอาสมาธิที่ไม่ต้องมีอารมณ์ ไม่ต้องมีนิมิต คือจิตที่กำหนดอยู่ที่สิ่งไม่ใช่อารมณ์ ที่ไม่ใช่นิมิต นี้เรียกว่าจิตโตสมาธิไม่มีนิมิต.

ตรงนี้มันบอกว่า สิ่งที่เหลืออยู่ในขณะนี้ก็คือ อายตนะที่กำลังรู้สึกอยู่. นี่หมายความว่าผู้ที่ยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ก็ยังมองเห็นว่า ไม่มีอะไรนอกจากอายตนะยังทำหน้าที่ รู้สึกอยู่. ถ้าหากว่าพ้นจากอาสวะที่ตรงนี้ด้วย ก็ยิ่งเห็นชัดว่า ไม่มีอะไร; นอกจากอายตนะที่ทำหน้าที่รู้สึกอยู่. นี่คืออัน สุดท้ายเหลืออยู่แต่อายตนะ คือ มนายตนะ ทำหน้าที่รู้ที่อยู่ว่า ว่าง, ว่างอย่างเดียว.

เป็นอันว่าความรู้สึกที่เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือ อัตตา ซี้โวอะไรนั้นไม่มีทางจะเกิดแล้ว อานิสงส์ของมันก็คือสบาย. พระพุทธเจ้าท่านถือว่าสบายที่สุด; ถ้าจะพักผ่อนหาความสบายแล้วก็พักผ่อนด้วยสุนฺณุตตาวินัย. ท่านจึงตรัสว่า : ลูกก่อนอาณนท, เราอยู่มากด้วยสุนฺณุตตาวินัย; ก็หมายความว่าแทนที่จะนอนหลับอย่างคนธรรมดา ก็อยู่ด้วยสุนฺณุตตาวินัย; นอกจากนั้นไปเที่ยวทำงานตามหน้าที่พระพุทธเจ้า. เมื่อไม่ใช่เวลาทำหน้าที่ตามหน้าที่ประจำวัน ก็อยู่ด้วยสุนฺณุตตาวินัย แทนที่จะนอนหลับอย่างคนธรรมดา.

การที่เข้าไปอยู่ในความว่าง ความรู้สึกว่าง แม้ขั้นใดขั้นหนึ่งก็เรียกว่า สุนฺณุตตาวินัย. สุนฺณุตตาวินัยขั้นหนึ่ง ๆ ก็มีการลดซึ่งสิ่งรบกวนใจ ที่เรียกว่าทรรถ ;

ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น อยู่ที่บ้านที่เรือนเต็มไปด้วยลูก เมีย หลาน เหลน นี่แหละ ทรภากลุ่มเข้ามาหมด ร้อนเป็นไฟ. พอสิ่งเหล่านี้ถอยออกไป ทรภาก็เปลี่ยนไป; แต่ว่ามีบ้านเปล่า ๆ มีเรือนเปล่า ๆ แต่ก็ยังรบกวนใจ. เอาเรือนออกเสียให้หมด เหลือแต่แผ่นดิน มันก็รบกวนน้อยลงไปอีก. เอาแผ่นดินออกเหลือแต่ความว่าง อากาศมันก็รบกวนน้อยลงไปอีก. เอาความว่างออกไปเสียอีก เหลือแต่ความที่จะรู้สึกตัวก็ไม่ใช่, ไม่รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ นี่มันก็ยังน้อยลงไปอีก จนกระทั่งเหลืออยู่อย่างเดียวที่รู้สึก ว่าว่างเท่านั้นเอง; มันก็จบแค่นี้.

นี่เป็นหลักที่แสดงว่า แม้ยังไม่เป็นพระอรหันต์ก็สามารถจะทำได้ตามลำดับตามส่วน; แล้วก็ได้รับประโยชน์อันสูงสุด ได้รับอานิสงส์นี้ตามลำดับตามส่วน ดีกว่าไม่รู้, ดีกว่าไม่ทำ.

สรุปแล้วก็ทำอย่างง่าย ๆ ว่า : จะไม่มีความรู้สึกอะไร นอกจากรู้สึกว่ายายตนะนั้นมีอยู่ และเมื่อรู้สึกต่อความว่าง ก็สบาย. มีความสุขมีความสบายยิ่งกว่าอย่างอื่น; คือว่าอยู่ด้วยความว่าง อยู่กับความว่าง เสวยรสของความว่าง ชีมรสของพระนิพพาน เป็นการล่องหนว่ายอยู่อย่างนี้.

เมื่อใดมีความเป็นอยู่ด้วยความรู้สึกว่างอย่างนี้ เรียกว่าอยู่ในสุญญตาวិหาร: ที่เดินเป็นสุญญตาวิหาร, ที่ยืนเป็นสุญญตาวิหาร, ที่นั่งเป็นสุญญตาวิหาร, ที่นอนเป็นสุญญตาวิหาร, ไม่มีความทุกข์เลย.

นี่คือคำสอนสูงสุด ที่เกี่ยวกับสุญญตาสุญญตาสที่สุด คือนิพพาน. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : จงมองดูโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อเกิด ราคะเลียดต้องเป็นอย่างนี้; แล้ว เมื่อนั้นมัจจุราชจักไม่เห็นเธอ มัจจุราชจักตามหาเธอไม่พบ. ต้องมีสติเห็นสิ่งทั้งปวง โดยความเป็นของว่าง โดยลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วอย่างละเอียดเป็นขั้น ๆ ขึ้น ๆ อย่างนี้. แต่เราจะดูทีเดียวให้เห็นเป็นของว่าง; กวาดทิ้งไปว่า ไม่มีอะไรที่ควรยึดถือว่าตัวกู - ของกู มันก็ได้เหมือนกัน.

นี่คือเรื่อง **สฺนฺณุตตาววิหาร** เป็นวิหารที่สี่; **วิหารที่หนึ่ง** ทิพยวิหาร อยู่ในฌาน, **วิหารที่สอง** พรหมวิหาร อยู่ด้วยความรู้สึกที่เป็นเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่เรียกว่าพรหมวิหารเหมือนกัน, **อริยวิหาร** อยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า เดียวนี้ก็เลสไม่ได้มารบกวน, **สฺนฺณุตตาววิหาร** อยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า ไม่มีอะไร ๆ นอกจากความรู้สึกทางอายตนะ เหลืออยู่แต่อายตนะในขั้นสุดท้าย ที่รู้สึกต่อความว่างเท่านั้นเอง. นี่ก็เป็นสฺนฺณุตตาววิหาร.

ทั้งหมดนี้เรียกว่าหลักปฏิบัติเกี่ยวกับ ทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร และสฺนฺณุตตาววิหาร ตามหัวข้อที่เรากำหนดไว้สำหรับการบรรยายในวันนี้ ซึ่งพอสมควรแก่เวลาแล้ว.

ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้

โอสาเรตัพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับนิพพาน

- ๘ -

วันเสาร์ที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้มีหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับนิพพาน** ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันอยู่เป็นอย่างดีแล้ว. คำว่า หลักปฏิบัติเกี่ยวกับนิพพาน หมายความว่าวันนี้เราจะพูดกันเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับหลักปฏิบัติ; เพราะว่าเรื่องเกี่ยวกับนิพพานโดยทั่ว ๆ ไปนั้น ได้เคยพูดกันโดยละเอียดครั้งหนึ่งแล้วในภาคมาฆบูชา.

ถ้าถามว่าทำไมเราจึงต้องพูดกันถึงเรื่องนี้ คือเรื่องปฏิบัติเกี่ยวกับนิพพาน? ก็เพราะว่าเพื่อจะให้สำเร็จประโยชน์ ในการที่จะได้รับผลอันแท้จริงจากพระพุทธศาสนา. ถ้าว่าการปฏิบัติเป็นไปไม่ได้ มันก็มีแต่ความรู้ สักว่ารู้ ๆ กันเท่านั้นเอง. ถ้าความรู้นั้นไม่กลายเป็นการปฏิบัติ พระธรรมก็ช่วยใครไม่ได้ ;

เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจไว้ในเรื่องนี้ เพื่อจะป้องกันความประมาท. ถ้าปราศจากการปฏิบัติ ความรู้ก็เป็นหมัน, แม้ความรู้ในทางพระพุทธศาสนานี้ก็เป็นหมัน. เรื่องนิพพานนั้นเป็นเรื่องเดียวในฐานะที่เป็นผลที่ได้รับจากพระพุทธศาสนา; **ถ้าปราศจากสิ่งที่เรียกว่านิพพาน พุทธศาสนาก็ไม่มีประโยชน์อะไร** หรือจะเรียกได้ว่าเป็นหมัน; หรืออาจจะกล่าวอย่างกว้างขวางไปกว่านั้น ก็กล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวใครจะค้านว่า **ถ้าไม่มีสิ่งที่เรียกว่านิพพาน การมีศาสนาของมนุษย์ทั้งหมดก็เป็นหมัน.**

นี้เรียกว่า **สิ่งที่เรียกว่านิพพานนั้น ก็คือผลของการมีศาสนาทุก ๆ ศาสนานั้นเอง.** ศาสนาอื่นเขาจะไม่เรียกว่านิพพานก็ตามใจ แต่สิ่งที่เป็นผลของการปฏิบัติศาสนานั้น ที่แท้ก็คือสิ่งที่เรากำลังเรียกว่านิพพาน.

ถ้าไม่มีสิ่งที่เรียกว่านิพพาน ก็แปลว่า ไม่ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าศาสนา แม้ในลักษณะที่เป็นศีลธรรม; ทั้งนี้ก็เพราะว่า **สิ่งที่เรียกว่านิพพานนั้นมิได้ในศาสนาแม้ในชั้นศีลธรรม.** คนมักจะแยกกันออกไปเสียว่า ชั้นศีลธรรมไม่เกี่ยวกับนิพพาน ; ที่ไหนก็มักจะพูดกันทำนองนี้ว่า นิพพานอยู่สูงไปกว่าศีลธรรม. ทั้งนี้ก็เพราะให้ความหมายแก่คำว่าศีลธรรมน้อยไป หรือให้ความหมายแก่คำว่านิพพานมากเกินไป ; มันจึงเข้ากันไม่ได้.

ถ้ากล่าวให้ถูกต้องแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “**ศีลธรรม**” นี้ ก็**ควรจะ**มีขอบเขตสูงขึ้นไปจนถึงกับว่ามีผลเป็นนิพพาน. และคำว่า นิพพาน นั้นก็มีความหมายหลายชั้น คือว่ากว้างขวาง จนกระทั่งมาเป็นผลของสิ่งที่เรียกว่า**ศีลธรรม**ก็ได้. ขอให้ตั้งใจฟังประเดี๋ยวจะได้พิจารณากันถึงเรื่องนี้.

ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “**นิพพาน**” นั้น **มีอยู่อย่าง**ที่ใคร**ไม่รู้จัก** , หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า มีอยู่ที่เรียกว่า**อภิปุทธิ** ไม่มีเกียรติ; ทั้งที่โดยแท้จริงแล้ว **ทุกคนรอดชีวิตอยู่ได้วันหนึ่ง ๆ นี้** เพราะสิ่งที่เรียกว่านิพพาน

ในระดับหนึ่ง. ถ้าปราศจากนิพพานในระดับนี้ คนจะต้องเป็นบ้า อย่างน้อยก็จะต้องเป็นโรคเส้นประสาท ฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่านิพพาน มีความหมายกว้างอย่างไร เราจะได้พิจารณากันต่อไป.

ความหมาย ของ นิพพาน

คำว่า “นิพพาน” ตามตัวหนังสือ ก็แปลว่า ไปหมดแห่งความร้อน หรือ **ดับความร้อน.** คำว่า “ดับ” ก็หมายความว่า ดับของสิ่งที่มีความร้อน. ถ้าไม่มีความร้อนแล้ว ก็ดับอะไร มันก็ไม่มีอะไรที่จะต้องดับ; ฉะนั้น ถ้าพูดว่ามีความดับ มันก็ต้องดับของสิ่งที่มันร้อน หรือเป็นไฟ. นี่คือ **ดับไฟ หรือดับทุกข์** ซึ่งเป็นชื่อเดียวกัน.

ที่นี้ **นิพพาน** ตัวหนังสือในภาษาบาลีมีความหมายกว้าง คือว่า นิพพาน ในฐานะเป็นเครื่องดับความร้อนก็ได้, ในฐานะ เป็นแดน เป็นเขต เป็นที่ดับของความร้อนก็ได้, ในฐานะเป็นกิริยาอาการแห่งการดับลงก็ได้, ในฐานะที่เป็นความเย็น คือดับแล้วมันเย็น เป็นผลของความดับอย่างนี้ก็ได้; ล้วนแต่เรียกว่านิพพานทั้งนั้น. ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีความแปลกประหลาดอยู่อย่างนี้ คำ ๆ เดียวนั้น รูปศัพท์อย่างเดียวกันนั้น แปลความหมายได้หลายอย่าง :-

๑. **นิพพานในฐานะที่เป็นเครื่องดับ** ก็ถึงถึงข้อที่เราต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดนิพพาน; ดังนั้น นิพพานจึง หมายถึงสิ่งที่ต้องปฏิบัติ เพื่อการไม่เกิดแห่งกิเลส, เพื่อการไม่เกิดแห่งความทุกข์ แม้ที่สุดแต่การเป็นอยู่โดยชอบ. การสำรวจระวังโดยประการทั้งปวง ที่เราต้องปฏิบัตินี้ ก็เรียกว่า “สิ่งที่ต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเย็น”. เมื่อเกิดความเย็นมันก็ดับความร้อน การปฏิบัติเหล่านั้นเลยเป็นเครื่องดับความร้อน. **นี่ นิพพานในฐานะที่เป็นเครื่องดับ** ก็ถึงถึงสิ่งที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ เพื่ออย่าให้เกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา. นี่แหละคือส่วนที่สำคัญที่สุดที่เราจะต้องสนใจนิพพาน ในฐานะเป็นเครื่องดับร้อน.

๒. ถัดไป **นิพพานในฐานะเป็นแดนดับ** นี่ก็ หมายถึงสภาวะธรรมตามธรรมชาติอันหนึ่ง หรือชนิดหนึ่ง ที่มนุษย์อาจจะเข้าถึงได้ หรือรู้สึกได้ ด้วยจิตของ

มนุษย์นั่นเอง; นี่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องรู้ หรือต้องรู้จัก. ที่เรียกสิ่งนี้ว่า สภาวธรรมก็หมายความว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว มีอยู่เองตามธรรมชาติ; เมื่อใครยังไม่ถึง หรือยังไม่ทำให้ปรากฏได้ ก็ดูคล้ายกับว่าไม่มี; พอใครปฏิบัติถูกต้องได้ ก็ถึงแดนนั้นเขตนั้น หรือสภาวะอันนั้น. นี้ออกจะเป็นโวหารสักหน่อย ที่ว่าแดนดับทุกข์, **สภาวะดับทุกข์นั้นมันมีอยู่ตามธรรมชาติ.** ทั้งนี้ก็เพื่อจะป้องกันไม่ให้เกิดความเข้าใจว่า เราสร้างมันขึ้นมา. เราไม่ถือว่าเราอาจจะสร้างพระนิพพาน หรือสร้างความเป็น หรือสร้างอะไรขึ้นมาได้; นิพพานเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ. **เราต้องทำให้ถูกเรื่อง แล้วสิ่งนั้นก็จะปรากฏแก่จิตของมนุษย์** นี่เรียกว่าเป็นสภาวธรรมตามธรรมชาติ ที่มนุษย์อาจจะเข้าถึงได้ด้วยการรู้ลึกทางจิต หรือ **ต้องเข้าถึงโดยทางจิต.**

นิพพานในลักษณะที่เป็นแดนดับของความทุกข์ อย่างนี้ บางทีก็เรียกว่า **นิพพานธาตุ** คือธาตุแห่งนิพพาน; แปลว่าธาตุอันเป็นที่ดับของธาตุที่ไม่ใช่ นิพพาน. หมายความว่าธาตุนี้มีมากอย่างเดียวกัน นิพพานธาตุก็เป็นความดับของธาตุอื่น ๆ. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : **อตุถิ ภิกขเว ตทายตนํ น อาโป น เตโช ฯลฯ ยัตถวาออกไป; อันมีใจความสั้น ๆ แต่เพียงว่า** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, **สิ่งนั้นมีอยู่ คือ สิ่งซึ่งไม่ใช่ดิน ไม่ใช่ไฟ ไม่ใช่ลม ไม่ใช่อากาศ ไม่ใช่วิญญาณ ไม่ใช่ อากิญจัญญายตนะ ไม่ใช่ เนวสัญญานาสัญญายตนะ, ไม่ใช่โลกนี้ ไม่ใช่โลกอื่น ไม่ใช่ดวงอาทิตย์ ไม่ใช่ดวงจันทร์; ไม่เป็นการไป ไม่เป็นการมา ไม่เป็นการหยุดอยู่; อะไรทำนองนี้ ปฏิเสธหมดเรื่อย ๆ ไป. แต่สิ่งนั้นมีอยู่ และนั่นแหละเป็น ที่ดับของความทุกข์ เป็นที่สิ้นสุดของความทุกข์.**

อย่างนี้ท่านเล็งถึง**นิพพานธาตุ** หรือแดนเป็นที่ดับของความทุกข์; อันนี้ **ถูกเข้าใจผิด** หรือว่าจะไม่เข้าใจผิดก็สุดแท้ แต่มันถูกสมมติให้เป็นบ้าน เป็นเมือง เป็นนคร เรียกว่า นิพพานมหานคร หรือนครนิพพานหรืออะไรขึ้นมา. **นี่เรียกว่า พุดอย่างบุคคลาธิฐาน** สำหรับคนที่ฟังอย่างลึกซึ้งไม่ออก ก็พูดไว้คล้าย ๆ เป็นบ้าน เป็นเมืองเป็นโลก ๆ หนึ่ง ให้พยายามปฏิบัติเพื่อจะได้ไปอยู่ในโลกนั้น.

ถ้าจะว่าโดยเนื้อแท้ก็เป็นสภาวะธรรม ไม่ใช่บ้านไม่ใช่เมือง ไม่ใช่โลก; แต่เป็นสภาพทางจิตชนิดหนึ่ง ที่เมื่อปฏิบัติถูกต้องครบถ้วนเหมาะสมแล้ว สภาพนั้นก็จะปรากฏออกมา. พระพุทธเจ้าท่านเรียกสิ่งนี้ว่า อายตนะอันหนึ่ง; แต่ไม่ใช่อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หรือไม่ใช่แม้แต่อายตนะ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ; มันเป็นอายตนะที่ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เป็นวิสังขาร เป็นนิพพาน; แต่ก็ต้องเรียกว่ามันเป็น “สิ่ง” สิ่งหนึ่งซึ่งมีอยู่.

ที่เรียกนิพพานว่าอายตนะก็เพราะว่า เป็นสิ่งที่มนุษย์อาจจะรู้สึกได้ หรืออาจจะถูกรู้สึกได้ด้วยจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นจึงเรียกว่าอายตนะด้วยเหมือนกัน; แต่อย่าเอาไปปนกับอายตนะภายนอก อายตนะภายใน ท่านองนั้น. นี่เรียกว่านิพพานในฐานะเป็นแดนดับ; อะไรเข้าไปถึงนั้นแล้วจะต้องดับ.

๓. นิพพานในฐานะเป็นกิริยาอาการของการดับ จะมีในขณะที่ยริยมรรคทำลายกิเลส หรือทำลายความเคยชินของกิเลส.

สิ่งที่เรียกว่า กิเลสนั้นไม่สำคัญเท่ากับความเคยชินของกิเลส; กิเลสมันเกิดเป็นคราว ๆ ตามที่อารมณ์จะมากระทบ; แล้วมันมีความเคยชินที่จะเกิดกิเลสนั้นเพิ่มขึ้น ๆ เป็นเสมือนหนึ่งว่าความเคยชินที่จะเกิดกิเลสนี้มีอยู่ตลอดเวลา. แท้ที่จริงตัวกิเลสมิได้มีอยู่ตลอดเวลา เพิ่งจะเกิดต่อเมื่อได้เหยื่อ หรือได้อารมณ์; แต่ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสนั้นมีอยู่ตลอดเวลา. พอมันได้เหยื่อเมื่อไร ได้โอกาส ได้ช่องเมื่อไร มันก็จึงเกิด ระเบิด หรือเกิดออกมา โดยป้องกันไม่ค่อยจะทัน, อันนี้แหละสำคัญมาก เป็นอันตรายมาก.

ที่นี่ ใน ขณะที่ยริยมรรค หรือมรรคญาณมี แรงกล้า มีกำลังกล้า ถึงกับตัดทำลายความเคยชินของกิเลสที่จะเกิดนี้เสียได้ จึง เป็นการดับที่แท้จริง คือเป็นการดับชนิดที่เรียกได้ว่า นิพพานโดยแท้จริง; เป็นสิ่งที่ต้องทำให้ปรากฏ ให้รู้จักให้ปรากฏขึ้นมา; ให้การดับนี้เป็นที่ปรากฏขึ้นมา. เพียงแต่รู้อยู่เฉย ๆ ว่ามันเป็น

อย่างนั้น ๆ ยังใช้ไม่ได้; **ต้องทำให้มีการดับของกิเลส หรือรากเหง้าของกิเลส** หรือว่าความเคยชินของการที่จะเกิดกิเลส แล้วแต่จะเรียกอย่างไรก็ได้.

๔. **นิพพานในฐานะที่เป็นผลของการดับของกิเลส ทำให้การดับของกิเลสนี้ปรากฏ** จึงจะได้รับประโยชน์จากสิ่งที่เรียกว่านิพพาน. มันเกี่ยวเนื่องกันกับเครื่องดับ; พอเรามีเครื่องดับแล้วเราก็เอามาใช้ให้เกิดการดับ; เมื่อทำไปถูกวิธี ผลก็ปรากฏเป็นการดับ, แล้วมันก็มีผล, **นี่ก็คือ นิพพานในฐานะที่เป็นผล คือ เป็นความเย็น, เป็นผลที่ได้รับจากการดับไปแห่งกิเลสและความทุกข์; เป็นผลที่ได้รับที่นี้ในชาตินี้ ในภพธรรมนี้.**

คำว่า “**ความเย็น**” เป็นคำพหูชนิตที่เปรียบเทียบ; หมายความว่า คำธรรมะทุกคำย่อมมาจากคำของชาวบ้านมาใช้ เช่น : ความร้อน เอามาเป็นชื่อของกิเลส, ความเย็นมาเป็นชื่อของนิพพาน. เอาคำชาวบ้านที่ชาวบ้านรู้อยู่แล้ว รู้ความหมายดีอยู่แล้ว มาเป็นคำใช้ในวงของศาสนา เกิดเป็นภาษาธรรมะขึ้นมา เป็นคำ ๆ เดียวกันแต่มีความหมายอย่างอื่น; อย่างน้อยที่สุดก็มีความหมายแยกกัน. **ภาษาชาวบ้าน หมายถึงเรื่องทางวัตถุ** เช่น ร้อนหรือเย็น อย่างนี้ก็ร้อนหรือเย็นทางเนื้อหนัง; แต่ **ภาษาศาสนา** ร้อนหรือเย็นนี้หมายถึงทางวิญญาณทางจิต. และเป็นความเย็นที่จริงกว่า.

รวมความว่า คำว่า นิพพาน จะมีความหมายได้น้อยถึง ๔ ประการ : คือ เป็น **เครื่องดับ** เป็น **แดนดับ** และเป็น **การดับ** และเป็น **ความเย็นที่เป็นผลของการดับ.** และอันสุดท้ายคือ **ความเย็นนี้เองคือสิ่งที่เราต้องการ** นอกนั้นมันก็ไม่มี ความหมายอะไรแก่เรา. ถ้ามันไม่ให้เกิดความเย็นก็ไม่มีใครต้องการ. ความเย็นจึงหมายถึงความสุข หรือความไม่ทุกข์ทุก ๆ ระดับ ที่จะพึงได้รับการปฏิบัติในทางของพระศาสนา.

ทาง นิพพาน

ที่นี้จะพูดต่อไปถึง ทางนิพพาน. ถ้าพูดว่า “ทางนิพพาน” ก็ค่อยปลอดภัย แต่ถ้าพูดว่า “ทางไปนิพพาน” มันก็เลื่อนออกไป ไม่ค่อยปลอดภัย; ทั้งนี้เพราะว่า นิพพานนั้นไม่ต้องไป. ถ้ามีการไปก็ไม่ใช่นิพพาน. ดังที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : ไม่ใช่การไป ไม่ใช่การมา ไม่ใช่การหยุดอยู่. นิพพานเป็นสภาวะอันหนึ่งซึ่งปรากฏออกมา เมื่อมีการกระทำถูกต้อง มีการปฏิบัติถูกต้อง ; ฉะนั้นจึงไม่ต้องไป จึงไม่ต้องมา รวมทั้งไม่ต้องหยุดอยู่ที่นั่น.

นี่เป็นภาษาที่ต้องระวัง ไป ก็ไปหาสิ่งหนึ่ง, มา ก็มาหาสิ่งหนึ่ง, หยุด ก็เพราะว่าติดอยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง; มันใช้ไม่ได้ทั้งนั้น; เพราะมีความยึดมั่นถือมั่นจึงได้ไป จึงได้มา หรือจึงได้หยุดอยู่ที่ไหน ต่อเมื่อดับความยึดมั่นถือมั่นนั้นเสีย ไม่มีการไป ไม่มีการมา ไม่มีการหยุด หรือติดอยู่ที่ไหน จึงจะเรียกว่าเป็นการหลุดออกไป. นี่ถ้าจะเรียกโดยสมมติก็เรียกว่า “ทางนิพพาน”.

ทางนิพพานนั้นเรียกว่ามรรค, มรรคซึ่งแปลว่าหนทางนี้เอง; แต่เป็นหนทาง ทางจิตใจ มีเรียกว่าอริยมรรคบ้าง อัฐสังคิมรรคบ้าง แล้วแต่จะให้หมายความอย่างไร. ที่เรียกว่าอัฐสังคิมรรค, มรรคประกอบไปด้วยองค์ ๘ นั้นเป็นตัวทางนิพพาน; หมายความว่าเมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนั้น นิพพานปรากฏออกมา เราไม่ต้องเรียกว่าไปนิพพาน หรือหนทางเพื่อให้ไปนิพพาน; แต่ต้องพูดว่าทางให้ถึงนิพพาน. ถ้าจะพูดกันอย่างอื่น เพื่อไม่เกิดความกำกวมก็ต้องพูดว่า เป็นการปฏิบัติที่จะทำนิพพานให้ปรากฏแก่ใจ.

การปฏิบัติตามมรรคมองค์ ๘ ให้ถูกต้อง ให้ครบถ้วน พอเหมาะพอดีแล้วนิพพานก็จะปรากฏแก่จิตใจของผู้ปฏิบัติ. ที่ว่ามรรคมองค์ ๘ นั้น ก็ขอทบทวนซักซ้อมความเข้าใจไว้เสมอว่า : หมายถึงความถูกต้อง ๘ ประการ : ถูกต้องในทางความคิดเห็น เรียกว่า สัมมาทิฐิ. ถูกต้องในทางความมุ่งมาดปรารถนา เรียกว่า สัมมาสังกัปป, ถูกต้องในการพูดจา เรียกว่า สัมมาวาจา, ถูกต้องในการกระทำ

ทางกาย เรียกว่า **สัมมากัมมันโต**, ถูกต้องในการเลี้ยงชีวิต เรียกว่า **สัมมาอาชีโว**, ถูกต้องในความ پاکเพียร เรียกว่า **สัมมาวาโย**, ถูกต้องในความดำรงจิต ความรู้สึกนึกคิด นี้เรียกว่า **สัมมาสติ**, และความถูกต้องในการมีสมาธิ คือความมั่นคงของจิต นี้เรียกว่า **สัมมาสมาธิ**. รวมเป็นความถูกต้อง ๘ ประการ ที่เรียกว่ามืองค์ ๘ แล้วรวมกันเป็นหนทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ที่เรียกว่านิพพาน. คำว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ หรืออริยมรรคมีความหมายอย่างนี้.

ที่นี้ดูให้ดี ๆ ว่าใน ๘ องค์นั้น . **องค์แรกนั้นมีความสำคัญมาก เหมือนกับผู้นำ เรียกว่าสัมมาทิฐิ**, ความเห็น หรือความเข้าใจ หรือความรู้ความเข้าใจอะไรก็ตาม รวมอยู่ที่องค์นี้ทั้งนั้น; และเรียกง่าย ๆ ว่าทิฐิ คือ **ความเห็นที่ถูกต้อง**. **เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้อง อื่น ๆ ก็จะถูกต้องตามไปเอง**; ฉะนั้นสัมมาทิฐิจึงสำคัญในฐานะเป็นองค์ประกอบองค์แรกที่นำหน้า; แม้กระนั้นสิ่งที่เรียกว่าสัมมาทิฐิในกรณีของนิพพานนี้ ก็ยังอาจจะแยกไปได้ว่า เห็นชอบ เห็นถูกต้องนั้น มันหนักไปในทางคิดเห็นว่าจะอย่างไร ๆ.

สัมมาทิฐินี้อาจจะแยกออกไป เช่นว่า ถ้าไปมี **น้ำหนักอยู่ที่เห็นอนิจจัง** แล้วบรรลุนิพพานนี้ก็เป็น **อนิมิตตนิพพาน**, ถ้า **หนักไปในทางเห็นทุกขัง** แล้วบรรลุนิพพาน ก็เป็น **อัปปนิหิตนิพพาน**, ถ้า **หนักไปในทางเห็นอนัตตา** แล้วบรรลุนิพพานก็เป็น **สุญญตนิพพาน**.

นิพพานนี้เป็นอย่างเดียวกัน มี **ความหมายอย่างเดียวกัน** คือเป็นของเย็น แต่อาจจะมาได้จากทิศทางต่าง ๆ กันของผู้ที่ปฏิบัติ หรือผู้เห็น. บางคนเขาถนัดที่จะเห็นในความไม่เที่ยง, เห็นความไม่เที่ยง แล้วเกิดเบื่อหน่ายคลายกำหนด แล้วก็เป็นนิพพาน; นี่เป็น **อนิมิตตนิพพาน**, เป็นนิพพานที่มีความหมายว่า **ไม่มีอะไรเป็นกำหนด** เพราะมีแต่ความไม่เที่ยง และไหลเวียนไปเรื่อย.

แต่ถ้า **บางคนเขามีสิ่งแวดลอมทำให้เห็นความทุกข์** ถึงขนาดสูงสุด จนเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด บรรลุนิพพาน ก็เรียกว่าเป็นนิพพานที่เป็น **อัป/ปนิหิตะ**

คือ ไม่มีที่ตั้งที่เกาะของจิตใจ, ไปเกาะเข้าที่ไหนเป็นมีความทุกข์ทั้งนั้น, ก็เลยไม่มีที่ตั้งที่เกาะ.

ที่นี่ ถ้าว่าผู้ใด เขาเหมาะสมที่จะเห็นอนัตตา : อะไร ๆ ก็ไม่ใช่สิ่งที่ควร จะยึดถือว่าตัวตนหรือของตนอย่างนี้ เกิดเบื่อหน่ายคลายกำหนด บรรลุนิพพาน; นิพพานชนิดนี้ให้ชื่อประกอบเข้าไปว่าเป็น สุธมฺมตนิพพาน นิพพานที่อาศัยความว่าง อาศัยการเห็นความว่างเป็นหลักเป็นประธาน.

จากเหตุผลดังกล่าว ทางนิพพาน นี้ จะเรียกว่า ตั้งต้นด้วยอนิจจังก็ได้ ด้วย ทุกขังก็ได้ ด้วย อนัตตาก็ได้ แล้วแต่คนเขามีจิตใจอย่างไร. เหมาะที่จะตั้งต้น จากอะไร. นี่มันก็แล้วแต่จะทำให้เกิดการตั้งต้นอย่างนั้นเอง เรียกว่าตามอุปนิสัย. ใน ขั้นนี้เรารู้แต่เพียงว่า มี การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฏฐิเป็นตัวนำ. สัมมาทิฏฐินั้นจะอาศัยอนิจจังก็ได้ อาศัยทุกขังก็ได้ อาศัยอนัตตาก็ได้. ที่แท้ทั้ง ๓ อย่างนี้ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่มันไม่แยกกัน; แต่ผู้เห็นอาจจะเห็นเพียง มุมหนึ่ง แง่หนึ่ง ส่วนหนึ่ง เหลี่ยมหนึ่งก็ได้; ฉะนั้น จึงเห็นหนักไปในทางเห็น อนิจจังก็มี เห็นทุกขังก็มี เห็นอนัตตาก็มี แล้วแต่ว่าอุปนิสัยอย่างใดกล่าวแล้ว.

นี่เรียกว่าทางที่จะให้ถึงนิพพาน ที่ไม่ต้องไป ไม่ต้องมา ไม่ต้องหยุดที่ไหน เป็นแต่เพียงทำความถูกต้องให้เกิดขึ้นจนครบถ้วนแล้ว ก็ปรากฏสิ่งที่เรียกว่า นิพพานขึ้นมา.

ชนิด ของ นิพพาน

ที่นี้ต่อไปนี้จะพูดถึง ชนิดของนิพพาน ให้เห็นอย่างชัดแจ้ง และจะได้สะดวกแก่การที่จะศึกษาว่า จะปฏิบัติกันอย่างไร.

ในที่นี้ขอให้เข้าใจว่า คำว่า นิพพาน ๆ นี้มิได้หลายชนิดหรือหลายระดับ. อย่าเข้าใจไปเสียว่ามีเฉพาะเมื่อหมดกิเลส เป็นพระอรหันต์แล้ว จึงจะนิพพาน; นั้น เป็นนิพพานแท้ เป็นนิพพานถาวร. นิพพานที่ยังไม่ถึงขนาดนั้นก็มี, เพราะเหตุ

ที่มันมีรสชาติเหมือนกัน เราจึงเรียกนิพพานไปหมด; เช่นว่าตัวอย่างสินค้า กับ สินค้าจริง ๆ นั้นมันต้องเหมือนกัน, แต่ตัวอย่างสินค้านั้นมีนิดเดียว เพื่อโอกาส อันสั้น. นิพพานตัวอย่างเหมือนกับตัวอย่างสินค้า เป็นนิพพานชิมลองนี้ก็มี แต่ **จะเป็นนิพพานชนิดไหนก็ตาม ต้องมีรสชาติอย่างเดียวกัน.** ขอให้ฟังให้ดี ที่นี้เราจะแบ่งนิพพานให้เป็น ๓ ระดับ เพื่อสะดวกแก่การปฏิบัติ:-

๑. นิพพานที่เรียกว่า **ตถังคนิพพาน** เป็นนิพพานเพราะการประจวบเหมาะของสิ่งนั้น ๆ. นิพพานชนิดนี้ปรากฏแก่จิต โดยการประจวบเหมาะแห่งองค์ประกอบของมัน; หมายความว่าอะไรก็ตาม ส่วนใหญ่ก็เป็นของภายนอกตัวเรา : เป็นบุคคล เป็นสถานที่ เป็นบรรยากาศ เป็นอะไรก็สุดแท้เถิด **มีความประจวบเหมาะ ทำให้จิตว่างจากกิเลสไปได้ขณะหนึ่ง; ขณะนั้นเรียกว่าเป็น ตถังคนิพพาน,** เป็นนิพพานประเภทชั่วคราว ประเภทชิมลอง ประเภทตัวอย่าง ; แล้วภาวนานั้นก็ปรากฏแก่จิต โดยการประจวบเหมาะแห่งองค์ประกอบของมัน เรียกว่า ตถังคนิพพาน - นิพพานเพราะการประจวบเหมาะขององค์นั้น ๆ.

๒. **วิกัมภณนิพพาน, นิพพานที่ปรากฏแก่จิตโดยการบังคับจิตไว้** ในสภาวะที่มีรสหรือกิจของนิพพาน; ก็หมายความว่าเมื่อทำจิตใจเป็นสมาธิ ถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นฌาน ก็เรียกว่ามี **รสชาติของนิพพานปรากฏ** คือรสชาติของการที่ไม่มีกิเลสรบกวนนั่นเอง. แม้ว่าเราจะทำสมาธิไม่ถึงฌาน จิตก็ยังคงมีรสสงบ มีความรู้สึกเป็นสุขในลักษณะเดียวกัน. แต่ถ้าถึงฌานความสงบก็แน่นแฟ้นกว่าเท่านั้น; ซึ่งจะเรียกว่าเป็น **นิพพาน ประเภทวิกัมภณนิพพาน** หรือบางทีก็เรียกว่าวิกัมภณวิมุตติ. ถ้าเรียกว่าวิมุตติ หมายความว่าหลุดออกไปได้, ถ้าเรียกว่านิพพาน ก็หมายความว่าดับเย็นลงได้. **วิกัมภณะ** นี้แปลว่า **การบังคับเอา หรือ การบังคับไว้** โดยการบังคับจิตใจให้อยู่ในสภาวะที่ทำหน้าที่ให้เกิดรสของนิพพาน คือในขณะแห่งฌานนั้นเราบังคับจิตได้; และจิตที่บังคับได้นั้น จะไปทำให้มีจิตชนิดที่เกิดรส คือความเยือกเย็นเป็นนิพพาน. อย่างนี้เรียกว่าวิกัมภณนิพพาน - นิพพานเพราะการบังคับเอา.

๓. อันสุดท้ายนั้นคือ สมุจเจตนิพพาน นิพพานจริงไม่ใช่นิพพานชั่วคราว หมายความว่า นิพพานปรากฏแก่จิต โดยการที่กิเลสได้หมดสิ้นไปจริง ๆ พร้อมทั้งสมุฏฐาน. ตัวกิเลสและเหตุปัจจัยให้เกิดกิเลส หรือความเคยชินแห่งการเกิดกิเลสก็ตาม ได้หมดไป; อย่างนี้เป็นนิพพานจริง นิพพานถึงที่สุด; ไม่ใช่ นิพพานตัวอย่าง, ไม่ใช่นิพพานชิมลอง, ไม่ใช่นิพพานชั่วคราว.

สองอย่างแรกนั้นเป็นนิพพานชั่วคราว; ประจวบเหมาะนี้ก็เป็นคราว ๆ บ้างคับไว้ก็เป็นคราว ๆ. นี่เป็นเพียงตัวอย่างหรือชิมลอง เพราะว่ามันไม่ตลอดกาล แต่ก็มิใช่ประโยชน์ที่สุด; เพราะว่าถ้าได้ชิมอยู่บ่อย ๆ นั้นแหละเป็นอุปนิสัยปัจจัย ให้เกิดความพอใจในการที่จะถึงนิพพานตัวจริง. สองอย่างแรกคือ ตัถตนิพพาน และวิกขัมภนนิพพานนี้เป็นของกลับกลอก กลับไป กลับมาได้ จึงเรียกว่าเป็น กุปปธรรม. กุปปธรรม แปลว่า กลับกำเริบได้; ส่วนอย่างหลังอย่างสุดท้ายนั้น เป็นอกุปปธรรมกลับกลอกไม่ได้.

สำหรับหลักเกณฑ์อันนี้ ที่เกี่ยวกับนิพพานทั้ง ๓ ชนิดนี้ ให้ระลึกนึกถึง คำว่า “จิตนี้เป็นประภัสสร”. ตามธรรมชาติจิตนี้เป็นประภัสสร คือ ไม่มีกิเลส ไม่เศร้าหมองเพราะกิเลส. จิตเดิมนั้นรุ่งเรืองเป็นประภัสสร; แต่ถ้าเมื่อใดกิเลส เข้ามา ก็กลายเป็นจิตที่เศร้าหมอง ไม่ประภัสสร.

จิตที่ประภัสสรอยู่ ตามธรรมดา เหมือนเราท่านตามธรรมดาจิตเป็น ประภัสสรชนิดที่กิเลสยังอาจจะแทรกแซงได้ ; แต่ถ้าเรา ปฏิบัติจนถึงที่สุดแล้ว ความเป็นประภัสสรนั้นมันถาวร กิเลสแทรกแซงอีกไม่ได้; นี่ เป็นนิพพานจริง, นอกนั้นเป็นนิพพานชั่วคราว.

นี้ขอให้เข้าใจว่า นิพพานทั้ง ๓ ชนิดนี้มีรสอย่างเดียวกัน คือรส ว่างจาก สัมผัสรับกวนใจ อย่างเดียวกันหมด, มีหน้าที่อย่างเดียวกัน คือว่านิพพานจะทำให้ กิเลสรับกวนใจไม่ได้ขณะนั้น. ขณะใดเป็นนิพพาน ขณะนั้นนิพพานป้องกันอยู่ กิเลสรับกวนใจไม่ได้ ก็เป็นสุข; เมื่อไม่มีอะไรรับกวนใจแล้วก็ เกิดรสของนิพพาน

คือความเย็น. จะเป็นนิพพานอย่างไร นิพพานตัวอย่าง นิพพานชั่วคราว ก็มีลักษณะเย็น, กันไม่ให้กิเลสรบกวนใจได้ในขณะนั้นเหมือนกันหมด. เพราะฉะนั้นเราเอาภาวะอันนี้ไว้ก่อนก็แล้วกัน แม้ว่ามันจะไม่เด็ดขาด จะไม่เฉียบขาด ก็ยังมีรสชาติอย่างเดียวกัน ทั้งที่ว่าเป็นภาวะอยู่กับคนละระดับ.

ตังคณิพพานเกิดเพราะบังเอิญ ประจบเหมาะ พุดอย่างภาษาหยาบโหล่นหน่อยก็ว่า ฟลุค, เป็นนิพพานที่ฟลุคขึ้นมาโดยที่เราไม่ได้เจตนาจะทำ; เพียงแต่เราเผอิญไปอาศัยอยู่ ไปทำอะไรอยู่ หรือว่าไปคิดไปนึกอะไรอยู่ ในที่ที่มีความแวดล้อมเหมาะ; เป็นเรื่องฟลุค ทำให้จิตว่างจากการรบกวนของกิเลส.

ถ้าเป็นวิกขัมภณนิพพาน ก็เพราะว่าเราควบคุมระวังสังวรตั้งเจตนาที่จะให้สิ่งต่าง ๆ มันถูกต้อง อยู่เสมอ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางจิต จนกระทั่งมีจิตสงบระงับ, นี่เป็นการทำให้เกิดขึ้นมา.

สมุจเจตนิพพาน นั้น เราทำให้เกิดขึ้นมาไม่ได้; เราทำได้แต่ **ปฏิบัติ** ให้ถูกต้อง ให้ปรากฏภาวะออกมา เป็นความสิ้นไปแห่งกิเลส ตามธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่านิพพาน. เป็นสภาวะธรรมที่มีอยู่ตามธรรมชาติ. ฉะนั้นจึงทำให้คำจำกัดความหรือบัญญัติไว้เฉพาะ ให้มันต่างกันอย่างนี้.

วันหนึ่งเราอาจจะทำให้เกิดขึ้นมาได้ โดยที่ที่เราอยู่ให้ดี ๆ ให้อยู่ในที่ที่มันฟลุคได้ง่าย ; ก็เกิดนิพพานฟลุคนั้นได้ง่าย. หรือว่า เราทำให้ยิ่ง ทำให้จริงคือเราบังคับจิตได้ ไม่ให้เกิดกิเลสได้ : นี่ก็เรียกว่าทำให้มันเกิด. แต่ว่า **ความสิ้นไปแห่งกิเลส** นั้น ถือว่าเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ที่มีอยู่ในธรรมชาติทั้งหลาย; ทำได้แต่เพียงทำให้ปรากฏแก่จิต, แล้วก็ **เปิดสิ่งที่ห่อหุ้มจิตออกไปเสียให้หมด; จิตก็สัมผัสกับสิ่งนั่นเอง.** นี่พุดอย่างสมมติ หรือเปรียบเทียบว่า ถ้าเราเอาฝาหรืออะไรที่เป็นเครื่องปิดกั้น ออกไปเสียให้หมด แสงสว่างหรืออากาศก็เข้าถึงตัวเรา; เราทำได้เพียงเท่านี้.

ขอข้อมความเข้าใจว่า นิพพานตามตัวหนังสือ หรืออะไรทำนองนี้ เราพูดกันแล้วในครั้งก่อน ๆ โน้น ในภาคมาฆบูชา; พุทกระทั่งว่า **นิพพานคือความเย็น** ใช้กับวัตถุเป็น **นิพพานของวัตถุก็ได้, นิพพานของสัตว์** เจริญจนก็ได้, แล้วก็ **นิพพานของคน** คนในพุทธศาสนาและนอกพุทธศาสนา. แม้แต่ในพุทธศาสนา นี้ก็ยังมีเป็นอย่าง ๆ ต่าง ๆ กันถึง ๓ ชนิดอย่างนี้ : วัตถุร้อน เย็นลงเรียกว่านิพพานของวัตถุนั้น, สัตว์เจริญจนฝึกดีแล้ว ไม่มีโทษ ไม่มีภัย ไม่มีอันตรายใด ๆ เรียกว่านิพพานของสัตว์เจริญจนตัวนั้น.

ที่นี้ นิพพานนอกพุทธศาสนา เคยเอากามารมณ์สูงสุดเป็นนิพพานกันยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง; แล้วต่อมาเอาฉานสมาบัติเป็นนิพพาน; จนกระทั่งเกิดพระพุทธเจ้า เอาความสิ้นไปแห่งกิเลส หรือความที่กิเลสไม่รบกวน เป็นนิพพาน; แล้วก็วิธีว่าอยู่ให้ดี ให้มันปลุกขึ้นเองก็ได้, หรือบังคับจิตให้ดี อย่าให้กิเลสมันรบกวนได้ ก็ได้, หรือว่าตัดรากเหง้าของกิเลสให้หมดสิ้นไป ก็ได้; นี่เป็นนิพพานในพุทธศาสนา. ฉะนั้น เดียวนี้เราจะไม่พูดถึงรายละเอียดทำนองนั้น จะพูดเฉพาะแต่ในแง่ของการปฏิบัติ

นิพพานในแง่ของการปฏิบัติ ในชีวิตประจำวันทุกวัน ของบุคคลทุกคน.

คำว่า “ทุกคน” นั้น หมายความว่า ไม่ว่าจะเป็นหญิงเป็นชาย, ไม่ว่าจะเป็นฆราวาสหรือเป็นบรรพชิต, ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่ จึงใช้คำว่าทุกคน. ฉะนั้น จะพูดถึงนิพพานใน ๓ ลักษณะที่อยู่วิสัยของคนทุกคน แล้วก็ในชีวิตประจำวันคือต้องปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวันตลอดเวลา. ถ้ากล่าวอย่างนี้เรามีหลักใหญ่ ๆ ดังนี้:-

๑. ถ้าประสงค์ ตักตนนิพพาน คือ นิพพานประจวบเหมาะ นั้น ; จงปรับปรุงให้สิ่งที่แวดล้อมเรา ทุกสิ่งที่อยู่รอบด้านนั้น ให้ถูกต้อง ให้เหมาะสม. เราต้องมีความฉลาด จัดหรือปรับปรุง หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก ให้ทุก ๆ สิ่งมันถูกต้อง

ให้มันเหมาะสมอยู่รอบ ๆ ตัวเรารอบด้าน. ถ้าเราอยู่ในภาวะอย่างนี้ ความเย็นใจชนิดที่เรียกว่าตักขนิพพานจะพลุกง่ายที่สุด. ใช้คำหยาบ ๆ แบบชาวบ้านอย่างนี้หน่อย ก็เพื่อว่าประหยัดเวลา คือมันจะเกิดเอง อย่างที่เรียกว่านาคัจจรรยเหมือนกับฟลุค.

๒. สำหรับ **วิกขัมภนนิพพาน** นั้น **ต้องพยายามฝึกสมาธิ** โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภทที่ให้ผลถึงฌาน. ฝึกอย่างไร? ก็พูดกันอย่างละเอียดที่สุดแล้ว ในตอนคำบรรยายครั้งที่แล้วมาเรื่องสมาธิวัตร, แล้วก็โดยหัวข้อว่า อานาปานสติภาวนา. ฉะนั้นขอให้ระลึกนึกถึงคำบรรยายนั้น หรือคำอธิบายเรื่องนั้น ในหนังสือที่ได้พิมพ์ขึ้นแล้วก็มี. **ถ้าต้องการวิกขัมภนนิพพานก็ให้ฝึกสมาธิให้ถึงขนาดที่เรียกว่ามีสมาธิ**; แม้เพียงอุปจารสมาธิก็ยังได้ผล; แต่ต้องการ **เฉพาะอัปปนาสมาธิจึงจะแน่นอน** จึงจะเรียกว่ามีนิพพานอยู่ในอำนาจเรา เราบังคับได้. ถ้าเป็นเพียงอุปจารสมาธินี้ยังบังคับยาก บางทีก็บังคับไม่ได้.

๓. ที่นี้ถ้าต้องการ **สมุจเฉทนิพพาน** คือนิพพานชนิดที่ทำลายรากเหง้าของกิเลสหมดไปนั้น **จะต้องปฏิบัติตามอัฐมรรค** ที่ว่ามาแล้ว. สรุปเรียกว่า **มีการเป็นอยู่โดยชอบ** เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า :- **สเจ เม ภิกขเว ภิกขุ สมมา วิหเรยฺห อสุญฺโณ โลกิ อรหุเตหิ อสฺส. - ถ้าภิกษุเหล่านี้จักอยู่โดยชอบไซ้ โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์.** ท่านตรัสแต่เพียงว่าให้อยู่โดยชอบ, ให้เป็นอยู่โดยชอบ; แต่ความหมาย **หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ** เป็นต้น.

ที่นี้ยังอาจสรุปได้อีกอย่างหนึ่งว่า **“สำรวมให้ดีในทุกกรณี”** ก็ได้เหมือนกัน มีบาลีว่า : **สพฺพตฺถ สํวโต ภิกขุ สพฺพทฺทฺชา ปมฺจุจติ - เมื่อภิกษุสำรวมดีแล้วในทุกกรณี ย่อมพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง.** ที่ว่า**สำรวมดีในทุกกรณี** ในที่นี้ไม่ใช่เรื่องศีล มันมากกว่าศีล : มันมีทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา คือระวังตั้งสติดี ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **เมื่อกระทบอารมณ์แล้ว ไม่เกิดการปรุงแต่งเป็นกิเลส, ไม่เกิดอุปาทานว่าตัวกู ว่าของกู,** อย่างนี้ก็เรียกว่าสำรวมดีในทุกกรณี แล้วก็พ้นทุกข์ทั้งปวง. อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นสมุจเฉทนิพพานได้เหมือนกัน.

ทบทวนสั้น ๆ อีกครั้งหนึ่งว่า **ตทังคณิพพาน** เราต้องปรับปรุงให้ทุกสิ่งถูกต้องเหมาะสมรอบด้าน, **วิกขัมภนนิพพาน** เราจะต้องฝึกสมาธิให้อยู่ในอำนาจคือให้ควบคุมจิตได้, แล้ว**สมุจเจตนิพพาน** เราต้องเป็นอยู่โดยชอบหรือสำรวมถูกต้องในทุกกรณี จนกิเลสไม่อาจจะเกิดได้ จนกระทั่งเหือดหายไป.

ที่นี่ ขอแนะนำโชคดีที่สุด, เรามีโชคดีที่สุด ที่ว่า เราสามารถฝึกฝน **พร้อมกันไปได้ทั้ง ๓ อย่าง**; เราจะอยู่เป็นฆราวาส ที่บ้านที่เรือนก็ตาม แม้กระนั้นก็ยังสามารถฝึกฝนพร้อมกันไปได้ทั้ง ๓ อย่าง คือ เพื่อประโยชน์แก่ **ตทังคณิพพาน**; ก็ปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ที่แวดล้อมตัวเรา ที่บ้าน นั้นแหละให้เหมาะสม ให้เกิดความเยือกเย็นแห่งจิตใจได้โดยง่ายอยู่เสมอ ๆ ไป. แล้ว **พยายามฝึกสมาธิ** ตามความสามารถที่จะฝึกได้ ก็ได้รับผลเพิ่มขึ้น ในการที่มีจิตใจเยือกเย็น. **แล้วก็ เป็นอยู่โดยชอบ** ตามหลักอัฐสังคัมมรรค. อย่างนี้มันเป็นการชดเชย หรือว่าป้องกันความเคยชินของกิเลสอยู่ตลอดเวลา นานไปมันก็เหือดแห้งเบาบางไป.

กล่าวสั้น ๆ ว่า ถ้าเราเป็นอยู่โดยชอบแล้ว **กิเลสไม่ได้อาหาร** เมื่อเราเป็นอยู่โดยรอบทั้งวัน ทั้งเดือน ทั้งปี กิเลสไม่ได้อาหาร ทั้งวัน ทั้งเดือน ทั้งปี **ความเคยชินที่จะเกิดเป็นกิเลสมันก็สูญหายไป**, ถึงวันหนึ่งโอกาสดี เป็นวันดีคืนดี ก็จะบรรลุถึงสิ่งที่เรียกว่ามรรค ผล ขั้นสูงสุด เป็นพระอรหันต์ได้.

นี่เรียกว่าโชคดีอยู่ที่บ้าน สามารถประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปเพื่อการได้ซึ่งนิพพาน ได้ทั้ง ๓ อย่าง พร้อมกันไป กลมเกลียวกันไป : มีความ **เป็นอยู่ให้เหมาะสม**, แล้วก็ **บังคับจิต** ไว้เสมอ, แล้วก็มีการ **เป็นอยู่ชนิดที่ตัดทอนอาหารของกิเลสอยู่เสมอ** นี่โดยย่อโดยห้วนจ้อเพียง ๓ อย่างเท่านั้น. ที่นี้แต่ละอย่าง ๆ นี้จะอธิบายกันให้เป็นที่เข้าใจชัดเจนออกไป :-

อย่างที **๑ สำหรับตทังคณิพพาน** ซึ่งแปลว่านิพพาน เพราะการประจวบเหมาะขององค์นั้น ๆ จะมีลักษณะอย่างไร? มีวิธีปฏิบัติอย่างไร? ได้ผลอย่างไร? จะได้พิจารณากันพอเป็นที่เข้าใจต่อไป.

ขอให้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า ทรธา

การที่จะเข้าใจเรื่องนิพพานประจวบเหมาะมีขึ้นนี้ อยากจะแนะว่า **ขั้นแรกที่สุด เราจะต้องรู้จักสังเกต ให้รู้จัก** สิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งเรียกในภาษาบาลีว่า **ทรธา** ซึ่งอาจจะแปลกหูสำหรับคนโดยมากก็ได้. ทำไมต้องใช้คำ ๆ นี้ เพราะว่าคำ ๆ อื่นมันไม่เหมาะสมเท่าคำ ๆ นี้ ในบาลีก็ใช้คำ ๆ นี้ คือคำว่า **ทรธา**.

สิ่งที่เรียกว่า **ทรธา คืออะไร** นี้จะไปอาศัยดิถีขันนารี ปทานุกรม เป็นไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะแปลว่าความทุกข์บ้าง ความเจ็บปวดบ้าง ความกลัวบ้าง อะไรต่าง ๆ; นั่นมันเป็นปทานุกรมหรือดิถีขันนารีภาษา มันไม่ตรงจุดของเรื่อง. ฉะนั้น จะแปลว่าอะไร; คำนี้ต้องแปลว่า **สิ่งที่รบกวนความรู้สึกของจิต**, ช่วยจำให้ชัดว่า **สิ่งที่รบกวนความรู้สึกของจิตเรียกว่าทรธา**. ทรธานี้มีได้ตั้งแต่อย่างใหญ่ สูงสุด จนมาถึงอย่างละเอียดที่สุด จนเกือบจะไม่รู้สึก. **ที่สอนกันอยู่ในโรงเรียนเขาแปลคำ ๆ นี้ว่า ความกระวนกระวาย**.

อาตมาเห็นว่ามันไม่พอ; เพราะว่า เมื่อพูดว่ากระวนกระวาย มันก็หมายถึงกระวนกระวายใจเท่านั้น มันชัดอยู่แต่อย่างเดียวเท่านั้น; แต่คำ ๆ นี้ มันหมายถึงทั้งหมดเลย ที่เป็นปัญหาทางจิตใจ; ฉะนั้นต้องแบ่งออกเป็นชั้น ๆ. แต่ถ้าจะรวมความที่เดียวทั้งหมดทุกชั้น ก็ต้องว่า “**สิ่งที่รบกวนความรู้สึกของจิต**”, ขยายออกไปนิดหนึ่งก็ว่า “**สิ่งที่รบกวนความรู้สึกที่เป็นความสงบของจิต**”.

สมมติเอาอย่างง่าย ๆ ว่าจิตนี้มันก็ขี้เกียจจะรู้สึกอะไรเหมือนกัน อยากจะอยู่นิ่ง ๆ. แต่ถ้า **มีอะไรมาทำให้มันอยู่นิ่งไม่ได้** ต้องเกิดความรู้สึกแล้ว **อันนั้นเรียกว่า ทรธา**. ฉะนั้นจิตเราหยุดอยู่ไม่ได้, นิ่งอยู่ไม่ได้; ต้องไปทำความรู้สึกกับสิ่งที่มาช่วยให้เกิดความรู้สึก กล่าวคือสิ่งที่เรียกว่า **ทรธา**. ฉะนั้นเราจะแปลเพียงว่าความกระวนกระวายนั้นมันถูกนิดเดียว; ถ้าแปลให้กินความได้กว้างไปหมด ก็ต้องแปลว่า **ทรธา คือสิ่งที่รบกวนความรู้สึก**.

ที่นี่ **ทรรถาแบ่งเป็น ๓ ระดับ : ระดับที่ ๑** **ทรรถาระดับที่เผาจนเป็นฟืนเป็นไฟ** ให้เหมือนกับตกนรททั้งเป็น. นี่ขอให้สงใจนึกไปถึงเวลาบางเวลา เรามีความร้อใจเหมือนกับตกนรททั้งเป็น, ความทุกข์ หรือความทนทุกข์ ความบีบคั้นของความทุกข์อย่างแรงนี้ มันเกินความกระวนกระวายเสียแล้ว; แม้อันนี้ก็เรียกว่าทรรถา จะรบกวนจิตขนาดที่เรียกว่านั่งกันไม่ติดพื้น.

ระดับที่ ๒ **ทรรถาในระดับที่ทำให้ความกระวนกระวายให้จิตอยู่ไม่เป็นสุข**
เช่น : ความหนักอกหนักใจ ความวิตกกังวล ความรำคาญ ความกลัว ความอาลัยอาวรณ์ ความรัก เหล่านี้เป็นพวกหนึ่ง เป็นความกระวนกระวายใจ หลาย ๆ ชนิดเป็นขนาดกลาง.

ระดับที่ละเอียดที่สุดคือ **ระดับที่ ๓** มันเป็น **ทรรถาที่เป็นเพียงความรู้สึกไม่เกลี้ยงเกลารแห่งจิตใจ;** ความไม่เกลี้ยงเกลารแห่งจิตนี้ รู้สึกเพียงว่าไม่เกลี้ยงเกลาร แต่ก็ไม่ว่าอะไร ไม่รู้ว่าเพราะอะไร. บางวันเรามีความรู้สึกไม่สบายใจ แต่ก็ไม่ว่าเหตุอะไร คือในใจมันไม่เกลี้ยงเกลาร; แต่เราก็ไม่ว่าเพราะอะไรมารบกวน. นี่เป็นชั้นละเอียดมาก แต่ถ้าพูดให้ชัดก็คือว่า เพราะเวลานั้นมี**ความรู้สึกที่เป็นประเภทตัวกู - ของกู อย่างละเอียด** สุขุมที่สุดอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งมันเหลือค้างอยู่ในจิตใจ; สิ่งนั้นก็รบกวนความรู้สึกของจิตใจ. เราารู้สึกแต่ว่ามันไม่เกลี้ยงเกลารไม่รู้สึกว่าจะสดชื่นแจ่มใสเกลี้ยงเกลาร; แต่ก็ไม่ว่าอะไร, ตัวกู - ของกูชั้นละเอียดที่สุดมันรบกวนอย่างนี้.

ตัวกูชั้นหยาบ ก็รบกวนให้เป็นฟืนเป็นไฟ เหมือนกับตกนรททั้งเป็น.
ตัวกูชั้นกลาง ก็ทำให้กระวนกระวาย ให้เห็นชัดอยู่ว่า รักนั่นรักนี้ เกลียดนั่นเกลียดนี้ กลัวนั่นกลัวนี้ รำคาญนั่นรำคาญนี้ เป็นห่วงนั่นเป็นห่วงนี้; นี่ก็เรียกว่าทรรถาในระดับกลาง. สำหรับทรรถาใน **ระดับ** สุดท้าย **ละเอียดก็คือความไม่เกลี้ยงเกลารแห่งจิตใจ,** ไม่เกลี้ยงเกลารในที่นี้คือไม่เย็น ไม่สงบ ไม่สดชื่น ไม่แจ่มใส ไม่อะไรหมด.

นี้ขอให้ทุกคนสังเกต ให้รู้จักสิ่งที่บาลีเรียกว่า “**ทรรถา**” นี้ กันเสียก่อน ว่ามันมีอยู่ด้วยกันมากมายอย่างนี้, แล้วแบ่งได้เป็น ๓ ชั้นอย่างนี้. ถ้าเรารู้จักสิ่งนี้ดีเราก็จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่านิพพานดีขึ้น; เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่านิพพาน แปลว่าความดับหรือเย็นนั้น : ก็เพราะมันดับไปแห่งทรรถา, หรือที่เป็นความเย็น เย็นก็เพราะไม่มีทรรถามารบกวน; ไม่มีสิ่งที่รบกวนความรู้สึก มารบกวน. ถ้าถึงขนาดสูงสุด จิตนั้นเหมือนกับนั่งนอนได้ตามสบาย ไม่มีอะไรมารบกวน; จิตนั้นก็เป็นสุขสบาย.

ที่นี้ ถ้า**จิตถูกกวน** กวน อย่างละเอียด หรือกวน อย่างกลาง หรือกวน อย่างหยาบที่สุด นี่ก็คือความทุกข์, เวลานั้นมีความทุกข์เพราะสิ่งที่เรียกว่าทรรถา คือสิ่งที่รบกวนความรู้สึกของจิต.

ความไม่มีทรรถาใด ๆ หรือไม่มีทรรถารบกวนจิตใจใด ๆ นั้นจัดเป็นความเย็นหรือเป็นนิพพานขั้นใดขั้นหนึ่ง. ฉะนั้น ใน**ตถกคณิพพาน**ก็ไม่มีทรรถาใด ๆ รบกวน เพราะความประจวบเหมาะ; ความรู้สึกจึงเย็นเป็นนิพพานไปตามแบบของตถกคณิพพาน - นิพพานประจวบเหมาะ.

ใน**วิกขัมภณนิพพาน** ก็ไม่มีทรรถารบกวน เพราะอำนาจของความเป็นสมาธิที่ทำให้เกิดขึ้น; เพราะทรรถาเข้ามาไม่จุ. ถ้าพูดละเอียดมันมีมาก เรื่องนี้มันไม่มีเวลาจะพูด คือมันมีหลักอยู่ว่าทรรถาที่หยาบ ถูกกันออกไปด้วยทรรถาที่ละเอียดกว่า; แล้วทรรถาที่ละเอียดนั้นก็ยิ่งถูกกันออกไปด้วยทรรถาที่ละเอียดกว่านั้น. นี่เป็นเรื่องลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ คือลึกลงไป ๆ ลึกลงไป ๆ; แต่รวมความแล้วทรรถาอันใดออกไป ก็เป็นความเย็นเกิดขึ้นมาเท่านั้น.

นี่จึงพูดได้เป็นใจความรวม ๆ ว่า **ไม่มีทรรถาใด ๆ ที่รบกวนจิตใจ** นั้นแหละคือความเย็นเป็นนิพพานในขั้นใดขั้นหนึ่ง : นิพพานซึมลงก็ได้, นิพพานเพราะบังคับไว้ก็ได้, นิพพานเพราะหมดกิเลสจริง ๆ ก็ได้.

วิธีปฏิบัติ ให้มี ตถังคณิพพาน

เราจะปฏิบัติอย่างไร ที่จะให้มีตถังคณิพพานโดยบังเอิญนี้ง่ายดาย และมีอยู่เสมอ นี่อาตมาเห็นว่าสำหรับคนทั่วไปสำหรับชาวบ้านทั่วไป ก็มีวิธีทางที่จะทำได้จากหลักการปฏิบัติดังต่อไปนี้ คือว่า :-

๑. **จะต้องมีชีวิตชนิดที่เรียกว่าทำงานเพื่องาน.** ถ้า ถือหลักว่าเราเป็น **คนทำงานเพื่องาน** แล้วก็ปฏิบัติอย่างนั้นจริง ๆ ด้วย แล้วทราที่จะรบกวนได้น้อย; คือว่า ทำงานเพื่องานนี้ มันมีความหมาย. คนทำงานเพื่อเงินนี้มันเกิดเรื่อง, ทำงานเพื่อลูกเพื่อเมียยังเกิดเรื่องง่าย, ทำงานเพื่อให้คนรักแล้วยิ่งแล้วใหญ่; แต่ว่าการทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่อหน้าที่นั้น เป็นอีกแบบหนึ่ง; **ทำงานเพื่องานป้องกัน** **ทราได้อย่างดี.** ถ้าทำงานเพื่อให้คนรักคนชอบใจแล้ว จะถูกกลุ้มรุมไปด้วยทรา นานาชนิด; แต่ถ้าถือหลักมันลงไปที่ทำงานเพื่องาน เพื่อความถูกต้อง เพื่อความเป็นธรรม เพื่อความจริง เพื่ออุดมคติของความจริง นี่ทราจะเข้ามายาก. ฉะนั้น **ขอให้ตั้งหลักมันลงไปที่ เราจะเป็นคนทำงานเพื่องาน แล้วตถังคณิพพาน จะฟลุคออกมาโดยง่าย และจะมีเสมอ ๆ.**

ทำงานเพื่องานต้องมีใช้เพื่อตัวกู แล้วไม่ใช่เพื่อของกู. ต้องทำงานชนิดที่ไม่เพื่อตัวกู ไม่เพื่อกิเลสตัณหาที่เป็นตัวกู - ของกู, ไม่เพื่อลูกเพื่อเมีย หรือเกียรติยศ ชื่อเสียง หรืออะไรก็ตาม; อย่างนี้จะเรียกว่าทำงานเพื่ออะไรก็แล้วแต่จะเรียก; **จะทำอยู่จริงและทำงานเพื่องาน** มีใช้เพื่อตัวกู มีใช้เพื่อของกูก็แล้วกัน. และถ้า **สมมติว่าจะให้เพื่อตัวกู ก็ต้องเอาธรรมะเป็นตัวกู; อย่าเอากิเลสเป็นตัวกู.** กิเลสประเภทอุปาทานให้เกิดความรู้สึกว่ากู - ว่าของกูตามปกตินี้ เป็นตัวกูของกิเลส, เป็นตัวกิเลสโดยตรง; เป็นตัวกูอย่างนี้ไม่ได้ มันเป็นทราเสียเอง. มันเป็นกิเลส เป็นความทุกข์เป็นไฟเสียเอง.

ที่นี้ ถ้าเรายังอยากจะมีตัวกู ก็เอาความถูกต้อง เอาพระธรรมมาเป็นตัวกู, เอาความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรม ที่มีใช้กิเลสนั้น

เป็นตัณหา, เป็นตัณหาของธรรม; อย่างนี้เรียกว่าทำงานเพื่อธรรม. ทำงานเพื่อธรรมะ นั้นแหละคือทำงานเพื่องานเหมือนกัน; เพราะงานที่บริสุทธิ์มันเป็นธรรมะ. **ทำงานที่ทำไปอย่างถูกต้อง หรือบริสุทธิ์นั้นเป็นการปฏิบัติธรรม;** งานก็เป็นตัวธรรมะ; เราก็ปฏิบัติธรรม คือการทำงาน. นี่เรียกว่าทำงานบริสุทธิ์; อย่างนี้เรียกว่าทำงานเพื่องาน ไม่ใช่เพื่อกิเลส ไม่ใช่เพื่อตัณหา.

๒. **เราจะต้องเป็น “คนซื้อถือพระเจ้า”** นี่พูดสำนวนโบราณโบราณของไทย. คำกลอนว่า “เป็นคนซื้อถือพระเจ้า” ยอมให้เขาว่า “มัน ไร้ง่ายเตาปุปลา” เช่นอันธพาลเขาว่า. พวกนี้มันเป็นคน “ซื้อถือพระเจ้า ก็ไร้ง่ายเตาปุปลา” ก็ช่างหัวมัน. เขาว่าเราเป็นคนไร้ง่ายเตาปุปลา เราก็ยอมไร้ง่าย แต่เขาเองบ้า. เพราะฉะนั้นเราจึงดีกว่าเราเป็นคนซื้อถือพระเจ้า **จงรักภักดีต่อพระเจ้า คือ ภักดีต่อความจริง ต่อความถูกต้อง ความยุติธรรม ความเป็นธรรม** อย่างนี้; **อย่ารักภักดีต่อกิเลสเป็นอันขาด.** แล้วก็ยอมให้พวกอันธพาลว่า นี่คนไร้ง่าย คนง่าย คนเตาปุปลา; ถึงคราวจะรวบแล้วไม่ฉวยโอกาสไม่โกง ไม่คอร์รัปชั่น นี่ช่างหัวมัน. เรายอมเป็นคนซื้อ ถือพระเจ้า ให้คนเหล่านั้นมันว่าไร้ง่ายเตาปุปลา. เราเป็นคนไร้ง่าย เขาเป็นคนบ้า อย่างนี้ของเราดีกว่า.

๓. **ต้องบูชาหน้าที่เพื่อหน้าที่ ต้องมีหน้าที่ที่บริสุทธิ์เป็นบูชา** สมมติว่าเรามีหน้าที่ที่จะเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย เราก็พอใจที่จะบูชาหน้าที่ ไม่ใช่พอใจที่มีลูกเมีย. เรามีหน้าที่ที่จะต้องเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย ให้ถูกต้องให้บริสุทธิ์ให้เป็นไปด้วยดี; นี่เราบูชาหน้าที่ ไม่ใช่บูชาลูกเมีย; แล้วพอใจในหน้าที่ที่ได้กระทำ.

อย่าเอาคำว่าหน้าที่ ไปปนกับคำว่าลูกเมีย หรือว่าทรัพย์สมบัติอะไรต่าง ๆ. ถ้าเราเป็นผู้บูชาหน้าที่ ที่ถูกต้อง การงานที่ถูกต้องแล้ว มันพลุกได้ง่าย สำหรับตถังคินิพพาน คือความพอใจเกิดขึ้นได้ง่าย, ความเคารพตัวเองเกิดขึ้นได้ง่าย; **ยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อไร ก็เป็นตถังคินิพพานเมื่อนั้น** คือมีความสบายใจ หรือไม่มีทรมาน. ทีนี้ถ้าไปบูชาผิด มันก็เต็มไปด้วยสิ่งที่เรียกว่าเครื่องรบกวนใจ.

๔. เราจะ **ต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม** ตามที่จะหามาได้มากเพียงไร. เราจะอยู่ในท่ามกลางของสิ่งแวดล้อม ที่เหมาะสมที่สุด เท่าที่เราจะหาได้ หรือจัดทำ ได้มากเพียงไร. ตัวอย่างเช่น ต้องมีบรรยากาศที่วิเวก. คือสถานที่. นี่พูดกันตรง ๆ อย่างสถานที่นี้ นี่ที่เรากำลังนั่งอยู่ ก็เป็นบรรยากาศวิเวก. นี่มันนอกชนบทไม่ใช่ ในเมืองหลวง; แม้ว่าจะเป็นทะเล เป็นป่า เป็นภูเขา เป็นอะไร ที่มีความวิเวกอยู่ ตามธรรมชาตินั้น. อันนี้จะช่วยป้องกันทรมานอยู่โดยอัตโนมัติ ในตัวธรรมชาตินั้น ได้มาก. ฉะนั้นเลือกอยู่ เลือกคบ หรือเป็นเกลือกกับธรรมชาติ; อย่าเข้าไปอัดอยู่ในที่ไกลาหลวุ่นวาย.

พยายามหลีกเลี่ยงออกมาในที่ที่มันมีความวิเวกตามธรรมชาติ. ถ้าหลีกเลี่ยงออกมาไม่ได้ จะต้องจัดบ้านจัดเรือน ให้มีที่วิเวกตามธรรมชาติ. เดี่ยวนี้เรามีห้องสวดมนต์ ไหว้พระ ห้องส่วนตัว ห้องปรับอากาศ หรืออะไรก็ได้; เพื่อให้เราได้รับความวิเวก ไม่มีอะไรบกวน เหมือนกับที่เราไปอยู่ที่ชนบทคือตามทะเล ตามในป่า ตามภูเขา. ทั้งหมดนี้เราวมเรียกว่าสั้น ๆ ว่า ให้มีบรรยากาศที่วิเวกก็แล้วกัน, ตามธรรมชาติก็ได้ จัดเองก็ได้.

๕. เรา **จะต้องมีการอยู่การกินที่ถูกต้องและพอดี.** นี่จะต้องมี **บ้านเรือน** มีอาหาร มี การนุ่งห่ม มี การอนามัย อะไร **ที่มันถูกต้องดี** คือว่าการอยู่และการกิน ที่ถูกต้องและพอดี จัดบ้านจัดเรือนให้เหมาะสม, เพื่อให้มีหัวใจเกลี้ยงเกลา; มีอาหาร การกินที่จะส่งเสริมให้มีหัวใจเกลี้ยงเกลา; แม้แต่นุ่งห่มจัดแต่งร่างกาย ก็จัดทำไปใน ลักษณะที่จะช่วยให้เกิดความเกลี้ยงเกลาต่อจิตใจ, มีการบริหารร่างกายทุกอย่างที่เป็น เรื่องของอนามัย คือเครื่องป้องกันทรมานทางกาย ทางใจ. นี่เรียกว่าการกินการอยู่ ที่พอดี ที่ถูกต้องและพอดี; นี่จำเป็นเหมือนกันที่เราจะให้ทั้งคนพานพลุได้ง่าย ๆ.

๖. ต่อไป อยากจะพูดถึงบุคคลแวดล้อม สังคมแวดล้อม; **ต้องอยู่ใน** ท่ามกลางของบุคคลที่มีความสะอาด ความสว่าง ความสงบ, คงจะหายาก หมู่บุคคล

ที่สะอาดสว่างสงบคงจะหายาก แต่เราก็ต้องพยายามหาเท่าที่จะทำได้. อย่าไปคบค้าสมาคมกับคนที่สกปรก มีดมัว เปรี้ยว; คบค้าสมาคมแต่กับ **บุคคลที่มีความสะอาดสว่าง สงบ** : กล่าวคือมีใจคอ มีการกระทำอะไร ที่ไม่ชั่วไม่เลว; มีความรู้สึกก็มี **ความสงบ**.

จงพยายามใกล้ชิดคบหาสมาคมแต่กับสัตบุรุษชนิดนี้อยู่เป็นประจำ; จะเป็นคนในครอบครัว, หรือจะเป็นมิตรสหายชาวเกลออะไรก็ตาม; เราเลือกคบที่เป็นคนฉลาด และเป็นคนมีสันติ **ฉลาดและสันติ** นี้ก็พอแล้ว. **ฉลาด** นั่นคือ **สะอาด** หรือ **สว่าง** อยู่แล้ว แล้ว **สันติ** นั่นคือ **สงบ**, ฉะนั้นบุคคลที่เราไปคบไปหา หรือไปติดต่อเรื่องการเรื่องงาน หรือแม้ไปนั่งคุยกันตอนหัวค่ำ นี่ยังต้องเลือก ให้เป็นบุคคลชนิดนี้; มันจึงจะช่วยให้เกิดความฟุ้งของตถกนิพพาน; เพราะว่าเมื่อคบหาสมาคมพูดจากันอยู่ด้วยกับบุคคลชนิดนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าทราถ มันเกิดยาก.

๗. ในที่สุด ก็แน่นอนที่สุดว่า **จะต้องเว้นสิ่งที่เรียกว่าอบายมุข คือ ปากทางแห่งอบาย**; ปากทางแห่งอบาย หมายถึงสิ่งที่ไร้ความเจริญ, อบายมุข ปากทางของอบาย หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมทุก ๆ ประการ. อบายมุขที่เขาพูดไว้สำหรับคฤหัสถ์ก็มีว่า : **ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่เที่ยวกลางคืน ไม่ดูการเล่น ไม่เล่นการพนัน ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร ไม่เกียจคร้านการทำงาน**. เเท่านี้ยังไม่พอ แต่ว่าเอาแต่ตัวโต ๆ ที่มราวาสจะทำได้ มี ๖ อย่างนี้แหละ; ก็เรียกว่าพอเหมือนกัน. แต่ถ้าสำหรับ **ผู้ที่เราจะได้รับชาติของนิพพานแล้ว จะต้องเว้นอบายมุขมากกว่านี้** ให้ละเอียดกว่านี้ อย่างกับเขาว่าไม่กินเหล้านี้ เราต้องเอาถึงกับว่า ไม่สูบบุหรี่ หรือ **ไม่ทำอะไรชนิดที่เป็นความมัวเมา, ไม่นอนฟังเพลงหรือวิทยุ, ที่มันจะย้อมใจไปทางของกิเลส** อย่างนี้ มาสังเคราะห์เข้าไว้ในอบายมุขพวกนี้หมด. ฉะนั้นโดยหลักอบายมุขที่วางไว้สำหรับคฤหัสถ์ ๖ ประการนั้น ขยายออกไปให้เป็นร้อยประการพันประการก็ได้ คือ สิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมทุกประการเลย ที่จะต้องเว้น.

เมื่อเรามีชีวิตอยู่อย่างนี้ คือ ถืออุดมคติทำงานเพื่องาน แล้วอยู่ในความ
แวดล้อมที่เหมาะสมอย่างนี้แล้ว ตังคณิพพานจะปลูกได้ง่ายที่สุด จะออกมาบ่อย ๆ
บ่อย ๆ จนเราพอใจ. เราก็สบายอยู่เรื่อยแล้วก็พอใจ. แล้วก็ยิ่งพอใจ.

๘. จะเป็นได้อย่างนี้ มีปรัชญาอยู่อีกข้อหนึ่ง. นี่อาตมาเป็นคนเกลียด
ปรัชญาที่สุด แต่ในที่นี้ก็ต้องขอใช้คำว่าปรัชญากับเขาบ้าง : **ต้องเป็นคนยึดหลัก**
ปรัชญาว่า จิตเดิมแท้นั้นเป็นประภัสสร นี่เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ
ขึ้นมาว่า : กิเลส หรือความชั่ว ความทุกข์ มันไม่ใช่พื้นฐานของจิต พื้นฐานของจิตคือ
ความว่างจากกิเลส.

เดี๋ยวนี้คนเขาสอนกันทั่ว ๆ ไป แม้ในกรุงเทพฯ ในดงของนักสอนนั้น
แหละก็สอนว่า จิตมีกิเลสเป็นพื้นฐาน. กิเลสเป็นพื้นฐานของจิต มีอวิชชาอยู่ตลอด
เวลา นี่มันผิดและบ้า. นี่ใช้คำหยาบ ๆ ขอบกัย ว่ามันบ้าที่ไปพูดว่า จิตนั้นมีกิเลส
หรือมีอวิชชาอยู่เป็นพื้นฐาน : นี่มันผิด.

ต้องพูดว่า จิตมีความว่างจากกิเลส ว่างจากอวิชชาอยู่เป็นพื้นฐาน. แล้ว
ส่วน กิเลส นั้นเพิ่งมา เพิ่งมาเดี๋ยวเดียว, มาเหมือนกับแขก; แขกมาบ้านเรา
เดี๋ยวเดียวแล้วก็กลับไป. เจ้าของบ้านแท้ ๆ นั่นคือว่างจากกิเลส : คือจิตตาม
ธรรมชาตินี้ว่าง ปราศจากกิเลส. ขอให้ยึดถือปรัชญานี้ ว่า โดยปกติจิตจะมีความว่าง
จากกิเลส ว่างจากทรวดไต่ ๆ และอยู่สบาย; น้อย่าเผลอ, เผลอเมื่อไรก็เหมือนกับ
แขกขึ้นมา, มารบกวนให้เสียเวลา, หรือว่าโจรขโมยเข้ามา มันก็ทำความฉิบหายให้.

ให้เราถือหลักว่า : จิตมีนิพพานเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว, จิตแท้ ๆ
บริสุทธิ์แท้ ๆ นี่เป็นประภัสสร, มีนิพพานเป็นพื้นฐานเป็นปกติวิสัยของจิตอยู่แล้ว;
แล้ว มีสิ่งชั่วร้ายบางสิ่งเกิดขึ้น มาแทรกแซงชั่วขณะ ๆ ; เพราะฉะนั้น ไม่ยากนัก
ที่จะไล่ออกไปเสีย. นี่เป็นการทำให้ง่ายเข้า; ถ้าไปเชื่อจิตมีกิเลสเป็นพื้นฐาน

มีอวิชชาเป็นพื้นฐานแล้ว จะทำอะไรเล่า; มันก็ยากเหลือแสน ที่จะไปจัดสิ่งที่เป็นพื้นฐาน. นั่นเป็นเรื่องผิด เป็นคำพูดที่ผิด พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้พูดอย่างนั้น.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าแม้แต่อวิชชาที่เพิ่งเกิด, เพิ่งเกิดเมื่อมีการผลออกจากตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; แล้ว **สติไม่มีอยู่** อวิชชาที่เพิ่งเกิด, กิเลสเพิ่งเกิด, อวิชชาที่เพิ่งเกิด. แต่ที่นี้ความเคยชินในการเกิดของกิเลส มันมีเสียเป็นประจำ คนก็โง่ไป ว่ากิเลสอยู่เป็นประจำ. ที่แท้ ที่มีอยู่เป็นประจำนั้นคือ ความเคยชิน แห่งการเกิดของกิเลส มันมีอยู่เป็นประจำจริงเหมือนกัน; ความเคยชินนี้มีอยู่เป็นประจำเลย แล้วก็มีเพิ่มมากขึ้น ๆ. พอเราเกิดมาจากท้องแม่ มันก็มีขนวน มีสิ่งแวดล้อม ที่ทำให้เกิดกิเลส; แล้วก็เกิดบ่อย ๆ จนความเคยชินที่จะเกิดกิเลสนั้นมีมาก. แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่เป็นไร จนกว่ากิเลสมันจะเกิด จึงจะเป็นอะไรขึ้นมา.

๙. ที่นี้เราก็ ระวังในทางตรงกันข้าม ให้กิเลสมันเกิดยากเข้าหน่อยเข้า. เรื่องนี้ มีคำพูดเป็นปริศนาว่า อยู่หนึ่ง ๆ อยู่หนึ่ง ๆ อยู่หนึ่ง ๆ ; ในที่นี้หมายความว่า อย่างผลอให้เกิดการปรุงแต่งภายในจิตไปเป็นตัณหา - ของกู, ซึ่งเรียกว่าอยู่ไม่นิ่ง : รับอารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้นบ้าง แล้วมาปรุงเป็นตัณหา-ของกู; นี่เรียกว่าคนซุกซน. ที่นี้ระวังให้ดีทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย **ต้องมีสติสัมปชัญญะ** ต้องท่องให้ว่า : **สติสัมปชัญญะนี้เป็นเครื่องสกัดกั้นกระแสแห่งกิเลส, หรือทางมาแห่งกิเลส อันเป็นการปรุงแต่งให้เป็นกิเลสขึ้นมา.**

ถ้าเรา ฝึกสติเท่าไร ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสก็จะน้อยลงไปเท่านั้น; นี่มันเป็นของแก้กัน, มันเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน. ถ้าเราปล่อยให้ขาดสติบ่อย ๆ บ่อย ๆ เท่าไร; ความเคยชินแห่งการเกิดของกิเลสก็จะเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น. ฉะนั้น ขอให้อยู่ด้วยสติทุกลมหายใจเข้าออก อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : สพุทฺธถ สํวโต ภิกฺขุ สพุทฺธกฺขา ปมฺจุจฺติ - ท่านหมายความว่าถึงขั้นนี้. สพุทฺธถ สํวโต - คือมีสติอยู่ทุกกรณี ทุกอิริยาบถ ทุกเรื่อง ทุกราว กิเลสเกิดไม่ได้; จนในที่สุด

เกิดมีความเคยชินไปในทางที่จะไม่เกิดกิเลส; นั้นแหละคือความสงบรำงับ ที่เป็นเครื่องหมายของนิพพาน.

ทั้งหมดนี้มันเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับตถังคิณิพพาน แม้แต่ชาวบ้านที่เป็นสมรวาสก็จำเป็นที่จะต้องมีความรู้เรื่องนี้ และมีการปฏิบัติเรื่องนี้.

ทบทวน อีกนิตหนึ่งว่า : ต้องมีชีวิตอยู่อย่างบูชาอุดมคติ; ว่า ทำงานเพื่องาน, เพื่องานบริสุทธิ์, เพื่อถูกต้อง, เพื่อเป็นธรรม. เป็นคนซื่อถือพระเจ้า ใครจะว่าโง่งเงาแต่ปุบปลาก็ช่างหัวมัน; แล้วต้องบูชาการที่ได้ทำหน้าที่ที่บริสุทธิ์ ; แล้วต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ในทางบรรยาการที่ดี การกินการก็ดี บุคคลที่จะคบหาสมาคมที่ดี; แล้วต้องเว้นจากอบายมุขทุกอย่าง; มีปรัชญาว่าเรื่องนี้ไม่ยาก เพราะว่า ความว่างจากกิเลส นั้นแหละเป็นพื้นฐานเดิมของจิต. เราระวังนิดเดียวว่า อย่าให้แขกคือกิเลสเข้ามาในบ้านในเรือน; ถ้าเข้ามา ต้องระวัง และให้กลับออกไปเสียตามสมควรแก่เวลา. **นี้เรียกว่าหลักปฏิบัติเกี่ยวกับตถังคิณิพพาน** คือนิพพานประเภทจะฟลุค จะบังเอิญ จะปรากฏ ออกมาให้ชิมลองอยู่เสมอ ๆ เรื่อย ๆ ไปจนตลอดชีวิตที่นี้และเดี๋ยวนี้ คือในชาตินี้.

วิธีปฏิบัติ เพื่อวิกัมมณนิพพาน

ที่นี่จะได้พูดกันถึง วิกัมมณนิพพาน นิพพานที่ต้องบังคับเอาด้วยกำลังจิต. นี่มีลักษณะและวิธีปฏิบัติที่จะได้พิจารณากันต่อไปเป็นเรื่องที่ ๒.

วิกัมมณนิพพาน แปลว่านิพพานที่เกิดมาจากการบังคับหรือควบคุมหรือข่มจิต. พอเราบังคับควบคุมคือข่มจิตได้ ก็จะมีภาวะของวิกัมมณนิพพานเกิดขึ้นปรากฏขึ้น แก่จิตนั้น เป็นรสชาติอย่างเดียวกัน คือไม่มีความทุกข์ว่าง จากกิเลส ว่างจากความทุกข์; มีชื่ออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า **ทิวฐธรรมนิพพาน**. **ทิวฐธรรม** แปลว่า ในธรรมอันตนเห็นแล้ว, **ทิวฐธรรมนิพพาน** ก็แปลว่า **นิพพานที่ตนได้เห็น ได้รู้สึกด้วยตนเองเดี๋ยวนี้ที่นี้** ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น; นี้เรียกว่า**ทิวฐธรรมนิพพาน**.

มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อมในสิ่งนี้, มีเจตนาที่จะทำสิ่งนี้ขึ้น; แล้วก็ควบคุมสิ่งนี้ไว้ตามความประสงค์ของตน. นี่คือการวิกรมกนิพพานเท่าที่จะปฏิบัติได้.

หลักปฏิบัติ คือ ๑. เราจะ **ต้องรู้จักทำจิตให้เป็นสมาธิ จะใช้แบบไหนก็ได้.** ถ้าจิตถึงขนาดที่เป็นสมาธิแล้ว ก็ย่อมให้เกิดทิวฐธรรมนิพพาน หรือทิวฐธรรมสุขนี้ ในระดับใดระดับหนึ่งได้ทั้งนั้น. ถ้าเป็นสมาธิเฉียด ๆ ก็ทำให้เกิดความสุขแบบลักษณะเฉียด ๆ หรือชั่วเวลาที่ยึดเฉียด ๆ อยู่. ที่นี้ถ้าสมาธิมันแน่นแฉกก็มีสุขอย่างแน่นแฉก.

ข้อนี้ขอให้ทุกคนระลึกดูให้ดีถึงคำว่า : **อกาลโก ; สนทิวฐโก อกาลโก เอหิปสฺสโก** นี่ซึ่งเป็นคุณสมบัติของพระธรรมที่เราสวดอยู่เสมอ เมื่อสวด อิติปิโส ฯ ในบทพระธรรม : **สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม สนทิวฐโก อกาลโก เอหิปสฺสโก** ฯลฯ คำว่า **อกาลโก** นั้นแหละสำคัญที่สุด; แปลว่าไม่จำกัดเวลา คือว่ามันไม่เนื่องกับเวลา; หมายความว่าปฏิบัติเมื่อไรเป็นผลเมื่อนั้น. ฉะนั้นการปฏิบัติที่เราปฏิบัติลงไปเมื่อไร จะมีผลเป็นนิพพานเมื่อนั้น; หากแต่ว่าในขั้นตัวอย่างในขั้นเล็กน้อยหรือขั้นซิมลง หรือขั้นต้น ๆ ขั้นที่ยังเปลี่ยนแปลงได้.

๒. เราปฏิบัติพระธรรมในพระพุทธศาสนาในขั้นศีล, แม้ในขั้นศีล **ชั้นทาน** ชั้นอะไรก็ตามเกิด; ต้องได้รับความเย็นอกเย็นใจเป็นนิพพาน. อย่าเข้าใจว่าไปรอดที่สุดทำถึงขั้นสูงสุด จึงจะได้รับรสของนิพพาน. ขอให้ถือเป็นหลักว่า การลงมือปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาขั้นใดขั้นหนึ่งเมื่อไร; จะมีผลที่เป็นนิพพานเกิดขึ้นเมื่อนั้น. หากแต่เขาไม่เรียกว่านิพพานกัน และเขาไม่มองด้วยซ้ำไป ไม่มองผลอันนี้ด้วยซ้ำไป.

เช่นว่ามีการให้ทาน; **ให้ทานถูกวิธี** เป็นไปอย่างถูกต้อง บริสุทธิ์ ก็มี **ความเย็นใจ** กำจัดทุกข์คือความวุ่นวาย กระวนกระวาย เพราะความตระหนี่เป็นต้นเสียได้. ทธส่นนี้ออกไปเท่าไร; ความเย็นใจอย่างนิพพานก็มีขึ้นมา. นี่เป็นอกาลโก คือทันควัน, ปฏิบัติเมื่อไร มีผลทันควันเมื่อนั้น; ปฏิบัติธรรมะในพุทธศาสนานี้เมื่อไร, มีผลเป็นนิพพานระดับใดระดับหนึ่งทันควัน ขึ้นมาที่นั่น เรียกว่าอกาลโก.

หรือว่า รักษาดีอย่างเดียว; ถ้า **รักษาศีล** จริง ถูกต้องจริง **เป็นศีลจริง เป็นอริยกัณฑ์ศีล** คือศีลที่พระอริยเจ้าชอบใจจริง ๆ แล้ว; ก็มีนิพพานคือความเย็นใจ ปราศจากทุกข์เกี่ยวกับความทุกข์; แล้วก็มีแต่ความเย็นใจ ซึ่งเป็นนิพพาน **เป็นอกาลิโก** ทันควันที่นั่นเมื่อนั้น คือเมื่อลงมือปฏิบัติศีลนั่นเอง ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว ไม่ต้องรอแม้แต่วันหลัง, ไม่ต้องรอแม้แต่ชั่วโมงหลัง; คือในทันทีที่มีการปฏิบัติธรรมะนี้ จะขจัดทุกข์ที่เป็นความร้อนออกไป มีความเย็นเกิดขึ้นแทน. นี่คำว่า **อกาลิโก** - ไม่จำกัดกาล, เป็นของชั่วเวลาที่เรปฏิบัติตามอำนาจ ตามกำลังของการปฏิบัติ. ฉะนั้นมันสิ้นสุดได้ เช่นผลของทานสิ้นสุดได้ ผลของศีลสิ้นสุดได้; ฉะนั้นเรา **ต้องปฏิบัติเรื่อยไป** ที่เรียกว่า ภาวิโต พหุลีกโต -ทำให้มากทำให้ชำนาญ ทำให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป. เมื่อเป็นอย่างนี้ ผลของมันก็เนื่องกันไปได้ไม่ขาดตอน, แทนที่จะเป็นชั่วขณะ กลายเป็นติดต่อ ๆ กันไปไม่มีขาดตอน.

นี่คือว่าสุขในทิฏฐธรรม หรือว่าพระนิพพานในทิฏฐธรรม คือความเย็นใจ ที่เราจะได้เดี๋ยวนี้ที่นี้, ในทิฏฐธรรม; เพราะอำนาจที่เราจัด เราทำ; ไม่ใช่ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติ แล้วมันก็พลุกเอง. เดียวนี้เราต้องจัด เราต้องทำ แล้วต้องทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ด้วยเจตนา ด้วยการระวังสังวร ด้วยการควบคุม อย่างที่เรียกกันว่ากฎวิธี ถูกเทคนิคทางจิต ทางวิญญูณ; อย่างนี้จึงจะได้ผล.

มรรค ผล นิพพาน ในขั้นชิมลองเป็นอย่างที่กล่าวมานี้. เมื่อเราให้ทานก็ดี, เมื่อเรารักษาศีลก็ดี, นับว่าเป็นการบรรลุ มรรค ผล นิพพานในขั้นชิมลอง ในขั้นที่เป็นกุปปธรรม กลับเปลี่ยนย้อนหลังไปได้ ถ้าเราไม่รักษาไว้ให้ได้; ฉะนั้นเราต้องรักษาไว้ให้ได้ ให้นิพพานคงอยู่ แล้วชิมลองเรื่อยไป.

ประโยชน์ของการชิมลอง นั้นมีมาก คือ ทำให้เราเพิ่มความแน่ใจเพิ่ม กำลังใจ เพิ่มความปรารถนา มากขึ้น; เพราะเรารู้แล้วว่า เราได้ชิมของที่ถูกต้องแล้ว แน่แน่นอนแล้ว; เราก็ทำให้มันมากขึ้นเท่านั้น. ทิฏฐธรรมสุข เกิดขึ้นได้ทันตาเห็น ได้จริงนี่ เป็นพวกประเภทนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้; เพราะการจัดการทำ

ของเรา โดยอาศัยบทว่า “อกาลิโก” , เป็นกฎของพระธรรม ของธรรมชาติว่า **ถ้าทำลงไปทันที ก็ได้ผลทันที ไม่ต้องรอ.** เกี่ยวกับจิตใจของบุคคลนั้นเป็นอย่างนี้; ส่วนที่เกี่ยวกับผลทางสังคมนั้น เราไม่เอามาพูดในที่นี้ มันเป็นคนละเรื่องกัน.

๓. ที่นี้ที่สูงขึ้นไป ถ้า **ปฏิบัติถึงขั้นสมาธิ** มันก็มีผลเป็นวิกขัมภณนิพพาน **เต็มรูปขึ้นมา,** ปฏิบัติให้เป็นอัปปนาสมาธิ ตามหลักของอานาปานสติที่ได้เคยพูดกันมาอย่างละเอียดแล้ว โดยเฉพาะอานาปานสติขั้นที่ ๔ ทำกายสังขารให้รำงับอยู่หายใจออก - หายใจเข้านี้. ถ้าทำอยู่อย่างนี้ จะเต็มไปด้วยวิกขัมภณนิพพาน, เป็นนิพพานตัวอย่าง เป็นนิพพานซึมลง, ขอให้ไปสัมผัสความเข้าใจความจำเอาจากเรื่องอานาปานสติในขั้นที่ ๔ ซึ่งได้อธิบายอย่างละเอียดแล้วในภาคมาฆบูชา.

ถ้าหากว่าบางคนไม่สามารถทำจนถึงขั้นอัปปนาสมาธิ หรือไม่ประสงค์ถึงขนาดนั้น ก็ทำอุปจารสมาธิ; แต่ให้เป็นสมาธิที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอนก็ได้เหมือนกัน. ไม่ถึงฌานแต่เป็นสมาธิ แล้วก็มีปิติปราโมทย์ก็ได้เหมือนกัน; เพราะพอใจในการทำได้ดีสำเร็จ; มันก็เป็นทิวสุธรรมสุข ทิวสุธรรมนิพพานได้เหมือนกัน.

ในการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้เอง ได้พูดถึง ทิพยวิหาร พรหมวิหาร อริยวิหาร สุนทรียวิหาร; แล้วก็ **เรื่องพรหมวิหาร** นั้นแหละ เป็นเรื่องอยู่ในวิสัยที่จะปฏิบัติกันได้ทั่ว ๆ ไป; แล้วได้อุปจารสมาธิถึงขนาดเต็มที่ ที่จะมีความสุข มีความเย็นใจ. เรามีชีวิตแน่วแน่อยู่ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ความร้อนใจ ความรบกวนจิตใจบางอย่าง เกี่ยวกับความกลัว เกี่ยวกับอะไรต่าง ๆ นั้นถูกขจัดออกไป; ก็มีความเย็นเป็นนิพพานตามแบบนี้ได้. นี่เรียกว่าอาศัยอัปปนาสติสมาธิก็ได้ อาศัยอุปจารสมาธิก็ได้ โดยหลักที่ว่าปฏิบัติธรรมเมื่อใดมีผลเมื่อนั้น; เรียกว่าเราสร้างนิพพานได้ อย่างน้อยเป็นนิพพานชั่วขณะที่เราปฏิบัติได้.

ที่นี้ **เพื่อการปฏิบัติได้** อยากจะขอแนะเรื่องที่ยังไม่เคยพูด; เรื่องทำอานาปานสติ เรื่องพรหมวิหาร อย่างไร นี่พูดแล้ว จะไม่พูดอีก. เรื่องที่ไม่เคยพูด เช่นเรื่องที่เราควรจะทราบที่เป็นความลับ **เกี่ยวกับเคล็ดลับหรือความลับของจิต.**

ก. **เคล็ดลับของจิต** เช่นว่าเรา **จะต้องรู้ว่า จิตนี้เป็นสิ่งที่รู้สึกอะไรได้ แต่เพียงอย่างเดียว ในขณะเดียว**; คือว่าจิตของคนนี้ จะรู้สึกต่ออะไรได้เพียงอย่างเดียวสำหรับในขณะเดียว; จะรู้สึกสองเรื่องไม่ได้. นี่เป็นเคล็ดลับสำคัญ ที่เราจะต้องทำให้ถูกต้องตรงกับลักษณะหรือธรรมชาติของมัน. ถ้าเราเข้าใจเคล็ดนี้แล้วจะช่วยให้ทำงานขึ้น; ถ้าเราไม่เข้าใจ จะทำให้ลำบากมากขึ้น, ให้อารมณ์นี้มันมีจิตเดียว จะรู้อารมณ์ได้เพียงอย่างเดียว ในเวลาเดียว.

ที่ชาวบ้านเขาพูดว่า “สองจิตสองใจ” นั้น พูดตามภาษาชาวบ้าน แล้วก็มีความหมายอย่างอื่น. คนเราจะมีสองจิตหรือสองใจ **พร้อมกันในคราวเดียวไม่ได้**; จะต้องมียิตเดียว, แล้วก็ต้องรู้อารมณ์เพียงอย่างเดียว, ในขณะเดียว หรือในเวลาเดียว. ถ้าจะเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่นก็ต้องในขณะอื่น; ต้องเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่นแม้ว่าจิตดวงนั้น. แต่ตามภาษาธรรมะเขาไม่เรียกว่าจิตดวงนั้น; ถ้าจิตเปลี่ยนอารมณ์เป็นอย่างอื่น เป็นเรื่องอื่นแล้ว เขาก็เรียกว่าจิตดวงอื่น. ในที่นี้หมายความว่า จิตนั้นมีเพียงดวงเดียว; แต่เปลี่ยนได้หลาย ๆ อย่าง เป็นจิตดี จิตชั่ว จิตโลภ จิตโกรธ จิตหลง จิตอะไรก็ตาม มาจากจิตดวงเดียวแต่เปลี่ยนไปได้หลาย ๆ อย่าง.

ข. **มีความลับต่อไปว่า ถ้าอารมณ์อันหนึ่งใหญ่กว่าแล้ว ก็ย่อมข่มอารมณ์ที่เล็กกว่า.** คำว่า “อารมณ์” ในภาษาพุทธศาสนา ไม่เหมือนกับคำว่า อารมณ์ ในภาษาชาวบ้าน หรือภาษาต่างประเทศ.

คำว่า **อารมณ์ในพุทธศาสนา** หมายถึงสิ่งที่จิตจะเข้าไปกำหนดรู้ นั้น เรียกว่า อารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; และอารมณ์ กล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์นั้นแหละ คือตัวสิ่งที่จะถูกกำหนด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เรียกว่าอารมณ์. ที่นี้ที่มาเป็นอารมณ์ที่รู้สึกอยู่ภายในใจก็เรียกว่าธรรมารมณ์; แม้ว่าที่แรกมันจะเข้ามาทางตา เป็นรูปารมณ์ ทางหูเป็นสัททารมณ์ ฯลฯ อะไรก็ตามใจ แต่ในที่สุดมันมาปรุงเป็นความรู้สึก

เป็นสัญญา เป็นอะไรอยู่ข้างใน เรียกว่าธัมมารมณ์; แล้วสิ่งที่เรียกว่าธัมมารมณ์นี้ ทำหน้าที่มากกว่าอย่างอื่น.

ที่นี้ อารมณ์ไหนใหญ่ มันจะขัดอารมณ์เล็ก ไม่ให้เกิด ไม่ให้เข้ามา หรือให้มันออกไปได้. อารมณ์ที่เกิดจากของรัก จะแรงกว่าอารมณ์ที่เกิดมาจากของ ธรรมดา. ฉะนั้นเมื่อเรามีอารมณ์รัก มาจากวัตถุของรัก ครอบงำอยู่ในจิตใจแล้ว มันก็ขัดอารมณ์อื่นออกไปได้. เหมือนกับชายขี้หญิงขี้อะไรก็ตาม อาจจะนัดพบกันในป่าช้าก็ได้. ตามธรรมดาเขาก็ไม่อยากจะเข้าไปในป่าช้า เพราะกลัวผี ; แต่ถ้า อารมณ์ที่ใหญ่กว่าครอบงำ คืออารมณ์รัก เขาก็ลืมกลัวผี อาจไปนัดพบกันที่ป่าช้าก็ได้ โดยไม่มีกรกลัวผี; เพราะว่ามีอารมณ์ใหญ่ครอบงำอำนาจของอารมณ์เล็ก; อย่างนี้เป็นตัวอย่าง.

เรื่องน่าขัน อาตมาเองเมื่อเป็นเด็ก ๆ ก็เคยใช้เคล็ดลับอันนี้ เมื่อจะผ่าน ป่าช้า เมื่อจะผ่านต้นโพธิ์ใหญ่มีดครีมนั้น ลงไปที่ชายคลองที่มีส้วมสาธารณะ ดึก ๆ เช่นนี้ ต้องมีพิธีรีตองมาก จะผ่านต้นโพธิ์ดำครีมนั้นออกไปที่ริมคลอง ที่ส้วมนั้น ต้องนึกถึง ปลากัด; ปลากัดที่เลี้ยงไว้ตอนกลางวัน สวยอย่างไร, ส่งใจไปอยู่ที่ปลากัด, แล้วเดินผ่านต้นโพธิ์ ไปถึงที่โล่งที่แจ้ง ที่ริมคลอง ไปที่ส้วม; พอตอนกลับมาบ้านก็ทำ อย่างนั้นอีกทีหนึ่ง. นี่เราไม่มีปัญญา ไม่มีความรู้ที่จะทำสมาธิอะไรให้หมั่นได้; แต่นึกถึงปลากัดแล้วก็หายทุกที. นี่แหละเป็นเคล็ดลับเกี่ยวกับทางจิตทางใจว่า ถ้า **อารมณ์อันไหนใหญ่กว่าจะข่มอารมณ์อันเล็กได้**; เราชอบปลากัดมากกว่ากลัวผี นี่มันเลยข่มกันได้.

นี่ไม่ใช่เรื่องไร้สาระหรือสำคัญอะไรนัก เป็นเรื่องที่บอกให้รู้ว่าอารมณ์ใหญ่ หรือ มหันตารมณ์ หรือ อติมหันตารมณ์ นี้ ย่อมไปครอบงำกำลังของอารมณ์เล็ก ที่เรียกว่า ปริตตารมณ์ หรือ อติปริตตารมณ์ ; แล้วก็เอาเคล็ดลับอันนี้ ที่จะสร้างอำนาจ กำลังอะไรขึ้นมาอย่างหนึ่ง สำหรับขจัดทุกข์ ที่เราไม่ต้องการ คือความร้อใจ ความ กระวนกระวายใจ ความรบกวนของจิตอะไรที่เราต้องการนั้น. เราก็สร้างอารมณ์ ที่เหนือกว่า ตะเพิดอารมณ์ที่ไม่ต้องการนี้ออกไป. แล้วทุกคนก็ได้ใช้อยูอย่างนั้น

แต่ไม่รู้สึกละเอง; เราทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี่ เคยใช้ความลับอันนี้ เคยใช้กฎเกณฑ์อันนี้ แต่แล้วก็ไม่สนใจ.

ยกตัวอย่างเช่น พุทธานุสสติ ระลึกรู้ถึงพระพุทธรูปแล้ว ก็หายกลัวผีอย่างนี้. ถ้าเราสามารถทำได้ พุทธานุสสตินั้นจะเป็นอารมณ์ที่ใหญ่กว่า, ใหญ่กว่าอารมณ์ที่กลัวผี; พุทธานุสสติก็จัดการความกลัวผีออกไปได้. แม้ที่สุดแต่ถ้ามีความเชื่อในเครื่องราง พระเครื่อง พิสมรอะไรต่าง ๆ ที่มาแขวนอยู่ที่ตัวนี้. ถ้าสร้างอารมณ์ใหญ่ขึ้นมาได้ ก็จะสามารถจัดการความกลัวผีขึ้นมาได้, หรือจะจัดอะไรบางอย่างได้อีกหลายอย่าง; ไม่ใช่ว่ามันไม่มีอะไร. มันมีอะไร แล้วก็อาจใช้ได้ในทางที่ผิด เป็นไปได้ทั้งทางที่ถูก เป็นไปได้ทั้งในทางที่โง่งมง่าย และเป็นไปได้ทั้งในทางที่ฉลาด; ฉะนั้นต้องรู้จักให้ดี ๆ กำลังของสมาธินั้นใช้ได้ทุกอย่าง ในทางทุจริตก็ได้ สุจริตก็ได้; กำลังนี้มีแรงมาก เราต้องเอามาใช้ในทางที่ถูกต้อง.

เมื่อกำลังของสมาธิ นั้นเอง สามารถ **ข่มสิ่งที่เรียกว่าทราธา** คือสิ่งที่รบกวนใจนี้ให้หมดกำลังไป หรือให้ดับไปได้; เราก็รู้สึกเป็นสุข. ความร้อนดับไปเมื่อไร ก็เป็นความเย็น เป็นนิพพาน เกิดขึ้นที่นั่นและเมื่อนั้น. ทีนี้ถ้าเราบังคับจิตใจให้เป็นสมาธิอยู่ได้ตลอดเวลาเพียงเท่าใด; เราก็มีความสุขอยู่ตลอดเวลาเพียงเท่านั้น.

ตรงนี้ต้องเข้าใจไว้ด้วยว่า แม้แต่ **ความรู้สึกที่เป็นสุข** เอง ก็เป็นทราธาด้วยเหมือนกัน; แต่มันละเอียดอ่อนจนไม่รู้สึกละเป็นทุกข์. ฉะนั้นเราเอาทราธานิดที่เป็นสุขไว้ก่อนก็แล้วกัน; แม้ยังไม่เด็ดขาด ยังไม่เป็นอกุปปกรรมก็จริง; แต่มันไม่รบกวนเรามาก, หรือว่าเราพอทนได้, หรือว่าเราพอสบาย, เราก็เอาอย่างนี้ไว้ก่อน. ฉะนั้นสรุปความว่า **ทุกคนจงพยายามทำสมาธิแบบใดแบบหนึ่ง วิธีใดวิธีหนึ่งเท่าที่ตนจะทำได้ ก็จะจัดการทราธานิดที่ร้าย ๆ ออกไป; ขจัดความรบกวนจิตที่ร้าย ๆ ออกไป; เหลือแต่ที่มันไม่รบกวนมาก กระทั่งไม่รบกวน กระทั่งละเอียดอยู่** แม้จะเป็นความรู้สึกเฉย ๆ อยู่ ก็ยังดี.

การปฏิบัติเช่นนี้เป็นบันได สำหรับจะได้ก้าวไปสู่คุณธรรมที่สูงขึ้นไป เป็นพวกสมุจเฉตนิพพาน. เมื่อมีความเคยชินในตถังคณิพพาน ในวิกขัมภนนิพพาน อยู่เสมอ ๆ แล้ว จะมีความเชื่อในพระธรรม เพราะเป็นสันติภูมิสูงขึ้นมา; แล้วรู้ว่านี้เป็นสุขแน่ ๆ ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น. ศรัทธาในพระธรรมก็เพิ่มมากขึ้น, ความเพียรก็เพิ่มมากขึ้น, การปฏิบัติก็ก้าวหน้าไปตามทางของพระนิพพานที่แท้จริงยิ่งขึ้น; ฉะนั้น เราอย่าละเลย แม้แต่เป็นเรื่องตถังคณิพพาน หรือวิกขัมภนนิพพาน.

วิธีปฏิบัติ สมุจเฉตนิพพาน

เอาละที่นี้มาถึง **เรื่องสมุจเฉตนิพพาน** เป็นเรื่องสุดท้าย มีลักษณะและวิธีปฏิบัติอย่างไร? อย่างลืมนึกว่าตถังคณิพพาน หรือวิกขัมภนนิพพานนั้น เราสร้างให้เกิดได้เหมือนกับว่าอยู่ในอำนาจเรา; **แต่สมุจเฉตนิพพานนี้เราทำให้ปรากฏ; คล้ายกับว่าเราต้องยอม, ยอมทุกอย่างที่จะไปทำตามกฎเกณฑ์อันนั้น** แล้วให้ปรากฏเหมือนกับพระเจ้าโปรดยุติอย่างนั้น. เมื่อนิพพานบังเกิดขึ้น อาศัยความบังเอิญเป็นปัจจัยสำคัญ; และนิพพานบังเกิด อาศัยการบังเกิดจิตเป็นส่วนสำคัญ; ส่วนนิพพานเด็ดขาดหรือ **สมุจเฉตนิพพานนี้ อาศัยรากฐานคือนิพพิทาและวิราคะ** นี่เป็นเรื่องของปัญญา. นิพพิทาคือความเบื่อหน่าย วิราคะคือความคลายกำหนด. ถ้าไม่สร้างนิพพิทาหรือวิราคะให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็ยังไม่มีหวังที่จะมีนิพพานที่แท้จริงชนิดนี้.

นิพพิทาแปลว่าความเบื่อหน่าย, วิราคะแปลว่าความคลายกำหนด, ตัวหนังสือหมายความว่าอย่างนี้; แต่ความจริงมันมากกว่านั้น. **นิพพิทาที่แปลว่าความเบื่อหน่ายนี้ก็ไม่ถูก;** แต่เราไม่รู้ว่าจะแปลว่าอย่างไรกัน ก็แปลว่าความเบื่อหน่าย. มันมีลักษณะเป็นขนาดความเบื่อหน่าย แต่เป็นความเบื่อหน่ายที่พิเศษหรือสูงขึ้นไป. ความเบื่อหน่ายของชาวบ้านตามธรรมดาเบื่อหน่ายเพราะซ้ำ ๆ ซาก ๆ แล้วก็เอือมระอา; เช่นอยู่กันจำเจ แล้วเกลียดหน้ากันขึ้นมามาก, หรือกินทุกวันอย่างนี้ แม้อร่อยวิเศษอย่างไร ไม่เท่าไรมันก็เบื่อ; **อย่างนี้ไม่เรียกว่านิพพิทาในทางธรรม.**

นิพพิทาในทางธรรมหมายความว่า มารู้ข้อเท็จจริงทีหลังว่า อ้าว! นี่มันเป็นอันตราย นี่ แล้ว ก็เบื่อไม่รักอีกต่อไป. ก่อนนี้หลังรัก แล้วต่อมารู้ว่า อ้าว! มันเป็นขบถ หรือว่ามันเป็นอันตรายจึงเลิกรัก. อุปมาเรื่องนี้ที่เขียนเป็นภาพปริศนาธรรมในโรงหนังของเรานี้ก็มีอยู่ภาพหนึ่ง : คือภาพผู้หญิงซึ่งเป็นภรรยาของบุรุษคนหนึ่งซึ่งเขาเคยหลงรัก; ต่อมาเขารู้ว่าเป็นคนไม่ดี ทำชั่ว เขาก็เฉย; คือเลิกถือว่า เป็นภรรยา. อย่างนั้นเรียกว่านิพพิทาในที่นี้.

นิพพิทาในที่นี้ แปลว่าเฉยได้ ไม่ใช่รำคาญ และ ไม่ใช่โกรธ ถ้าว่าไปโกรธ ไปเกลียด ไปรำคาญอะไรนั้น ไม่ใช่ นิพพิทาในกรณีนี้. นิพพิทาของชาวบ้านต่างหากที่โกรธ หรือเกลียด หรือเบื่อ หรือรำคาญ; แต่ถ้านิพพิทาในทางธรรมหมายถึงเฉย. เปื่อในที่นี้ คือมันสลัดความรัก ความยึดถือ ความห่วงหา หรือความอะไรออกไป แล้วก็เป็นการเฉย ไม่ทำอันตรายผู้นั้น; ไม่ต้องถึงกับฆ่าตัวตาย การฆ่าตัวตายนั้นมันเป็นนิพพิทาเทียม; เปื่อ หรือเกลียดจนฆ่าตัวเองตายนั้น เป็นนิพพิทาเทียม. นิพพิทาแท้นั้นเฉยได้ด้วยปัญญา; ไม่ใช่ความเอือมระอารำคาญ เพราะซ้ำซาก เพราะไม่ถูกอกถูกใจ.

เดี๋ยวนี้เราต้องอาศัยนิพพิทาเป็นรากฐานของนิพพานประเภทเด็ดขาด จะเรียกว่านิพพิทา หรือเรียกว่า วิราคะก็ได้เหมือนกัน. วิราคะแปลว่า ความคลาย ออกจากออกจากความยึดมั่นถือมั่น ; นิพพิทา คือ ความเบื่อ เมื่อเบื่อก็คลายออก. มันเป็นอัตโนมัตติ คือมันจะทำหน้าที่ติดต่อกันไป หรือเนื่องกันไป พอเบื่อน่ายาก็คลายกำหนด; ฉะนั้นจะไปเรียกตรงนิพพิทาก็ได้ จะไปเรียกตรงวิราคะก็ได้. สมุจเจตนิพพานมีรากฐานอยู่ที่นิพพิทาและวิราคะ ถ้าสองอย่างนี้ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งไม่เกิดแล้ว ก็ไม่มีหวัง.

ที่นี้นิพพิทาก็มีได้จากหลายทาง อย่างเดียวกับที่เคยพูดมาแล้วเรื่องสัมมาทิฐิว่า นิพพิทาเบื่อน่ายนี้ต้องมาจากสัมมาทิฐิ คือ เห็นจริง เห็นแจ้ง เห็นถูกต้อง จึงเกิดเบื่อน่าย. เพราะฉะนั้นนิพพิทานี้ มาจากอนิจจตา คือเห็นความไม่เที่ยง

แล้วเบื่อหน่ายก็ได้, แล้วก็เพื่ออนิมิตตนิพพาน. นิพพิทา มาจากเห็นทุกข์ เห็นความทุกข์ทรมานก็ได้ ก็เป็น อับปณิหิตพพาน. นิพพิทา มาจากเห็นอนัตตาก็ได้ ก็เป็น สุตญญัตตนิพพาน.

ที่เรียกว่า “อนิมิต” หมายความว่า ไม่มีที่กำหนด, ไหลเรื่อย, เปลี่ยนเรื่อย. ที่เรียกว่า อับปณิหิตะ นี้ ไม่มีที่ตั้งตรงไหนที่จะเข้าไปเอา ให้เป็นสุขได้. ที่เรียกว่า สุตญญตะ ก็หมายความว่า วางไปเสียทั้งหมด.

ความเบื่อหน่ายมาจาก เห็นความไม่เที่ยง ของสิ่งทั้งปวงก็ได้, ความเบื่อหน่ายมาจาก เห็นความทุกข์ทรมาน ในสิ่งทั้งปวงก็ได้, ความเบื่อหน่ายมาจากเห็น อนัตตา ไม่มีตัวตนที่แท้จริงที่ตรงไหนอย่างนี้ก็ได้.

นี่ เป็นเรื่องของปัญญา ที่เพียงพอ จึงจะเกิดความเบื่อหน่าย แล้วคลายกำหนด. เอาไปเปรียบเทียบกับกันดู : นิพพานอย่างแรกเป็นนิพพานบังเอิญ มาจากความบังเอิญ, นิพพานที่สองมาจากการบังคับจิต แล้วก็เป็นเรื่องของสมาธิบังคับ, ส่วนอันที่สามนี้ เป็นเรื่องของปัญญา, ฉะนั้น การที่จะกำจัดความร้อน มันก็กำจัดได้ต่างกัน หรือสูงกว่ากัน; เดี่ยวนี้ อาศัยกำลังของปัญญา มันจึงกำจัดธรรมดา คือความรบกวนใจได้มากกว่า, คือแปลกออกไปกว่า ฉะนั้น จึงกำจัดความทุกข์ส่วนละเอียดส่วนที่ยังเหลืออยู่นั้นให้หมดไปอีกทีหนึ่ง.

หลักปฏิบัติ นิพพาน สำหรับคนทั่วไป

ต่อไปจะพูดถึง หลักปฏิบัติสำหรับคนทั่วไป แม้ที่เป็นชาวบ้าน เป็นชาวไร่ชาวนา ก็มีหลักเกณฑ์สำหรับปฏิบัติ เพื่อบรรลุผลอันนี้อยู่ในไว้ในนานั้นเอง. เพราะเมื่อเราทำอะไรอยู่ เราก็มีความรู้สึกคิดนึกได้; แล้วเราจึงดูจากความรู้สึกอันนั้น. จะใช้คำว่า จงพยายาม ๆ ที่สุดที่จะมองเข้าไป, มองดูจากความรู้สึกที่รู้สึกอยู่ในใจนั้น. อย่าไปดูหนังสือ อย่าไปฟังใครพูด. จงดูเข้าไปที่ความรู้สึกที่กำลังเป็นอยู่ มีอยู่ รู้สึกอยู่ ในจิตใจ ให้เห็นออกมาจากข้างในนั้น : ให้เห็นความ

นำเอือมระอาของตัวกู - ของกู ความเกิดขึ้นแห่งตัวกู - ของกู ที่เกิดแล้วเกิดอีกอยู่
ในใจ วันหนึ่งหลาย ๆ หน; มันเกิดอหังการ มมังการ เป็นตัวกูบ้าง เป็นของกูบ้าง
วันหนึ่งหลาย ๆ หน; เกิดทีไร เป็นทุกข์ทุกที ร้อนทุกที เป็นฝันเป็นไฟทุกที.

ตัวกูที่เป็นกิเลสที่เป็นเหตุให้ไม่ยอมใคร เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่น เข้ามา
ไว้นี้ให้เห็นว่า มันนำเอือมระอา เหลือประมาณ. แต่ถ้าเราไม่เคยศึกษา ไม่เคยสังเกต
อันนี้แล้ว, ก็ไม่รู้จะไปดูที่ไหนเหมือนกัน. ฉะนั้น ต้องดูว่าวันหนึ่งคืนหนึ่ง มันเกิด
ความรู้สึกที่เป็นความเห็นแก่ตัว เป็นตัว แล้วก็ร้อนเป็นฝันเป็นไฟทุกทีไปนี้ ก็ครั้ง?
ก็หน? อย่างไร? จากอะไร? ดูอย่างนี้เสมอ มันจะเกิดความเอือมระอา; แม้เป็น
ชาวไร่ชาวนาก็ได้, เดียวมันจะเห็นต่อไป ถึงความไม่มีอะไร ที่น่าเอนาเป็น คือ
ไม่มีอะไรที่น่ายึดมั่นถือมั่น ด้วยความเอาความเป็น.

นี้ต้องเข้าใจให้ดี ต้องฟังคำพูดให้ดี ; “ไม่มีอะไรที่น่าเอนา” นี้พูดอย่าง
นี้ก่อน; หมายความว่าไม่มีเงิน ทอง วัว ควาย ช้าง ม้า ไร่นา อะไรอันไหน
ที่น่าเอนา. หมายความว่าเราจำเป็นเท่านั้น ที่เราไปเอนาเข้า; ถ้าเราไปเอนาเข้าจริง ๆ
คือ ไปยึดมั่นว่าของกูเข้าจริง ๆ มันมีความทุกข์. เงิน ทอง วัว ควาย ไร่ นา
มันจะมาสมอยู่บนศีรษะของบุคคลนั้น ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน ทั้งหลับทั้งตื่น : มีนา
ก็เป็นทุกข์เพราะนา, มีควายก็เป็นทุกข์เพราะควาย, มีเงินก็เป็นทุกข์เพราะเงิน;
อย่างนี้เพราะมันไปเอนาเข้าจริง ๆ ด้วยจิตใจยึดมั่นถือมั่น.

ทีนี้ ถ้าว่าไม่เอนา คือจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่น มันก็เป็นเหมือนของยืมใช้,
หรือใช้ผัดวันประกันพรุ่งไปที่ จนกว่าจะตาย; ทำนองนี้มันไม่เป็นทุกข์. แล้วก็ใช้ให้
ถูกวิธี มีให้ถูกวิธี จัดการเกี่ยวของให้ถูกวิธีก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. ข้อนี้หมายความว่า
โดยเนื้อแท้มันไม่น่าเอนา; แต่เราไป “มีความจำเป็น” ที่จะต้องเอนา เพื่อให้มีควาย
ไถนา ทำนา กินอาหาร ก็ “จำเป็นที่จะต้องไปเอนาเข้า”; แล้วก็ไปเอนาให้ถูกวิธี
ให้สำเร็จประโยชน์ในเรื่องนี้. ถ้าผิดวิธี มันจะเป็นทุกข์ เป็นนรกทั้งเป็นอยู่ที่นั่น.

สรุปแล้วก็ว่า **ไม่มีอะไรเลยที่น่าเอาอย่างแท้จริง**; ใจอย่าไปเอากับมันเข้า. เราเกี่ยวข้องกับมันไปตามความจำเป็นอย่างนี้ เรียกว่าไม่มีอะไรที่น่าเอา. “เอา” นั้นหมายความว่ายึดมั่นถือมั่นด้วยจิตใจว่าของกู. ถ้าอย่างนี้แล้ว มีเงินก็ต้องเป็นทุกข์เพราะเงิน, มีทองก็ต้องเป็นทุกข์เพราะทอง, มีอะไรก็ต้องเป็นทุกข์เพราะสิ่งนั้น. นี่คือการเป็นทุกข์เพราะ “เอา” : เอานั้นเอานี้มาเป็นของกู. เขาจึงสอนให้ อย่ายึดถือว่าเป็นของตน.

นี่ขอพูดแล้วพูดอีก ซ้ำแล้วซ้ำอีกว่า พวกคริสเตียนเขาก็สอน; พวกพุทธบริษัทอย่าทำตนให้มันเลกว่าพวกคริสเตียน; พูดตรง ๆ อย่างนี้. ในเมื่อพวกคริสเตียนเขาก็สอนว่า : “มีภรรยาก็จะเหมือนกับไม่มีภรรยา, มีทรัพย์สมบัติก็จะเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ, กระทั่งว่าซื้อของที่ตลาดอย่าเอาอะไรมา” . นี่คือการยึดมั่นถือมั่น นี่คือการเอาไปเอาเข้าด้วยจิตใจ แล้วก็จะไม่มีความทุกข์. เมื่อเราเห็นข้อนี้เราก็เห็นว่า **ไม่มีอะไรที่น่าเอา**.

“เอาอะไรเข้า เป็นทุกข์ทันที” เพราะฉะนั้นไปเกี่ยวข้องกับเท่าที่จำเป็น : มีวัว มีนา มีช้าง มีม้า มีเงิน มีทอง ก็ไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ตามหน้าที่ที่จำเป็น . **อย่าให้จิตใจมันเลยไปถึงเอาเป็นของกู นี่มันจะตกนรกที่นั่น**

ที่นี้ที่ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเป็น หมายความว่า “เป็น” ด้วยความยึดมั่นถือมั่นจริง ๆ. ที่มันร้อนเป็นไฟนั่น เพราะมัน “เป็น” เพราะไปยึดมั่นถือมั่น. ถ้ามัน “เป็น” ด้วยความรู้สึกสติสัมปชัญญะ ไม่ยึดมั่นถือมั่น, อย่างนี้เราเรียกว่า **ไม่เป็น, ไม่ได้เป็น ไม่มีอะไรที่น่าเป็น**.

เป็นผิว เป็นเมีย นี่ก็ไม่น่าเป็น สำหรับคนที่เคยมาดีแล้ว เป็นพ่อ เป็นลูก มันก็ไม่น่าเป็น, ไปยึดมั่นถือมั่นในความเป็นผิว ก็มีความทุกข์อย่างผิว, ไปยึดมั่นถือมั่นในความเป็นเมีย ก็มีความทุกข์อย่างเมีย, มีความยึดมั่นถือมั่นเป็นพ่อ ก็มีความทุกข์อย่างพ่อ, มีความยึดมั่นถือมั่นอย่างลูก ก็มีความทุกข์อย่างลูก, เป็นนาย ก็เป็นทุกข์อย่างนาย, เป็นบ่าวก็เป็นทุกข์อย่างบ่าว, เป็นคนรวยก็เป็นทุกข์อย่าง

คนรวย, เป็นคนจนก็เป็นทุกข์อย่างคนจน, เป็นคนแพ้ก็น่าทุกข์อย่างคนแพ้, เป็นคนชนะก็น่าทุกข์อย่างคนชนะ, เป็นคนดีก็ทุกข์ตามแบบคนดี, เป็นคนชั่วก็มีความทุกข์ตามแบบคนชั่ว, เป็นคนมีบุญก็ทุกข์ตามแบบคนมีบุญ, เป็นคนมีบาปก็ทุกข์ตามแบบคนมีบาป, เป็นคนมีความสุข ก็มีความทุกข์ตามแบบของคนมีความสุข.

ฟังแล้วมันน่าขัน : คนมีความสุขก็ทุกข์ตามแบบของคนทุกข์ ; แต่แม้เป็นผู้มีความสุข ก็ยังเป็นทุกข์ ตามแบบของผู้มีความสุข; เพราะคนมีความสุขอย่างไร มันก็มีปัญหาเผชิญหน้าเกี่ยวกับเรื่องเกิด เรื่องแก่ เรื่องเจ็บ เรื่องตาย เรื่องได้ เรื่องเสีย เรื่องแพ้ เรื่องชนะ อยู่แน่นอน; แล้วความสุขอย่างนี้มันเป็นความหมายตามภาษาธรรมดา. เป็นคนแพ้เป็นทุกข์ แต่เป็น คนชนะก็เป็นทุกข์อีกแบบหนึ่ง. ดูให้ดี; อย่าไปยึดมั่นถือมั่นในฝ่ายเป็นคนชนะ ซึ่งมันยอมกันไม่ได้ง่าย ๆ. เดียวนี้ในโลกนี้เขาไม่ยอมกันทั้งหมด; เขายึดมั่นถือมั่นในความเป็นคนชนะ เขายอมกันไม่ได้. รบกันมาปี ๆ ก็ยอมกันไม่ได้; เพราะยึดมั่นในความเป็นคนชนะ.

นี่ขอให้ไปดูดีกว่า ไปยึดมั่นในสิ่งใดเข้าก็จะเป็นทุกข์ คือความร้อนใจ รบกวณใจขึ้นมาทันที ในความเป็นอย่างนั้น : ยึดมั่นในความเป็นสามีในความเป็นภรรยา; ก็ต้องเกิดความร้อนเป็นฟืนเป็นไฟในหน้าที่ของสามีภรรยา. ที่นี้อย่ายึดมั่น แต่ทำไปตามหน้าที่ที่ถูกต้อง, อย่ายึดมั่นว่า “กูเป็น” อย่างนี้ ก็ไม่มีความสุข. แม้ว่าทำยาก, แต่เพราะมีประโยชน์อันสูงส่ง คือความไม่ทุกข์; ฉะนั้น ขอให้พยายามทำ.

นี่สมมติว่าเป็นอะไรก็ให้เป็นอย่างสมมติ อย่าไปยึดถือเข้าจริง ๆ : เป็นผัว เป็นเมีย เป็นพ่อเป็นลูก เป็นนาย เป็นบ่าว เป็นคนเศรษฐี เป็นคนขอทาน เป็นคนแพ้ เป็นคนชนะ เป็นอะไรเรื่อยไปจนกระทั่ง เป็นคนมีบุญ มีบาป มีสุข มีทุกข์; ให้เป็นคนสักว่าสมมติตามที่เขาเรียกกัน; หัวใจของเราอย่าเป็นอะไร.

นี่แหละคือ **เคล็ดลับ**ที่จะให้เกิดสมุจเฉตนิพพาน; มันเปื้อน่าย มันระอาในความเป็นหรือในความเอา, **ไม่**อยากเอาอะไร **ไม่**อยากเป็นอะไร ด้วยความ **ยึดมั่น** **ถือมั่น**; แม้ที่สุดแต่จะไปเป็นก้อนหินก้อนดิน มันก็ไม่ไหวเหมือนกัน; จะไปเป็นต้นไม้ เป็นแมลง เป็นสัตว์เดรัจฉาน มันก็ไม่ไหว; เป็นมนุษย์มันก็ไม่ไหว.

นี้รวมความว่า **อย่าได้มีความโง่ไปรู้สึกว่าเป็นอะไรเข้าด้วยความยึดมั่นถือมั่น**; มันจะทะเลาะวิวาทกันเพราะเหตุนั้น; เพราะยอมกันไม่ได้. มันจะต้องฆ่ากันเพราะเหตุนั้น, แล้วก็ทรมานตัวเองให้ลำบาก. ที่นี้ต่างคนต่างรู้ว่าเราเป็นธรรมชาติกันทั้งนั้น, ตัวเราก็เป็นธรรมชาติ, **อะไรที่เกี่ยวกับข้องกับเราก็เป็นธรรมชาติ, เป็นของธรรมชาติ**; เรียกอีกทีว่าเป็นของพระเจ้า. เราอย่าเป็นเจ้าของสิ่งใด ๆ เลย; ทำตัวเราเหมือนกับคนบังเอิญมาพบสิ่งเหล่านี้เข้าแล้วก็ใช้สอยไป **ยืมเขาใช้ไปอย่างนั้นจนกว่าจะคืนให้เขา**; เหมือนเราเดินทางไปพบศาลาที่พักแรม เราก็ **อาศัยจนกว่าจะหมดความต้องการ แล้วก็เดินต่อไป**; ไม่ยึดครองว่าเป็นของเราอย่างนี้, ให้มีหลักในการเป็นอยู่ในชีวิตนี้ว่าเป็นอย่างนี้เสียเถิด. เราเกิดออกมาในโลกนี้ แล้วก็มึนงงมึนงง ร้อยอย่างพันอย่างที่ต้องเกี่ยวข้องด้วย : ทรัพย์สมบัติ บ้านเรือน เรือกสวน ไร่นา บุตร ภรรยา สามี นานาสารพัดอย่างนี้ **ก็ให้เหมือนกับพบในระหว่างทาง, แล้วก็ผ่านไปให้ดี** อย่างนี้เถิด; แล้วจะมีชีวิตอยู่ด้วยนิพพาน.

รวมความแล้วมาอยู่ตรงที่ว่า มองเห็นว่า **ยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนว่าของตนเมื่อไร เป็นความทุกข์เมื่อนั้น**. มองดูเรื่องนี้จนเปื้อน่าย จนระอาหรือคลายกำหนด; และที่ละเอียดไปกว่านั้นก็ว่า ให้เห็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตาย, ที่เวียนอยู่รอบ ๆ ในชีวิตวันหนึ่งหลาย ๆ หนนี้. มองให้เห็นว่าในวันเดียว แม้เพียงวันเดียว เรามีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตั้งหลายรอบ; ไม่ใช่ต่อเข้าใจจึงจะตาย.

เดี๋ยวนี้วันหนึ่ง ๆ นี้มีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย อยู่หลาย ๆ รอบ, หรือหลายสิบรอบ, เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของอะไร? ของความคิดนี้รู้สึกว่าได้รู้ ว่าของภูนี้

แล้วเดี๋ยวก็ดับไปหายไป, ตัวกู้นั้นหายไป; เดี่ยวเกิดตัวกูใหม่อีก ตัวกูอย่างนั้น ตัวกูอย่างนี้; เกิดมาทีนี้เป็นความโลภ, เกิดมาทีนี้เป็นความโกรธ, เกิดมาทีนี้เป็นความหลง อย่างนี้; มันสลับกันไปอย่างนี้. นี่เรียกว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย แห่ง ตัวกู, อัสมีมานะว่าตัวกู เดี่ยวเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-แล้วก็ดับไป ๆ, เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป. ถ้าใครเข้าใจและเห็นอย่างนี้ คนนั้นจะเกิดความเบื่อหน่ายที่เรียกว่านิพพิทาวนเวียนอยู่ไม่รู้ว่ามีวันหนึ่งก็รอบ ก็ครั้ง : **เดี๋ยวเป็นอัตตาคือเป็นตัวกู, เดียวก็เป็นอัตตนิยา คือเป็นของกู, มีแต่ตัวกู-ของกู, ตัวกู-ของกู อยู่อย่างน่าเบื่อ; ถ้าเห็นแล้วก็จะเกิดความเบื่อ; ไม่เห็นก็ไม่เบื่อ.**

ทีนี้ เมื่อดูไปตามเป็นจริง มันก็เบื่อ, เรียกว่า **มินิพพานทาและวิราคะ**เกิดขึ้น นี่ก็เป็นรากฐานของ**สมุจเฉตนิพพาน**. ถ้าลงเบื่อแล้วก็หยุดแน่ ๆ ; นี่หยุดความร้อน หยุดความทุกข์. ถ้าไม่เบื่อก็ไม่หยุด. ทีนี้ **จะเบื่อได้ก็ต่อเมื่อเห็นจริง, เห็นแจ้งด้วยความจริงนี้.** ทีนี้ถ้าเบื่อมันก็หยุดร้อน, แต่ว่า **สติปัญญา**กำลังกายยังเหลืออยู่ ฉะนั้น ก็ **ทำสิ่งที่ควรทำต่อไปโดยไม่ต้องเป็นทุกข์.**

ต่อไปนี้จะทำอะไรไม่เป็นทุกข์ ไม่มีทุกข์อีกต่อไปแล้ว. ก่อนนี้จะทำอะไรสักชนิดหนึ่งก็เป็นทุกข์ ด้วยความหวัง ด้วยความเป็นห่วง ด้วยความยึดมั่นถือมั่น; เดียวนี้ ไม่มีความทุกข์อีกแล้ว จะทำอะไร อย่างไร เพื่อใครก็ตาม จะไม่มีความทุกข์อีกแล้ว.

ความไม่ทุกข์ตลอดกาลอย่างนี้ เขาเรียกว่าเป็น**สมุจเฉตนิพพาน**, เป็นนิพพานที่เด็ดขาดลงไป; เพราะตัวกู-ของกู ถูกทำลายไปไม่มีเหลือ.

นี่คือวิธีปฏิบัติเพื่อสมุจเฉตนิพพาน เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งกิเลสและความทุกข์, เพื่อกำจัดบรรเทาความร้อนใจกระวนกระวายนานาชนิด, ชนิดที่เรียกว่าเด็ดขาด. **ถ้ายังไม่ถึงนี้ได้ ก็พยายามเรื่อยไป:** เป็นลำดับมาตั้งแต่ขั้นต้น คือ **ตทังคณิพพาน** หาโอกาสที่ประจวบเหมาะไว้เสมอ, แล้วก็หาวิภังขณิพพาน พยายามบังคับ พยายามควบคุม พยายามล้ารวมระวังอยู่เสมอ, แล้วพร้อมกันนั้น

ก็พิจารณาที่จะเห็นความหลอกหลวง, หรือความเป็นมายา ของสิ่งทั้งหลายที่เราเรียกว่า ตัวกู ว่าของกูนี้อยู่เสมอ.

นี่เราพิจารณากันถึงวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้ได้นิพพาน ทั้งชนิด ตถังคินิพพาน วิกขัมภณนิพพาน และสมุจเฉตนิพพาน พอสมควรแก่การปฏิบัติอย่างนี้.

อย่าเข้าใจผิด ว่าจะได้นิพพานต่อตายแล้ว

ที่นี้ขอ สรุปความ ในขั้นที่สุดนี้ว่า: **สิ่งที่เรื่อกว่านิพพาน ๗ นี้ อย่าเข้าใจผิดว่าจะได้ต่อตายแล้ว. นิพพานต่อตายแล้วอย่าไปเอาเลย ไม่มีประโยชน์อะไร; ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ใคร เพราะว่าตายแล้ว, มันต้องเป็นนิพพานที่นี้ เดียวนี้, ให้เป็นนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้อยู่เสมอไป; แม้ว่าจะเป็นชนิดชั่วคราว ชนิดซิมลอง, ถ้า ที่นี้และเดี๋ยวนี้นิพพานแล้ว ต่อตายแล้วต้องมีแน่, อย่าสงสัย อย่าลังเล; นิพพานต่อตายแล้วต้องได้แน่ ๗** ถ้านิพพานมีอยู่ที่นี่. ขอให้มนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้นี้ ก่อนเกิด ตายแล้วต้องมีแน่.

จงทำให้เป็นนิพพาน อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ ที่นี้และเดี๋ยวนี้นี้ในวันหนึ่ง ๗ นี้; นิพพานต่อตายแล้วนั้นไม่สำคัญ ไม่ต้องนึกถึงเลยก็ได้ ; นึกถึงแต่ทำให้นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้นี้ได้; แล้วก็จะได้นิพพานจริง ที่นี้และเดี๋ยวนี้นี้. และถ้าจะตายลงไปอีกก็จะต้องได้แน่ ๗; เพราะว่าจิตใจอยู่แต่กับความเป็นอย่างนี้ : ความดับไม่เหลือแห่งตัวกู จิตน้อมไปเพื่อความดับไม่เหลือแห่งตัวกู; ตายแล้วก็ไม่มีเกิดอีก เป็นนิพพาน. มันสำคัญอยู่ที่ว่า ให้ได้นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้นี้ อย่างที่ว่ามีมาแล้ว; ตายแล้วจะนิพพานแน่.

มันง่ายนิดเดียว คือ **เรื่องการดับไม่เหลือ** ที่พูดกันอยู่ตลอดเวลา; ว่ามีความน้อมจิตไปเพื่อดับไม่เหลืออยู่ตลอดเวลา เพราะว่าเต็มไปด้วยความน่านะอา ความไม่น่าเอา ความไม่น่าเป็น; ให้ตัวกูนี้ดับเสียเถิด, ต้องการจะดับตัวกูอยู่เสมออย่างนี้; ที่นี้ก็ไม่มีทุกข์ พอตายแล้วก็ไม่ต้องสงสัย ย่อมไม่มีทุกข์. นี่เรียกว่า

ตายแล้วก็นิพพาน; ถ้ามีนิพพานกันเสียตั้งแต่ที่นี้และเดี๋ยวนี้แล้ว, ตายแล้วก็ต้องเป็นนิพพาน.

ที่นี้ นิพพานแบบประจวบเหมาะ บังเอิญประจวบเหมาะนี้ อุดสาห์ทำให้มาก คือว่าเปิดโอกาสให้มันพร้อมไว้อยู่เสมอ. อย่าไปจัดอะไรให้มันผิด ๆ ให้มีการแวดล้อมที่ถูกต้อง; จิตจะสงบของมันได้เอง เป็นบังเอิญ เป็นฟลุคอยู่เสมอ, เย็นอกเย็นใจอยู่เสมออย่างไม่น่าเชื่อ; อย่างนี้มีอานิสงส์มาก. นิพพานแม้บังเอิญนิพพานชนิดบังเอิญ นี้ก็มีอานิสงส์มาก คือมันกันลืมนิพพาน.

ใ้หนักถึงนิพพานอยู่เสมอว่าเป็นความสะอาด สว่าง สงบเย็น กันลืมนิพพานอยู่เสมอแล้ว; เพิ่มศรัทธาในนิพพานนั้นให้มากขึ้น; แล้วก็เพิ่มศรัทธาในพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์มากขึ้น :

เพราะว่า เรื่องพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น ก็มีแต่เรื่องนี้ไม่มีเรื่องอื่น; เห็นชัดว่า : อ้อไม่มีความทุกข์จริง; ก็เลยมี ศรัทธาในพระพุทธเจ้าว่าตรัสรู้ดีจริง, มีศรัทธาในพระธรรม ว่าพระธรรมนี้เป็นของดีจริง ๆ. มีศรัทธาในพระสงฆ์ ว่าผู้ปฏิบัติอย่างนี้เป็นผู้ปฏิบัติดีจริง; เพราะฉะนั้นศรัทธาก็มีมากขึ้น ๆ จนแน่นแฟ้น.

เพราะว่า เรามีนิพพานบังเอิญนี้เป็นประจักษ์พยาน แล้วเราก็จะเป็นคนรำเริง ไม่มีความทุกข์ความร้อน ทุกข์กับเขาไม่เป็น; นี่ได้กำไรตอนนี้; แล้วก็จะเป็นอุปนิสัย บำจจัย เพื่อพระนิพพานอันสูงสุดนั้นได้ในเร็ว ๆ นี้.

ถ้าเรา มีนิพพานชิมลองอยู่เสมอ เรา จะได้นิพพานจริง ๆ ในเร็ว ๆ นี้; ถึงแม้ นิพพานชนิดที่บังคับด้วยจิต นี้ก็ตาม; นี่ก็ เท่ากับว่าเราทำให้นิพพานนี้อยู่ในเอื้อมมือ ในกำมือของเรามากขึ้น. เราลองไม่บังคับจิตให้ได้; สิ่งที่เราเรียกว่านิพพานนั้น จะไม่มาอยู่ในกำมือของเราเลย; แล้วความทุกข์จะเข้ามาแทนที่เต็มไปหมด. ถ้าเราบังคับจิตได้เมื่อไร เป็นนิพพานเมื่อนั้น; แล้วศรัทธาก็มากขึ้น

อะไร ๆ ก็มากขึ้น ความรู้เรื่องอากาสิโก ก็ชัดเจนขึ้น, เรื่องสันทิฏฐิโก ก็ชัดเจนขึ้น; นิพพานมีประโยชน์ มีอานิสงส์อย่างนี้.

ทีนี้สำหรับนิพพานขุद्रากเหง้าของกิเลส ต้องพยายามขุद्रากเหง้าเสมอ; มองเห็นความเป็นของน่าเกลียดน่าชังแห่งตัวกู-ของกู ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย วันหนึ่ง ๆ ไม่รู้กี่ครั้ง แห่งตัวกู-ของกู; ทำอย่างนี้จะไถลนิพพานจริงยิ่งขึ้นไปทุกที ๆ. เพราะฉะนั้นไม่ทันเข้าโลงจะได้นิพพานจริง; เพราะทุกอย่างจะเพิ่มมากขึ้นทุกที.

อาตมาขอรับรองท่านทั้งหลายทั้งปวงว่า **ขอให้มีชีวิตนี้ทุกลมหายใจเข้าออก ได้ชิมรสของพระนิพพาน รู้จักรสของพระนิพพาน** คือว่า เรามีความเย็นอกเย็นใจ ชนิดใดชนิดหนึ่ง อย่างที่ว่ามาแล้วนี้ อยู่ทุกลมหายใจเข้าออก. แม้ในขณะทำงาน : ทำงานก็ร่าเริง รื่นเริง เย็นอกเย็นใจ ทำสนุกสนานเหมือนทำของเล่น อยู่ทุกครั้ง ที่หายใจเข้าออก; อย่างนี้จะรู้รสของพระนิพพาน.

ขอให้รู้จักของพระนิพพาน ที่ทำหน้าที่ระงับเสียซึ่งความกระวนกระวาย ของทุกชนิด; แล้วมันร่าเริง. **เราไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์ ทนทุกข์ เพิ่มทุกข์; ให้พอใจ แน่ใจ อิ่มใจอยู่เสมอ** ว่า เราไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์ เพื่อเป็นทุกข์ เพื่อเพิ่มความทุกข์. นี่เราไม่ได้พูดแต่ปาก เรามีพยานที่รู้สึกอยู่จริง ๆ จากการปฏิบัติเพื่อได้นิพพานอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นอยู่ตลอดเวลา.

ทีนี้มีมะพร้าวนาฬิกาเกอร์ที่กลางสระเป็นเครื่องเตือนสติ; อย่าให้ต้นมะพร้าว มันหัวเราะเยาะได้ว่า : ดูต้นมะพร้าวนาฬิกาเกอร์กันเสียบ้างไว้ย ! มันไม่มีความทุกข์; มันจะหัวเราะเยาะคนที่มีความทุกข์. ฉะนั้นขยันไปดูต้นมะพร้าวนาฬิกาเกอร์ก็จะมีจิตว่าง. ถึงแม้ว่า งอกอยู่ท่ามกลางกองทุกข์ ก็ไม่มีความทุกข์; เพราะว่ามีจิตที่แยกกันได้จากความทุกข์ ทั้งที่มันตั้งอยู่ในท่ามกลางความทุกข์นั้น. **มะพร้าวนาฬิกาเกอร์ อยู่กลางทะเลขี้ผึ้ง; ทะเลขี้ผึ้งคือความทุกข์.** มันก็เผลออยู่ที่นั่นโดยไม่ต้องมีความทุกข์; ขอให้คนเอาอย่างบ้าง.

เมื่อ เราอยู่ท่ามกลางกองทุกข์ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามธรรมชาติ; แล้วความที่โลกนี้มันเปลี่ยนไปในทางเลวทรามมากขึ้น ไม่น่าอยู่อย่างนี้; **เราก็ต้องอยู่ได้โดยที่ไม่ต้องเป็นทุกข์.** เราจัดแจงข้างใน จัดการปรับปรุงข้างใน ในจิตของเรา มีความทุกข์กับเขาไม่เป็น; แม้ว่าอยู่ในโลกที่มันเต็มไปด้วยความทุกข์. นี่เรียกว่าทำงานด้วยจิตว่าง มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ว่างจากตัวกู - ของกู ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็เป็นนิพพานชนิดใดชนิดหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ทุกครั้งที่หายใจออกหายใจเข้า จนตลอดชีวิตเหมือนกัน.

นี่คือ ลักษณะ และวิธีปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่านิพพาน ซึ่งมัน เป็นทั้งเครื่องดับทุกข์ เป็นเขตแดนที่ดับแห่งความทุกข์ เป็นการดับแห่งความทุกข์ เป็นความเย็นที่ได้มาจากการดับแห่งความร้อน. ขอให้กำหนดจดจำไปพิจารณาดู จนมีจิตใจโน้มไปในทางของพระนิพพานนี้; แล้วก็จะเป็นการรับประกันตัวเองได้.

คำบรรยายพอสมควรแก่เวลา, ขอยุติไว้แต่เพียงนี้.

โอสาเรตัพพธรรม

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมและความสิ้นกรรม

- ๙ -

วันเสาร์ที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายที่เรียกว่า “พูดกันวันเสาร์” ในวันนี้ มีหัวข้อว่า :
หลักปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมและความสิ้นกรรม ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกัน
อยู่แล้ว ตามใบประกาศนั้น. ขอให้ท่านทั้งหลายสังเกตดูหัวข้อที่ กำหนด
ไว้ว่า มันมีอยู่ ๒ เรื่อง คือ หลักปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมนี้ อย่างหนึ่ง, แล้ว
หลักปฏิบัติเกี่ยวกับความสิ้นไปแห่งกรรมนี้ อีกอย่างหนึ่ง; มันเป็น
คนละเรื่อง แล้วก็จะถึงกับตรงกันข้ามด้วย.

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับกรรม ก็หมายความว่า จะต้องทำอย่างไรกับ
กรรมดีกรรมชั่ว, ส่วน **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับการสิ้นกรรมนั้น** ทำอย่างไรจึงจะเพิกถอน
เสียได้ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว, ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของทั้งกรรมดีและกรรมชั่วอีกต่อไป.
นี่คือหัวข้อซึ่งแสดงอยู่เป็น ๒ เรื่อง ในลักษณะที่ตรงกันข้าม; ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี ๆ.

ทำไมจึงพูดเรื่องนี้? ตอบกำปั้นทุบดินว่า มันเป็นเรื่องที่จะต้องรู้ ต้องเอามาพูดกัน; เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรา ทุกลมหายใจเข้าออก. ถ้าเรามีเจตนาดีก็ทำกรรมดี, บางเวลาเจตนาชั่วก็ทำกรรมชั่ว, บางเวลาไม่มีเจตนาที่ดีที่ชั่ว ก็ทำกรรมชนิดที่เป็นกลาง ๆ ไม่เรียกว่าดีหรือชั่ว; แต่ว่ามีได้ยาก เพราะว่าถ้าไม่มีความรู้สึกเกี่ยวกับดีชั่ว ก็ไม่รู้ว่าจะมีเจตนาไปทำอะไร.

คนเรานั้นติดอยู่แต่แค่ดีและชั่ว; ฉะนั้นกรรมที่เราเกี่ยวข้องกับอยู่ก็คือกรรมทั้ง ๔ อย่าง : กรรมดำ - กรรมชั่ว นี้อย่างหนึ่ง, กรรมขาว - กรรมดี นี้อย่างหนึ่ง, กรรมที่ระคนกันทั้งดำและขาว นี้อีกอย่างหนึ่ง; ๓ พวกนี้เป็นเรื่องกรรมที่ทำให้สัตว์ลำบาก. ส่วนกรรมที่ ๔ คือ กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว, แล้วก็เป็นทีี่สิ้นสุดแห่งกรรมดำและกรรมขาว นี้ไม่ค่อยจะพูดถึงกัน; เพราะไม่ค่อยรู้เรื่อง.

ส่วนมากก็พูดกันแค่ ๒ กรรม คือ กรรมดี กรรมชั่ว, ที่เรียกว่ากรรมดำหรือกรรมขาว; ส่วนกรรมระคนกันนั้นไม่ต้องพูดถึงก็ได้ เพราะว่ามันไม่แปลกไปจากกรรมดำ - กรรมขาว ที่พูดมาแล้ว. ฉะนั้น กรรมทั้งหมดก็จะมีสัก ๓ กรรมเท่านั้น : กรรมดำคือชั่ว กรรมขาวคือดี แล้วกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นทีี่สิ้นสุดแห่งกรรมดำและกรรมขาว. มีอยู่ ๓ กรรม.

เดี๋ยวนี้ ทุกวัน ๆ เรากำลังจะกระทำความกรรม, ได้รับผลกรรม, เป็นไปตามกรรม แม้แต่หลับแล้วก็ยังถูกรบกวนด้วยกรรม หรือด้วยผลของกรรม; เพราะฉะนั้น นับว่ามันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์อยู่ เต็มที ทั้งเนื้อทั้งตัวตลอดเวลาทั้งหลับและตื่น.

เรื่องกรรม และ ความสิ้นกรรม

การที่แยกพูดเป็น ๒ เรื่องอย่างนี้ ก็ต้องการจะให้มองเห็นว่า การที่เราจำเป็นจะต้องลอยล่องไปตามกรรมนี้มันสนุกไหม? คิดดูให้ดี ก็อาจจะมองเห็นได้เอง; แล้วการที่เราไม่ต้องลอยล่องไปตามกรรม เราอยู่เหนืออำนาจของกรรมนี้มันน่าสนใจไหม? คิดดูให้ดีก็จะมองเห็นได้เอง. เพราะเหตุที่เรื่องกรรมมันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง

กับมนุษย์อยู่ตลอดเวลา นี้อย่างหนึ่ง, และเพราะเหตุว่า ถ้าเราเข้าใจและปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างถูกต้องแล้ว, เราจะสามารถที่จะเป็นผู้เป็นอิสระ ไม่ต้องลอยล่องไปตามกรรม. นี่มีความสำคัญอย่างนี้จึงเอามาพูด.

ที่นี้ ก็อยากจะขอรับรองให้สังเกตอีกสักระยะหนึ่งเกี่ยวกับคำพูด, คำพูดที่เป็นภาษาบาลี : เช่นคำว่า *กัมม* อย่างนี้ มันมี ความหมายจำกัดชัดเจนเป็นอย่างอื่นไม่ได้; แต่ในภาษาไทย ชาวบ้านพูดกันอยู่นี้ คำว่า *กรรม* นี้ เปลี่ยนความหมายไปเป็นอย่างอื่นก็มี ดิ้นได้ก็มี. ภาษาไทยเขาพูดว่า *กรรม* คือการกระทำ; ที่นี้ การกระทำนี้มันมีหลายชนิด, การกระทำที่เป็นกรรมก็มี, การกระทำที่ไม่เป็นกรรมก็มี. ฉะนั้น พูดว่า การกระทำคือกรรม นี่มันไม่ถูก; แต่ถ้า ภาษาบาลี พูดว่า *กัมม* แล้ว หมายถึงกรรมทีเดียว; หมายความว่า การกระทำ ที่ประกอบไปด้วยเจตนาของสัตว์ที่มีความรู้สึก. นี่ขอให้สังเกตไว้ด้วย.

คำว่า *กรรม* ในภาษาไทยเปลี่ยนความหมาย มากกลายเป็นของบางอย่าง เป็นสิ่งบางสิ่ง เช่นว่า ถึงแก่กรรมอย่างนี้ ก็หมายความว่าตาย. ภาษาบาลีไม่มีอย่างนี้, ไม่เคยพูดอย่างนี้; ไม่เคยพูดว่า ถึงกรรมแล้วก็ต้องตาย. เด็ก ๆ ร้องกันอยู่ได้ยินบ่อย ๆ ว่า “กรรมแล้วแก้วตาเฮ้ย” อย่างนี้; คำว่า “กรรม” อย่างนี้มันเปลี่ยนความหมายหมดแล้ว; มันหมายถึง การรับผลกรรม หรือกรรมมาถึงเข้าแล้ว คือหมายความว่า ได้รับผลกรรม; ไม่ใช่กรรม.

ที่น่าสนใจอีกคำหนึ่งก็คือว่า เป็นประเพณีมาตั้งแต่โบราณครั้งไหน ก็ยากที่จะกล่าวได้ : คือพอคน ๆ หนึ่งตายลง พวกสัตบุรุษก็ต้องออกอุทานว่า “อ้าว! ดีสิ้นกรรมกันเสียที” นี่เขาหมายความว่าเมื่อคน ๆ หนึ่งตายลงนี้ เขายินดีด้วยว่ามันสิ้นกรรมกันเสียที. ที่นี้ ภาษาบาลีไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น; ตายนี้ไม่ใช่สิ้นกรรม. สิ้นกรรมมีความหมายอย่างอื่น : มี ความหมายถึงความเป็นพระอรหันต์ตายก็ได้ไม่ตายก็ได้; ต่อเมื่อหมดกิเลสแล้วจึงจะสิ้นกรรม; ฉะนั้นสิ้นกรรมไม่ต้องตาย. ที่ชาวบ้านเขาพูดว่าสิ้นกรรมกันเสียที เมื่อตาย อย่างนี้ความหมายมันต่างกันมาก; จะถูกหรือจะผิดนี่ก็เป็นเรื่องที่น่าคิดดู.

อาตมาเข้าใจว่า ในสมัยโบราณดึกดำบรรพ์มาแล้ว คงจะได้พูดกันอย่างนี้เรื่อย ๆ ว่า; เพราะฉะนั้นสมัยหนึ่งอาจจะมีสอนถึงว่า “คนเราพอตายแล้วก็จบเรื่องกันไม่มีอะไร ไม่มีอะไรเหลือ” นี่ก็หมายความว่าสิ้นกรรม. ถ้าสอนลัทธิอย่างนั้นอยู่ว่า ตายแล้วไม่ต้องเกิด, ตายแล้วสิ้นสุดกันแค่นั้น, ถ้าอย่างนั้นจริง ความตายก็เรียกว่า การสิ้นกรรมได้เหมือนกัน. นี่จะถูกหรือผิดก็ต้องเอาไปคิดดูก่อน; เพราะเรายังไม่มีหลักฐาน ที่มายืนยันว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัส ว่า ตายแล้วเกิด หรือว่าตายแล้วไม่เกิด ; ท่านก็ไม่ได้ตรัส.

พระพุทธเจ้าท่านไม่ตรัสเรื่องที่ต้องตายแล้วจะเป็นอะไร; ท่านตรัสแต่เรื่องที่ว่า เป็น ๆ อยู่จะต้องเป็นอย่างไร : **เป็น ๆ อยู่จะต้องเป็นไปตามกรรม, สิ้นกรรม เมื่อสิ้นกิเลส; ส่วนเรื่องตายไม่พูดถึง.** คล้าย ๆ กับว่า พระพุทธเจ้าท่านไม่พูดถึงเรื่องที่หลังจากตายแล้ว; ให้เป็นอันว่ายกเลิกไปเสียให้หมดก็ได้. ว่าอย่างนั้นมันก็อาจเป็นไปได้เหมือนกัน ; แต่จะมีคนเป็นอันมากที่เดียดัดค้านว่า ไม่ได้, เป็นอย่างนั้นไม่ได้ เป็นมิจจาทิฎฐิ.

เรื่องเท็จจริงจะเป็นอย่างไร อย่าพูดกันเลยดีกว่า; มาพูดกันในข้อที่ว่า เชื่ออย่างไรมีประโยชน์. ถ้าเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีก มีประโยชน์ ก็จงเชื่ออย่างนั้น; ถ้าเชื่อว่าตายแล้วไม่เกิดอีก มีประโยชน์ ก็จงเชื่ออย่างนั้นก็แล้วกัน. โดยเฉพาะปัญหาทางศีลธรรม เชื่ออย่างไหน ทำให้เป็นประโยชน์ทางศีลธรรม ทำให้มีความสุข ก็จงเชื่ออย่างนั้น. ส่วนข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรนั้นมันอยู่เหนือวิสัยของคนธรรมดาจะมองเห็นได้ด้วยตนเอง; เรื่องที่ต้องเชื่อคนอื่น, รอเอาไว้ก่อนก็ได้ ยังไม่พูดถึง. ฉะนั้น ใครพูดกันว่าพอตายลงก็สิ้นกรรมกันเสียที; ก็อย่าเพิ่งไปค้านเขา, อย่าเพิ่งไปดูถูกดูหมิ่นเขา; มันอาจจะมีความหมายอย่างอื่นซ่อนอยู่.

ถ้าพูดตามภาษาธรรมดา ตามหลักที่มีในพระบาลีแล้ว **ความสิ้นกรรมนั้น หมายถึงเมื่อสิ้นกิเลส;** เมื่อหมดกิเลส หมดโลภะ โทสะ โมหะ ก็เป็นอันว่าสิ้นกรรม; ไม่มีตัวเราที่จะรับผลกระทบอีกต่อไป. และเมื่อไม่มี โลภะ โทสะ โมหะ แล้ว

ทำอะไรลงไปก็จะเป็นกรรม; ไม่ว่าทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางไหนอะไรก็ตาม ผู้ที่ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ทำแล้วไม่เป็นกรรม; แต่เป็นกิริยาไป.

นี้ยกตัวอย่างมาให้เห็นว่า ภาษาชาวบ้านพูดกันอยู่ด้วยคำว่า “กรรม” อยู่หลาย ๆ คำนี้ ไม่เหมือนกับภาษาบาลี; อย่าเอาไปปนกัน ปนกันแล้วจะโง่งง คือว่า ทำให้เวียนหัว เข้าใจไม่ได้เอง. เรื่องนี้ขอเตือนไว้เป็นการตลอดกาลตลอดชีวิตเลยว่า : ภาษาไทยกับภาษาบาลีนั้น แม้ว่าเป็นคำตรงกัน เป็นคำเดียว ก็มีได้หมายความว่า มันจะมีความหมายเหมือนกัน. ต้องระวังให้ดี ๆ เช่นคำว่า กรรม นี่เป็นต้น. ชาวบ้านเขาร้องว่า “กรรม กรรม กรรม” นี้; เขาหมายถึงกรรมชั่วมาถึงเข้าแล้ว, ส่วนคำว่า “กรรม” ในภาษาบาลีนั้น หมายความว่าทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งไม่ดีไม่ชั่ว; นี่คือข้อที่ต้องสังเกตไว้ว่า ภาษาชาวบ้านนั้น ใช้กันไม่ได้กับภาษาธรรมะในภาษาบาลี.

หลักปฏิบัติ ที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกกับเรื่องกรรม เพื่อเป็นไปตามกรรม หรือ เพื่อความสิ้นไปแห่งกรรม.

เราต้องการจะพูดกันในส่วนหลักปฏิบัติ; แต่ว่าหลักปฏิบัตินั้นมันจำเป็นที่ ต้องการความเข้าใจที่ถูกต้อง ที่เรียกว่าทฤษฎีนั้นด้วยเหมือนกัน. ดังนั้นก่อนแต่ที่จะ พูดถึงการปฏิบัตินั้น ก็ต้องพูดถึงทฤษฎี หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกันกับการปฏิบัตินั้น อย่างจำเป็นด้วย. ฉะนั้น เราจะพูดกันถึงเรื่องหลักความรู้ หรือหลักทฤษฎีโดยเค้า - เงื่อนนี้ให้เป็นที่เข้าใจกันเสียก่อน แล้วจะได้พูดถึงตัวการปฏิบัติ.

๑. ความรู้ เรื่อง กรรมนั้น

ความรู้เรื่องกรรม มีอยู่หลายหัวข้อ : อันแรกที่สุดก็คือเกี่ยวกับคำว่า “กิริยา” กับคำว่า “กรรม” . คำว่า กิริยา ก็แปลว่า กระทำ; คำว่า กรรม ก็แปลว่า กระทำ เป็นภาษาบาลีทั้ง ๒ คำ แต่ไม่เหมือนกัน. สิ่งที่เรียกว่า กิริยานี้ ตัวกิริยาหมายถึงการเคลื่อนไหว, สักว่าเป็นการเคลื่อนไหวก็เรียกว่ากิริยา ; แต่ไม่เรียกว่ากรรมก็ได้ ถ้าว่าการเคลื่อนไหวนั้น มิได้ประกอบอยู่ด้วยเจตนาของคนที่มีรู้สึก

ที่เป็นเจตนาอย่างนั้นเจตนาอย่างนี้. ฉะนั้น ตัว กรรม จึง เล็งไปถึงเจตนา; ตัวเจตนาเป็นตัวกรรม. ส่วน กิริยา นั้น ไม่มีเจตนา กิริยาก็คือการกระทำ. กรรมก็คือการกระทำ; แต่อย่างหนึ่งไร้เจตนา, อย่างหนึ่งมีเจตนา.

ที่นี่ พิจารณา ดู **สิ่งที่เรียกว่ากิริยา** กันบ้าง เพื่อเป็นเครื่องประกอบความรู้. ที่จริงเรื่องกิริยานี้มันไม่มีเรื่อง ไม่มีปัญหา ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ; แต่ว่าเราจะรู้ไว้บ้าง. กฎเกณฑ์อันนี้มีอยู่ว่า: **กรรมต้องประกอบไปด้วยเจตนา**, เป็นการกระทำด้วย กาย วาจา ใจ ก็ตามใจ; แล้วมันต้องเป็น **ของสัตว์ที่มีความรู้สึกรู้คิดนึกชนิดที่รู้ชั่วรู้ดี**. สัตว์เดรัจฉานไม่รวมอยู่ในข้อนี้; เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานไม่ได้มีความรู้ชั่วรู้ดี ไม่ได้ยึดมั่นชั่วดีเหมือนมนุษย์.

การกระทำทางกาย วาจา ใจ ของสัตว์ชนิดที่มีความรู้สึกรู้คิดนั้น แล้วก็ทำด้วยเจตนาชั่วหรือดีก็ตาม ซึ่ง **มีมูลเหตุมาจากกิเลส นั้นแหละคือกรรม**; สัตว์เดรัจฉานเช่นแมวไปจับหนูกิน อย่างนี้ไม่รวมอยู่ในเรื่องนี้ ไม่รวมอยู่ในข้อนี้ เพราะว่าแมวไม่รู้เรื่องชั่วดี ไม่ยึดมั่นชั่วดี ไม่มีอุปาทานสำหรับเกิดความเป็น โลภ โกรธ หลง เหมือนมนุษย์.

เรื่องกรรมนี้บัญญัติไว้สำหรับมนุษย์. แล้วก็ต้องเป็นมนุษย์ที่ถึงขนาดมนุษย์ กล่าวคือเป็นมนุษย์ **ที่รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว แล้วยึดมั่นในความดีและความชั่ว**. สมมติว่าถ้าเป็นคนป่าสมัยแรกทีเดียว ไม่มีเรื่องดีเรื่องชั่วกัน เป็นครึ่งลิงครึ่งคน อย่างนี้ยังไม่มีความรู้สึกรู้คิดชั่ว ; อย่างนี้ก็ต้องยกเว้น เพราะว่าเรื่องกรรมไม่ได้บัญญัติไว้สำหรับคนเหล่านั้น.

ข้อนี้เมื่อพูดอย่างนี้ก็อยากให้ทุกคนนึกถึงเรื่องที่เคยอธิบายให้ฟังบ่อย ๆ คือ เรื่องของพวกคริสเตียน ที่มีมนุษย์นี้มีบาปมีทุกข์ ก็ต่อเมื่อไปกินผลไม้ต้นที่พระเจ้าห้ามว่า, **อย่ากินเข้าไป, กินเข้าไปแล้วจะตาย.** มนุษย์ไม่เชื่อ ไปกินเข้าไป, กินแล้วก็รู้ชั่วรู้ดี. พอรู้ดีรู้ชั่วก็มีบาปทันที มีความยึดมั่นดีชั่ว แล้วก็ทำไปตาม

ความยึดมั่น ความอยากของกิเลส มันก็มีความทุกข์คือตาย. นี่ศาสนาคริสต์นิกายก็มีหลักอย่างนี้ ว่า คนมีความทุกข์หรือมีบาปนี้ ต่อเมื่อไปรู้เรื่องดีเรื่องชั่ว.

ในศาสนาพุทธ เรา ก็มองเห็นได้ในลักษณะอย่างนั้น คือ **ต้องมีเจตนาดี เจตนาชั่วเป็นตัณหากรรม.** ถ้าไม่รู้เรื่องดีเรื่องชั่วแล้ว มันจะมีเจตนาดีเจตนาชั่วได้อย่างไร ; เพราะฉะนั้น **เรื่องกรรมนี้บัญญัติไว้สำหรับระดับสัตว์ที่รู้จักดีรู้จักชั่ว,** และยึดมั่นเรื่องดีเรื่องชั่ว, แล้วมีเจตนากระทำอะไร เนื่องมาจากความยึดมั่นในเรื่องดีเรื่องชั่ว ; เพราะฉะนั้น เอาตัวเจตนาอันนั้นแหละเป็นตัณหากรรม.

ที่นี้ เจตนานี้ก็มาจากกิเลส และ **เรียกว่ามีอวิชชาเป็นรากเหง้า** ที่เดียวทั้งเป็นปัจจัยด้วย คือความที่มัน **ไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นทุกข์ อะไรไม่เป็นทุกข์.** เมื่อไม่รู้ในข้อที่ว่า นี่เป็นอวิชชา ; ดังนั้นจึงมีเจตนาเปะปะ ๆ ไปตามความรู้สึกของความไม่รู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ อะไรไม่เป็นทุกข์. นี่เป็นเหตุให้เกิดตัณหา คืออยาก อยากอย่างใดอย่างหนึ่ง ; เพราะมันโง่งมผิด ๆ ไป แล้วมันก็อยาก, เป็นตัณหาผิด ๆ ไป.

ตัณหาที่เราจะรู้จักกันอยู่แล้วว่า มี ๓ อย่าง : กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา กามตัณหาอยากในกาม, ภวตัณหา อยากในความเป็นความเป็น ; สองตัณหาทำให้เกิดความโลภ. วิภวตัณหาอยากไม่ให้มี อยากไม่ให้เป็น อยากไม่ให้มารอหน้าอย่างนี้ ; วิภวตัณหาทำให้เกิดโทสะได้เป็นที่แน่นอน ; แล้วทั้ง ๓ ตัณหา นั้นแหละ **ทำให้เกิดโมหะได้** : กามตัณหากดี ภวตัณหากดี วิภวตัณหากดี ทำให้เกิดโมหะได้ ; ฉะนั้น ตัณหาทั้งหลาย ย่อมทำให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ ที่เราเรียกว่าอูศลมูลได้. มันก็มีมูลขึ้นมา คือ **โลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูลเหตุให้ทำกรรม** ถ้าเป็นฝ่ายอกุศลก็ทำกรรมชั่ว ถ้าเป็นฝ่ายกุศลก็เป็นกรรมดี.

เอาละ, ตอนนี้จะเข้าใจผิด หรือดีกันอยู่อีก : ที่ว่า แม้ **ความดีหรือกุศล** นี้ก็ยังมีมาจากอวิชชา, คนทั้งหลายจะไม่เชื่อว่าความดีนี้ กุศลนี้ ก็ยังมีมาจากอวิชชา, อวิชชาไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นทุกข์ อะไรไม่เป็นทุกข์. ฉะนั้น มันก็เข้าใจผิดไปว่าอย่าง

นั่นดี อย่างนี้ดี แล้วก็ยึดถือ ; ดังนั้นก็ยังต้องเป็นทุกข์เพราะความดีที่ตนยึดถือ
นั่นเอง. ทุกข์มันเกิดจากความยึดถือ : ยึดถือดีก็ทุกข์อย่างดี ยึดถือชั่วก็ทุกข์
อย่างชั่ว.

ที่ไปยึดถือดีนี้มีมูลมาจากอวิชชา คือโง่ขนาดละเอียดที่สุด. อวิชชามัน
มีทั้งอย่างเลวและอย่างดีด้วยเหมือนกัน : อวิชชาเลว ๆ ก็ส่งไปทำกรรมเลว กรรมชั่ว
กรรมดำ ทันที่ ส่วนอวิชชาอย่างลึกซึ่งไม่รู้ว่ดีคืออะไร ชั่วคืออะไร; มันก็คิดว่าดี
นั่นแหละดี มันก็ทำดีด้วยอำนาจความเข้าใจผิดนั้น; ไปยึดมั่นในความดีนั้น ก็เป็น
ทุกข์เพราะความดี.

ถ้าหมดอวิชชาแล้วจะไม่อยากทำดี; นี่ช่วยจำไว้ด้วย. ถ้าหมดอวิชชา
มันไม่อยากทำดี; แต่จะอยู่เหนือความดี เหนือความชั่ว เหนือทุกอย่าง. ถ้ายังมี
อวิชชามันก็กระเสือกกระสนไปในเรื่องดี - เรื่องชั่ว, เรื่องดี เรื่องชั่วแล้วก็ยึดมั่นแล้ว
ก็เป็นทุกข์. พอหมดอวิชชาแล้ว ก็อยู่เหนือดีเหนือชั่ว; นี่เป็นเรื่องที่ละเอียดอยู่.
แม้จะเป็นเรื่องทางทฤษฎีก็ต้องเอามาพูด เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับการที่จะปฏิบัติได้ ;
แต่แล้วคนที่ฟังไม่เข้าใจ ก็จะไม่เชื่อหรือจะค้าน ; เพราะว่าอวิชชานี้เป็นปัจจัยไปใน
ทางกุศลก็ได้ อกุศลก็ได้ เฉย ๆ ก็ได้. เพราะฉะนั้นจึงสรุปความได้ว่า : รากเหง้า
ทั้งหมด ที่จะต้องเป็นไปในทางเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ อย่างดีก็ตาม อย่างชั่วก็ตาม
ต้องอาศัยอวิชชา, หรือว่า ถ้ามีความทุกข์แล้ว ก็ต้องมีอวิชชา.

อย่าลืมว่า ความดีนี้ ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่มี ความทุกข์, ถ้ายึดถือก็มีความทุกข์;
ความชั่วก็เหมือนกัน ถ้ามีความยึดถือก็มีความทุกข์, ไม่มีความยึดถือก็ไม่มี ความทุกข์.
ถ้าไม่มีความยึดถือแล้ว จะไม่ทำทั้งความดีและความชั่ว. อย่าได้เข้าใจผิดในเรื่องนี้ ;
ถ้าเข้าใจผิดในเรื่องนี้ มันจะตึงกันยุ่ง และไม่เข้าใจทั้งหมดเลย.

ที่นี้ เปรียบเทียบกันดูว่า กรรมนี้ต้องเป็นการกระทำด้วย กาย วาจา ใจ
ทางใดทางหนึ่งของสัตว์ ที่มีความรู้เรื่องชั่วเรื่องดี เพื่อจะได้ทำไปด้วยเจตนาชั่ว
หรือดี ; แล้วก็มีรากของเจตนาอันอยู่ที่อวิชชา คือความไม่รู้ว่อะไรเป็นทุกข์

อะไรไม่เป็นทุกข์ ; แล้วก็ทำให้เกิดตัณหา อยากไปตามความงิ เป็นกามตัณหาบ้าง, ภวตัณหาบ้าง วิภวตัณหาบ้าง ; ให้ทำดีก็มี ให้ทำชั่วก็มี ; จึงเกิดมูลเหตุที่ใกล้ชิดที่สุดขึ้นมา เป็นโลภะ โทสะ โมหะ พวกหนึ่ง , เป็นอโลภะ อโทสะ อโมหะ อีกพวกหนึ่ง . ถ้าเป็นโลภะ โทสะ โมหะ ก็เรียกว่าเป็นไปในฝ่ายทุกข์ . ถ้าเป็นอโลภะ อโทสะ อโมหะ ชนิดที่เป็นความไม่รู้อะไร ก็เป็นอพยากฤต.

ส่วนที่เป็นความสิ้นไปแห่ง โลภะ โทสะ โมหะ นั้นอีกเรื่องหนึ่ง อย่าเอามาปนกัน ; แล้วก็ฟังให้เข้าใจดี ๆ ว่า : **โลภะ** นั้นแหละ **เป็นเหตุให้ทำดีก็ได้** เป็นเหตุให้**ทำชั่วก็ได้** ; เห็นได้ง่าย คนอยากทำดีก็เพราะโลภะ . คนอยากทำชั่วก็เพราะโลภะ .

โทสะ นั้น **เป็นเหตุให้ทำชั่วโดยประจักษ์** ; โทสะเป็นเหตุให้ทำดีนั้นหายาก ; มันจะเป็นเรื่องประชดเสียมากกว่า . โกรธแล้วไปทำบุญอย่างนี้ก็เป็นเรื่องประชด ; มันก็เป็นบุญเหมือนกัน, แต่เป็นบุญชนิดหนึ่ง .

โมหะ **เป็นเหตุให้ทำดีก็ได้ ทำชั่วก็ได้** มันเห่อตาม ๆ เขาไป, แล้วก็ทำดีได้ด้วยโมหะนั้น ; หรือเพราะงิเอง ก็ทำความดีไปเอง ชั่วไปเองก็ได้ . นี่เป็นความยุ่งยาก เข้าใจยาก ขนาดที่เขาเรียกว่าอภิธรรม หรือปรมัตถธรรมอะไรนี้ .

การกระทำที่เป็น **กิริยานั้น**ก็เป็นการกระทำเหมือนกัน, ทางกาย วาจา ใจ ก็ได้ **ของสัตว์ที่รู้ชั่วรู้ดี** แต่ารู้ถึงขนาดที่จะไม่ยึดมั่นถือมั่นเรื่องชั่วเรื่องดี เช่น พระอรหันต์เป็นต้น ; กิริยาจึงไร้เจตนาชั่ว เจตนาดี, และไม่มีอวิชา ไม่มีตัณหา ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ . กิริยาอย่างนี้เป็นกิริยา คือการกระทำของผู้หมดโลภะ โทสะ โมหะ ; คือพระอรหันต์นั่นเอง .

กิริยาอื่นนอกจากกิริยาของพระอรหันต์ ก็คือสัตว์ที่มันยังไม่รู้ชั่วรู้ดี เช่น คนป่าหรือสัตว์เดรัจฉานอย่างนี้ มันก็ไร้เจตนาชั่วดี ไม่เกี่ยวกับอวิชาหรือกิเลส : เช่นแมวจับหนูอย่างนี้ มันก็เป็นเพียงกิริยาของแมว ; แต่ว่าปฏิกิริยาอาจจะเกิดขึ้น เช่นคนตีแมวตายก็ได้ เพราะว่าไม่อยากให้จับหนู ; หรืออาจจะชอบใจแมว, เลี้ยงดู

แมวให้ดี ๆ ก็ได้. แต่การกระทำของแมวซึ่งเป็นสัตว์ที่ไม่รู้เรื่องชั่วเรื่องดี ไม่มีความยึดมั่นเรื่องชั่วเรื่องดีนี้ต้องจัดไว้ในฝ่ายกิริยา ; ถ้าจะไปจัดไว้ในฝ่ายกรรม ต้องยอมรับรองว่าแมวรู้จักชั่วรู้จักดี จึงจะได้ ; แล้วมีเจตนาช่วงเจตนาดี อย่างนั้นจึงจะได้.

เดี๋ยวนี้ตามความเห็นของอาตมาถือว่า แมวหรือสัตว์เดรัจฉานนี้ มันไม่เกี่ยวกับรู้จักชั่วรู้จักดี ; ฉะนั้นแมวจับหนูกินนี้ไม่ปรับให้ตกนรก. หรือท่านอุบาสกคนไหนจะปรับแมวให้ตกนรกก็น่าตามใจ ; มีสิทธิที่จะทำได้ ; แล้วเราอย่าเถียงกันในข้อนี้.

กิริยาอีกอย่างหนึ่งเป็นเพียงการเคลื่อนไหวของสิ่งที่ไม่มียาก วาจา ใจ คือกิริยาของสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่นว่า กิ่งไม้หักโค่นลงมาบนศีรษะอาตมาอย่างนี้ ; นี่คือกิริยาล้วน ๆ. ต้นไม้ไม่มีชีวิตจิตใจ ไม่มีความรู้สึกอะไร, ถือว่าไร้กาย วาจา ใจด้วย ; เพราะฉะนั้นมันจึงไร้เจตนา ไร้วิชา ไร้ตณหา ไร้โลภะ โทสะ โมหะ ไร้อะไรหมด ; นี่เป็นกิริยาอย่างยิ่ง.

นี่เป็นตัวอย่างที่ยกมาให้ฟังว่า **กรรมเป็นการกระทำของสัตว์ที่รู้ชั่วรู้ดี** ทำไปโดยความยึดมั่นถือมั่น มีเจตนา นี่เป็นกรรม. ส่วน **กิริยา** คือการกระทำของผู้ที่อยู่เหนือดีเหนือชั่ว เสียแล้วคือพระอรหันต์ นี่ก็เป็นกิริยา ; แล้วกิริยาของสัตว์, สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น ที่ยังไม่รู้เรื่องดีเรื่องชั่ว อันนี้ก็เป็นกิริยา ; แล้วกิริยาของสิ่งที่ไร้จิต ไร้วิญญาณ ก้อนหิน ก้อนดิน มันพังลงมา ต้นไม้หักลงมา อันนี้ก็เป็นกิริยาที่เป็น กิริยา นั้น **ไม่บัญญัติว่าดีว่าชั่ว** ทุกชนิดเลย ; ที่เป็นกรรมก็บัญญัติว่าเป็นดีเป็นชั่ว แล้วแต่สมมติว่าอย่างไรดีอย่างไรชั่ว. ที่มันถูกกับกิเลสหรือความต้องการ นี่ใคร ๆ ก็เรียกดี : ของพวกโจรมันก็ว่าดีไปอย่างโจร, ของพวกสัตว์บุรุษก็ว่าดีอย่างสัตว์บุรุษ ; ดีชั่วอย่างนี้ยังหลอกลวงอยู่มาก. รวมความสั้น ๆ ก็คือว่า **ดีก็คือที่ใคร ๆ ทุกคนชอบ, ที่ไม่ดีคือที่ไม่มีใครชอบ.**

เดี๋ยวนี้เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่ากรรม กับสิ่งที่เรียกว่ากิริยา ครบทั้ง ๒ อย่างแล้ว **กิริยาไม่มีวิบาก คือไม่มีผลกรรม**, ส่วน **กรรมนั้นจะมีวิบาก** อย่างใดอย่างหนึ่ง,

ถ้าไม่มีเจตนาไม่เรียกว่ากรรม. ฟังไว้ให้ดี ๆ ถ้ามีเจตนาทำกรรมแล้ว ต้องมีผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ดีหรือชั่ว ก็ตามแต่ว่า มันกระทำอย่างไร.

นี่ก็คือเรื่องที่จะต้องรู้จัก ๒ เรื่อง กล่าวคือการกระทำ หรือการเคลื่อนไหวก็ตาม **ของสิ่งที่มีชีวิต รู้ชั่วดี** แล้ว, มันก็กลายเป็นกรรม. ส่วน การกระทำ หรือการเคลื่อนไหว **ของสิ่งที่ไม่รู้เรื่องชั่วเรื่องดี**, นี่ก็ เป็นกิริยา ไปหมด. คำ ๒ คำนี้ต้องไม่เอามาปนกัน ; ส่วนในภาษาไทยไปเรียกว่าการกระทำเหมือนกันหมด จึงมีทางที่จะปนกันยุ่ง. เพราะกรรมก็เรียกว่าการกระทำ, กิริยาก็เรียกการกระทำ ; แล้วมันก็ปนกันยุ่งได้. ส่วน **ภาษาบาลีปนกันไม่ได้** อย่างหนึ่งเขาเรียกว่ากรรม ; อีกอย่างหนึ่งเขาเรียกว่ากิริยา.

๒. ประเภท ของ กรรม

เอาละ ทีนี้เมื่อรู้จักสิ่งที่เรียกว่ากรรมแล้ว ก็รู้จัก **ประเภทหรือชนิดของสิ่งที่เรียกว่ากรรม.**

เรื่องนี้ก็ได้ยินได้ฟังกันอยู่ทั่วไปแล้วเกือบจะไม่ต้องพูดอะไร ; เอามาพูดเพียงเพื่อให้ระลึกได้. กรรมจำแนกเป็น กุศลกรรม อกุศลกรรม และอัพยากตกรรม **กุศลกรรม - กรรมดี, อกุศลกรรม - กรรมชั่ว, อัพยากตกรรม - นี่ไม่กล่าวว่าดีว่าชั่ว หรือกล่าวไม่ได้,** หรือไม่กล่าวก็ตามใจว่ามันดีหรือชั่ว ; เมื่อมันกล่าวไม่ได้ก็คือไม่กล่าว เพราะว่ากล่าวไม่ได้. **กรรมดำคืออกุศลกรรม, กรรมขาวคือกุศลกรรม,** กรรมเจือก็นคือกุศลกับอกุศลเจือก็น. **กรรมไม่ดำไม่ขาวก็เป็นอัพยากต ;** ถ้าพูดให้ถูกมันกลายเป็นเพียงกิริยาไปในที่สุด ไม่เป็นกรรม.

ในวันหนึ่ง ๆ เรามีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ; ถ้า **มีสติระมัดระวังจิตใจได้ดี** ก็เป็นไป ในทางกุศลกรรมมากกว่า. ถ้า **เผลอสติ** ปล่อยให้กิเลสมันทำตามสบายแล้ว ก็เป็นไป ในทางอกุศลกรรมมากกว่า. นี่มันจึงมีสิ่ง ๆ เดียวกันอีก คือสิ่งที่เรียกว่า **สตินั่นแหละเป็นเครื่องกันกระแสน,** เป็นเครื่องกันกระแสนแห่งกิเลส, เป็นเครื่องกัน

กระแสนแห่งกรรม ก็นั้นกระแสนแห่งกิเลสก็คือกั้นกระแสนแห่งกรรม; เพราะฉะนั้น
อยู่ด้วยสตินี้จะช่วยได้มาก หรือช่วยได้ถึงที่สุดเกี่ยวกับกรรม.

ถ้ามีสติแล้วก็ไม่ทำกรรมที่ไม่ควรกระทำ, หรือถ้ามีสติแล้ว แม้กรรมแต่
หนหลังที่จะมาให้ผลเดี๋ยวนี้ สติก็ทำให้ไม่รับเอา; แม้จะเป็นทุกข์ที่ไม่เป็นทุกข์
อย่างที่คนรับเอาด้วยความยึดมั่นถือมั่น. ผลกรรมแต่หนหลังอาจจะถึงคนธรรมดา
ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ แล้วก็ทำให้เป็นทุกข์ได้; ถ้ามีสติระลึกได้ก็จะไม่หลง ไม่เิน
เอามาเป็นอารมณ์นัก.

ทีนี้ ผลกรรมแต่หนหลัง ถ้ามาถึงพระอรหันต์แล้วไม่เป็นผลกรรมได้,
กลายเป็นกิริยา, เป็นผลของกิริยา, กลายเป็นปฏิบัติกิริยา. พระอรหันต์ เมื่อ
เป็นพระอรหันต์แล้วก็หมดกรรม; ถ้า ท่านทำอะไรก็เป็นเพียงกิริยา, ดังนั้นแม้
ผลกรรมแต่หนหลัง ที่ทำไว้ก่อนแต่ที่เป็นอรหันต์ มาถึงเข้า; นั่นก็ เป็นเพียง
ปฏิบัติกิริยา ไม่ใช่ผลกรรม.

อย่าง เรื่องที่ชอบเชื่อกันนัก ซึ่งไม่มีในบาลี ว่า : พระโมคคัลลานะถูก
โจรมาทำอันตรายอย่างโน้นอย่างนี้ จนกระทั่งต้องนิพพานเพราะฝีมือโจร. พวกนั้น
เขาอธิบายกันว่า ผลกรรมแต่หนหลังมาตามทัน; อย่างนี้หลับตาพูด. ผลกรรม
อะไรจะมาตามพระอรหันต์อีก; ถ้ากรรมตามมา มันก็กลายเป็นเพียงปฏิบัติกิริยาอย่าง
ใดอย่างหนึ่ง, ไม่เรียกว่าผลกรรมหรือวิบาก. ฉะนั้น ขอให้สนใจสิ่งที่เรียกว่าสติ
ไว้ด้วย แม้คนธรรมดานี้ก็จะอาศัยสติเพื่อปะทะผลกรรมแต่หนหลังได้.

๓. สมุฏฐานของสิ่งที่เรียกว่า กรรม

ข้อต่อไปนี้จะดูกันถึง สมุฏฐานของกรรมก็คือกิเลส. นั่นเป็นคำตอบ
กำปั้นทุบดิน; แต่คำว่ากิเลสนี้มันหลายชั้น มันซ้อนกันอยู่หลายชั้น.

กิเลสชั้นแรกชั้นรากชั้นลึกที่สุด ก็คืออวิชชา; มันต้องประกอบอยู่ด้วย
อวิชชา กล่าวคือสภาวะที่ปราศจากความรู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ อะไรไม่เป็นทุกข์. ไม่มี
ความรู้เรื่องอันนี้ เรียกว่า อวิชชา; นี่เป็นรากสุดของกิเลส.

กิเลสที่งอกออกมาจากอวิชชา เป็นขั้นเหตุปัจจัยนี้ ก็ เรียกว่าต้นหา คือ ความอยาก ๓ ประการนั้น. ความอยากที่เป็นไปตามอำนาจของความไม่รู้ ก็เรียกว่า ต้นหา. ต้นหานี้ก็คือกิเลส, กิเลสขั้นที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่จะให้เกิด โสกะ โทสะ โมหะ ที่เรียกว่ามูลเหตุที่ใกล้ชิดที่สุด. โสกะ โทสะ โมหะ นี้เรียกว่า เป็นมูลเหตุ สำหรับเรา; เพราะเราทำสิ่งต่าง ๆ เนื่องมาจากเหตุคือ โสกะ โทสะ โมหะ นี้. หรือถ้าเราไม่อยากจะเรียกโสกะ โทสะ โมหะเป็นเหตุ ก็ไปเรียกที่ต้นหาก็ได้. เราไม่ อยากรู้ที่ต้นหา ไปเรียกที่อวิชชาเลยก็ได้.

ทำกรรมเพราะอวิชชาก็ถูก, ทำกรรมเพราะต้นหา ก็ถูก, ทำกรรมเพราะ โสกะ โทสะ โมหะนี้มันก็ถูก; ไม่มีทางผิด. แต่แล้วมันซ้อน ๆ ซ้อน ๆ กันอยู่ อวิชชาคลอเคลือบต้นหาออกมา, ต้นหาคลอเคลือบโสกะ โทสะ โมหะ ออกมา; แต่ว่า เป็นความรู้ที่ละเอียดเกินความต้องการ ไม่ต้องรู้ก็ได้. ที่เอามาพูดนี้จำก็ได้ ไม่จำก็ได้.

นี่คือว่า **สมุฏฐานของกรรมก็คือกิเลส** ในนามว่าอวิชชาก็ได้, ต้นหาก็ได้, โสกะ โทสะ โมหะ ก็ได้, แล้วอื่น ๆ อีกเยอะแยะ อย่าเอามาพูดเลย มันไม่มีเวลาพอ ถ้ามีสมุฏฐานของกรรม ก็แน่นอน มันก็ต้องมีกรรมแน่; เพราะว่ากรรมมันอยู่ได้ ด้วยสมุฏฐานของกรรม, เกิดมาจากสมุฏฐานของกรรม.

๔. กิจหรือหน้าที่ หรือฐานะของกรรม

สิ่งที่จะดูต่อไปก็คือ **กิจของกรรมก็คือการให้ผลแก่ผู้ทำ**, นี่มันเป็นหน้าที่ ของกรรม; อย่าไปโทษมันเลย มันเป็นกิจฐานะของสิ่งที่เรียกว่ากรรม ที่มันจะให้ผล แก่ผู้ที่ทำ; เหมือนกับพระเจ้า. เราจะเรียกหน้าที่ของกรรมนี้ว่าพระเจ้าย่ก็ได้; ที่เขา เรียกว่าพระเจ้าจะคอยลงโทษหรือคอยให้รางวัลอย่างยุติธรรมที่สุด; นี่มันคือหน้าที่ ของกรรม. พวกอื่นเขามีพระเจ้าย่ก็อย่าไปว่าเขา; เราไม่มีพระเจ้า ก็มีกิจของกรรม มี **กฎของกรรมนี้เป็นพระเจ้า**; ทำให้เกิด *กมฺมทายาท* *กมฺมโยนิ* *กมฺมพณฺธุ* ฯลฯ อะไรที่สวดมนต์กันอยู่บ่อย ๆ นั้นแหละ; มันเป็นหน้าที่หรือกิจของกรรม **ทำให้เกิด ทายาท ผู้ที่จะรับผลของกรรม** กล่าวคือให้เวียนว่ายเรื่อยไปในวัฏสงสาร.

หน้าที่ของกรรม มีอยู่อย่างนั้น มีหน้าที่ให้ผลแก่ผู้ทำกรรม ให้ได้รับผลของกรรม แล้วให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร; นี่กรรมมันมีหน้าที่อย่างนี้. เราอย่าไปโกรธ อย่าไปเกลียดกรรมเลย : ถ้านับถือบุญชามันเสียยิ่งจะดีกว่า; เหมือนเขานับถือพระเจ้า เขากลับพระเจ้า อย่าให้พระเจ้าลงโทษ ให้พระเจ้าให้รางวัลอย่างเดียว.

เราต้องรู้จักประจบกรรม ประจบพระเจ้าคือกรรมนี้ดี ๆ คือ **ทำแต่ความดี แล้วกรรมก็ให้แต่รางวัลอย่างเดียว;** แต่แล้วก็อย่าลืมว่า ยังเวียนไปในวัฏฏสงสารอยู่นั่นเอง : ทำดีได้รับรางวัล, ได้รับรางวัลชั้นเลิศ ก็เพื่อเวียนไปในวัฏฏสงสารอย่างดี; ถ้าทำกรรมชั้นเลวก็ได้รับโทษให้เวียนไปในวัฏฏสงสารอย่างร้าย เจ็บปวด แสบเผ็ด เผาจนอะไรไปตามเรื่อง.

ถ้าเป็นไปอย่างดี ก็ไปเกิดบนสวรรค์วิมานอะไร ที่ชอบกันนัก : แต่แล้วมันก็คือการเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร; อย่าเห็นเป็นอย่างอื่น. **ผลของกรรมแล้วก็ต้องให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร เป็นสุคติ เป็นทุคติ เป็นสวรรค์ เป็นนรก เป็นอะไรก็ตามใจ** ซึ่งเราเกลียดอย่างหนึ่ง, และไม่เกลียดอีกอย่างหนึ่ง, แต่ทั้งสองอย่างนั้น มันเป็นการเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร; นี่เรียกว่ากิจหรือหน้าที่ของกรรม มันมีอยู่อย่างนี้ แก้ไขไม่ได้.

๕. ผล ของ กรรม.

ดูต่อไปถึงผลของกรรมนี้มันเป็นไปตามลักษณะของกรรม คือดี, ชั่ว, หรือกล่าวไม่ได้ว่าดีหรือชั่ว, นี่มันเป็นการอธิบายอยู่ในตัวแล้ว ให้รู้แต่ว่า **ผลของกรรมนี้ต้องเป็นไปตามลักษณะของกรรมที่ทำไว้.** แต่ขอจำกัดเขตไว้หน่อยว่า อย่าเข้าใจเหมือนบางคนเข้าใจ; บางคนเข้าใจว่า ผลของกรรมจะต้องมีรูปร่างเหมือนกรรม; นี่เขาเข้าใจอย่างนั้น. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสอย่างนั้น; **ผลของกรรมไม่ต้องมีรูปร่างเหมือนตัวกรรมก็ได้** คนบางคนเชื่อว่า เราฆ่าตัวตายด้วยดาบนี้ เราจะได้รับผลกรรมถูกฆ่าตายด้วยดาบ มันมีนิทานในอรรถกถา เช่นว่า :-

คน ๆ หนึ่งเขาเอาขวมาฝึกแล้วไม่ได้อย่างใจ เขาโกรธ เขาเอาผ้าชุบน้ำมันพันคอไว้ แล้วก็จุดไฟ แล้วขวมันตายหรือมันเกือบตาย. ที่นี้เขาก็เวียนว่ายไปเกิดเป็นกาบินไปในอากาศ; พอดีกับว่าบ้าน ๆ หนึ่งไปไหม้ ไฟคุ ลุกจนกระทั่งเสวียนหม้ออันหนึ่งไหม้ไฟ ลอยขึ้นไปในอากาศ ; แล้วกาตัวนั้นก็บินมาพอดี ; คอสวมเข้าไปในเสวียนหม้อที่กำลังไหม้ไฟลุกอยู่ แล้วกาตัวนี้ก็ตาย. นี่เพื่อว่าให้มันมีผลเหมือนกันว่า นายคนนี้เคยทำมาลัยไฟใส่คอไว้.

นี่เป็นตัวอย่างที่ว่า **ผลกรรมจะต้องเหมือนกับรูปของกรรมเสมอไป อย่างนี้** **บาลีไม่มี**; ถ้ามีมันก็คงฟลุกหรือบังเอิญ, หรือมันจะเป็นส่วนหนึ่งเท่านั้น มันไม่ใช่ทั้งหมด. เดียวนี้เขามักจะถือกันเลยเถิดไปว่า มันจะต้องเหมือนกันเลย, ผลกรรมจะต้องเหมือนกับตัวกรรมอย่างนี้เป็นต้น. ที่แท้เหมือนก็มีไม่เหมือนก็มี ; เราพูดได้แต่เพียงว่า **ผลของกรรมต้องเป็นไปตามลักษณะของกรรม คือดีหรือชั่ว, ผลดีหรือผลร้าย หรือกล่าวไม่ได้ว่าดีหรือร้าย**; แล้ว **รูปของการกระทำนั้นไม่จำเป็นต้องเหมือนกับตัวกรรมนั้นเสมอไป**; เหมือนก็ได้ ไม่เหมือนก็ได้.

๖. รส ของกรรม.

เราจะเปรียบเทียบรสของกรรม ก็เหมือนกับว่า รสทางลิ้น ขมก็มี หวานก็มี จืดก็มี **ขมก็กรรมชั่ว, หวานก็กรรมดี, จืดก็คือกรรมที่กล่าวไม่ได้ว่าดีหรือชั่ว**; แต่อย่าลืมว่า **ทุกอย่างนี้ล้วนแต่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน** แม้จะเป็นอัพยาทุกต ก็ยังมีลักษณะของอุปาทานอย่างหนึ่ง ดีก็อุปาทานไปในทางดี, ชั่วก็อุปาทานไปในทางชั่ว, อัพยาทุกตก็เป็นอัพยาทุกต. ฉะนั้น อย่าไปคิดว่าขมหรือหวานหรือจืด แล้วมันจะต่างกันไปตลอดกาลตลอดสาย ; ไม่ใช่.

ขมก็เพื่ออุปาทาน, หวานก็เพื่ออุปาทาน, จืดก็เพื่ออุปาทาน; พอมีอุปาทานก็ต้องมีทุกข์; **ทุกอย่างเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน. ถ้าอุปาทานเกิดก็ต้องมีทุกข์**; ถ้าไม่เกิด หรือยังไม่เกิด ก็ยังไม่เป็นทุกข์. นี่รส

ของกรรมมันเป็นอย่างนี้ ; ฉะนั้นอย่าไปเอากับมันเลย : รสขม รสหวาน รสจืดนี้ ; เว้นไว้แต่มันจะไม่มีรส คือกรรมที่ ๓ กรรมไม่ดำไม่ขาว หรือกรรมไม่มีรสนั้น จึงจะพอเอาได้ พอจะเล่นด้วยได้. ส่วนเรื่องชั่ว เรื่องดี เรื่องอัปยาคฤต ที่ยังประกอบอยู่ด้วยรากเหง้าคือ อวิชชานี้ ไม่ได้, เล่นด้วยไม่ได้.

ข้อนี้ก็จะ เป็นเครื่องช่วยให้เข้าใจดีขึ้นอีกว่า **ขมก็ไม่ไหว หวานก็ไม่ไหว จืดก็ไม่ไหว ; สู้ไม่มีรสอะไรเลยไม่ได้.** คำนี้เป็นคำเปรียบ เป็นอุมา คำเปรียบใช้เรียกชื่อพระอรหันต์ที่มีอยู่คำหนึ่ง **อสรูป - มีรูปไม่เป็นรส,** คนไม่รู้เขาใช้คำนี้ คำพระพุทธเจ้าว่า : “อ้ายคนไม่เป็นรส”, คำพระพุทธเจ้าว่าคนไม่เป็นรส. พระพุทธเจ้าท่านตอบว่า : “เออดี ถูกแล้วฉัน **เป็นคนไม่มีรส คือว่าไม่ติด ไม่รับรส ไม่ยินดี ยินร้ายเกี่ยวกับรส ไม่มีรส ; ประกาศพรหมจรรย์ที่ไปถึงสิ่งที่ไม่มีรส, ไม่มีรส ไม่มีชาติ**” เพราะฉะนั้น **ที่มันมีรสอยู่นี้มันเป็นผลของกรรม. หรือ ผลของกรรมมัน ต้องมีรส** รสขมบ้าง รสหวานบ้าง รสจืดบ้าง ; สู้ที่ไม่มีรสเลยไม่ได้ คือไม่เกี่ยวกับรส. แต่เดี๋ยวนี้คนที่ยังมีอวิชชา มีกิเลส ตัณหา มีอุปาทาน ก็ต้องชอบรสใดรสหนึ่ง ; เพราะว่ารสนั่นเอง ประจุให้เกิดกิเลสต่อไปอีกข้างหน้า เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน.

๗. อัสสาทะของกรรม.

ที่นี้ก็ดูต่อไปถึงสิ่งที่เรียกว่า คำว่า **อัสสาทะ** คำนี้ บางคนไม่เคยได้ยิน มันแปลกหูไม่รู้ว่าอะไรก็ได้ ; ตัวหนังสือแปลว่า สิ่งที่ยั่วยวน ตรงกับคำว่าเสน่ห์ เสน่ห์ก็คือสิ่งที่ยั่วยวน. **อัสสาทะของกรรมก็คือ เสน่ห์ของกรรม** ที่ดึงดูดคนให้เข้าไป พอใจหลงใหลในกรรม ; แม้ว่าเป็นกรรมเผ็ดร้อน คนก็ยังไปทำได้ แม้บาปก็ยังไปทำได้ ; เพราะฉะนั้นบาปมันก็ต้องมีเสน่ห์เหมือนกัน บุญมันก็มีเสน่ห์ บาปมันก็มีเสน่ห์ไปตามเรื่องของมัน.

ที่นี้เรามองกันดู เท่าที่ความรู้สึกสามัญสำนึกมันจะดูได้ : ถ้าเป็น **กรรมดี** มีผลหวานอร่อย **เสน่ห์ของมันก็ทำให้หลงใหล**; ถ้าเป็นกรรมชั่วแล้วมันชอนความชั่ว.

มันเข้าใจเป็นว่า ถ้าได้ประโยชน์แล้วก็ดี; **คนทำชั่ว** ก็เพราะ **เพื่อจะเอาประโยชน์ส่วนตัว**. และไม่ใช่เพียงเท่านั้น ผลชั่วของกรรมชั่วนี้ มันยัง **ทำให้เกิดความมุทะลุที่จะแก้ตัว หรือ จะแก้แค้น** ; เมื่อได้ดีเขา เมื่อได้ด่าเขา แล้วสบายใจ.

บางคนคงจะเคยสังเกตเห็นกันมาแล้ว : มันกลุ้มอยู่ในใจ, ถ้าได้ด่าเขา สักกระบุงหนึ่ง มันสบายใจ; อย่างนี้ก็เรียกว่า เป็น **เสน่ห์ของกรรมชั่ว** อย่างน้อยที่สุด มันก็ยั่วให้คิดแก้ตัว หรือว่าแก้แค้น เรื่องมันก็มีต่อไปอีกไม่จบ. แม้ที่สุดแต่จะเป็นกรรมที่กลาง ๆ, ไม่มีผลถึงกับเป็นดี เป็นชั่ว เป็นหวาน เป็นขม คือจิต ๆ นี้; มันก็ยังกระตุ้นให้อยากลองต่อไปอีก, จนกว่าจะพบที่หวาน หรือว่าอะไรตามที่ต้องการ.

อย่างนี้ล้วนแต่เป็นสิ่งยั่ว, เป็นความยั่ว หรือเสน่ห์ ของสิ่งที่เรียกว่ากรรม; หมายความว่าทำให้เราออกมาจากมันได้ยาก คือเราจำต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง คือไปทำกรรมจนได้. กรรมดี กรรมชั่ว กรรมที่เป็นกลาง ๆ อะไรก็ตาม ต้องสังเกตให้รู้ไว้, แล้วอย่าได้ไปหลงเสน่ห์ของมัน.

๘. อาทินวะ ของ กรรม

ที่นี่ หูตาสว่างขึ้นมาแล้ว เราก็ดูกันต่อไป ถึงสิ่งที่เรียกว่า **อาทินวะของกรรม**. **อาทินวะ** เป็นคำที่บางคนยังไม่รู้ก็ได้. อาทินวะ แปลว่า **โทษอันเลวทราม**, อาทินวะ หรือ อาทินพนี้ แปลว่าโทษอันต่ำทราม. **โทษอันต่ำทรามของกรรมคืออะไรบ้าง?** แม้กรรมดี เมื่อยึดมันถือนมันแล้วมันก็ทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสาร.

กรรมดีแท้ ๆ ก็ยังทำให้เวียนวายเป็น ในวัฏฏสงสาร, กรรมชั่วก็ทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสาร; เพราะฉะนั้น ทั้งกรรมดีกรรมชั่ว “**เป็นทะเลขี้ผึ้ง**” อย่างที่เราพูดอยู่ทุกวันนี้. **ทะเลขี้ผึ้งเดี๋ยวเหลวเดี๋ยวแข็ง. เดี่ยวเหลวเดี๋ยวแข็ง ; ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ล้วนทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสาร;** เพราะฉะนั้น “มันเป็นทะเลขี้ผึ้ง” อันกว้างขวางสุดสุดสุดตา. นี่หมายความว่าขึ้นชื่อว่ากรรมแล้ว ก็จะต้องมีผลกรรม ที่ทำให้เวียนวายเป็นในวัฏฏสงสารต่อไปอีกไม่มีสิ้นสุด.

ที่นี่ ที่กล่าวไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งกว่านั้น เขากล่าวไว้ว่า **กรรมเป็นพญามาร**, เป็นมารตัวหนึ่ง เรียกว่า **อภิสังขารมาร**. อภิสังขาระ แปลว่า เครื่องปรุงแต่งอย่างยิ่ง; กรรมเป็นอภิสังขาระ และชื่อวามาร; เรียกว่าอภิสังขารมาร, เป็นมารตัวหนึ่งในหลาย ๆ มาร. มารคือการปรุงแต่งอย่างยิ่ง.

คำว่า “ปรุงแต่ง” ในที่นี้ หมายความว่ามันไม่หยุด, มันไม่ให้จบ มันไม่ให้สิ้น, มันผลักดันให้เป็นต่อไปเรื่อย กล่าวคือเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารเหมือนกัน. แต่เมื่อมองดูในระยะอันสั้นหรืออันชิดเข้ามา ว่า **มันเป็นมารในฐานะมันคอยปรุงแต่งเรื่อย**, มันไม่หยุดเป็นนิพพานสักที.

ถ้าพูดสำนวนโวหารที่เราเคยพูดกันอยู่บ่อย ๆ ก็คือ มันปรุงตัวกู-ของกู. สิ่งที่เราเรียกว่า **กรรมนี้มันเป็นมาร เพราะมันปรุงให้เกิดตัวกู-ของกู**. ตัวกู-ของกูนี้เกิดขึ้นมาแล้วเป็นอย่างไรบ้าง? นี่ก็รู้กันอยู่แล้ว. คำว่าตัวกู-ของกูคือตัวทุกข์; เกิดเป็นตัวกู - ของกูขึ้นมาวันหนึ่งไม่รู้กี่ครั้งหรือกี่สิบครั้ง มันก็เป็นทุกข์ทุกครั้ง ; นี่มันเป็นมารเพราะข้อนี้.

ในสังยุตตนิกาย หมวดอัปยากตสังยุตต์ มีข้อความที่แสดงให้เห็นว่า มีสิ่งที่จะต้องเรียกว่า **“กัมมวิญญาน”**, หรือเรียกกำลังของกรรมว่า **“วิญญาน”** : **นี้ได้แก่ ปฏิสนธิวิญญาน** ที่ชาวบ้านก็พูดกันว่า ไปเกิดตามกรรมนั้น, หรือวิญญานพหุผลกรรมไปเกิด; นี้พูดอย่างภาษาชาวบ้านอย่างสมมติ.

ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมะ ไม่ต้องตายเข้าใจไปเกิดที่ไหน; **นั่งอยู่ที่นี่** เมื่อมีกรรมแล้วมันจะต้องปรุง**ปฏิสนธิวิญญานให้เกิดตัวกู-ของกู** อยู่ที่นั่นแหละ. อย่างนี้ก็เรียกว่าปฏิสนธิวิญญานได้เหมือนกัน, คือ **กรรม หรือผลของกรรมนั่นเอง ทำหน้าที่เป็นอภิสังขาร ปรุงวิญญานหรือจิตใจอันใหม่**. จิตใจอันใหม่ก็ไหลขึ้นมาเป็น**ตัวกู - ของกู**; ฉะนั้นกรรมชนิดนี้ได้ชื่อว่า **กัมมวิญญาน - วิญญานคือกรรม**; เรียกทั่วไปว่า **ปฏิสนธิวิญญาน**. นี่เห็นพบอยู่แห่งเดียวในสังยุตตนิกาย.

การที่ **กรรมทำให้เวียนว่าย** ไปในวัฏฏสงสารก็ดี **เป็นอกิสังขารมาร** ก็ดี มันปรุงตัวกู-ของกูในฐานะ **เป็นกัมมวิญญาน** อย่างนี้ก็ดี; **เรียกว่าโทษอันเลวทรามต่ำทรามของกรรม**, ทั้งกรรมดีกรรมชั่ว. ถ้าเรารู้ข้อเท็จจริงข้อนี้แล้ว เราก็ไม่หลงเสน่ห์ของกรรม; แม้ว่าจะเป็นกรรมดี จะมาจุจุมูกให้เวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารอีกไม่ได้.

๙. เจ้าของ กรรม.

ดูต่อไปถึงสิ่งที่เรียกว่า ใครเป็นเจ้าของกรรม? ถ้ายังไม่หมดกิเลส ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยังมีเจ้าของกรรม คือจิตใจที่โง่ที่มันประกอบอยู่ด้วยอวิชชาปรุงให้เป็นความรู้สึกว่าเป็นตัวกู - ของกูนั้น; **ตัวมายาตัวนั้นแหละ เป็นเจ้าของกรรม.**

ที่นี่ ถ้าพูดอย่างภาษาชาวบ้านธรรมดา ๆ ก็ว่า ผู้ที่ทำการ, ผู้ที่รับผลกรรม, ผู้ที่ต้องเป็นไปตามกรรม นั้นแหละเป็นเจ้าของกรรม ไม่มีคนอื่นหรอก. ถ้ามีผู้ทำการ ผู้รับผลกรรม ผู้นั้นเป็นไปตามกรรม กันนั้นแหละเป็นเจ้าของกรรม.

แท้จริงมันไม่ได้มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา; แต่อวิชชาทำให้ยึดมั่นถือมั่นเป็นสัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา; เพราะฉะนั้น **ตัวความยึดมั่นถือมั่นเกิดเป็นตัวฉันขึ้นมา นี้เรียกว่าเป็นเจ้าของกรรม.** เพราะฉะนั้นเห็นได้ทันทีว่า มันบ้า, มันไม่ได้มีตัวจริง, มันเป็นเรื่องหลอก ๆ, มันเป็นเพียงความเข้าใจผิดของอุปาทาน ที่มาจากอวิชชาว่า : “กรรมของกู กูมีกรรม กูได้รับผลกรรม”, อะไรมันก็เกิดขึ้นมาได้ มีเจ้าของกรรมขึ้นมาได้ ทั้งที่แท้จริงนั้นมันมิได้มี; แต่ความรู้สึกในใจมันรู้สึกเต็มที่ว่าเหมือนกับมี; เพราะความรู้สึกนี้มันมาจากอวิชชา สร้างอุปาทานขึ้นมา. ฉะนั้น ถ้าถามว่าใครเป็นเจ้าของกรรมกันไฉน? ก็ตอบอย่างกำปั้นทุบดินคือผิดไม่ได้ว่า : ผู้ที่ทำการ ผู้ที่ได้รับผลกรรม ผู้ที่ต้องเป็นไปตามกรรม นั้นแหละเป็นเจ้าของกรรม.

๑๐. นิสสรณะ ของ กรรม

ข้อต่อไปที่ต้องดูก็คือ นิสสรณะนี้ ก็คงจะแปลกหูสำหรับบางคนที่ไม่เข้าใจ **นิสสรณะคือวิธีออกมาเสียให้พ้น** จะเป็นการกระทำ หรือเป็นวิธีการ หรือเป็นอะไรก็ได้ ซึ่งเป็นการทำให้มันออกมาเสียจากอำนาจกรรม; อย่างนี้เรียกว่า นิสสรณะ. นิสสรณะแปลว่า **อุปายเป็นเครื่องออก**, แปลไว้กว้าง ๆ ก็ต้องแปลว่า **อุปาย หรือเคล็ดลับ หรืออะไรทำนองนั้น เป็นเครื่องออก : ออกจากอะไร? ออกจากขอบเขตของกรรม จากอำนาจของกรรม. อะไรเป็นนิสสรณะของกรรม? ตอบว่า การทำลายมูลเหตุปัจจัยของกรรมเสีย ไม่ให้เหลือ.**

อะไรเป็นมูลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐานของกรรม ให้ทำลายสิ่งเหล่านั้นเสีย; นั่นแหละคือนิสสรณะของกรรม. ฉะนั้น ถ้าเราทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทาน อยู่โดยวิธีใด, นั่นแหละ มันก็เป็นนิสสรณะ, เป็นทางออกมาจากอำนาจของกรรม.

อะไรทำลายอวิชชา ตัณหา โภคะ โทสะ โมหะ? ก็รู้กันอยู่แล้วเกือบไม่ต้องอธิบาย; ถ้าระบุชื่อเพียงคำเดียวก็ระบุไปที่อริยมรรคมีองค์ ๘. **อริยมรรคมีองค์เป็นเครื่องมือทำลายเสียซึ่งมูลเหตุรากเหง้าปัจจัยของกรรม.** หรือจะพูดให้แคบกว่านั้นก็ต้องใช้คำว่า **ญาณทัสสนะ ที่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.**

ญาณทัสสนะ หมายความว่า **ความรู้ที่ถูกต้องและที่สมบูรณ์ : เห็นอนิจจัง ก็ได้ เห็นทุกขังก็ได้ เห็นอนัตตาก็ได้ ;** นี่แหละจะทำลายเสียซึ่งมูล หรือเหตุ หรือราก หรือเหง้าหรือปัจจัยของกรรม. เพราะฉะนั้นนิสสรณะของกรรม อุปาย เครื่องออกจากกรรม ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่มีทางผิด เพราะมันกินความกว้าง.

๑๑. อะไรจะเป็นผลได้ ผลรับ ของ นิสสรณะ ของ กรรม

ที่นี่ ดูต่อไปว่าจะมีนิสสรณะของกรรมอย่างนี้แล้ว **อะไรจะเป็นผลได้ ผลรับ ของนิสสรณะของกรรม?** ตอบสั้น ๆ ล้วน ๆ ว่า **นิพพาน.** ผลแห่งการ

นอกจากกรรมได้ก็คือนิพพาน : ชั่วคราวก็ชั่วคราว, ตลอดกาลก็ตลอดกาล. มันแล้วแต่จะเป็นอย่างไร; แต่ตามธรรมดาที่หมายถึงที่แท้จริง คือนิพพานที่แท้จริง, นิพพานตลอดกาล.

อีกทางหนึ่งเป็นการแสดงลักษณะ ก็เรียกว่าที่สุดแห่งวัฏฏสงสาร, ที่สุดที่จบ ที่สิ้นแห่งวัฏฏสงสาร **คือนิพพาน**. หมายความว่า ต่อไปนี้ไม่มีการเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารตามอำนาจของกรรมอีกต่อไป ; เรียกว่านิพพานเป็นเรื่องหยุด เป็นเรื่องเย็น เป็นเรื่องสบายชนิดที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์. แต่ถ้าว่ากันที่แท้แล้วก็คือความสิ้นไปแห่งทุกข์นั้นแหละ อย่ามีอะไรให้มันยั่วยวนขึ้นมาอีก, นิพพานเป็นผลแห่งนิสสรณะของกรรม.

ใครจะเป็นคนทำ, ผู้ใดจะเป็นผู้กระทำ, อุปายเป็นเครื่องออกจากอำนาจของกรรม? คำตอบก็คือ **พระอรหันต์**. พระอรหันต์คือผู้บรรลุนิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้ทำสำเร็จแล้ว; นอกนั้นเป็นแต่ผู้กำลังทำ. ถ้าสมมติว่า **เราไม่เป็นพระอรหันต์อยู่**; เราก็เป็นผู้กำลังทำนิสสรณะของกรรม. ส่วนพระอรหันต์พวกเดียวเป็นพวกที่ทำเสร็จแล้ว, คือออกไปได้แล้วจริง ๆ.

ผู้กระทำนิสสรณะของกรรมเลยเกิดเป็น ๒ พวก : คือ กำลังกระทำอยู่ได้แก่พวกเรา หรือพวกที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ทั้งหลาย; แล้วอีกพวกหนึ่งก็คือ **ผู้ทำเสร็จแล้ว** คือผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว.

๑๒. ความสิ้นไปแห่งกรรม เป็นผลแห่ง นิสสรณะของกรรม

นิสสรณะของกรรมให้อะไรแก่เรา? ก็ให้ความสิ้นไปแห่งกรรม. ซึ่งเป็นชื่อของหัวข้อในการบรรยายในวันนี้. วันนี้จะพูดเรื่องกรรมและความสิ้นไปแห่งกรรม. **ความสิ้นไปแห่งกรรมเป็นผลแห่งนิสสรณะของกรรม มีอาการคือไม่ต้องเวียนว่ายอีกต่อไป.** นี่เรียกว่าความสิ้นกรรมมันอยู่ที่นี้ ไม่ต้องมีบุคคลไม่ต้องมีกู – มีของกู ; ความสิ้นไปแห่งกรรมมันมีได้แบบนี้.

๑๓. ใครเป็นเจ้าของ ความสิ้นไปแห่งกรรม

ถามให้เตลิดเปิดเปิงต่อไปอีกว่า : **ใครเป็นเจ้าของความสิ้นไปแห่งกรรม?** นี่คนชี้ถามคงถามอย่างนี้แน่ : ว่าใครจะเป็นเจ้าของของความสิ้นไปแห่งกรรม; ดูคำถามบ้า ๆ, ก็ตอบว่ามัน **ไม่มี**.

เพราะว่าถ้าขึ้นมาถึงขั้นนี้แล้ว มันไม่มีตัวกู มันไม่มีของกูในความรู้สึก. ฉะนั้น มันจึงไม่มี, คือตอบโดยความจริงถึงที่สุดโดยปรมาตมัสัจจะแล้ว มันไม่มีใครเป็นเจ้าของความสิ้นไปแห่งกรรมได้; เพราะว่ามีจิตได้ขึ้นมาถึงขั้นนี้แล้ว ย่อมไม่มีความรู้สึกว่ายัตตา หรืออัตตนิยา คือไม่มีความรู้สึกว่ายัตตนหรือของตน. ดังนั้น จึง **ไม่มี**ใครเป็นเจ้าของความสิ้นไปแห่งกรรม.

ตอนที่มีการกรรม กรรมยังไม่สิ้น ยังมีกรรมนั้น มันมีเจ้าของแห่งกรรมก็ได้ แก่คนโง่ ๆ บ้า ๆ ที่ว่า ตัวกู ว่า ของกู นั้นแหละ มันเป็นเจ้าของแห่งกรรม. แต่พอมาถึงตอนนี้มันสลายไปหมด; ตัวกู - ของกู และเหตุที่จะให้เกิดตัวกูของกูมันสลายไปหมด มันก็เลยไม่ต้องมีเจ้าของแห่งความสิ้นไปแห่งกรรม. กรรมมีเจ้าของ; แต่ความสิ้นไปแห่งกรรมกลับไม่มีเจ้าของ. ถ้าไม่คิดก็จะไม่เข้าใจ.

๑๔. ใครจะเป็นผู้เสวยสุข จากความสิ้นกรรม

บางคนจะถามต่อไปว่า **ใครจะเป็นผู้เสวยสุข จากความสิ้นกรรม ?** เอาคำถามของคนที่มีอุปาทานมาถามเรื่อยไป; จึงถามว่าใครจะเป็นผู้เสวยสุขความสุขที่เกิดมาจากความสิ้นกรรมนั้น. คำถามอย่างนี้จะมีเรื่อยไม่มีที่สิ้นสุด. เราก็ตอบว่า ; มันไม่มีเรื่อย, มัน **ไม่มี**ใครเป็นผู้เสวยสุขที่เกิดมาจากความสิ้นกรรม; เพราะว่ามีเหลือแต่เบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์.

พระอรหันต์ยังไม่ตาย เบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คือกายกับใจนี้ก็ปราศจากอุปาทาน ที่จะให้เกิดความรู้สึกว่า ตัวกู - ของกู. ตัวกู - ของกู ไม่มีเสียแล้ว เป็นเบญจขันธ์บริสุทธิ์; เพราะฉะนั้น จึงไม่มีผู้ใด :

คือไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ; ดังนั้น จึงไม่ต้องมีใครเป็นผู้เสวยสุขแห่งความสิ้นกรรม. ผู้ที่ถึงความสิ้นแห่งกรรม ไม่รู้สึกตัวว่าตนเสวยความสุข ; แต่ผู้ที่ยังไม่ถึงความสิ้นแห่งกรรม จะคอยจ้องอยู่เสมอว่า : “กูจะไปเป็นผู้เสวยความสุขที่เกิดมาจากความสิ้นกรรม” นี่ดูเกือบจะเป็นเรื่องสุดท้ายที่จะถามไปอีกไม่ไหวแล้ว.

ข้อความทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเพียงพวกหลักวิชาหรือทฤษฎี กล่าวนำมาเพื่อจะได้มีความเข้าใจถูกต้องไปตั้งแต่ที่แรก ๆ ช่วยให้ศึกษาง่ายเข้า หรืออาจจะประหยัดเวลาได้.

๑๕. เรื่องกรรมนี้ เกี่ยวกับภราวาส ด้วยหรือไม่?

ข้อสุดท้ายที่จะขอให้คิดก็คือว่า ขอให้พวกภราวาสหรือคฤหัสถ์ทั้งหลาย คิดดู ให้ดี ๆ ว่า เรื่องกรรมนี้สำหรับภราวาสด้วยหรือไม่? หรือว่าสำหรับแต่บรรพชิตอย่างเดียว?. ถ้ายังลังเลอยู่ก็ลองตั้งปัญหาใหม่ ว่า พวกภราวาสนี้คิดดูให้ดี ๆ ว่า : ปฏิบัติเพื่อลุล่วงไปตามกระแสกรรมดี หรือปฏิบัติ เพื่อความ ไม่ลุล่วงไปตามกระแสกรรมดี? แล้วก็ตอบได้เอง. ถ้าฉลาดหน่อยก็จะถามว่า นั่งหิวระแคะแล้วก็นั่งร้องไห้สลับกันอยู่อย่างนี้ดี? หรือว่า ไม่ต้องหิวระแคะไม่ต้องร้องไห้เลย ดี? อันไหนดีกว่า? ถ้าตอบถูกก็เข้าใจเรื่องนี้ คือเรื่องกรรมกับความสิ้นไปแห่งกรรม.

เรื่องที่ควรทราบ คือการปฏิบัติ เกี่ยวกับกรรม และความสิ้นไปแห่งกรรม

ประการแรก ปฏิบัติเพื่อให้ถูกกับเรื่องของกรรม นี้อย่างหนึ่ง, และปฏิบัติเพื่อให้พ้นกรรม ไปเสียเลยนี่ก็อีกประการหนึ่ง. ที่นี้กรรมพวกที่เป็นเหตุให้เวียนว่ายไปในวัฏสงสารนี้มันอย่างหนึ่ง, แล้วกรรมที่เป็นเหตุให้หยุดเวียนว่ายในวัฏสงสารนี้มันก็อีกอย่างหนึ่ง ; มันเป็นสองกรรม ; ฉะนั้น เมื่อพูดถึงกรรมก็ต้องหมายความว่ากรรมที่ทำให้เวียนว่ายไปในวัฏสงสาร; เราจะต้องปฏิบัติอย่างไร? ถ้าเราปฏิบัติอย่างอื่นไม่ได้ เราก็ทำแต่กรรมดี เว้นกรรมชั่วเสีย ; ฉะนั้น ลงโรง ตั้งต้นกันด้วยเว้นกรรมดำ เสีย.

กรรมดำ ที่ต้องละ

สำหรับคนที่เป็นฆราวาสที่ดิบที่สุด มันมีเรื่องกรรมดำ ที่กล่าวไว้ใน สิงคาโลวาทสูตร. พระพุทธเจ้าตรัสแก่สังคาลมานพว่า : กรรมกิเลส คือกรรมที่เศร้าหมองกรรมที่เป็นบาป กรรมที่ดำที่ชั่วนี้; ดูก่อน คฤหบดีบุตร, อริยสาวก มีกรรมกิเลส ฯลฯ ; คือหมายความว่า พระอริยเจ้าหรืออริยสาวก บัญญัติกรรมกิเลสไว้ ๔ อย่าง ซึ่งคนยอมทำกรรมที่เป็นบาป ด้วยกรรมกิเลสทั้ง ๔ อย่างนั้น; ส่วนอริยสาวกนั้นยอมเว้นเสีย แล้วก็ไม่เสพอบายมุข ๖ ประการ เว้นจากบาปอกุศล ๑๔ ประการ, เป็นผู้ที่มีศรัทธาทั้งห้าอันปกปิดดีแล้ว ; ปฏิบัติเพื่อจะชนะโลกทั้ง ๒ คือ : โลกนี้ก็เป็นอันปรารภดีแล้ว โลกอื่นก็เป็นอันปรารภดีแล้ว, เบื้องหน้าแต่การแตกทำลายร่างกาย หลังจากความตายย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์.

กรรมกิเลสทั้ง ๔ อันอริยสาวกจะเสียแล้วนั้นเป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อน คฤหบดีบุตร, ปาณาติบาต เป็นกรรมกิเลส, อทินนาทาน เป็นกรรมกิเลส, กาเมสุมิจฉาร เป็นกรรมกิเลส, มุสาวาท เป็นกรรมกิเลส, นี่แลกรรมกิเลส ๔ ประการ อันอริยสาวกจะแล้ว.

นี่ดูที่ว่าพระพุทธเจ้าตรัสกรรมกิเลส คือกรรมชั้นเลวที่สุดนี้ ว่าอย่างไร? ก็ระบุศีล ๔ ข้อข้างต้นของ ศีล ๕ : ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาร มุสาวาท ในฐานะที่เป็นกรรมประเภทเลวชั้นต่ำที่สุด ที่อริยสาวกจะต้องละกันเด็ดขาด.

ที่นี้ ปฏิบัติเพื่อละกรรมดำ ก็คือปฏิบัติเพื่อ ละสิ่งที่เราเรียกว่าศีล ๕ แล้ว ก็เพียง ๔ ข้อข้างต้น ด้วยเข้าไปไม่ถึงทั้ง ๕ ข้อ. นี่เป็นจุดตั้งต้นที่นี้ ; ที่เรียกว่า กรรมดำ ธรรมดาสามัญที่สุด ก็คือ เว้นสิ่งที่ถือกันว่าเป็นกรรมชั่ว. จะเว้นอย่างไร ก็ดูเหมือนว่าจะไม่ต้องพูดกันแล้ว เพราะเป็นเรื่องศีล ๕ ถ้ายังมัวจะพูดเรื่องศีล ๕ กันอย่างนี้อยู่ก็ก็น่าสงสาร.

ปัญหาก็มีอยู่ที่ว่าบังคับตัวเองให้ละไม่ได้ นั้นมากกว่า; มากกว่าที่จะไม่รู้ว่าจะละอย่างไร. รู้ว่าจะต้องละอย่างนั้น แล้วบังคับตัวเองให้ละไม่ได้. นี่เรียกว่ากรรมดำในอันดับต้น หยาบที่สุด, ออกมาข้างนอกอย่างหยาบที่สุด.

ถ้าละเอียดเข้าไป ก็เป็น กิเลสประเภทที่ยังไม่ถึงกับออกมาข้างนอก คือไม่ออกมาทางกาย ทางวาจา; มันกลุ่มมุ่มอยู่ข้างใน นั่นก็ต้องละ ได้แก่ พวกนิเวรณ์ทั้งหลาย พวกอุปกิเลสทั้งหลาย, ฉะนั้น จะต้องพยายามไปตามรายการที่มีอยู่ในแบบฉบับ แล้วก็ท่องกันได้. ฉะนั้นจะระบুক็น่าย ๆ สำหรับ พระวาส ว่าเมื่อถือศีลอยู่ มีศีล ๕ ศีลอุโบสถอยู่ นี่ก็คือ การปฏิบัติเพื่อจะละกรรมดำชนิดเปิดเผยตรงไปตรงมา.

ที่นี้ยังมี กรรมดำอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องเข้าใจผิด; ไปหลงไหลไปยึดมั่นถือมั่น การประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมันไม่ถูกเลย; ว่าเป็นของถูก; อย่างนี้เรียกว่ากรรมดำ ๒ ชั้น. มันผิดด้วย; แล้วไม่รู้ว่ามีผิดด้วย; นี่มันยังลึกซึ้งมาก ถ้าเป็นเรื่องปาณาติบาต อทินนาทาน ฯลฯ นี่เรารู้แล้วว่าผิดแน่; แต่มันยังมี ความมกมายอย่างอื่น ที่ไม่รู้ว่ามีผิด แล้ว ไปยึดถือว่าถูก. ในครั้งพุทธกาลเขาเรียกว่า สิลล์พัตตปราคาส เหมือนกัน : ประพฤติวัตรอย่างสุนัข ประพฤติวัตรอย่างโค.

ประพฤติวัตรอย่างสุนัข; หมายความว่ากินอะไรก็หลงไปกลางดินเสียดีก่อนแล้วก็ก้มลงไปกิน ปฏิบัติอยู่อย่างนั้นจนตลอดชีวิต เรียกว่าประพฤติวัตรอย่างสุนัข. เขาเชื่อว่าด้วยการประพฤติอย่างนี้จะทำให้กิเลสหมด, แล้วก็มีผู้ทำตามกันมาสืบ ๆ กันมา.

มีคนสองคน ที่เคยประพฤติวัตรอย่างนี้ คนหนึ่งประพฤติวัตรอย่างโค, คนหนึ่งประพฤติอย่างสุนัข. นี่เขามีกรรมดำชนิดที่เป็นความเข้าใจผิด. ที่นี้สองคนนี้เข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้า; ต่างคนต่างมาขอให้พระพุทธเจ้าช่วยอธิบาย ช่วยพยากรณ์ ช่วยทำนาย ว่าผลแห่งการปฏิบัติของเขาจะเป็นอย่างไร ?

คนที่ประพฤติดอย่างโคนัน ก็ขอให้พระพุทธรเจ้าช่วยทำนาย ช่วยพยากรณ์ว่า ผลของเพื่อนของเขาที่ปฏิบัติอย่างสุนัขนั้นจะได้ผลอย่างไร ? คนที่ปฏิบัติอยู่อย่างสุนัขน ก็ขอให้พระพุทธรเจ้าพยากรณ์เพื่อนของเขา ที่ปฏิบัติอย่างโค ว่าจะได้รับผลอย่างไร ?

อันนี้เอง เป็นเหตุที่ทำให้พระพุทธรเจ้าท่านตรัสเรื่องกรรมทั้ง ๔ ขึ้นมา. นี้อยู่ในกุกกุโรวาทสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ที่อื่นไม่เคยเห็น; แล้ว มีอีกทีก็ ภาษิตของพระสารีบุตร. ในสังคีตสูตร ทีฆนิกาย นั้นเป็นพระสารีบุตรกล่าว. ส่วนข้ออรรถในที่นี้เป็นเรื่องพระพุทธรเจ้าตรัสเอง.

เมื่อพระพุทธรเจ้าท่านอธิบายเรื่องประพฤติวัตรอย่างสุนัขน ประพฤติวัตร อย่างโคว่า ไม่มีประโยชน์อะไรแล้ว; ท่านก็ตรัสเรื่องของท่าน คือเรื่องกรรมตาม แบบของท่าน. คนนั้นชื่อว่า ปุณณะ เพราะฉะนั้น พระพุทธรเจ้าจึงตรัสว่า :
ดูก่อน ปุณณะ! กรรม ๔ ประการนี้ เราตถาคตทำให้แจ้งด้วยปัญญาของตนเอง แล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตามอยู่.

กรรม ๔ ประการนี้เป็นไฉน? ดูก่อนปุณณะ! กรรมดำมีวิบากดำนี้มีอยู่, กรรมขาวมีวิบากขาวนี้ก็มีอยู่, กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวนี้ก็มีอยู่, กรรม ไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว นี้ก็มีอยู่, เป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งกรรม.

กรรมดำมีวิบากดำเป็นไฉนเล่า? ดูก่อนปุณณะ! บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขารอันมีความทุกข์ ประมวลวจีสังขารอันมีความทุกข์ ประมวล มโนสังขารอันมีความทุกข์; ครั้นแล้วเขาก็ยอมเข้าถึงโลกอันมีความทุกข์, มีผัสสะ อันประกอบไปด้วยทุกข์ถูกต้อง เขาผู้เข้าถึงโลกอันมีทุกข์. เขาอันผัสสะประกอบด้วยความทุกข์ถูกต้องแล้วย่อมแสวงเวทนอันประกอบด้วยความทุกข์ เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เหมือนสัตว์นรก.

ดูก่อนปุณณะ! เพราะกรรมที่มีดังนั้นแล ความอุปบัติของสัตว์จึงมี. **สัตว์ ทำกรรมใดไฉนยอมเข้าถึงกรรมนั้น;** ผัสสะยอมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงแล้วมีความทุกข์.

ดูก่อนปุนณะ! เพราะอย่างนี้เราจึงกล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นทายาท; ข้อนี้เรากล่าวว่า **กรรมดำมีวิบากดำ**.

คำว่า “**กรรมดำหรือกรรมชั่วมีวิบากเป็นทุกข์**” ที่อยู่ในรูปของพระพุทธภาษิตมีอยู่อย่างนี้ : ว่าคนบางคน ประมวลกายสังขาร คือเครื่องปรุงแต่งกาย ชนิดที่เป็นไปเพื่อความทุกข์; หมายความว่า เขาสะสมแต่สิ่งที่ให้เกิดการกระทำทางกาย ชนิดที่จะให้เป็นไปเพื่อความทุกข์; เขาสะสมแต่เครื่องปรุงแต่งทางวาจา ให้มีแต่ วาจาชนิดที่จะเป็นไปเพื่อทุกข์; แล้วเขาสะสมแต่เครื่องปรุงแต่งของจิต ชนิดที่จะให้เป็นไปเพื่อทุกข์; แล้วก็เป็นทุกข์, แล้วก็ได้รับผลของกรรม.

นี่เป็นหลักอันหนึ่งซึ่งทุกคนควรจะจำได้; เพราะมันเป็นหลักเกณฑ์อีกอันหนึ่ง ซึ่งเราไม่ค่อยจะได้ยิน. ถ้าถามว่า **อะไรเป็นกรรมดำกรรมชั่ว?** ตอบว่า **การสะสมแต่เครื่องปรุงแต่งกาย วาจา ใจ ที่จะเป็นทุกข์** : คือ สร้างสม สะสม อบรมแต่สิ่งที่ปรุงแต่งกายวาจาใจให้เป็นไปในทางทุกข์; นี่คือกรรมดำ กรรมมีด มีวิบากดำ.

ทีนี้ เราจะปฏิบัติเพื่อละมันอย่างไร? ก็คือหลักเกณฑ์ทั่วไป, แล้วก็มาสรุปความให้เข้ารูปกันได้กับพระพุทธภาษิตนี้ ว่า : **อย่าไปสะสมสิ่งซึ่งเป็นเหตุปัจจัย ที่จะปรุงแต่งกาย วาจา ใจ ให้เป็นไปในทางที่จะเป็นทุกข์**. อย่าไปแตะต้อง อย่าไปเกี่ยวข้อง อย่าไปยุ่งด้วยกับสิ่งใดก็ตาม ทางกาย ทางวาจา ทางใจก็ตาม ที่มันจะเป็นไปเพื่อความทุกข์.

นี่เรียกว่าพูดอย่างสรุป ที่เดียวครอบจักรวาล ได้หมดเลย ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจด้วย. ถ้าเราพูดกันแต่ศีล ๕ มันก็มีแต่ทางกายกับวาจา; ใจ ยังไม่ได้พูดถึง; ต่อ เมื่อเราพูดถึงศีลกรรมบท ๑๐ จึงจะมีครบทั้งกาย วาจา ใจ; ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ข้อ. แล้ว ๑๐ ข้อนี้ก็ยังไม่หมด; เพราะระบุข้อไว้จำกัด. นี่เปิดกว้างเลยถึงกับว่า : สังขารคือเหตุปัจจัยเครื่องทำให้เกิดขึ้นนั้น ที่จะปรุงแต่งกาย หรือวาจา

หรือใจให้เป็นในทางทุกข์; แล้วก็เลิกกัน. มันจะเหลือแค่ ๓ เท่านั้น คือสิ่งที่
จะมากกระตุ้นกาย กระตุ้นวาจา กระตุ้นใจ ให้เป็นไปเพื่อทุกข์.

สรุปแล้วก็เหลือสัก ๑ คือเครื่องกระตุ้นแวดล้อมให้มันเป็นไปเพื่อทุกข์;
ส่วนใหญ่มันขึ้นอยู่กับใจอยู่แล้ว. กายวาจาของมันขึ้นอยู่กับใจอยู่แล้ว; **ระวังเรื่อง
ที่เกี่ยวกับใจ** ซึ่งก็ครอบคลุมมาถึงกาย วาจาด้วย. เราจึงมีสติระงับใจ อย่าให้มัน
ไปยุ่งกับสิ่งที่ปรุงแต่งเพื่อเป็นความทุกข์. นี่จำไว้ว่า **สติ** ข้อหนึ่งแล้วนะ; ในการ
ที่จะปฏิบัติเพื่อละกรรมดำเสีย.

กรรมขาว ต้องทำ ให้เกิดมี

ที่นี้ก็มาถึงเมื่อ **กรรมดำต้องละ, กรรมขาวต้องทำให้เกิดมี** นี่หมายความว่า
เริ่มต้นไปตั้งแต่ต้น สำหรับผู้ที่ยังเป็นเด็กอมมือ แก้วหงอก, เด็กอมมือที่แก้วหงอก
นี้; เพราะว่ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนานานแล้ว แต่ก็ไม่รู้อะไร จึงยังเป็น
เหมือนเด็กอมมืออยู่, ฉะนั้น ในทางธรรมะนี้มีเด็กอมมือที่แก้วหงอกแล้วก็ได้;
แล้ว **หลักธรรมะมันต้องตั้งต้นไปจากนี้ จากที่ไม่รู้อะไรเลยนี้**. เพราะฉะนั้น จึงได้มี
หลักว่า : **ให้ละกรรมดำเสีย แล้วเจริญกรรมขาว**; อย่างที่เราสวดกันอยู่บ่อย ๆ.
ดังนั้นจึงต้องรู้สิ่งที่เรียกว่ากรรมขาวนี้ต่อไป.

ข้อนี้พระพุทธรเจ้าท่านตรัสว่า : **ดูก่อน ปุณณะ กรรมขาวมีวิบากขาวเป็น
อย่างไร? ดูก่อนปุณณะ! บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขารอันไม่เป็นไป
เพื่อทุกข์ ประมวลจิตสังขารอันไม่เป็นไปเพื่อทุกข์, ประมวลมโนสังขารอันไม่เป็นไป
เพื่อทุกข์. ครั้นแล้วเขาย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มีความทุกข์. ผัสสะอันไม่มีความทุกข์
จะถูกต้องเขาผู้เข้าถึงแล้วซึ่งโลกอันไม่มีทุกข์ เขาผู้ที่ผัสสะอันไม่มีความทุกข์
ถูกต้องแล้ว; ย่อมเสวยเวทนาอันไม่เป็นทุกข์ ดุจดั่งพวกเทพชั้นสุกภิณหะ.**

ฉะนั้น ดูก่อน ปุณณะ! เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุปบัติของสัตว์จึงมี;
สัตว์ทำกรรมใดไว้ย่อมเข้าถึงกรรมนั้น. ผัสสะย่อมถูกต้องเขา ผู้เข้าถึงแล้วซึ่งกรรมนั้น.

ดูก่อน ปุณณะ! เพราะอย่างนี้เราจึงกล่าวว่า สัตว์มีกรรมเป็นทนาย. ข้อนี้เองเรา
กล่าวว่า **กรรมขาวมีวิบากขาว.**

สำหรับเรื่องกรรมขาว, ในกรณีนี้ก็คือกลับกันกับเรื่องกรรมดำ : ประมวล
กายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร ประเภทที่ไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์; ต่อแต่นั้น
ก็จะมีผัสสะเวทนาหรือโลกก็ตาม, ชนิดที่เป็นไปเพื่อไม่มีทุกข์, ไม่มีทุกข์เวทนา.

ทีนี้มีแปลกอยู่หน่อยที่ พระพุทธเจ้าท่านอ้างชื่อพวกพรหมชั้นหนึ่ง ว่า **ดุจเทพ
ชั้น สุภิกิณเห** **สุภิกิณเห** **นี่เป็นชื่อของพวกพรหมชั้นรูปพรหมพวกหนึ่ง** ซึ่งเราก็
ไม่รู้ว่าจะอะไร. แต่เดี๋ยวนี้พอจะรู้ได้ว่า คือ **พวกที่ทำกรรมขาวถึงที่สุด** แล้วก็ไม่มี
ผัสสะเวทนาอันเป็นทุกข์เลย.

ถ้าจะให้เข้าใจง่ายแล้ว ก็ต้องเปรียบเทียบอย่างนี้ สัตว์ในนรกเป็นทุกข์โดย
ส่วนเดียว. ส่วนสัตว์เช่นมนุษย์นี้ เดี่ยวมีทั้งทุกข์ทั้งสุข, ทั้งทุกข์ทั้งสุข; แม้แต่
เทวดาในชั้นกามาจร ในชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี
ปรินิมมิตวสวัตตี อะไร ก็ยังมีทุกข์ ยังร้องให้อยู่ก็มี พวกเทวดาในสวรรค์ชั้น
กามาจรนั้น; และพวกพรหมในชั้นต้น ๆ ก็ยังมีอดัดขัดใจเป็นทุกข์; กว่าที่จะถึง
พรหมชั้นสุภิกิณเห **นี่ จึงจะไม่มีผัสสะ หรือเวทนาเป็นทุกข์.**

ทีนี้ถ้าผู้ใดเชื่อว่ามีพรหมโลกอยู่ข้างบนที่ไหนก็ตามใจ จะเชื่ออย่างนั้นก็ได้;
แต่เดี๋ยวนี้อยากจะให้เชื่อในภาษารธรรม, ภาษารธรรมาธิษฐานว่า จิตที่มันขึ้น
มาถึงระดับนี้แหละเรียกว่า **สุภิกิณพรหมหรือพรหมชั้นสุภิกิณเห. จิตของบุคคล
ที่มีแต่ผัสสะ หรือเวทนาที่ไม่เป็นความทุกข์ นี่ชื่อว่า สุภิกิณเหพรหม.** แต่อย่าลืม
ว่าขั้นนี้ยังไม่ใช่ดับทุกข์หรือสิ้นทุกข์ เพราะยังไม่สิ้นกรรม.

พวกพรหมนี้เป็นปุถุชนดี ๆ นี้ก็มี, เป็นปุถุชนชั้นดีเลิศไม่รู้จักกับความ
ทุกข์เลย; แต่ยังเป็นปุถุชนยังมีกิเลสประเภทอนุสัย : มีตัวกู - มีของกูที่ไม่ลุกขึ้น
มาแสดงบทบาทอะไร; เพราะว่าเขาควบคุมไว้ได้, ให้อยู่แต่ในหนทางหรือตาม
ทำนองคลองของกรรมขาว, นี่สูงสุดอยู่แต่สุภิกิณเห. นี่กรรมขาวไปสุดอยู่ที่นี่.

กรรมไม่ดำ ไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

สำหรับกรรมไม่ดำไม่ขาวนั้น ท่านก็ตรัสรวมกันทั้งสองอย่างนี้ แล้วก็ทรง
ระบุว่า : ดูกพวกมนุษย์, เทพบางเหล่า, สัตว์วิบาตบางเหล่า ; นี่เป็นพวกที่
ไม่ดำไม่ขาว. ที่นี้เราก็ต้องปฏิบัติเพื่อไม่ประมวลมาซึ่งกายสังขาร วจิตสังขาร มโน -
สังขารที่เป็นทุกข์. แล้วก็ประมวลมาแต่กายสังขาร วจิตสังขาร มโนสังขาร ที่ไม่เป็น
ไปเพื่อทุกข์; นี่สำหรับผู้ที่ตั้งต้นปฏิบัติในขั้นที่ว่าเป็นกรรมขาว. ส่วนเรื่อง
เกี่ยวกับกรรมนั้นไม่ต้องพูดถึงแล้ว เพราะอธิบายอยู่แล้วในตัว คือเรื่องดำเรื่องขาว
นั่นเอง เพียงแต่เอามาปนกัน เข้าสลับกันเข้า.

ที่นี้ ก็มาถึงตอนที่สำคัญที่สุด : ดูก่อน ปุณณะ! **กรรมไม่ดำไม่ขาวมี
วิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวงนั้นเป็นไหน?** ดูก่อน
ปุณณะ! บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการนั้น ; **ผู้นั้นมีเจตนาเพื่อจะละกรรมดำมีวิบากดำ
เสีย, มีเจตนาเพื่อละกรรมขาวมีวิบากขาวเสีย, มีเจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว
มีวิบากทั้งดำทั้งขาวเสีย** ข้อนี้เรากล่าวว่ากรรมไม่ดำไม่ขาว, **มีวิบากไม่ดำไม่ขาว,
เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมทั้งปวง.** แล้วตรัสสรุปท้ายว่า ดูก่อนปุณณะ! กรรมทั้ง ๔
ประการนี้ เราได้ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตามอยู่.

ขอให้ท่านผู้ฟังทุกคน สังเกตความแตกต่างกันให้ดี ๆ ว่า เรื่องกรรมดำ
กรรมขาว, กรรมดำกรรมขาวเจือกัณนั้น มัน **มีแต่เรื่องสังขาร;** เพียงพูดแต่เรื่อง
กายสังขาร วจิตสังขาร มโนสังขาร ประเภทดำก็มี ประเภทขาวก็มี เจือกัณก็มี; แต่
พอมาถึง **กรรมอันที่ ๔** กรรมอันสุดท้ายนี้ **ไม่พูดเรื่องสังขาร.** เห็นไหม? เพราะว่า
สังขารเป็นเรื่องปรุงแต่ง เป็นเรื่องไม่สิ้นสุด; กลายเป็นการ **ละเจตนาดำหรือขาว
หรือเจือกัณนั้นเสีย;** มีเจตนาเพื่อจะละกรรมดำ มีวิบากดำ, มีเจตนาเพื่อละกรรมขาว
มีวิบากขาว, มีเจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

นี่ถือได้ว่า **กรรมก็ยังเป็นเจตนา** เจตนาเป็นตัวกรรม ถ้าเจตนาจะละ คือ
ต้องการจะอยู่เหนือทั้งกรรมดำกรรมขาวแล้ว, **อันนี้เป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว;** ฉะนั้น

สำหรับ กรรมไม่ดำไม่ขาวนี้จำกัด ความไว้นั้นนิดเดียว คือ : เจตนาที่จะละเสียซึ่งดี ซึ่งชั่ว คือไม่ดีไม่ชั่ว คือละทั้งดำทั้งขาวและที่เจือกัน. เพราะฉะนั้น การปฏิบัติก็มีอยู่ที่มีการมีเจตนา, พยายามที่จะมีเจตนาที่จะข้ามขึ้นให้พ้นกรรมดำ กรรมขาว และกรรมเจือกันทั้งกรรมดำกรรมขาว.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสยืนยัน ในข้อที่ว่า : นี่เป็นสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้เอง ไม่ได้รับมาจากผู้อื่น; รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเฉพาะของพระองค์เองแล้ว ก็สอนผู้อื่นให้รู้ตาม. ที่นี้ การปฏิบัติเพื่อละกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว เพื่อสิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวงนี้ จึงแยกตัวออกมาอีกประเภทหนึ่ง คือไม่ไปยุ่งกับสังขาร อย่างที่กล่าวมาแล้ว ; มีแต่เจตนาที่จะดับเสียซึ่งสังขารเหล่านั้น.

เจตนาเพื่อละเสียซึ่งกรรมทั้ง ๓ นั้นด้วยอริยมรรค; นี่คือนิยามที่ดีที่สุดของกรรมที่ ๔. ถ้าจะเป็นหลักสำหรับจำกัดว่า ตัวเจตนาที่จะละเสียซึ่งกรรมทั้ง ๓ นั้นด้วยอริยมรรค. กรรมทั้ง ๓ นั้นก็รู้อยู่แล้วว่าอะไร : ก็คือกรรมดำอย่างหนึ่ง กรรมขาวอย่างหนึ่ง และกรรมดำกรรมขาวเจือกันนี้อย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า ๓ กรรม มีเจตนาละเสียด้วยอริยมรรค. อริยมรรคก็ระบุไปยังมรรคมองค์แปด.

นี่คือ ข้อที่เตือนแล้วเตือนเล่าอยู่เสมอว่า อย่าได้ประมาทเลย เดี่ยวจะไปเอาอัฐังคิกมรรคไปเป็นดำหรือเป็นขาวเสีย. เพราะว่าคนแรกเรียน แรกเข้ามาเรียน อาจจะเข้าใจอย่างนั้นก็ได้; เพราะมันอยู่ในฝ่ายดับทุกข์ แล้วก็จะเข้าใจว่าต้องเป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายขาว. แต่ตามทางหลักกรรมก็ยังไปไกลกว่านั้น คือต้องไม่ดำไม่ขาว.

ที่นี้ อัฐังคิกมรรคมองค์ ๘ นี้ ที่แท้จริงนั้น คือหลักกรรมที่มีเจตนาเพื่อจะขึ้นไปอยู่เหนือดำเหนือขาว; แต่ว่าเราอาจจะลดลงมา จับตั้งลงมาให้พอเหมาะแก่เรา ที่ยังจะยึดมั่นในกรรมขาวนี้ ก็ปฏิบัติในอริยมรรคมองค์ ๘ ได้เหมือนกัน คือเป็นการ “เลียง” คัมภีร์ หรือ “เลียง” หลักเกณฑ์: ยึดหลักอริยมรรคมองค์ ๘

แต่เอาผลเพียงว่าเป็นความดี อยู่เป็นสุขในโลกนี้; ทั้ง ๆ ที่เรื่องอัฐังคิกมรรคนี้ ท่านจัดเอาไว้สำหรับเป็นเรื่องเหนือโลก : หนทางนี้เป็นทางไปสู่สภาวะเหนือโลก คือ นิพพาน. แต่ถึงอย่างนั้น ก็มีหลักเกณฑ์ที่ใช้ปฏิบัติพอสมควร แล้วก็มีความสุขในโลกนี้ ชนิดที่เรียกว่ากรรมดีหรือกรรมขาว; แต่อย่าได้ถือว่านี้เป็นหลักเกณฑ์ หรือนี้เป็นความมุ่งหมาย.

ขอให้ถือว่าอัฐังคิกมรรคนี้ เป็นเรื่องที่ต้องการขึ้นไปอยู่เหนือโลก เหนือดีเหนือชั่ว เหนือดำเหนือขาว; ดังนั้น **เจตนาที่จะปฏิบัติ** ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนั้น คือ **กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว**. เรื่องอัฐังคิกมรรคมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะเป็นโลกุตระอยู่เหนือโลก; แล้วเจตนาในอริยมรรคนั้นคือตัวกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว, และจะมีผลไม่ดำไม่ขาว. เพราะฉะนั้น ขอให้พยายามปฏิบัติไป ๆ จนสำเร็จ, **จนการปฏิบัตินั้นสำเร็จ, ก็ได้รับผลวิบากที่ไม่ดำไม่ขาว ; แล้วก็เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง, รวมทั้งตัวมันเองด้วย; คือจะเพิกถอนสิ่งที่เป็นกรรมหรือความเป็นกรรม หรืออะไรที่เกี่ยวข้องกับกรรม, กรรม, กรรม, นี้หมดไปเลย.**

ที่นี่ คำพูดมันพูดได้หลายแนว เมื่อเราเอาอัฐังคิกมรรคขึ้นมาพูด มันก็เป็นเรื่องอัฐังคิกมรรค. ถ้าว่ามันมากเกินไปก็มีทางลัด หรือเคล็ดลัด หรือทางลัดสั้น ๆ เหมือนที่เราพูดกันอยู่เสมอว่า **ให้ทำลายตัวกู - ของกู** นั้นแหละเสีย. **นั่นแหละคือการประพาศกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง.**

บัญญัติให้ชัดเจนไปว่า การทำลายอุปาทานว่า ตัวกู - ว่า ของกูเสีย ; เพราะตัวกู - ของกู นี้มันเป็นเพียงอุปาทาน ; เกิดมาจากอวิชชาตณหา. ทำลายตัวกู - ของกูเสีย หรือ **ทำลายอุปาทานว่าตัวกู - ว่าของกูเสีย** นี่คือการไม่ดำไม่ขาว, มีวิบากไม่ดำไม่ขาวที่เราได้ปฏิบัติเสร็จแล้ว, **ก็เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง กล่าวคืออยู่เหนือกรรม, เป็นเรื่องสิ้นกรรม ซึ่งเป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์.**

เทวดาเขาสรรเสริญพระพุทธเจ้าให้คณะนักศึกษามหาพรหมณ์พาวรีฟังว่า : พระพุทธเจ้าเป็น **สพฺพกมฺมกฺขย์ ปตฺโต**. **สพฺพกมฺมกฺขย์ ปตฺโต**. แปลว่า **ผู้ถึงแล้ว**

ซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง, ใช้คำว่ากรรมทั้งปวง. พระพุทธเจ้าเป็นผู้ถึงแล้ว
ซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง, พระอรหันต์องค์อื่น ๆ ก็เหมือนกัน ถึงแล้วซึ่งความ
สิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง. นี่เป็นเหตุให้ พราหมณ์พาวรี ส่งสาวก ๑๖ คน มาทูล
ถามปัญหาพระพุทธเจ้า เพื่อจะเอาเรื่องราวข้อนี้ : ที่เราเรียกกันว่าโสฬสปัญหา
แล้วก็สวดกันอยู่เสมอ ๆ นั้น.

นี่การถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวงนี้มีเครดิตมากอย่างนี้ ทุกคน
ต้องการ แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร ; ทุกคนรู้ว่าเป็นไปตามกรรมนี้ไม่ไหว. เริ่มจะ
รู้ขึ้นแล้วอย่าง คณะพราหมณ์พาวรี นี้รู้ว่าเป็นไปตามกรรมนี้ไม่ไหว เปื่อเต็มทีแล้ว ;
แต่ไม่รู้จะทำอย่างไรจึงจะสิ้นกรรม, หรือว่าสิ้นอำนาจแห่งกรรม; พอได้ยินมีผู้
บอกว่าพระพุทธเจ้าเท่านั้น เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรม, ก็เลยส่งลูกศิษย์
ที่ฉลาด ๑๖ คน มาทูลถาม; เพราะว่าตัวเองมาไม่ได้.

คนสมัยก่อนพระพุทธเจ้า เขาก็ มีความรู้สึกถึงขนาดที่ว่าเปื่อกรรมกัน
ขึ้นบ้างแล้ว ; กำลังแสวงหาอยู่ว่า ทำอย่างไรจึงจะหลุดออกมาเสียได้ จากความผูก
มัดของกรรม. พอได้ยินอย่างนี้แล้วก็หุ้ผึ้ง สนใจติดตาม พวกกันไปหาไปถาม. นี่
พราหมณ์พาวรีก็ส่งคนให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าตั้ง ๑๖ คน; นี่คงฉลาดหน่อยที่ว่า
ส่งไปน้อย ๆ คนจะไวใจไม่ได้, เพราะว่าบางคนโง่ บางคนฉลาดแต่ในบางแง่;
ส่งไปมาก ๆ เพื่อไปถาม ก็แปลว่าสนใจมาก.

ที่นี้ เราพุทธบริษัทก็รู้ข้อเท็จจริงอันนี้ ว่า จุดหมายปลายทางสูงสุดของ
มนุษย์นั้นก็คือการสิ้นกรรม; ถ้าเรียกอย่างนี้ไม่ค่อยจะน่าสนใจ. ถ้าพูดว่าจะได้บรรลุ
ถึงพระนิพพานอันเป็นบรมสุข นี่หุ้ผึ้ง. พอพูดว่าสิ้นกรรมอย่างนี้ไม่ชอบ ดุมัน
เหี่ยวแห้งจืดชืดมีดมัวอย่างไรไม่รู้ ไม่น่าเสนาหา. ความสิ้นกรรมนี้ถ้าพูดว่าไปบรรลุ
นิพพาน อันเป็นยอดสุดของความสุข แล้วก็ตื่นตื่นกระวีกระวาดกันขึ้นมาทันที.

เดี๋ยวนี้มันเตลิดเปิดเปิงไปจนถึงว่า พูดให้นิพพานเป็นบ้านเมืองเป็น
นคร ไปอยู่ที่นั่นแล้ว ได้อะไรตามต้องการ; นี่ก็ยิ่งเอากันใหญ่ ยิ่งปรารภกันใหญ่.

ที่แท้นั้นมันเป็นชื่อของความสิ้นกรรม. อมตมหานคร, นิพพานนคร, อะไรก็ตาม; มันเป็นชื่อแห่งความสิ้นกรรมโดยเนื้อแท้; **ไม่ต้องเป็นไปตามกรรมนั้นจึงจะเป็น นิพพาน เป็นอมตมหานคร.**

ที่นี่ ก็ดูตามพระบาลีนี้ก็แล้วกันว่า อมตมหานครนี้มีอยู่ที่นี้แล้ว; ถ้าหากว่าผู้ใดพยายามจะมีเจตนา **ละเสียซึ่งกรรมทั้ง ๓ นั้น อมตมหานครก็เกิดขึ้นที่นี่ เกิดขึ้นในใจของบุคคลนั้น** อยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. **นี่คือเรื่องความสิ้นกรรม.**

พระพุทธเจ้าตรัสว่า **กรรมหมดเมื่อโลกะ โทสะ โมหะ หมด** คือไม่มีกิเลส นั่นเอง. **ที่นี่ โโลกะ โทสะ โมหะ หมดนี้ ไม่ต้องตาย; โโลกะ โทสะ โมหะ หมดนี้** คนยังไม่ต้องตาย; คือพระอรหันต์ ยังไม่ต้องตาย ก็บรรลุนิพพานชนิดสูงสุดได้.

ถ้าโลกะ โทสะ โมหะ ไม่รบกวน ก็ว่างจากกรรม ชั่วคราว; เป็นนิพพาน ชั่วคราว. **นี่ก็ยิ่งดีกว่าไม่รู้จักร้างเสียเลย.** ฉะนั้นขอให้สนใจว่ามีชีวิตอยู่ ยังไม่ทันจะตายนี้ ให้ปฏิบัติมาตามลำดับ; ลองไปหาเหตุที่กรรมดำรงตนหนึ่งก็จะถอยหนี, แล้วไปลองดูที่กรรมขาวหรือกรรมดำให้มาก ๆ หน่อย ไม่เท่าไรก็สิ้นหัว.

เดี๋ยวนี้มันทำไม่จริง ดีก็ยังไม่เคยทำให้มันดี แล้วเมื่อไรมันจะเอือมละ เพราะว่ายังทำดีไม่พอที่จะเอือม; ลองไปเอาเข้าให้เต็มที่เกิดมันก็จะเอือม. อย่างกินบอระเพ็ดแตะนิดเดียวไม่เอาแล้ว ขากออกแล้ว; แต่พอกินน้ำตาลนี้มันก็พอใจ; แต่แล้วลองกินเข้ามาอีก ๆ เดี่ยวมันก็สิ้นหัว สู้อยู่เฉย ๆ ไม่ได้.

การที่จะอยู่เป็นปกติสุข มีความสะอาด สว่าง สงบ หรือ หยุต หรือ เย็น หรือ ยอม; นี่ต้องเป็นเรื่องสิ้นกรรม ไม่มีขม ไม่มีหวาน ไม่มีจี๊ด ไม่มีอะไร; สำเร็จได้ด้วยการที่ว่าผ่านมาทั้ง ๓ กรรม. ในชีวิตนี้ไม่เท่าไรก็จะเอือม, มีสติปัญญาพอสมควรก็จะรู้จักเอือม, แล้วก็จะได้รับกรรมสุดท้าย คือไม่ดำไม่ขาว หรือนิพพานนี้ทันตาเห็นในชาตินี้ ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว.

แล้วทีนี้ก็อยากจะให้นึกถึงเรื่องที่เราพูดกันอยู่เสมอ : เรื่องดับไม่เหลือ
ให้จงที่จะดับไม่เหลือ, ให้เห็นว่าไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น แล้วน้อมจิตไปเพื่อ
 ความดับไม่เหลืออยู่ตลอดเวลา มันก็อาจจะถึงได้เร็วที่สุด, คือถึงกรรมไม่ดำไม่ขาวนี้
 ได้เร็วที่สุด. ทีนี้ถ้ามันไม่ได้ทันที; วินาทีสุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับนั้น จะต้องได้
 ให้จิตน้อมไปเพื่อความดับไม่เหลืออยู่ตลอดเวลา. พอร่างกายจะแตกดับ หายใจ
 ครั้งสุดท้าย หรืออะไรก็ตาม ให้มันเป็นไปด้วยความแน่ใจว่า เราสมัคดับไม่เหลือ.

เราไม่หวังอะไรที่จะเหลืออยู่ เพราะมันไม่น่าเสนาหาเลย, ดำบ้าง ขาวบ้าง,
 ดำ ๆ ขาว ๆ บ้าง ไม่น่าหลงใหลเลย; **สมัคดับไม่เหลือ; เพียงเท่านี้ก็ถึง**
กรรมที่ว่าไม่ดำไม่ขาวนี้ได้ สักชั่วขณะจิตหนึ่งแล้วก็ตายไปเลย. จะเป็นพระอรหันต์
 หรือไม่เป็น อย่าไปคิดเลย; แต่ให้ทำให้ดีที่สุด. แม้ในวาระสุดท้ายอย่างนี้ ก็อย่า
 ไปหวังว่า “กูจะเป็นพระอรหันต์สักหนึ่งแล้วตาย” ; อย่างนั้นจะกลับไม่ได้ ;
 เพราะไปสร้างอุปาทานขึ้นไปดักไว้ข้างหน้า.

วาระสุดท้ายให้นึกแต่ว่า ชีวิตจิตใจที่ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญาความรู้นี้
 มันรู้สึกสิ่งต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว, อายุเข้ามาถึงขนาดนี้แล้ว ล้วนแต่ **ไม่มีอะไรที่**
น่าเอาน่าเป็น ; พอไปเอาไปเป็นเข้า ล้วนแต่เป็นทุกข์ ฉะนั้นจะต้องว่างจากการ
 เอาการเป็นอยู่เสมอ ตัวกู - ของกูไม่เกิด, ตัวกู - ของกูดับอยู่เสมอ; แล้วก็ดับครั้ง
 สุดท้ายที่อย่าให้เหลือเชื้อ สำหรับจะเกิดได้อีก.

นี่โอกาสดีมีแม้ในวาระสุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับ ให้ร่างกายดับ **ชีวิต**
ดับไปด้วยความรู้สึกไม่เอาไม่เป็น อันนี้; **นี้เป็นเคล็ดลับอย่างยิ่ง เป็นทางลัด**
อย่างยิ่งที่เข้าถึงความสิ้นกรรมก่อนแต่จะตาย. เขาเรียกว่าพร้อมกับความตายก็ตามใจ,
 เราเรียกว่าก่อนแต่ตาย; เพราะว่าเราได้สลัดออกไปแล้วอยู่ตลอดเวลา. รู้ว่าร่างกาย
 จะแตกดับแล้วก็สมัคดับไม่เหลือแท้จริงเลย ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์เต็มทีเดียว, แล้วก็มีผล
 ได้รับผลสัก ๒ - ๓ ขณะจิต; แล้วหมดความรู้สึกไป อย่างนี้ก็ยังดี, ดีกว่าดับไปด้วย

ความหอบหิ้ว เอาของหนัก คือตัวกู - ของกูนี้ติดตามไป. นี่พูดอย่างสมมติก็ต้องพูดอย่างนี้.

พูดอย่างธรรมดาสามัญก็ว่า จิตใจของคนเรานี้ควรจะอบรมให้มันสูงขึ้น สูงขึ้น, จากดำไปหาขาว, แล้วก็จากขาวเป็นไม่เป็นอะไรเลย. นี่ก็หมายความว่า จิตมันดีขึ้น ๆ ดีขึ้น ๆ นั้นแหละ. อย่างพูดว่าดีขึ้น ๆ นี้ในภาษาไทยพูดได้, แต่ในภาษาบาลีไม่ได้, คือต้องไม่ดีไม่ชั่ว; ดังนั้นก็ต้องพูดเสียใหม่ว่าจิตนี้สูงขึ้นไปจากชั่ว ไปดี จากดีไปเหนือชั่วเหนือดี; หรือพูดอีกทีหนึ่งก็ว่ากรรมดำ ๆ ขาว ๆ นี่ค่อย จางไป ๆ จางไป ๆ จนไม่มีเหลือที่จะดำหรือจะขาว อย่างนี้ก็ได้อีก.

นี่ชีวิตของเราจะต้องเจริญขึ้นไปในทางธรรม คือว่าจางจากดำ จางจากขาว จนไม่มีสี ไม่มีสีดำ ไม่มีสีขาว นั้นแหละ ยอดสุดของความเป็นมนุษย์คือนิพพาน อยู่ที่นั่น. สีดำก็เปื้อนอย่างสีดำ, สีขาวก็เปื้อนอย่างสีขาว, ไม่มีสีอะไร ก็เรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว.

ตามหัวข้อคำบรรยายในวันนี้ก็มีว่า หลักปฏิบัติเกี่ยวกับกรรม และความ สิ้นไปแห่งกรรม; เกี่ยวกับกรรมก็คือ เกี่ยวกับดำหรือขาว. ทำให้มันดี ๆ อย่าให้ มันเป็นทุกข์ขึ้นมา; แต่แล้วก็สู้สิ้นกรรม คือสิ้นดำสิ้นขาวไม่ได้.

ใจความสำคัญมีอยู่อย่างนี้ พูดกันโดยรายละเอียดจะมากนัก ก็พูดได้แต่เท่านี้; แต่ว่าก็พอแล้วสำหรับเอาไปศึกษาพิจารณา, แล้วก็เข้าใจได้: นับตั้งแต่ สอนเด็กลูกเล็ก ๆ ว่า หวานก็ไม่ดีกว่าขมเท่าไร สู้จืดไม่ได้; แล้วกระทั่งว่าไม่มีรส อะไรเลยนี้ ไม่ยุ่ง; จิตใจอย่าไปติดรสอะไรเลย แล้วไม่ยุ่ง; ขมก็ไม่มี ความหมาย หวานก็ไม่มี ความหมาย จืดก็ไม่มี ความหมาย; พิจารณาได้อย่างนี้ก็สบาย.

เอาละ พอกันทีสำหรับพูดกันวันเสาร์นี้ เรื่องกรรมและเรื่องความสิ้นแห่งกรรม

โอสาทัตถพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอริยสัจ

- ๑๐ -

วันเสาร์ที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายพูดกันวันเสาร์ในวันนี้ จะได้มีโดยหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอริยสัจ** ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันอยู่แล้ว.

ทำไมจึงได้พูดโดยหัวข้อนี้? ตอบอย่างกำปั้นทุบดินก็คือ อริยสัจเป็นหัวใจของพุทธศาสนา. ใคร ๆ ก็พูดกันเกร่อไปว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจ หรือสอนเรื่องอริยสัจ; ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องพุทธศาสนา. คำพูดเพียงเท่านี้ยังไม่พอ ต้องพูดให้ชัดลงไปว่า **อริยสัจเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องรู้ แล้วก็ต้องปฏิบัติ**. ถ้าไม่รู้และไม่ปฏิบัติก็มีแต่ความทุกข์, มีความทุกข์อย่างโง่เขลา, มีความทุกข์โดยไม่จำเป็น, มีความทุกข์ชนิดที่ควรจะได้แก้ไขได้; ก็ไม่แก้ไข. เพราะฉะนั้นจึงให้ถือว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องรู้ แล้วต้องปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ของตน.

เรื่อง อริยสัจมีอยู่ ๔ เรื่อง : เรื่อง ทุกข์ เรื่อง มูลเหตุของความทุกข์, เรื่อง ภาวะที่ไม่มีทุกข์, แล้วก็ ทางให้บรรลुถึงภาวะที่ไม่มีทุกข์, รวมเป็น ๔ เรื่อง ก็เรียกว่า อริยสัจ ๔. ที่นี้เรื่องทั้ง ๔ นี้ มีอยู่ในตัวคนทุกคน. พระพุทธเจ้าท่าน ได้ตรัสไว้เอง ใน โรหิตัสสสูตร โรหิตัสสวัคค์ จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย. แต่ตรัส เรียกความทุกข์ให้น่าสนใจยิ่งไปกว่านั้น ก็คือเรียกว่า “โลก” จึงได้ ตรัสว่า “โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับสนิทของโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทของโลกก็ดี มีอยู่ในร่างกายอันยาวาวาหนึ่ง พร้อมทั้งสัญญาและใจ”. นี่หมายความว่า เรื่องทุกข์, เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, เรื่องความดับสนิทแห่งทุกข์, ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งทุกข์, ทั้ง ๔ เรื่องนี้ มันมีอยู่ในตัวคนที่ยาวาวาหนึ่งโดยประมาณ; แล้วก็ยังเป็น ๆ คือมีสัญญา และใจ ไม่ใช่คนตาย. พอคนตายก็เลิกกัน คือไม่มีอริยสัจจในคนตาย. **อริยสัจ ทั้ง ๔ มีในคนเป็น**, แล้วคนที่มีร่างกายยาวประมาณหนึ่งเท่านั้น.

ที่นี้ พูดให้น่าอัศจรรย์ ยิ่งขึ้นไป ก็พูดเป็นโลกไปเลย : คือว่า **โลก** นี่มัน ใหญ่โตกว้างขวางขนาดเหลือประมาณ แล้ว **มาอยู่ในกายที่ยาวาวาหนึ่ง** นี้ได้อย่างไร? นี่หมายถึงความทุกข์ที่เป็นเรื่องใหญ่โตมหัพการกว้างขวาง พรรณนาไม่หวาดไหว นั่นแหละ มารวมอยู่ในกายเล็ก ๆ นี้ ; แล้วยังแถม **เหตุทั้งหลายที่ทำให้เกิดโลก** ก็ยังอยู่ในกายที่ยาวาวาหนึ่ง, **สภาพดับสนิทของโลก** ก็อยู่ในกายที่ยาวาวาหนึ่ง, **ข้อปฏิบัติทั้งหลายเพื่อให้ถึงความดับสนิทของโลก** ก็อยู่ในกายที่ยาวาวาหนึ่ง. นี่ก็เป็นเรื่อง ที่น่าอัศจรรย์; พูดให้น่าอัศจรรย์ว่า **โลก** ที่ใหญ่โตมหัพการเหลือประมาณนั้น มันมา อยู่ได้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้.

ที่นี้ คนที่ไม่รู้ ไม่รู้จนใจ, ใจจนเกินใจ ก็คิดว่า เรื่องอริยสัจนี้อยู่ที่อื่น อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; บางคนพูดว่าเป็นโลกุตระอยู่เหนือโลก, แล้วบางคนพูดมากไปกว่านั้น คือใจมากที่สุด : ก็ว่าเรื่องอริยสัจนี้ไม่เกี่ยวกับชาวบ้าน, เรื่องอริยสัจนี้มีไว้เฉพาะผู้ที่ไปบวชไปปฏิบัติ เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ไม่เกี่ยวกับชาวบ้าน. นี่เป็นคนโง่ที่สุดของคนโง่ เกี่ยวกับเรื่องอริยสัจ.

ลองคิดว่า ถ้าเราไม่ต้องการจะรู้ หรือไม่ต้องการจะปฏิบัติเรื่องอริยสัจกันแล้ว เราจะเป็นพุทธบริษัทกันไปทำไม. **เราเป็นพุทธบริษัทกัน ก็เพื่อจะรู้และปฏิบัติเรื่องอริยสัจเพื่อจะดับทุกข์.** ถ้าไม่ยุ่งกับเรื่องอริยสัจ มันก็ไม่ต้องมีหรือไม่ต้องเป็นพุทธบริษัทกัน; ฉะนั้น ถ้ายังอยากจะได้เรียกตัวเองว่า **พุทธบริษัท** ก็ต้องสนใจกับเรื่องอริยสัจจนรู้แล้วก็ปฏิบัติได้.

ที่นี้คนที่พูดว่า อริยสัจเป็นเรื่องนอกเหนือวิสัยของคนธรรมดาไม่เกี่ยวกับสมรวาสนั้น เป็นคนบ้าเท่าไร; ลองคิดดู. แล้วคนที่รู้สึกว่าเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับพวกเราทุกคน; คนเช่นนี้ฉลาดเท่าไร, รู้จริงเท่าไร เป็นพุทธบริษัทเท่าไร. เพราะฉะนั้น ในขั้นแรกนี้ก็อยากจะพูดกันให้ชัดเจนในข้อที่ว่า **เรื่องอริยสัจนี้จำเป็นแก่คนทุกคน.** ตั้งแต่เด็ก ๆ ขึ้นไปจนถึงหนุ่มสาว จนถึงผู้ใหญ่ จนถึงแก่คนเฒ่า จำเป็นทุกคนจะต้องรู้ จะต้องปฏิบัติ เพราะเหตุว่าเรื่องอริยสัจนั้นมีอยู่แล้วในคนทุกคนที่เป็น ๆ; ต่อเมื่อตายแล้วเท่านั้นจึงจะไม่มีเรื่องของอริยสัจอยู่ในคน.

อริยสัจ จำเป็น แก่คนทุกคน

เพื่อให้เห็นชัดว่า **อริยสัจอยู่ในคนอย่างไร;** ต้องมองดูให้ชัดก่อนว่า อริยสัจนั้นมี ๔ เรื่องคือ เรื่องอะไร? - **เรื่องทุกข์** คือสภาพที่รู้สึกว้าปากหรือเป็นทุกข์, - **เรื่อง เหตุให้เกิดทุกข์** ก็คือกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์, - แล้วความว่างจากความทุกข์หรือ **ความดับของความทุกข์,** - แล้วก็ **วิถีต่อสู้** ดิ้นรนขวนขวาย **เพื่อให้เกิดความดับของความทุกข์,** ๔ เรื่องนี้มีอยู่ในคน.

นี่ขอให้สังเกตดูให้ดี คิดใคร่ครวญดูให้ดี จนเห็นชัดว่า: อ้าว! อริยสัจมีอยู่ในเรา, อริยสัจทั้ง ๔ เกิด ๆ ดับ ๆ เกิด ๆ ดับ ๆ อยู่ในตัวเราตลอดเวลาที่เรามีชีวิตอยู่; เพราะว่าโดยที่แท้แล้ว อริยสัจก็คือการเกิด และการดับของกิเลส เช่น ตัณหา อุปาทานเป็นต้น; เดี่ยวเกิด เดี่ยวดับอยู่ในใจของคนตลอดวัน นั่นแหละคืออริยสัจ.

จะยกตัวอย่าง เด็กคนหนึ่งนั่งร้องไห้อยู่ เพราะตุ๊กตาของเขาแตกด้วยเหตุใดก็ตาม. ข้อที่เด็กคนนี้เสียใจเป็นทุกข์เป็นร้อนไม่มีความสุขนั่นแหละ ข้อ **นี้ก็คือ ความทุกข์** คือ ทุกขอริยสัจจ์ของเด็กคนนั้น.

ทีนี้ **เหตุให้เกิดทุกข์** ทำให้เขาต้องร้องไห้เป็นต้นนี้ เพราะว่าเขารักมัน เขามีอุปาทานยึดมั่นว่าตุ๊กตาที่รักของตน, เขามีตัณหาในตุ๊กตานี้ คือเขาอยากจะมีไว้ อยากจะให้ตุ๊กตาอยู่ด้วยกับตนตลอดชีวิต. เด็กเขามีตัณหาในตุ๊กตานี้ พอตุ๊กตานี้แตกแตก เขาก็มีความทุกข์ เพราะ **ความรัก ความอยาก ความยึดมั่นของเขา นั้นเป็นสมุทัย.**

หลายวันหลายเวลาล่วงไป เขาเกิดนึกได้ขึ้นมา, หรือใครมาแนะนำสั่งสอน เขาให้คิดเสียใหม่ เขาก็ละความอาลัยอาวรณ์ในตุ๊กตานี้เสีย, หรือบางทีครูเดียว หรือบางทีไม่กีนาก็ เขานึกได้ด้วยเหตุใดก็ตาม; **ความทุกข์** เกี่ยวกับตุ๊กตาแตกมันก็ **ดับไป. นี่ความทุกข์ดับไป.**

ทีนี้ **วิธีที่จะดับทุกข์** หรือดับความเสียใจ เกี่ยวกับตุ๊กตาแตกก็คือ **เขา ต้องคิด** ซิ; เด็กคนนี้จะต้องคิดโดยถูกวิธี, ถ้าไม่ถูกวิธีก็ไม่มีวันที่จะหายเสียใจได้. ฉะนั้น เขาคิดเอง หรือใครมาแนะนำให้คิดก็ตาม แล้วเขาก็คิด คิดถูกวิธีเขาก็ปลงได้ว่าช่างหัวมัน มันเป็นธรรมดา หรืออะไรอย่างนั้น.

นี่เห็นได้ว่าในเด็กเล็ก ๆ ในชีวิตของเด็กเล็ก ก็มีเรื่องอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ที่จะเกิดขึ้นแล้วดับไป, เกิดขึ้นแล้วดับไป, อยู่ได้ตลอดเวลาหลายเรื่องอย่างนั้นอย่างนี้; เพราะว่าเด็ก ๆ ไม่ใช่มีแต่ตุ๊กตา มันยังมีอะไรอีกมาก.

ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่ง : เด็กอีกคนหนึ่งนั่งร้องไห้อยู่ เพราะสอปลัดตก; เขาเสียใจมากเพราะสอปลัดตก. นั่นมันเป็นความทุกข์ ทุกข์เพราะเขายึดมั่นในการจะสอปลัดให้ได้, เขา **อยากจะสอปลัดได้.** เพราะมีเหตุว่าอยากจะสอปลัดให้ได้ จึงเป็นเหตุให้ต้องนั่งร้องไห้ เมื่อสอปลัดตก. ถ้าเวลาผ่านไปเขาซี้เกียจร้อง มันมีลื้ม

ไปได้; หรือว่ามีคนมาแนะนำให้คิดให้นึกเสียใหม่, ครุมาปลอบโยนให้คิดเสียใหม่; เขาก็ **เข้าใจถูกต้อง**. ถ้าเกิดความเข้าใจถูกต้อง ความเสียใจเพราะสอปลัดตกก็หยุดได้ **ความทุกข์ก็ดับไปได้** เพราะความเข้าใจถูกต้อง.

อีกตัวอย่างหนึ่ง เด็กเล็ก ๆ คนหนึ่ง แม่ไม่ให้ไปดูหนัง หรือไม่ให้ไปเที่ยวงาน ก็นั่งร้องไห้อยู่ เพราะเขาอยากไปเหลือประมาณ. ลอยนึกถึงเมื่อเราเป็นเด็ก อยากจะไปดูหนังไปดูงาน แล้วแม่ไม่ให้ไป ก็มานั่งร้องไห้อยู่ นี่มันก็เหมือนกันอีก. ความอัดอั้นตันใจสะอีกสะอื่น เพราะ **ไม่ได้ไปดูหนัง** นี่ **มันเป็นตัวความทุกข์ แล้วค้นหาที่อยากไป** หรืออุปาทานที่ยึดมั่นในความสุขนั้นมัน **เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์**. บางทีเขาก็ **คิดได้เอง ว่ามันคงไม่ดี** แม่จึงห้าม **นี่ก็หยุดทุกข์**; เพราะมีความคิดถูกต้องเป็นสัมมาทิวฐิขึ้นมา เกิดเป็นมรรคที่เป็นหนทางให้หยุดร้องไห้ เพราะไม่ได้ไปดูหนัง. นี่ลองคิดดูว่า แม่เด็กเล็ก ๆ ก็ต้องมีเรื่องอริยสัจ ๔ อยู่ในตัวเขาที่ยาวไม่ถึงวา. พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าในบุคคลที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้มีอริยสัจ ๔. เด็กตัวเล็ก ๆ นี่แหละมีทุกข์. มีเหตุให้เกิดทุกข์, และหยุดทุกข์ได้เมื่อคิดถูก.

ทีนี้ เด็กคนหนึ่งกลัวผี นั่งเป็นทุกข์เดือดร้อนอยู่, กลัวผีที่เขาเอามาหลอกให้กลัว เพราะผู้ใหญ่โง่ ๆ หลอกเด็กให้กลัวผี; เด็กนั้นก็กลัว ก็เดือดร้อน กระวนกระวานอยู่. **ความกลัวผีนั่น** ถ้าใครเอาเคยกลัวผีแล้วก็อยู่คนเดียว ไม่มีใครนั่งเป็นเพื่อนในที่มืด ๆ; นี่มันกลัวเท่าไร มันเดือดร้อนเท่าไร เป็นทุกข์เท่าไร; **นั่นมันเป็นความทุกข์**; แล้วมัน **มาจากกิเลสคือความโง่ หรืออวิชชา, หรือไม่อยากตาย** คือค้นหา ยังไม่อยากตาย; ผีมันจะทำให้ตาย. ความกลัวผี หรือกลัวอะไรก็ตามเกิด, มันล้วนแล้วแต่เป็นอวิชชาบ้าง ตัณหาบ้าง อุปาทานบ้าง ในเรื่องเดียวกันทั้งนั้น เด็กจึงกลัวผี; แล้วผีก็ไม่ได้มีจริง. ผู้ใหญ่เอาเรื่องผีไปหลอกให้เด็กกลัว; เด็กก็กลัวเรื่อยจนกว่าเขาจะหายกลัวผีโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง, **คือคิดได้ใหม่ มีความเข้าใจถูกต้อง** เรื่องผี แล้วก็ไมกลัวผี. **ไม่กลัวผีนั่นคือดับทุกข์. เข้าใจถูกต้องในเรื่องผีนี้ คือทางให้ถึงความดับทุกข์**. เรื่องเด็ก ๆ ก็มีเรื่องอริยสัจอย่างนี้.

อีกประเภทหนึ่ง นักเรียนเด็ก นักเรียนเล็ก นักเรียนโต นักเรียนโขง พระเณรก็เหมือนกัน พอเข้าห้องสอบได้รู้สึกประหม่า, คนที่เคยเข้าห้องสอบไปแล้ว สังเกตดูเถอะ ใจคอไม่ค่อยปกติ, บางคนประหม่า บางคนถึงกับสั่น เพียงแต่ย่างเข้าไปในห้องสอบได้. นี่เพราะอะไร; ลองคิดดู. มันเป็นเรื่องที่สับสนกันไปหมด: **ความกลัวจะสอบไล่ตก, หรือกลัวนั้น - กลัวนี้ ทุกอย่างเป็นความทุกข์** ไปหมด, แล้วมันโง่ มันคิดมาก มันอยาก มันจึงยึดถืออะไรต่าง ๆ; **นี่เป็นเหตุให้ประหม่า.** จนกว่าจะ **มีความเข้าใจถูกต้อง ความประหม่าจึงจะหายไป.**

บางที พระองค์หนึ่งพอขึ้นบนธรรมาสน์ ก็ตัวสั่น จับพัดก็สั่น อะไรก็สั่น สั่นไปหมด; **นี่เพราะโง่ เพราะอวิชชา จึงได้ประหม่า จึงได้ตัวสั่น.** เจ้านาคบางคนพอเข้าไปหาอุปัชฌาย์ เพื่อจะขอบวชในโบสถ์ ตัวก็สั่น เหงื่อแตก.

นี่นำมากล่าวเพื่อจะ **ให้สังเกต** ดูว่า **ทุกคนที่เป็นนักเรียนนั้น มีความทุกข์; เพราะเหตุให้เกิดทุกข์ คืออวิชชา ตัณหา อุปาทานนี้** จนกว่าจะ **เข้าใจถูกต้องเสียก่อน** จึงจะหายประหม่า.

แม่โตขึ้นมาน้อยเป็นสาวเป็นนางก็มีทุกข์อีกแบบหนึ่ง. นางสาวคนหนึ่งนั่งร้องไห้ เพราะว่าแฟนเขาทรยศนอกใจ, หรือว่ามีเรื่องอะไรก็ตาม, หรือเพราะคิดถึงแฟน ก็นอนร้องไห้อยู่; อย่างนี้ก็เรียกว่ามีความทุกข์; แล้วก็ **เหตุให้เกิดทุกข์ ก็คือตัณหา** นั้นอีกเหมือนกัน.

ตัณหาต้องมีอุปาทานเสมอ แล้วตัณหาต้องมาจากอวิชชาเสมอ; ข้อนี้ขอให้เข้าใจไว้เป็นหลักทั่วไป. เมื่อพูดว่าตัณหาอย่างนี้ ต้องเล็งถึงรากเหง้าของมันคืออวิชชา; มันต้องมาจากอวิชชา จะมาจากอย่างอื่นไม่ได้. เดียวนี้เราไม่พูดถึงอวิชชา; เราพูดถึงตัวตัณหา และเมื่อมีตัณหาแล้วต้องมีอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น พอพูดว่าตัณหาแล้วก็ต้องเลยไปถึงอุปาทาน; ฉะนั้น มันจึงมีความโง่คืออวิชชา มีความยึดมั่นถือมั่นคืออุปาทาน ทำหน้าที่ร่วมกัน แล้วเราเรียกว่าตัณหา.

ผู้หญิงคนหนึ่งนั่งร้องไห้เพราะว่าแฟนของเขาทรยศ, หรือว่าคิดถึงแฟนก็ตามใจ, นั่นเป็นความทุกข์; แล้วก็มาจากตัณหา ซึ่งข้างล่างมีอวิชชา ข้างบนมีอุปาทาน. แม้ไม่ตามใจให้ไปเที่ยวเขาก็โกรธแล้ว ก็มีความทุกข์เพราะตัณหาที่อยากจะไปเที่ยว. ต่อมาเกิดพ่อแม่ห้ามไม่ให้แฟนผู้ชายเข้ามาในบ้าน เขาก็กินข้าวไม่ลง; นี่ตัณหามันขยายตัวมากออกไป แรงออกไป. หรือว่าเขาเกลียดแม่เลี้ยงก็อยู่ไม่เป็นสุขตลอดเวลา; เพราะเขามีวิวาทตัณหาในแม่เลี้ยง. หรือเขาเกลียดแม่ผัว ซึ่งเป็นนิสัยธรรมดา ระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้ ต่างคนต่างดูหน้ากันไม่ค่อยจะได้; นี่เป็นธรรมดาเพราะว่า **มีวิวาทตัณหา**; เขาจึงเกิดทุกข์ในข้อนี้ จนกว่าจะแก้ไขเสียได้ด้วยสัมมาทิฐิ.

ที่นี้ คุณคนหนุ่มบ้าง ก็เหมือนกันกับคนสาว เขาอนนไม่ค่อยหลับ เพราะว่าจะแวงอยู่เสมอว่า แฟนหรือคู่รักจะนอกใจ, หรือจะไปเสียหายนะไรนี้. เขาอนนไม่ค่อยหลับเป็นทุกข์เพราะว่า **มีตัณหา กามตัณหา หรือภวตัณหา**. ที่นี้นายหนุ่มคนนี้ได้ฟังเรื่องของคู่แข่งขันที่เป็นผู้ชายด้วยกัน เป็นปรปักษ์รักหญิงคนเดียวกันอย่างนี้; มันเหลือที่จะทนได้ เกิดแสบนูปวดหุอะไรก็ตามใจ ก็เพราะว่ามันมีตัณหา.

ดูที่ความเป็นแม่บ้าง แม่บางคนกินข้าวไม่ลงเพราะเกลียดลูกสะใภ้ ที่ลูกชายไปเอามา: สะใภ้เป็นคนเลว อย่างนี้แม่อีกกินข้าวไม่ลงแล้ว เพราะลูกชายไปเอาหญิงเลว ๆ มา. บางทีแม่อีกกินข้าวไม่ลงเพราะว่าพอเขาไปมีเมียลับ ๆ ไว้มากคน อย่างนี้ก็มี.

พ่อก็เหมือนกัน กระวนกระวายเป็นทุกข์ เพราะว่ามีแม่เล่นไฟมากขึ้น. นี่ความทุกข์ไม่มีที่บ้านที่เรือนแล้ว มันจะมีที่ไหนเล่า? บางทีพ่อบ้านก็กระวนกระวายเพราะธนาคารที่ฝากเงินไว้นั้นมันจะล้ม; ตัวเองเกือบจะล้มเสียเอง ถ้าธนาคารจะล้ม. หรือแม้แต่ว่าฝนฟ้าไม่ดีนี้ ชาวไร่ชาวนาก็นอนเป็นทุกข์, ฝนฟ้าไม่ดีทำนาไม่ได้, เดียวมันจะเสียหายหมด.

นี่ก็ **เพราะว่ามีตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง** กามตัณหาบ้าง ภวตัณหาบ้าง วิวาทตัณหาบ้าง. บางคนจะเป็นมากถึงกับว่า ถ้าเกิดมีใครมาหน้าใหญ่ ทำบุญทำทาน

ใหญ่โตเกินหน้าเราไป เราก็ไม่ชอบแล้ว. คิดดูสิ; เขาไม่ได้ทำอะไรเรารู้สึก; เพียงแต่ว่าเขาทำบุญมากไป เกินกว่าที่เราเคยทำกันอยู่ มันก็เป็นทุกข์แล้ว. นี่มันก็เพราะตัณหา คืออยากจะเป็นดีเป็นเด่นกว่า **เป็นภวตัณหา** เป็นอะไรทำนองนี้. นี่ขอให้คุณไปเรื่อย ๆ ว่า เรื่องอริยสัจจันนั้นมันอยู่ในคนทุกคน แล้วตามบ้านตามเรือนนั่นเอง.

ทีนี้ ก็มาถึงตาแก่ยายแก่มานั่งปรารภอยู่ว่า: ภูแก่ลงทุกที ลูกหลานมันจะทิ้งไปเสียหมด ไม่เอาใจใส่ จะกินอะไร จะตายอย่างไร. นี่ตาแก่ยายแก่มานั่งปรารภเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้. อันนี้ก็เพราะตัณหา **ภวตัณหา**; หรือถ้าถูกทิ้งเข้าจริง ๆ ก็เป็น **วิภวตัณหา**. คนดี ๆ แท้ ๆ เลย ก็ยังคิดไปว่า: ภูตายแล้วจะตกนรกก็ได้ เพราะบาปบางอย่างก็ทำไว้ บุญก็ทำ บาปก็ทำ, กลัวว่าตายแล้วจะตกนรกเพราะบาปก็เป็นทุกข์อยู่. นี่ก็เพราะตัณหาจึงได้เป็นทุกข์. แม้ที่สุดแต่ว่าลูกหลานที่ทำครัวไม่ทำอาหารให้ถูกปากวันนี้ ตาแก่ยายแก่โกรธก็มี. นี่ **เป็นภวตัณหา**; คิดไปว่ามันดูถูก มันไม่นับถือ มันไม่รักภู มันไม่อะไรต่าง ๆ.

นี่เรียกว่า **แม้แต่แก่แล้ว จะตายอยู่แล้ว** ก็ยังมีอย่างนี้ **ยังมีความทุกข์ มีเหตุให้เกิดทุกข์**; แล้วก็จะดับทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อคิดเสียใหม่ให้ถูกต้อง, ปลงเสียใหม่ให้ถูกต้อง, ได้ยินได้ฟังแล้ว ไปปลงเสียใหม่ให้ถูกต้อง, และที่สำคัญกว่านั้นก็คือว่าทุกข์ดับไปเองก็ได้. **เมื่อทุกข์หนักเข้า มันก็ดับไปเอง เพราะสังขารคือความคิด มันเปลี่ยนแปลง,** มันเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่น ไปเห็นอะไรอื่นสนใจไปเลย ก็ลืมทุกข์ไปเสียคราวหนึ่ง; นี่มันเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอยู่อย่างนี้, **เดียวความทุกข์เกิด** เดียวความทุกข์ดับ.

ทีนี้ ท่านสมภารเป็นโรคประสาทอยู่เพราะว่าสร้างโบสถ์หลายปีแล้วไม่เสร็จ: เงินไม่พอ หาไม่ได้. ท่านสมภารแท้ ๆ ก็เป็นโรคเส้นประสาท ซึ่งไม่ควรจะเป็น. สมภารองค์หนึ่งนอนไม่หลับเพราะถูกถอดออกจากเป็นอุปัชฌาย์ หรืออะไรขึ้นมาทำผิดแล้วเขาถอดจากตำแหน่งนั้นนี่ แล้วนอนไม่หลับเหมือนกัน; นี่ก็มีความทุกข์.

สมภารบางองค์ก็กินข้าวไม่ลง เพราะว่าทนายคนสำคัญ หัวหน้าอุบาสิกาเปลี่ยนไปอยู่วัดอื่นเสีย ไปนับถือวัดอื่นเสีย ทั้งวัดนี้เสีย อย่างนี้. นี่มันเป็นต้นหาอะไร ก็ลองคิดดู; ก็มีเรื่องที่จะต้องยุ่งยากมาก แม้แต่จะเป็นสมภาร. ถ้าลูกวัดเกร, สมภารมีความทุกข์หัวปั่นเลย; ล้วนแต่เป็นต้นหาอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น.

ดูให้ทั่วไปอีก ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร จะว่าทุกคนก็ว่าได้. ถ้าใครมอมงรมกันมอมงเรา เราก็ประหม่า; ยิ่งเป็นผู้หญิงด้วยแล้วยิ่งแล้วใหญ่เลย; เมื่อถูกใครมอมงเข้าแล้วก็ประหม่า. แม้แต่เราผู้ชายนี้แหละ ถ้าใครมอมงนั้นมอมงนี้เข้ามั้นก็ประหม่า, แล้วถ้ายิ่งมอมงกันมอมง ก็ยิ่งประหม่าใหญ่ อย่างนี้ก็เป็นทุกข์.

หรือว่าคนทั่วไป ทั้งบ้านทั้งเมือง นอนไม่ค่อยหลับ เพราะมีข่าวลือไม่ดี, ข่าวลือจริง ๆ เรื่องสงครามอะไรก็ได้, หรือข่าวลือโง ๆ บ้า ๆ เรื่องโชค เรื่องไสยศาสตร์ เรื่องโง่เขลาก็ได้. นี่ก็นอนไม่หลับเหมือนกัน; เพราะกลัวตายบ้าง เพราะกลัวนั้นบ้าง. มันมีต้นหาอย่างใดอย่างหนึ่ง; นี่เรียกว่าทั้งบ้านทั้งเมืองพร้อมกันคราวเดียวนอนไม่หลับ.

นี่แหละเรื่อง ความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ แล้ว ความทุกข์นั้นดับไปเป็นพัก ๆ หนึ่ง หรือว่าดับได้นานหน่อย เพราะว่ามีสัมมาทิฐิเกิดขึ้น. เรื่อง อริยสัจ ๔ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มีอยู่แล้ว ครบอยู่แล้วทั้ง ๔ ในร่างกายมนุษย์เป็น ๆ ที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้.

ทีนี้ลองคิดดูว่า ถ้าใครมาพูดว่าเรื่องอริยสัจไม่จำเป็นแก่ฆราวาส ฆราวาสไม่ต้องรู้; นี่คนนี้จะบ้าเท่าไร, โง่เท่าไร. เราอย่าเป็นอย่างนั้น; จะต้องรู้ว่ามันเป็นเรื่องจำเป็นแก่คนทุกคน แม้แต่เด็ก ๆ อย่างที่ว่ามาแล้ว.

ขอให้อือเป็นหลักเสียว่า : พุทธศาสนาไม่มีอะไรให้เรา นอกจากเรื่องอริยสัจ, พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนา ไม่มีอะไรให้เรา นอกจากเรื่องอริยสัจ;

แล้วถ้าไม่สนใจเรื่องนี้ ก็เลิกกัน จะมาเป็นพุทธบริษัทให้เกะกะทำไม. ฉะนั้นสรุปความว่ามันไม่ใช่เรื่องอะไร? ที่ไหน? นอกจากเรื่องที่สำคัญที่สุดที่มีอยู่ข้างในตัวคนทุกคนตลอดเวลาที่ยังมีความรู้สึกคิดนึกได้อยู่ นี่ตัวเรื่องอริยสัจจ์ก็คือเรื่องนี้.

คิดไปอีกแง่หนึ่งก็ว่า อริยสัจจ์นี้ เป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมความทุกข์และความดับทุกข์อยู่ในคนเรา. ความทุกข์และความไม่มีทุกข์ในตัวคนเรา มีเรื่องอริยสัจจ์เป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมอยู่ : ต้องเป็นอย่างนั้น, ต้องเป็นอย่างนี้, ต้องเป็นอย่างนั้น. อริยสัจจ์จึงเป็นเรื่องควบคุมความทุกข์และความดับทุกข์ในตัวคนเรา.

ที่นี้ก็พูดให้มีกำลังจิตใจ หรือเป็นเรื่องโฆษณาชวนเชื่อ ว่าอริยสัจจ์เป็นเรื่องที่จะทำให้คนเราเป็นพระอริยเจ้า. ถ้าพูดอย่างนี้จะชวนให้เป็นต้นหาอุปาทานไปเสียอีก ก็ไม่ค่อยอยากจะทำ. ที่แท้มันก็เป็นคำพูดที่จริงที่สุดว่า **เรื่องอริยสัจจ์นี้เป็นเรื่องที่จะทำให้คนธรรมดาให้เป็นพระอริยเจ้าได้.** แต่คนฟังรับฟังมากเกินไป กลายเป็นต้นหา อุปาทาน, เป็นความกระหาย เป็นความทะเยอทะยานอะไรขึ้นมาเสียอีกฉะนั้น พูดแต่เพียงว่า **เรื่องอริยสัจจ์นี้เป็นเรื่องดับทุกข์ของคนเรา,** อย่าเพ้อพูดถึงเป็นพระอริยเจ้า เป็นอะไรก่อนเลย; แต่ที่แท้ดับทุกข์ได้เท่าไร ก็เป็นพระอริยเจ้าได้เท่านั้น.

อริยสัจจ์ คืออะไร

เอาละทีนี้เราจะพูดกันไปตามลำดับ ถึงคำว่าอริยสัจจ์ ให้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปอีก. เกี่ยวกับข้อนี้ เรามีหลักว่า จะปฏิบัติอะไรต้องมีความรู้ทางทฤษฎีที่จำเป็นเกี่ยวกับเรื่องนั้นพอสมควรเสียก่อน. เดียวนี้เราจะมองที่คำพูด แต่ไม่ใช่มองในแง่ปริยัติ, **มองในแง่ที่จะเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติว่า คำว่า อริยสัจจ์นั้นคืออะไร?**

อริยสัจจ์ ประกอบขึ้นด้วยคำว่า : อริยะ กับคำว่า สัจจะ, คำว่า สัจจะ นั้นแปลว่าจริง ว่าถูกต้อง ว่าป็นธรรม. คำว่า สัจจะ นั้น ต้องแปลว่า **จริงอย่างหนึ่ง,**

แล้วแปลว่า ถูกต้องอย่างหนึ่ง แล้วแปลว่า เป็นธรรม หรือประกอบไปด้วยธรรมนี้ อย่างหนึ่ง. มีพระเถระองค์หนึ่งจำกัดความไว้ดีมาก. พระวังคีสะว่า : **สัจจะนั้น ต้องจริงด้วย ต้องประกอบด้วยประโยชน์ด้วย** คือว่าจริงแต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็มี. ไปมองดูให้ดี ๆ; มันจริง ๆ แต่ไม่เป็นประโยชน์อะไรก็มี. มันต้องจริงด้วย แล้วก็ต้องมีประโยชน์ หรือประกอบอยู่ด้วยประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติด้วย จึงจะเรียกว่า สัจจะ. **ในที่นี้** คำว่า **สัจจะ** ของเรื่องอริยสัจนี้เป็น **เรื่องจริง ถูกต้อง และเป็นธรรม ด้วย**; แล้วก็ **เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ด้วย** ครบองค์ของความเป็นสัจจะ.

คำว่า **อริยะ** นี้ ก็มีความหมายดี ๆ ทั้งนั้น แต่มีหลายความหมาย : **อริยะ** แปลว่า **ไปเสียจากข้าศึก** อริ แปลว่า **ข้าศึก**, **ยะ** แปลว่า **ไป**. อริยะ แปลว่า **ไปเสียจากข้าศึก** **ข้าศึกนั้นคือกิเลสคือความทุกข์**, **ไปเสียได้จากกิเลสนั้นคือ อริยะ**, แล้วก็แปลได้ว่า **ไม่มีกิเลสนั้นก็คืออริยะ**. ที่นี้ภาษาชาวบ้าน เขาแปลว่าเป็นของอารยชนคือคนที่เจริญแล้ว. ความหมายทั่วไปไม่เล็งถึงรากศัพท์ ก็แปลว่าประเสริฐ หรือสูงสุด, อริยะแปลว่าประเสริฐสูงสุดก็ได้, แปลว่าเป็นของอารยชนก็ได้, แต่ที่มีประโยชน์แก่เราก็คือว่า **ไปเสียได้จากข้าศึกคือกิเลส นี่คืออริยะ**.

ที่นี้ เอาจมตอกันเข้าเป็นอริยสัจจะ หรือ **อริยสัจ** เป็นของจริงที่ถูกต้อง ที่เป็นธรรม ที่ประกอบไปด้วยประโยชน์ แล้ว **ไปเสียจากข้าศึกคือกิเลส และความทุกข์ อย่างประเสริฐที่สุดของอารยชน**; ใส่เข้าไปเต็มหมดเลย. พุดให้เพราะก็ว่า **อริยสัจของจริงอันยิ่งด้วยประโยชน์**, ปราศจากข้าศึก คือกิเลส และทุกข์ อย่างประเสริฐที่สุดของอารยชน. ฟังดูซิ มันก็น่าฟังมากสำหรับคำว่าอริยสัจ.

เราจะพูดกันต่อไปในข้อที่ว่ามันจำเป็นอย่างนี้แหละ จึงต้องเป็นเรื่องที่เอามาพูด; แล้วก็ **จะพูดในแง่ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ**. ที่เขาพูด เขาเทศน์ เขาสอน เขาพิมพ์ เขาอะไรกันมามากนักแล้ว; มันก็เป็นเรื่องปริยัติเสียเป็นส่วนมาก, แล้วทำให้เข้าใจผิดว่าไปอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; ไม่ชี้ให้เห็นตามที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าอยู่ในตัวคนทุกคน. ที่นี้มีเรื่องที่จะต้องจำเป็นเกี่ยวกับอริยสัจแทรกเข้ามาหน่อย ขอให้ตั้งใจฟังต่อไป.

หลักเกณฑ์ ก่อนสอน อริยสัจจ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้

เมื่อพระพุทธเจ้าท่านจะแสดงอริยสัจจ์สอนผู้ใดนี้ ท่านมีหลักเกณฑ์อย่างไร? หรือว่า เมื่อพระพุทธเจ้าท่านจะตรัสสอนเรื่องอริยสัจจ์แก่บุคคลใดนั้น ท่านมีหลักเกณฑ์อย่างไร? ขออภัยที่ต้องใช้คำพูดหยาบคายหน่อยว่า : ถ้าคนมันบ้ามาก ๆ พระองค์จะตรัสอนุปพิทกาท่อน, ถ้าคนมันบ้ามาก : หมายความว่าว้างกเงิน, บ้ากามารมณ์ หรือว่าติดอยู่ในสุข, หรือมันมี หลงใหลในความมันมี นั่นแหละซึ่งเรียกว่าเป็นคนโลกจัดเกินไป. ถ้าเป็นคนโลกจัดเกินไปอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านจะตรัสสอนเรื่องอนุปพิทกาท่อน, แล้วจึงจะตรัสเรื่องอริยสัจจ์; เช่นสอนเศรษฐีอย่างนี้จะตรัสอนุปพิทกาท่อนเสมอ ให้เลิกความเมาในความเป็นเศรษฐีเสียก่อน แล้วจึงจะสอนเรื่องอริยสัจจ์.

แต่ถ้าสอนคนที่เรียกว่าไม่บ้ามาก เหมือนพระปัญจวัคคีย์ อย่างนี้ไม่บ้ามาก ท่านก็สอนอริยสัจจ์เลย. ท่านไม่ไป罵สอนอนุปพิทกาอยู่ เพราะว่าพระปัญจวัคคีย์ ออกบวชแล้ว, เพียวแสวงหาอยู่แล้วว่า อะไรเป็นยอดสุดของธรรม; ฉะนั้นสอนอริยสัจจ์ได้เลย. แต่ถ้าเขากำลังเป็นเศรษฐี เป็นคฤหบดี เป็นคนหนุ่ม เป็นอะไรที่กำลังติดโลกอยู่มาก ๆ ต้องสอนอนุปพิทกาท่อน.

อนุปพิทกา คือเรื่องสำหรับรื้อออก หรือชำระชะล้างสิ่งที่เกรอะกรังอยู่ในใจที่ติดแน่นอยู่ในโลก. ฉะนั้น เราควรฟังเรื่องอนุปพิทกาท่อนบ้าง ตอนนี้อยู่เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติ. อนุปพิทกามีอยู่ ๕ ตอน หรือ ๕ ข้อ ข้อที่ ๑. ทาน ข้อที่ ๒. ศีล ข้อที่ ๓. สวรรค์ ข้อที่ ๔. โทษของสวรรค์ข้อที่ ๕. เนกขัมมะ-ออกไปเสียจากสวรรค์. นี่เป็น ๕ ข้อด้วยกัน เรียกว่าอนุปพิทกา.

ระดับที่ ๑. สอนเรื่องทาน ก็ตรัสเรื่อง ทาน ว่า การทำทานเพื่อเผื่อแผ่เอื้อเฟื้อ ทำให้เกิดมีบุญมีเกียรติมีอะไรขึ้นมา.

ระดับที่ ๒. สอนเรื่อง ศีล ว่า ศีลนี้เมื่อปฏิบัติแล้วก็ทำให้ดับกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ต้องไปลำบากทุกข์ยาก จะมีเกียรติ, จะมีดีถึงที่สุดก็แค่สวรรค์.

ระดับที่ ๓. เรื่องที่ ๓ นี้สอนว่า เพราะมีทาน เพราะมีศีล ก็ได้**สวรรค์**, สวรรค์ก็เต็มไปด้วยอริยธรรม คืออารมณ์ที่สัตรพพอใจยินดีอิมเอิบ เป็นสุข สนุกสนาน; นี่คือสวรรค์.

ระดับที่ ๔. สอนว่าสวรรค์ที่มีความอริยธรรม เจริญร่อยรวยสนุกสนาน นั้นยังมีโทษ. **กามคุณนั้นให้โทษ คือทำให้คนโง่ ทำให้คนหลง ทำให้คนไม่รู้ ทิศเหนือทิศใต้** ทำให้คนฆ่ากัน ถึงกับว่าพ่อกับลูกก็เคยฆ่ากันเพราะกามารมณ์. อย่าว่าแต่คนอื่นเลยที่จะไม่วิวาทฆ่ากันเพราะกามารมณ์; แม้แต่พ่อกับลูกในบางรายก็ฆ่ากันเพราะกามารมณ์ เช่นพ่ออาจจะฆ่าลูก เพราะว่าลูกมันไปทำอะไรกับแม่เลี้ยงอย่างนี้, หรือลูกมันโกรธขึ้นมา เพราะกามารมณ์ หน้ามืด มันจึงฆ่าพ่อ. นี่คืออาทินพของสวรรค์ ว่าเมื่อไปลุ่มหลงในกามารมณ์มากแล้ว มันก็เป็นคนหน้ามืด เป็นมิจฉาทิฏฐิ นำความทุกข์ให้แก่ตัว. อย่างนี้ เรียกว่าอาทินพเรื่อง **โทษของกามารมณ์**.

ระดับที่ ๕. เรื่องสุดท้าย เรื่อง **เนกขัมมะ** คืออันสงส์ของการออกมาเสียจากกามารมณ์ มาเป็นอิสระ; เพราะรู้สึกว่เรื่องเหล่านั้นมันก็เท่านั้นแหละ, มันแค่นั้นแหละ, มันสักว่าเท่านั้นแหละ, มันไม่มีอะไรดีกว่านั้น; เพราะฉะนั้นออกมาเสียก็เป็นอิสระ ปลอดภัยหรือพักผ่อน นี่เป็นเรื่องที่ ๕.

ถ้าเรียกอย่างภาษาชาวบ้านก็เรียกว่าเป็นลูกไม้ที่ลึกลับ. ถ้าเรียกอย่างภาษาธรรมะก็เรียกว่า **เป็นอุบายอันลึก ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงใช้ชักฟอกคนที่มีจิตใจเกรอะกรังอยู่ด้วยกามารมณ์** เสียก่อน; ให้จิตใจมันปกติเสียก่อน จึงจะสอนเรื่องอริยสัจ.

เช่นสอนเศรษฐีคนหนึ่ง ก็ตั้งต้นสอนอนุปุปพิกถานีก่อน พูดกันเรื่องนี้นี่ก่อน. เศรษฐีนั้นเขาเป็นคนรวยด้วย เป็นคนดีด้วย เป็นคนสุภาพ เป็นคนที่เรียกว่าดีที่สุดสำหรับคนธรรมดา; แต่เขาเป็นเศรษฐี ติดเหนียวในความมั่งมีหรือเกียรติยศ. พระพุทธเจ้าจึงชวนตั้งต้นเสียใหม่ว่า : **ทาน ศีล ยังดีกว่า ; เพราะ**

ทาน ศิลป์นี้ได้สวรรค์. สวรรค์ก็ดีเหมือนกัน สนุกดีเหมือนกัน. แต่แล้วมันมีความเลว มีโทษ หรือความต่ำทรามซ่อนอยู่ข้างใต้ อย่างนั้น ๆ; ออกมาเสียดีกว่า. พอเศรษฐกิจคนนั้นมี **จิตใจเขยิบ ๆ ๆ ตามขึ้นมา,** เขยิบตามขึ้นมาจนถึงขนาดนั้นแล้ว **จึงสอนเรื่องอริยสัจจ์ว่าความทุกข์คืออย่างนั้น, เหตุให้เกิดทุกข์คืออย่างนั้น, ดับทุกข์คืออย่างนั้น. ทางให้ดับทุกข์คืออย่างนั้น;** ก็ได้ผลเป็นเหตุให้คนนั้นรู้ธรรมะในชั้นอริยสัจจ์ มีธรรมจักขุเป็นพระโสดาบัน เป็นต้นได้.

ที่นี่ เราก็ควรสำรวจตัวเอง ดูตัวเองเสียก่อนว่า ไปติดตั้งอยู่ที่อะไรบ้าง? เราเองนี่แหละติดตั้งอยู่ที่เงิน ที่ทอง ที่กามารมณ์ หรือว่าที่ลูก ที่หลาน ที่เหลน ที่อะไรก็สุดแท้ ที่ว่ามันเป็นเรื่องติดตั้ง เกรอะกรัง. จะต้องมองดูว่านั่นมันยังไม่พอยังไม่นำพอใจ แล้วก็มีโทษด้วย. **พอมิจิตใจเกลี้ยงเกลापอดสมควรแล้วก็จะเข้าใจอริยสัจจ์ได้โดยง่าย;** ถ้ามันมีติดอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องทรัพย์สมบัติ ในเรื่องกามคุณ ในเรื่องอะไรต่าง ๆ แล้ว; พุดเรื่องอริยสัจจ์ฟังไม่รู้เรื่อง เพราะพุดแต่เรื่องความทุกข์ กับความดับทุกข์เท่านั้น; ไม่ได้พุดถึงความสุขเลย. ฉะนั้นจึงมีวิธีการใช้ **อนุပ္พฟิกา** เหมือนยาชักฟอก ฟอกผ้าที่สกปรกให้ขาวสะอาดเสียก่อน แล้วจึงย้อมสี.

เรื่องอนุပ္พฟิกาเป็นเหมือนเครื่องฟอกผ้าสกปรก หัวใจสกปรก ให้เป็นผ้าสะอาด หัวใจสะอาด แล้วจึงย้อมสีที่ต้องการคืออริยสัจจ์. ฉะนั้น **ถ้าใครมีจิตใจเกรอะกรัง** นัก ก็ **ไปชักฟอกกันเสียบ้าง** ให้พอดสมควร; จึงจะมีจิตใจเหมาะสมที่จะเข้าใจและปฏิบัติในเรื่องอริยสัจจ์. **นี่เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าท่าน ใช้;** แล้วเราก็จะต้องใช้. เราจะทำอะไรให้เก่งกว่าพระพุทธเจ้าไปไม่รอด; ก็ต้องใช้วิธีของท่านอยู่ดี. จะช่วยตัวเองก็ตาม จะช่วยผู้อื่นก็ตาม ก็ต้องใช้วิธีนี้ นี่เรียกว่าหัวใจที่พร้อมที่จะรู้อริยสัจจ์จะต้องเป็นอย่างไร.

เอาละ **ที่นี่เมื่อหัวใจสะอาดพอดสมควรที่จะรู้เรื่องอริยสัจจ์ ก็ศึกษาเรื่องอริยสัจจ์ต่อไป;** แต่อย่าลืมว่าเรื่องอริยสัจจน์ต้องการหัวใจที่สะอาดพอดสมควรเป็นเครื่องรองรับ.

ทฤษฎีโดยตรง ที่ว่าจะต้องเข้าใจ เกี่ยวกับอริยสัจ

หลักใหญ่ ๆ ของทฤษฎีโดยตรง ที่จะต้องเข้าใจ มีอยู่ ๔ ข้อ :-

ข้อที่ ๑ เราจะต้องรู้จักความทุกข์พร้อมทั้งเหตุของมัน; นี้เรียกว่าทุกข์-อริยสัจ, หรือเรียกสั้น ๆ ว่า **ทุกข์**. เรื่องทุกข์นี้ **ต้องรู้** ความทุกข์พร้อมทั้งเหตุของมัน.

ข้อที่ ๒ ต้องละ เหตุของความทุกข์นั้น นี้เรียกว่าสมุทยอริยสัจ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า **สมุทัย** ก็ได้.

ข้อที่ ๓ ก็รู้จักความไม่มีทุกข์พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติ คือรู้ว่าที่เรียกว่าไม่มีทุกข์เป็นอย่างไร; และมีวิธีปฏิบัติอย่างไรถูกต้อง; นี้เรียกว่า **นิโรธอริยสัจ**, หรือ **นิโรธ** เฉย ๆ.

ข้อที่ ๔ ลงมือปฏิบัติ ไม่ใช่รู้ละที่นี้ ลงมือปฏิบัติให้เกิดมีการปฏิบัติที่ดับทุกข์ได้; นี้เขาเรียกว่า **มรรคอริยสัจ**, เรียกสั้น ๆ ว่า **มรรค** เฉย ๆ.

คำเรียกสั้น ๆ ว่า **ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค** ๔ คำนี้เป็นหัวข้อสำคัญ คำสั้น ๆ เพียง ๔ คำเท่านั้น **มีในพระบาลีเป็นพุทธภาษิต**. ที่แรกอาตมาก็ไม่คิดหรือไม่นึก หรือไม่เชื่อด้วยซ้ำไป ถ้าใครบอก; แต่ไปเห็นเอง ในพระบาลีสังยุตตนิกาย มีคำสั้น ๆ ๔ คำ ซึ่งพระพุทธเจ้าจะถึงคราวที่ท่านไม่ยากพูดยาว ๆ ท่านพูดว่า **ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค** อย่างนี้ก็เหมือนกัน.

บทพบ อีกทีหนึ่งว่า อันที่หนึ่ง **ต้องรู้จักทุกข์** พร้อมทั้งเหตุของมัน. อันที่ ๒ **ต้องละเหตุของความทุกข์** นั้นเสีย. อันที่ ๓ **ต้องรู้จักความไม่มีทุกข์พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติ**. อันที่ ๔ คือ **ปฏิบัติตามที่รู้ว่ามันจะดับทุกข์อย่างไร**. นี่คืออริยสัจ. คิดดูว่ามันเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติด้วยซ้ำไปว่า เราจะต้องรู้เหตุและผล; เพราะว่าสิ่งทั้งหลายมันมีเหตุ มันเป็นไปตามเหตุ และเมื่อมีเหตุ มันก็ต้องมีผล. นี่มันเป็นกฎธรรมชาติ; ไม่ใช่พระพุทธเจ้าท่านจะบังคับธรรมชาติ

หรือแต่งตั้งธรรมดาได้; แต่ท่านรู้กฎของธรรมดา แล้วเอามาเล่าให้พวกเราฟัง ให้ใช้เป็นหลักปฏิบัติ.

ใจความสำคัญที่สุด เหลือข้อเดียวว่า **ละเหตุแห่งทุกข์** นั้นแหละ. **จงละเหตุแห่งทุกข์** มันกินความหมดเลย, **ละเหตุแห่งทุกข์** นี่กินความหมดเลย. เราจะละเหตุแห่งทุกข์ เราก็ต้องรู้ทุกข์, **ละเหตุแห่งทุกข์ได้** เราก็ต้องปฏิบัติถูก. ฉะนั้น จึงถือคำเดียวข้อเดียวว่า **ละเหตุแห่งทุกข์**. อะไรเป็นเหตุแห่งความทุกข์ ก็ละเสีย ๆ ละเสีย ๆ ความทุกข์ก็อยู่ไม่ได้. นี่หัวใจของการปฏิบัติเรื่องอริยสัจจ มันก็มีคำเดียว แต่เราจะพูดให้มาก ให้ชัดก็ได้.

ละเหตุของความทุกข์ หรือละต้นหนานั้น **คือปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ :** อริยสัจข้อที่ ๔ ข้อสุดท้ายเรียกว่า **นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ** นั้น คือมรรคมีองค์ ๘. ปฏิบัติให้มีความถูกต้องครบทั้ง ๘ แล้วก็เป็นมรรค; แล้วมันก็จะค้นหาเอง คือละเหตุแห่งทุกข์เอง. ถ้าทำมรรคมีองค์ ๘ ให้มีขึ้นมา ก็จะละต้นหาหรือเหตุแห่งทุกข์ไปในตัวเอง.

เปรียบเทียบในทางวัตถุง่าย ๆ เหมือนที่เราเลี้ยงแมวก็แล้วกัน; เราไม่ต้องสาละวนให้แมวไปเที่ยวจับหนูหรอก. เราอย่าเอาแมวไปจับหนู อย่าสอนแมวให้จับหนู มันป่วยการ. เราเลี้ยงแมวให้ถูกต้องให้ดีเข้าไว้ก็พอแล้ว; จับหนูมันเป็นเรื่องของแมว.

เดี๋ยวนี้เรา **สร้างมรรคมีองค์ ๘** ขึ้นมาเกิด ปฏิบัติให้มีขึ้นมาเกิด; แล้วข้อที่ **มรรคมีองค์ ๘** จะฆ่ากิเลส นั้นมันเป็นหน้าที่ของมันเอง, มันฆ่าของมันเอง. เรามีหน้าที่เพียงปฏิบัติให้ครบทั้ง ๘ องค์ คือความถูกต้อง ๘ ประการนี้. นี่เรียกว่า **ใจความของการปฏิบัติ** อยู่ที่ละเหตุของความทุกข์เสีย. ถ้าถามว่าทำอย่างไร? ตอบไปอีกนิตหนึ่งว่า **ปฏิบัติให้มีความถูกต้อง ๘ ประการ** รวมกันเป็นอันเดียวกัน. เรียกว่ามรรค; ซึ่งเดี๋ยวก็จะได้พูดกันโดยรายละเอียดเกี่ยวกับคำว่า “มรรค”. เดี่ยวนี้ชี้ทฤษฎีที่เป็นแนวติดต่อกันอย่างไร ให้เข้าใจเสียก่อน.

หลักในการ ละเหตุ แห่งความทุกข์

ทีนี้ก็อยากจะพูดโดยหัวข้อว่า หลักที่ต้องคำนึง ที่ว่า **จะละเหตุแห่งความทุกข์นั้น มีหลักที่จะต้องคำนึง คือ:-**

๑. **ละที่ไหน?** ถ้าถามว่าละที่ไหน ก็ตอบว่าอย่างคนโบราณ ปุ่ ย่า ตา ยาย ของเรา ตอบก้นอยู่ทั่ว ๆ ไป ถูกต้องที่สุดแล้วว่า มัน **เกิดที่ไหนก็ละที่นั่น** เกิดทางตาก็ละทางตา เกิดทางหูก็ละทางหู ฯลฯ เกิดที่ไหนก็ละที่นั่น ดับที่นั่น; อย่างนี้ฉลาดไหม. ถ้าในพระบาลีพุทธภาษิตสูตรยาว ๆ ก็แจกไว้เป็น: ปิยรูป สาทรูป ตั้ง ๖๐ อย่าง; เดี่ยวค่อยพูดกันก็ได้. แต่รวมความแล้วก็คือเกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งนั้นแหละ? ถามว่าที่ไหน? ตอบว่า **เกิดที่ไหนละที่นั่น**.

๒. ถ้าถามว่า **ละเมื่อไร? ละเมื่อมันเกิด.** เพราะว่ามันไม่ใช่เรื่องนิยาย เรื่องนิทาน ไม่ใช่เรื่องเล่นตลก; มันเรื่องจริง เรื่องปฏิบัติจริง ๆ มันต้องละเมื่อมันเกิด. แต่ถ้าจะหมายถึงวิธีป้องกันแล้วละก็, ก็ **ป้องกันด้วยสติ**, มีสติอยู่ตลอดเวลา **ไม่ให้มันเกิด** พอมันถึงแล้ว ก็ต้องละเมื่อมันเกิด.

๓. เราจะ **ละด้วยอะไร?** ก็ **ด้วยอริยมรรค** ที่ว่านั่นเอง. อริยมรรค เข้ามาครบแล้ว อันนี้ก็อยู่ไม่ได้, กระเด็นไปเลย. นี่ก็ละด้วยอริยมรรค หรือมรรคมีองค์ ๘ ที่รวมกันเป็นมรรค.

๔. **ละโดยวิธีใด?** วิธีไหน ๆ ไม่เอาทั้งหมด เอาแต่สิ่งที่มันไม่อาจจะเกิด, **ละโดยวิธีมันไม่อาจจะเกิด.**

พูดอย่างนี้ก็คล้าย ๆ กับเป็นหมอคความหรือเป็น logic อยู่มาก แต่จำเป็นหลักไม่ได้ มันต้องพูดอย่างนี้: ละที่ไหน? เกิดที่ไหนละที่นั่น. ละเมื่อไร? มันเกิดเมื่อไรก็ละเมื่อนั้น. ด้วยอะไร? ก็ด้วยสิ่งที่ตรงกันข้ามคืออริยมรรค. โดยวิธีใด? โดยวิธีที่มันไม่อาจจะเกิดอีกต่อไป. นี่หลักที่เราจะต้องนึกถึง มีอยู่อย่างนี้.

เดี๋ยวนี้สอนกันไปทำนองว่า ไม่รู้แม้ว่าจะละที่ไหน; ไปละที่วัดเสียก็มี. อยู่ที่บ้านแล้วไปละที่วัด มันก็ตายเลยกว่าจะไปถึงวัด; หรือว่าจะต้องไปละที่โคนไม้ ไปนั่งในที่สงบสงัด อย่างนี้ใช้ไม่ได้; **ต้องละอยู่ที่ที่มันเกิด.** มันเกิดอิริยาบถไหน ละในอิริยาบถนั้น : เมื่อเดิน ยืน นั่ง นอน อยู่ในอิริยาบถไหน, มัน **เกิดในอิริยาบถไหน เมื่อไร ก็ละเมื่อนั้น ที่นั้น ในอิริยาบถนั้น,** ไม่ใช่จะไปนั่งที่โคนไม้ ทำความเพียรแล้วละ, หรือว่าอยู่ที่บ้าน วิ่งมาวัดแล้วจึงจะละ, หรือว่าจะละกันแต่ในวันอุโบสถ; มันไม่ได้ทั้งนั้น. มันต้องทันที่ทันควัน เกิดที่ไหนละที่นั่น; **เกิดเมื่อไรละเมื่อนั้น;** และก็จะด้วยสิ่งที่ตรงกันข้าม. อะไรตรงกันข้ามกับกิเลส หรือตัณหา หรือความทุกข์ ก็เอาอันนั้นเข้ามาละ. มันตรงกันข้ามเหมือนกับ แมวกับหนู, และก็ต้อง **โดยวิธีที่มันไม่อาจจะเกิดได้อีกต่อไป;** มันมีหลักที่จะต้องคำนึงกันอย่างนี้.

ที่นี้ก็อยากจะพูดให้เป็นแนวจำง่าย สังกะต่ง่าย ตั้งต้นเป็นข้อแรกขึ้นมา ว่า : **รู้เรื่องอริยสัจ ๔ นี้ เพื่อจะละตัณหา.** ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์รู้กันแล้ว, รู้เรื่องอริยสัจ ๔ เท่าที่เรียนอริยสัจ ๔ กันนี้ก็เพื่อละตัณหา. **จะละตัณหาก็ก็น่าต้องมีมรรคมีองค์ ๘ ให้ครบ. จะมีมรรคมีองค์ ๘ ให้ครบ ต้องมีสติสมบุรณ์ :** สติในทวารทั้งปวง คือทวารตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ ทวารนี้ ต้องมีสติสมบุรณ์ มันจึงจะมีมรรคมีองค์ ๘ ได้โดยง่าย. จะมีมรรคมีองค์ ๘ ก็ต้องมีสติสมบุรณ์. **จะมีสติสมบุรณ์โดยง่ายต้องมีhiriและโอตตปปะ** ถ้าคนไม่มี hiri คือรู้จัก ละอาย ไม่มีโอตตปปะ คือ รู้จักกลัว แล้ว ไม่มีทางที่จะมีสติได้เลย.

เด็ก ๆ หรือสามเณรเฝ้า ๆ ของเรา ที่เฝ้า ขี้ลืม ขี้เผลอ ก็เพราะไม่อาย; และเพราะไม่กลัว ไม่กลัวความเสียหาย หรือไม่กลัว แม้แต่จะกลัวอาจารย์ดู ก็ไม่กลัว แล้วก็ไม่ได้ละอาย. เมื่อเผลอ เมื่อลืม ไม่รู้จักละอาย แล้วก็กลัวกลัวความเสียหาย หรือแม้แต่กลัวอาจารย์ดู, ไม่มีhiriและโอตตปปะถึงขนาดนี้ มันก็ไม่มีสติสมบุรณ์ ขึ้นมาได้.

เรื่องปฏิบัติธรรม ก็เหมือนกัน ถ้ากลัวความทุกข์, ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย, แล้วก็จะอาย, ละอายว่ามีกิเลส; แล้วอายอย่างยิ่ง อย่างนี้, ถ้ามีความอาย และความกลัวอย่างนี้, **สติจะมีโดยง่ายและสมบูรณ์**. พุดง่าย ๆ เหมือนเดินตกล่อง ที่นอกชาน เพราะไม่กลัว เพราะไม่อาย มันก็ตกบ่อย ๆ; ถ้ารู้จักอาย เมื่อตก ละอายว่ากลัวคนจะหัวเราะ กลัวเจ็บแสบเจ็บขา มีทั้งอาย มีทั้งความกลัว ระวัง มากขึ้นมันก็ไม่ตกล่องนอกชาน. นี่ของเปรียบเทียบมีอยู่อย่างนี้.

การที่เผลอสติให้กิเลสเกิดนี้ก็เหมือนกัน เพราะไม่รู้จักอาย ไม่รู้จักกลัว ไม่มีหิริโตนัตตะ; นี่ควรจะเห็นว่าถ้าไม่มีหิริ ไม่มีโตนัตตะอย่างนี้แล้ว ไม่พูดกัน ดีกว่าหรือเลิกพูดกันดีกว่า. ถ้าคน ๆ ไหนไม่มีหิริและโตนัตตะเสียเลย แล้วก็อย่าพูด ธรรมะธัมมโมกันเสียเลยดีกว่า; มันพูดยากเต็มที; เพราะเป็นคนหน้าด้านไม่ละอาย เป็นคนใจคอไม่สมประกอบ ไม่รู้จักกลัว; นี่ไม่ต้องพูดดีกว่า. ฉะนั้น จึงต้องมีหิริ ต้องมีโตนัตตะจึงจะช่วยให้มีสติ; จะมีสติโดยง่าย ต้องมีหิริและโตนัตตะ.

สมมติว่า เราจะพยายามกันอีกครั้งหนึ่ง ว่า **จะมีหิริโตนัตตะได้อย่างไร?** ก็ตั้งต้นฝึกกันใหม่ ให้ **รู้จักรักตัว รู้จักรักดีกันเสียบ้าง**. นี่มันถึงขนาดต่ำที่สุดแล้ว ต้องฝึกให้รู้จักรักตัวเอง ให้รู้จักรักดีกันเสียบ้าง. เพราะคนที่ไม่รักตัวและไม่รักดีนี้ บ้าเต็มทีแล้ว. คนที่ขนาดไม่รู้จักรักตัวเอง ไม่รู้จักรักความดีนี้ดูจะหายาก. ฉะนั้น เราต้องฝึกให้รู้จักรักตัว ให้รู้จักดีกันมาให้ได้ก่อน; แล้วจะค่อยมีความอายและความกลัว, แล้วจะมีสติ, แล้วก็ปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ ได้ง่าย, แล้วก็ละตัณหา ได้ง่าย แล้วก็มีอริยสัจได้โดยง่าย. ฉะนั้นขอให้จำแนวนี้ไว้ทดสอบ ว่าเรากำลัง ไปติดอยู่ที่ไหน? หรือว่าเราไปได้โดยสะดวกเพราะเหตุไร ?

เราศึกษาเรื่องอริยสัจเพื่อจะละตัณหา; จะละตัณหาต้องมีมรรคมีองค์ ๘ ; จะมีมรรคมีองค์ ๘ ต้องมีสติสมบูรณ์, มีสติสมบูรณ์ต้องเต็มไปด้วยหิริโตนัตตะ. ฉะนั้นอย่าทำเล่น อย่าดูถูก **หิริและโตนัตตะ** ซึ่ง เป็นรากฐานที่ประเสริฐที่สุดสำหรับ **ทุกอย่างทุกทาง**; เพราะว่าคนเรา ถ้าถึงกับไม่ละอายไม่กลัวกันแล้วก็ต้องเลิกพูดกันที.

นี่เป็นเรื่องที่มาตามลำดับ ตามกฎเกณฑ์ ตามเทคนิค หรืออะไร ที่มันยืดยาวและสมบูรณ์อย่างนี้ จึงพูดกันหลายคำ. มันมาเป็นลำดับกันอย่างนี้ : เป็นเรื่องอริยสัจ ๔, แล้วอันสุดท้ายมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีตั้ง ๘ เรื่อง; แล้วทำกันมาอย่างไร? ก็ต้องทำกันมาอย่างนี้.

ละ เหตุ แห่งทุกข์ โดยวิธีลัด

ที่นี้ ไหน ๆ พูดแล้วก็พูดกันเสียให้หมดเลยว่า มันยังมีมาเหนือเมฆอีกแบบหนึ่ง; ที่ว่ามาแล้วเราว่าไปตามเนื้อผ้า ไปตามเนื้อหา ไปตามหลักเกณฑ์ตามปกติ มันจึงมีอย่างนี้. ที่นี้ถ้าว่าปฏิบัติกันอย่างมาเหนือเมฆ หรือที่เขาเรียกว่ากันสมัยนี้ว่า เรียนลัด มันก็ยังมีอีกเหมือนกัน : ในเรื่องอริยสัจนี้มันยังมี ก็อยากจะเอามาพูดให้ฟังพอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาว่า **เรียนลัดนั้นเรียนอย่างไร?**

อาจจะกล่าวได้ว่าเรื่อง **เรียนลัดนี้เหมือนกันหมดทุกแบบ** ไม่ว่าหลักธรรมะข้อไหน ถ้าว่าเรียนลัดแล้วมีวิธีเดียวเท่านั้น : **วิธีเดียวคือเรื่องสุญญตา** ให้เห็นว่ามันว่างจากตัวกู-ของกู. พวกนี้เขาไม่สนใจเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องมรรคมีองค์ ๘ เรื่องอะไรไม่สนใจหมด; ไปสนใจแต่เรื่องว่างจากตัวตนหรือของตน ที่เรียกว่าสุญญตา. **แต่ต้องมีปัญญาฉลาดและถูกต้อง จึงจะลัดไปได้; ถ้าไม่อย่างนั้นจะลัดลงเหว, ลัดลงนรกไปเลย; ลัดแบบนั้นมันก็ลัดลงไปในนรก.**

ที่นี้ ถ้า **ลัดแบบที่ถูกต้อง** มันก็ **มีปัญญาที่เกี่ยวกับสุญญตาที่ถูกต้องคือ :-**

๑. **มองไปที่กิเลส** โลภะ โทสะ โมหะ กิเลสอะไรก็ตาม ก็เห็นกิเลสโดยความเป็นสุญญตา, สักว่ากิเลสเป็นไปตามธรรมชาติ ว่างจากตัวตน.

๒. **มองดูไปที่ความทุกข์** ความทุกข์ก็เป็นสุญญตา สิ่งที่เราเรียกว่าความทุกข์นั้น มันยิ่งว่างอย่างยิ่ง ว่างกว่าอะไรทั้งหมดเลย.

๓. **มองมาอยู่ที่ตัวตน** นามรูปนี้ก็ยังว่าง มองดูคน มันก็ไม่มีตัวตน มันว่างจากตัวตน.

๔. **มองดูที่จิต** จิตนี้กว้างจากตัวตน ไม่มีตัวตน เป็นธรรมชาติที่ว่างจากตัวตน มองดูที่ความทุกข์ ยิ่งแล้วใหญ่ ความทุกข์นี้เกิดมาจากเหตุปัจจัยเล็ก ๆ น้อย ๆ ประเดี๋ยวประด๋าวนี้ ยิ่งว่างจากตัวตน.

๕. **มองดูที่วิภวสงสาร** อันยืดยาว มันก็ว่างจากตัวตนทั้ง ๆ ยืดยาว.

๖. **มองที่นิพพาน** สภาพนิพพานก็ยิ่งว่างอย่างยิ่ง นิพพานคือว่างอย่างยิ่ง; มันเลยหมดกันไม่มีอะไรเหลือ ตัวกู-ของกูไม่รู้อยู่ที่ไหน ไม่มีอะไรเกิด เพราะไม่มีเรื่องอะไรที่จะต้องปฏิบัติ.

เรื่องที่ต้องรู้ก็มีเพียงนิดเดียวว่า **ทุกสิ่งทุกอย่างมันว่าง** อย่างนี้ แล้วเรื่องข้อ **ที่ปฏิบัติ ก็เลยไม่ต้องมี**; เพราะพอเห็น “ว่าง” เท่านั้นก็ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิดทุกข์ ไม่มีวิภวสงสาร. นี่เป็นการลัดเหลือประมาณ มาเหนือเมฆ สิ้นสุดลงที่นี่.

นี่คือวิธีใช้ยูโด หักคอกที่เดียวตาย ของพวกเซ็น, มวยปล้ำชินโตมันจับถูกที่ที่เดียวหักคอกคนตายเลย. นี่ยูโดของ **พวกเซ็น** ที่จะเล่นงานกิเลสหรือความทุกข์; เขาใช้สัญญาตาคำเดียว; ถึงแม้เถรวาทเราก็มี แต่เราไม่นิยมวิธีอย่างนี้กันต่างหาก. **พระพุทธเจ้าตรัสว่า : จงดูโลกโดยความเป็นของว่างทุกเมื่อ** เท่านั้น-สูญญโตโลก! อเวกขสสุ โมฆราช สทา สโต; มีประโยคเดียวเท่านั้น. เธอจะมีสติมองดูโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อ มันมีเท่านั้น. มันว่างหมดเลย คนที่ว่างกิเลสก็ว่าง ความทุกข์ก็ว่าง อะไรก็ว่าง มัจจุราชตามหาท่านไม่พบ; เพราะท่านก็ว่าง. นี่วิธียูโดของพวกเซ็น ในเถรวาทก็มี แต่ไม่ค่อยจะมีใครสนใจ.

นี่เอามาพูดให้รู้ไว้ว่า ถ้าใครสนใจเรื่องวิธีลัด ก็สนใจเรื่องสัญญาตา. พระพุทธเจ้าท่านก็สอนว่า : “เรื่องสัญญานี้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน” ในธัมมทินนสูตร มีว่าอย่างนี้; แล้วสัญญานี้เป็นเรื่องลัดเรื่องมาเหนือเมฆ. ที่แท้ก็คือสัมมาทิฏฐิ; การที่มองเห็นอะไรว่างไปหมดนี้ อันนี้แหละคือยอดสุดของสัมมาทิฏฐิ, เป็นสัมมาทิฏฐิแบบสายฟ้าแลบ แล้วก็ถึงที่สุดด้วย, เพราะฉะนั้น ถ้าใครมีได้ก็จะวิเศษ. ร้องให้น้ำตาไหลเป็นลำธารอยู่ที่นี่ พอนึกถึง

สัญญาตาได้จะหยุดชะงัก. มีความทุกข์เท่าภูเขาเลากา อยู่ ในหัวอกนี้; พอสัญญาตา
เข้ามามันจะหายเลย ไม่มีเหลือ. นี่จึงถือว่าเป็นวิธีลัดอย่างยิ่ง. เป็น “ยูโดทางวิญญาน
สำหรับใช้ในทางวิญญาน”.

ทฤษฎีทั่ว ๆ ไป มีอยู่อย่างนี้ โดยไม่ลัดโดยตามแบบฉบับ **ค่อยเป็นค่อยไป**
ก็เหมือนอย่างที่ว่า: รู้ริยสัจจ์เพื่อละตัณหา, -ละตัณหาต้องทำมรรคมีองค์ ๘, - จะ
มีมรรคมีองค์ ๘ ต้องมีสติ, - จะมีสติต้องมีวิริยอุตสาหะ; มันค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป
มันเนื่องกันเป็นพวง พวงยาวเลย. แต่ถ้าให้ **เป็นเรื่องลัดก็มีแต่คำว่า สัญญาตา**
๓ พยางค์เท่านั้น: มีปัญหาเพียงพอ และ ถูกต้อง. ศึกษาถูก เข้าใจแล้วก็หมด
เรื่องเหมือนกัน. พอว่างเท่านั้นก็เป็นอริยสัจจ์สมบูรณ์ ทุกข์ก็ไม่มี สมุทัยก็ไม่มี
นิโรธก็ไม่มี มรรคก็ไม่มี ; เป็นอริยสัจจ์แบบสายฟ้าแลบ ; เพราะคนผู้ทุกข์ก็
ไม่มี; ความทุกข์ก็ไม่มี; ความดับทุกข์จะมีได้อย่างไร ในเมื่อความทุกข์ก็ไม่มีแล้ว;
ความดับทุกข์จะต้องมีไปทำไมให้ป่วยการ. นี่เขาเรียกว่ามาเหนือเมฆ.

ที่นี่ เราไม่มีเรื่องพูดมากสำหรับแบบลัด หรือมาเหนือเมฆอย่างนั้น เราจะพูด
ไปตามแบบธรรมดาสามัญต่อไป. นี่เอามาพูดให้ฟังเป็นของแถมพก; ถ้า
สนใจก็ต้องพูดกันคราวอื่นโดยละเอียด. วันนี้ต้องการพูดหลักปฏิบัติเรื่องอริยสัจจ์
ตามธรรมดาต่อไป :

หลักปฏิบัติตามแบบธรรมดา ในเรื่องอริยสัจจ์ ๔ ประการ.

เรื่องที่ ๑ คือทุกข์ ซึ่งเป็นเรื่อง **ทุกข์อริยสัจจ์** เป็นเรื่องแรก เพื่อเป็น
ประโยชน์แก่การปฏิบัติ. **ต้องรู้ว่าทุกข์ต้องมาจากอวิชชา ตัณหา อุปาทานเสมอ,**
เมื่อตะกี้นี้พูดแล้วว่า ๓ ตัวนี้ต้องเป็นตัวเดียวกันเสมอ: **อวิชชา** มาก่อน แล้วก็ **ตัณหา**
แล้วก็**อุปาทาน** ตามหลังตัณหา; ตัณหาอยู่ตรงกลาง. นั่นแหละตัวการอยู่ที่นั่น
ขึ้นชื่อว่าทุกข์แล้วต้องมาจากอวิชชา มาจากตัณหา มาจากอุปาทานเสมอ. พอมี

อุปาทานเท่านั้นแหละอะไรจะเป็นทุกข์ไปหมด; แล้วอย่าลืมว่าอวิชชาให้เกิดตัณหา ถ้ามีตัณหาแล้วต้องมีอุปาทาน มันหยุดไม่ได้.

อวิชชาเกิด เมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูกระทบเสียง เป็นต้น; คือเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ **แล้วก็มีอวิชชา** เพราะว่า **เวลานั้นปราศจากสติแล้ว**. ถ้าอย่างนั้นจะ **ต้องเกิดตัณหา** : ถ้าสิ่งนั้นน่ารักก็เกิดกามตัณหา, ถ้าน่าเกลียดก็เกิดวิภวตัณหา; หรือถ้าน่ารักก็เกิด กามตัณหา ภวตัณหา คืออยากจะเอา หรืออยากจะเป็น, ถ้าน่าเกลียดก็เกิดวิภวตัณหา อยากไม่เอา อยากไม่เป็น อยากตีเสียให้ตาย; มี ๒ เรื่องเท่านั้น. **พออยากก็มีอุปาทาน**. เมื่อมีอุปาทานแล้วต้องให้เกิดทุกข์แน่นอนหลักไม่พ้น; ฉะนั้นอย่าให้เกิดอุปาทาน จึงจะไม่เกิดทุกข์ พอเห็นแล้วก็อยาก พออยากก็มีอุปาทาน คือยึดมั่น.

ความทุกข์มี เพราะ อุปาทาน ก็ได้

จะแจ้งให้เห็นว่า **ความทุกข์มีเพราะอุปาทานอย่างไร? ความทุกข์นี้ต้องมาจากความยึดมั่น** แล้วจะแจ้งออกไปว่า : เมื่อมีการได้ เช่น ได้กำไร, เมื่อมีการเสีย เช่น ขาดทุน, แล้วเมื่อ ยังไม่ทันได้ ไม่ทันเสีย ๓ อย่างนี้.

ตัวอย่างเรื่องที่ ๑ ทำมาค้าขายได้กำไรนี้เรียกว่าได้, ก็ไปอุปาทานในการได้, **ยึดมั่นถือมั่นในการได้**; ก็มีความทุกข์เพราะการให้. การได้นี้เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่นจนนอนไม่หลับเหมือนกัน ดีใจจนนอนไม่หลับ, หรือกลัวจะกลับเสียไปเสียอีก. การได้มาผูกมัดจิตใจให้สงบไม่ได้, มันมารบกวนจิตใจให้สงบไม่ได้ในการได้นี้. เพราะฉะนั้นจึงมีความทุกข์แบบหนึ่ง ทุกข์เหมือนกินของหวาน กินเหล้าหวาน กินอะไรไม่รู้จักเมา; แต่มันทุกข์ไปอีกแบบหนึ่ง หรือว่าเมาลึกกว่าถ้าเสีย เช่น ขาดทุน ก็เป็นทุกข์อีกแบบหนึ่ง. ถ้าสมมติว่า ยังไม่แสดงว่าได้กำไรหรือขาดทุน ก็มีความทุกข์อีก; ทุกข์เพราะกลัวว่าจะขาดทุน หรือหวังว่าจะได้กำไรก็ยังมีจิตใจที่กระวนกระวายอยู่นั่นแหละ. นี่ ถ้ามีอุปาทานแล้ว จะต้องเป็นทุกข์:

ได้กำไรก็เป็นทุกข์, ขาดทุนก็เป็นทุกข์, ยังไม่แสดงว่าได้กำไรหรือขาดทุน มันก็เป็นทุกข์ เพราะอุปาทานนั้น.

ตัวอย่าง **เรื่องที่ ๒** เปรียบเทียบต่อไป **เรื่องแพ้หรือชนะ** หรือยังไม่ทันแพ้ หรือไม่ทันชนะ, ถ้า**ชนะก็เป็นทุกข์**; เพราะกลัวว่าจะต้องกลับแพ้ เขาจะแก้แค้น. คนที่เป็นความชนะนี้ กลัวว่าฝ่ายแพ้จะมาyingตายเมื่อไรก็ไม่รู้. เขาเรียกว่าคนชนะนี้ ต้องเป็นทุกข์ เพราะถูกเขาจองเวร; รู้อยู่ว่าเขาจองเวรมันก็เป็นทุกข์. **คนแพ้** ก็มานอนแยะอยู่ มานอน **ระทมทุกข์อยู่**; คนชนะก็กลัวการจองเวร. **ที่นี้ยังไม่แพ้ ยังไม่ชนะ** จิตใจก็กระเหิดกระหอบ **กระวนกระวายอยู่** อย่างนั้น, กลัวแพ้หรือหวังชนะมันก็เหน็ดเหนื่อยในจิตใจอย่างยิ่งเหมือนกัน. สำหรับการหวังว่าชนะนี้ก็ เป็นทุกข์, แล้วกลัวแพ้มันก็เป็นทุกข์. เพราะฉะนั้นถ้าลงว่ามีอุปาทานแล้ว **แพ้ ก็เป็นทุกข์ ชนะก็เป็นทุกข์ ยังไม่แพ้ไม่ชนะก็เป็นทุกข์** ถ้ามีอุปาทาน.

ตัวอย่าง **เรื่องที่ ๓** เอาที่เห็นง่าย ๆ หรือที่น่าหวงยิ่งขึ้นไปอีก; สัญชาต- ญาณ **คนมีอุปาทานนั้น จะต้องเป็นทุกข์ : เมื่อสบายดีไม่มีโรคภัยไข้เจ็บแล้วมานั่ง อยู่ที่นี่ก็เป็นทุกข์** เพราะกลัวว่าจะมีโรคภัยไข้เจ็บ; เพราะว่ายึดมั่นชีวิต ยึดมั่นตัวกู ยึดมั่นว่า กูจะต้องอย่างนั้น อย่างนี้. เมื่อมีอุปาทานอย่างนี้ ก็ต้องกลัวตายทั้งที่ยัง เป็น ๆ อยู่, กลัวเจ็บกลัวไข้ทั้งที่ยังสบายอยู่นี้. นี้อุปาทานมันทำพิษก็อย่างนี้. ที่นี้พอเจ็บไข้ลงก็เป็นทุกข์ใหญ่, เมื่อยังไม่เจ็บไม่ไข้ ก็กลัวว่าจะเจ็บจะไข้, หรืออยาก จะไม่เจ็บไม่ไข้ นี่ก็เป็นทุกข์ เพราะอยากจะไม่เจ็บไม่ไข้. ไม่อยากเป็นนี่คือตณหา ชนิดหนึ่ง มันก็เป็นทุกข์. คนที่มีอุปาทานแล้ว สบายดีก็เป็นทุกข์, ไม่สบาย ก็เป็นทุกข์, ไม่ทั้ง ๒ อย่างก็เป็นทุกข์.

ตัวอย่าง **เรื่อง ๔** ที่ลึกซึ้งต่อไปอีกว่า ถ้ามีอุปาทานแล้ว **ดีก็เป็นทุกข์ชั่ว ก็เป็นทุกข์ ระหว่างดีระหว่างชั่วก็เป็นทุกข์**, คนที่ยึดมั่นถือมั่นในความดีนั้นนอนไม่หลับหอรก; แล้วถ้าไม่ได้ดีอย่างที่ตนต้องการ ก็ฆ่าตัวตายเลย. คนฆ่า ตัวตายเพราะความดีนี้ก็มากมายเหมือนกัน; ความดีเป็นเครื่องทรมานจิตใจ เพราะไป

ยึดมั่นถือมั่นมันเข้า. ที่นี้ความชั่วย่อมนั้นเป็นทุกข์แน่แล้ว ไม่ต้องอธิบาย; แม้ยังไม่ทันจะชั่ว ไม่ทันจะดี มันก็เป็นห่วง; ความเป็นห่วงก็เป็นทุกข์.

ตัวอย่าง **เรื่องที่ ๕** เรื่องสุดท้ายที่ว่า **ถ้าลงมืออุปาทานแล้วต้องเป็นทุกข์** หมายความว่ามียุญต์เป็นทุกข์ มีบาปก็เป็นทุกข์ ยังไม่ทันจะบอกได้ว่าเป็นบุญหรือบาปก็เป็นทุกข์. มียุญต์เป็นทุกข์ไปตามแบบของคนมียุญต์, มีบาปก็เป็นทุกข์ไปตามแบบของคนมีบาป, ยังไม่ทันตัดสินว่าบุญหรือบาป ก็เป็นทุกข์เพราะความห่วง ความกลัว. แปลว่าบุญเมื่อยึดถือแล้ว เมื่อมีอุปาทานแล้ว ก็เป็นทุกข์ บาปก็เป็นทุกข์ ไม่ทันบุญ ไม่ทันบาปก็เป็นทุกข์.

ที่นี้ ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่มีอะไรที่เป็นทุกข์; ไม่มีความยึดถือเสียอย่างเดียว ไม่มีอะไรที่จะเป็นทุกข์. ความตายก็ไม่เป็นทุกข์ ความแก่ก็ไม่เป็นทุกข์ ความเจ็บก็ไม่เป็นทุกข์ ความสลายก็ไม่เป็นทุกข์ ความอะไรก็ไม่เป็นทุกข์; จะแพ้จะชนะจะอะไรก็ไม่เป็นทุกข์ ไม่รู้จักทุกข์ ถ้าไม่ยึดถืออย่างเดียว. ฉะนั้น เราจึงรวมความว่า **ทุกข์นี้ต้องมาจากตัณหา อุปาทาน** มันอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็ยึดถือในสิ่งที่อยากนั้น มันก็เป็นทุกข์.

ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส ระบุไว้นั้น ท่านหมายถึงเมื่อยึดถือ ทั้งนั้นแหละ; เราเองต่างหาก ฟังไม่ดีฟังไม่เป็น ฟังไม่ถูก แล้วเข้าใจผิด แล้วเขลาไปเลย พุดไปตามความเขลาเลย. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : **ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศกเป็นทุกข์ ปริเทวะเป็นทุกข์ ทุกข์กายเป็นทุกข์ ทุกข์ใจเป็นทุกข์ อุปายาสเป็นทุกข์ พลัดพรากของรักเป็นทุกข์ พบของไม่รักเป็นทุกข์** นี่ตั้ง ๑๑ อย่าง, ยกตัวอย่างมาตั้ง ๑๑ อย่าง. แต่อย่าลืมนะว่านี่ท่าน **หมายถึงมีอุปาทานทั้งนั้นแหละ; ถ้าไม่มีอุปาทานแล้วไม่เกิดทุกข์** ความเกิดก็ไม่เป็นทุกข์ ความแก่ก็ไม่เป็นทุกข์ ความเจ็บก็ไม่เป็นทุกข์ ฯลฯ.

เดี๋ยวนี้ ท่าน **รวมเอาความหมายของคำว่า “อุปาทาน” ไว้ในนั้นเสร็จ**. ถ้าไม่มีอุปาทานจะไม่รู้สึกรู้ว่าความเกิดของเรา หรือความเจ็บของเรา ความแก่ของเรา

ความตายของเรา หรือถ้าไม่มีอุปาทานแล้วจะไม่เรียกว่าความเกิดด้วยซ้ำไป; จะไม่เรียกว่าความแก่ ความเจ็บ ความตาย. จะเรียกเป็นกลาง ๆ ว่าความเปลี่ยนแปลงของสังขาร. ถึงแม้จะเรียกกลาง ๆ ว่าความเปลี่ยนแปลงของสังขารก็เถอะ ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้วก็ไม่เป็นทุกข์ เหมือนกัน มันก็เปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องของสังขาร.

เดี๋ยวนี้เราไปยึดความเปลี่ยนแปลงของสังขารนั้นว่าเป็นของเรา : เช่นว่า ความเกิดของเรา ความแก่ของเรา ความเจ็บของเรา ความตายของเรา ความอะไรของเรา ล้วนแต่ไม่รู้สึกรู้สีกตัว ไม่ทันรู้สึกรู้สีกตัว; **อุปาทานไปยึดสิ่งนั้นโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว ผลจึงเป็นความทุกข์** คือ กลัวเกิด กลัวแก่ กลัวเจ็บ กลัวตาย. มีปัญหาเรื่องนี้พอนึกถึงความตายก็เป็นทุกข์แล้ว ไม่ทันตายสักที แล้วยังไม่ต้องตายด้วย; เพราะไปยึดว่าความตายของเรา ความตายกำลังจะมาหาเรา ความตายจะต้องมีแก่เราแน่ มันมี “เรา” ก่อน แล้วอะไรก็จะเป็นของเรา มันก็ต้องมีความทุกข์.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ชัดเจนตอนสุดท้ายว่า **สังขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา** -โดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบไปด้วยอุปาทาน หรือว่า**ขันธ์ที่ประกอบไปด้วยอุปาทาน ๕ อย่างนั้น นั่นแหละคือตัวทุกข์. มีคำว่าอุปาทานรวมอยู่ด้วย** เรียกว่าอุปาทานขันธ์เป็นทุกข์; **ถ้าขันธ์เฉย ๆ ไม่เป็นทุกข์. ต้องอุปาทานขันธ์** จึงจะเป็นทุกข์ คือ ขันธ์ที่มีอุปาทานเข้าไปยึดมั่น ว่ามีตัวกูหรือของกู. รูปก็ตาม เวทนาก็ตาม สัญญา สังขาร วิญญาณก็ตาม เมื่อใดมีอุปาทานมาจากอวิชชา เข้าไปยึดถือมั่นในขันธ์นั้น ว่าตัวตน หรือว่าของตน; เมื่อนั้นขันธ์นั้นเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมาทันที แล้วเป็นทุกข์ทันที; ขันธ์กลายเป็นของหนักขึ้นมาทับอยู่บนจิตใจของคนนั้นทันที. ถ้าไม่อย่างนั้นมันอยู่ตามปกติของมัน ไม่มาทับอยู่บนจิตใจของคนนี้ คนนี้ก็**ไม่เป็นทุกข์**.

ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสสรุปความ ก็คือว่า ขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานทั้ง ๕ ขันธ์ นั่นแหละเป็นตัวทุกข์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่มีอุปาทานเกิดขึ้น ยึดถือว่า : รูปคือตัวกู หรือรูปของกูก็ตามใจ; เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็เหมือนกัน วิญญาณคือตัวกู หรือว่าวิญญาณของกู มันก็เป็นทุกข์

ทั้งนั้น. เพราะถ้ามีความวิตกกังวล มีความห่วง มีความอะไร รวมความแล้ว ก็คือความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัณหาของตัวกู - ของกูขึ้นมา นี่เรียกว่าทุกข์.

สรุปความได้ว่า **ทุกข์เกิดเพราะอุปาทานที่เข้าไปยึดมั่นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, เข้าไปยึดมั่นในสิ่งใด** ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะสิ่งนั้น ดังมีพระพุทธานุญาตที่ว่า : **คนมีทรัพย์สมบัติ ก็ต้องทุกข์เพราะทรัพย์สมบัติ คนมีวัวก็ต้องทุกข์เพราะวัว คนมีนาก็ต้องทุกข์เพราะนา.** แต่ที่ท่าน **หมายความว่ายึดถือมั่นด้วยจิตใจว่าของกูนั้นถึงเป็นทุกข์.** ถ้าจิตใจนั้นปกติ วัวก็อยู่ที่วัว นาก็อยู่ที่นา ไม่มาอยู่บนหัวเจ้าของ; พอยึดมั่นว่าของกู มันมาอยู่บนหัวเจ้าของ เจ้าของก็มีความทุกข์. นี่ตอนนี้ก็เรียกได้ว่าเป็นทุกข์เพราะยึดมั่น.

ความทุกข์ มี เพราะไม่รู้เท่าธรรมชาติปรุงแต่ง ก็ได้.

ที่นี้จะมองกันในแง่อื่นก็ได้ มองเห็นในรูปอย่างอื่น แต่ใจความเหมือนกัน คือมีพระบาลีว่า **สังขาร** **ปรมา ทุกขา -สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง.** นี่พูดเฉย ๆ ว่า **สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง.** คำว่าสังขารในที่นี้แปลว่าการปรุงแต่ง. คำว่า **สังขาร แปลว่า การปรุงแต่ง** ต้องจำไว้อย่างนั้น; ร่างกายนี้ก็เรียกสังขาร เพราะว่าร่างกายเป็นของปรุงแต่ง, อะไรๆ ที่เรียกว่าสังขาร ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของปรุงแต่ง ถูกปรุงแต่งหรือว่าปรุงแต่งสิ่งอื่นก็แล้วแต่. แต่คำว่า “สังขาร” แปลว่าการปรุงแต่ง คือว่าเป็นพฤติของการปรุงแต่ง เป็น process หรือเป็นอะไร; ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไรดี ในภาษาบาลีเขาเรียกว่าสังขาร คือการปรุงแต่ง. **การปรุงแต่ง คือการไม่หยุดอยู่** การมีอะไรมาทำแกอะไร มากระทำแกอะไรแล้วก็เปลี่ยนไป ๆ เรื่อย อย่างนี้เรียกว่าสังขาร.

“การปรุงแต่นั้นแหละเป็นทุกข์” พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าอย่างนี้; ว่าการปรุงแต่นั้นแหละเป็นทุกข์อย่างยิ่ง. ความเกิดก็คือการปรุงแต่ง ความแก่ก็คือการปรุงแต่ง ความเจ็บก็คือการปรุงแต่ง ความตายก็คือการปรุงแต่ง โสภปริเทว-ทุกข์โทมนัส อุปายาสอะไร; แต่ละอย่างๆ ก็ล้วนแต่เป็นการปรุงแต่ง. **ปรุงแต่งของ**

อะไร? ของเหตุของปัจจัย. เหตุปัจจัยคืออะไร? ก็คืออวิชชา คือตัณหา คืออุปาทาน อันนี้มันปรุงแต่ง. จิตถูกปรุงแต่งโดยเหตุปัจจัยของจิต; จิตคือความคิดที่เกิดขึ้นแล้วไหลไปนั้นแหละ, ความคิดถึงที่ไหลไปนั้นเรียกว่าจิตเป็นไป ไหลไป เพราะปัจจัยปรุงแต่ง; ทั้งหมดนั้นเรียกว่า “สังขาร”.

คำว่า “สังขาร” แปลว่าปรุงแต่ง คำว่า “ปรุงแต่ง” ต้องหมายความว่าหลายอย่าง ไม่ใช่อย่างเดียว, ถ้าอย่างเดียว ไม่อาจจะเรียกว่าปรุงแต่ง. ถ้าเรียกว่าปรุงแต่ง ต้องสองอย่างขึ้นไป : เช่นแกงสักหม้อหนึ่งเรียกว่าปรุงแต่ง มันมีอะไรก็อย่าง; มันต้องหลายอย่าง แล้วจึงมาปรุงกันเข้าเป็นสังขาร, “สัง” แปลว่า พร้อม; “ขาร” แปลว่า กระทำ; สังขารแปลว่ากระทำพร้อมหรือกระทำครบ; แต่เราเรียกว่าปรุงแต่ง.

ที่นี้ การปรุงแต่งนั้นแหละเป็นความทุกข์ เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่า การปรุงแต่งนั้นต้องเนื่องด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน; เพราะฉะนั้นจึงเป็นทุกข์. หรือพูดเอาง่าย ๆ ว่า เพราะการปรุงแต่งนั้นทำให้หยุดไม่ได้. การปรุงแต่ง ต้องเปลี่ยนแปลงเรื่อย มันหยุดไม่ได้; เพราะฉะนั้นจึงเป็นทุกข์. หรือว่าการปรุงแต่งนั้น ไม่เป็นอิสระแก่ตัว ต้องเป็นตามเหตุผลตามปัจจัยเรื่อย ไม่เป็นอิสระแก่ตัว; เพราะฉะนั้นจึงเป็นทุกข์. ยังมีอีกมากในเรื่องปรุงแต่งของ คำว่า “สังขารเป็นทุกข์”. แต่นี้ก็เห็นได้ชัดแล้วว่า เพราะมันปรุงแต่ง ไม่เป็นอิสระแก่ตัว หยุดไม่ได้.

ตามหลักของพระบาลีในพระคัมภีร์ ก็กล่าวไว้หลายอย่าง อย่างนี้; แต่ทุกอย่างนั้นถ้าเราเอามาสรุปความ, หลาย ๆ อย่างนั้นเอามาสรุปความให้สั้นให้น้อยเหลือคำเดียว ก็อาจจะพูดได้ แล้วก็ยังพูดได้หลายโวหาร :-

โวหารที่พูด ในแง่ของเหตุ ก็ว่ามัน เป็นทุกข์เพราะใจ, ทุกข์เพราะใจก็มองเห็นได้ทันที. ใจจะไปหลง หลงอยาก หรือหลงยึดมั่น เพราะว่าเมื่อใจแล้วก็หลง, หลงแล้วก็ไปอยาก ก็ไปยึดมั่นในสังขารคือสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นตัวกู – ว่าเป็น

ของกู มันก็เป็นทุกข์ขึ้นมา. นี้เรียกว่าฝ่ายเหตุ : ความโง่เป็นเหตุเป็นทุกข์ เพราะโง่จนไปหลงแล้วมันก็ไม่อยาก ไปยึดมันถือมันสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยความเป็นตัวกูเป็นของกู; นี่มันเป็นทุกข์เพราะโง่.

ถ้าว่า **ดูในฝ่ายผล** บ้าง ก็ว่า **ทุกข์เพราะมันหนัก, เพราะไปยึดมันถือมันไปแบกไปหาม** ไปอะไรเข้าแล้วก็หนัก. ทุกข์เพราะหนัก หนักเพราะแบก, แบกก็คือตัวกู - ของกู ทั้งดีทั้งชั่ว ตัวกูดีก็หนัก ตัวกูชั่วก็หนัก. อย่าเข้าใจว่าตัวกูดีจะไม่หนัก; ที่จริงมันหนัก แต่ไม่รู้รู้สึก, ตัวกูดี ๆ นั้นหนักอย่างไม่รู้รู้สึก. ถ้าแบกก้อนหินธรรมดาสามัญลัก ๒๐ ก.ก. ก็รู้สึกว่ามันไม่หนัก; แต่ถ้าวัตถุชิ้นนั้นเป็นเพชรพลอยอย่างแพงที่สุดขึ้นมา, ๑๐๐ ก.ก. ก็ว่าไม่หนัก รู้สึกอยากจะแบกอยู่นั่นแหละ. นี่จึงว่า **ตัวกูขึ้นดี อย่างดี มันก็หนัก; ตัวกูขึ้นเลวอย่างเลวมันก็หนัก** แต่ใจมันรู้สึกไม่เหมือนกัน; ถึงอย่างไรมันก็เป็นของหนัก. เมื่อหนักก็เป็นทุกข์, ทุกข์เกิดเพราะความหนัก. ที่นี้ทางจิตใจก็เหมือนกัน มันแบกได้มาก, แบกได้กว่า ๑๐๐ ก.ก. แบกตั้งแสนตั้งล้าน ก.ก. ก็ได้.

มีพระบาลีที่เราสวดกันอยู่ทุกวันว่า *ภารว หเว ปญฺจุทฺทฺธา...ภารวาทนํ ทฺกฺขํ โลก;* นี่ไม่ต้องแปลแล้ว เพราะสวดกันอยู่ทุกวัน. *เบญจขันธ์* เป็นของหนัก....แบกของหนักเป็นความทุกข์ มีชัดอยู่อย่างนี้ในพุทธภาษิต เราไม่ต้องพูดเอง; นี้เรียกว่า **ทุกข์เพราะว่าโง่ไปแบกเข้า.**

ความหมายของคำ ๆ นี้ ยั้่นน่าหว่วคือว่า : ที่เป็นทุกข์นี้ยังมีทุกข์อย่างโง่ทุกข์อย่างฉลาด ทุกข์อย่างลึกซึ้ง กับทุกข์อย่างตื้น ๆ.

ทุกข์อย่างตื้น ๆ ขึ้นต่ำ ๆ ต้อย ๆ ก็คือว่า **ทุกข์เพราะว่ามันต้องทน ทนยาก หรือ เหลือทน** จึงเรียกว่าทุกข์; เช่นแบกของหนักเป็นทุกข์ อะไรเป็นทุกข์อย่างนี้.

แต่ผู้มีปัญญาเขาว่าทุกข์ตื้น ๆ เเท่านี้ก็ยังไม่ทุกข์เท่าไรนัก; ความที่มันเลว มันน่าเกลียดนั้นเป็นทุกข์กว่า คือว่าสังขารนี้เป็นของมายาหลอกลวง. *เบญจขันธ์* ร่างกายชีวิตจิตใจนี้เป็นของไม่มีจริง, เป็นมายา เป็นของหลอกลวง, ดูเข้าแล้ว

น่าเกลียดเพราะเป็นหลอกลวง. นี่ทุกข์อย่างนี้เรามีความหมายว่า **น่าเกลียดคือ ปฏิรูป**, รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, อะไรที่แม้สวยงามอย่างไรมันก็เป็นปฏิรูป; เพราะว่ามันเป็นมายาที่หลอกลวง. **ความเป็นปฏิรูปของมัน เขาเรียกว่าความทุกข์**; อย่างนี้คนที่ใจสูงกว่า, สูงกว่าที่จะว่า หนักแล้วจึงจะเป็นทุกข์.

คนที่ฉลาดไปกว่านั้นสูงไปกว่านั้น ก็ว่ามันว่าง; **เพราะว่างนี้เป็นทุกข์**. มันว่างอย่างน่าใจหาย, ไม่ว่าอะไรนี้มันว่างอย่างน่าใจหาย. หมายถึงสังขารทั้งหลาย ไม่ว่าอะไรนี้ว่างอย่างน่าใจหาย ไม่มีตัวตนเลย, ไม่มีตัวตนเลย ฉะนั้นนี่คือทุกข์. ความหมายของความทุกข์ อันนี้เขาแปลว่าว่าง ว่างอย่างน่าใจหาย.

สรุป คำว่าทุกข์นี้ความหมายแปลได้ ๓ อย่างเป็นอย่างน้อย : ทุกข์แปลว่า **ทรมาน หรือทรมาน** น้อย่างหนึ่ง, แล้วทุกข์เพราะมัน **น่าเกลียด** น้อย่างหนึ่ง, แล้วทุกข์เพราะมัน **ว่างอย่างน่าใจหาย** นี้อีกอย่างหนึ่ง ; ๓ ทุกข์ด้วยกัน, แล้วแต่ว่าคนจะมีปัญญาละเอียดลอออย่างไร สูงต่ำอย่างไร.

ศึกษาข้อปฏิบัติในเรื่องอริยสัจ ๔ ให้เข้าใจแล้ว ไม่เหลือวิสัยที่จะทำได้

อริยสัจที่ ๑ ทุกขสัจ นี้รวมความแล้ว **จะต้องรู้**; เป็นเรื่องที่ต้องรู้ การปฏิบัติเกี่ยวกับความทุกข์ คือต้องทำความเข้าใจว่า**ความทุกข์เป็นอะไร คืออะไร มาอย่างไร** อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **ปริยุเบยุ** เรื่องทุกข์นี้เป็นเรื่องที่ต้อง **กำหนดรู้**. เราก็สวดกันอยู่แล้ว ฉะนั้นพยายามทำความรู้, ปฏิบัติในอริยสัจข้อแรก คือพยายามทำความรู้, ให้รู้จักทุกข์และเหตุของมัน.

อริยสัจที่ ๒ สมุทยสัจ เหตุให้เกิดทุกข์. ทุกข์เป็นเรื่องทางจิตใจ ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุล้วน ๆ. ทุกข์ ในเรื่องอริยสัจ เฉพาะในเรื่องของอริยสัจ **ความทุกข์เป็นเรื่องทางจิตใจ** ไม่ใช่วัตถุล้วน ๆ ; ฉะนั้นเหตุให้เกิดทุกข์ก็เป็นเรื่องทางจิตใจ ก็เลสทั้งหลายเป็นเรื่องทางจิตใจ. **ความโลภ ความโกรธ**

ความหลงนี้เป็นเหตุของความทุกข์, อวิชชา ตัณหา อุปาทานเป็นเหตุของความทุกข์; ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องทางจิตใจ.

ที่นี่ คำว่า เหตุของความทุกข์ นี้ เป็นคำกำกวม; ถ้าแปลเป็นไทยเราแปลว่าเหตุของความทุกข์. ถ้าตัวบาลีแปลว่า ตั้งขึ้นพร้อม. สัง แปลว่า พร้อม, อุ แปลว่า ขึ้น, ทย แปลว่า ตั้ง, สมุทยะ หรือสมุทัย จึงแปลว่า ตั้งขึ้นพร้อม; ดูแล้วเหมือนกับงอกขึ้นมาอย่างครบถ้วนอย่างนั้น. คำว่าสมุทยะ – งอกขึ้นมาอย่างครบถ้วน. ทุกขสมุทย แปลว่า การงอกขึ้นมาอย่างครบถ้วนของความทุกข์; ฉะนั้นจะเรียกว่าปัจจัยหรือจะเรียกว่าเหตุ หรือเรียกว่าอย่างอื่น มันก็ต้องหมายถึงข้อนี้; หมายตามพระบาลีตรง ๆ ดีกว่า คือคำว่า “สมุทัย”. แต่ถ้าเราจะพูดว่าสมุทัยของความทุกข์ชาวบ้านเดี๋ยวนี้ฟังไม่ถูก ฟังไม่รู้เรื่อง พูดเป็นไทยมาว่า “เหตุของความทุกข์” เสียจนชินแล้ว.

คำว่า “สมุฏฐาน” ก็มีความหมายเหมือนกัน มันเป็นสมุฏฐานให้เกิดขึ้น. คำว่า “มูล” แปลว่ารากเง้าให้เกิดขึ้น. คำว่า “อาหาร” แปลว่านำผลมา; อาหารก็คือเหตุปัจจัยนั่นเอง. ฉะนั้น เหตุ หรือ ปัจจัย หรือรากฐาน หรือ มูลฐาน หรือ สมุฏฐาน อะไรก็ตามของความทุกข์นั้น คือ ตัณหา.

สำหรับตัณหานี้มีบาลีว่า : ยายิ ตณฺหา - ตัณหานี้ใด, ไปโนพุทฺธิกา - ทำความเกิดใหม่, นนฺทึราคสฺสคตา - ประกอบด้วยราคะเพราะความเพลิน, ตตฺตรตฺตฺราภินนฺทึนี - เพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ; รวมกันเข้าแล้วได้ความว่า : ความอยากที่เรียกว่าตัณหา เป็นความอยากที่มาจากอวิชชา จึงจะเรียกว่าตัณหา. ถ้าความอยากที่มาจากปัญญา มาจากความรู้ ไม่เรียกว่าตัณหา. **ความอยากที่เรียกว่าตัณหาคือความอยากที่มาจากอวิชชา** เป็นตัณหาแล้ว มันเป็น ไปโนพุทฺธิกา คือให้เกิดอุปาทาน ว่าตัวกู ว่าของกู. นนฺทึราคสฺสคตา คือพอใจอย่างยิ่ง อยู่ด้วยเรื่องตัวกู - ของกูนั้น, เพลิดเพลินอย่างยิ่งอยู่แต่ในเรื่องตัวกู - ของกู นี่คือตัณหา, ความรู้สึกของจิตใจอย่างนี้เราเรียกว่าตัณหา, ความรู้สึกอย่างนี้มันได้เข้าไปจับฉวยยึดมันถือมันในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว; แล้วด้วยอำนาจความยึดมั่นถือมั่นนั้น จึงเป็นทุกข์.

ที่นี่ ถ้าพูดกันอย่างละเอียด เมื่อตะกี้ก็ได้พูดค้างไว้แล้วว่า จะว่าให้ฟังในเมื่อถามว่า **ตัณหา**นี้จะตั้งขึ้นที่ไหน? มันจะอกขึ้นมาจากที่ไหน? ถ้าใครเคยสวดบาลีมหาสติปัฏฐานสูตร ก็จะได้พบรายการเหล่านี้ เขาเรียกว่า ปิยรูป สาทรูป. **ปิยรูป** แปลว่า **รูปที่น่ารัก**, **สาทรูป** แปลว่า **รูปที่น่ายินดี**. คำว่า “รูป” ในที่นี้แปลว่า “สิ่ง” ก็แล้วกัน : สิ่งที่เราเห็นทางตา สิ่งที่น่ารักน่ายินดี มีอยู่ ๑๐ หมวด หมวดละ ๖. ไม่ต้องจดต้องจำให้หนักหัวก็ได้, เข้าใจก็พอแล้ว คือว่า ๑๐ หมวด หมวดละ ๖.

หมวดที่ ๑ คืออายตนะภายใน : ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่าง.

หมวดที่ ๒ คืออายตนะภายนอก : ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อยู่ข้างนอก, จะมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ข้างใน. นี่หมวดที่ ๒ ก็มี ๖ อย่าง.

หมวดที่ ๓ คือวิญญาณ : วิญญาณทางตา วิญญาณทางหู วิญญาณทางจมูก วิญญาณทางลิ้น วิญญาณทางกาย วิญญาณทางใจ ก็เลยเป็น ๖ วิญญาณ.

หมวดที่ ๔ สัมผัส : จักขุสัมผัส - สัมผัสทางตา, โสตสัมผัส - สัมผัสทางหู, ฆานสัมผัส - สัมผัสทางจมูก, ชิวหาสัมผัส - สัมผัสทางลิ้น, กายสัมผัส - สัมผัสทางกาย, มโนสัมผัส - สัมผัสทางใจ.

หมวดที่ ๕ เวทนา : เวทนาที่มาจากทางตา เวทนาที่มาจากทางหู เวทนาที่มาจากทางจมูก เวทนาที่มาจากทางลิ้น เวทนาที่มาจากทางกาย เวทนาที่มาจากทางใจ.

หมวดที่ ๖ คือสัญญา หลังจากเวทนาแล้วมีความสำคัญมั่นหมายในเวทนานั้น เขาเรียกว่าสัญญา : สัญญาที่มาจากความรู้สึกทางตาในรูป เป็นรูปสัญญา, สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโผฏฐัพพะ สัญญาในธรรมารมณ์. สำคัญมั่นหมายว่าอะไร? ตัวอย่างเช่นเมื่อมีเวทนาเกิดขึ้นแล้ว สัมผัสเกิดแล้ว เวทนาเกิดแล้ว เวทนานั้น

เป็นเวทนาอะไร นี่เป็นหน้าที่ของสัญญา เวทนาจากผู้ชาย หรือเวทนาจากผู้หญิง หรือเวทนาอะไร นี่เขาเรียกว่าสัญญา. นี่หมวดที่ ๖

หมวดที่ ๗ สัญญาเจตนา นี่มีความเจาะจงในใจแล้ว หลังจากสัญญาเรียกว่าสัญญาเจตนา ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในอัมมารมณ.

หมวดที่ ๘ คือตัณหา : รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพ - ตัณหา อัมมารมณตัณหา, ตัณหาในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในอัมมารมณ.

หมวดที่ ๙ มาถึงวิตก : รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โผฏฐัพพวิตก อัมมวิตก, วิตกในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในอัมมารมณ.

หมวดที่ ๑๐ สุดท้ายคือวิจารณ์ : รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โผฏฐัพพวิจารณ์ อัมมวิจารณ์. วิจารณ์ในที่นี้ หมายถึง พิจารณา คือ ความคิดอันดับสุดท้าย ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในอัมมารมณ.

สิ่งที่น่ารักน่ายินดีมี ๖๐ อย่าง ;๑๐ หมวดๆ ละ ๖ อย่าง รวมเป็น ๖๐ อย่าง มันมาก. แต่ถ้าคนเคยเรียนนักธรรมก็ง่าย : อายตนะภายใน ๑ อายตนะภายนอก ๑ วิญญาณ ๑ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ สัญญาเจตนา ๑ ตัณหา ๑ วิตก ๑ วิจารณ์ ๑ รวมเป็น ๑๐ หมวดๆ ละ ๖ รวมเป็น ๖๐. ๖๐ อย่างนี้แต่ละอย่าง เป็นปิยรูป สาทรูป เป็นที่รักที่ยินดี. เป็นที่รักที่ยินดีของอะไร? ของอุปาทาน. นี่จำไว้ง่าย ๆ เหนือเอง.

สิ่งที่น่ารักน่ายินดีนี้มี ๖๐ อย่าง หรือก็ร้อยก็พันอย่างก็ตามใจ; มันเป็นที่รักที่ยินดีของอุปาทาน แม้มันจะเผ็ด จะขม จะเหม็น จะอะไร มันก็เป็นที่รักที่ยินดีของอุปาทาน; เพราะถ้าลงเข้าไปจับฉวยว่าเป็นตัวเป็นตนแล้ว มันเป็นอุปาทานทั้งนั้น : หอมก็ได้ เหม็นก็ได้ สวยก็ได้ ไม่สวยก็ได้ อร่อยก็ได้ ไม่อร่อยก็ได้,

ไปเกลียดก็เป็นอุปาทาน ไปรักก็เป็นอุปาทาน ; ฉะนั้นของทั้ง ๖๐ อย่างนี้ต้องอยู่ในวิสัยเป็นที่รักของอุปาทาน ที่จะเข้าไปเกลียด หรือจะเข้าไปรัก ก็ตามใจ.

อุปาทานมันชอบ, ชอบที่จะเข้าไปยึดถือ ว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของกู, ว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัชมารมณฺ์ของกู; **ชนิดไหน ก็ของกู** เหม็นก็ของกู หอมก็ของกู. วิญญาณทั้ง ๖ นี่ก็ของกู, สัมผัสทั้ง ๖ นี่ก็ของกู, เวทนาทั้ง ๖ นี่ก็ของกู, สัญญาทั้ง ๖ ก็ของกูหรือ-ตัวกู, สัญญาเจตนาทั้ง ๖ ก็ของกู; ตัณหาทั้ง ๖ ก็ของกู, วิตกทั้ง ๖ ก็คือตัวกู - ของกู, แล้ววิจารณ์ทั้ง ๖ ก็คือของกู; เป็นที่รักที่พอใจของอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นที่มาจากความเียง นำเกลียดก็ไปยึดมั่นสำหรับเกลียด นำรักก็ไปยึดมั่นสำหรับรัก มันชอบที่จะยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้; ดังนั้น จึงเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าปิยรูป - รูปน่ารัก, สาทรูป - รูปน่ายินดี.

ตัณหาเมื่อจะเกิดย่อมเกิดที่นี่, เมื่อจะเข้าไปฝังตัวอยู่ ย่อมเข้าไปฝังตัวที่นี่. พระบาลีว่าอย่างนี้ ฉะนั้น ๖๐ อย่างนั้นแหละ คือที่เกิดหรือที่เกาะของตัณหา ถ้าจะสรุปก็สรุปได้อย่างนี้ว่า ถ้าใน ๖๐ อย่างนี้, ทั้ง ๖๐ อย่างนั้นแหละ; **ถ้ามันเป็นของที่น่ารัก ชวนจะได้จะเอา นี่มันก็ทำให้เกิดกามตัณหา.** มันชอบที่น่ารักหรือนำเอา มันก็เกิด กามตัณหา. **ที่นี้ถ้ามัน ไม่ชอบไม่น่ารัก ชวนให้โกรธ ชวนให้เกลียด นี่มัน เกิดวิภวตัณหา.** ถ้ามันน่ารัก ชวนให้เป็น มันก็ เกิดภวตัณหา; มี ๓ ตัณหาเท่านั้น.

ปิยรูป สาทรูป เยอะแยะนั้น ทั้งหมดนั้น ถ้ามันน่ารัก นำเอา นำได้ มันก็เกิด **กามตัณหา** ถ้ามันน่าเป็น เช่นรัชมารมณฺ์ เกี่ยวกับเกียรติยศชื่อเสียงนี้ เราก็อยากจะเป็นผู้มีเกียรติยศชื่อเสียง อยากจะเป็นนาย เป็นคนที่ดีกว่า อยากจะเป็นเทวดา อยากจะเป็นเศรษฐี อยากจะเป็นอะไรก็ตาม **ก็เป็นภวตัณหา.** ที่นี้ถ้ามันอยู่ในลักษณะที่ไม่น่ารัก มันก็ **เป็นวิภวตัณหา** คือเกลียด. ฉะนั้น ตัณหาทั้ง ๓ จึงเกิดมาได้จากปิยรูป สาทรูปทั้ง ๖๐ อย่าง นั้น.

ทำไมพระพุทธเจ้าท่านไปทำให้มันมากมายตั้ง ๖๐ อย่าง? อย่างนี้เราก็ตอบไม่ได้; เพราะว่าในมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น มักจะพูดอะไรไว้เต็มทีหรือเกินจำเป็น, ที่จริง พูดแต่เพียงว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อัมมารมณ ๖ อย่างก็พอแล้ว ไม่ไปยึดใน ๖ อย่างนี้ มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดอะไรที่ไหนได้. เดียวนี้มุ่งหมายจะแยกให้มันละเอียด ๆ ถีบไปเลย เพื่อว่าในขณะที่เป็นสักว่ารูปนี้ ก็ยึดมันถือมันได้. พอเป็นวิญญานขึ้นมาก็ยึดมันถือมันได้. พอเป็นผัสสะขึ้นมาก็ยึดมันถือมันได้ว่าผัสสะของกู, เป็นเวทนาก็ยึดมันถือมันได้. กระทั่งถึงสัญญา สัญญาเจตนา ตัณหา วิทก วิจารณ์ ไปเลย ยึดมันได้ ทั้ง ๖๐ อย่างเลย.

ที่นี้ การปฏิบัติเกี่ยวกับกิเลสนี้ ก็เป็นเรื่องต้องรู้เหมือนกัน; เพราะเมื่อตะกี้ได้พูดแล้วว่า เรื่องทุกข์เป็นเรื่องที่ต้องรู้ พร้อมกับเหตุของมัน. กิเลสนี้เป็นเหตุของความทุกข์; เพราะฉะนั้น เราต้องรู้ให้ถูกต้องว่า กิเลสเหล่านี้ เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์. ความรู้จักกิเลสอย่างถูกต้องอย่างนี้ ก็คือ สัมมาทิฐิ. เพราะฉะนั้นในที่สุดความรู้นี้ก็จะไปรวมอยู่ในเรื่องมรรคมี องค์ ๘ ส่วน “สัมมาทิฐิ”. แล้ว มีสติระงับอย่างให้กิเลสเกิด นี่ก็จะไปรวมอยู่ในคำว่า “สัมมาสมาธิ” ในอริยมรรคมีองค์ ๘. ฉะนั้นการปฏิบัติเกี่ยวกับกิเลส เกี่ยวกับสมุทัยนี้ ก็ต้องพยายามทำความเข้าใจกับหน้าตาของมันให้ดีที่สุด; รู้จักกิเลส รู้จักหน้าตาของกิเลส รู้จักกำพืดของมันให้ดีที่สุด ; นี่แหละเป็นข้อปฏิบัติ.

อริยสัจที่ ๓ ทุกขนิโรธอริยสัจ หรือ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ มีบาลีว่า : โย ตสุสาเยว ตณฺหยา อเสสวिरาคนิโรโห จาโค ปฏินิสฺสัคโค มุตฺติ อนาลโย ก็สวดกันอยู่ทุกวัน; ดับไม่ให้เหลือเศษซึ่งตัณหานั้น, การปล่อยซึ่งตัณหานั้น, การสลະซึ่งตัณหานั้น, ไม่ทำให้เหลืออาลัยในตัณหานั้น; คือว่า **หมดตัณหา** นั้นแหละ เรียกว่านิโรธ **ดับตัณหาหมด คือดับแห่งทุกข์.**

ดับตัณหา นี้ เพื่อความเข้าใจดี เราจะต้องเข้าใจว่า แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด ก็ได้: **ดับสิ้นเชิง** คือดับจริง ๆ ตามความมุ่งหมายของอริยสัจ นี้เรียกว่าดับตัณหา

จริง ๆ ด้วยอริยมรรค มันไม่มาเกิดอีก นี้อย่างหนึ่ง, **ดับตามธรรมดา** ที่มันดับอยู่เอง นี้อย่างหนึ่ง.

ดับตามธรรมดา คือมันดับอยู่เอง; เพราะขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วไม่มีอะไรที่จะตั้งอยู่ได้ มันต้องดับ; เช่นความทุกข์ก็ตาม เกิดขึ้นมาแล้ว พอหมดเหตุหมดปัจจัย เดี่ยวมันก็สลายไปเอง. ไม่มีใครมาดับ, มันก็ดับเพราะความเปลี่ยนแปลงของสังขาร. กิเลสความโลภ ความโกรธ ความหลงเกิดขึ้นมา ไม่มีอริยมรรคที่ไหนมาดับ, มันก็ดับเพราะความเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัย. เดี่ยวความโลภมันก็ดับไป เดี่ยวความโกรธมันก็ดับไปอย่างนี้เรียกว่ามัน **ดับไปตามธรรมดาของสังขาร ที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง แล้วมันเปลี่ยนแปลง; นี้ก็เรียกว่า ดับตามธรรมดาไม่ใช่ดับด้วยอริยมรรค.**

หรือว่า ในขณะนั้นเรา **เกิดสติขึ้นมา** : เอ้า! ความโลภเกิดแล้วว๊าย! ละอายขึ้นมา ความโลภนั้นหายไป ความโลภนั้นดับไป; อย่างนี้ก็ **ไม่ใช่ดับด้วยอริยมรรค**. มันดับตามธรรมดา เพราะเหตุปัจจัยมันเข้ามา เช่นสติเป็นต้น. ฉะนั้น **ดับตัณหา** ที่เราจะต้องดับ หรือว่า **อยู่ในวิสัยที่เราจะต้องทำเป็นประจำวันนั้น คือดับอย่างที่ว่ามีสติ**. ดับตัณหาเนี่ย พยายามทำเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะถึงโอกาสที่จะดับด้วยอริยมรรค.

ตามธรรมดาเป็นประจำวันนี้ เรา พยายามมีสติไว้เรื่อยเกิด **ไม่ให้ตัณหา หรือไม่ให้กิเลสเกิดได้; ไม่เท่าไรมันจะเกิดเป็นอริยมรรคได้** เพราะมีความเคยชิน แต่ที่กิเลสไม่เกิด มีสติอยู่เสมอ กิเลสไม่เกิด. ที่นี้ความเคยชินของกิเลสที่จะเกิด **มันก็จางไป**; กิเลสที่มีความเคยชินในการที่จะเกิดนั้น, ความเคยชินนั้นจะจางไป ๆ, จางไป ๆ. วันหนึ่งคืนหนึ่งข้างหน้า จะมีปัญญา หรือมีอริยมรรคญาณมาทำให้จาง, จางไปถึงที่สุด, ไม่อาจจะเกิดได้อีก. ฉะนั้น เดี่ยวนี้เราต้องทำ อย่าให้มันเกิด; เราระวังอย่าให้มาเกิด ไม่มีโอกาสเกิด มันก็เปลี่ยนนิสัยที่จะเกิด เป็นไม่เกิด.

ระวังแต่อย่าให้มันเกิด; กิเลสมันก็ไม่ได้เกิด กิเลสมันก็ไม่อ้วนท้วน. กิเลสอ้วนท้วนนั้น คือมันมีความเคยชินที่จะเกิดได้ตามสะดวกมากขึ้น; อย่างนี้เรียกว่ากิเลสอ้วนท้วน. ที่จริงมันก็ไม่ได้อ้วนท้วนมาแต่ไหน แต่มันมีความเคยชินที่จะเกิดได้ง่ายมากขึ้น; เราเรียกว่ากิเลสมันอ้วน. ที่นี้เรา **ไม่ให้มันเกิดบ่อยเข้า ๆ; กิเลสมันผอม คือมันเกิดได้ยาก เกิดได้ช้า; ความเคยชินที่จะเกิดมีน้อยลง.** ข้อปฏิบัติมีอยู่อย่างนี้ เป็นเคล็ดลับอยู่อย่างนี้. **จงพยายามมีสติป้องกันความเกิดของกิเลสให้มากขึ้น ๆ.**

ที่นี้เมื่อ **กิเลสมันไม่ได้เกิด โดยเหตุใดก็ตาม ความทุกข์ก็ไม่มี มันก็ได้** กำไรอยู่แล้ว; แม้ยังไม่สิ้นเชื้อ ไม่สิ้นอนุสัยของกิเลส แต่มันก็ไม่มีความทุกข์อยู่แล้ว. ตอนใดไม่เกิดกิเลส ตอนนั้นก็คือไม่เกิดตัณหา; เราจะเรียกเสียใหม่ว่า “ความยังไม่เกิด”, ความที่กิเลสตัณหายังไม่เกิด. **นี้เราจะมีประโยชน์ข้อนี้ :** นี่เดี๋ยวนี้ที่เรามานั่งสบายอยู่นี้ คือมันยังไม่เกิด กิเลส ตัณหา มันยังไม่เกิด เราก็สบายอยู่อย่างนี้; **พอกิเลสตัณหาเกิด เราก็หมดความสบาย.**

นี้เราเอาประโยชน์จาก “การที่กิเลสยังไม่เกิด” นี้ให้มากเข้าไว้ก่อน; เพราะเป็นสิ่งที่เอาได้ง่าย ๆ. ระวังอย่าให้มันเกิดได้ ในเมื่อมันยังไม่เกิด. ที่เป็นไปเอง ในชีวิตประจำวันของเรา ก็มีเหมือนกัน ที่ **กิเลสยังไม่เกิด เพราะเหตุปัจจัยมันไม่มี.** กิเลสจะเกิดต่อมีเหตุปัจจัย; เพราะฉะนั้นเวลาที่กิเลสไม่เกิด เพราะไม่มีเหตุปัจจัย **ก็มีอยู่มากในวันหนึ่ง ๆ.** เราดูได้ดี; เราอย่าไปลำเอียงไปโทษมันเสียเรื่อย; ที่จริงมันไม่เกิดเอง ก็มีอยู่มาก. ฉะนั้น ข้อนี้ **ต้องถือประโยชน์ไว้ก่อน เอาให้ได้ก่อน** คือเมื่อตัณหายังไม่เกิด กิเลสยังไม่เกิด เรายังสบายดีอยู่นี้.

เมื่อมีการปฏิบัติธรรมอยู่อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะสตินี้ กิเลสก็ไม่เกิด ยังไม่เกิดอยู่เรื่อย, มันยังไม่เกิดยิ่งขึ้นทุกที. เพราะเรามีธรรมะอยู่ กิเลสยังเกิดไม่ได้; มันก็เกิดภาวะอันหนึ่งขึ้นมา เรียกว่า **ภาวะว่าง ความว่างจากตัณหา;** นี่มีประโยชน์ทั้งนั้น ภาวะที่ว่างจากตัณหา **นี้ไม่ว่าจะเป็นชนิดไหน มีประโยชน์ทั้งนั้น.** ภาวะ

ที่ว่างจากกิเลสแล้วก็มีประโยชน์ทั้งนั้น; ว่างเพราะตัณหายังไม่เกิด ก็ได้, ว่างเพราะเราควบคุม ไม่ให้ตัณหาเกิด ก็ได้, แล้วว่างเพราะอริยมรรคตัดทำลายมันหมดแล้ว ก็ได้มันได้ทั้ง ๓ ว่าง. ว่างเพราะมันไม่เกิดเองตามธรรมดา เพราะว่า เป็นอยู่เหมาะสมมันไม่เกิดอย่างนี้ก็ได้, แล้วว่างเพราะเราคอยตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญธรรม ประพฤติกัมมัฏฐานสติภาวนาอะไรอยู่ มันก็ไม่เกิดเหมือนกัน, ที่นี้อันสุดท้าย กิเลสหมดแล้ว เพราะอริยมรรคนี้ มันก็ไม่เกิดเหมือนกัน.

นี้เรียกว่าภาวะที่ว่างจากตัณหา ๓ ชนิด ชนิดใดชนิดหนึ่งก็ตามมีประโยชน์ทั้งนั้น; ยิ่งว่างจากตัณหาได้มากเท่าไร ก็ เป็นพระอริยบุคคลมากเท่านั้น. **อนุปาติเสสบุคคล** คือพระอรหันต์ นี้ ตัณหาไม่มีเหลือ : คือทำลายตัณหาหมดจนไม่มีตัณหาเหลือ; นี้เรียกว่า **อนุปาติเสสบุคคล**. บุคคลที่ไม่มีตัณหาเหลือเศษนี้ เป็นพระอรหันต์พวกเดียว.

สอุปาทิเสสบุคคล-บุคคลที่ยังมีตัณหาเหลือ ตัณหาดับแล้วยังมีเหลือเศษ ก็คือบุคคล ๙ จำพวก : คือพระโสดาบัน ๓ จำพวก พระสกิทาคามี ๑ จำพวก พระอนาคามี ๕ จำพวก รวมกันเป็น ๙ จำพวก. ๙ จำพวกนี้เรียกว่าบุคคลผู้ดับตัณหาแล้วยังมีส่วนเหลืออยู่. ฉะนั้นพระอริยบุคคลก็ไม่ใช่ใครอื่น คือบุคคลที่ทำงานเกี่ยวกับตัณหาในการละตัณหา เรียกว่าอริยะเหมือนกัน; อริยสังข์ทำให้เกิดอริยบุคคลก็คือข้อนี้.

อริยสังข์ที่ทำให้ตัณหาหมด ก็ทำให้เป็นอริยบุคคล ประเภทอรหันต์. อริยสังข์ขนาดที่ทำให้ตัณหาหมดไปบางส่วนเหลือบางส่วน ก็ทำให้เกิดพระอริยบุคคล ชนิดที่เป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามีบ้าง พระอนาคามีบ้าง. รวมความแล้ว พระอริยบุคคลก็คือผู้ที่ดับตัณหาได้หมด หรือว่าดับได้ตามสัดส่วนของความเป็นพระอริยบุคคล.

ดับตัณหา มันไม่มีค่าอะไร นะ; ที่จริงนั้น **ดับทุกข์มันมีค่า**. ดับตัณหา นั้นมาทำให้ดับทุกข์ได้; ฉะนั้น ดับตัณหาก็ก็น่าพอใจไปด้วย. **ดับตัณหาได้**

ไม่ใช่ของจริง จะว่านิพพานของเรานี้มีไม่ได้; เพราะว่าเมื่อบรรลุถึงนิพพานนั้น ตัวเราหมดเสียแล้ว จิตหมดตัวเราแล้วจึงจะบรรลุถึงนิพพานได้ ฉะนั้น จิตจึงไม่มีโอกาสจะยึดถือว่า นิพพานของเรา.

ถ้าเรายังโง่อยู่ เราก็พูดได้ว่านิพพานของเรา นิพพานที่เราจะเอา นิพพานที่เราจงไฉไลวงหน้า; อย่างนี้ก็พูดได้. แต่เมื่อจิตได้บรรลุถึงขั้นนั้นจริงมันหมดตัวเรา; ก็เลยไม่มีนิพพานที่จะเป็นของเรา. นิพพานก็ของนิพพาน นิพพานก็สักว่านิพพาน สักว่าธรรมชาติ, เป็นที่ดับแห่งความทุกข์ทั้งปวง; ไม่ใช่ตัวกู-ไม่ใช่ของกู. ฉะนั้น วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับนิโรธสัจจะ นี่ก็คือว่า รู้ข้อที่ว่ายึดมั่นอะไรไม่ได้; **ระวังไม่ให้มีความยึดมั่นถือมั่น** มันจึงจะเป็นนิโรธ คือดับอยู่เรื่อย. **พอยึดมั่นถือมั่น ก็เป็นสมุทัยขึ้นมาทันที**, พอมีตัณหา มีอุปาทาน เป็นสมุทัยทันที; **พอว่างตัณหา ว่างอุปาทานก็เป็นนิโรธทันที**. รู้ข้อนี้ไว้ให้ดี ๆ สำหรับการปฏิบัติ; ถ้าปฏิบัติก็ต้องมีศึกษาจนให้รู้ข้อนี้.

อริยสัจที่ ๔ คือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ที่เรียกว่า มรรค นี่คือการปฏิบัติโดยตรง. ๓ อย่างข้างต้นที่แล้วไปนั้น-เป็นเรื่องรู้มากกว่า เรื่องการปฏิบัติ; ถ้าปฏิบัติก็ปฏิบัติเพื่อทำให้รู้. ที่นี้พอมาถึงขั้นนี้ก็ **ทำจริง ๆ ให้** กิเลสหมดไป เรียกว่ามรรค หรือว่ามัชฌิมาปฏิปทา, หรือเรียกว่านิโรธคามินีปฏิปทา ชื่อมีหลายชื่อแต่รวมแล้วคือมรรค - หนทางที่จะดับทุกข์

ที่นี้เราจะพูดไปในแง่ของการปฏิบัติล้วน: ในแง่ของการปริยัติพูดมามากมาย แล้วคราวก่อน ก็พูดมากแล้ว ไม่เอามาพูดอีก ที่นี้จะพูดในแง่ทฤษฎี ในแง่ที่จำเป็นแก่การปฏิบัติคือ วิธีทางที่จะดับตัณหา, ทางที่จะดับตัณหาคือมรรคนี้ เราจะยกเอา คำของพระอานนท์มาพูด ก่อนคำของพระพุทธเจ้า.

พระอานนท์พูดว่า “**จงอาศัยตัณหาละตัณหา**” นี่พูดภาษาคนที่สุด ภาษา โฆษณาชวนเชื่อที่สุดว่า **จงอาศัยตัณหาละตัณหา**. คนที่ยึดมั่นธรรมะจัดก็ฟังไม่ถูก

เหมือนกัน แต่ชาวบ้านจะฟังถูก : อาศัยตัณหานั้นแหละละตัณหาเสีย; นี่มันคนละตัณหา. ตัณหาที่จะเอามาใช้เป็นเครื่องมือใช้ละตัณหานั้น คือตัณหาฝ่ายข้างดี, ได้แก่ความอยากซึ่งไม่ควรเรียกว่าตัณหา คือความต้องการที่มาจากปัญญา มาจากวิชา.

พระอานนท์กำลังเรียกว่าตัณหา ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่เคยเรียก. **ความ**
อยากดิ้นนั้นแหละเรียกว่าตัณหาของพระอานนท์; แล้วก็เอามาเป็นเครื่องมือละตัณหาที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์. **คำอธิบายในสูตรนี้มีอยู่ชุดดังที่** พระอานนท์ได้อธิบาย ว่า: บุรุษนั้นควรจะคิดว่า คนอื่นทำไมเขาจึงปฏิบัติได้ หรือว่าละมันได้ เราก็เป็นคน ๆ หนึ่งเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราก็ควรจะทำได้; เพราะฉะนั้น อาศัยมานะ อาศัยตัณหา อาศัยข้อนี้ อยากจะดับความทุกข์นั้นเสีย; เราต้องอยากดับทุกข์ มันจึงจะดับทุกข์ได้.

เราต้องอยากดับทุกข์ **อยากดับทุกข์** นี้ ที่จริง **ไม่ควรเรียกว่าตัณหา** แต่ที่นี้ ภาษาชาวบ้านภาษาคนโง่ ๆ เรียกว่าตัณหาก็ต้อ. อาศัยความอยากละความอยากเสีย, อาศัยตัณหาละตัณหาเสีย; แต่ความอยากที่แรกนั้นคือความอยากดี แล้วก็ไปละชั่วเสีย. ฉะนั้นทุกคนต้องเตรียมพร้อมที่ว่า เราจะ**ต้องมีความพยายาม มีความต้องการที่จะละตัณหาเสีย**. ความพยายามความต้องการอันนี้ เรียกว่าตัณหาที่มาจากปัญญา มาจากวิชา รู้ดีชั่วแล้ว, เกิดต้องการขึ้นมา, แล้วก็ละความอยากโง่ ๆ ที่มาจากอวิชาเสีย.

การที่จะคิดดับตัณหา ละตัณหาในเบื้องต้น ก็เพราะว่าอยากจะดับมันเสีย. ที่นี้จะเอาตัณหาละตัณหามันก็อย่างเดียวกันอีกนั่นแหละ คือจะต้องทำลายอวิชาเสีย **ต้องมีความอยากในการที่จะทำลายอวิชาเสีย**, หรือป้องกันไม่ให้อวิชาเกิดก็ได้เหมือนกัน; คือ **อย่าเผลอสติแล้วอวิชาเกิดไม่ได้**. เรื่องนี้ไม่ค่อยพูดกัน พูดกันแต่เรื่องอะไรก็ไม่รู้ ไม่พูดกันในข้อที่ว่า อวิชานี้เพิ่งเกิด เพิ่งเกิดเมื่อตากระทบรูปหูได้ยินเสียงเป็นต้น. อวิชามันจึงเกิดตั้งต้นขึ้นมาทีนั้น; ไม่ใช่มันเกิดอยู่แล้ว

ไม่ใช่มันเกิดอยู่ตลอดเวลา; ที่สอนกันมาผิด ๆ นั้นสอนให้เข้าใจผิด เอาวิชาเกิดอยู่ในใจตลอดเวลา นั้นมันผิด.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : มันเพิ่งเกิดเมื่อผลอสติ, **เมื่อขาดสติ วิชา** ก็ตั้งต้นขึ้นมาทำงานตามหน้าที่ของวิชา; เช่นตากระทบรูป ถ้าขณะนั้นผลอสติ วิชา ก็ก่อเชื้อก่อรูปขึ้นมา สำหรับปรุงกิเลสทั้งหลายจนเป็นต้นหาอุปาทาน. ดังนั้น **เมื่อมีสติป้องกันวิชา วิชา ก็ไม่เกิด ต้นหา ก็ไม่เกิด**, หรือวิชา กำลังเกิดอยู่ เผลอไปแล้ว ก็มีสติอันที่ ๒ เข้ามา วิชา ก็ดับ ต้นหา ก็ดับอีกเหมือนกัน. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า **สติ** นั้นแหละ เป็นเครื่องมือที่จะป้องกันการเกิดแห่งวิชาด้วย, แล้วก็ทำลายวิชาที่กำลังเกิดอยู่ด้วย.

นี่สรุปข้อแรกก็ว่า อาศัยต้นหาละต้นหา มันเป็นอย่างนี้ : ยากดับต้นหา นั้นแหละแล้วจะได้ดับต้นหา.

ที่นี่จะใช้คำอื่นว่า **อยู่ด้วยอวัจจกัมมรคคือเป็นอยู่โดยชอบ**; ไม่ใช่คำว่า อาศัยต้นหาละต้นหาแล้ว ดูนั่นน่ากลัว. แม้จะพูดว่า หนามยอกเอาหนามบ่ง มันก็น่ากลัว. ที่จริงมันก็เป็นวิธีที่สำเร็จประโยชน์; ถ้าหนามยอกเข้าไปแล้วหาหนามมา ๒ อัน จัดหนามอันนั้นออก มันก็ได้เหมือนกัน; แต่มันน่ากลัว.

“อยู่ด้วยอวัจจกัมมรค” คือ ปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ อยู่ตลอดเวลา ต้นหาไม่มีทางเกิด กิเลสไม่มีทางเกิด กิเลสไม่ได้อาหารหล่อเลี้ยง. นี่ไปศึกษาเรื่องมรรคมืองค์ ๘ ที่เคยพูดกันมาหลายครั้งหลายหนจนจำได้ จนเข้าใจกันแล้ว : สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปิ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี่ว่าเป็นอย่างไร. ถ้าอยู่ด้วยลักษณะอย่างนั้น **ไม่มีทางที่** ต้นหาจะเกิด เพราะมันเป็นสติ เป็นปัญญา เป็นศีล เป็นอะไร สมบูรณ์ ในนั้น. ต้นหาเกิดไม่ได้ แล้วก็ไม่มีอะไรเป็นอาหารหล่อเลี้ยงต้นหาด้วย; ฉะนั้นต้นหา นุสัยก็ร่อยหรอลง.

ตัณหาธรรมดาไม่เกิด; ตัณหานุสัยคือความเคยชินแห่งตัณหา ก็ร่อยหรอลง, ร่อยหรอลง. สักวันหนึ่งก็ถึงความสิ้นสูญไป. ฉะนั้นจึงอยู่โดยที่ว่าตัณหานุสัย ไม่ได้อาหารหล่อเลี้ยง ก็คือไม่ให้มันเกิดนั่นเองเมื่อไม่ได้เกิดมันก็สูญเสียความเคยชิน ในการเกิด ; สักวันหนึ่งมันก็หมด. ฉะนั้น อยู่ด้วยอภิวรรค ตัณหาไม่มีโอกาสเกิด และไม่มีทางได้อาหารหล่อเลี้ยง.

นี่พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า “การเป็นอยู่โดยชอบ” มีชีวิตเป็นอยู่โดยชอบชนิดที่ทำให้โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์. ถ้าอยู่กันอย่างนี้ โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์; แล้วดีกว่านั้นก็ดีกว่า ถ้าอยู่กันอย่างนี้ โลกนี้จะอยู่กันเป็นผาสุก : ไม่ต้องรบราฆ่าฟันกัน ไม่ต้องทำอันตรายเบียดเบียนกัน แม้แต่เรื่องเล็กเรื่องน้อย.

อภิวรรคมีอยู่ ๘ องค์ คือความถูกต้อง ๘ ชนิด : ความเข้าใจถูกต้อง ความปรารถนาถูกต้อง พุดจาถูกต้อง การงานถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง พากเพียรถูกต้อง มีสติถูกต้อง สมาธิถูกต้อง; ๘ อย่างถูกต้องรวมกันเป็นสิ่งเดียวเส้นเดียวคือมรรค. ฉะนั้นจึงเรียกว่า หนทางเส้นเดียว สำหรับบุคคลเดียวเดินไปสู่สิ่ง ๆ เดียว คือนิพพาน คือความดับทุกข์; ทำแทนกันไม่ได้ แล้วก็ไม่มีทางมากเรื่อง ไม่ยุ่งยากมากเรื่อง. มีเรื่องเดียว : ทางเส้นเดียวสำหรับบุคคลคนเดียว, เดินไปสู่สิ่ง ๆ เดียว; นี่ก็คืออภิวรรค.

ที่นี่ ต้องสนใจว่ามีการปฏิบัติอย่างไร ในอภิวรรคหรือมรรคมีองค์ ๘ นี้ ซึ่งมีมากถึง ๘ องค์. แต่อย่ากลัวอย่าท้อถอย เรื่องจำนวน ๘ นั้นเพียงชี้ให้กลัว, ที่แท้ก็มี สำคัญอยู่ข้อเดียวคือ สัมมาทิฐิ. ถ้าสัมมาทิฐิมีแล้ว อันอื่นถูกลากมาเป็นทางมาเอง. ขอให้สัมมาทิฐิ. ที่เหลืออีก ๗ จะถูกลากมาเป็นขั้วเดียวพวงเดียวกัน. ฉะนั้น อย่าไปกลัวว่ามันยาก ทำสัมมาทิฐิอย่างเดียวให้สำเร็จ;อย่ามีความเห็นผิด อย่าเข้าใจผิด พอเข้าใจถูกต้องแล้วมันจะเกิด “ชอบ” ขึ้นมาเองในทางที่จะดับทุกข์; และมันจะง่ายเสียทีเดียว. ถ้าไม่อย่างนั้นมันจะยากจะรู้สึกว่ายากเสีย

ไปเลย. ถ้าสัมมาทิฐิไม่พอ จะเห็นว่านี่ยาก นี่เหลือวิสัย อย่าเอามาพูดกับชาวบ้าน. แต่ถ้าสัมมาทิฐิมีพอแล้ว จะเห็นเป็นของอยู่ในวิสัย สามารถที่จะทำได้.

พระพุทธเจ้าจะไม่ตรัสสิ่งที่เหลือวิสัยของคน; พระพุทธเจ้าท่านก็ยืนยันเองอย่างนี้. แล้วเราก็ควรจะเชื่ออย่างนี้ ว่าพระพุทธเจ้าจะไม่พูดให้เสียเวลาด้วยการเอาเรื่องที่คนทำไม่ได้มาพูด. อาตมาจึงเอาเรื่องสัมมาทิฐิขึ้นมาพูดเป็นเรื่องแรก, และการปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นตัวสำคัญของอริยสัจจ์ ก็คือสัมมาทิฐิ นั่น. ฉะนั้น ขอให้ สนใจคำว่า “สัมมาทิฐิ” คำเดียวนี้ให้มาก.

สัมมาทิฐิโดยตรง โดยหลักใหญ่ โดยหลักสำคัญที่สุดก็คือความรู้เรื่อง **อริยสัจจ์ ๔** นั่นเอง; ฉะนั้น ต้องรู้เรื่องอริยสัจจ์ ๔ นี้ให้ถูกต้อง ให้แจ่มกระจ่าง ให้ถูกต้องด้วย ให้ครบถ้วนด้วย แล้วก็เป็นสัมมาทิฐิ : ว่า ทุกข์คืออะไร เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร ? ความดับทุกข์คืออะไร ทางให้ถึงความดับทุกข์คืออะไร ? มันก็วกมาที่การรู้เรื่องอริยสัจจ์ทั้ง ๔. นี่คือ **ตัวสัมมาทิฐิ สำคัญที่สุด**; เพราะปัญหาก็คือต้องการจะดับทุกข์, มันมีเรื่องเดียวว่าจะดับทุกข์ ก็ต้องรู้เรื่องทุกข์, รู้เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, รู้เรื่องสภาพความสิ้นทุกข์, และรู้เรื่องหนทางให้ถึงสภาพนั้น; สิ่งเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับว่า “สัมมาทิฐิ”.

ที่นี่ คำว่า สัมมาทิฐินั้นมันกว้าง ถ้าเรื่องใดที่เกี่ยวกับประโยชน์อันนี้แล้ว เรียกว่าสัมมาทิฐิหมด;

สัมมาทิฐิที่ ๑ รู้เรื่องอริยสัจจ์.

สัมมาทิฐิที่ ๒ รู้เรื่องไตรลักษณ์ คือเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา. เราท่องเที่ยวอยู่ทุกวัน ให้รู้ว่าสังขารทั้งหลายมีแต่ความเปลี่ยนแปลงเรื่อย; เพราะเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. ส่วนสิ่งทั้งปวงทั้งสังขารและไม่ใช่สังขารนั้นเป็นอนัตตา ไม่มีส่วนที่จะเป็นตัวตนหรือของตน เป็นธรรมชาติเท่านั้น.

สัมมาทิฐิที่ ๓ เป็นเรื่อง **รู้เรื่องกรรม** และ **ความสิ้นไปแห่งกรรม** : **เรื่องกรรมคือกรรมดีกรรมชั่ว** ใครทำกรรมใดไว้ต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้น. นี่เรียกว่าเรื่องกรรม เป็นไปตามกรรม อยู่ได้อำนาจของกรรม. แล้วถัดไปก็เป็นเรื่อง **กรรมที่สามที่ทำให้สิ้นกรรม, คืออริยมรรค** ที่ตัดกิเลสได้ นั่นแหละเป็นกรรมที่สาม ทำเข้าแล้วจะเกิดความสิ้นไปแห่งกรรม ไม่มีกรรมใดเหลือ. นี่ถ้ารู้ ถ้าเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องนี้จะเกิดความสิ้นไปแห่งกรรม รายละเอียดต่าง ๆ ได้พูดมาแล้ว ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา ที่เรียกว่าเรื่องกรรมกับความสิ้นกรรม.

สัมมาทิฐิที่ ๔ ระบุไปยัง **เรื่องปฏิจสุมุปบาท** มีรายละเอียดที่จะพูดถึงกันในการบรรยายคราวหน้า, หลักการปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจสุมุปบาท นี้ก็ไม่มีอะไร. ความหมายสำคัญมันอยู่ที่ว่า ให้มีปัญญาเข้าใจแจ่มแจ้งให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้มันเป็นไปตามลำพังไม่ได้; มันต้องอาศัยสิ่งต่าง ๆ ปรุงแต่ง อาศัยกันและกันเป็นไป, ไม่มีอะไรเป็นของสิ่งเดียวแล้วเป็นไปได้ตามลำพังตัวเอง.

ให้ดูเหมือนอย่างว่า ร่างกายนี้มันอาศัยปลาอาหาร อาศัยฟ้าอากาศ อาศัยอุปกรณ์อะไรต่าง ๆ มันจึงเป็นไปได้, เป็นไปได้ วันหนึ่ง ๆ มันไม่มีอะไรเป็นตัวเองตามลำพังได้. ความทุกข์ก็เหมือนกัน ก็ต้องอาศัยเหตุหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องนั้นส่งต่อกันไปเรื่อย:

อิริยาให้เกิดสังขาร, -สังขารให้เกิดวิญญาณ, -วิญญาณให้เกิดนามรูป, -นามรูปให้เกิดอายตนะ, -อายตนะให้เกิดผัสสะ, -ผัสสะให้เกิดเวทนา, -เวทนาให้เกิดตัณหา, -ตัณหาให้เกิดอุปาทาน, -อุปาทานให้เกิดภพ, -ภพให้เกิดชาติ, -ชาติให้เกิดทุกข์. ไม่มีอะไรเกิดได้ตามลำพัง หรือเป็นอยู่ได้เองตามลำพัง หรือหยุดอยู่ได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนไป. อย่างนี้เขาเรียกว่า **ปฏิจสุมุปบาท เข้าใจแจ่มแจ้งเรื่องนี้ก็เป็นสัมมาทิฐิอันสูงสุด.**

สัมมาทิฐิ อันสุดท้าย **ที่ ๕** ที่อยากจะพูดก็คือ **สัมมาทิฐิ เรื่องสุญญตา** ที่เป็นญโตทางวิญญาณ เอาที่เดียวทุกข์ไม่มีเหลือ นั่น คือเรื่องสุญญตา; ถ้าเข้าใจเรื่องสุญญตาก็เป็นสัมมาทิฐิสูงสุด. ทุกสิ่งว่างจากตัวกู - ของกู.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิในชั้นโลกกุตตรธรรม; ที่ว่าจะช่วยให้คนไป
เหนือโลก. ถ้าเป็น สัมมาทิฏฐิฝ่ายโลกียธรรม ที่จะทำให้คนเวียนว่ายอยู่ในโลก;
นี่ก็คือมายึดเรื่องดีเรื่องชั่ว มีบุญมีบาป มีนรกมีสวรรค์ ทำดีไปแค่สวรรค์ ทำไม่ดี
ไปนรก นี่ก็เวียนว่าย. สัมมาทิฏฐิสำหรับเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารอย่างดี ๆ นี้ไม่
พ้นทุกข์สิ้นเชิง เป็นแต่เพียงว่าได้สุขเวทนาประเภทโลกียะ สนุกสนานเพลิดเพลิน
ไปวันหนึ่ง เกิดสุข เกิดรวย เกิดดี เป็นเทวดา เป็นเศรษฐี, วนเวียนอยู่แต่ตรงนี้,
รวมทั้งอย่าลบลหุบุญคุณพ่อแม่ครูบาอาจารย์ด้วย. นี่เขาเรียกว่าสัมมาทิฏฐิฝ่าย
ขั้นต้น ขั้นมูล ขั้นรากฐาน; แต่สัมมาทิฏฐิขั้นสูงขึ้นไป มันไม่เอาสิ่งเหล่านี้;
ไม่ยอมเวียนว่ายอยู่ในสิ่งเหล่านี้; จึงกลายเป็นเรื่องรู้จริง รู้เรื่องไตรลักษณ์
รู้เรื่องกรรม รู้เรื่องปฏิจาสมุปบาท รู้เรื่องสุญญตาไปโนนเลย.

รวมความว่า สัมมาทิฏฐิฝ่ายที่ให้ออกไปยังนิพพานนั้นพวกหนึ่ง, สัมมา-
ทิฏฐิสำหรับให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารขั้นดี ๆ นี่อีกพวกหนึ่ง. ส่วนเรื่องอริยสัจจ์นี้
ไม่ต้องการสัมมาทิฏฐิขั้นต้น ๆ ต่ำ ๆ สำหรับเวียนว่ายที่ดี. สัมมาทิฏฐิในอวัจจก-
มรรคต้องการให้ออกไปจากความทุกข์ทั้งปวงจึงระบุไปยังเรื่องอริยสัจจ์; เพราะ
ฉะนั้น ถ้ามีสัมมาทิฏฐิอย่างนี้แล้วไม่ต้องกลัว ขอให้จริง มันจะลากันอื่นมาหมด.

พอเรามีสัมมาทิฏฐิถูกต้อง - ความปรารถนา ก็ต้องถูกต้อง เพราะความรู้
ถูกต้องมีเสียแล้ว ไม่มีทางปรารถนาผิด. พอสัมมาทิฏฐิถูกต้อง - พุดจาก็ถูกต้อง
เพราะมันพุดไปตามจิตใจ จิตใจมีสัมมาทิฏฐิ ปากก็พุดถูก; - กายมันก็ทำงานถูก,
- เลี้ยงชีวิต ก็ถูก, - ความเพียร ก็ถูก, - สติ, - สมาธิพลอยถูกไปหมด. แต่ว่า
สมาธิทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง คือว่าส่งเสริมกำลังของสัมมาทิฏฐิให้แรงยิ่งขึ้นไป, เป็น
ตัวกำลัง; ฉะนั้น มรรคมีองค์ ๘ เลยสมบูรณ์; อยู่เป็นมรรคชนิดที่เรียกว่า
เส้นเดียว สายเดียว อันเดียว เรียกว่า อริยมรรค.

ถ้าเข้าใจอย่างนี้แล้วก็จะสนใจแต่เรื่องสัมมาทิฐิ ไม่มากเรื่อง **สัมมาทิฐิ เหมือนกับเครื่องนำทาง** เหมือนกับต้นเรือ เขามีเข็มทิศที่เดินถูกทาง ไม่เดินหลงทาง. สมัยโบราณ ก่อนมนุษย์รู้จักใช้เข็มทิศ เขาใช้นกชนิดหนึ่ง เลี้ยงไว้สำหรับหาหนทางในทะเล ก็ยังดีกว่าไม่มีอะไรเสียเลย.

นี่เมื่ออยู่อย่างครบถ้วนด้วยความถูกต้อง ๘ ประการนี้ เรียกว่า **อยู่โดยมี อภิวัจฉิกมรรคแล้ว** โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์ : คืออยู่โดยไม่มีการยึดถืออะไรสิ่งใดว่าเป็นตัวกู ว่าเป็นของกู. นี่คือปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘, หรือ **เรียกว่ามรรค** คือ **รู้อย่างที่ถูกต้อง เข้าใจอย่างถูกต้อง** แล้วก็ **เชื่ออย่างถูกต้อง**; ศรัทธาความเชื่ออย่างถูกต้องรวมอยู่ในข้อนี้; ศรัทธาเชื่อผิดเอาไปไว้ที่อื่นไม่เกี่ยวกับข้อนี้, ศรัทธาที่ถูกต้องมารวมอยู่ในสัมมาทิฐิ.

สรุปความเรื่องนี้ที่ว่า อริยสัจ ๔ เรื่อง **อริยสัจทั้ง ๔ นั้น อย่าไปเข้าใจว่าเป็นเรื่องเหลือวิสัยหรืออยู่ไกล** มีอยู่สำหรับคนบางพวก. ขอให้เข้าใจเสียใหม่ว่า อยู่กับคนทุกคน และมีอยู่แล้วในคนทุกคน. ใช้คำว่า “มีอยู่แล้วในคนทุกคน” , **อริยสัจมีอยู่แล้วในคนทุกคน, เกิด - ดับ ๆ อยู่**ในคนทุกคน. เดี่ยวมีทุกข์เพราะมี ตัณหา, เดี่ยวดับตัณหาไป; ทุกนั้นก็ดับไปตามธรรมชาติ หรือว่ามีสตินึกขึ้นได้, ตัณหาดับไป ทุกข์ก็ดับไป; อย่างนี้วันหนึ่งคืนหนึ่งมีอยู่แล้ว ในเด็กก็มีในหนุ่มสาวก็มี ผู้ใหญ่ก็มี คนแก่คนเฒ่าก็มี อย่างที่ได้ยกตัวอย่างมาให้ฟังข้างต้น. ฉะนั้น จำกัดความสักหน่อยก็ว่า **อริยสัจนั้นเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงในคนทุกคน** ในชีวิตประจำวัน **ทั้ง ๔ อริยสัจ** ครบอยู่แล้ว ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งเท่านั้น. ที่นี้ยังถามว่า แม้ไม่ถึงวา คือในเด็ก ๆ ที่ตัวยังไม่ยาวดีกว่า ก็มีอริยสัจนี้อยู่แล้ว.

พระพุทธเจ้าท่านพูดอย่างถ้อยคำธรรมดา โวหารธรรมดา : ว่าในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง; นี่หมายถึงคนผู้ใหญ่. คนผู้ใหญ่บางคนก็ยาวกว่าวา, ผู้ใหญ่บางคนก็ไม่ถึงวา; แต่ว่าเด็ก ๆ เมื่อรู้สึกผิดชอบชั่วดีแล้วก็อยู่ในวิสัยที่จะมีอริยสัจ

เกิด - ดับ ๆ อยู่ในนั้น. ให้หาดูให้ดี; ถ้าผู้ใดรู้เรื่องอริยสัจแล้วปฏิบัติจะไม่มีทุกข์เลย ผู้ใดไม่รู้แล้วก็ปฏิบัติไม่ได้ ไม่ปฏิบัติก็ต้องมีทุกข์เท่านั้น.

ที่นี้มาถึงหน้าที่ ขอให้จำไว้ **หน้าที่คือ ๑. ต้องรู้** ในส่วนที่ควรรู้ คือเรื่องทุกข์. **๒. ต้องละ** ในสิ่งที่ต้องละ คือสมุทัย. **๓. ต้องทำให้แจ้ง** ในส่วนที่ควรทำให้แจ้ง คือนิโรธ. **๔. ต้องทำให้เกิดมี** ในส่วนที่ควรทำให้เกิดมี คือมรรค.

พูดกลับกันก็ว่า **ทุกข์** เป็นสิ่งที่ **ควรรู้**, **สมุทัย** เป็นสิ่งที่ **ควรละ**, **นิโรธ** คือสิ่งที่ควร **ทำให้แจ้ง** ออกมา, **มรรค** เป็นสิ่งที่ **ควรทำให้เกิดมีขึ้น**. เราต้องทดสอบมีเครื่องทดสอบว่า เรื่องมันว่าอย่างไร? เรื่องนั้นเราต้องทำอย่างไร แล้วเรื่องนั้นเราทำเสร็จแล้วหรือยัง? นี่เป็นเครื่องวัดตัวเองว่า เรารู้ไหมว่าเรื่องนั้นมันว่าอย่างไร? และว่าเรื่องนั้นแหละเราจะต้องทำอย่างไร? และเรื่องนั้นเราทำเสร็จแล้วหรือยัง? พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า **ญาณเกี่ยวกับอริยสัจ** สำหรับเป็นความรู้ที่จะบอกให้รู้ว่าเราได้มีอริยสัจหรือไม่.

นี้เรียกว่าเป็นเรื่องจำเป็นแก่คนทุกคน อยู่ในวิสัยที่จะทำได้และจะทดสอบได้. อย่าไปเข้าใจว่าไม่ได้มีอยู่ หรือว่าเหลือวิสัย; ฉะนั้น ถ้าพูดเรื่องอริยสัจแล้วเขา ชอบเล่นนิทานกันเรื่องหนึ่งเป็นการส่งท้าย; คือนิทานเรื่องคนที่ไม่ยอมเชื่อว่า **ความดับทุกข์นั้นมีอยู่**. ที่นั่งอยู่ที่นี่ก็ดูเหมือนจะมีหลายคนที่ไม่ยอมเชื่อว่าเราอาจจะดับทุกข์ได้ หรือว่าความดับทุกข์นั้นมีอยู่; คือเห็นเป็นเหลือวิสัยไปเสีย; หรือบางทีก็ไม่เชื่อว่านิพพานนั้นมีอยู่ในวิสัยของมนุษย์. นี่คือพวกวัตถุนิยม รู้จักแต่ที่ตัวสัมผัสด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ของตัวเองเท่านั้น.

เขาเล่าว่า : เค้ากับปลาไปพบกันเข้า มันเป็นเพื่อนกันและพบกันบ่อย ๆ ปลาถามเค้าว่า พักนี้หายไปไหนเสียนาน. เค้าเฉลียวบอกว่ามันไปบนบก พบอะไรสวยงามมาก มีอะไรอร่อย ๆ ทั้งนั้น เลยเพลินไป. ปลาเพิ่งได้ยินคำว่า “บก” ไม่รู้ว่าบกนั้นคืออะไร ก็คะยั้นคะยอให้เค้าอธิบายว่าบกนั้นคืออะไร เค้าก็บอกไปตามสติปัญญาว่าบก นั้นคืออะไร ปลาก็ไม่เข้าใจ.

ยกตัวอย่างเช่น เต่าจะบอกว่าบกนี้เป็นของแข็งเดินไปได้ ปลาจะเข้าใจได้อย่างไรว่าบกแข็งแล้วเดินไปได้; เพราะมันไม่มีตีนและมันไม่เคยขึ้นบนบก. แล้วปลายังถามไฉ่ ๆ ว่า : บกนี้เมื่อเราเดินเข้าไปแล้ว มันแหวกให้จมูกของเราผ่านไปได้ อย่างนั้นหรือ ? เต่าก็บอกว่าไม่ได้ บกมันเป็นอย่างนั้นไม่ได้. ปลาเคยรู้แต่เรื่องน้ำ มันก็ถามแต่ปัญหาอย่างนั้น. เต่าก็บอกว่าไม่ได้. ทีนี้ปลาโกรธขึ้นมาว่า : ไอ้โกหก เอาเรื่องไม่จริงมาพูดทั้งนั้น; ไป ๆ เลิกกัน อย่าเป็นเกลือกกันเลย.

นี่ระวังให้ดี เราไม่รู้ ไม่ยอมเชื่อว่าบกคือพระนิพพานมีอยู่; ใครมาพูดให้ฟังก็ว่าบ้า แล้วก็เลยไม่ต้องพูดกัน. นี่คือผู้ที่พูดว่าเรื่องอริยสัจไม่เกี่ยวกับชาวบ้าน, เรื่องอริยสัจไว้ให้พระอริยเจ้าไปนิพพาน. เขาไม่ยอมเชื่อว่าอริยสัจเกี่ยวกับชาวบ้าน ก็เหมือนกับปลานั้นที่ไม่เคยรู้เรื่องบก.

นี่ขออย่าได้มีความประมาทเลย ให้เชื่อว่า **ความดับทุกข์มีอยู่จริง สิ่งที่เราเรียกว่านิพพานนั้นมีอยู่จริง แล้วอยู่ในวิสัยที่จะถึงได้** ด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามแนวของเรื่องอริยสัจนั่นเอง.

เอาละพอกันที.

โอสาทิพพธรรม
หลักปฏิบัติ ดับทุกข์
โดยอย่าให้กระแสปฏิบัติสมุปทานเกิดได้

- ๑๑ -

วันเสาร์ที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ จักพึงมีโดยหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจสมุปบาท** ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันดีอยู่แล้ว

คำว่า **ปฏิจสมุปบาท** ยังคงเป็นคำที่แปลกประหลาด หรือแปลกหูสำหรับคนส่วนมาก; แต่แล้วเราก็ไม่อาจจะเปลี่ยนไปใช้คำอื่นได้ จะต้องใช้คำนี้ต่อไป; ฉะนั้น เป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย ที่จะต้องพยายามเข้าใจคำว่าปฏิจสมุปบาทนี้ ให้อย่าง ชัดขึ้นไป จนกว่าจะเคยชินเป็นคำธรรมดา. ผู้ที่เคยบวชเรียน ก็พอจะได้ยินได้ฟังคำนี้อยู่บ้าง; แต่ผู้ที่เป็นชาวบ้านเต็มที่แล้วก็จะงงงเงนและเป็นเหตุให้ไม่สนใจ; ที่นี้ก็เลยไม่เข้าใจเรื่องที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา; ดังนั้นจึงเห็นว่าควรจะต้องเอามาพูด ให้เป็นเรื่องที่เข้าใจกันเป็นธรรมดาไป ในที่สุด.

การที่ต้องเอาเรื่องนี้มาพูดก็เพราะว่า มันเป็น **หัวใจของพุทธศาสนา**.

เมื่อพูดถึงหัวใจของพุทธศาสนา คนโดยมากก็นึกถึงเรื่องอริยสัจจ์. นี่ขอให้เข้าใจว่าปฏิจสมุปปาทนี้ ก็คือ **อริยสัจจ์ที่สมบูรณ์แบบ** คือว่าเต็มขนาด : จึงขอเรียกว่า **“อริยสัจจ์ใหญ่”** ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป. ในที่นี้ขอให้สรุปความสั้น ๆ ไว้ที่หนึ่งก่อนว่า เรื่องปฏิจสมุปปาทเป็นเรื่องอริยสัจจ์ใหญ่, เป็นหัวใจของพุทธศาสนา: ฉะนั้นต้องเอามาพูดกันจนเป็นที่เข้าใจอย่างยิ่ง.

สิ่งที่ควรจะทราบไว้ต่อไป : **สิ่งที่เรียกว่าปฏิจสมุปปาทเท่านั้น มันมีอยู่ในคนเราแทบจะตลอดเวลา.** สิ่งที่เราเรียกว่าปฏิจสมุปปาท ที่ยังฟังไม่รู้ว่าจะไร่นั้นแหละ มันมีอยู่ในคนเรา ในตัวเราเกือบตลอดเวลา แล้วเราก็ไม่รู้จัก; อย่างนั้นก็เรียกว่ามันเป็นความผิดของเรา, ไม่ใช่ความผิดของธรรมชาติ. เราไม่สนใจ เราจึงไม่รู้จักสิ่งที่อยู่ในตัวเรา แทบว่าตลอดเวลา; เดียวก็จะได้พูดให้ฟัง ว่ามันมีอยู่ในคนเราแทบตลอดเวลาอย่างไร.

เรื่องปฏิจสมุปปาทนี้ เป็นเรื่องที่ ถ้าผู้ใดเข้าใจแล้ว ก็อาจจะปฏิบัติเพื่อดับความทุกข์ของตนได้. และเมื่อมองกันอีกทางหนึ่ง เราต้องถือว่าเป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องทำกันทุกคน; และช่วยทำกันและกัน ให้เข้าใจเรื่องปฏิจสมุปปาทนี้ได้. มันเป็นหน้าที่ของคนเรา ที่จะต้องเข้าใจเรื่องนี้ แต่ละคน ๆ แล้วมันยังเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยให้ผู้อื่นเข้าใจด้วย. **ข้อนี้เป็นพระพุทธรูปประสงค์;** และเมื่อเราทำได้ดังนี้แล้ว **ความตรัสรู้ของพระพุทธองค์ก็จะเป็นหมั่น.**

ข้อนี้เป็นเช่นเดียวกับเรื่องอริยสัจจ์ : ถ้าไม่มีผู้ใดรู้เรื่องอริยสัจจ์ ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็จะเป็นหมั่น คือไม่มีประโยชน์อะไร. เรื่องปฏิจสมุปปาทมันยิ่งไปกว่านั้น หมายความว่า เป็นเรื่องอริยสัจจ์ที่สมบูรณ์เต็มที่. รวมความแล้วก็ว่าเราจะต้องช่วยกันและกัน ให้รู้เรื่องปฏิจสมุปปาท กว้างขวางออกไปทั่วทุกคนในหมู่พุทธบริษัท. นี่เป็นเหตุผลในขั้นต้น อย่างย่อ ๆ ว่า ทำไมเราจึงต้องพูดเรื่องปฏิจสมุปปาท ซึ่งเป็นเรื่องอริยสัจจ์ใหญ่,

ที่นี้ก็จะขยายความเรื่องนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไป โดยจะตั้งหัวข้อว่า **เรื่อง ปฏิจจสมุปปาทนี่คือเรื่องอะไร? แล้วเพราะเหตุใดจึงต้องมีเรื่องนี้? ปฏิจจสมุปปาทเพื่ออะไร? และจะมีได้โดยวิธีใด?**

(๑) ถ้าถามว่า **ปฏิจจสมุปปาทคืออะไร?** ก็ตอบว่า ปฏิจจสมุปปาท คือ การแสดงให้ทราบว่า **ทุกข์จะเกิดขึ้นมาอย่างไร และจะดับลงไปอย่างไรโดยละเอียด; และแสดงให้ทราบว่า การที่ทุกข์เกิดขึ้นและดับไปนั้น มีลักษณะเป็นธรรมชาติที่อาศัยกันและกัน;** ไม่ใช่ต้องมีเทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออะไรที่ไหน มาช่วยทำให้ความทุกข์เกิด หรือทำให้ความทุกข์ดับ. มันเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกันอยู่หลาย ๆ ชั้น และอาศัยกัน แล้วทำให้ความทุกข์เกิดขึ้น หรือจะทำให้ความทุกข์ดับไป ก็ตาม. คำว่า **“ปฏิจจ”** แปลว่า **อาศัย**; คำว่า **“สมุปปาท”** แปลว่า **เกิดขึ้นพร้อม**; เรื่องของสิ่งที่อาศัยซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้นพร้อม นี่คือเรื่องปฏิจจสมุปปาท.

อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการแสดงให้รู้ว่า **ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา อยู่ที่นี้ หรือว่าจะเวียนว้ายต่อไป.** มันเป็นเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ ที่เกิดขึ้น – ตั้งอยู่ – ดับไป. ถ้าเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปปาท ก็จะเข้าใจได้ว่า **ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา** ที่เราเรียกว่า **“ตัวกู”** นี่ไม่มี. เมื่อคนไม่รู้เรื่องนี้, ก็ปล่อยไปตามความรู้สึกคิดนึกตามธรรมดา ซึ่งมีวิชาครอบงำแล้ว มันก็รู้สึกว่ามีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นี่ความมุ่งหมายของเรื่องปฏิจจสมุปปาทเป็นอย่างนี้. ในความสำคัญก็คือว่า แสดงให้รู้ว่าทุกข์เกิดและดับอย่างไร และการเกิดและดับนั้น เป็นการอาศัยซึ่งกันและกันเกิดระดับ; และว่าอาการอย่างนั้นทั้งหมดนั้น ก็มีใช้สัตว์ มีใช้บุคคล มีใช้ตัวตน เรา เขา.

ที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่า การที่มันอาศัยกัน เกิดขึ้นและดับลงนี้ **มันรุนแรงแบบสายฟ้าแลบ; คือรวดเร็ว** รุนแรงแบบสายฟ้าแลบ, ขอให้ทุกคนสังเกตดูให้ดีว่า ความคิดนึกของคนเรา ที่เกิดขึ้นมานี้ มันรวดเร็วรุนแรง. ตัวอย่างเช่น

ความโกรธอย่างนี้ เกิดขึ้นมารวดเร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ, นี่เรียกว่า พุทธิของจิต ที่เกิดขึ้นรวดเร็วรุนแรง เหมือนสายฟ้าแลบ ที่เป็นไปเพื่อความทุกข์ในชีวิตประจำวันของคนเรานั้นเอง. นั่นแหละคือเรื่องปัจจัยสมุปบาทโดยตรง ถ้ามองเห็น จะรู้สึกว่าจะเป็นเรื่องที่น่าหวาดเสียว หรือเป็นเรื่องที่น่ากลัวที่สุด; แต่ถ้ามองไม่เห็น มันก็เหมือนกับว่าไม่มีอะไร. นี่ถ้าถามว่า ปัจจัยสมุปบาทคืออะไร อย่างเป็นภาษาธรรมดาสามัญที่สุด ก็ตอบว่าคือเรื่อง พุทธิของจิตที่เกิดขึ้นเป็นไปเพื่อทุกข์ แล้วก็ รวดเร็วรุนแรงเหมือนสายฟ้าแลบ แล้วก็มิได้อยู่ในชีวิตประจำวันของคนเรา. นี่แหละคือตัวปัจจัยสมุปบาท.

(๒) ปัญหาที่สองถามว่า เพราะเหตุใดเราจึงต้องมีเรื่อง ปัจจัยสมุปบาท?

เราต้องมีเรื่องปัจจัยสมุปบาท เพื่อการศึกษาและปฏิบัติ. เดียวนี้ไม่มีใครรู้เรื่องนี้ แถมยังกำลังเป็นมิจฉาทิฐิ. มิจฉาทิฐิของคนทั่ว ๆ ไปก็เป็นเหมือนมิจฉาทิฐิของภิกษุ สามเณร ฤๅษี. ภิกษุรูปนี้ ทั้งที่เป็นภิกษุก็มีทิฐิที่ถือและยืนยันว่า “ตเวทิมิ วิญญานํ สนฺทวติ สํสฺรติ, อนนฺตํ” . ภิกษุรูปนี้ถือว่า วิญญานนี้เท่านั้นที่แล่นไป ที่ท่องเที่ยวไปไม่มีสิ่งอื่น”, “ ภิกษุรูปนี้ถือว่า วิญญานนั้นเป็นสัตว์เป็นบุคคล; แล้วก็แล่นไป, แล้วก็ท่องเที่ยวไปในวิภวสงสาร คือการเกิดแล้วเกิดอีก; ไม่มีสิ่งอื่น. การที่ถือว่าวิญญานนั้นเป็นสัตว์ หรือเป็นบุคคล ตัวยืนโรงสำหรับแล่นไปในวิภวสงสาร เช่นนี้ ก็เพราะไม่ทราบความจริงเรื่องปัจจัยสมุปบาท จึงได้เกิดมีทิฐิเป็นมิจฉาทิฐิขึ้นมาอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลายพยายามที่จะให้ภิกษุรูปนี้ สละทิฐินี้เสีย, เมื่อเธอไม่สละก็พากันไปทูลพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าตรัสให้หาตัวไป แล้วก็ทรงสอบถามว่ามีทิฐิอย่างนั้นจริงไหม? ภิกษุรูปนี้ก็ทูลว่ามีทิฐิอย่างนั้นจริง; คือว่า “วิญญาน

นี้แหละแล่นไปท่องเที่ยวไปไม่ใช่อื่น”. ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสถามว่า อะไรเป็นวิญญานของเธอ? ภิกษุนี้ทูลตอบว่า “ยุวายํ ภนุเต วโท เวเทยุโย, ตตฺร ตตฺร กตุยานํ ปาปกาณํ กมฺมานํ วิปากํ ปฏิสฺสเวเทติ”. ซึ่งแปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! สิ่งใดที่มันพูดได้ หรือมันรู้สึกอะไรได้ แล้วมันเสวยวิบากของกรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว นั้นแหละคือวิญญาน”.^๑

นี่ก็ยังเป็นมิจฉาทิฎฐิหนักยิ่งขึ้นไปอีก : ตัววิญญาน คือสิ่งที่ทำให้พูดได้ ที่ทำให้รู้สึกอะไรได้ แล้วเสวยผลกรรมต่อไปข้างหน้า.

คนธรรมดาฟังไม่ถูกว่า ทำไมการถืออย่างนี้จึงเป็นมิจฉาทิฎฐิ; เพราะใคร ๆ ก็เชื่อว่า วิญญานมีอยู่ แล้ววิญญานเป็นอย่างนั้น ๆ ฉะนั้นคนธรรมดาพูดกันเสียแต่อย่างนั้น จนชิน ก็เลยไม่รู้ว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ.

คำพูดเช่นนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ เพราะยืนยันว่าวิญญานเป็นของเที่ยง เป็นของที่มีอยู่ ในตัวมันเอง มิใช่เป็นเพียงปฏิจัสมุปปันนธรรม คือมิใช่เป็นเพียงผลของปฏิจัสมุปปาท.

ที่แท้ วิญญานเป็นเพียงปฏิจัสมุปปันนธรรม หมายความว่า ไม่มีตัวตน เพียงแต่ว่า อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้น สืบต่อกันไปชั่วคราว ๆ เท่านั้น. อย่างนี้เรียกว่า เห็นว่าวิญญานนั้นเป็นปฏิจัสมุปปันนธรรม, ซึ่งตามนัยแห่งปฏิจัสมุปปาท แสดงให้เห็นว่า ตัวตนไม่มี.

ที่นี้ภิกษุ สาคิ เกวัฏฐบุตร นี้ยืนยันว่ามีตัวตน; หรือยืนยันว่าวิญญานนี้เป็นตัวตน คือมันแล่นไป มันท่องเที่ยวไป หรือว่าอยู่ที่นี้ เขาก็พูดว่า เป็นผู้พูด เป็นผู้รู้สึกอารมณ์ต่าง ๆ แล้วเป็นผู้เสวยวิบากของกรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลเป็นอกุศล คือว่ามีตัวตน มีตัวเรา ที่เป็นอย่างนั้น, แล้วเรียกมันว่าวิญญาน.

๑. บาลี มหาตตมฺหาสํกฺขยสูตร. ม.ม ๑๒/๔๗๕/๔๔๒.

นี่เพราะเหตุว่า คนทั้งหลาย มีทิฏฐิอย่างนี้กันอยู่ทั่วไป โดยไม่รู้ว่าเป็น
มิจฉาทิฏฐิ เราจึงต้องมีเรื่องปัจจัยสมุปบาท ที่บอกให้รู้ความจริงว่า มันไม่มีตัวตน;
วิญญาณนั้น มิใช่ตัวตน. ถ้าว่าวิญญาณมี มันก็เป็นเพียงปัจจัยสมุปบันธรรม
คือธรรมชาติที่อาศัยกันเกิดขึ้นทยอยกันยับ ๆ ไป เท่านั้นเอง; ไม่เป็นตัวเป็นตน
อะไรที่ไหน. เพราะเหตุนี้จึงต้องรู้เรื่องปัจจัยสมุปบาท.

(๓) ที่นี้ถามว่า **รู้ปัจจัยสมุปบาทเพื่ออะไร?**

ก็เพื่อพ้นจากมิจฉาทิฏฐิที่ว่า คนมีอยู่; แล้วคนไปเกิด; แล้วคนเป็นไป
ตามกรรมเหล่านี้; แล้วก็เพื่อจะดับทุกข์สิ้นเชิง คือมีสัมมาทิฏฐิขึ้นมา. ถ้ายังหลง
เรื่องวิญญาณเป็นตัวตน ก็ยังเป็นมิจฉาทิฏฐิ มันก็มีความทุกข์และดับทุกข์ไม่ได้;
ฉะนั้นจะต้องรู้เรื่องวิญญาณที่แท้จริง ว่าเป็นอะไร; คือเป็นปัจจัยสมุปบันธรรม
เกิดขึ้นโดยนัยแห่งปัจจัยสมุปบาทอย่างนี้มันจึงจะดับทุกข์ได้, และจะดับทุกข์ได้
สิ้นเชิง โดยที่มีสัมมาทิฏฐิ เข้าใจอย่างถูกต้อง. ข้อนี้มีหลักบาลีสั้น ๆ ว่า **ปัจจุ-**
สมุปบันนํ วิญญานณํ.... วิญญานเป็นปัจจัยสมุปบันธรรม; คือสิ่งที่อาศัยกัน
และกันเกิดขึ้น; อภุคฺคํ ปจฺจยา นตฺติ วิญญานสฺส สมฺภโว...ถ้าปราศจาก
ซึ่งปัจจัยเหล่านั้นแล้ว การเกิดขึ้นแห่งวิญญาณมีไม่ได้.^๑

ข้อนี้แสดงว่า ถ้าวิญญาณมีตัวตนจริง, มันก็ควรมีได้โดยตัวมันเอง โดยไม่
ต้องอาศัยปัจจัยอะไร; เดียวนี้ตัวมันเองมิได้มี; มีแต่ปัจจัยที่ปรุงแต่งกันขึ้น แต่
มันประณิติกกลับถึงกับทำให้รู้สึกคิดนึกได้ ให้นามรูปนี้ ทำอะไรได้ พุดจาได้ อะไร
ได้ต่าง ๆ ก็เลยเข้าใจผิดไปในตัวมันเอง ว่ามีอะไรอันหนึ่งเป็นตัวเป็นตนอยู่ในนามรูป
นี้ ซึ่งในที่นี้เรียกกันว่าวิญญาณ. เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ ก็มีเพื่อประโยชน์อันนี้เอง
ให้ละมิจฉาทิฏฐิเสีย แล้วจะได้ดับความทุกข์สิ้นเชิงได้.

(๔) ที่นี้ปัญหาต่อไปก็มีว่า **จะมีการดับทุกข์ได้โดยวิธีใด? ทำอย่างไร?**

คำตอบก็เหมือนกับที่แล้ว ๆ มา ในหลักทั่ว ๆ ไปว่า จะได้โดยการปฏิบัติที่
ที่ถูกต้อง คือการมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง หรือการเป็นอยู่ที่ชอบ. ความเป็นอยู่ที่ชอบนั้น

๑. บาลี มหาตัมมहाสัชยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๕/๔๔๓.

ก็คือ การเป็นอยู่ที่สามารถทำลายวิชาเสียได้ ด้วยวิชา คือการเป็นอยู่ที่ทำลายความโง่เสียได้ ด้วยความรู้. หรือถ้าสรุปความอีกทีหนึ่ง ก็เป็นการสรุปว่า คือการมีสติอยู่ตลอดเวลา; และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีสติเมื่อมีอารมณ์มากระทบ. นี่ขอให้เข้าใจคำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” นั้น เป็นอยู่อย่างนี้ คือเป็นอยู่โดยมสติสมบูรณ์อยู่ทุกเวลา และโดยเฉพาะเมื่อมีอารมณ์มากระทบ. เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ ความโง่เกิดไม่ได้ วิชาเกิดไม่ได้ สามารถจัดวิชาออกไปเสียได้ มันเหลืออยู่แต่วิชาหรือความรู้. นี่แหละคือความเป็นอยู่ชอบ เป็นอยู่ชนิดที่ความทุกข์เกิดไม่ได้. โดยหลักใหญ่ ๆ เรื่องปฏิจสุมุปปาทมันมีอยู่อย่างนี้.

๑. เมื่อถามว่าปฏิจสุมุปปาทคืออะไร? ก็คือการแสดงให้เห็นเรื่องความทุกข์ที่เกิดขึ้นในรูปสายฟ้าแลบ ในจิตใจของคนเราเป็นประจำวัน.

๒. เพราะเหตุใดเราจึงต้องรู้เรื่องนี้ ก็เพราะว่า คนมันกำลังโง่ ไม่รู้เรื่องนี้.

๓. รู้เพื่อประโยชน์อะไร? เพื่อให้รู้ถูกต้องและให้ดับทุกข์เสียได้.

๔. จะดับทุกข์ได้โดยวิธีใด? ก็โดยวิธีที่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของปฏิจสุมุปปาท คือ อย่าให้กระแสปฏิจสุมุปปาทมันเกิดขึ้นมาได้ เพราะว่ามิตติรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา. เรื่องมันสัมพันธ์กันอยู่อย่างนี้. รวมกันก็เรียกว่า “ปฏิจสุมุปปาท”.

สอนผิดจนปฏิบัติไม่ได้

ที่นี้ยังมีปัญหาที่ร้ายแรง หรือยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ปัญหาที่ว่า เรื่อง ปฏิจสุมุปปาทนี้ กำลังสอนกันอยู่อย่างที่เราเรียกว่า ไม่ตรงหรือไม่ถูกต้องตามพระบาลีเดิม ;

หมายถึงบาลีพระพุทธานุชาต ที่มีอยู่ในสูตรต้นตะทั้งหลายที่เป็นของเดิม. ของเดิมใน บาลีมีไว้อย่างหนึ่ง มีอยู่อย่างหนึ่ง, แล้วเดี๋ยวนี้มาสอนกันไปเสีย อีกอย่างหนึ่ง. ความผิดแปลกกันในข้อนี้ ก็คือว่าในพระบาลีเดิม พูดเรื่องปัจจัยสมุปบาทไว้ในลักษณะ ที่มันติดต่อกันเป็นสายไปเลย; ในรอบหนึ่งมีอยู่ ๑๑ อากาโร อย่างนี้ มันติดต่อกัน เป็นสายไปเลย. เดี่ยวนี้มาสอนกันว่าใน ๑๑ อากาโร รอบหนึ่งนี้ จะกินเวลายืดออกไป ตั้ง ๓ ชาติ; คือชาติในอดีตด้วย ชาติในปัจจุบันด้วย ชาติในอนาคตด้วย ไป สอนกันเสียอย่างนี้ จนปฏิบัติอะไรไม่ได้.

ตามหลักพระบาลีเดิมนั้น มันติดต่อกันไปทั้งหมด ๑๑ อากาโร ในขณะที่ เดียว ที่คนเรามีเรื่องที่เป็นกิเลสเกิดขึ้นในใจ ครั้งหนึ่ง; เพราะฉะนั้น ไม่ต้องกินเวลา ตั้ง ๓ ชาติ: กินเวลาไม่ถึงชาติ, กินเวลาไม่ถึงปี, กินเวลาไม่ถึงเดือน, กินเวลา ไม่ถึงวัน; หมายความว่า บางทีเพียงชั่วกระพริบตาเดี๋ยวเท่านั้น ปัจจัยสมุปบาท เต็มรอบเป็นเรื่อง ๆ หนึ่ง มีความทุกข์เสร็จแล้ว. นี่คือการสอนที่ผิดจากพระบาลีเดิม แล้วเรื่องปัจจัยสมุปบาท ก็กลายเป็นเรื่องที่ไม่มีความหมายอะไรเลย นอกจากไว้เถียง กันเล่น. ถ้าสอนอย่างถูกต้องตามพระบาลีเดิมก็จะมีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะตรงกับ ปัญหาเฉพาะหน้าที่มีอยู่เป็นประจำวัน, ฉะนั้น ขอให้ตั้งใจฟังต่อไป.

การที่จะเข้าใจได้ดี ที่แรกก็ต้องรู้เรื่อง จำนวนปัจจัยสมุปบาทธรรม ๑๑ นั้นแหละ เสียก่อน. ๑๑ นั้นก็คือ :-

๑. อวิชชาปัจจัย สงฺขาร : เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดสังขาร;
๒. สงฺขารปัจจัย วิญญาน : เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงเกิดวิญญาน;
๓. วิญญานปัจจัย นามรูป : เพราะวิญญานเป็นปัจจัย จึงเกิดนามรูป;
๔. นามรูปปัจจัย สฬายตน์ : เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงเกิดอายตนะหก;
๕. สฬายตน์ปัจจัย ผัสสะ : เพราะอายตนะหกเป็นปัจจัย จึงเกิดผัสสะ;
๖. ผัสสะปัจจัย เวทนา : เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา;
๗. เวทนาปัจจัย ตณฺหา : เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา;

๘. ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ : เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย จึงเกิดอุปาทาน;

๙. อุปาทานปจฺจยา ภโว : เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ;

๑๐. ภวปจฺจยา ชาติ : เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดชาติ;

๑๑. ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกะปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา : เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มีมรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขโทมนัส อุปายาส ซึ่งเป็นความทุกข์ทั้งนั้น เกิดขึ้น. นับดูได้ตั้ง ๑๑ ตอน หรือ ๑๑ อากาโร อาศัยถึง.

เมื่อมีการอาศัยหนึ่ง ๑๑ ตอน มันจึงเป็นปฏิจสุมุปปาทรอบหนึ่งหรือสายหนึ่ง. ใน ๑๑ ตอนนี้ ที่แสดงไว้ในพระบาลี จะเห็นได้ว่า **ติดต่อกันไป ไม่มีอะไรมาคั่น** : ไม่จำเป็นต้องเอา ๒ ตอนแรกไปไว้ในชาติในอดีต; แล้วเอา ๘ ตอนตรงกลางมาไว้ในชาติปัจจุบัน; แล้วอีกตอนหนึ่งไปไว้ในชาติหน้า; แล้วรอบหนึ่งสายหนึ่งกินเวลา ๓ ชาติ. อย่างนี้มันจะทำอะไรกันได้ จะควบคุมมันได้อย่างไร จะปฏิบัติดับทุกข์ได้อย่างไร เพราะมันแยกกันอยู่ : เหตุอยู่ชาติหนึ่ง ผลอยู่ชาติหนึ่ง, แล้วจะควบคุมมันอย่างไร. ฉะนั้น **เดี๋ยวนี้เราไม่ได้ประโยชน์จากปฏิจสุมุปปาทหรือความรู้เรื่องปฏิจสุมุปปาทเลย เพราะเราเข้าใจผิด สอนกันผิด ให้มันคร่อมกันอยู่ตั้ง ๓ ชาติ แล้วมีปฏิจสุมุปปาทเพียงรอบเดียว วงเดียวเท่านั้น.**

ถ้าสังเกตดูในพระบาลี จะเห็นว่ามันไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ต้องรอถึง ๓ ชาติ จึงจะมีปฏิจสุมุปปาทครบรอบ : ในอดีตใจเดียวเท่านั้น ก็มีปฏิจสุมุปปาทครบได้ทั้งรอบ; หรือจะสองอดีตใจ สามอดีตใจก็ได้ แล้วแต่กรณี. แต่ว่าแม้แต่อดีตใจเดียวมันก็เป็นได้ครบทั้งรอบ ไม่ต้องรอเป็นชาติ ๆ แล้วตั้ง ๓ ชาติ.

กระแสปฏิจสุมุปปาทเกิด ตัวอย่างที่ ๑

ทีนี้จะยกตัวอย่างให้ฟังในการเป็นอยู่ทุกวัน ๆ ของคนเรา มีปฏิจสุมุปปาทอย่างไร : เด็กเล็ก ๆ คนหนึ่งร้องไห้จ้าขึ้นมา เพราะตุ๊กตาตกแตก. นี่ก็ลองกำหนดไว้ให้ดี เดี่ยวจะอธิบายให้ฟังว่าเป็นปฏิจสุมุปปาทอย่างไร. มีเด็กเล็ก ๆ คนหนึ่งร้อง

จำขึ้นมา เพราะตึกตาคแตก : พอเขาเห็นตึกตาคแตกนี้ เรียกว่า ตา กับรูปกระทบกันเกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา รู้ว่าตึกตาคแตก.

ตามธรรมดา เด็กคนนี้ประกอบอยู่ด้วย**อวิชชา** เพราะว่าเขาไม่เคยรู้ธรรมะไม่รู้อะไรเลย ; เมื่อตึกตาคแตกนั้น ใจของเขาประกอบอยู่ด้วยอวิชชา.

อวิชชา จึงปรุงแต่ง ให้เกิดสังขาร คือ **อำนาจ** ชนิดหนึ่ง ที่จะให้เกิดความคิดความนึกอันหนึ่ง ที่จะเป็น**วิญญาณ**;

สิ่งที่เรียกว่า **วิญญาณ** ก็คือเห็นตึกตาคแตก. แล้วรู้ว่าตึกตาคแตก อันนี้เป็น**วิญญาณ**ทางตา เพราะอาศัยตาเห็นตึกตาคแตก. แล้วมี**อวิชชา**อยู่ในขณะนั้น คือไม่มีสติ เพราะว่าไม่มีความรู้เรื่องธรรมะเลย จึงเรียกว่า **ไม่มีสติ และมีอวิชชาอยู่**; ฉะนั้นจึงเกิดอำนาจปรุงแต่ง**วิญญาณ** ที่จะเห็นรูปนี้ไปในทางที่จะเป็นทุกข์. ความประจวบของตากับรูปคือตึกตา แล้วกับ**วิญญาณ**ที่รู้นี้ รวมกันเรียกว่าผัสสะ.

เดี๋ยวนี้ผัสสะทางตาได้เกิดขึ้นแก่เด็กคนนี้; แล้วจากผัสสะอันนี้ ถ้าจะพูดให้ละเอียดกว่า ให้เกิด **นามรูป** คือร่างกายและใจของเด็กคนนี้ขึ้นมา ชนิดที่พร้อมสำหรับที่จะเป็นทุกข์.

นี่ขอให้รู้ว่า ตามธรรมดาร่างกายจิตใจของเราไม่อยู่ในลักษณะที่จะเป็นทุกข์ จะต้อง**มีอวิชชา** หรือมีอะไรมาปรุงแต่ง ให้มันเปลี่ยนแปลงมาอยู่ในลักษณะที่มันอาจจะ**เป็นทุกข์**, ดังนั้นจึงเรียกว่า **นามรูปก็เพิ่งเกิดเดี๋ยวนี้ เฉพาะกรณีนี้**; หมายความว่า มันปรุงแต่ง**วิญญาณ**ด้วย**อวิชชา**นี้ขึ้นมาแล้ว **วิญญาณ**นี้ก็จะช่วยทำให้ร่างกายกับจิตใจนี้เปลี่ยนแปลง ลูกขึ้นมาสำหรับทำหน้าที่ พร้อมที่จะเป็นทุกข์.

และ**ในนามรูป** ชนิดนี้ ขณะนี้จะ **เกิดมีอายตนะ** อันพร้อมที่จะเป็นทุกข์. คือไม่หลับอยู่ตามปกติ แล้วมันก็จะ **มีผัสสะ** ที่สมบูรณ์ ที่พร้อมที่จะเป็นทุกข์ **เฉพาะในกรณีนี้**; แล้วมันก็มี**เวทนา** คือความรู้สึกเป็นทุกข์; แล้ว**เวทนา**ที่เป็นความทุกข์นี้ ทำให้เกิด**ตัณหา** คือความอยากไปตามอำนาจของความทุกข์นั้น; **อุปาทาน** ยึดมั่นเป็นความทุกข์ของกู; มันก็เกิด “กู” ขึ้นมาเรียกว่า **ภพ**; แล้วเบิกบาน

เต็มที่เราเรียกว่า **ชาติ**; แล้ว **มีความทุกข์** ในเรื่องตูกตาแตกนี้ คือร้องไห้; นั่นก็คือ **สิ่งที่เรียกว่าอุปายาส** แปลว่าความเหี่ยวแห้งใจอย่างยิ่ง.

ทีนี้ เรื่องชาติมันมีความหมายกว้าง คือรวมชรามรณะอะไรไว้เสร็จ. ถ้าไม่มีวิชชา ก็จะไม่ถือว่าตูกตาแตก หรือตูกตาตาย หรืออะไรทำนองนั้น; แล้วก็จะไม่มีทุกข์แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นเลย. เดียวนี้ทุกข์มันเกิดขึ้นที่เพราะว่า มันเกิดอุปาทานว่าตวก, ตูกตาของกู. แล้วตูกตาก็กแตกแล้ว, แล้วก็ทำอะไรไม่ถูก เพราะมีวิชชา; ดังนั้นจึงร้องไห้. การร้องไห้คืออาการของความทุกข์ ขึ้นสูงสุด เต็มที่ ถึงที่สุดของปัจจุสมุปบาท.

ตรงนี้คนโดยมากฟังไม่เข้าใจ ในข้อลึกลับ ของข้อที่ว่า **ภาษาธรรมะหรือภาษาปัจจุสมุปบาท** นี้เขาไม่ได้ถือว่า คนได้เกิดอยู่แล้วตลอดเวลา; หรือว่า นามรูปได้เกิดอยู่แล้ว หรืออายตนะได้เกิดอยู่แล้ว; ถือว่า เท่ากับยังไม่ได้เกิด เพราะมันยังไม่ได้ทำอะไรตามหน้าที่. ต่อเมื่อมีธรรมชาติอันใดอันหนึ่งมาปรุงแต่ง ให้มันทำหน้าที่ เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่าเกิด : เช่นลูกตาของเรา, เราก็ก็นึกว่ามีอยู่แล้ว หรือเกิดอยู่แล้ว; แต่ตามทางธรรมะถือว่ายังมิได้เกิด จนกว่า **เมื่อใดตา นั้น จะเห็นรูป** ทำหน้าที่การเห็นรูป จึงจะเรียกว่ามีตาเกิดขึ้นมา; แล้วรูปก็เกิดขึ้นมา; แล้ววิญญาณทางตานี้ก็เกิดขึ้นมา; ๓ อย่างนี้ช่วยกัน ทำให้สิ่งที่เรียกว่า **ผัสสะ**เกิดขึ้นมา; แล้ว **ผัสสะ**นี้ทำให้เกิดเวทนา ตัณหา เรื่อยไปจนตลอดสาย.

ทีนี้ถ้าว่า ต่อมาเด็กคนนี้ เอาเรื่องตูกตาแตกมานอนคิด แล้วนอนร้องไห้ อยู่อีก; นี่มันกลายเป็นเรื่องทางมโนวิญญาณ ไม่ใช่ทางจักขุวิญญาณแล้ว; คือเขาคิดนึกขึ้นมาถึงตูกตาที่แตก ก็เป็นเรื่องความคิดที่เป็นอัมมารมณ; แล้วอัมมารมณ กับใจสัมผัสกัน ทำให้เกิดมโนวิญญาณ รู้สึกถึงเรื่องตูกตาแตก. นี่มันสร้างนามรูป คือ กายกับใจในขณะนั้น ให้เปลี่ยนไปเป็น **นามรูปที่จะเป็นที่ตั้งของอายตนะที่จะเป็นทุกข์**; อายตนะนั้นก็สร้างให้เกิดผัสสะ ชนิดที่เป็นที่ตั้งของความทุกข์;

เกิดเวทนา, ตัณหา, อุปาทาน, จนเป็นทุกข์ จนนอนร้องไห้อยู่อีกครั้งหนึ่ง ทั้งที่ ตึกตามันแตก มาตั้งหลายวันแล้ว หรือหลายอาทิตย์แล้วก็ได้. **ความคิดที่ปรุงแต่ง** หยอยกันอย่างนี้ เรียกว่าปฏิจสมุปบาท มีอยู่ในคนเราเป็นประจำวัน.

กระแสปฏิจสมุปบาทเกิด ตัวอย่างที่ ๒

ยกตัวอย่างอีกว่านักเรียนคนหนึ่งสอบไล่ตก นอนร้องไห้อยู่ หรือสมมติว่าเป็นลม. เด็กคนนี้ไปเห็นประกาศที่ปิดอยู่ว่า ในบัญชีนั้นมีชื่อของตัว แสดงว่าตก สอบไล่ตก, หรือไม่มีชื่อของตัวก็แสดงว่าสอบไล่ตก. เขาเห็นประกาศนั้นด้วยตา; ประกาศนั้นมีความหมาย : มันไม่ใช่รูปเฉย ๆ; มันเป็นรูปที่มีความหมายที่บอกให้เขารู้ว่าอย่างไร. สำหรับเขานั้น เมื่อเห็นประกาศนี้ด้วยตา มันเกิดจักขุวิญญาณ ชนิดที่จะทำให้นามรูป คือร่างกายจิตใจตามปรกติของเขา เปลี่ยนไปเป็นลักษณะอย่างอื่น คือลักษณะที่จะให้เกิดอายตนะ แล้วผัสสะ ที่จะเป็นทุกข์.

อายตนะที่มีอยู่ตามปรกตินั้นไม่เป็นทุกข์ พอถูกปรุงแต่งอย่างนี้ อายตนะนั้น มันจะต้องเป็นทุกข์ คือจะช่วยให้เกิดความทุกข์ คือ มีผัสสะ เวทนา เรื่อยไปจนถึงตัณหา อุปาทาน : เป็นตัวฏฺ์ สอบไล่ตก แล้วเป็นลมล้มพับลงไป ในช่วงที่ตาเห็นประกาศนั้น อึดใจหนึ่งเท่านั้นก็เป็นลมล้มลงไปแล้ว. อย่างนี้เรียกว่า **ปฏิจสมุปบาทได้ทำงานไปแล้วตลอดสายทั้ง ๑๑ อาการ**. เขามีตัวฏฺ์ที่สอบไล่ตก เป็นทุกข์อย่างยิ่ง เป็นโสมนัสอย่างยิ่ง เป็นอุปายาสอย่างยิ่ง.

ต่อมาหลายชั่วโมง หรืออีกสองสามวัน เขามานึกถึงเรื่องนี้ก็ยังเป็นลมอีก. อย่างนี้มันก็มีอาการอย่างเดียวกัน คือเป็นปฏิจสมุปบาทอย่างเดียวกัน แต่ครั้งนี้อาศัย ทางมโนทวาร หรือมโนวิญญาณ : มีวิญญาณอย่างนี้เกิด แล้วสร้างนามรูปที่จะเป็นทุกข์ สร้างอายตนะที่จะเป็นทุกข์ สร้างผัสสะเวทนาที่จะเป็นทุกข์ แล้วก็มีตัณหา มีอุปาทาน; ปรุงเพื่อเป็นทุกข์ไปตามลำดับแล้ว ก็ไปรุนแรงถึงขั้นสุดเมื่อเป็นชาติ เป็น “ตัวฏฺ์สอบไล่ตก” อีกทีหนึ่ง.

กระแสปฏิจสมุปปาทเกิด ตัวอย่างที่ ๓

ยกตัวอย่างอีกว่า นางสาวคนหนึ่งเห็นแฟนของตัวเอง ไปควงอยู่กับผู้หญิงคนอื่น : นี่ขอภัยพูดคำโสกโดกหยาบคายอย่างนี้บ้าง เพราะว่าพูดกันแบบนี้; มันก็มีหัวอกหัวใจร้อน เหมือนกับมีนรกเข้าไปอยู่ในนั้นสัก ๑๐ ชุม. ในหัวใจของนางสาวคนนั้น มันร้อนเหมือนกับมีนรกเข้าไปอยู่สัก ๑๐ ชุม ภายในชั่วอึดใจเดียว หรือ **ครึ่งอึดใจ** เท่านั้น หลังจากได้เห็นแฟนของเขา ไปควงกันอยู่กับผู้หญิงคนอื่น.

นี่หมายความว่าตาของแกกระทบกับรูปนี้, รูปของแฟนที่ควงอยู่กับผู้หญิงคนอื่นนั้น, ฉะนั้นมันก็สร้างวิญญาณ คือจักขุวิญญาณขึ้นมาในทันทีทันใดนั้น. ก่อนหน้านี้ไม่มีวิญญาณชนิดนี้; มีแต่วิญญาณที่ไม่ทำหน้าที่อะไร; หรือเรียกว่าได้ว่าไม่ได้มี. ที่นี้วิญญาณชนิดนี้ กับรูป กับตานี้ รวมกันเป็นผัสสะ เมื่อตะกี้ผัสสะไม่ได้มี เดียวนี้มี : **มีผัสสะคือการกระทบกันระหว่างตา กับรูป กับจักขุวิญญาณ.**

ผัสสะเกิดขึ้นแล้ว แล้วก็ทำให้มีเวทนา ตัณหาเรื่อยไป. หรือว่าจะเอาละเอียดกระทั่งว่าพอวิญญาณเกิดขึ้นแล้ว ก็เปลี่ยนร่างกายและใจนี้เป็นคนละชนิดเลย; แล้วก็สร้างอายตนะ ตานั้นแหละ ให้มันพร้อมที่จะเป็นทุกข์ แล้วมันก็มีผัสสะ มีอะไรที่เป็นเวทนา เป็นตัณหา เป็นทุกข์ได้ นี่พูดให้มันละเอียด : มีเวทนาที่เป็นทุกข์ก็มีตัณหาดิ้นรน แล้วก็มึอุปาทานว่า กู! กู! กู! กูแยแล้ว กูตายแล้ว กูอะไรอย่างนี้.

นี่มันเป็นชาติ มันเป็นตัวกูที่เป็นทุกข์; ตัวกูชนิดที่เป็นทุกข์ ได้เป็นชาติเกิดขึ้นมา มันต้องก็เป็นทุกข์. หรือว่าเพียงเป็นตัวกูเท่านั้น ก็ยึดถือชาตินี้ให้เป็นความทุกข์; เป็นความสูญเสียของกูแล้วก็มีทุกข์ มีโศกเศร้า มีอุปายาส อย่างนี้คือปฏิจสมุปปาทที่เต็มรูปเต็มสายทั้ง ๑๑ อากาโร อยู่หัวใจของเด็กหญิงคนนี้. นี่เรียกว่า ปฏิจสมุปปาทสายนี้รอบนี้ได้เกิดขึ้นทางตา.

ที่นี้ สมมติว่านางสาวคนนั้นถูกเพื่อนหลอก : ที่จริงแฟนของเขาไม่ได้ไปควงกับใครที่ไหน แต่เพื่อนด้วยกันมาหลอกว่า แฟนของเธอไปควงอยู่กับผู้หญิงคนนั้น

แล้วมันเชื่อ; อย่างนี้ก็เข้ามาทางหู คือว่าเสียงกระทบหู **เกิดโสตวิญญานที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา** เพราะปราศจากสติ วิญญานนี้ก็จะสร้างนามรูป คือกายกับใจของเขา อันใหม่ทันที สำหรับที่จะมีอายตนะ ที่จะทำหน้าที่ให้เป็นทุกข์ในกรณีนี้; มีผัสสะ สมบูรณ์ มีเวทนาขึ้นมาตรงตามเรื่องนั้น คือทุกข์เวทนา, มีตัณหาดิ้นรน, มีอุปาทาน ยึดมั่น, มีภพเป็นตัณหา-ของกูเต็มที, เป็นชาติของกู ที่มีความทุกข์ โทมนัสอุปายาส. นี่เรียกว่าเขาเป็นทุกข์ตามกฎเกณฑ์ของปัจจัยสมุปบาทครบถ้วน หากแต่ว่าทางหู.

ที่นี้ นางสาวคนนี้อีกเหมือนกัน ต่อมาหลายชั่วโมงหลายวัน เขาเพียงแค่เกิดนึกระแวงขึ้นมาเองเท่านั้น ไม่มีใครมาบอก และไม่ได้เห็นด้วยตา แต่เขานึก ระแวงขึ้นมาในใจ ว่าแฟนของเขาไปควงกับผู้หญิงอื่นแน่ เพราะเหตุอย่างนั้น ๆ; เขาสันนิษฐาน. อย่างนี้ปัจจัยสมุปบาทก็เกิดขึ้นทางมโนทวาร คืออัมมมารมณกระทบ มโนเกิดมโนวิญญาน; **มโนวิญญานนี้ก็สร้างนามรูปใหม่ คือเปลี่ยนนามรูป ร่างกาย จิตใจเปล่า ๆที่ไม่ทำอะไร ให้เป็นร่างกายและใจที่จะเป็นทุกข์ขึ้นมา.** จากนามรูป นี้ก็สร้างอายตนะที่ทำให้เป็นทุกข์, สร้างผัสสะที่จะทำให้เป็นทุกข์, สร้างเวทนาที่จะทำให้เกิดเป็นทุกข์, แล้วก็มีตัณหาดิ้นรนไปตามเวทนานั้น, มีอุปาทานยึดมั่นแล้วมัน ก็เป็นทุกข์อย่างเดียวกันอีก.

นี่เรียกว่าปัจจัยสมุปบาทตอนนี้ ของนางสาวคนเดียวกันนี้ อาศัยมโน-วิญญาน: เมื่อเขาเห็นรูปด้วยตา ปัจจัยสมุปบาทของเขาก็อาศัยจักขุวิญญาน; เมื่อเขาได้ฟังเพื่อนหลอก ไม่ใช่เรื่องจริง เขาก็อาศัยโสตวิญญาน; แล้วเขา **ระแวง** **เอาเอง** **เขาอาศัยมโนวิญญาน;** นี่แสดงว่ามันอาจจะอาศัยอายตนะอื่น ๆ ก็ได้ แล้วก็มี ความทุกข์ได้เหมือนกัน.

ขอให้คิดว่าชั่วแวบเดียวเท่านั้น ปัจจัยสมุปบาทก็เป็นไปครบวงจรที่จะเป็นทุกข์; เป็นไปเต็มรอบหรือสายหนึ่งครบทั้ง ๑๑ อากาโร, หรือว่าชั่วขณะที่ ลูกสะกิดเห็นหน้าแม่ผิว อึดอัดดิ้นรนร้อนใจอยู่ที่นี่ ชั่วจิตใจเดียวเท่านั้น ปัจจัยสมุปบาท

ก็เป็นไปครบถ้วนทั้ง ๑๑ อากาโร : เขา เห็นรูปด้วยตาแล้ว ก็สร้างจักขุวิญญาณ ชนิดที่เปลี่ยนนามรูปนี้ มาเป็นนามรูปที่พร้อมที่จะเป็นทุกข์, สร้างอายตนะ ที่จะ เป็นทุกข์, สร้างผัสสะ ที่จะ เป็นทุกข์, เวทนา เกิดขึ้นก็เป็นทุกขเวทนา ; ตัณหา ก็ดิ้นรน เพราะไม่ชอบหน้าแม่ผัว มันก็มี อุปาทาน เป็น ภพ เป็นชาติ เป็นตัวกู ที่เกลียดหน้าแม่ผัว แล้วก็ เป็นทุกข์อยู่. นี่มันเสียเวลากันมากสักหน่อยในเรื่องนี้ ; ขอให้ทบทวน.

กระแสนิจจสมุปบาทเกิด ตัวอย่างที่ ๔

ที่นี่ จะไม่พูดถึงคนนั้นคนนี้ แต่จะพูดว่าใครคนใดคนหนึ่ง กำลังเคี้ยวอาหาร อย่างเอร็ดอร่อยอยู่ในปาก. **กินของเอร็ดอร่อยนั้น คนธรรมดาต้องขาดสติเสมอ.** ต้องเผลอสติ, ต้องมีอวิชชาครอบงำเสมอ; ขอให้เข้าใจไว้อย่างนั้น. เมื่อกำลังกินอะไรอร่อยที่สุดนี้ มันเป็นเวลาเผลอสติเพราะความอร่อย มีอวิชชาผสมอยู่ด้วยเสร็จ.

ความคิดของคนที่อย่างหลังนี้ เป็นปัจจุสมุปบาทเต็มรอบอยู่แล้ว โดยลักษณะอย่างเดียวกัน : รสกระทบกับลิ้น เกิดชีวหาวิญญาน สร้างนามรูปใหม่ขึ้นมา สำหรับจะเป็นทุกข์; หรือเปลี่ยนนามรูปธรรมดาที่ขึ้นมา เป็นนามรูปใหม่ที่จะเป็นทุกข์. นี้นามรูปเกิด แล้วก็เกิดอายตนะ ที่พร้อมที่จะให้มันเกิดผัสสะ และเวทนา ชนิดที่จะเป็นทุกขเวทนา, เกี่ยวกับกรณีนี้; หรือเป็นสุขเวทนา เกี่ยวกับกรณีนี้.

ถ้าอร่อยมันก็เป็นสุขตามภาษาชาวบ้านพูด. แต่พอไปยึดถือความอร่อยเข้าเท่านั้น เป็นอุปาทาน ก็กลายเป็นทางที่จะเป็นทุกข์ เพราะหลงในความอร่อย, ยึดมั่นถือมั่นติดกักขฬในความอร่อย, มีอุปาทานในความอร่อย; แล้วความอร่อยหรือความสุขนั้น ก็กลายเป็นทุกข์ขึ้นมาทันที. นี่กูอร่อย ! กูมีความสุข ! กูมีความสุข ก็จริง; แต่ว่าหัวใจมันเป็นทาสของความสุข, เพราะร้อน เพราะยึดมั่นในความสุขนั้น.

นี่แบบของปัจจุสมุปบาท มันไปลึกซึ้งอย่างนี้. ถ้าชาวบ้านพูดก็พูดว่าเป็นความสุข; ถ้าปัจจุสมุปบาทพูด ก็กลายเป็นตัวทุกข์. นี่ ส่วนที่เขารออร่อยมันก็เกิดเป็นปัจจุสมุปบาทเสร็จไปเต็มรอบแล้ว.

ที่นี้ ยังมีต่อไปว่า เพราะเขากินอร่อยนั้นแหละ เขาจึงคิดว่าพຸ່ງนี้ก็จะไป
ขโมยมันมากินอีก : เขาเกิดเป็นโจรขึ้นมาในขณะนั้น. นี่เมื่อคิดจะขโมยมีความคิด
อย่างโจรเกิดขึ้น ก็กลายเป็นโจร. สมมติว่าเขาไปขโมยทุเรียนของสวนข้างบ้าน มากิน
อร่อย แล้วคิดว่าพຸ່ງนี้ก็จะไปขโมยอีก : **ความคิดเป็นโจร** หรือกลายเป็นโจร **นี้เป็น
ภพ ๆ หนึ่งเกิดขึ้นในใจ.** หรือว่า ถ้ากินเนื้อสัตว์อร่อย คิดว่าพຸ່ງนี้จะไปยิงไปฆ่า
มากินอีก. นี่มันเกิดเป็นนายพรานขึ้นมา. หรือแม้แต่ว่ามันหลงอร่อยจริงอร่อยจัง
ก็เกิดเป็นเทวดาที่กลุ้มอยู่ด้วยความอร่อย; หรือถ้ามันอร่อยถึงขนาดที่ว่า **ปากเคี้ยว
ไม่ทันใจอยาก.** นี่มันเป็นเปรต เพราะมันอร่อยจนปากเคี้ยวไม่ทัน ไม่ทันกับความ
อร่อยของมัน.

ลองคิดดูเถิดว่า **ชั่วแต่เคี้ยวอาหาร อร่อยในปากนี้** ยังเป็นปัจจัยสมุปบาท
ได้หลายชนิด; ฉะนั้นขอให้สังเกตให้ดี ๆ ว่า ปัจจัยสมุปบาทนั้นคือเรื่องของวงจรของ
ความทุกข์; ปัจจัยสมุปบาทนั้นคือการบรรยายให้ทราบถึงความทุกข์ ที่เกิดขึ้นมา
เต็มรูป เพราะอำนาจความยึดถือ : ต้องมีอุปาทานความยึดถือด้วย จึงจะเป็นความ
ทุกข์ตามความหมายของปัจจัยสมุปบาท. **ถ้ายังไม่ทันยึดถือ แม้จะมีความทุกข์อย่างไร
ก็ไม่ใช่ความทุกข์ในปัจจัยสมุปบาท.**

ความทุกข์ในปัจจัยสมุปบาท ต้องอาศัยความยึดถือ เสมอไป

ความทุกข์ในปัจจัยสมุปบาท ต้องอาศัยความยึดถือ เสมอไป : เหมือน
อย่างว่า ชาวนาตากแดดตากลม ดำนาอยู่ในทุ่งนาร้อนเหลือเกิน; แต่ถ้าไม่เกิด
ความยึดถือแล้ว ที่เรียกว่า “ร้อนเหลือเกิน” นั้น มันเป็นความทุกข์ตามธรรมดา,
ยังไม่ใช่ความทุกข์ในปัจจัยสมุปบาท. ถ้าความทุกข์ในปัจจัยสมุปบาท มันต้องยึดถือ
ถึงกับกระวนกระวาย เกี่ยวกับ “ตัวกู” ถึงกับน้อยใจว่า กูเกิดมาเป็นชาวนา เป็นเวร
เป็นกรรม ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ ฯลฯ ; ถ้าไปคิดอย่างนี้แล้ว อย่างนี้เป็นทุกข์ตาม
แบบปัจจัยสมุปบาท.

ถ้ามันร้อนจนแทบหลังก็เฉย ๆ, เพียงรู้สึกว่าร้อน รู้สึกว่าอะไรอย่างนี้ ไม่ได้ยึดถือถึงขนาดเป็นตัวกูขึ้นมาอย่างนี้; ยังไม่ใช่ความทุกข์ตามแบบของปัจจุสมุปบาท; ฉะนั้นขอให้สังเกตให้ดี แล้วแยกกันเสียในตอนนี้อะ ถ้าความทุกข์ที่ถูกยึดถือเป็นทุกข์สมบุรณ์แล้ว เป็นทุกข์ในปัจจุสมุปบาท. อย่างสมมติว่า เราทำมิดีที่คม ๆ บาดมือ เช่นมีดโกนบาดมือเลือดไหลแดงว่า รู้สึกเจ็บเท่านั้น แต่ไม่ถึงกับยึดถือ ไม่ถึงกับเป็นทุกข์อย่างปัจจุสมุปบาท.

อย่าเอาไปปนกันเสีย: **ความทุกข์ในปัจจุสมุปบาทต้องไปจาก อวิชชา** สังขาร – วิญญาณ – นามรูป – อายตนะ – ผัสสะ – เวทนา – ตัณหา – อุปาทาน – ภพ – ชาติ เสมอไป : มันต้องครบอย่างนั้น จึงจะเรียกว่าเป็นความทุกข์ตามแบบปัจจุสมุปบาท.

ทีนี้ ถ้าจะพูดเป็นหลักสั้น ๆ ผู้ที่เรียนธัมมะธัมโมมาแล้วอาจจะเข้าใจได้ว่า อายตนะภายใน ได้พบกันกับอายตนะภายนอก ที่มีค่าหรือมีความหมาย อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเป็นที่ตั้งแห่งอวิชชา : ยกตัวอย่างทางตา เช่นว่าทอดสายตาไป อย่างนี้ก็เห็น ต้นไม้ เห็นก้อนหิน เห็นอะไรก็ตาม แต่ไม่มีความทุกข์เลย เพราะว่าสิ่งที่เห็นนั้นยังไม่มีค่าไม่มีความหมายสำหรับเรา. แต่ถ้าเราเห็นเสือ หรือว่าเห็นอะไร ที่มัน **มีความหมาย** เห็นผู้หญิง หรือว่าเห็นอะไรที่มีความหมาย นี่มันผิดกัน เพราะอย่างหนึ่ง ความหมาย อย่างหนึ่งไม่มีความหมาย. หรือว่าถ้าสุนัขตัวผู้เห็นผู้หญิงสาวสวย ๆ มันก็ไม่มี ความหมาย; แต่ถ้าเป็นชายหนุ่มเห็นหญิงสาวสวย ๆ นี่มันมีความหมาย; คือผู้หญิงนั้น **มีความหมาย** สำหรับเขา; ฉะนั้น การเห็นของสุนัขไม่อยู่ในเรื่องของปัจจุสมุปบาท แต่การเห็นของชายหนุ่มนั้น **อยู่ในเรื่องของปัจจุสมุปบาท**.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงคน : คนเป็นผู้เห็น. พอทอดสายตาไป **เห็นอะไรตามธรรมดา** นี้ แต่ไม่เกิด ความหมาย อย่างนี้ **ยังไม่มีเรื่องของปัจจุสมุปบาท**. เหลือบตาไปดูชิ ครอบ ๆ นี่มีต้นไม้ มีหญ้า มีก้อนหิน ไม่มีความหมายอะไรเลย เว้นไว้แต่มันเป็นกรณีที่มีมันมีความหมาย : เช่นว่าเมื่อมันเป็นเพชรขึ้นมา หรือเป็นก้อนหินศักดิ์สิทธิ์อะไรขึ้นมา เป็นอะไรขึ้นมา อย่างนี้เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา มันจึงจะ

มีความหมาย; แล้วมันจึงจะ เกิดเรื่องในจิตใจ แล้วมันจึงจะเป็นปัจจัยสมุปบาท. เพราะฉะนั้นเราจึงจำกัดความลงไปว่า **อายตนะภายใน** คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ **ต้องเป็น** **สิ่งที่มีความหมายด้วย**, แล้วเป็นที่ตั้งแห่ง**อวิชชา** คือเป็นที่ตั้งแห่งความเผลอ ความหลงด้วย; เมื่อนั้นแหละการกระทบระหว่างอายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก **จึงจะทำให้เกิดวิญญาณ**, วิญญาณที่สร้างขึ้นมานับเดียว จากการกระทบนี้; แล้วมันก็จะเกิดสังขาร คืออำนาจอีกอันหนึ่ง ที่จะปรุงแต่งต่อไปอีก หมายความว่าปรุงแต่งนามรูป คือ กายกับใจของผู้เห็นนี้ให้เปลี่ยนไป เป็น กายกับใจชนิดที่**บ้าขึ้นมาทันที** หรือมัน **โง่ขึ้นมาทันที** คือมัน **พร้อมที่จะเป็นทุกข์**.

เมื่อร่างกายจิตใจเปลี่ยน ก็หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้มันก็เปลี่ยนไปด้วย เป็นอายตนะที่จะไป **“บ้า”** ด้วยกัน, แล้วมันก็เกิดผัสสะที่บ้า เวทนาที่บ้า, ตัณหาอุปาทานที่บ้า, จนได้เป็นทุกข์ ไปจบลงที่เป็นตัวกู ที่ชาติ; ตัวกูเต็มที ที่คำว่าชาติ. ที่นี้ความแก่ ความเจ็บ ความไข้ ความตาย ความทุกข์อะไรมันจะเกิดเป็น**สิ่งที่มีความหมายขึ้นมาทันที** เพราะว่ามันยึดถือ, และยึดถือว่าของกู.

นี่คือ **เรื่องปัจจัยสมุปบาทที่มีเรื่องอยู่ใจชีวิตประจำวัน**; กันับว่าพอสมควร แล้วที่จะทำให้ท่านทั้งหลายพอมองเห็นว่า เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ เกิดขึ้นแพรวเดียวครบทั้งรอบ ครบทั้ง ๑๑ อากาโร; แล้ววันหนึ่ง ๆ เกิดไม่รู้ก็ร้อยรอบก็ได้. ไม่ใช่ว่ารอบเดียวแบ่งไว้ ๓ ชาติ : ชาติในอดีตครึ่งก่อน. ชาติในปัจจุบันก่อนหนึ่ง, ชาติในอนาคตอีกก่อนหนึ่ง; ไม่ใช่อย่างนั้น!

อาตมาได้สังเกตเห็นว่ามันมีความเห็นผิดกันถึงขนาดนี้; ฉะนั้นเราจึงถือว่าปัจจัยสมุปบาทที่สอนกันอยู่เวลานี้ **ไม่ถูกต้องพระบาลีเดิม**; ซึ่งจะแสดงเหตุผลให้ฟังต่อไป ในที่นี้เอาแต่เพียงว่า **สิ่งที่เรียกว่าปัจจัยสมุปบาทนั้น** คืออย่างทีกล่าวนี้อาตมาแล้วนี้; และคือ **สิ่งที่เกิดขึ้นชนิดสายฟ้าแลบ**; ที่จะ **เป็นไปเพื่อทุกข์** ในจิตใจของเรา, แล้ว **เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน**.

กำเนิดของเรื่องปฏิจจสมุปบาท

ต่อไปนี้จะพูดถึงเรื่อง **กำเนิดของเรื่องปฏิจจสมุปบาท**. เรื่องปฏิจจสมุปบาท มันก่อขึ้นมาได้อย่างไร มีกำเนิดอย่างไร ก็ถือเอาพระพุทธเจ้าเป็น หลักคือเรื่องที่ พระพุทธเจ้าท่านมาตรัสเล่าให้ฟังในพระบาลี สูตรที่ ๑๐ แห่งพุทธวรรค อภิสมย-สังยุตต์ นิทานวัคค์ สังยุตตนิกาย : ถ้าเป็นฉบับบาลีก็เล่มที่ ๑๖ หน้า ๑๑ หัวข้อที่ ๒๖ ในสูตรนั้นพระองค์ได้เล่าถึงการออกผนวชของพระองค์เอง ที่ได้ทรงทำความเพียร ในระยะ ๖ ปีนั้น : เดียวทำอย่างนั้นเดียวทำอย่างนี้ ; แล้วในที่สุดในระยะเวลา หนึ่ง ได้ค้นเรื่องสิ่งที่เรากำลังเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า ปฏิจจสมุปบาทนั้น, ซึ่งจะขออ่าน พระพุทธภาษิตนั้นให้ฟังดีกว่า. พระบาลีนั้นมีว่า :

“ภิกษุทั้งหลาย! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น โภธิสัตว์อยู่ ได้เกิดความรู้สึกอันนี้ขึ้นว่า สัตว์โลกนี้หนอถึงทั่วแล้ว ซึ่งความทุกข์ ย่อมเกิดแก่ตายจุติบังเกิดขึ้นอีก. เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุบายเครื่องออกไปให้พ้นจาก ทุกข์ คือชรา มรณะ แล้ว การออกจากทุกข์จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร.

“ภิกษุทั้งหลาย! ความสงสัยได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ชรา มรณะ จึงได้มี? ชรา มรณะมีเพราะปัจจัยอะไรหนอ? ภิกษุทั้งหลาย! ได้เกิดความรู้สึกด้วยปัญญา. เพราะการพิจารณาโดยแยบคาย เกิดขึ้นแก่เราว่า :

เพราะชาติที่นี้เองมีอยู่ ชรามรณะจึงได้มี; ชรามรณะมีเพราะชาติเป็นปัจจัย.
 เพราะภพที่นี้เองมีอยู่ ชาติจึงได้มี; ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย.
 เพราะอุปาทานที่นี้เองมีอยู่ ภพจึงได้มี; ภพมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย.
 เพราะตัณหาที่นี้เองมีอยู่ อุปาทานจึงได้มี; อุปาทานมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย.
 เพราะเวทนาที่นี้เองมีอยู่ ตัณหาจึงได้มี; ตัณหา มีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย.
 เพราะผัสสะที่นี้เองมีอยู่ เวทนาจึงได้มี; เวทนามีเพราะผัสสะเป็นปัจจัย.
 เพราะสพายตนะที่นี้เองมีอยู่ ผัสสะจึงได้มี; ผัสสะมีเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย.

เพราะวิญญาณนี่เองมีอยู่ นามรูปจึงได้มี; นามรูปมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย.
เพราะสังขารนี่เองมีอยู่ วิญญาณจึงได้มี ; วิญญาณมีเพราะสังขารเป็นปัจจัย.
เพราะว่าอวิชชาี่เองมีอยู่ สังขารจึงได้มี; สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย
ดังนี้”.

แล้วก็ทรงทบทวนอีกแบบหนึ่ง :

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	จึงเกิดสังขาร;
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	จึงเกิดวิญญาณ;
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	จึงเกิดนามรูป;
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	จึงเกิดสฬายตนะ;
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	จึงเกิดผัสสะ;
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	จึงเกิดเวทนา;
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	จึงเกิดตัณหา;
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	จึงเกิดอุปาทาน;
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	จึงเกิดภพ;
เพราะภพเป็นปัจจัย	จึงเกิดชาติ;
เพราะชาติเป็นปัจจัย	จึงมีชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาส;

ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้น มีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

“ภิกษุทั้งหลาย ! ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ในสิ่งที่
เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ว่านี่คือความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกอง
ทุกข์ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้”.

นี่คือ การค้นปัจจัยสมุบาทของพระพุทธองค์ เมื่อก่อนตรัสรู้; เรียกว่า
การค้นห้วงแห่งลูกโซ่ของความทุกข์; ทรงพบว่าความทุกข์มันเกิดขึ้น โดยการ

๑๑ อย่าง ๑๑ ตอนอย่างนี้ : เมื่ออายตนะพบกันแล้ว มีอวิชชาเป็นเจ้าเรือนอยู่เวลานั้น คือ **ไม่มีสติ** แล้ว. **มันก็สร้าง** สิ่งทีเรียกว่าวิญญาณ ขึ้นมาทันที. นี้อย่าเข้าใจว่า วิญญาณเป็นตัวตนถาวรอะไร : มันเพ็งมีเมื่ออายตนะกระทบกัน. วิญญาณเกิดขึ้น ก็สร้างสังขารหรืออำนาจปรุงแต่งนามรูปใหม่ขึ้นมาทันที. นามรูปถูกปรุงแต่งเป็น นามรูปสำหรับที่จะมีทุกข์ แล้วทีนี้ก็เกิดปรุงอายตนะชนิดที่จะช่วยให้มีทุกข์, เกิด ผัสสะชนิดที่จะให้มีทุกข์, เกิดเวทนาชนิดที่จะให้มีทุกข์เฉพาะในกรณีนี้ เป็นลำดับ ไปจนเกิดตัณหา อุปาทาน ภพชาติ เป็นตัวกู ได้มีความทุกข์เต็มที.

นี่เรียกว่าก่อนหน้านี้ ก็ไม่มีใครค้นพบเรื่องนี้. พระพุทธเจ้าทรงเป็น บุคคลแรกในประวัติศาสตร์ ของพุทธศาสนา เท่าที่เรารู้ว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคล แรกที่ค้นพบเรื่องปฏิจจสมุปบาท แล้วก็ตรัสรู้; เพราะฉะนั้นเรื่องราวนี้ หรือ พระสูตร ๆ นี้ เรียกว่าเป็นกำเนิดของสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท”.

ทีนี้ ก็มาถึงเรื่องที่ค่อนข้างจะยุ่งยาก สำหรับคนธรรมดา แต่มันก็ช่วยไม่ได้ ที่จะต้องเอามาพูดให้ฟัง เพื่อความสมบูรณ์ คือปฏิจจสมุปบาทที่มีอยู่ถึง ๑๑ อย่าง ๑๑ อาการนั้น มัน **มีได้หลายแบบ** ดังที่ตรัสไว้ในพระพุทธานุสสติต่าง ๆ ในตอนหลัง เมื่อตรัสรู้แล้ว.

แบบที่ ๑ แบบธรรมดา

ในบางคราวพระพุทธเจ้าท่านตรัสปฏิจจสมุปบาท อย่างแบบธรรมดาสามัญ ตั้งแต่ต้นไปจนถึงปลายมี ๑๑ อาการ อย่างที่เราสวด แบบท่องสวดมนต์กันอยู่ ประจำว่าอวิชชาให้เกิดสังขาร, -สังขารให้เกิดวิญญาณ, -วิญญาณให้เกิดนามรูป, -นามรูปให้เกิดอายตนะ, -อายตนะให้เกิดผัสสะ, -ผัสสะให้เกิดภพ, -ภพให้เกิดชาติ, -ชาติให้เกิดชราमरणะนี้ : อย่างนี้เรียกว่าปฏิจจสมุปบาทสายเดี่ยวรวด แต่ต้นไป ยังปลายนี้แบบหนึ่ง; เป็นแบบทั่วไปที่เราได้ยินได้ฟังมากที่สุด ปราภฏเป็นสูตรอยู่

หลายสิบหลายร้อยสูตร อยู่ในพระไตรปิฎก. นี่เรียกว่าอย่างชนิดที่หนึ่ง; พุดแต่ต้นไปจนตลอดปลาย.

แบบที่ ๒ กลับจากปลายเข้ามา

บางทีก็ตรัสแต่ปลายเข้ามาหาต้น คือ แทนที่จะตั้งต้นจากอวิชชา สังขาร วิญญาณไปหาทุกข์ กลับตรัสตั้งต้นแต่ทุกข์เข้ามา : ว่าทุกข์เกิดเพราะชาติ, ชาติเกิดเพราะภพ, ภพเกิดเพราะอุปาทาน, อุปาทานเกิดเพราะตัณหา, ตัณหาเกิดเพราะเวทนา, เวทนาเกิดเพราะผัสสะ, ผัสสะเกิดเพราะอายตนะ, อายตนะเกิดเพราะนามรูป, นามรูปเกิดเพราะวิญญาณ, วิญญาณเกิดเพราะสังขาร, สังขารเกิดเพราะอวิชชา. อย่างนี้ตรัสตลอดสาย แต่กลับจากปลายเข้ามา เรียกว่า ปฏิโลม; ถ้าตรัสแต่ต้นไป เรียกว่า อนุโลม, พุดกันง่าย ๆ จำง่าย ๆ ก็มีกัน ๒ แบบขึ้นแล้ว.

แบบที่ ๓ ตั้งต้นตรงกลาง - ย้อนมาหาต้น

แบบที่ ๓ ไม่ได้ตรัสตลอดสาย ๑๑ อาการอย่างนั้น, ไม่ได้ตรัสตลอดสายอย่างนั้น; ไปตรัสตั้งต้นตรงกลาง คือไปตรัสเริ่มด้วยอาหาร ๔ มี กวฬิงการาหาร เป็นต้น; แล้วก็ตรัสว่าอาหารนี้มาจากตัณหา, แล้วตัณหามาจากเวทนา, เวทนามาจากผัสสะ, ผัสสะมาจากสพายตนะ, สพายตนะมาจากนามรูป, นามรูปมาจากวิญญาณ, วิญญาณมาจากสังขาร, สังขารมาจากอวิชชา; จับตรัสเอาที่ตรงกลางของสายทั้งสาย แล้วย้อนมาหาต้นคือมาหาอวิชชาอย่างนี้ก็มี อย่างในมหาตัณหาสังขยสูตรก็มีอย่างนี้.

แบบที่ ๔ จับเอาที่ตรงกลาง - พุ่งไปทางปลาย

แบบที่ ๔ อีกแบบหนึ่งนั่นจับเอาที่ตรงกลางเหมือนกัน แต่ไม่กลับมาหาต้น หากพุ่งออกไปทางปลาย นี่มีมากที่สุด; และมักจะจับเอาตรงเวทนาเป็นหลัก. เวทนาที่เป็นสุข, ทุกข์, อทุกขมสุข, นั่นแหละเป็นต้นเงื่อน, แล้วก็เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ เกิดทุกข์ไปเลย, ไปทางปลาย; แม้ครั้งสายนี้ก็เรียกว่า

ปฏิจจนูปบาท; เพราะว่ามันสำเร็จประโยชน์เหมือนกัน คือมันแสดงให้เห็นว่าความทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไรได้เท่ากัน ; มันจึงเป็นอันว่า แล้วแต่ประโยชน์ ที่พระพุทธรเจ้าท่านทรงประสงค์ ในเวลานั้น ว่าจะตรัสเพียงเท่าไร หรือเหมาะแก่ใคร.

ในเรื่องปฏิจจนูปบาทมีถึง ๔ แบบนี้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคให้คำอุปมาไว้ดีมากว่าคน ๆ หนึ่งเขาต้องการเถาว์วัลย์ แล้วก็เข้าไปในป่าตัดเถาว์วัลย์มาใช้ประโยชน์. วิธีที่ตัดเถาว์วัลย์นั้น บางคนก็ตัดที่โคน แล้วก็สาวมาทั้งสายตลอดปลาย นี่ก็วิธีหนึ่ง; อีกวิธีหนึ่งก็จับที่ปลายถอนให้หลุดโคนออกไปเลย ได้มาทั้งสายดึงไปทางปลาย นี่ก็วิธีหนึ่ง; ที่นี้บางทีมันไม่ทำอย่างนั้น เพราะเขาไม่ต้องการอย่างนั้น แต่ไปตัดเข้าที่ตรงกลางสายแล้วดึงเอามาแต่ที่โคน ดึงเข้าไปตลอดโคน แล้วเอามาครึ่งท่อน นี่ก็อีกวิธีหนึ่ง; แล้วบางทีไม่ต้องการอย่างนั้น ก็ไปตัดที่ตรงกลาง แล้วดึงเอามาแต่ส่วนปลายครึ่งท่อน; มันเลยเกิดเป็น ๔ อย่าง ๔ วิธีขึ้นมา. การไปตัดหว่ายตัดเถาว์วัลย์มาใช้ทำประโยชน์อย่างนั้นอย่างนี้ มันย่อยแล้วแต่ต้องการอะไร มันก็สำเร็จประโยชน์ทั้งนั้น. นี่คือการตรัสปฏิจจนูปบาท มีใน ๔ ความหมายอย่างนี้ ๔ ลักษณะอย่างนี้; พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านก็ยืนยันในข้อนี้แบบนี้.

แบบที่ ๔ ดับที่ตรงกลาง

แต่แล้วยังไปพบ อีกวิธีหนึ่งซึ่งแปลกไปกว่านี้ คือตรัสอย่างในบางสูตร สมุททวาร เป็นความเกิดแห่งทุกข์ไปได้ครึ่งท่อน ครั้นไปถึงตัณหา แล้วก็เปลี่ยนเป็น นิโรธวารเสีย : ดับตัณหา ดับอุปาทาน ดับภพ ดับชาติเสีย; อันนี้ก็แปลกมาก แต่ทำไมพระพุทธโฆษาจารย์ไม่เอามาพูดก็ไม่รู้ : พูดแต่ ๔ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น.

อันนี้มันน่าฉงนที่ว่า ตรัสว่าอวิชชา ให้เกิดสังขาร, สังขารให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณให้เกิดนามรูป, นามรูปให้เกิดอายตนะ, อายตนะให้เกิดผัสสะ, ผัสสะให้เกิดเวทนา, เวทนาให้เกิดตัณหา พอถึงตัณหาชะงัก, กลับกลายเป็นว่า

เพราะดับตัณหาเสียได้ อุปาทานดับ; เพราะอุปาทานดับ ภพดับ; เพราะภพดับชาติดับ; เพราะชาติดับ ชรามรณะโสกะปริเทวะดับ.

ข้อนี้มันมีอาการคล้าย ๆ กับว่า ถึงตอนนี้มันเกิดการเปลี่ยนกลับหน้ามือเป็นหลังมือ เพราะมีสติเกิดขึ้น ไม่เผลอให้ไปจนถึงตลอดสาย; คือเราเกิดรู้สึกตัวขึ้นมาในกลางคันนั่นเอง; เป็นเรื่องนึกได้แล้วก็ไม่ปล่อยให้ไปตามแบบของปัจจัยสมุปบาท; **เรื่องเกิดมันเลยกลายเป็นเรื่องดับ** : มันดับที่ตรงกลาง, คือตรงที่ตัณหานั่นเอง และทุกข์ก็ไม่เกิด. นี่กลายเป็นปัจจัยสมุปบาทที่เกิดทุกข์ไม่ได้ถึงที่สุด เพราะมันไปเปลี่ยนจากสมุทยวาร กลายเป็นนิโรธวาร คือดับทุกข์เสียที่ตรงกลาง. นี่ก็มีอยู่อีกแบบหนึ่ง.

ข้อนี้จะเปรียบอย่างไรกับการไปตัดหวายตัดเถาว์ลยในป่า : มันก็เปรียบเหมือนกับเราไปอยู่ที่ตรงกลางย่าน แล้วก็ดึงเข้ามาทั้งโคนทั้งปลายหลุดมาทั้งโคนทั้งปลาย โดยที่เราจับที่ตรงกลาง; นี่ก็ได้มาทั้งสายเหมือนกัน.

นี่เรียกว่าแบบหรือนัยของปัจจัยสมุปบาท ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสสอนแก่ผู้ผู้มีหลายแบบอย่างนี้

ตัวเรื่องปัจจัยสมุปบาท

ทีนี้ก็จะมาพิจารณากันถึง **ตัวเรื่องปัจจัยสมุปบาท** ให้เป็นที่เข้าใจกันยิ่งขึ้นไป. ผู้ที่ท่องสูตรปัจจัยสมุปบาทได้แล้ว ก็เป็นการดี, ฟังง่าย, ฟังเข้าใจง่าย; ส่วนชาวบ้านที่ท่องไม่ได้คงจะลำบากหน่อย; แต่ก็ช่วยไม่ได้เพราะวันนี้เป็นวันที่กำหนดไว้สำหรับอธิบายเรื่องปัจจัยสมุปบาท ; ใครจะถือเอาได้มากน้อยเท่าไรก็ตามใจ. ทีนี้เราจะได้พูดกันถึงลักษณะของปัจจัยสมุปบาทธรรมทีละข้อ ๆ ทั้ง ๑๑ ข้อ ; เริ่มจากที่พูดว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร.

อวิชชาคืออะไร? อวิชชาคือความไม่รู้ในทุกข์, ความไม่รู้ในเหตุให้เกิดทุกข์, ความไม่รู้ในความดับแห่งทุกข์, ความไม่รู้ในทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์; ความไม่รู้ ๔ อย่างนี้เรียกว่าอวิชชา : และอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร.

สังขารนั้นคืออะไร? พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า ตโยเม ภิกขเว สงฺขาราร; กายสงฺขารโร วจีสงฺขารโร จิตฺตสงฺขารโร : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ๓ เหล่านี้ คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร. ในพระบาลีพุทธภาษิต อธิบายคำว่าสังขาร ว่าสิ่งที่จะปรุงแต่งให้เกิดหน้าที่ทางกาย สิ่งที่จะปรุงแต่งให้เกิดหน้าที่ทางวาจา สิ่งที่จะปรุงแต่งให้เกิดหน้าที่ทางจิต. พระพุทธภาษิตว่าอย่างนี้ สำหรับคำว่าสังขาร.

แต่พวกเราในโรงเรียนสอนธรรมนี้ ไม่สอนกันอย่างนี้ ไปสอนตามแบบ วิสุทธิมรรค ว่าสังขาร ๓ คือปุณฺณยาสังขาร, อปุณฺณยาสังขาร; อเนญฺชยาสังขาร; มันเป็นคนละเรื่องไป. หรือมันจะคาบเกี่ยวกันได้ มันก็ต้องอธิบายกันอีกมาก.

นี่ให้รู้ไว้ก่อนว่า พวกที่ชอบอธิบายปฏิจจสมุปบาท คร่อมถึง ๓ ชาติ นั้น มักจะอธิบายคำว่า สังขาร ไปในรูปนี้เสมอ คือ ปุณฺณยาสังขาร, อปุณฺณยาสังขาร, อเนญฺชยาสังขาร, แต่ว่าในบาลีพุทธภาษิตแท้ ๆ นั้นมีว่า กายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร; สังขารให้เกิดวิญญาน.

วิญญานคืออะไร? พระพุทธเจ้าตรัสว่า อหิม ภิกขเว วิญญานกายน ๗ : ภิกษุทั้งหลาย, หมู่แห่งวิญญาน ๖ เหล่านี้ คือ จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน. นี่คือวิญญาน ๖ นั้นเอง.

ที่นี้พวกที่อธิบายปฏิจจสมุปบาทอย่างคร่อมชาติ แม้วิสุทธิมรรคนี้ก็เหมือนกันอธิบายเลยเถิดเป็น ปฏิสนธิวิญญาน; แล้วในหนังสือตำราเรียนรุ่นหลังทุกเล่ม ก็อธิบายไปทำนองปฏิสนธิวิญญาน เพราะไม่เข้าใจว่าถ้าอธิบายเป็นวิญญาน ๖ แล้ว มันจะได้เรื่องได้ราวอย่างไร เพราะผู้อธิบายเชื่อว่าจะ “เกิดใหม่” กันตรงนี้ เลยอธิบาย คำว่าวิญญานนี้ เป็นปฏิสนธิวิญญาน มันก็เกิดไปคนละเรื่องคนละสายไปเลย.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน, เป็นวิญญาน ๖; แต่พวกเรามาอธิบายกันเป็นปฏิสนธิวิญญาน สำหรับคำ ๆ นี้. ที่นี้วิญญานมันให้เกิดนามรูป.

นามรูป คืออะไร? ในบาลีตรัสไว้ชัด : พระพุทธภาษิตนั้นว่า เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการो นี่คือนาม : มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูปที่อาศัย มหาภูตรูป ๔ นั้น นี่คือรูป. นี่ตรงกันหมด, ใครก็สอนอย่างนี้ว่ารูปที่เป็นเนื้อหนัง มังสา หรือเลือดลมในกายนี้เรียกว่ามหาภูตรูป. แล้วภาวะต่างๆ ที่อาศัยอยู่กับมหาภูตรูปนั้น เช่นภาวะสวຍ ภาวะไม่สวຍ ภาวะหญิง ภาวะชาย เป็นต้น ภาวะต่างๆ นี้ เรียกว่าอุปาทายรูป. รวมกันทั้ง ๒ รูปเรียกว่ารูป. ที่นี้นามรูปให้เกิดสพายตนะ.

สพายตนะ คืออะไร? สพายตนะ คืออายตนะ ๖ นี้ พระพุทธเจ้าท่าน ก็ตรัสว่า จักขุอายตนะ, โสตายตนะ, ชานายตนะ, ชิวหายตนะ, กายายตนะ, มนายตนะ, เหมือนที่เราสวดกันอยู่; และสพายตนะให้เกิดผัสสะ.

ผัสสะ คืออะไร? ตรัสว่า อยิเม ภิกขเว ผัสสกายา จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส ชานสมฺผสฺโส ชิวหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนสมฺผสฺโส; นี่ก็ ผัสสะ ๖ ตามชื่อแห่งทวาร ๖. ที่นี้ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา.

เวทนา คืออะไร? เวทนานี้ก็คือเวทนา ๖ อย่าง ได้แก่เวทนาเกิดทาง จักขุสัมผัส, เวทนาเกิดจากโสตสัมผัส, เวทนาเกิดจากชานสัมผัส, เวทนาเกิดจาก ชิวหาสัมผัส, เวทนาเกิดจากกายสัมผัส, เวทนาเกิดจากมโนสัมผัส, โดยเอาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นหลัก. ที่นี้เวทนาทำให้เกิดตัณหา.

ตัณหา คืออะไร? ตัณหาก็มี ๖ อีก คือรูปตัณหา ตัณหาในรูป, สัทธตัณหา ตัณหาในเสียง, คันธตัณหา ตัณหาในกลิ่น, รสตัณหา ตัณหาในรส, โณภูจฺจิปฺปตัณหา ตัณหาในสัมผัสผิวหนัง, ฐัมมตัณหา ตัณหาในธัมมารมณ. ที่นี้ ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน.

อุปาทาน คืออะไร? อุปาทานนี้ตรัสว่า จตฺตาริมาณี ภิกขเว อุปาทานานิ กามุปาทานํ ทิฏฐุปาทานํ สีลพฺพตฺตูปาทานํ อตฺตวาทูปาทานํ; คือ อุปาทาน ๔

มีกามุปาทาน ทิฏฐุหาทาน สีสัพพตูปาทาน อัตตวาหุุปาทาน ดังที่เราที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว. อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ.

ภพ คืออะไร? ภพมี ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ.

ชาติ คืออะไร? ชาติคือการเกิดขึ้น หรือการก้าวลง หรือการเป็น พร้อมขึ้นมาในหมู่สัตว์นิกาย, การปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย, การได้อายตนะเฉพาะ; นี้เรียกว่าชาติ.

ชรามรณัง นั่นก็คือ หัวหงอก ฟันหัก หรืออะไรก็ตาม คืออาการของชรา **ความเสื่อมแห่งอินทรีย์เรียกว่า ชรา** และความตายนั้นก็เรียกว่าการจติ การแตก การทำลาย การทำกาลกิริยา การแตกแห่งขันธ การทอดทิ้งซากศพ **การขาดแห่งชีวิตินทรีย์นี้เรียกว่าความตาย.**

นี่มันมีปัญหาก็ทำให้เกิดความเข้าใจยาก ตรงที่คำพูดนี้เป็นคำพูดอย่าง ธรรมดาสามัญ แต่ความหมายมันไม่ใช่ธรรมดาสามัญ: ที่พูดว่าชาติความเกิดนี้ มันคือ ความเกิดแห่งตัวกู ซึ่งเป็นเพียงความรู้สึก, ไม่ใช่การเกิดจากท้องแม่.

สำหรับการเกิดจากท้องแม่นั้น คนเราเกิดที่เดียวครั้งเดียวแล้วเลิกกัน. แล้วต่อมายังมีการเกิดอีก เกิดแล้วเกิดอีก วันหนึ่งหลาย ๆ เกิดนี่คือเกิดด้วยอุปาทาน ด้วยภพที่มีความรู้สึก ว่าตัวกูเป็นอย่างไรมาก่อน ก็ **เรียกว่าเกิดชาติหนึ่ง**, พอเกิดชาติอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว ก็ยึดถือเอา ความเกิดจากท้องแม่ หรือความเกิดชนิดนั้นเป็น ความทุกข์ เพราะมีความกลัว ความหวั่นวิตกกังวลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเกิดทั้งหมด. ครั้น **เกิดชาติอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว มันก็จะลามปามไปวิตกกังวล** เรื่องความเจ็บความไข้ หรือความตายที่จะมาถึงข้างหน้าต่อไปอีก. ที่จริงความเจ็บไข้ ความตายยังไม่มาถึง เราก็เป็นทุกข์แล้ว เพราะมองไว้เสมอว่า ความเจ็บของกู ความแก่ของกู ความตายของกู; ยิ่งพอมันแสดงวิเวกอะไรให้เห็น ก็ยิ่งเป็นทุกข์หนัก.

เดี๋ยวนี้เรากลัวตายอยู่ตลอดเวลาโดยไม่รู้สึกรู้สั้ว, เราเกลียดความแก่ ความชรา เพราะเราคิดว่าจะมาถึงกู.

ถ้าอย่ามีกุเสียอย่างเดียว ความแก่ ความชรา ความตายนี้ไม่มีความหมายอะไร. ฉะนั้น ปฏิจจสมุปปาท รอบหนึ่ง สายหนึ่ง ก็คือ ความโง่ที่ทำให้เป็นความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ครั้งหนึ่ง : ทุกข์เพราะได้ของถูกใจก็ได้, ทุกข์เพราะได้ของไม่ถูกใจก็ได้, ทุกข์เพราะได้ของที่ยังไม่รู้ว่าเป็นถูกใจหรือไม่ถูกใจก็ได้ เมื่อยึดมั่นแล้วเป็นทุกข์ทั้งนั้น. นี่คำขยายความของปฏิจจสมุปปาทมันมีอย่างนี้.

ความหมายของคำในปฏิจจสมุปปาท

ที่นี้สิ่งสำคัญที่สุดก็มาถึง คือ ความหมายของคำในปฏิจจสมุปปาทเหล่านี้.

ความหมายของคำแต่ละคำเหล่านี้ เป็นความหมายในทางภาษาธรรมของ ผู้รู้ธรรม; ไม่ใช่ความหมายของชาวบ้านผู้ไม่รู้ธรรม. เราได้แยกออกไว้เป็น ๒ ภาษาคือ ภาษาคน หมายถึงภาษาคนธรรมดาที่ไม่รู้ธรรม; แล้วก็ภาษาธรรมคือ ภาษาของผู้รู้ธรรม; ภาษาปฏิจจสมุปปาทนี้เป็นภาษาธรรม เดียวจะแสดงให้เห็นเป็นลำดับไป.

ถ้าเราถือเอาความหมายของปฏิจจสมุปปาท ในภาษาคนแล้ว ก็จะทำให้เกิดความยุ่งยาก และจะเข้าใจไม่ได้. จะยกตัวอย่างให้ฟังว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์นั้น การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือการทำลายอวิชชาเสียได้: พระพุทธเจ้าทำลายอวิชชาเสียได้ ก็คืออวิชชาดับ; อวิชชาดับ สังขารก็ดับ; สังขารดับ วิญญาณก็ดับ; วิญญาณก็ดับ นามรูปก็ดับ; แล้วทำไมพระพุทธเจ้าไม่ตาย? คิดดูทีหรือว่าดับอวิชชาเสียได้ ที่การตรัสรู้ที่ต้นโพธิ์นั้น เพราะอวิชชาดับ สังขารก็ดับ คืออำนาจปรุงแต่งวิญญาณและนามรูปก็ดับ. แล้วทำไมพระพุทธเจ้า

สิ้นพระชนม์คาที่ ที่โคนต้นโพธิ์ นั้น ในวินาทีนั้น? นี่ก็เพราะว่าคำพูดในปัจจุสมุปบาทนี้ มันเป็นภาษาธรรม : คำว่า “ดับ” นี่ก็เป็นภาษาธรรม; คำว่า “เกิด” นี่ก็ เป็นภาษาธรรม; ไม่ใช่เกิดทางเนื้อหนัง ไม่ใช่ดับทางเนื้อหนัง.

เมื่อเข้าใจไม่ถูกแล้ว ปฏิจสุมุปบาทสายหนึ่ง ก็จะเข้าใจเป็นว่าเกิด ๒ หน: เกิดตรงนามรูปนี้ทีหนึ่ง แล้วไปเกิดตรงชาติโน้นอีกทีหนึ่ง ก็เลยเข้าใจว่าเกิด ๒ หน. เมื่อเข้าใจว่าเกิด ๒ หน ก็เลยเป็นสายปฏิจสุมุปบาททำให้เป็น ๓ ชาติ คือ ชาติในอดีต ชาติในปัจจุบัน ชาติในอนาคต มันเลยเตลิดเปิดเปิงยุ่งกันไปใหญ่ ไม่ตรงตามเรื่อง : และที่น่าขันที่สุด ก็คือ เมื่อเกิดพูดว่า เกิด ๒ หนได้, แต่พอถึงที่ดับ หรือตาย ก็หากล้าที่พูดว่า ตาย ๒ หนไม่ เพราะไม่รู้ว่ามันจะตาย ๒ หน ได้อย่างไร.

คำว่า **ภพ** คำว่า **ชาติ** ที่แปลว่า ความเป็นความเป็นหรือความเกิดขึ้นในกรณีของปฏิจสุมุปบาทนี้ มิได้หมายถึงความเกิดทางมารดา ไม่ใช่เกิดจากกรรมมารดา; มันเกิดทางนามธรรม ที่เกิดด้วยอุปาทาน ที่ปรั่งขึ้นมาเป็นความรู้สึกว่า “ตัวกู” นั้นแหละคือเกิด. ข้อนี้มีพระบาลีที่ตรัสไว้ชัด ที่จะอ้างเป็นหลักได้คือ บาลิมหา-ตันหาสังขารสูตร อีกเหมือนกัน :

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ในสูตรนั้นว่า “**นันทิไฉนในเวทนาทั้งหลาย นั่นคืออุปาทาน**”. หมายความว่า เมื่อเรามีการกระทบทางอายตนะ เกิดเวทนา เป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาอะไรก็ตาม, ก็มีนันทิในเวทนานั้น.^๑ นั่นแหละคืออุปาทาน; นันทิคืออุปาทาน เพราะว่ามันเป็นที่ตั้งของความยึดถือ : ถ้ามีนันทิแล้วก็หมายความว่าต้องมีความยึดถือ.

นันทิ แปลว่า ความเพลิน หรือความพอใจ. นันทินั่นเองคือ อุปาทานชนิดที่พระองค์ตรัส. เราพอใจสิ่งใด หมายความว่า เรายึดถือสิ่งนั้นเข้าแล้ว เพราะฉะนั้นนันทินั่นเองคืออุปาทาน แล้วนันทินั่นเอง เป็นสิ่งที่ต้องมี ในเวทนา;

๑ ราเพลินไปในสุขเวทนา ด้วยความรู้สึกของราคะ, เพลินในทุกขเวทนา ด้วยความรู้สึกของโภคะ หรือโทสะ, เพลินในอทุกขมสุขเวทนา ด้วยความรู้สึกของโมหะ.

เพราะฉะนั้นเป็นอันว่าเมื่อใดเรามีเวทนาแล้ว เมื่อนั้นมีนันทิ แล้วเมื่อนั้นมีอุปาทาน; “เพราะมีอุปาทานนี้ก็มีภพ, เพราะมีภพนี้ก็มีชาติ, เพราะมีชาตินี้ ก็มีชรามรณะเกิดขึ้นพร้อมเป็นความทุกข์”.

นี้แสดงว่าภพกับชาตินี้ มันมีติดต่อกันไปจากเวทนา จากตัณหา จากอุปาทาน ไม่ต้องรอต่อตายแล้วไปเกิดใหม่; ไม่ต้องรอให้ตายแล้วไปเกิดใหม่ จึงจะมีภพมีชาติ. สิ่งที่เราเรียกว่าภพว่าชาตินั้น จะมีอยู่ที่นี้ ในวันหนึ่ง ๆ ไม่รู้กี่ครั้งกี่คราว; และจะมีทุกคราวที่มีเวทนา; แล้วประกอบอยู่ด้วยอวิชชา ซึ่งเพลิดเพลिनเป็นนันทิ; และนันทิคืออุปาทาน; อุปาทานก็สร้างภพสร้างชาติ. ฉะนั้นคำว่าภพว่าชาตินั้น มีอยู่ที่นี้ เดียวนี้ ในวันหนึ่ง ๆ ไม่รู้กี่ครั้งกี่คราว ไม่ต้องรอต่อตายแล้วไปเกิดใหม่.

คำว่าภพ ว่าชาติ ในลักษณะอย่างนี้ มันเป็นภาษาธรรม : ภาษาธรรมของผู้รู้ธรรม ไม่ใช่ภาษาชาวบ้าน. ถ้าเป็นภาษาชาวบ้าน ต้องรอตายแล้วไปเกิดใหม่ จึงจะมีภพมีชาติ แล้วก็มีที่เดียวเท่านั้น เพราะคนเรามันเกิดมาที่เดียวแล้วก็ตายเข้าโลงไปแล้ว จึงจะมีภพมีชาติใหม่อีก. เดียวนี้ภพหรือชาติในภาษาธรรมมีวันหนึ่งหลายหน คือเกิดตัญญู - ของภูหนหนึ่ง ก็เรียกว่ามีภพมีชาติหนหนึ่ง; แล้วเดือนหนึ่งก็มีได้หลายร้อยหน, ปีหนึ่งก็มีหลายพันหน, หลายพันภพชาติ แล้วตลอดชาตินี้ก็มีหลายหมื่นหลายแสนภพชาติ ฉะนั้นเราจะต้องรู้จัก **สิ่งที่เรียกว่าภพว่าชาติ** ที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน วันหนึ่งหลาย ๆ หนนี้.

ที่นี้จะเห็นได้ทันทีว่า เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ เป็นเรื่อง **ที่นี้** และ**เดี๋ยวนี้**; ไม่ใช่รอต่อตายแล้ว หรือต้องกินเวลาตั้ง ๓ ชาติ จึงจะปัจจัยสมุปบาทสักรอบหนึ่งที่เท่าในวันหนึ่ง ๆ มีตั้งหลาย ๆ หน : **เมื่อใดมีเวทนา มีตัณหาอุปาทาน เมื่อนั้นมีรอบของปัจจัยสมุปบาท แล้วมีภพมีชาติ**; ทำให้เห็นได้ว่ามันมีในชีวิตประจำวันของคนทุกคน. เหมือนกับยกตัวอย่างเมื่อตะกั้นแล้วว่า เด็กชอบไล่ตัก, หรือว่า

นางสาวคนนั้นเขาเป็นทุกข์เพราะแฟน; นี่เป็นตัวอย่างธรรมดาสามัญ ในชีวิตประจำวัน.

ที่นี้ปัญหามันก็เหลืออยู่ว่า จะอธิบายกันอย่างไรจึงจะเห็นได้ว่า **มโหวิชชาสังขาร วิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ ครอบงำก่อนจะเกิดเวทนาขึ้นมาได้** เท่านั้นเอง.

เรื่องนี้ไม่ยาก : ตัวการตัวร้าย ตัวที่เป็นเรื่องยุ่งยาก มันอยู่ที่เวทนา. เวทนาเรารู้จักกันดีอยู่แล้ว มันก็เกิดอยู่เป็นประจำแล้ว รู้จักเวทนามากแล้วกัน. ถ้าอยากรู้มากไปกว่านั้น ก็สวขึ้นไป ๆ, เวทนามาจากผัสสะ; ผัสสะก็มาจากอายตนะที่ปรุงขึ้นเฉพาะ; อายตนะก็มาจากนามรูปที่ปรุงขึ้นเฉพาะ, นามรูปก็มาจากวิญญาณที่ปรุงขึ้นเฉพาะ; วิญญาณก็มาจากสังขารที่ปรุงขึ้นเฉพาะ; แล้วสังขารก็มาจากอวิชชา อันเป็นต้นตอ : อย่ามโหวิชชาอย่างเดียว สิ่งเหล่านี้เป็นมีไม่ได้. นามรูปอย่างที่เป็นทุกข์นี้จะไม่เกิด; อายตนะอย่างที่จะเป็นทุกข์นี้จะไม่เกิด; ผัสสะอย่างนี้จะไม่เกิด; มันเกิดอย่างอื่น คือเกิดอย่างที่ไม่เป็นทุกข์. ดังนั้น อวิชชาอย่างเดียวเท่านั้น ที่มันสร้างนามรูป, กายใจ, อายตนะ, ผัสสะ, เวทนา, ในทางที่จะเป็นทุกข์ทั้งนั้น.

นี่ขออย่า ขอดื้อนอนอยู่เสมอ, ให้เข้าใจคำว่าภาษาธรรม กับภาษาคนให้ดี. คำว่า “เกิด” ในทางภาษาคน หมายความว่าเกิดจากท้องแม่; คำว่า “เกิด” ในภาษาธรรมหมายถึงมันเกิด **เมื่อสิ่งนั้นมันทำหน้าที่ของมัน ในลักษณะที่จะเป็นทุกข์ คือประกอบอยู่ด้วยอวิชชาเป็นมูลเหตุ.** นี่เวลานี้นามรูปยังไม่ได้เกิด เพราะยังไม่ได้ทำหน้าที่ “ตัวกู” - “ของกู” อะไร แม้แต่ว่านั่งฟังเทศน์อย่างตั้งใจอย่างนี้ ก็ไม่ใช่ตัณหาอุปาทานอะไร มันเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมดา ยังไม่มีปฏิจัสสมุปบาท. ที่พูดมาทั้งหมดนี้ ก็เพื่อให้เป็นการเข้าใจล่วงหน้าว่า **ภาษาปฏิจัสสมุปบาท** นั้นเป็นภาษาธรรม มีความหมายเฉพาะ; อย่าเอาความหมายภาษาชาวบ้านไปใช้เข้า จะฟังไม่ถูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นคำว่า “เกิด”.

ข้อสำคัญข้อต่อไป ก็คืออยากจะให้ท่านทั้งหลายทราบว่า **ปัจจัยสมุปบาท นั้นมันคือเรื่องอริยสัจสี่พิสดาร** : ปัจจัยสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร คือฝ่ายเกิดนั้น มันเป็นเรื่องสมุทัยในอริยสัจ : อวิชชาให้เกิดสังขาร, สังขารให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณให้เกิดนามรูป, เกิดอายตนะ, ผัสสะ, เวทนา, ตัณหา, อุปาทาน, ตลอดจนสาय นี่เรียกว่า ปัจจัยสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร. นี่แหละคือทุกขสมุทัยในอริยสัจสี่.

ทีนี้ปัจจัยสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร ที่ว่าเพราะอวิชชาดับ, สังขารดับ, เพราะสังขารดับ วิญญาณดับ, เพราะวิญญาณดับ นามรูปดับ, เพราะนามรูปดับ สฬายตนะดับ, ผัสสะดับ, เวทนาดับ, ตัณหาดับ, อุปาทานดับ, ภพดับ, ชาติดับ; นี่เป็นเรื่องดับ; อย่างนี้เรียกว่านิโรธวาร. นี่ก็คือ ทุกขนิโรธอริยสัจสี่ในเรื่องอริยสัจสี่

ส่วนตัวความทุกข์นั้นตรัสเหมือนกับในที่อื่นๆ. ส่วนตัวหนทางให้ถึงความดับทุกข์ก็ตรัสเหมือนกัน คือตรัสมรรคมงคลแปด; ฉะนั้นปัจจัยสมุปบาทนั้น คือเรื่องอริยสัจสี่ ที่กล่าวโดยละเอียด : แทนที่จะกล่าวว่าตัณหาให้เกิดทุกข์สั้นๆ ล้วนๆ เช่นนี้; ก็แยกตรัสกล่าวเป็น ๑๑ อย่าง เป็น ๑๑ อาการ เป็นปัจจัยสมุปบาทไปเลย : แทนที่จะพูดสั้นๆ ว่า ดับตัณหาเสียเป็นการดับทุกข์อย่างนี้ ก็กลายเป็นดับอวิชชา, ดับสังขาร, ดับวิญญาณ ฯลฯ เรื่อยมาเป็น ๑๑ อาการ; นี่มันละเอียดกว้างขวางอย่างนี้. แต่ถึงอย่างนั้น ก็ไม่พ้นจากความเป็นเรื่องเดียวกัน คือเรื่องอริยสัจสี่นั่นเอง.

การอธิบายปัจจัยสมุปบาทที่ผิดหลัก

ทีนี้เราก็ดูกันต่อไป ถึงเหตุการณ์ที่สำคัญ ที่สำคัญที่สุด คือการอธิบายปัจจัยสมุปบาทผิดหลัก แล้วก็ไม่เป็นพุทธศาสนา; แล้วก็ไม่มีประโยชน์ แล้วก็มีแต่ให้โทษ.

การอธิบายปัจจัยสมุปบาทสายเดียว คร่อมถึง ๓ ชาตินั้น **ผิด** : ผิดหลักในพระบาลี; ผิดทั้งโดยทางพยัญชนะ และโดยอรรถะ :

โดยพยัญชนะนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสติดต่อกันอย่างไม่มีอะไรแทรก-
แซงได้ ดังข้อความในตอนที่ได้อ่านพระบาลี เรื่องการค้นคว้าปฏิจจสมุปบาทก่อน
ตรัสรู้ให้ฟังแล้ว ว่าอวิชชาให้เกิดสังขาร, สังขารให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณให้เกิดนามรูป,
นามรูปให้เกิดอายตนะ, อายตนะให้เกิดผัสสะ, แล้วมันติดต่อกันมาอย่างนี้ ไม่มี
ขาดตอน ไม่มีตัดตอน ไม่มีไขว้ไม่มีเขว. พอไปพูดให้ไขว้ให้เขว มันก็ผิดหลัก
ทางพยัญชนะนี้.

ในทางอรรถะมันก็ผิด : ผิดที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือว่า การตรัสปฏิจจสมุ-
ปบาทนี้ เป็นการตรัสเพื่อให้คนรู้เรื่องมิจจาทิฏฐิ แล้วทำลายความยึดมั่นถือมั่นว่า
อัตตา ว่าสัตว์ ว่าบุคคลเสีย จึงได้ตรัสให้มันติดต่อกันไปเรื่อยทั้ง ๑๑ อากาโร เพื่อให้
มองให้เห็นว่า ไม่มีตรงไหนจะเป็นอัตตาตัวตนได้.

ทีนี้มีผู้มาอธิบายกันเสียใหม่ โดยให้ปฏิจจสมุปบาทสายเดี่ยวคร่อม ๓
ชาติแล้วให้เนื่องเป็นคน ๆ เดียวกัน : กิเลสของคนในชาติก่อน ทำให้เกิดวิบากในชาติ
นี้, ตอนหนึ่ง; วิบากในชาตินี้มี แล้วทำให้เกิดกิเลสในชาตินี้ใหม่ แล้วทำให้เกิด
วิบากในชาติหน้า.

เมื่อสอนปฏิจจสมุปบาทอย่างนี้ มันกลายเป็นสอนเรื่องอัตตา กลายเป็น
สอนว่ามีอัตตาตัวตน สัตว์ บุคคล เวียนว้ายในสังสารวัฏฏ์เหมือนกับมิจจาทิฏฐิของ
ภิกษุชื่อ สาคิ เกวัฏฏบุตร ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น. เรากลับไปสอนให้มีอัตตา
ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ สอนเพื่อไม่ให้มีอัตตา. ท่านได้
ตรัสเป็นหลักชัด ๆ ไว้อย่างนั้นแล้ว เรายากลับอธิบายไปเสียใหม่กลายเป็นมีอัตตาอีก.

ข้อนี้ถ้าเราเอาหลัก เช่นมหาปเทศมาเป็นเครื่องวัด เป็นเครื่องทดสอบ
เราจะรู้ทันทีว่า สอนอย่างนี้ผิด อธิบายอย่างนี้ผิด; เพราะมันย้อนกลับไปมีอัตตา :
มันไปเข้ากันได้กับฝ่ายที่ว่ามีอัตตา แล้วมันเข้ากันไม่ได้กับฝ่ายที่ไม่มีอัตตา; เพราะ
ฉะนั้นที่ว่ามีอัตตา, จึงผิดหลักพระพุทธศาสนาซึ่งสอนว่าไม่มีอัตตา, ฉะนั้นถ้าท่าน

ผู้ใดเข้าใจปัจจัยสมุปบาท ไปในลักษณะที่จะไม่ให้มีอิตตาได้แล้วนั่นนั่นแหละคือถูก. แต่ถ้าเข้าใจไปในทำนองที่มีอิตตาขึ้นมา มันก็คือผิด : การอธิบายปัจจัยสมุปบาทในลักษณะคร่อมกัน ๓ ชาติจึงผิด เพราะสอนให้เกิดความคิดว่ามีอิตตา. ถ้าอธิบายติดต่อกันไปอย่างหลักในพระบาลีโดยตรง อย่าไปแก้ไขอะไร ไม่มีทางจะเกิดอิตตานั้นนั่นแหละจึงจะถูก.

อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร

เอาละทีนี้จะพูดต่อไปถึงความรู้ ที่มันจะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นว่า **ทำไมจึงมีการอธิบายผิด? และ อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร?**

เดี๋ยวนี้ในเมืองไทยก็ดี ในประเทศพม่าก็ดี ในประเทศลังกาก็ดี สอนเรื่องปัจจัยสมุปบาทอย่างเดียวกัน แทบทั้งนั้น คือสอนตามข้อความที่มีอธิบายอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค. เรื่องมี ๓ ชาติ คร่อม ๓ ชาตินี้ พวกฝรั่งชั้นเก่งที่สุดก็มาถือเอาตามนี้, อธิบายเอาตามนี้เป็นคั่งเป็นแควไปเลย. แปลว่าทุก ๆ ประเทศที่เป็นพุทธบริษัทเขากำลังสอนปัจจัยสมุปบาทชนิดที่คร่อม ๓ ชาติ, สายเดียวคร่อม ๓ ชาติ; กันอยู่ทั้งนั้น. นี่เมื่อผมพูดอะไรแปลกออกไป ก็อาจจะต้องถูกด่าจากคนทั้งโลกก็ได้. ผมกำลังพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า ไม่มีทางที่จะคร่อมถึง ๓ ชาติ; ดังนั้นเราก็ต้องติดตามว่ามีการอธิบายผิดได้อย่างไร? อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร?

อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร อันนี้รู้ได้ยาก; แต่ข้อที่ว่าอธิบายผิด รู้ได้ง่าย **เพราะมันผิดจากพระบาลีเดิม** และเพราะผิดความมุ่งหมายของปัจจัยสมุปบาทที่ทรงสอนเพื่อให้ทำลายอิตตา ฉะนั้นจึงถือว่าอธิบายผิด. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศ; ท่านทรงมีความเห็นว่าเรื่องนี้ อธิบายผิดกันมาตั้งพันปีแล้ว; ท่านก็ไม่ทรงศรัทธา ในการที่จะอธิบายปัจจัยสมุปบาทคร่อม ๓ ชาติ; แล้วท่านก็อธิบายไปในทำนองว่ามันคร่อมอยู่เพียงชาติเดียว; แต่แล้วก็ไม่แน่ว่าพระทัยที่จะอธิบายรายละเอียด ก็เลยทิ้งไว้ลุ่น ๆ แต่ข้อที่ท่านทรงยืนยันความเข้าใจของท่านก็คือ **มันคงจะอธิบายผิดกันมาตั้งพันปีแล้ว** ข้อนี้ผมก็เห็นด้วย

พระองค์ท่าน; แต่ผมว่าอาจจะเลยไปถึงเกินกว่าพันปี อธิบายผัดกันมาเกินกว่าพันปี เพราะว่าหนังสือวิสุทธิธรรมคณี มีอายุตั้ง ๑,๕๐๐ ปีแล้ว.

ในหนังสือวิสุทธิธรรมคณีนั่น อธิบายปฏิจสมุปบาทเริ่มเป็น ๓ ชาติทั้งนั้น คร่อมถึง ๓ ชาติทั้งนั้น แล้วในการแต่งคัมภีร์วิสุทธิธรรมคณีนั่น พระพุทธโสมหาจารย์ก็ยังเขียนไว้ว่า **อธิบายตามที่เราจะมีกันอยู่ก่อนแล้ว** ด้วย; ประเดี๋ยวจะเอามาอ่านให้ฟังสำหรับคำพูดของพระพุทธโสมหาจารย์. เรื่องมันมีหลักฐานว่า ท่านอธิบายตามที่มีอธิบายกันอยู่ก่อนแล้ว ฉะนั้นสมัยของท่านมันก็ตั้ง ๑,๕๐๐ ปีแล้ว และถ้าต่อไปจากนั้นอีก มันก็เกือบ ๒,๐๐๐ ปี หรือเกิน ๒,๐๐๐ ปี ผมมีความเห็นว่า อาจจะอธิบายผัดกันมาตั้งแต่หลังสังคายนาครั้งที่ ๓ คือ พ.ศ. ประมาณ ๓๐๐ ก็ได้; ดังนั้นก็แปลว่า ผัดกันมาตั้ง ๒,๒๐๐ ปี มันจะต้องอธิบายผัดกันมาตั้ง ๒,๒๐๐ ปีมาแล้ว ไม่ใช่ ๑,๐๐๐ ปี อย่างสมเด็จพะสังฆราชาเจ้าท่านว่า. ประเดี๋ยวจะชี้ให้ดู.

ถ้าจะพูดว่าเมื่อไรให้แน่นอนนั้น ต้องค้นหาหลักฐานทางโบราณคดี; มันลำบากมากไปอีก. แต่เมื่อเราพูดกันอย่างนี้ ที่ไม่มีทางจะผัดได้ ก็ต้องพิจารณาถึงข้อที่ว่า ทำไมจึงเกิดการอธิบายอย่างนี้ขึ้น. ขอให้ฟังดูให้ดี ๆ ว่า ทำไมจึงเกิดการอธิบายแหวกแนวของพระพุทธเจ้าไปได้ ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เป็นหลักอย่างนี้ ไม่มีทางจะคร่อม ๓ ชาติ; แล้วทำไมมันจึงไปคร่อม ๓ ชาติ และให้มีอัตราขึ้นมาได้.

ข้อนี้ผมตั้งข้อสันนิษฐานว่า มันมีได้โดยที่ไม่รู้, เกิดไม่รู้, เกิดเข้าใจไม่ได้แล้วก็เดาหรือสันนิษฐานกันโดยไม่เจตนาอย่างหนึ่ง. เพราะว่าเรื่องปฏิจสมุปบาทเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งที่สุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ตรัส และใคร ๆ ก็ยอมรับว่ามันเป็นเรื่องลึกซึ้งที่สุด. ที่นี้พอมาถึงสักประมาณ ๓ - ๔๐๐ ปีเกิดเข้าใจไม่ได้ ก็เริ่มเกิดความคิดแตกแยก; ที่นี้ต่อมาอีกมันก็แตกแยกหนักเข้า ๆ จนกระทั่งกลายเป็นตรงกันข้ามไป. อย่างนี้เรียกว่า **ไม่มีใครเจตนาอธิบายให้ผัด; มันเป็นเพราะความไม่รู้.**

ที่นี้มาเดากันดูอีกทางหนึ่งดีกว่า ว่าจะมีทางเป็นไปได้ไหมว่า อาจจะเกิดมี หนอนบ่อนไล่ขึ้นในพุทธศาสนา : มีคนขบถทรยศเป็นหนอนบ่อนไล่ เกิดขึ้นใน พุทธศาสนา แกล้งอธิบายเรื่องปัจจัยสมุปบาท ซึ่งเป็นหลักของพุทธศาสนาให้ผิดเสีย คือให้เป็นสัสสตทิฏฐิในอินดู หรือกลายเป็นศาสนาพราหมณ์ ปัจจัยสมุปบาทของ พระพุทธเจ้า ไม่มีทางที่จะมีอัตตา, ซีโว, อาตมันหรืออะไรทำนองนั้น; ไม่มีทางที่ จะเป็นอย่างนั้น เพราะว่าเป็นของพุทธ. แล้วถ้ามีใครมาอธิบายปัจจัยสมุปบาท ซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ให้มันเกิดคร่อม ๓ ชาติอย่างนี้ มันก็เกิดเป็นอัตตา ขึ้นมา เขาก็กลืนพุทธศาสนาสำเร็จ.

ถ้าว่ามีเจตนาเลวร้ายกันถึงขนาดนี้ ก็แปลว่า ต้องมีคนแกล้งอธิบายขึ้นมา ให้มีช่องให้เกิดอัตตาขึ้นมาในพุทธศาสนา แล้วศาสนาพราหมณ์ก็กลืนศาสนาพุทธ ครอบเดียวหมดโดยกระทันหัน. นี่เป็นเรื่องสันนิษฐานในแง่ที่เลวร้ายอย่างนี้ก็มีได้.

อีกทางตรงกันข้าม ก็คือเผลอไปหรือเียงไป อธิบายไปด้วยทุนรอนคือความ รู้ที่ผู้อธิบายมีอยู่เดิม. ก็อาจจะผิดไปโดยไม่ทันรู้ เพราะว่าเข้าใจไม่ได้, ก็อาจจะ มีได้เหมือนกัน. แต่อย่างไรก็ตาม จะเจตนาหรือไม่เจตนา ผลมันก็เหมือนกัน.

พุทธศาสนาสูญไปจากประเทศอินเดีย รู้ไหม? ว่าเพราะอะไร? เขาว่า กันว่าเพราะอย่างนั้น เพราะอย่างนี้ เพราะอย่างนั้น เช่นเพราะข้าศึกภายนอก เข้ามา ย่ำยี ผมว่าไม่น่าเชื่อ; ผมเห็นว่า พุทธศาสนาสูญไปจากประเทศอินเดีย เพราะว่า พุทธบริษัทเริ่มตีความ ของ หลักพุทธศาสนาผิดเอง : อธิบายพุทธศาสนาผิดเสียเอง เช่น อธิบายปัจจัยสมุปบาทที่เป็นพุทธแท้ ๆ ให้กลายเป็นอินดูหรือเป็นพราหมณ์ ไป; คือกลายเป็นคร่อม ๓ ชาติ กลายเป็นมีอัตตาไป. เพียงเท่านั้นเท่านั้น มันก็เียงไปโดยพฤตินัยแล้ว นั่นแหละโดยความจริงแล้ว พุทธศาสนาหมดไปจาก ประเทศอินเดียทันทีเลย : พออธิบายปัจจัยสมุปบาทผิด กลายเป็นมีอัตตาตัวตนไป แล้ว ก็แปลว่าพุทธศาสนาหมดแล้ว ไม่มีเหลืออยู่แล้ว ในประเทศอินเดีย คือ ได้ไปผนวกเป็นศาสนาพราหมณ์ที่มีอาตมันเสียแล้ว !

นี้แหละต้องมีการอธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อมีเหตุการณ์อย่างนี้ โดยเจตนา หรือโดยไม่เจตนา ก็ยังรู้กันได้ยาก. ศาสนาพราหมณ์เป็นข้าศึกแก่พุทธศาสนา ต้องการจะกลืนพระพุทธศาสนา ฉะนั้นก็ต้องมีผู้พยายามจะกลืน. นี่จะเป็นสิ่งที่มีได้ ไม่ใช่ แก่งใส่ร้าย. พุทธศาสนาไม่ใช่ลัทธิสยทวิญญู จึงไม่ได้พูดว่ามีสัตว์, บุคคล, ตัวตน; มีคนนั้นเวียนว่ายตายเกิดเป็นคนนั้นไปเรื่อย. พุทธศาสนาไม่มีสัตว์ ไม่มีคน แต่แล้ว ก็กลายมาเป็นพูดให้มีสัตว์ มีคน เวียนว่ายไปในกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท ๓ ภพ ๓ชาติเรื่อยไป อย่างนี้พุทธศาสนาก็สลายหมด.

ที่นี่ หลักฐานอะไรก่อนหน้านี้ มันไม่มีเป็นตัวลายลักษณ์อักษร; เพิ่งมี ลายลักษณ์อักษรชุด ในสมัยที่มีหนังสือวิสุทธิมรรค : ข้อความในหนังสือวิสุทธิมรรค ก็แสดงไปในลักษณะที่ว่ามี ๓ ภพ ๓ ชาติ มีปฏิสนธิวิญญูญาณ คือ ตอนต้นของปัจจุสมุปบาท แล้วไปเกิดภพใหม่มีวิบาก, แล้วก็มีการเล็ดสำหรับจะไปเกิดในภพหน้าอย่างนี้. หลักฐานที่เป็นตัวหนังสือชุดเช่นนี้ มีในคัมภีร์วิสุทธิมรรค; นี่มันก็เพียง ๑,๕๐๐ ปี.

ถ้าก่อนหน้านี้ก็น่าจะนึกไปถึงว่า เมื่อสมัยทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งมีการ จับพระเถระ ว่าพระองค์ไหนเป็นพระปลอมก็จับสึก พระองค์ไหนเป็นพระแท้ไม่ต้อง สึก. ในการทำระนั้น ก็มีการถามเรื่องหลักธรรมว่า ท่านมีความเห็นอย่างไร เกี่ยวกับหลักพุทธศาสนา. ถ้าองค์ไหนตอบไปในทำนองอวิภัสสาที คือว่าไม่แบ่งแยก ชีวิตเป็นปัจจุสมุปบันธรรม, เป็นขันธ, เป็นธาตุ, เป็นอายตนะ, แล้วก็ไปพูด เป็นมีตัวตนอย่างนี้เวียนว่ายตายเกิด อย่างที่ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรพูดนั้นแล้ว ก็ถือว่าผู้นั้นเป็นพวกอวิภัสสาที เป็นมิจฉาทิฏฐิ ชนิดลัทธิสยทวิญญู แล้วก็จับสึก.

ข้อนี้หมายความว่าในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้น เขาจับพระที่ถือลัทธิว่ามีอัตตา, ตัวตน นั้นสึก; เหลือไว้แต่พระที่ไม่ถือว่ามีอัตตาตัวตนเท่านั้น; เพราะ ฉะนั้นเค้าเงื่อนมีหมอกควัน มาตั้งแต่สมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้น มันก็ ๒,๒๐๐ ปี มาแล้ว ที่ยอมรับกันว่ามีคนมาปลอมบวชเป็นพระในพุทธศาสนา แล้วก็มีความเห็น เป็นตัวเป็นตน ว่ามีตัวมีตนนี้. ข้อนี้พอที่จะเป็นเค้าเงื่อนที่จะทำให้เกิดการอธิบาย

ที่มีตัวตนขึ้นมา ในพระพุทธานุชาสนา, แม้จะถูกรับสีก ก็คงไม่หมด คงเหลือรอดอยู่, หรือแม้ที่ถูกรับสีกไป ก็ยังไปพูดไปสอนได้อีกอยู่ดี, ในฐานะเป็นคนปลอมเข้ามา.

สรุปความแล้ว ก็อยากจะกล่าวว่า ก่อนสังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้นไป คือว่า ก่อน พ.ศ.๓๐๐ ขึ้นไปนั้น หลักธรรมยังบริสุทธิ์อยู่; **พอหลังจากนั้นก็เริ่มเลอะเลือนมาในทางที่จะมีตัวตน.** นี่มันผิดกันมาตั้งแต่เมื่อนี้. **พระพุทธานุชาสนาสูญเสียไปจากอินเดียก็เห็น ๆ กันอยู่.** แล้วทำไมศาสนาโซณะหรือศาสนานิครนธ์ ที่เขาเรียกกันผิด ๆ ว่าศาสนาเซน มันไม่สูญเสียจากอินเดียเล่า? ก็เพราะยังไม่เปลี่ยนหลักอะไร; มีหลักเดิมอย่างไร ก็มีอยู่อย่างนั้น ดังนั้นจึงไม่สูญเสีย.

พุทธานุชาสนาเกิดไปเปลี่ยนหลัก จากไม่มีตัวตน กลับมามีตัวตน; มันก็สูญเสียก็เรียกว่าสูญเสียได้โดยอัตโนมัติในทันทีนั้น, พอเริ่มมีตัวตนเข้ามาในพุทธานุชาสนาแล้ว พุทธานุชาสนาก็สูญเสียจากอินเดีย นี่ก็คือเหตุการณ์ที่ว่าปฏิจสมุปบาทเริ่มอธิบายผิด. แต่หลักฐานที่มีอยู่เป็นลายลักษณ์อักษรก็คือหนังสือคัมภีร์วิสุทธิมรรค. ประเดี๋ยวเราจะลองวิจารณ์หนังสือคัมภีร์วิสุทธิมรรคกันดู. ในตอนนี้อย่างจะพูดแต่เพียงว่า ได้มีการอธิบายปฏิจสมุปบาท ผิดพระพุทธานุชาสนาดั้งเดิมกันมาตั้งแต่เมื่อไร.

เหตุที่ทำให้อธิบายผิด

ที่นี่ เหตุที่ทำให้อธิบายผิด อย่างที่เรียกว่าไม่ใช่ในทางร้าย ไม่ใช่มีใครแก่งเป็นหนอนบ่อนไส้ แต่เป็นไปในทางที่มันผิดเอง เพราะงั้นไม่รู้ มันก็มีอย่างที่ว่ามาแล้วว่า เพราะไม่เข้าใจในภาษาธรรม; เข้าใจแต่ภาษาคน; ภาษาที่เคยเข้าใจในภาษาธรรมมันก็เลือนหายไปหมด จนเหลือแต่ภาษาคน ที่นี้ก็อธิบายกันไปตามภาษาคน มันก็เป็นสัสสตทิฐิขึ้นมา. เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำความเข้าใจในภาษาคนและภาษาธรรมกัน ในส่วนที่สำคัญที่สุดอีกครั้งหนึ่ง คือคำว่า “คน” กับคำว่า “นามรูป”.

ถ้าเราเรียกกันตามภาษาชาวบ้าน หรือภาษาคน ก็เรียกตัวเราว่า “คน” ; ถ้าเรียกในภาษาธรรมเราไม่เรียกว่า “คน” แต่เราเรียกว่า “นามรูป” คือกายกับใจ.

ที่นี้จะเรียกว่าคนหรือจะเรียกว่านามรูปก็ตามใจเถิด มันยังมีปัญหาอยู่ที่ว่า มันมีการเกิดดับเท่าไร? อย่างไร? คนหรือนามรูปนี้แหละ มันมีการเกิดดับอยู่อย่างไร?

ถ้าถามอย่างนี้คำตอบมีถึง ๓ ชั้น ลึกซึ้งกันอยู่ถึง ๓ ชั้น คือ :-

(๑) นามรูปเกิดดับ เกิดดับ ๆ ๆ ๆ อยู่ทุกขณะจิตนี้, จัดเป็นชั้นที่ไม่มีใครรู้ หรือไม่มีใครอยากรู้ และไม่จำเป็นจะต้องรู้ ว่านามรูปกายใจของเราเกิดดับ ๆ ๆ ๆ อยู่ทุกขณะจิต. นี่เป็นภาษาอภิธรรม เกินความต้องการ; เพราะจิตนั้นมันมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ตามระยะของสิ่งที่เรียกว่า ภวังคจิต : เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป รอบหนึ่งนี้เรียกว่าขณะจิตหนึ่ง; แล้วก็ยังเร็วยิ่งกว่ากระพริบตาเสียอีก; ฉะนั้น ตามความหมายนี้เราถือว่า “นาม - รูป” หรือว่าคน ๆ หนึ่งนี้เกิดดับ ๆ ๆ ๆ อยู่ทุกขณะจิต นับไม่ทัน : เราไม่มีปากที่จะนับมันทัน เพราะว่าขณะจิตมันเร็วกว่าที่ปากจะนับทัน.

นามรูปหรือคนนี้เกิดดับอยู่ทุกขณะจิต นี่ความหมายหนึ่ง. มันเหมือนกับ frequency ของไดนาโมไฟฟ้านั้น; รอบหนึ่งก็คือไฟฟ้าออกมาที่หนึ่ง รอบหนึ่งไฟฟ้าก็ออกมาที่หนึ่ง ที่นี้มันนาทีละ ๑,๐๐๐ กว่ารอบ มันก็เลยดูไม่ทัน แต่มันก็อาจติดกันเป็นดวงแดงโร่ที่หลอดไฟ ไม่มีกระพริบที่หลอดอย่างนี้. ที่นี้ขณะจิตก็เหมือนกัน : มันถี่ขนาดนั้นจนเราไม่รู้สึกรู้ว่าเราเกิดดับ ๆ ๆ ; เราต้องอาศัยการศึกษาเรื่องทางจิตชนิดนั้น จึงจะรู้ว่านามรูปหรือคนนี้ มันเกิดดับ ๆ อย่างถี่อยู่ทุกขณะจิต หรือเร็วยิ่งกว่า frequency ของกระแสไฟฟ้าที่เราใช้อยู่ทุก ๆ วันนี้เสียอีก. นี่มันเป็น เรื่องเกิดดับ ๆ อีกชนิดที่หนึ่งไม่เกี่ยวกับปฏิจสุมุปปาท. ปฏิจสุมุปปาทไม่ได้หมายถึงการเกิดดับชนิดนี้.

การเกิดดับทุกขณะจิตนี้มันเป็นกลไกทางจิตล้วน ๆ เป็นความรู้ส่วนเกินประเภทอภิธรรมเพ้อ โดยไม่ต้องเกี่ยวกับปฏิจสุมุปปาท. และคำว่า “เกิด” ในกรณีอย่างนี้ เขาไม่ใช่คำว่า “ชาติ” แต่เขาไปใช้คำอื่น ว่า อุปาทะ มี อุปาทะ - จิตติ-

ภังคะ, อุปาทะ-ฐิติ-ภังคะ, อุปาทะ-ฐิติ-ภังคะ, ฯลฯ อย่างนี้เรื่อยไป. อุปาทะ=เกิด, ฐิติ=ตั้งอยู่, ภังคะ=ดับไป. ใช้คำว่าอุปาทะ, มิได้ใช้คำว่าชาติ; แต่ก็แปลว่า “เกิด” เหมือนกัน. เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ๆ ถีบยับไม่ทันนั้นแหละนามรูป หรือคนเราเกิดดับอยู่อย่างนั้นชนิดหนึ่ง.

(๒) อีกชนิดหนึ่ง, นามรูปเกิดดับเหมือนคนธรรมดาสามัญรู้ คือว่าเกิดจากท้องแม่, เรียกว่าเกิดออกมา พอตายเข้าโลงเรียกว่าดับ. ตั้งอยู่ ๘๐ ปีบ้างถึง ๑๐๐ ปี ก็มี; ตามธรรมดาชั่ว ๘๐ ปี ๑๐๐ ปีนี้ มีเกิดหนึ่งเดียว มีดับหนึ่งเดียว; นี่เกิดดับแค่คำพูด ๒ คำนี้เท่านั้นเอง. พูดว่า “เกิด” ขึ้นมาคำหนึ่ง แล้วทิ้งระยะไว้นานถึง ๘๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี จึงพูดว่า “ดับ” นามรูปหรือคนเกิดหรือดับทำนองนี้กินเวลาตั้ง ๘๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี นี้อย่างหนึ่ง เป็นคำพูดในภาษาคน. ส่วนภาษาอภิธรรมเพื่อนั้นถีบยับไม่ทัน : คนเกิดดับ ๆ ถีบยับไม่ทัน. ที่นี้เกิด - ดับอย่างภาษาโลกนี้มันกินเวลาตั้ง ๘๐ ปี ๑๐๐ ปี ทยอยค่อยไป : นับว่า “เกิด” ครั้งหนึ่ง แล้วรอไปอีก ๑๐๐ ปี จึงจะนับว่า “ดับ”. ภาษาอภิธรรมเพื่อฝายโน้นมันก็เกินไป ภาษาคนฝายนี้มันก็เกินไป.

(๓) ที่นี้มันยังมีที่ตรงกลาง คือที่เป็นภาษาปัจจัยสมุปบาทที่กำลังกล่าวนี้. ความเกิดดับของภาษาปัจจัยสมุปบาท ก็คือเกิดขึ้นแห่งเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็เกิดตณหา แล้วก็อุปาทาน แล้วก็ภพ แล้วก็ชาติ; **นี้นับทัน พอจะนับได้** แล้วเห็น ๆ อยู่ด้วย. ในหัวใจของคนเราเกิดความรู้สึกเป็น “ตัวกู” ครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่งภพหนึ่ง; แล้วมันก็อาจนับได้. ถ้าขยันสังเกตก็จดไว้วันหนึ่ง ๆ เราอาจจะพบและจดได้เลย ว่าวันนี้เราเกิด “ตัวกู” ก็ครั้ง ฟรุ้งนี้เกิดก็ครั้ง มะรืนก็ครั้งก็คอยจดไว้ได้. นี่ไม่ถีบยับไม่ทัน แล้วก็ไม่ได้นับความว่าเกิดจากท้องแม่ แล้วดับคือเข้าโลง. มันเป็นการเกิด-ดับ เกิด-ดับ ของคนเราหรือนามรูปในลักษณะที่เป็น “ตัวกู - ของกู” ที่ถูกปรุงด้วยอวิชชาครั้งหนึ่ง ๆ.

นามรูปนี้ประกอบด้วยอวิชาปฐเป็นอุปาทาน ว่า “ตัวกู-ของกู” เพื่อมี
 ทุกข์ครั้งหนึ่ง ๆ; นี่เรียกว่าชาติหนึ่ง ๆ หรือเกิดดับครั้งหนึ่ง ๆ ที่เราเห็น ๆ กันอยู่
 เหมือนตัวอย่างที่เล่าให้ฟังข้างต้น นี่แหละวันหนึ่ง ๆ ก็หลายเกิดหลายดับเหมือนกัน.
 เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจว่าคำว่า เกิด-ดับ ๆ ในภาษาปฏิจจสมุปบาท นั้นมีความหมาย
 เฉพาะ คือ หมายถึงเกิด-ดับของ “ตัวกู” เท่านั้น. ส่วนการเกิด-ดับในภาษา
 อภิธรรมเพื่อ หรือภาษาชาวบ้านธรรมดา ที่ว่าเกิดจากท้องแม่แล้วเข้าโลง นั้นมัน
 อีกภาษาหนึ่ง; อย่าเอาไปปนกันระหว่าง ๓ ภาษา. ถ้าปนกันเป็นไม่รู้เรื่อง
 ปฏิจจสมุปบาทแน่ เพราะปฏิจจสมุปบาทจะหมายเอาแต่เพียงเรื่องตรงกลาง; ไม่ถึ
 จนกำหนดไม่ได้, และไม่ห่างจนชาติหนึ่งมีเพียงหนเดียว, กล่าวคือ หมายเอาการ
 เกิดดับแห่งอุปาทานว่าว่า “ตัวกู” ครั้งหนึ่ง; แล้วยิ่งกว่านั้นก็คือให้เห็นการเกิดดับ
 อย่างนี้เป็น ปฏิจจสมุปบันธรรม คือเป็นเพียงธรรมชาติที่อาศัยกันแล้วเกิดดับ :
 อาศัยกันเกิดขึ้น หรืออาศัยกันดับลงไป.

คนเราคนหนึ่ง ๆ เป็นเพียงปฏิจจสมุปบันธรรมขณะหนึ่ง ๆ, กรณีหนึ่ง
 ๆ;อย่าให้เป็นตัวเป็นตนเป็นอาตมันอะไรขึ้นมา; เป็นเพียงธรรมชาติซึ่งอาศัยกัน
 เกิดขึ้นแล้วดับลงอยู่เสมอ; จะสมมติเรียกว่าคนก็ได้, จะเรียกว่านามรูปคือกายใจ
 ที่กำลังไปด้วยกันก็ได้; มันเป็นเพียงปฏิจจสมุปบันธรรม. มันเป็น “คน” ขึ้นมา
 เพราะอวิชาตณหาอุปาทานที่ทำให้คิดว่าตัวกู. “คน” ชนิดนี้เราจะต้องฆ่ามันเสีย
 ให้ตาย. พอฆ่าคนชนิดนี้เสียได้ นั่นแหละคือการดับทุกข์; เพราะคนชนิดนี้เอง
 มันเป็นต้นเหตุของความทุกข์. การที่พระองค์ทรงแสดงปฏิจจสมุปบาท ก็เพื่อจะ
 ให้รู้จักป้องกันอย่าให้มีคนชนิดนี้เกิดขึ้นมา แล้วจะได้ไม่เป็นทุกข์ นี่เรียกว่าเกิด-
 ดับ ๆ ชนิดที่มันเป็นเรื่องของปฏิจจสมุปบาทคืออย่างนี้.

ที่นี้เกิด-ดับอีกชนิดหนึ่งที่เป็น การเกิด-ดับของวัตถุล้วน ๆ สิ่งที่เรา
 ไม่ถึว่ามีความคิดนึกหรือมีความรู้สึก เช่นการเกิดของหญ้าบนอะไรเหล่านี้ มันเป็น
 อีกเรื่องหนึ่ง อย่าเอามาปน; เพราะไม่เกี่ยวกับอวิชาอุปาทานอะไร. ต้นหญ้า

ต้นบอนมันก็มีชีวิต มันก็เกิดมันก็ดับ แต่มันไม่เกี่ยวกับ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อะไร. อย่าเอามาปนกัน; มันเป็นการเกิด-ดับอีกชนิดหนึ่ง. เรารู้จักคน หรือนามรูปที่เกิด-ดับในแง่ของปัจจัยสมุปบาทเหล่านี้ก็แล้วกัน. ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้แยกออกจากกันเสียให้ขาด; ให้เด็ดขาดว่า ปัจจัยสมุปบาทตามบาลีเดิมของพระพุทธองค์ นั้นไม่แยกเป็น ๓ ชาติ แล้วก็เป็นเรื่องที่มีอยู่ในชีวิตประจำ, วันหนึ่ง ๆ มีได้หลาย ๆ รอบ หลาย ๆ วง.

ที่ไปอธิบาย **คร่อมชาติเป็น ๓ ชาติ** นั้น เป็นของใคร พุทธขึ้นเมื่อไรก็ไม่รู้ เพิ่งปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นแห่งแรก; แต่เค้าเงื่อนดูจะมีมาก่อนนั้น. ถ้าอยาการู้เรื่องนี้โดยละเอียด เราก็ไปดูตำราเรื่องปัจจัยสมุปบาทอย่างคร่อมชาติที่ครูสอนกันอยู่ในโรงเรียนนักธรรม ตลอดถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรคเอง; ก็จะมองเห็นการอธิบายปัจจัยสมุปบาท ในลักษณะคร่อม ๓ ชาติ. โดยหลักใหญ่ก็คือเอาอวิชชา กับสังขารเป็นอดีตเหตุ ในอดีตชาติ; แล้วเอาวิญญาน นามรูปอายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็นปัจจุบันผลในปัจจุบันชาติ; และก็เอาตัณหา อุปาทาน กับภพส่วนที่เป็นกรรมภพนี้ มาเป็นปัจจุบันเหตุ ในปัจจุบันชาติ; แล้วก็เอาภพส่วนที่เป็น อุปัตติภพ กับชาติชรามรณะนั้น ไปเป็นอนาคตผลในชาติหน้าโน้น; มันจึงได้เป็น ๓ ชาติ.

ทบทวนอีกก็ว่า ๑๑ ปัจจัยการนี้ เอา ๒ อันแรกไปไว้ชาติอดีต, เอา ๘ อันตรงกลางมาไว้เป็นชาติปัจจุบัน, แล้วเอาอีก ๑ นี้ หรือ ๒ ของผลนั้นไปไว้ในชาติที่จะมาทีหลัง, มันคร่อมชาติ ๓ ชาติอย่างนี้; และมีเงื่อนไขต่อเรียกว่าสนธิ ตรงระหว่างอดีตชาติ จะมาต่อกับปัจจุบันชาตินี้ที่หนึ่ง, แล้วระหว่างตรงกลางของปัจจุบัน - ชาติ ที่มันต่อกันระหว่างเหตุกับผลนั้นอีกที่หนึ่ง; แล้วก็ไปต่อกันตรงที่ว่าปัจจุบันชาติ ไปต่อกับชาติอนาคตนั้นอีกที่หนึ่ง; มันมีสนธิชัด ๆ ลงไปอย่างนี้. แล้วก็มีแปลกใช้คำว่า “อัทธา” แปลว่ากาลไกล; เป็นอดีตตัทธา ปัจจุบันนัทธา อนาคตตัทธา; นี้ผิดจากในบาลีที่ไม่เคยมีปัจจุบันนัทธา; จะมีก็แต่ อดีตตัทธา และอนาคตตัทธา คือไกล

ฝ่ายอดีต และไกลฝ่ายอนาคต; ส่วนปัจจุบันไม่พูดว่าไกล. เดียวนี้เขาแปลคำ อัทธานี้ว่า “เวลา” เสีย มันก็เลยใช้ได้ทั้ง ๓ กาละ คือทั้งอดีตทั้งปัจจุบันทั้งอนาคต.

ที่นี้จัดให้อาการต่าง ๆ ทั้ง ๑๑ อาการนั้น เป็นกิเลสบ้าง เป็นกรรมบ้าง เป็นวิบากบ้าง คืออวิชชาเป็นกิเลสในอดีตชาติ, สังขารเป็นกรรมในอดีตชาติ, แล้วกวิญญาน นามรูป आयชนะ ผัสสะ เวทนา เป็นวิบากทั้งหมดในปัจจุบันชาติ, ตัณหา อุปาทาน เป็นกิเลสในปัจจุบันชาติ, แล้วภพส่วนที่เป็นกรรมภพ ก็เป็นกรรมแห่งปัจจุบันชาติ ซึ่งก็จะปรุงชาติอนาคต. ที่นี้ภพส่วนอุปติภพ กับชาติ ชรา ก็กลายเป็นวิบากในชาติอนาคต; มันเลยได้อดีตชาติ ปัจจุบันชาติ อนาคตชาติ เป็น ๓ ชาติอย่างนี้. อธิบายอย่างนี้เรียกว่าปฏิจสุมุปปาทที่คร่อมไว้ถึง ๓ ชาติ ในวงเดียว สายเดียว กินเวลา ๓ ชาติ ลองคิดดู

เรื่องนี้ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมพระวชิรญาณวงศ์ ท่านตรัสว่าอธิบายกันผิดมาตั้งพันปีแล้ว. ท่านเชื่ออย่างนั้น แล้วท่านก็ไม่ทรงแน่ใจว่าจะอธิบายอย่างไรแน่ ท่านจึงสันนิษฐานว่า มันคงจะสักชาติเดียวละกระมัง. ที่นี้ผมก็ยังคงเป็นเด็กดีคือ ที่จะดันทุรังถือเอาตามตัวหนังสือในบาลีที่ว่า รอบหนึ่งของพุดติของจิตในปฏิจสุมุปปาทนี้ มันเหมือนสายฟ้าแลบ เมื่อมันเกิดการปรุงแต่งด้วยอำนาจอวิชชานี้เรียกว่ารอบหนึ่ง สายหนึ่ง. เพราะฉะนั้น ปฏิจสุมุปปาทนั้นเพียงวันเดียวก็มีได้หลาย ๆ สิบปฏิจสุมุปปาท.

การอธิบายอย่างคร่อม ๓ ชาตินี้มันผิด ไม่ตรงตามพระบาลี ที่เห็นอยู่ในบาลีเดิม ๆ ในพุทธภาษิตในสูตรต้นตะทั้งหลายอย่างหนึ่ง, แล้วมันผิดเพราะนำมาซึ่งความคิด ที่เป็นอัตตาหรืออาตมัน ซึ่งเป็นสัสสตทิวฐินี้ก็อีกอย่างหนึ่ง, แล้วที่ร้ายที่สุดมันผิดเพราะใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้เลยนี่อย่างหนึ่ง.

การอธิบายปฏิจสุมุปปาทให้เป็น ๓ ชาติคร่อมกันนี้ ไม่มีประโยชน์อะไรเลย เพราะมันใช้ปฏิบัติอะไรไม่ได้. เมื่อเหตุมันอยู่ชาติโน้น ผลมันอยู่ชาตินี้ แล้วจะแก้ไขอะไรได้ ; แล้วเหตุมีอยู่ชาตินี้จะได้ผลต่อในชาติหน้า แล้วมันจะได้ประโยชน์อะไรกับใคร นอกจากพวกที่ถือสัสสตทิวฐิ แล้วก็นั่นเอง.

อนึ่งลักษณะอย่างนี้ไม่ใช่สันทิฏฐิโก ไม่ใช่อกาลิโก ไม่ใช่ปัจเจกัตถ์ เวทิตัพโพ วิญญูหิ เพราะฉะนั้นจึงถือว่าอธิบายปัจจัยสมุปบาทคร่อม ๓ ชาตินี้ผิด เพราะไม่สมหลัก สันทิฏฐิโก อกาลิโก ปัจเจกัตถ์ เวทิตัพโพ วิญญูหิ ด้วย : และไม่เป็นประโยชน์อะไรด้วย เพราะใช้ปฏิบัติอะไรไม่ได้; เพราะนำมาซึ่งสัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าอัตตา ว่าตัวตน ฉะนั้นจึงขอให้เลิกเสียเถอะ แล้วไปถือเอาตามพระบาลีเดิมให้ตรงตามตัวอักษร ให้ตรงตามอรรถะ ตรงตามพยัญชนะ.

พระพุทโธโฆษจารย์

ที่นี้ก็จะพูดถึงพระพุทโธโฆษจารย์กันบ้าง เพราะผมได้พูดค้างไว้แล้วว่า จะพูดถึง.

สำหรับพระพุทโธโฆษจารย์องค์นี้ พุทธบริษัทแทบทั้งหมดเชื่อว่าเป็นพระอรหันต์. ฟังให้ดีๆ นะ พระพุทโธโฆษจารย์นั้น เขาเชื่อกันว่าเป็นพระอรหันต์ ที่ผมไม่มีความเชื่ออย่างไหนหมด : ผมดูแต่ว่าท่านทำอะไร, ท่านพูดอะไร, แล้วอะไรเป็นประโยชน์ก็ถือว่าถูก, อะไรไม่เป็นประโยชน์ก็ถือว่าผิด; โดยส่วนใหญ่จะเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้มากที่สุด แล้วก็มีประโยชน์มากที่สุด อธิบายเรื่องที่มีประโยชน์ไว้หลายสิบหลายร้อยเรื่อง แต่เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ผมไม่เห็นด้วยเลย เพราะพูดไปในรูปที่เป็นอาตมัน เป็นศาสนาพราหมณ์ไป.

ผมไม่ได้เคารพหรือเชื่อพระพุทโธโฆษจารย์ ๑๐๐ เปอร์เซนต์ เพราะมีส่วนที่ผมไม่เห็นด้วยอยู่หลายเปอร์เซนต์เหมือนกัน : ผมจะเคารพได้ตั้ง ๙๐-๙๕ เปอร์เซนต์ คือว่าใน ๑๐๐ เรื่องนั้นเห็นด้วย ๙๕ เรื่อง แต่ ๕ เรื่องนี้ ไม่เห็นด้วย เช่น เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้เป็นต้น. ถ้าพูดโดยน้ำหนักแล้วก็จะเห็นว่า เรื่องปัจจัยสมุปบาทเพียงเรื่องเดียวนี่ มันจะทำลายน้ำหนักของเรื่องอื่นไปเสียทั้งหมดก็ได้.

เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ยาก ยากเย็นลึกซึ้งด้วยเหตุอะไรก็ตามใจ แต่ทุกคนยอมรับว่ายากเย็นลึกซึ้งจนถึงกับว่า พระพุทโธโฆษจารย์เมื่อจะอธิบายเรื่องปัจจัยสมุ-

บาทนี้ ท่านถ่อมตัวท่านออกตัวน่าประหลาด ! ถ้าเรื่องอื่นแล้วท่านแปลงสีหน้าท
องอาจเป็นราชสีห์ ! เมื่อพระพุทธโฆษาจารย์ท่านจะอธิบายเรื่องอะไรก็ตาม จะแต่ง
คัมภีร์อะไรก็ตาม จะขึ้นปณามคาถา หรือคำเริ่มเรื่องอย่างองอาจเป็นราชสีห์. แต่
พอถึงเรื่องปัจจุสมุปปาทนี้ท่านกลับถ่อมตัว ในการถ่อมตัวของท่านนั้น แสดงความ
ล้งเล, แล้วออกตัวไว้เต็มที่ เพื่อจะไม่ให้มีทางผิดเข้ามาหาตัว. คำออกตัวของท่าน
เป็นคำประพันธ์ไพเราะมาก ผมจะอ่านตามตัวหนังสือที่ท่านได้เขียนไว้ เกี่ยวกับเรื่อง
ปัจจุสมุปปาทนี้ว่า :-

“การอธิบายอรรถแห่งปัจจุสมุปปาท ทำได้ยากนัก
สมดังที่โบราณจารย์กล่าวไว้ว่า ธรรมะ ๔ เรื่องคือ สัจจะ ๑, สัตตะ ๑,
ปฏิสันธิ ๑, และปัจจยาการ คือปัจจุสมุปปาทนี้ ๑, นี่เป็นเรื่องที่
เห็นได้ยาก เอามาพูดมาแสดงได้ยาก ข้าพเจ้าคำนวณดูโดยน้ำหนักแล้ว
เห็นได้ว่า การอธิบายเรื่องปัจจุสมุปปาทนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะทำได้โดยง่าย
เว้นเสียแต่จะทำโดยท่านผู้แตกฉานในอาคมและอริคม. วันนี้ข้าพเจ้า
ตั้งใจจะอธิบายปัจจยาการแห่งปัจจุสมุปปาท แต่ก็มีได้ไว้ใจว่าจะถึง
ความสมบูรณ์ของแก่น เพราะเป็นเหมือนกับการหยั่งลงไปในมหาสมุทร.
แต่ว่าพระศาสนานี้มีนัยแห่งการอธิบายที่อาจจะอธิบายได้มากมายหลายแง่
หลายมุม, ทั้งแนวที่ท่านบูรพจารย์เคยอธิบายไว้ก็ยังมีอยู่ ไม่สูญหายไป.
อาศัยเหตุ ๒ ประการนี้ ข้าพเจ้าจักปรารภการอธิบายให้กว้างขวาง
ขอให้ท่านทั้งหลายจงสดับเถิด” .

นี่คือคำออกตัวอย่างไพเราะที่สุดของพระพุทธโฆษาจารย์ เมื่อท่านจะอธิบายเรื่องปัจจุสมุปปาท. ถ้าอธิบายเรื่องอื่นแล้ว ท่านองอาจเหมือนราชสีห์เลย ไม่
ออกตัวแล้วไม่ขอโอกาสอะไรไว้เลย แต่อันนี้ท่านว่าม่นยาก แต่กล้าทำเพราะเหตุว่า
ถือเสียว่าพระพุทธศาสนานี้ อธิบายได้หลายแง่หลายมุม เพราะฉะนั้นเราต้องอธิบาย
ได้สักแง่หนึ่งมุมหนึ่ง ; แล้วอีกประการหนึ่งก็คือว่า พระอาจารย์แต่ก่อน ๆ ก็ได้เคย
อธิบายปัจจุสมุปปาทไว้บ้างแล้ว ฉะนั้นเราก็ถือเอาคำอธิบายนั้นได้. แต่ถึงอย่างนั้น

ท่านก็ยังดังเลว่าการกระทำครั้งนี้ของท่าน จะไม่ดังลงถึงกันสมุทฺร เหมือนมหาสมุทฺร มันลึกมาก ที่เราจะหยั่งมันไม่ถึงกันอยู่นั่นเอง; ฉะนั้น ที่ท่านอธิบายไว้มากมาย ละเอียดลออเท่าไร ก็ไม่เป็นการรับรองว่าจะถึงกันของมหาสมุทฺร.

นี่สรุปแล้วเห็นว่า ท่านยอมรับว่ามันยากยิ่ง แล้วท่านไม่แน่ใจว่าท่าน จะหยั่งลงได้ถึงกันสมุทฺร คือหัวใจของเรื่อง คำอธิบายเก่า ๆ มีอยู่แล้ว แล้วท่านก็อาจจะ อธิบายได้แง่ใดแง่หนึ่ง ตามความปรารถนาของท่าน เพราะฉะนั้นจึงตัดสินใจอธิบาย ปัจจัยสมุปบาท และแล้วคำอธิบายของท่านมันก็ปรากฏออกมาในรูปที่ว่าคร่อม ๓ ชาติ เพราะมีปฏิสนธิวิญญานจากอดีตชาติมาสู่ชาติปัจจุบัน และชาติปัจจุบันก็ทิ้งปฏิสนธิ-วิญญานให้แก่ชาติต่อไป. เมื่อมีแวงแห่งการคร่อม ๓ ชาติมาแล้วเช่นนั้น ต่อมาก็มี การขยายให้แรง ให้หนัก ให้ชัด ยิ่งขึ้นในโอกาสหลัง ๆ โดยพวกเรารุ่นหลัง ๆ นี่เอง.

เมื่ออธิบายกันแบบนี้ ปัญหามันเกิดขึ้นว่า เมื่อกิเลสและกรรมเช่น อวิชชา และสังขาร ซึ่งเป็นกิเลสและกรรมแห่งชาตินี้ มันจะไปมีผลต่อชาติหน้าโน้น; มันก็ เป็นอันว่าไม่มีวิบากของกรรมไหน ที่เราจะได้รับในชาติที่ทำนั้นเลย: ก็แปลว่าเรา ไม่มีโอกาสได้รับผลกรรมทันชาติที่เรามีตาเห็นเลย. ผู้มีกิเลสหรือผู้ทำกรรมจะไม่ได้ รับผลของกรรมในชาติปัจจุบัน ทันตาเห็นเลย ต้องรอชาติไว้ต่อชาติหน้าเรื่อย.

ถ้าท่านใช้คำว่า **ชาติ ในภาษาธรรม** เป็นอย่างที่ผมพูดเมื่อตะกี้แล้ว มันก็ ได้รับผลทันตาเห็นทุกวัน ๆ ๆ เลย เป็นอกาลโก เป็นสันตทิฏฐิโกเต็มที่ยังนี่. การที่ จะไปยืนยันว่ากิเลสและกรรมในชาติอดีตให้ผลในชาติข้างหน้านั้น มันก็ไม่ไหวอยู่ แล้ว; ที่นี้เมื่อกล่าวให้เป็นคน ๆ เดียวกัน ทั้งชาติอดีต ชาติปัจจุบัน ชาติอนาคต มันก็กลายเป็นสัสสตทิฏฐิ เป็นอันทคาหิกทิฏฐิไป. มันก็เลยยิ่งขัดขวางกับเรื่องปัจจัย-สมุปบาทที่พระองค์ตรัสไว้เพื่อจะทำลายสัสสตทิฏฐิ และอันทคาหิกทิฏฐิ นั้นเอง.

ความเสียหายใหญ่หลวง ก็คือเราหมดอิสรภาพ ที่จะควบคุมกิเลสหรือกรรม เพราะมันอยู่เสียคนละชาติกับเราเรื่องไป. ชาตินี้เป็นวิบาก, ตัวเรานี้เป็นวิบาก, เรา นั่งอยู่ที่นี้เป็นวิบาก, แล้วต้นเหตุของวิบากนี้ คือกรรมและกิเลสที่อยู่ชาติโน้น ชาติที่

แล้วมา; แล้วกิเลสและกรรมที่ชาตินี้มันจะไปมีผลเป็นวิบากชาติหน้าไหน **เราก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไร.** นี่เรียกว่าเราไม่มีอิสรียภาพ ในการที่จะได้รับผลแห่งการกระทำของเราทันตาเห็นในชาตินี้; ไม่อาจจะทำอะไรแล้ว ได้รับผลเป็นที่พอใจในชาตินี้ ได้ถ้าอธิบายอย่างนี้.

ทำกรรมในชาตินี้ต้องรอรับผลในชาติหน้า แล้วมันจะนำขึ้นใจที่ตรงไหน ? นั้นแหละมันเป็นข้อที่ผิดหลักความเป็น *สวากุขาตธรรม* : *สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม* -ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวไว้ดีแล้ว เป็น *สนฺตฺวิญญูโก อากลิโก เอหิปสฺสโก*; นี่มันผิดไปหมดเลย ไม่เป็นสนฺตฺวิญญูโก, ไม่เป็นอากลิโก, ไม่เป็นปัจจัตตัง เวทิตัพโพ พระอธิบายคำว่าชาติผิด เกิดไปคร่อม ๓ ชาติขึ้นมา ในปฏิจจสมุปบาทสายหนึ่ง. นี่อย่าลืมหาภาษาที่ใช้ให้แต่ละทำยุ่ง !

เรื่องส่วนตัวพระพุทโธฆาจารย์

ที่นี้จะวิจารณ์เรื่องส่วนตัวพระพุทโธฆาจารย์กันบ้าง.

ไม่ใช่จ้วงจาบ ไม่ใช่ินินทา ไม่ใช่ใส่ร้าย; แต่เอามาเป็นเหตุผล สำหรับประกอบการอธิบายปฏิจจสมุปบาทของท่าน ซึ่งมันมีแง่ให้เราตั้งข้อสังเกต. เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตว่า พระพุทโธฆาจารย์นั้น ท่านเป็นพราหมณ์โดยกำเนิด, ท่านเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของพราหมณ์, ท่านจบไตรเพทอย่างพราหมณ์คนหนึ่ง, มีวิญญูญาณอย่างพราหมณ์ แล้วจึงมาบวชในพุทธศาสนาแล้วได้รับสมมุติกันในหมู่คนบางพวกว่าเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ร่วมพันปี. นักโบราณคดีถือว่าท่านเกิดทางอินเดียใต้, มีเชื้อชาวมคธ, บางพวกตั้งท่านมาเห็นมอญก็มี, ไม่เหมือนในอรรถกถาที่ถือว่าท่านเป็นชาวมัธยมประเทศ. ท่านเป็นพราหมณ์โดยเลือดเนื้อ แล้วมาเป็นพระอรหันต์ในพุทธศาสนาแล้วถ้าเกิดไป **อธิบายปฏิจจสมุปบาทของพุทโธให้กลายเป็นพราหมณ์อย่างนี้** มันยิ่งสมเหตุสมผล คือท่าน **ผลออกไปก็ได้.** ถ้าท่านผลที่ท่านไม่ใช่พระอรหันต์เป็นแน่นอน. ข้อนี้จะว่าอย่างไรก็ต้องพูดอย่างที่เรียกว่า ขอฟากไว้ให้ท่านผู้มีสติปัญญาพิจารณาตุเกิด.

ที่นี้ของที่ประหลาด ๆ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์นั้น ยังมีบางเรื่องดังที่ผมพูดเมื่อตะกี้. เรื่องปัจจัยสมุปบาทคร่อม ๓ ขาตินี้ก็เรื่องหนึ่งแล้ว เราพูดกันเข้าใจแล้ว. ที่นี้ก็เรื่องที่ท่านอธิบายอะไร ๆ ในพุทธศาสนา กลับกลายเป็นพราหมณ์อย่างนี้ มันมีอยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นเรื่องโลก หรือเรื่องโลกวิทู.

เมื่อท่านอธิบายบทโลกวิทู ซึ่งเป็นพระพุทธานุสสขะ ท่านอธิบายโลกแบบโลกอย่างพราหมณ์ไปหมด ตามที่เขาพูดกันอยู่ก่อน. ท่านไม่อธิบายโลกอย่างที่พระพุทธเจ้าอธิบาย : **โลกอย่างพระพุทธเจ้าอธิบายนั้น**, ท่านอธิบายว่า **โลก กิดี** เหตุให้เกิดโลก **กิดี** ความดับสนิทแห่งโลก **กิดี** ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก **กิดี** ตถาคตได้บัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง ที่ยังเป็น ๆ ที่มีสัญญาและใจ.

ข้อนี้หมายความว่า ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งเท่านั้น มีทั้งโลก มีทั้งเหตุให้เกิดโลก มีทั้งความดับสนิทแห่งโลก และทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก คือพรหมจรรย์ทั้งหมดอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง และเป็นร่างกายที่ยังเป็น ๆ อยู่; ตายแล้วไม่มี. ในร่างกายที่มีชีวิตมีความรู้สึกปกตินี้ ในนั้นมันมีครบ. พระพุทธเจ้าท่านเป็น “โลกวิทู” เพราะท่านรู้โลกอันนี้; เพราะว่าโลกอันนี้คืออริยสัจจ์ทั้งสี่ : โลก, เหตุให้เกิดโลก, ความดับสนิทของโลก, ทางให้ถึงความดับสนิทของโลก, มันคือเรื่องอริยสัจจ์.

ถึงที่จะอธิบายโลกวิทูให้พระพุทธเจ้า หรือถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธโฆษาจารย์ ท่านไม่อธิบายโลกอย่างนี้. ที่ท่านอธิบายนั้น ผมว่ามันไม่เป็นพุทธ, คือท่านไปอธิบายโลกอย่างที่เป็นโอกาสโลก เหมือนที่เราได้ยินได้ฟังเรื่องปรัมปรา ในไตรภูมิพระร่วงอะไรทำนองนั้น. มันมาจากความเชื่อปรัมปราของพวกพราหมณ์ว่าโลกกลมเท่าไร กว้างเท่าไร ยาวเท่าไร จักรวาลโตเท่าไร แผ่นดินหนาเท่าไร น้ำหนาเท่าไร ลมหนาเท่าไร เขาพระสุเมรุสูงเท่าไร เขาบริวารสูงเท่าไร หิมวันต์ใหญ่เท่าไร ต้นหว่าใหญ่เท่าไร ไม้ประจำโลก ๗ ต้นเป็นอย่างไร ดวงอาทิตย์ขนาดเท่าไร ดวงจันทร์ขนาดเท่าไร ทวีปอีก ๓ ทวีปใหญ่เท่าไร นี่มันไม่ใช่เรื่องของพุทธเลย.

อธิบายโอกาสโลกอย่างนี้ เพื่ออธิบายคำว่าโลกวิทู ว่าพระพุทธานุเจ้ารู้เรื่องนี้ อย่างนี้, นี้ผมไม่เชื่อเลย. นี่ขอให้คิดดู อธิบายโอกาสโลก อย่างนี้มันเป็นเรื่องของพราหมณ์, เรื่องฮินดูเก่าก่อนพุทธกาล.

ทีนี้พออธิบายขึ้นมาถึง **สัตว์โลก** ท่านก็ไปอธิบายเรื่องราว คือสัตว์ทั้งหลาย มีอินทรีย์ต่างกัน มีอู่ในนัยน์ตาน้อยบ้างมากบ้าง, อินทรีย์กล้าอ่อนบ้าง, รุ้ง่ายบ้าง รุ้ยากบ้าง เป็นภัพพะบ้าง เป็นภัพพะบ้าง; ไม่มีโลกอริยสัจ ๔ เลย.

พออธิบายถึง **สังขารโลก** ท่านอธิบายแต่เพียงว่า พระพุทธานุเจ้าทรงทราบ เรื่องนามรูป, เรื่องเวทนา, เรื่องอาหาร, เรื่องอุปาทาน, เรื่องอายตนะ, เรื่อง วิญญาณฐิติ, เรื่องโลกธรรม ๘, เรื่องสัตตาวาส ๙, เรื่องอายตนะ ๑๐, และ อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘, อย่างนี้ มันมีแต่เรื่องอย่างนี้ ไม่มีเรื่องอริยสัจ ซึ่งอธิบาย โลกครบทั้ง ๔ ความหมาย.

เพราะเหตุดังกล่าวมาจึงว่าพระพุทธานุชาจารย์ อธิบายคำว่า “โลกวิทู” นี้เป็นพราหมณ์ได้ ๆ เสียเป็นส่วนใหญ่, แล้วที่อธิบายเป็นพุทธานุบ้างก็กระเด็นกระสาย ไม่ตรงตัวโลก ทั้ง ๔ ความหมาย : คือ โลกอย่างหนึ่ง, เหตุให้เกิดโลกอย่างหนึ่ง, ความดับสนิทของโลกอย่างหนึ่ง, ทางให้ถึงความดับสนิทของโลกอย่างหนึ่ง, ซึ่งมี อยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง พร้อมทั้งสัญญาและใจ ซึ่งพระพุทธานุเจ้าท่าน ตรัสเองตรัสแล้วตรัสอีก. เมื่อท่านอธิบายอย่างนี้ ผมว่า “โลกวิทู” ตามแบบของ พระพุทธานุชาจารย์อย่างนี้ไม่เป็นพุทธ สมกับตามที่ว่าเป็นหัวใจของเรื่อง.

ที่แท้นั้นเรื่องปัจจุสมุปบาทนี่แหละ เป็นเรื่องอธิบายโลก, อธิบายเหตุ ให้เกิดโลก, อธิบายความดับสนิทของโลก, ทางให้ถึงความดับสนิทของโลกไว้, ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง, ข้อนี้หมายความว่า เรื่องปัจจุสมุปบาทฝ่าย สมุทยวารก็ดี ฝ่ายนิโรธวารก็ดี มันมีอยู่ในคนที่ยังเป็น ๆ ที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้. คนยังเป็น ๆ ยังไม่ตาย ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ มีปัจจุสมุปบาททั้งฝ่ายสมุทยวาร ทั้งฝ่ายนิโรธวารอยู่ในนั้น แล้วไม่มีทางที่จะเป็นอดีตตา ตัวตน สัตว์บุคคลอะไรได้.

ที่นี้ยังมีเรื่องบางเรื่องที่ว่าทำความยุ่งยาก เช่น จตุปาริสุทธศีล, หรือศีล ๔ อย่างนี้ ก็ไม่เคยพบในที่อื่น นอกจากในคัมภีร์ของพระพุทธโฆษาจารย์ : ท่านไปดึงเอาอินทริยสังวรมาเป็นศีลข้อหนึ่ง, แล้วทำให้นักเรียนเรียนลำบาก; แล้วไปดึงเอาอาชีวนปาริสุทธิมาเป็นศีลข้อหนึ่ง ซึ่งทำความลำบาก, แล้วไปดึงเอาปัจเจกชนปัจเจกทั้งสี่ คือจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช มาเป็นศีลข้อหนึ่ง; มันทำให้เป็นศีลที่มีความหมายกำวากายกันยุ่งไปหมด ลำบากแก่การศึกษาที่มีหลักมีเกณฑ์. การบัญญัติศีลอย่างนี้ไม่มีในพระบาลี มีแต่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์ อย่างนี้เป็นต้น.

เรื่องอื่น ๆ เช่น **เรื่องนิพพาน ๒** อธิบายอย่างพระอรหันต์ตายแล้ว จึงจะเป็นอนุปาติเสสนิพพาน; พระอรหันต์ที่ยังเป็นอยู่ เป็นสอุปาทิเสสนิพพาน; นี้นัยนัยมากในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แล้วก็ไม่ตรงตามพระบาลีในพระไตรปิฎก เช่น **ในอติวิสูตรตกเป็นต้น.** มีเรื่องหลายเรื่องที่ว่าเราไม่อาจจะเห็นด้วยกับพระพุทธโฆษาจารย์นี้ : ผมไม่เห็นด้วยเต็มทั้ง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะมีส่วนที่ยังไม่เข้าใจ หรือว่าปรับกันไม่ได้แบบนี้. นี่ผมพูดมากไปก็ถูกด่าโดยผู้ที่เขาถือว่า พระพุทธโฆษาจารย์เป็นพระอรหันต์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์. แต่เราแอบมาพูดกันแต่พวกเรา ก็เอาไปวิจารณ์ดู ไม่ต้องเชื่อผมก็ได้.

ต่อไปนี้จะพูดถึง **เหตุผลที่ว่าเรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ ไม่ใช่เรื่องที่คร่อม ๓ ชาติแน่,** แล้วมันมีเหตุผลอย่างไร? มันมีเหตุผลมากเหลือเกิน.

ข้อ ๑. **เหตุผลอันแรก ก็เกี่ยวกับภาษาคนภาษาธรรมนั่นเอง :** ปัจจัยสมุปบาทไม่ใช่ภาษาคนแน่ ตะกี้ก็พูดที่หนึ่งแล้ว ถ้าเรื่องปัจจัยสมุปบาทเป็นภาษาคน เรื่องก็จะเป็นไปว่า พอพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว จะต้องสิ้นพระชนม์คาคันโทนั้นเอง : พออวิชชาดับ, สังขารดับ, วิญญาณดับ, นามรูปดับ; ก็ตายกันที่ตรงนั้นเอง. นี่แหละคือข้อที่แสดงว่า เรื่องปัจจัยสมุปบาทไม่ใช่คำพูดในภาษาคน. อวิชชาดับ สังขารดับ วิญญาณดับ นามรูปดับ พระพุทธเจ้าก็ยังไม่ได้สิ้นพระชนม์ที่ตรงนั้น;

ยังอยู่ต่อไปอีก ๔๕ ปี สอนพวกเรา คำที่ใช้ในภาษาปัจจุสมุปบาทนั้น ไม่ใช่ภาษาคนอย่างนี้เอง.

ถึงแม้ปัจจุสมุปบาทในฝ่ายเกิดก็เหมือนกัน : อวิชชาเกิด สังขารเกิด วิญญาณเกิด นามรูปเกิดอย่างนี้ มันไม่ใช่เกิดอย่างภาษาคน เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสยืนยันว่า เมื่อเวทนาเกิดเป็นนันทิ แล้วเกิดตัณหา อุปาทาน ภพชาติ; คนก็ไม่ได้ตายทางร่างกาย คนไม่ได้เกิดทางร่างกาย, คน ๆ นั้นก็ยังเป็นอย่างนั้น แต่ว่าในใจของเขานั้นมีเกิด มีดับ; มีตัวภูเกิด มีตัวภูดับ; ฉะนั้นคำว่านามรูปในกรณีนี้มันหมายถึง **นามรูปในภาษาธรรม**. นามรูปภาษาคน คือกายกับใจที่เรามีกันอยู่ตลอดเวลา เรียกว่าเกิดแล้วตั้งอยู่ตลอดเวลา. นี่เป็นภาษาปุถุชนอย่างยิ่ง ว่าเกิดแล้วตั้งอยู่ตลอดเวลา. ภาษาปรมาตมเพื่อ อภิธรรมเพื่อ ก็ว่าเกิดถึยบอยู่ทุกขณะจิต. แต่ภาษาพระพุทธเจ้าที่เป็นภาษาธรรมแท้เกี่ยวกับเรื่องนี้กล่าวว่า **เกิดอยู่ทุกที่ที่กระทบอารมณ์ทางอายตนะ แล้วก็มิอวิชชาเป็นเจ้าเรือน** จนกว่าจะดับไปด้วยกันครั้งหนึ่ง ๆ. ที่นี้ถ้าถือเอาโดยภาษาคนตลอดสายของปัจจุสมุปบาทแล้ว ในสายหนึ่งนี้จะเกิด ๒ หน; เลยกลายเป็นเรื่องที่เข้าใจไม่ได้; นั่นแหละทำให้ต้องอธิบายเป็น ๓ ภพ ๓ ชาติต่อไปจนเป็นสัสสตทิฏฐิ. นี่แหละภาษาคนกับภาษาธรรมต่างกันอย่างนี้.

ในตอนนี้ ผมจะพูดเรื่องที่เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุด ที่มันแตกต่างกันเหลือประมาณ ระหว่างภาษาคนกับภาษาธรรม คือจะยกตัวอย่างด้วยคำว่า สัมภเวสี. เมื่อเรารวดยน้ำเราว่า : ภูตา วา สัมภเวสี วา สพุเพ สตุตา ภวนตุ สุขิตตุตา ดังนี้ เป็นต้น. นี่หมายความว่า มีสัตว์อยู่ ๒ ประเภท : **สัตว์ ภูตา คือสัตว์ที่เกิดแล้วหนึ่ง; สัมภเวสี คือสัตว์กำลังแสวงหาที่เกิดเพื่อจะเกิดหนึ่ง.** โดยทั่วไปในเมืองไทยหรือในประเทศไหนก็ตามเขาอธิบายอย่างนี้ ว่าที่เกิดแล้วเป็น ๆ เช่นพวกเราที่นั่งอยู่ได้ นี้เรียกว่า ภูตา, คือเกิดแล้ว. ส่วนสัมภเวสีนั้นมันเป็นเพียงวิญญาณ ไม่มีร่างกายเที่ยวล่องลอยอยู่ในอากาศธาตุ เทียวหาที่เกิด; เป็นวิญญาณเทียวหาที่เกิด; นั่นเขาเรียกว่า สัมภเวสี.

คำอธิบายนี้เป็นภาษาคนธรรมดา, แล้วยังเป็นฝ่ายอื่นด้วย คือไม่ใช่ฝ่ายพุทธ; เพราะฝ่ายพุทธไม่ได้ยืนยันว่ามีวิญญาณตัวตนอย่างนั้น เทียบลอยบ่อบเป็นตัวเป็นตนที่เหวหาที่เกิดขึ้น มีแต่ในพวกสัสสตทิฐิ; ในศาสนาพุทธไม่มี. สิ่งที่เราเรียกว่า “วิญญาณ” ต้องเป็นปัจจัยสมุปบันธรรมเสมอ : เกิด - ดับตามเหตุปัจจัยเฉพาะหน้าเสมอ. วิญญาณล่องลอยอย่างนั้นไม่มี; เพราะฉะนั้นสัมภเวสีอย่างภาษาคนของพวกนั้น ไม่ใช่สัมภเวสีในพุทธศาสนา. นี่ตามความเห็นของผม ! สัมภเวสีในความหมายของพุทธศาสนานี้ มีความหมายในทางภาษาธรรม แตกต่างออกมาจากนั้นไม่เหมือนกันเลย : สัมภเวสี คือจิตของคนปุถุชนธรรมดา ในเวลาที่ยังไม่มีตัณหา อุปาทาน ยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวเป็นตน.

นี่ถ้าฟังไม่ดีไม่รู้เรื่องนะ : คือในวันหนึ่ง ๆ ตามปกติของคนเรา บางเวลาเรามีตัณหา อุปาทาน ยึดมั่นเป็นตัวกูเป็นของกูขึ้นมา; แต่เวลาส่วนมากมันเฉย ๆ นะ; เช่นคุณนั่งอยู่นี้มันไม่มีตัวมีตนหรอก, เพราะไม่ได้มีตัณหาอุปาทานอะไร : นั่งอยู่ตามปกติ ใจคอยตามปกติ จิตว่างตามปกติ นั่งฟังผมพูด; แต่บางเวลาคุณมีตัณหา อุปาทาน ที่เดือดจัดจนเกิดทุกข์. มันมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างนี้ : **ในเวลาใดเกิดตัณหา อุปาทาน เป็นตัวกูเรา ๆ ร้อน ๆ อยู่ นั่นแหละเป็น “ภูตา” คือเกิดแล้ว; ซึ่งเวลา ปกติมันเป็นสัมภเวสี รอจนกว่าเมื่อไรจะมีการเกิด, เตรียมพร้อมที่จะเกิด.** นี่แหละสัตว์ทั้งสองพวกนี้ ควรรวบรัดอุทิศให้มัน : เมื่อเกิดอยู่ก็เฝ้า ส่วนที่ไม่ได้เกิดอยู่ก็เฝ้ารู้อะไร.

ถ้าพูดภาษาอภิธรรมกันหน่อยก็ว่า จิตที่มันมีได้อยู่ในภวังค์ คือว่าตื่นจากภวังค์ มีอาวัชชะบ้าง แต่ไม่ถึงกับเป็นตัวกู - ของกู; เป็นจิตธรรมดาไม่มีกระแสแห่งปัจจัยสมุปบาท, เป็นจิตที่ว่างอยู่เองตามธรรมชาติ ตามธรรมดา ในชีวิตคนธรรมดาสามัญทั่วไปนี้ คือ สัมภเวสี. นี่หมายความว่า **เมื่อคนมีความรู้สึกคิดนึกอยู่ตามธรรมดาไม่เกิดกิเลสตัณหา เป็นตัวกู - ของกู นั่นแหละเป็นสัมภเวสี.** คุณก็สัมภเวสี ใครก็สัมภเวสี คือมันรอว่าเมื่อไรจะเกิดตัวกู - ของกู : เป็นสัมภเวสีที่นำสงสารคือพร้อมที่จะเกิดตัวกู - ของกูเมื่อไรก็ได้.

ที่นี้พอได้อารมณ์สับสนเหมาะผลสดีไป มีอวิชชาครอบงำ เกิดเป็นตัวกู-ของกูขึ้นมา นี่เป็นภูตา ก็นำสงสารอย่างยิ่งขึ้นไปอีก; ควรได้รับความเมตตาปราณี กรวดน้ำอุทิศให้มันทั้งภูตาและสัมภเวสี แต่ว่าเมื่อมันมีตัวกู - ของกูจัดขึ้น มาเป็นภูตา เดี่ยวมันก็หมดฤทธิ์ เช่นมันโกรธหรือมันรักขึ้นมา เดี่ยวไม่ถึงชั่วโง่มันก็หมดฤทธิ์ แล้วภูตาตายไปอีก กลายเป็นสัมภเวสีอีก; แล้วสัมภเวสีรอเวลาอยู่อย่างนั้น เดี่ยวก็มีภูตา ตัวกู-ของกูขึ้นมาอีก ด้วยรักบ้าง ด้วยโกรธบ้าง ด้วยเกลียดบ้าง ด้วยกลัวบ้าง ด้วยอะไร ๆ ที่เป็นปัจจัยสมุปบาทขึ้นมาทีหนึ่ง ก็เป็นภูตาทีหนึ่ง แล้วประเดี๋ยว เหตุปัจจัยของภพนั้น เสื่อมสลายดับตามลงไป มันก็ไปเป็นสัมภเวสีอีก.

ที่ผมยืนยันว่าสัมภเวสีอย่างนี้ มันเป็นเรื่องที่ใช้ประโยชน์ได้ ปฏิบัติได้ ควบคุมได้ อะไร ๆ ได้ แล้วก็มีประโยชน์; มันต่างกับกับสัมภเวสีที่เขาพูดว่า พอคนตายเอาร่างใส่โรงแล้ว วิญญาณเที่ยวล่องลอยที่เกิต้นั้น เป็นสัมภเวสี. ผมไม่ถือว่าอย่างนั้นเป็นสัมภเวสี; แล้วก็ไม่เกี่ยวข้องด้วย เพราะมันไม่มีประโยชน์อะไร แล้วก็มองเห็นไม่ได้ เข้าใจไม่ได้ ต้องเชื่อตามใจคนอื่น; แล้วยังแถมเป็นสัมภเวสี - สัสสตทิฏฐิอีกด้วย.

ที่นี้บาลีที่จะช่วยรับสมอ้าง ในความคิดเห็นอีกแหวกแนว ของผมอย่างนี้ มันมี คือพระบาลีเรื่องอาหาร ๔ ในสูตรที่ ๓-๔ มหาวัคค์, อภิสมยสังยุตต์ (๑๖/๑๑๘/๒๔๐). พระพุทธเจ้าตรัสอาหาร ๔ คือกวฬิงกาหาร ผัสสาหาร มโนสังญเจตนาหาร วิญญาณหาร คุณเรียนนักรธรรมโทกันมาแล้ว คุณจำได้แม่นยำอยู่แล้วว่าอาหาร ๔ นั้นคืออะไร แล้วอาหาร ๔ นี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภูตานํ สุตตานํ จิตฺตํ เพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งสัตว์ที่เกิดขึ้นแล้ว คือภูตสัตว์; สมภเวสินํ สุตตานํ อนุคฺคหาฯ เพื่อความอนุเคราะห์แก่สัตว์ที่ยังเป็นสัมภเวสี.

อาหารทั้งสี่นี้ ทรงอธิบายพร้อมทั้งอุปมา อันแสดงให้เห็นว่า เป็นเรื่องในชีวิตประจำวันของคนเป็น ๆ ในวันหนึ่ง ๆ ทั้ง ๔ อาหาร; ดังนั้นสัตว์ทั้งสองชนิดนั้นก็คือคนเราในวันหนึ่ง ๆ. อาหาร ๔ นี้ ทำหน้าที่อนุเคราะห์เท่านั้นเอง แก่พวก

สัมภเวสี; แต่ว่าทำหน้าที่ที่จำเป็นอย่างยิ่ง คือเป็นที่ตั้งที่รองรับภูตสัตว์ที่เกิดขึ้นแล้ว; มันไม่เหมือนกันอย่างนี้.

ตัวอย่างนี้ชักมาเพื่อให้เข้าใจว่า แม้แต่คำว่า สัมภเวสี กับคำว่า ภูต ก็ยังมีความหมายเป็น ๒ แบบ : แบบภาษาคนแบบหนึ่ง ; แบบภาษาธรรมแบบหนึ่ง ; และแบบซึ่งจะใช้เป็นประโยชน์ได้ในการศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรม และอยู่ในอำนาจที่เราควบคุมได้ เกี่ยวข้องได้ อะไรได้นี้ มันต้องอธิบายในแบบภาษาธรรม. ดูมันออกจะประหลาด ซึ่งทุกคน ตามปกติยังไม่มีกิเลสเกิดขึ้น เป็นสัมภเวสี พอกิเลสเกิดมีต้นเหตุ อุปาทานก็กลายเป็นภูตสัตว์ไป; ฉะนั้นคนที่ยังไม่สิ้นภพสิ้นชาติ คนเดียวกันนั้นแหละ เดียวเป็นสัมภเวสี เดียวเป็นภูตสัตว์ เดียวเป็นสัมภเวสี เดียวเป็นภูตสัตว์.

ที่นี้เราต้องการจะระงับเสียทั้งภูตสัตว์และสัมภเวสี ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักของปัจจัยสมุปบาท : อย่าให้มีตัวตน อย่าให้มีตัวภูตเกิดขึ้นเต็มรูป หรือว่าเกิดชนิดที่รบกวนอย่างสัมภเวสีนั้นด้วย; หมายความว่า อย่าเป็นทั้งสัมภเวสี อย่าเป็นทั้งภูตสัตว์ ก็เพื่อจะกำจัดอาหารทั้ง ๔ ให้หมดไป อย่าให้มีความหมาย อย่าให้อาหารทั้ง ๔ ประจุแต่งได้; นี่คือความรู้เรื่องปัจจัยสมุปบาทให้ประโยชน์อย่างนี้. นี่ภาษาคคนกับภาษาธรรมที่เกี่ยวกับคำว่าสัมภเวสี.

ที่นี้ไหน ๆ ก็พูดแล้วไม่กลัวเสียเวลาแล้ว พูดกันไปเรื่อยดีกว่า : จะยกตัวอย่างภาษาธรรมอีกสักคำหนึ่ง คือ คำว่าทุกข์.

ความทุกข์นี้มันมีอยู่หลายระดับ : ในภาษาธรรมขั้นสูงสุด ก็คือคำว่าทุกข์ ในปัจจัยสมุปบาทนั้นแหละ. ในบาลีปัจจัยสมุปบาทมีคำว่าทุกข์, มีการเกิดขึ้นแห่งทุกข์, การดับลงแห่งทุกข์, ซึ่งเป็นปัจจัยสมุปบาทฝ่ายสมุทยวารและฝ่ายนิโรธวาร. คำว่าทุกข์ในกรณีนี้ไม่เหมือนใครอื่น : มีความหมายใช้เฉพาะแต่ในเรื่องปัจจัยสมุปบาท เพราะมันผิดจากที่อื่นเขา. ปัจจัยสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร คือฝ่ายเกิดขึ้นนั้น ก็คืออวิชชาให้เกิดสังขาร สังขารให้เกิดวิญญาณ ไปจนถึงเกิดทุกข์นั้น นี้เรียกว่า ปัจจัยสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร.

ปฏิจสุมุปาบททั้งสายส่วนนี้บัญญัติไว้เป็นมิจฉาปฏิบัติ ไปดูในบาลีสสูตรที่ ๓ พุทธวรรค นิทาน. ส. ๑๖/๕/๒๐. มิจฉาปฏิบัติคืออะไร? มิจฉาปฏิบัติคือ ปฏิจสุมุปาบทฝ่ายสมุทวารเกิดขึ้นเป็นทุกข์. แล้วสัมมาปฏิบัติ ความถูกต้องคืออะไร? ก็คือปฏิจสุมุปาบทฝ่ายนิโรธวารดับลง ๆ จนหมดทุกข์; เรียกว่าสัมมาปฏิบัติ คือฝ่ายความถูกต้อง. ฝ่ายที่เกิดขึ้น ๆ นั้นเป็นมิจฉัตตะ คือฝ่ายผิด.

คำว่า “ทุกข์” ในฝ่ายสมุทวารก็มีการเกิดขึ้นแห่งทุกข์; ฝ่ายนิโรธวารก็มีการดับลงแห่งทุกข์. คำว่าทุกข์ในกรณีนี้ไม่เหมือนใคร เพราะมันหมายความว่าเฉพาะการเป็นทุกข์ ที่มีอุปาทานยึดถือแล้วเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น **บุญก็เป็นทุกข์ บาปก็เป็นทุกข์ อเนญชาก็เป็นทุกข์;** อย่างที่จำแนกไว้ว่าบุญญาภิสังขาร, อุปัญญาภิสังขาร, อเนญชาภิสังขาร.

คำว่า “สังขาร” ของปฏิจสุมุปาบทนั้น มันเป็นที่ตั้งของทุกข์ทั้งนั้นเลย เพราะสังขารคำนี้เป็นคำที่หมายถึงปัจจัยที่จะส่งไปถึงความทุกข์. **บุญญาภิสังขาร** จึงเป็นไปเพื่อทุกข์; แต่ชาวบ้านไม่เข้าใจอย่างนั้น; เขาเข้าใจว่าบุญแล้วก็ต้องเป็นเรื่องสุข. นี่เป็นพวกบุญญาภิสังขารที่ปรุงแต่งบุญ ทำให้ได้บุญขึ้นมา. ส่วน**อุปัญญาภิสังขาร** ปรุงแต่งบาปได้บาปขึ้นมา, **อเนญชาภิสังขาร** ปรุงแต่งภาวะไม่หวั่นไหว ได้ความไม่หวั่นไหวขึ้นมา, ทั้ง ๓ อย่างนี้ยังเป็นทุกข์ เพราะว่ามันเป็นที่ตั้งของอุปาทาน: อุปาทาน ยึดครองบุญ ยึดครองบาป ยึดครองอเนญชา ทั้ง ๓ อย่างจึงเป็นทุกข์หมด เพราะฉะนั้นคำว่าทุกข์ ในปฏิจสุมุปาบทมีความหมายเป็นพิเศษกว่าความทุกข์ในที่อื่น.

บาปนั้นเป็นมิจฉัตตะ เป็นทุกข์ก็ง่ายแล้ว; แต่ว่า **บุญหรืออเนญชาก็ยังเป็นทุกข์** และเป็นมิจฉัตตะอยู่นั่นแหละ ; แม้ว่าจะเป็นบุญหรืออเนญชา ก็ยังเป็นมิจฉัตตะ เพราะว่ามันกำลังเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน. สำหรับอเนญชานั้นที่จริงมันก็เฉียงไปในทางเป็นบุญ แต่เขาไม่เรียกว่าบุญ เรียกเป็นความไม่หวั่นไหว ไม่กระดุกกระดิกไปตามบาปและบุญ แต่ยังมีตัว.

พวกอเนกชนานี้ก็คือ ที่ชอบเรียกกันว่า “พรหม” ทั้งหลาย. พวกนี้ก็ยังมี
ตัวกู ไม่ติดบาปติดบุญอะไร แต่มีตัวกู; ถึงแม้จะไม่หวั่นไหว มีจิตไม่หวั่นไหว
ในฌานในสมาบัติอยู่แล้ว ก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน เพราะมีตัวกู : มีอเนกชนาของกู
มันก็เป็นทุกข์. ฉะนั้นจึงขอให้ถือว่า คำว่าบุญ หรือคำว่าทุกข์ นี่สับสนกันหมดเลย.

ชาวบ้านพูดว่าบุญ แล้วก็ต้องเป็นสุขและดี แต่ ภาษาปัจจัยสมุปบาทแล้ว
เป็นทุกข์ เหมือนกันหมด : บุญก็เป็นทุกข์ ดีก็เป็นทุกข์ กุศลก็เป็นทุกข์ เพราะ
ว่าถูกปรุงขึ้นมา แล้วก็ปรุงต่อไป เพราะฉะนั้นจึงจัดเป็นปัจจัยสมุปบันธรรมที่จะต้อง
เป็นทุกข์. ถ้าเรามองเห็น เข้าใจจนยอมรับว่า ภาษาคนกับภาษาธรรมต่างกันตรง
กันข้ามกันอย่างนี้; แล้วเลือกเอาภาษาธรรมใช้กับปัจจัยสมุปบาทแล้ว ก็จะเข้าใจ
ปัจจัยสมุปบาทได้ง่ายเข้า.

ข้อ ๒. ที่นี้ก็มาถึงตอนที่มันยาก เข้าใจยากอยู่นิดหน่อย ว่า เรื่องปัจจัย-
สมุปบาทนี้ มันจำกัดความไว้อย่างเฉพาะแต่ในขอบเขต ของการยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น :
มิได้หมายความว่า ถ้ามีชีวิตจิตใจมีความรู้สึกคิดนึกได้แล้ว จะเป็นปัจจัยสมุปบาท
ไปหมด เพราะฉะนั้นกฎเกณฑ์ของปัจจัยสมุปบาท ไม่ใช่แก่เด็กในครรภ์.

เพื่อจำง่ายก็พูดอย่างนี้ดีกว่า ว่า หลักเกณฑ์เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ เราไม่
ใช้แก่เด็กในครรภ์ เพราะเด็กในครรภ์ยังไม่มีความรู้สึกชัดเจนถึงกับจะมีวิชา ตัณหา
อุปาทานได้. มีพระบาลีที่กล่าวเกี่ยวแก่การเกิดของเด็ก จนกว่าจะเกิดปัจจัยสมุปบาท
คือบาลีมหาตณหาสังขยสูตร มูลปณณาสกัมมัชฌิมนิกาย (๑๒/๔๘๗/๔๕๒);
ให้คำอธิบายความข้อนี้ไว้ชัดเจนที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสว่า : ชีวิตคนมันตั้งต้นขึ้นมา
อย่างไร.

ตรัสว่าเมื่อบิดามารดาอยู่ร่วมกัน แล้วมารดาก็มีระดูแล้ว แล้วมีคันธัพพะก็
เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะสัตรีจึงจะเกิด. ถ้าบิดามารดาไม่อยู่ร่วมกัน มันก็ไม่มีโอกาสจะเกิด ;
บิดามารดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดาไม่มีระดูแล้ว มันก็ไม่มีทางจะเกิด; หรือว่าอยู่

ร่วมกันมีระดูแล้ว แต่ถ้าคันธัพพะไม่เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะ มันก็ไม่เกิดเหมือนกัน; มันต้องประกอบด้วยองค์ ๓ : บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดูแล้ว แล้วก็คันธัพพะซึ่งไม่รู้จะแปลว่าอะไร เป็นภาษาไทย ก็เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะ. ถ้าพูดอย่างวิชาสมัยนี้ถือว่า คันธัพพะนี้ก็หมายถึงเชื้อของฝ่ายบิดา แล้วมันก็ไปตั้งอยู่เฉพาะในไข่ของมารดา; ต้องมีอย่างนั้นมันจึงเกิดเป็นสัตว์ขึ้นมาได้. ถ้าบิดามารดาอยู่ร่วมกันและมารดาก็มีระดูแล้ว แต่ว่าคันธัพพะ ไม่เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะ มันก็เกิดไม่ได้ คือว่าเชื้อบิดาไม่ได้ผสมในไข่ฝ่ายมารดา มันก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงว่าต้องครบทั้ง ๓ อย่าง แล้วมันก็ตั้งครรภ์ขึ้นมาได้.

ที่นี่ พอกรรมแก่ ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง แล้วมารดาก็คลอดบุตร; มารดาคลอดบุตรออกมาแล้ว โตเป็นเด็กทารกแล้ว เล่นของเล่น เล่นทราย เล่นดินอย่างเด็กเล่น, นี่ก็ยังเฉยอยู่ ; จนกระทั่งเด็กที่เป็นขนาดกุมารแล้วนี้ ได้รับการบำเรอทางรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แล้วเกิดความยินดียินร้าย; **นี่แหละปฏิจสุมุบาทจึงจะตั้งต้น.**

ปฏิจสุมุบาทไม่อาจจะตั้งต้นแก่เด็กในครรภ์ไม่อาจที่จะตั้งต้นแก่เด็กที่ยังเล็กเกินไป ปฏิจสุมุบาทจะตั้งต้นได้เฉพาะเด็กที่เริ่มมีความรู้สึกนึกคิดในทางยึดมั่นถือมั่น ฉะนั้นจึงมีบาลีเขียนไว้ชัด เป็นพระพุทธานุศาสน์ไว้ข้างต้นว่า : โส (กุมารโ) จกฺขุณา รุปํ ทิสฺวา ปิยฺมฺเป รุเป สาราชฺชติ, กุมารนั้นครั้งเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ย่อมมีความกำหนดในรูปอันเป็นที่รัก ; อปฺปิยฺมฺเป รุเป พยาปชฺชติ, ย่อมมีความขัดเคืองในรูปอันไม่เป็นที่รัก; อณฺุปฏิจิตกายสฺติ จ วิหฺรติ, เขาอยู่ด้วยกายสติที่ไม่ได้เข้าไปตั้งไว้ คือไม่มีสติ; ปริตฺตเจตฺโส มีจิตเบาคือปราศจากความรู้ ปราศจากวิชาเต็มไปด้วยอกุศล; ตณฺุจ เจโตวิมฺตฺติ ปญฺญาวิมฺตฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ. เขาไม่รู้จักเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติตามที่แท้จริง; ยตฺถสฺส เต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสํ นารุชฺฌนฺติ, ชนิดที่รู้แล้ว บาปอกุศลธรรมทั้งปวงจะดับไปไม่มีเหลือ.

นี่ฟังดูให้ดี ผมจะทบทวนเฉพาะแต่ภาษาไทย เอาใจความอีกครั้งหนึ่งว่า เด็กอยู่ในครรภ์ ครบกำหนดคลอดออกมา; ยังเล็กอยู่ เล่นดิน เล่นทรายไปตามเรื่อง

จนกว่าจะถึงระยะหนึ่ง ซึ่งเด็กนั้นได้รับการเกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ; เมื่อเห็นรูปที่น่ารักก็รักหรือกำหนด, เมื่อเห็นรูปที่ไม่น่ารักก็ชดเคือง; เขาอยู่ด้วยจิตใจที่ปราศจากสติที่ตั้งไว้ดีแล้ว, หมายความว่าไม่มีความรู้เรื่องนี้จะตั้งสติไว้ได้อย่างไร มีแต่อวิชชา มีจิตใจที่เบาหวิวไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ.

ที่แปลกประหลาดอย่างยิ่งตงนี้ ก็มีว่า : **กุมารนั้นไม่รู้เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ตามที่เป็นจริง ชนิดที่จะดับบาปอกุศลทั้งหลายได้;** นี่มันน่าหัว; แต่ว่ามันจริงที่สุด คือเด็กกุมารนี้ไม่เคยรู้เรื่อง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ คือวิธีที่จะทำจิตให้ว่าง, ให้ปล่อยวางจากกิเลสจากอารมณ์; มันไม่รู้อะไรในเรื่องนี้เลย, แปลว่าเด็กนั้นไม่รู้เรื่องวิมุตติเลย; แล้วก็ไม่มีความตั้งใจ.

ที่นี้เด็กนั้นมันถึงพร้อมอยู่ด้วยอนุโรธและวิโรธ คือยินดี ยินร้าย กลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้; ได้เสวยเวทนา อันเป็นสุขบ้าง อันเป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง; เด็กนั้นก็ยินดีเพลิดเพลินกล่าวสรรเสริญ **มัวหมกอยู่ในเวทนานั้น;** เมื่อเป็นเช่นนั้น **มันก็ยอมเกิดขึ้นแก่กุมารนั้น.** มันก็ได้อรรถในเวทนาทั้งหลาย; นั่นคืออุปาทาน. เพราะมีอุปาทานจึงมีภพ, เพราะมีภพจึงมีชาติ, เพราะมีชาติจึงมีชราและมรณะ.

นี่เรื่องของเด็กเล็ก ๆ ตั้งอยู่ในครรภ์ในท้องแม่ คลอดออกมา还不知道เรื่อง ยังไม่เกี่ยวกับปัจจัยสมุปบาท; จนกว่าจะได้เกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ แล้ว รู้จักยินดี ยินร้าย และในใจไม่มีปัญญา ไม่มีวิชา ไม่มีความรู้เรื่องวิมุตติ คือความหลุดพ้นจากความทุกข์ และสติที่ตั้งไว้เป็น, เพราะไม่รู้เรื่อง.

ที่นี้ได้เสวยเวทนาจากเบญจกามคุณนั้น สุขบ้างทุกข์บ้างอทุกขมสุขบ้าง แล้วมันก็ **อภินนุทติ -** เพลิดเพลินอย่างยิ่ง, **อภิวทติ -** ออกปากสรรเสริญชมเชยอยู่ ว่าดีไฉน อร่อยไฉน, นี่คืออภิวทติ; แล้วก็ **อชฺโฆสาย ตัญญาจติ -** มัวเมาหมกมุ่นจมอยู่ในรสของเวทนานั้น. เมื่อเป็นอยู่อย่างนั้น สิ่งที่เราเรียกว่ามัน ก็เกิดขึ้นในจิตของเด็กนั้น : เมื่อเห็นรูปที่น่ารักก็กำหนด, เห็นรูปไม่น่ารักแล้วชดเคือง; อย่างนี้

คือ นันทิเกิดขึ้น; นันทินั้นคืออุปาทาน. นี่แหละคือการตั้งต้นของปฏิจจสมุปบาทที่ตรงนี้. เพราะฉะนั้นในกรณีของปฏิจจสมุปบาทนี้ เด็กต้องโตขนาดที่รู้ความหมายของเบญจกามคุณ; แล้วจิตธรรมดาสัมมัญญของเด็กนั้น ประกอบอยู่ด้วยอริชชา คือไม่มีความรู้เรื่องวิมุตติ.

นี่การที่จะเกิดปฏิจจสมุปบาทขึ้นมาได้ ต้องประกอบด้วยองค์อย่างนี้ว่า : เด็กต้องโตพอที่จะรู้เรื่องเบญจกามคุณ; และก็ไม่มีความรู้เรื่องธรรมะหรือเรื่องวิชา; เมื่อได้เสวยเวทนาใด แล้วก็มีการผลิตเพิลินอย่างยิ่ง ชมเชยอย่างยิ่ง มัวหมกมัวเมาอย่างยิ่ง; ตัวนั้นคือนันทิ. นันทิคืออุปาทาน นี่แหละปฏิจจสมุปบาทตั้งต้นอย่างนี้. เด็กโตมากแล้ว ถึงแม้จะไม่ถึงขนาดที่จะแต่งงาน ก็มีอาการอย่างนี้ได้. **เด็กเริ่มรู้เรื่องอารมณ์ทางเบญจกามคุณแล้ว ปฏิจจสมุปบาทจึงจะเริ่มตั้งต้นลงไปในเด็กนั้นได้.**

นี่เราเคยเข้าใจผิดไขว้ ๆ เขว ๆ กันอยู่มากเกี่ยวกับเรื่องนี้. เดียวนี้ก็พบพระพุทธรูปที่แสดงให้ชัดอย่างนี้. เด็กนี้ก็มีภพ มีชาติ : เด็กตัวน้อย ๆ นี้มีภพ มีชาติขึ้นมาใหม่ มันก็ไม่ใช่ภพชาติที่ออกมาจากท้องแม่ แล้วเด็กตัวน้อย ๆ **นี้จะมีภพชาติเรื่อย ๆ ไป ทุกคราวที่ประสบอารมณ์ทางกามคุณห้า** ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นทุกวัน ๆ ทุกเดือน ทุกปี จนไม่ว่า ก็ภพ ก็ชาติ ไม่ต้องตายเข้าโลงก็มีภพมีชาติใหม่อยู่ทุกวัน. ร่างกายไม่ต้องตายก็มีภพมีชาติอยู่เรื่อยไปอย่างนี้. **นี้เป็นเรื่องของปฏิจจสมุปบาท; เป็นกระแสนของปฏิจจสมุปบาทในกุมารน้อยที่เพิ่งเกิดนั้น.**

สรุปใจความได้สั้น ๆ นิดเดียวว่า **ปฏิจจสมุปบาทเกิดเพราะมีความยินดี ยินร้าย, และไม่มีสติ, เพราะไม่รู้ว่าจะตั้งสติอย่างไร, แล้วก็รู้สิ่งที่จะดับทุกข์คือวิมุตติเลย;** จิตใจต้องมีอาการอย่างนี้จึงจะมีปฏิจจสมุปบาท แล้วมีในชาตินี้เอง **ที่นี้ เดียวนี้** ติดต่อกันไป ๆ จนกว่าจะตายไม่รู้ว่ากีรอบ ก็สาย ก็รอบ พันรอบของปฏิจจสมุปบาท; ฉะนั้นการอธิบายปฏิจจสมุปบาทรอบเดียวคร่อมตั้ง ๓ ชาติ **นี้ผมเห็นว่าผิดแน่.**

ข้อ ๓. ที่นี้มาถึงตอนที่สำคัญที่สุดที่ว่า **ความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยสมุปบาทตลอดทั้งสายนี้ มันเร็วขนาดที่เรากำหนดไม่ได้**; เรียกว่าสายฟ้าแลบดีกว่า ฟาแลบ แล็บอย่างนี้ เราจะเห็นว่าฟาแลบแล็บเดียวเท่านั้น. ในนั้นจะมีอะไรเป็นลำดับ ๆ อยู่ตั้ง ๑๑-๑๒ ลำดับ อย่างที่เราไม่รู้. เช่น พอเราโกรธเป็นทุกข์ขึ้นมา แวบเดียวเท่านั้นเราก็โกรธและเป็นทุกข์เสร็จแล้ว : เราไม่รู้ **ในแวบเดียวแวบนั้น** มีตั้ง ๑๑ ระยะ : ตั้งแต่อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ตั้ง ๑๑ ระยะในแวบเดียวนั้น. เรากระทบอารมณ์ทางตาเป็นต้น แวบเดียว เป็นความรักหรือความโกรธอะไรเสร็จแล้ว เรียกว่าสายฟ้าแลบ. แต่ในสายฟ้าแลบนั้น แบ่งออกเป็น ๑๑ ตอนได้ มันจึงจะเป็นปัจจัยสมุปบาท.

มีพระพุทธานิเทศแสดงเรื่องโลกอย่างที่ว่า เมื่อตะกี้ที่ว่า โลก, เหตุให้เกิดโลก, ความดับของโลก, ทางให้ถึงความดับของโลก, มีอยู่ในกายเป็น ๆ ที่ยาววาหนึ่งนิ้ว. ในโลกสูตร, โยคกเขมิวัคค์, สฬายตนสังยุตต์ พระพุทธเจ้าท่านตรัสการเกิดขึ้นแห่งโลก และความดับลงแห่งโลก โดยนัยแห่งปัจจัยสมุปบาทว่า :

“ภิกษุทั้งหลาย, **ความเกิดขึ้นแห่งโลกเป็นไฉน?** อาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญาณ ; ประชุมพร้อมแห่งธรรมทั้ง ๓ นั่นคือ ผัสสะ ; เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา; เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา; เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน; เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ; เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ; เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขโทมนัสอุปายาส; ภิกษุทั้งหลาย นี่แล**ความเกิดขึ้นแห่งโลก**” .

การเกิดแห่งปัจจัยสมุปบาทอย่างี่พูดกันอยู่ทั่วไปนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่านี่แหละคือการเกิดขึ้นแห่งโลก. การเกิดขึ้นแห่งทุกข์นั้น ก็คือการเกิดขึ้นแห่งโลก; แล้วก็เพิ่มมีเมื่ออายตนะภายใน อายตนะภายนอกกระทบกัน เกิดวิญญาณขึ้น.

ที่นี้มันยากลำบากตรงที่ว่า ตั้งแต่อวิชชาปรุงแต่งสังขาร วิญญาณ นามรูปอายตนะนี้ เราแยกไม่เป็น ว่ามันได้มีการปรุงแต่ง ๆ ตั้ง ๒ - ๓ - ๔ ระยะที่ตรงนั้น

เพราะมันเร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ มารู้สึกเป็นเวทนา เป็นสุขหรือทุกข์ สบายใจ หรือไม่สบายใจ เสียแล้ว; ส่วนความดับแห่งโลกก็เหมือนกันอีก คือว่าดับแห่งอวิชชา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นการดับแห่งทุกข์แล้ว ก็คือความดับแห่งโลก. ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก ทรงแสดงไว้อย่างนี้; แล้วความเกิดแห่งโลกเร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ ความดับแห่งโลก ก็เร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ; ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่ว่า ถ้าไม่สนใจกันเป็นพิเศษ อย่างละเอียดลออแล้วไม่มีทางจะเข้าใจได้ ในเรื่องของ ปฏิจตสมุปบาท ว่าในระยะที่สายฟ้าแลบแว็บนั้น มันมีตั้ง ๑๑ อากาโร.

ข้อ ๔. ที่นี้จะพูด เรื่องภพ เรื่องชาติให้ให้ชัดขึ้นไปอีกว่า ไม่ใช่ต่อเมื่อเข้าโลงแล้วจึงไปเกิดใหม่ มันเกิดอยู่ในวันเดียวตั้งหลายภพหลายชาตินี้.

เดี๋ยวนี้อยากจะพูดว่า แม้กำลังเคี้ยวอาหารอยู่ในปาก ยังไม่ทันจะกลืน: เคี้ยวอาหารคำเดียวนี้ เคี้ยวไปเคี้ยวมาอยู่ในปาก ไม่ทันจะคั้น; ช่วงเวลาเพียงเท่านั้น ก็อาจมีภพ มีชาติ ได้ตั้งหลายหน หลายครั้ง หรือหลายรอบ. เพราะว่าเราเคี้ยวอาหาร อยู่ในปากกว่าจะกลืนเข้าไป, สมมุติว่า ๒ นาที หรือนาทีเดียวเถอะ; นาทีหนึ่งตั้ง ๖๐ วินาที, ใน ๖๐ วินาทีนี้ ความคิดอาจโน้มไปโน้มมาเรื่องความอร่อย, เรื่องความไม่อร่อย, หรือว่าคิดอย่างอื่นเพลินไปเนื่องจากความอร่อยนี้เป็นต้น. ช่วงเวลาเพียงเท่านั้นมันอาจจะเกิด “ตัวกู - ของกู” ได้; เดี่ยวอย่างนั้นเดี่ยวอย่างนี้ กว่าจะได้กลืนลงคอลงไป แล้วเคี้ยวคำใหม่อีกกว่าจะอิม; กว่าจะกินอาหารอิมนี้เกิดภพเกิดชาติ ได้นับไม่ถ้วน. ถ้าคนมันคิดเก่ง รู้สึกเก่ง หรือไวต่อความรู้สึก หรือว่ามันมีอะไรมาแวดล้อมมากเกินไป ช่วงเคี้ยวอาหารกว่าจะอิมใน ๑ มื้อนี้ เกิดภพเกิดชาติได้นับไม่ถ้วน.

ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสูตรที่ ๔ มหาวัคค์, อภิสมยสังยุตต์ สังยุตตนิกายเล่ม ๑๖ หน้า ๑๒๒ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย, ถ้าราคะ นันทิ ตัณหา มีอยู่ในกวมพิงการาหาร ไซ้รู้ วิญญาณก็เป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะ และเจริณงอกงาม ในกวมพิงการาหารนั้น; ในที่ใดวิญญาณตั้งอยู่เฉพาะและเจริณงอกงาม การก้าวลงแห่งนามรูปย่อมมีในที่นั้น” ดังนี้. ฟังถูกไหม, มันอาจจะลึกเกินไปจนฟังไม่ถูก.

ขอกล่าวซ้ำใหม่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าราคะ นันทิ ตัณหา มีอยู่ในกัมมวิภังการอาหารไซริ วิญญาณก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่เฉพาะ และเจริญงอกงาม ในกัมมวิภังการอาหารนั้น”.

เมื่อเราเคี้ยวข้าวอยู่ในปาก แล้วรู้สึกอร่อย ด้วยราคะ นันทิ ตัณหา อยู่ ; เมื่อนั้นวิญญาณจะตั้งอยู่ในขณะแห่งการเคี้ยวคำข้าว นั้น และเจริญงอกงามในคำข้าว นั้น. นี่หมายความว่า มันละเอียดจนถึงกับว่าคำข้าวคำเดียว เคี้ยวกว่าจะแตก กว่าจะกลืนเข้าไป นี่มันมีหลายระยะที่จะให้วิญญาณเกิดขึ้นได้ เป็นวิญญาณหลาย ๆ วิญญาณ : อร่อยทีหนึ่ง อร่อยแวบหนึ่ง อร่อยอย่างหนึ่งอีก เปลี่ยนไปอร่อยอีก อย่างหนึ่ง นี่วิญญาณจะเกิดขึ้นใหม่ทุกที. ถ้าวิญญาณเกิดขึ้นแล้ว ก็หมายความว่า สร้างนามรูปใหม่ทุกทีไปด้วยเหมือนกัน.

ความรู้สึกในใจถูกตั้งขึ้น เดียวอย่างนั้น, เดียวอย่างนี้, เป็นไปตาม อำนาจของวิญญาณ; มีกายกับใจที่จะเปลี่ยนไป และเรียกว่ามันทำหน้าที่ของมัน. ก่อนนี้มันไม่ทำหน้าที่; เดียวนี้มันเกิดทำหน้าที่ไปตามกำลังของวิญญาณ : วิญญาณ เกิดหลายหน นามรูปก็เกิดดับหลายหน ในขณะที่เคี้ยวข้าวอยู่เพียงคำเดียว ; เพราะฉะนั้นพระองค์จึงตรัสว่า ในที่ใด, หมายความว่าในคำข้าวใด, วิญญาณตั้งอยู่ เฉพาะ และเจริญงอกงาม; การก้าวลงแห่งนามรูป ย่อมมีในที่นั้น, คือในคำข้าว นั้น. นี่หมายความว่านามรูปที่ถูกสร้างขึ้นด้วยอวิชชา สังขาร นี่มันจะเกิดขึ้นเป็นแบบ หนึ่ง ๆ เนื่องกับคำข้าวที่กำลังเคี้ยวอยู่นั้น; เพราะว่าเคี้ยวลงไปทีหนึ่ง ๆ ไม่ใช่ว่า มันเหมือนกันทุกที; มันมีความรู้สึกที่เปลี่ยนไป ๆ ฉะนั้นจึงสร้างนามรูปใหม่ได้ หลายแบบ กว่าจะกินข้าวเสร็จคำหนึ่งกลืนลงไปในคอ.

เรื่องซับซ้อนในพระบาลีนั้นยังมีต่อไปว่า “การก้าวลงแห่งนามรูปมีใน ที่ใด, คือในคำข้าวใด, ความเจริญแห่งสังขารย่อมมีในที่นั้น”. นี่มันจะย้อนไป ทำให้อำนาจปรุงแต่งที่เป็นสังขารนั้นเกิดขึ้นอีก เกิดขึ้นอีก ๆ หรือมากขึ้นหรือแรง ขึ้นจนกลายเป็นกรรมทางมโนกรรมอย่างแรงขึ้นมาแล้ว.

เรื่องยังมีต่อไปว่า “ความเจริญแห่งสังขารย่อมมีในที่ใด ; **อายุติ-
ปฺนพฺภวาทินิพฺพตฺติ** คือการเกิดขึ้นเฉพาะในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีในที่นั้น”. เมื่อ
นั่งกินข้าวเคี้ยวข้าวอยู่ มีความปรุงแห่งสังขารในที่นั้น ก็จะมีการเกิดขึ้นแห่งภพใหม่
สืบต่อไปในที่นั้น : ไม่ทันลู่จากการกินข้าว ก็มีภพใหม่เกิดขึ้นเฉพาะต่อไปในที่นั้น.
ที่นี้การเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไป มีในที่ใด; ชาติ ชวา มรณะ ต่อไปก็ย่อมมีในที่นั้น.

ข้อนี้ถ้าอธิบายอย่างภาษาคนที่เขาอธิบายกัน มันกลายเป็นเรื่องชาติหน้า
ชาติต่อไปหมด. แต่ตัวหนังสือบาลีพระพุทฺธทศกษิตไม่ยอมให้เป็นไปเช่นนั้นได้ :
มีพูดถึงเรื่องที่เกิดขึ้นที่ ราคะ ตัณหา ในเมื่อกำลังเคี้ยวข้าวอยู่ในปากเท่านั้น
ไม่ได้พูดอะไรใหญ่โตมากมาย.

นี่เรื่อง **กฺวพิงการาหาร** คืออาหารคำข้าวที่เคี้ยวด้วยปากก็เป็นอย่างนี้.

ที่นี้ **ผัสสาหาร มโนสฺสญฺเจตนาหาร วิญญาณหาร** อีก ๓ อย่าง ก็เป็น
อย่างนี้ คือถือหลักเดียวกัน. นี่จะยิ่งทำให้เห็นได้ว่า หน้าที่ฝ่ายรูปธรรม คือคำข้าว
แท้ ๆ มันยังเป็นได้อย่างนี้; ที่นี้อาหารฝ่ายนามธรรมเช่น ผัสสาหาร มโนสฺสญ-
เจตนาหาร วิญญาณหาร มันยิ่งรวดเร็วกว่านี้ ฉะนั้นอาหารฝ่ายนามธรรมที่กระทำ
ด้วยจิตใจโดยเฉพาะ การสร้างให้เกิดภพใหม่ชาติใหม่ มันรวดเร็วยิ่งกว่านี้. นี่
ข้อเท็จจริงที่จะต้องมองดูให้เห็นเกี่ยวกับพระสูตรนี้.

หลักเกณฑ์อันนี้เรามีว่า ราคะ หรือตัณหา คือความกำหนัด ความพอใจ
ในความอร่อยนั้น มันเกิดอยู่ได้แต่ในขณะที่กำลังลิ้มรสอยู่เท่านั้น พอไม่มีการเคี้ยว
การกินการอะไร มันเกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้นสิ่งทั้งหลายจะเกิดได้ ก็แต่ในขณะที่มันมี
ความรู้สึกอร่อยอยู่เท่านั้น, ราคะ ตัณหา มันมีอยู่เฉพาะเมื่อรู้สึกอร่อยอยู่เท่านั้น ในขณะที่
เคี้ยวอาหารนั้น; ดังนั้นชีวหาวิญญาณที่อาศัยรสกับลิ้นนั้น มันก็เข้าไปตั้งมั่นใน

อาหารนั้น แล้วเจริญงอกงามมากออกไป ยิ่งนานเท่าไรมันก็ยังมีวิญญาณเกิดงอกงามมากออกไปเท่านั้น.

นี่เป็น วิญญาณตามความหมายในปัจจัยสมุปบาท ที่ว่าสังขารให้เกิดวิญญาณ ไม่ใช่ปฏิสนธิวิญญาณ แล้วก็ถูกต่อเอาไปเป็นปฏิสนธิวิญญาณหมด โดยพวกที่ถือรู้แต่ภาษาคน พูดเป็นแต่ภาษาคน มีตัวตน คร่อมภพคร่อมชาติเสียเรื่อย. แต่ถ้าจะพูดกันอีกทีหนึ่ง ก็พูดได้เหมือนกันว่า วิญญาณอะไรก็ตามที่ทำหน้าที่ให้เกิดอุปาทาน ภพ ชาติ ในปัจจัยสมุปบาท ได้ตามนัยที่ผมกล่าวมาแล้วข้างต้น, ก็อาจเรียกวิญญาณนั้นว่า “ปฏิสนธิวิญญาณ” ได้เหมือนกัน, เพราะมันสืบต่อการเกิด “ตัวกู” ให้ติด ๆ กันไป.

ขอให้ท่านทั้งหลายได้รู้ว่าวิญญาณอย่างนี้ ที่เจริญงอกงามมาจากราคะและมันทิ เมื่อกำลังเคี้ยวอาหารนั้นเป็นวิญญาณธรรมดา ไม่ใช่ปฏิสนธิวิญญาณอย่างชาวบ้านพูด. แต่วิญญาณธรรมดาในแบบของปัจจัยสมุปบาทนี้จะสร้างภพสร้างชาติตามนัยแห่งปัจจัยสมุปบาทที่แท้จริง ที่นี้เดี๋ยวนี้มากมายกายกอง. ที่ใช้คำว่า “นามรูปยังลง” หมายความว่าเพิ่มยังลง เมื่อรู้สึกอร่อยในอาหารที่กำลังเคี้ยวอยู่ในปาก :นามรูป เพิ่งทำหน้าที่ของนามรูป เต็มที่ตอนนี้; ไม่ใช่ว่านามรูปทางกายและใจ ที่เกิดเหมือนอย่างที่เขาเรียกว่า ตายไปเข้าโลงแล้วไปเกิด.

สิ่งที่เรียกว่า “ความเจริญแห่งสังขาร” ก็หมายถึงสังขารในปัจจัยสมุปบาท คือสิ่งที่ประจุแต่งกายวาจาใจให้ทำหน้าที่ให้มันรุนแรงมากขึ้น เรียกว่ามี, ว่าแก่กล้ากว้างขวางมากขึ้น. ในพระบาลีเรียกว่า “ความเจริญแห่งสังขาร” ก็คือเป็นไปรวดเร็วในขณะนั้น ในขณะที่เคี้ยวอาหารอร่อยอยู่; เพราะฉะนั้นมันจึงสามารถที่จะสร้างภพใหม่ ชาติใหม่ คือ “ตัวกู” ใหม่ ๆ “ตัวกู” “ตัวกู” ใหม่ ๆ ทะยอยขึ้นมาเรื่อยอย่างมากมาย อย่างกว้างขวาง. นี้เรียกว่าความเจริญแห่งสังขาร.

เมื่อเป็นดังนั้นปัญหาของ “ตัวกู” ที่เกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายหรืออะไรก็ตาม มันก็มีมากและเป็นทุกข์มาก ดังนั้นจึงตรัสต่อไปเป็นข้อสุดท้ายว่า “ภิกษุทั้งหลาย **อายุติ ชชาติ ชรา มรณ** ย่อมมีในทีใด เรากล่าวสิ่งนั้นว่า **“สโสภัง สรชฺช สอุปายาส”** . ปัญหายุ่งยากใจเกี่ยวกับธรรมชาติ เรื่องชรา เรื่องมรณะ คือปัญหาเรื่องยุ่งยากกวนใจ เนื่องมาจากความยึดมั่นถือมั่นเอาเป็นของตัวเอง.

ปัญหาเกี่ยวกับชาติ ชรา มรณะ นี้ มันอยู่ในทีใดหรือในสิ่งใด พระองค์ทรงเรียกสิ่งนั้นว่า **มีความโสภ มีธูลี เต็มไปด้วยอุปายาส**. นี่ก็หมายความว่าภาวะใหม่ของ “ตัวกู” นี้ เต็มไปด้วยความโสภ เต็มไปด้วยกิเลส เต็มไปด้วยความคับแค้น. รวมความว่า **ภพใหม่หรือชาติใหม่นี้มีได้มากมาย แทบจะนับไม่ไหว ในขณะที่ปากเคี้ยวอาหารกินอร่อยอยู่ ยังไม่ทันจะสิ้นคำ และในนั้นก็มียาคะ มีตัณหา มีนันทิเกิดอยู่ด้วย; แล้วทำให้เกิดสังขารด้วย; เป็นเรื่องที่สมบูรณ์สำหรับที่จะเป็นปัจจุสมุปบาทรอบหนึ่ง ๆ .**

หลักปฏิบัติ หรือจะเรียกว่า จักรราศี ของปัจจุสมุปบาท

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องที่เราเรียกว่าเป็น **หลักปฏิบัติ**. นี่มันก็กินเวลามามากแล้ว เรื่องมันยังไม่จบ ; แล้วเราไม่มีโอกาสจะพูดอีก และเราก็ได้วางหัวข้อไว้แล้วว่า จะพูดเรื่องหลักปฏิบัติเกี่ยวกับปัจจุสมุปบาท ดังนั้นก็ต้องพูดต่อไป.

หลักโดยวงกว้างนี้มันน่าประหลาดที่สุด. ผมจะเรียกว่า **“จักรราศี”** ของปัจจุสมุปบาท ; ตั้งต้นติดต่อกันไปตั้งแต่สมุททยวาร จนไปถึงนิโรธวาร แล้วนำหัวก็ตรงที่ว่า มันจะแสดงให้เห็น **“อานิสงส์ของความทุกข์”** ขอให้ฟังต่อไป.

พระพุทธภาษิตนี้ตรัสลำดับ เรื่องดับทุกข์ไว้อย่างน่าประหลาด: พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เราสู้ เราเห็น เราจึงกล่าว ; ถ้าเราไม่รู้ไม่เห็น เราก็ไม่กล่าวถึงความ

สิ้นไปแห่งอาสวะ; ความสิ้นไปแห่งอาสวะย่อมมี เมื่อรู้เห็นลักษณะความเกิด ความดับแห่งขันธทั้งหลาย; นี่ทรงยกเอาความสิ้นแห่งอาสวะนั้น ว่ามีได้ เมื่อมีการรู้การเห็นในความเกิดขึ้นและความดับไป และรู้เห็นลักษณะแห่งความคิด และความดับของเบญจขันธที่เกิดขึ้นด้วยอุปาทาน คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ อย่างนี้. ถ้ารู้ว่าลักษณะมันเป็นอย่างไร เกิดอย่างไร ดับอย่างไร โดยแท้จริงแล้วจะเป็นไปเพื่อสิ้นอาสวะ; หรือความสิ้นอาสวะมีได้เพราะรู้เรื่องนี้. นี่พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าตถาคตรู้เห็นเรื่องนี้จึงได้กล่าว; ถ้าไม่รู้ไม่เห็นจะไม่กล่าว คือจะไม่ทรงเอาเรื่องที่ไม่ได้รู้ ไม่ได้เห็นมากล่าวเป็นอันขาด.

ความสิ้นอาสวะนั้น ถ้ามีขึ้นแล้ว จักทำให้เกิดญาณที่รู้ว่าจิตสิ้นอาสวะแล้ว. -ญาณในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะ นี้จะมีได้ต่อเมื่อมีวิมุตติมาแล้ว. -วิมุตติคือความหลุดพ้นจะมี ก็เพราะมีวิราคะ มั่นคงวิราคะ มีวิราคะเป็นที่อาศัย; -วิราคะมันต้องอาศัยนิพพิทา; -นิพพิทานี้ต้องอาศัยยถาภูตญาณทัสสนะ คือเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง; -ยถาภูตญาณทัสสนะนี้ต้องอาศัยสมาธิ; -สมาธิต้องอาศัยความรู้สึกละเอียดเป็นสุข; -สุขนี้ต้องอาศัยปัสสัทธิคือความรำลึก; -ปัสสัทธินี้ต้องอาศัยปีติ; -ปีติต้องอาศัยปราโมทย์; -ปราโมทย์ต้องอาศัยศรัทธา; - และก็แปลตรงที่ว่า **ศรัทธานี้ต้องอาศัยความทุกข**.

ที่นี้ก็วกเข้าหาปัจจุสมุปบาทว่า -ความทุกขนั้นต้องอาศัยชาติ; -ชาติต้องอาศัยภพ; -ภพต้องอาศัยอุปาทาน; -อุปาทานต้องอาศัยตัณหา; -ตัณหาต้องอาศัยเวทนา; -เวทนาอาศัยผัสสะ; -ผัสสะอาศัยอายตนะ; -อายตนะอาศัยนามรูป; -นามรูปอาศัยวิญญาณ; -วิญญาณอาศัยสังขาร; -แล้วสังขารอาศัยอวิชชา; แล้วก็จบกัน.

นี่แปลว่าการสิ้นอาสวะนั้น จะต้องอาศัยสิ่งที่เป็นปัจจัยลงมาตามลำดับตามลำดับ ๆ ตามนัยที่กล่าวแล้วจนมาถึงได้**ศรัทธา**. เรามีศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ศรัทธาในการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์นี้ : นี่เรียกว่า เรามีศรัทธา. ที่นี้ลองย้อนกลับขึ้นไปอีกทีว่า พอมีศรัทธา มีก็ปราโมทย์; มีปราโมทย์ก็มีปีติ; มีปีติก็มีปัสสัทธิ; มีปัสสัทธิก็มีสุข; มีสุขก็มีสมาธิ; มีสมาธิก็มยถาภูตญาณทัสสนะ; มีนิพพิทา; วิราคะ; วิมุตติ; แล้วมีญาณ ที่รู้ว่ามีวิมุตติแล้ว; ก็มีความสิ้นไปแห่งอาสวะนั้น; นี่แสดงว่ามันต้องตั้งต้นที่ศรัทธา.

ที่นี้ ศรัทธาเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยทุกข์ นี่เป็นของแปลก. เข้าใจว่าคงไม่เคยได้ยินกันสักกี่คนนัก ว่า ศรัทธาที่เรามีกันอยู่นั้น มันตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยความทุกข์: ถ้าไม่มีความทุกข์บีบคั้น เราไม่วิ่งมาหาพระพุทธเจ้า จริงไหม? เราวิ่งมาหาพระพุทธเจ้า เอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง, มีศรัทธาในพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด, นั่นเพราะว่าเราถูกความทุกข์บีบคั้น. ความเป็นอยู่ในชีวิตจึงกลายเป็นว่า ความทุกข์เป็นเหตุให้เกิดศรัทธา, ความทุกข์เลยกลายเป็นของดี เหมือนกับ **เพชรมีอยู่ในหัวคางคก** ที่แสนจะน่าเกลียด : ในความทุกข์กลับมีเพชร คือสิ่งที่บังคับให้เราวิ่งมาหาพระพุทธเจ้า แล้วก็มีศรัทธา.

ในพระพุทธภาษิตนี้ตรัสความทุกข์เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา แล้วความทุกข์ก็มาจาก อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป คือปัจจัยสมุปบาท ก็แปลว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่า อย่าเสียใจเลย อย่ากลัวเลย อย่าน้อยใจเลย : เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ ถ้าเราทำให้ดี ความทุกข์นั้นจะกลายเป็นที่ตั้งของศรัทธา; แล้วศรัทธาก็จะทำให้เจริญงอกงามในธรรมเรื่อย ๆ ไปจนถึงความสิ้นอาสวะ. การมองความทุกข์กันในแง่นี้ จะมีอาการเหมือนกับว่า พบเพชรพลอยอยู่ในหัวคางคกที่แสนจะน่าเกลียด. แต่ที่นี้คนก็เกลียดก็กลัวกันเสียหมด; คางคก ลูกหนู กิ้งกือ ไล่เดื่อนอะไรก็กลัวกันเสียหมด;

แต่ถ้ามารู้ว่าความทุกข์นี้เป็นปัจจัยแห่งศรัทธา เป็นที่ตั้งที่เจริญงอกงามแห่งศรัทธา แล้วเรื่องก็เป็นอันว่า กลายเป็นสิ่งที่ใช้ให้เป็นประโยชน์ได้.

เอาละนี่มันก็เลยเวลามากมาแล้ว; เรื่องก็มากประเด็น เชื่อว่าคงจำไม่ไหวนอกจากจะไปพบทวนเอาใหม่จากเทปบันทึกเสียงนี้; แต่ผมสรุปความให้ได้ว่า เรื่องปฏิจจสมุปบาททั้งหมดนี้ มันมีประโยชน์อย่างไร.

สรุปความ

เกี่ยวแก่ปฏิจจสมุปบาทสรุปความได้ว่า :-

โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับโลกก็ดี ทางแห่งความดับโลกทั้งหมดนี้ ก็ดี มันมีขึ้น เมื่อมีการรับอารมณ์ทางอายตนะ ในปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร และนิโรธวารนั่นเอง;

และทั้งหมดนั้นอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง ที่ยังเป็น ๆ ตายแล้วไม่มี;

ปฏิจจสมุปบาททั้งสายนั้นไม่มีทางจะแยกเป็น ๓ ภพ ๓ ชาติ หรือक्रम-ภพक्रमชาติ อย่างที่พูดกันในภาษาคน ไม่มีเหตุผลแม้ในทางพยัญชนะ คือตัวหนังสือ คือคำว่า “ปฏิจจ” นั่นเอง.

คำว่า **ปฏิจจ** นี้ แปลว่าอาศัย แต่เป็นการอาศัยชนิดที่ติดเนื่องกันไปทีเดียว ไม่มีขาดตอน : ตรงนี้สอนบาลีกันอีกนิตหนึ่งว่า “ปฏิจจุ” แปลว่าอาศัย คือสืบเนื่องกันไปไม่ขาดตอน. อุปมาเหมือนอย่างว่ามีดวงอาทิตย์ : เพราะมีดวงอาทิตย์ จึงมีโลก; เพราะมีโลกจึงมีน้ำในโลก; เพราะมีน้ำในโลก จึงมีการระเหยขึ้นไปเป็นไอน้ำ; เพราะมีการระเหยเป็นไอน้ำจึงมีเมฆฝน; เพราะมีเมฆฝนจึงมีฝน ; เพราะมีฝน จึงมีการตกลงมา; เพราะมีการตกลงมาถนนจึงเปียก; เพราะถนนเปียกมันจึงลื่น ; เพราะถนนลื่นนาย ก. จึงหกล้ม; เพราะนาย ก. หกล้มศีรษะของนาย ก. จึงแตก;

เพราะศีรษะแตก นาย ก. จึงไปหาหมอ; เพราะนาย ก. ไปหาหมอ หมอต้องทำการรักษา; เพราะมีการรักษามันจึงมีการหาย.

อย่างนี้คุณไปตัดตอนมันได้หรือ? นี่หมายความว่ามันต่อเนื่องกันไปอย่างนี้ ไม่มีอะไรแทรกแซงให้ขาดตอนได้ นั่นแหละคือความหมายของคำว่า “ปัจจัย” ดังนั้นปัจจัยสมุปบาท ก็แปลว่า มันอาศัยเนื่องกันอย่างนี้เกิดขึ้น; ฉะนั้นมันแบ่งเป็น ๓ ภพ ๓ ชาติ ไขว้กันไม่ได้; มันไม่มีเหตุผลแม้ในทางตัวหนังสือที่จะไปแยกมันเป็น ๓ ภพ ๓ ชาติ.

ไม่มีเหตุผลจะต้องแยก เพราะว่าเรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้เป็นเรื่องอริยสัจจสี่แท้ ๆ เป็นอริยสัจจในชีวิตประจำวัน. ถ้าว่าเป็นปัจจัยสมุปบาทชนิดक्रम ๓ ชาติแล้ว ไม่มีประโยชน์อะไรเลย แก่เรา; และไม่อาจจะเป็นสันทิฏฐิโก อกาลิโก และปัจจุยัตถ เวทิตัพโพ วิญญูหิ;

และถ้าเกิดไปถือปัจจัยสมุปบาทक्रम ๓ ภพ ๓ ชาติ ก็จะมีสังสตมิจาทิฏฐิ อย่างภิกษุชาติเกวัญบุตร.

ถ้าเขาจะแยกเป็น ๓ ภพ ๓ ชาติ ก็มีไว้เถียงกันเล่นสนุก ๆ แล้วไม่มีความจริงเลย; สอนปัจจัยสมุปบาทกันอย่างสนุก ๆ เถียงกันสนุก ๆ; ยิ่งลึกซึ้งยิ่งสนุก แล้วไม่มีประโยชน์อะไรเลย เพราะปฏิบัติไม่ได้. มันต้องเป็นปัจจัยสมุปบาทที่ถูกต้องตามพระบาลีเดิม, แล้วก็ปฏิบัติได้, ควบคุมได้, ล้วนแต่ที่นี้, อยู่ในเขตที่มีอคว่ำถึงทั้งนั้น; หมายถึงเราอาจปฏิบัติได้ จัดการได้ทั้งนั้น. ฉะนั้นปัจจัยสมุปบาทक्रम ๓ ชาติ นั้นมันเป็น **เนืองอก** เป็น **โรคมะเร็ง** **เนืองอกทางปริยัติ** ที่รักษาไม่หาย อย่างโรคมะเร็งทั่วไป.

ที่นี้ใจความของมันก็มีว่า **ปัจจัยสมุปบาทเกิดทุกคราวที่กระทบอารมณ์** : ต้องมีการกระทบอารมณ์, แล้วผู้นั้นต้องเป็นผู้ที่โตพอสมควรแล้ว ไม่ใช่เด็กในครรภ์

ไม่ใช่เด็กอ่อนอ้อแอ้ ไม่ใช่เด็กที่ยังไม่รู้ความคิดนึก, ต้องโตเป็นเด็กขนาดที่รู้อะไรได้แล้ว, แล้วเขากระทบอารมณ์โดยปราศจากสติหรือวิชา, มีแต่อวิชา, อายตนะข้างนอกอายตนะข้างในของเขา ช่วยให้เกิดการสร้างวิญญูณขึ้นมา, วิญญูณก็สร้างนามรูปในทันใดนั้น สร้างอายนะในทันใดนั้นเพื่อให้ง่ายเป็นนามรูป หรืออายตนะอันใหม่ ที่จะทำอะไรไปตามอวิชา; การสร้างนั้นเป็นแบบสายฟ้าแลบ, ถ้าเป็นมากจนถึงกับสะดุ้ง.

ขอให้จำคำว่า ถ้าเป็นมากจะถึงกับสะดุ้ง; เช่นเมื่อเราเหลือบตาไปเห็นอะไรเราสะดุ้ง, ได้ยินเสียงอะไรเราสะดุ้ง, หรือว่าเห็นเหตุการณ์อะไร ถึงกับชนลูกสะดุ้ง มันเป็นมากถึงอย่างนั้น เป็นอติมหันตารมณ์อย่างยิ่ง มันก็ถึงสะดุ้ง. ในกรณีที่ตั้งสร้างวิญญูณถึงกับสะดุ้ง, ในแนวของการสะดุ้งนั้น มันมีอาการของปัจจุสมุปบาทตั้งหลายตอน : อวิชาสร้างสังขาร, สังขารสร้างวิญญูณ, วิญญูณสร้างนามรูป, นามรูปสร้างอายตนะขึ้นมา, ผัสสะนั้นจึงรุนแรงถึงกับสะดุ้ง. ถ้ารุนแรงจนถึงกับสะดุ้งแล้ว ทั้งหมดนั้นจะต้องมีลำดับถูกต้องตรงตามปัจจุสมุปบาท.

ปัจจุสมุปบาทเป็นเรื่องแสดงข้อเท็จจริง ของความทุกข์, ที่เกิดและดับ; ไม่ใช่แสดงเรื่องคนที่เป็นเจ้าของความทุกข์; ที่หอบหิ้วความทุกข์ครอบมภ ครอบชาติ. คนที่เป็นเจ้าของความทุกข์ไม่มี, เกิดความทุกข์โดยไม่ต้องมีผู้ทุกข์. ฉะนั้นขอให้ทุกคนมองเห็นว่า ปฏิจจสมุปบาทมุ่งแสดงความเกิดและดับแห่งความทุกข์, ไม่ได้แสดงตัวบุคคลที่เป็นเจ้าของความทุกข์ที่เกิดและดับ, แล้วยังเป็นเรื่องแสดงกฎเกณฑ์แห่งเหตุและปัจจัยอย่างละเอียด อย่างมีประโยชน์, อย่างที่ไม่มีที่ไหนในโลกจะแสดงได้.

นี่เราคุยโวแทนพระพุทธเจ้าว่า เรื่องปัจจุสมุปบาทนี้ เป็นเรื่องแสดงกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเหตุและปัจจัย อย่างที่ไม่มีที่ไหนในโลกแสดงได้!

ในที่สุดนี้ ก็อยากจะพูดว่า เรามาปลงอาบัติกันเถิด : ผมก็เคยเรียนปัจจัยสมุปบาทมาอย่างผิดต่อพุทธประสงค์; ช่วยไม่ได้ เมื่อเรียนนักธรรม; แล้วผมก็ยังเป็นครูสอนนักธรรมอีก ๑ ปี แล้วก็สอนปัจจัยสมุปบาทผิดต่อความจริงทั้งนั้น. นี่ผมเองเคยเรียนผิดและสอนผิด เรื่องปัจจัยสมุปบาทชนิดक्रम ๓ ชนิด; ฉะนั้น **ขอปลงอาบัติ ขอแสดงการขออภัย ขอโทษ** กันทีนี้ในเวลานี้ ในความผิดแต่หนหลัง; และขอยืนยันว่าได้พยายามค้นคว้ามาตลอดเวลาหลายสิบปีนี้ ได้พบปัจจัยสมุปบาทในลักษณะอย่างนี้ คือ **ปัจจัยสมุปบาทที่อยู่ในขอบเขตที่เราควบคุมได้, ปฏิบัติได้, มีสติถูกต้องป้องกันได้; ทันท่วงทีในขณะที่อารมณ์มากระทบอย่างเดียว; เป็นเรื่องปัจจัยสมุปบาทที่มีประโยชน์. ที่เป็น หลักของการปฏิบัติ.**

ถ้าถามว่าปฏิบัติอย่างไร? ไม่มีคำตอบอย่างอื่นนอกจากว่า **มีสติ เมื่อมีอารมณ์มากระทบ อย่าเผลอสติ อย่าให้เกิดอวิชชาปรุง สังขาร วิญญาณ นามรูป** **อายตนะ** ชนิดที่จะไปเป็นทุกข์ : รักษาให้เป็นอย่างเดิมไว้เสมอ; เป็นสัมภเวสี ไม่เกิดก็ยังดีกว่า เพราะมันไม่เกิดทุกข์.

ทีนี้ขอให้พบว่า ต่อไปนี้จึงมีความรู้ที่ถูกต้อง; พวกที่เป็นฆราวาส กลับไปที่บ้านแล้ว ก็ให้รู้ปัจจัยสมุปบาทให้ถูกต้อง; แม้ในครัวที่กำลังเคี้ยวอาหาร เฮอร์ดอ้อยอยู่ในครว้นั้น ก็ให้รู้ว่าภพชาติอาจจะเกิดได้หลายสิบหลายร้อย. การแสดงอธิบายปัจจัยสมุปบาทอย่างนี้ ผมจะต้องถูกด่าล้นโลก ไม่เฉพาะแต่เมืองไทย; เพราะว่าเป็นประเทศไหนเขาก็สอนกันแต่เรื่องक्रमภพ คร่อมชาติ. เพียงแต่การพูดถึงเรื่องสุญญตา อภิธรรม นี้ ยังถูกด่าแต่ในเมืองไทย ล้นเมืองไทย; แต่การพูดเรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ ผมรู้แล้วว่า จะต้องถูกด่าอย่างล้นโลก. แต่ว่าในฐานะที่เป็น “พุทธทาส” ก็ต้องทำ.

เราเป็นทาสของพระพุทธเจ้า รู้อะไรว่าเป็นอย่างไร, อะไรเป็นที่เสียหาย
แก่พระพุทธเจ้าแล้วต้องต่อสู้ แล้วต้องทำ; เพราะฉะนั้นไม่กลัว ให้ใครพากันด่า
กันจนลั่นจักรวาล ก็ไม่กลัว; อย่างว่าเพียงถูกด่าลั่นโลกเลย.

นี่คือเรื่องปฏิจฺจนุสุมฺปาทที่ไม่ครอบมภพคร่อมชาติ กับปฏิจฺจนุสุมฺปาทที่
ครอบมภพคร่อมชาติ มันต่างกันอย่างนี้ : ที่ครอบมภพคร่อมชาติไม่มีประโยชน์อะไร
ปฏิบัติไม่ได้, ไร้คุณไม่ใช่นักปราชญ์ที่ไม่รู้จักตัวเอง; ส่วนปฏิจฺจนุสุมฺปาทที่ปฏิบัติ
ได้นั้น พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้; เราถือเอาตามนั้นแล้วดับทุกข์ได้ไม่ข้องแวะกับ
สัสสตทิฏฐิ หรือ อันทคาคิกทิฏฐิ; ไม่มีอัตตาตัวตนในปฏิจฺจนุสุมฺปาท; เป็นอริโย,
เป็นอรรถสัจญ์หิโต, เป็นของประเสริฐเต็มไปด้วยประโยชน์.

เป็นอันว่าเรื่องปฏิจฺจนุสุมฺปาทอันยืดยาวนี้ ต้องพูดกันยืดยาวหน่อย, แล้วก็พูด
ทีเดียวอาจจะไม่มีโอกาสพูดอีก ก็ต้องขออภัยตรงที่ว่า เลยเวลาไปมาก จนทำให้คนบางคน
รำคาญ.

เอาละพอกันที.

มีบันทึกคำชี้แจงเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องปฏิจฺจนุสุมฺปาท

บันทึก

คำชี้แจงเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องปัจจุสมุปบาท

.....

การศึกษาเรื่องปัจจุสมุปบาท เป็น เรื่องสำคัญหรือจำเป็นสำหรับพุทธบริษัท ดังบาลีในสังคีตสูตร ที่มณีกาย (๑๑/๒๒๖/๒๒๗) ตอนสังคีตยทุกัง ซึ่งมีอยู่ว่า “ธรรมสองอย่าง อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ดีแล้ว มีอยู่, อันภิกษุทั้งหลายพึงทำสังคีติ (คือสอบสวน) ในธรรมสองอย่างนั้น, ไม่พึงวิวาทกันในธรรมนั้น, โดยประการที่พหุมจรรย (ศาสนา) นี้ จะพึงมั่นคงตั้งอยู่นาน. ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อहितสุขแก่มหาชนเป็นอันมาก, เพื่ออนุเคราะห์โลก. เพื่อประโยชน์ให้สุข แก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย, ธรรมสองประการนั้นคืออะไรเล่า? ธรรมสองประการนั้นคือ :

อายตনกุสลตา ความเป็นผู้ฉลาดในเรื่องอายตนะ ๑.

ปัจจุสมุปบาทกุสลตา ความเป็นผู้ฉลาดในเรื่องปัจจุสมุปบาท ๑”.

นี้แสดงว่าเรื่องปัจจุสมุปบาท เป็นสิ่งที่พวกเราจักต้องพยายามช่วยกันทำให้เกิดมีความเข้าใจอันถูกต้อง ในระหว่างกันและกัน ทั้งเพื่อเห็นแก่ตัวเอง, แก่ศาสนา, และแก่ประโยชน์ของเทวดาและมนุษย์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการไม่ทะเลาะวิวาทกัน ในหมู่พุทธบริษัทเอง ดังที่กล่าวมาแล้ว, โดยที่เรามีปัญหาเกิดขึ้นเกี่ยวกับการปฏิบัติในเรื่องนี้ เพราะมีความเห็นไม่ตรงกัน. หนทางใดมีอยู่เพื่อความ เป็นเช่นนั้นเราจะถือเอาประโยชน์จากหนทางนั้น ให้มากที่สุด เท่าที่จะทำได้. คำบรรยายเรื่องนี้มิได้มุ่งหมายเพื่อสร้างเงื่อนไขปมสำหรับวิวาทกัน หากแต่เพื่อขจัด

“การทะเลาะวิวาทกัน” ระหว่างครูผู้สอนกับศิษย์ผู้เรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เท่านั้น, ตลอดถึงคู่ที่ทำการศึกษาศนทนาเรื่องนี้ ในรูปอื่น ๆ นอกโรงเรียน.

ปฏิจจสมุปบาท เป็น เรื่องเล็กซึ่งที่สุด สมกับเป็น หัวใจของพุทธศาสนา หรือ **ตัวแท้ของศาสนา.** ดังนั้นจึงจำเป็นอยู่เอง ที่จะทำให้เกิดปัญหาบางอย่างขึ้น

จนกระทั่งปัญหานั้นย้อนกลับมาเป็นอันตรายแก่ตัวศาสนาเอง เช่น ทำให้พุทธบริษัท ไม่ได้รับประโยชน์ จากตัวแท้ของพุทธศาสนา ในเรื่องนี้. เมื่อพระอานนท์กราบ ทูลว่า เรื่องปฏิจจสมุปบาท ดูเป็นเรื่องง่ายเรื่องดีสำหรับตัวท่านเอง พระพุทธองค์ ได้ตรัสว่า “ดูก่อนอานนท์!; อย่างกล่าวอย่างนั้น, ดูก่อนอานนท์! อย่างกล่าวอย่างนั้น, ปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องเล็ก, ลักษณะหน้าตา ก็ดูเป็นเรื่องเล็ก. หมู่สัตว์นี้ไม่รู้, ไม่รู้ตามเราสอน, ไม่แทงตลอดซึ่งปฏิจจสมุปบาท จิตจึงยุ่งเหมือนกลุ่มด้ายยุ่ง, เหมือนกลุ่มเศษด้ายที่เป็นปม, พัวพันกันยุ่งเหมือนเชิงหญ้ามูญชะและหญ้าปักพระ, ไม่ลวงพันสังสาระ คืออบาย ทุกคติ วินิบาตไปได้” ดังนี้. -(สูตรที่ ๑๐ ทุกขวัคค์, อภิสมยสังยุตต์, ๑๖/๑๑๑/๒๒๕). ข้อนี้เป็นสิ่งที่แสดงว่า เราจะทำเล่น ๆ กับเรื่องนี้ไม่ได้, แต่จะต้องระดมทุ้มเทกำลัง สติปัญญาทั้งหมด ศึกษาเรื่องนี้ด้วยความไม่ประมาท.

สำหรับชาวบ้านธรรมดาสามัญ ที่รู้จักแต่สี่สสติกฎ คือมีความรู้สึกว่ามี ตัวตนอยู่ตลอดเวลา นั้น เรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็เป็นเรื่องเล็กเกินกว่าที่จะเข้าใจง่าย ๆ แล้วก็จะกลายเป็นเรื่องปรัชญาอันลึกซึ้งยุ่งเหยิง เหมือนกลุ่มด้าย ดังที่กล่าวแล้ว, แล้ว ก็จะต้องทุ้มเถียงกัน เหมือนคนตาบอดคลำช้าง ที่คลำถูกอวัยวะของช้างในที่ต่างกัน, แต่ **สำหรับพระอรหันต์** นั้น เรื่องนี้จะกลายเป็นเรื่องวิชาธรรมชาติ หรือเป็นวิทยาศาสตร์อันเปิดเผย เหมือนสิ่งของที่เขเอาใส่ฝ่ามือดูเล่น ทั้งที่ไม่รู้จักชื่อของมันก็ได้, กล่าวคือ ท่านรู้จักสิ่งต่าง ๆ ดีจนไม่ยึดมั่นในสิ่งใด ไม่เกิดตัณหาอุปาทาน ไม่ว่า อารมณ์ชนิดไหนจะมากระทบ เพราะความมีสติสมบูรณ์ถึงที่สุด, **ท่านดับทุกข์ได้สิ้น** เชิงตามวิธีการของปฏิจจสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร, แต่ท่านไม่จำเป็นจะต้องรู้จักชื่อทั้ง ๑๑ ชื่อ

ของอาการแห่งปัจจัยสมุปบาททั้งหมดนั้นก็ได้, ท่านพ้นทุกข์ไปแล้วตามวิถีทางของปัจจัยสมุปบาทฝ่ายนิโรธวารแล้ว, แต่ท่านอาจจะสอนเรื่องปัจจัยสมุปบาทโดยละเอียดแก่ใครไม่ได้, หรือถึงกับพูดไม่เป็นเอาเสียเลย : ดังนี้ก็ได้. นั่นแหละคือ ความลึกซึ้งของเรื่องปัจจัยสมุปบาท ที่ลึกซึ้งถึงขนาดที่ต้องใช้สติปัญญา ในชั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในการค้นหา และนำมาอธิบายสั่งสอนแก่คนทั่วไป แต่ก็ยังยากลำบากที่สัตว์ทั้งหลายจะเข้าใจ จนถึงกับพระองค์ทรงดำริ น้อมพระทัยไปในทางที่จะไม่สั่งสอนใครเสียเลย ในคราวตรัสรู้ใหม่ ๆ โดยทรงเห็นว่าจะเหนื่อยเปล่า หรือได้ผลไม่คุ้มค่าเหนื่อย, แต่ในที่สุด กำลังพระมหากรุณากระตุ้นให้พระองค์ทรงทนลำบาก เพื่อสอนเรื่องที่ยากหรือลึกซึ้งนี้จนได้ เพื่อเห็นแก่คนบางคน ที่อาจจะเข้าใจได้ และมีอยู่ในโลกนี้. ข้อนี้เราจะต้องเห็นความยากลำบากของพระพุทธองค์ ในการที่จะต้องทรงอธิบายเรื่องที่คนธรรมดาสามัญเข้าใจไม่ได้, ให้เข้าใจจนได้.

ข้อเท็จจริงอันลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีอยู่ว่า พระพุทธเจ้าท่านประกาศศาสนา ด้วยความยากลำบาก คือต้อง **ตรัสด้วยภาษาถึงสองภาษา** ในคราวเดียวกัน, คือตรัสโดย “ภาษาคน” สำหรับสอนศีลธรรมแก่คนที่ยังหนาไปด้วยสัสสตทิฏฐิ คือมีความรู้สึกเป็นตัวเป็นตน เป็นของ ๆ ตนจนยึดมั่นอยู่อย่างเหนียวแน่นเป็นประจำ, และตรัสโดย “ภาษาธรรม” สำหรับสอนคนที่มีธุลีในดวงตาอันเบาบางแล้ว จะได้เข้าใจปรมาตมธรรม เป็นการสอนปรมาตมธรรม ให้รอดพ้นไปจากสัสสตทิฏฐิ อันเป็นสมบัติดั้งเดิม เพื่อให้ทั้งสมบัติดั้งเดิมนั้นเสีย, มันเป็น ๒ ภาษากันอยู่ดังนี้. สำหรับปัจจัยสมุปบาทนั้น เป็นเรื่องปรมาตมธรรม ที่ต้องพูดกันด้วย “ภาษาธรรม” เป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามไปหมด จากเรื่องศีลธรรม, แล้วจะนำมาตรัสด้วยภาษาคน ที่ใช้สำหรับเรื่องศีลธรรม ได้โดยวิธีใด หรืออย่างไร? เมื่อตรัสด้วยภาษาคน มันตรัสไม่ได้, ถ้าตรัสด้วยภาษาธรรม คนฟังก็ตีความตามภาษาคนไปหมด เลยไม่เข้าใจ หรือเข้าใจผิดอย่างตรงกันข้ามเสียเลย. อันนี้เอง เป็นต้นตอของปัญหาอันยุ่งยาก

สำหรับการสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท ที่ทำให้ทรงท้อพระทัย ในที่แรกถึงกับจะไม่ทรงสอน, ที่ทรงสอนแล้วก็ยังไม่เข้าใจ ดังเรื่องของภิกษุสาติเกวัญบุตร ดังที่กล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้ ที่หน้า ๓๔๗ เป็นต้น, กระทั่งถึงที่พวกเราเวลานี้ **สอนเรื่องนี้กันไม่รู้เรื่อง, พูดกันไม่รู้เรื่อง, สนทนากันไม่รู้เรื่อง, รับคำสอนแล้วปฏิบัติอะไรไม่ได้, ยิ่งปฏิบัติยิ่งผิดไกลออกไปอีก, ดังนี้ เป็นต้น.**

เมื่อทรงสอนศีลธรรม ก็ต้องตรัสอย่างมีสัจ มีบุคคล มีตัวตน กระทั่งมีตถาคตเอง, กระทั่งสอนให้ทำบุญกุศล ตายแล้ว จะได้ผลรับบุญกุศลที่สร้างไว้. **ครั้นทรงสอนปรมัตถธรรม** ก็ตรัสอย่างไม่มีสัจ บุคคล กระทั่งตถาคตเอง, มีแต่สิ่งที่ยึดกันเกิดขึ้นชั่วขณะ ๆ ย่อยกันไป ที่เรียกว่าปฏิจจสมุปบันธรรมแต่ละอย่าง ๆ ติดต่อกันเป็นสาย เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท. ไม่มีทางที่จะพูดว่าตัวใคร แม้ในขณะนี้, จึงไม่มีใครเกิด หรือใครตาย ไปรับผลกรรมเก่า ทำนองสัสสตทิฏฐิ, **และทั้งไม่ใช่ตายแล้วก็สูญไปในทำนองอุจเจตทิฏฐิ,** เพราะว่าไม่มีคนที่ตายไปขาดสูญเสียแล้วตั้งแต่บัดนี้. **ความอยู่ที่ตรงกลางนี้แหละ คือเรื่องปฏิจจสมุปบาท** หรือมัชฌิมาปฏิปทาทางปรมัตถธรรม, คู่กับอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทาที่ใช้ได้กระทั้งทางศีลธรรม. ตามปรกติดคนธรรมดาทั่วไป ก็ยึดถือทางศีลธรรมเพื่อสบายใจอยู่ด้วยความดี ตลอดเวลาที่เหตุปัจจัยของความดียังไม่เปลี่ยนแปลง. พอเหตุปัจจัยนั้นเปลี่ยนแปลง หรือว่ามันแสดงความไม่เที่ยงเป็นอนัตตา และเป็นทุกข์ เพราะความยึดถือขึ้นมา ความรู้เพียงแค่ว่าศีลธรรมนั้น ก็ไม่เป็นที่พึ่งได้ จึงต้องหันไปหาเรื่องปรมัตถธรรม เช่นเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ เพื่อกำจัดความรู้สึกเป็นทุกข์ ที่เลื่อนระดับสูงขึ้นไป, คือมีใจอยู่เหนือความมีตัวตน หรืออะไรที่เป็นของตน กระทั่งความดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์, โดยไม่มีความทุกข์อะไรเหลืออยู่เลย. ดังนั้น การสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทชนิดที่มีตัวตนและเนื่องกันเป็นชาติ ๆ ไปนั้น ผิดหลักปฏิจจสมุปบาท หรือผิดหลักของพุทธทวณะ ซึ่งต้องการจะสอนให้คนหมดสิ้นความรู้สึกว่าตัวตน, หรือ

อยู่เหนือความรู้สึกว่ามีตัวตนโดยประการทั้งปวง. ดังนั้นเรื่องปัจจัยสมุปบาท จึงไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรม ที่ยังต้องอาศัยสัตตทิวฐิ หรือความมีตัวตนเป็นมูลฐานแต่ประการใด.

อย่างไรก็ตาม เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ อาจมีได้เป็น ๒ อย่าง คืออย่างทีอธิบายผิดหรือเพ้อ จนปฏิบัติอะไรไม่ได้ และอธิบายกันมาผิด ๆ ตั้งพันปีแล้ว (ดังที่กล่าวในหน้า ๓๗๗ แห่งหนังสือเล่มนี้), และอีกอย่างหนึ่งก็คือปัจจัยสมุปบาทที่ถูกต้องหรืออธิบายอย่างถูกต้องตรงตามพุทธประสงค์ ใช้ปฏิบัติได้ทีนี้เดี๋ยวนี ได้รับผลทีนี้เดี๋ยวนี, ได้แก่การระวังเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ อย่าให้เวทนาปรุงเป็นตัณหาขึ้นมาได้, และปฏิบัติกันอยู่ทั่ว ๆ ไปโดยไม่เรียกว่าปัจจัยสมุปบาทก็ยังมี และได้ผลเป็นที่พอใจอยู่ตลอดเวลา. ผู้สนใจจะต้องระวังให้ดี เพื่อให้ถูกตัวปัจจัยสมุปบาทของพระพุทธเจ้า ในเมื่อมันปนเปกันอยู่เป็นสองชนิดนี้. ปัจจัยสมุปบาทที่แท้ของพระพุทธเจ้าก็ไม่ใช่อุจเฉททิฐิ ทีจะทำให้คนไม่ทำดี ไม่รับผิดชอบ หรือไม่รักชาติ เหมือนทีชอบหาความกันอยู่ทั่วไป, และทั้งไม่ใช่สัตตทิวฐิ ทีทีให้คนหลงตัวเองหรือหลงชาติ หลงทุกอย่างทีเป็นตัวตนของคน อย่างคนบ้าหลัง. ปัจจัยสมุปบาทไม่ใช่เรื่องเพ้อทางปริยัติ เหมือนทีพูดกันอยู่โดยมาก, แต่ต้องเป็นเรื่องปฏิบัติทีรัดกุม คือมีสติควบคุมความรู้สึก เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ อย่าให้เกิดตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ขึ้นมาได้ โดยทีไม่ต้องใช้คำว่า “ปัจจัยสมุปบาท” ซึงเป็นคำเทคนิคมากเกินไปนี้ก็ได้.

สิ่งทีเราจะต้องช่วยกันระวัง ก็คืออย่างอธิบายปัจจัยสมุปบาท อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ให้กลายเป็นลัทธิ อนิมิสฺม ทีมี จิต เจตภูต วิญญานอะไร ในทำนองเป็นผีมีตัวตนไปเกิด หรือสิ่งในร่างทีเกิดแล้ว อยู่ตลอดเวลาเลย, นักศึกษาหรือฝรั่งแห่งยุคปรมาณู ยุคอวกาศ หรือยุคปิงปองก็ตาม เขาจะหัวเราะเยาะเอา. ขอให้ช่วยกันกู้หน้าพุทธบริษัทไทย ในส่วนนี้อย่างเคร่งครัด. อย่างเอาการสอนศีลธรรม

ด้วยภาษาคนหรือภาษาสัตสตทิกฏฐิ มาปนกันกับการสอนปรมัตถธรรมด้วยภาษาธรรม หรือภาษาสัมมาทิฏฐิอันสูงสุด กล่าวคือความรู้เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เลย : การปฏิบัติ ตามหลักปฏิจจสมุปบาทนั้น จัดเป็น **มัชฌิมาปฏิปทาฝ่ายปรมัตถธรรม** (ปรากฏอยู่ใน สูตรที่ ๕ อาหารวัคค์ นิทานสังยุตต์ ๑๖/๒๑/๔๓), และในสูตรเดียวกันนี้ ได้ทรงระบุ **สัมมาทิฏฐิอันสูงสุด หรือที่เป็นโลกุตตระ** ว่าได้แก่ทิฏฐิที่ไม่เอียงไปทางสัตสตทิกฏฐิ หรืออุจเฉททิฏฐิ ด้วยอำนาจความรู้เรื่องปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง. ปฏิจจสมุปบาท เป็น เรื่องอยู่ระหว่างกลาง : ระหว่างความมีตัวตน กับความขาดสูญจากตัวตน, และเป็น เรื่องที่มีหลักของตัวเองว่า **“เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี, เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”**. และ หลักอันนี้เอง ที่ทำพุทธศาสนาไม่ให้ตกไปฝ่ายสัตสตทิกฏฐิ และทั้งฝ่ายอุจเฉททิฏฐิ. แต่อยู่ตรงกลาง. ดูให้ดี ๆ อย่าให้เรื่องมันกลายเป็นว่า เรากำลังสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทอย่างไม่ใช่พุทธ แต่กลายเป็นฮินดูหรือพราหมณ์ไปเสียแล้ว. ในหมู่ที่มีสัตสตทิกฏฐิจะมีสิ่งที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทไม่ได้, เพราะมันเป็นของตรงกันข้าม. **การสอนปฏิจจสมุปบาทไปในรูปของสัตสตทิกฏฐิ** นั้น คือการทำลายหลักเรื่องปฏิจจสมุปบาทเสียนั่นเอง. นี่แหละคือข้อที่ต้องระวัง.

ข้อความในบาลี คือพระพุทธวจนะ ในสูตรทั้งหลายที่เป็นของเดิม ๆ พิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่า มีการแยกกันได้อย่างชัดเจน : เป็นเรื่องทางศีลธรรม ของ ผู้ที่ยังต้องมีสัตสตทิกฏฐิอยู่พวกหนึ่ง, และเป็นเรื่องทางปรมัตถธรรมเพื่อทำลายสัตสตทิกฏฐิเสีย และก็ไม่เลยไปถึงอุจเฉททิฏฐิด้วย นี่ก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง. ครั้นตมมาถึงยุค อรรถกถาเกิดการโน้มเอียงขึ้นมากมายทั่วไปหมด คืออธิบายเรื่องปรมัตถธรรม ไปใน รูปของสัตสตทิกฏฐิ แม้กระทั่งเรื่องเช่นปฏิจจสมุปบาทนี้, มีโอกาสสักนิดหนึ่งเมื่อไร ก็จะอธิบายไปในรูปที่มีตัวตน ตายแล้วไปเกิดโดยคนคนเดียวกัน, หรือกลายเป็นเรื่อง วัตถุไปหมด. ตัวอย่างเช่นนรก ก็จะอธิบายแต่นรกใต้ดิน หลังจากตายแล้วทั้งนั้น, ไม่ขึ้นนรกในกระแสนแห่งปฏิจจสมุปบาท ที่น่ากลัวกว่า และอยู่ที่นี่แล้ว เสียเลย, หาก

จะมีนรกชนิดที่ตรัสไว้ในลักษณะที่เกิดทางเวทนาในปัจจัยสมุปบาท ก็พาเอาไปได้
 ได้ดินหลังแต่ตายแล้วเสียตามเคย. ดังนั้น ใน **การศึกษาเรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ ต้อง**
ถือเอาบาลีเดิมเป็นหลัก อย่ามอมบดัวให้กับอรรถกถาอย่างไม่ลืมหูลืมตา, หรืออย่ามอม-
 บดัว ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ให้กับหนังสือที่แต่งขึ้นหลัง เช่นคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น (ซึ่ง
 เชื่อกันว่าผู้แต่งเป็นบุคคลคนเดียวกับผู้รวบรวมอรรถกถาทั้งหมด) ซึ่งจะทำให้ได้
ยินได้ฟังแต่เพียงอย่างเดียว เหมือนกับการผูกขาด. แต่จะต้องสงวนสิทธิ์และใช้สิทธิ์
 ตามที่พระพุทธองค์ทรงมอบไว้ให้ โดยหลักแห่งกาลามสูตร, และมหาปเทศฝ่าย
 สุตตันตะ ดังที่ตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตรเป็นต้นนั่นเอง มาเป็นเครื่องคุ้มครอง
 ป้องกัน การตกเป็นทาสของหนังสือที่แต่งหรือเป็นอธิบายกันขึ้นในชั้นหลัง ซึ่งเอียงไปใน
 ทางสัสสตทิฎฐิยิ่งขึ้นทุกที. แต่ถ้ามีมหาปเทศเป็นต้นชนิดที่อยู่ในมือ เราจะสามารถ
 เลือก เพินเอาแต่ของที่ถูกต้อง ออกมาจากกองขยะกองใหญ่ที่สุ่ม ๆ กันไว้ นั้นได้
 อย่างมากมายเหมือนกัน, มิใช่จะไม่มีประโยชน์อะไรเสียเลย, เว้นแต่ว่าจะต้องมีการ
 เลือกคัดอย่างเคร่งครัด ตามกฎเกณฑ์ที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ สำหรับการเลือกคัด
 จริง ๆ เท่านั้น. **ท่านผู้เป็นนักปราชญ์แห่งยุค** เช่นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรม-
 พระยาวชิรญาณวโรรส ท่านก็ทรงแนะไว้อย่างนี้, แถมทรงแนะให้กระทำการวิจารณ์
 เช่นนี้ แม้แก่ปกรณัมบาลีสังคีติด้วยซ้ำไป, และข้าพเจ้า ก็ได้ทำตัวเป็นสานุศิษย์
 ที่เชื่อฟังอย่างดีของท่านตลอดมา. ตามหลักการของมหาปเทศนั้น สิ่งใดหรือ
 ปัญหาใด ลงกันไม่ได้กับหลักการส่วนใหญ่ในธรรมและวินัยหรือที่เรียกว่า **สุตฺเต**
โอสาเรตพฺพ, วินเย สนฺทสฺเสตพฺพ, แล้วให้ถือฟังมาผิด จำมาผิด อธิบายผิด หรือ
 สอนผิดแล้วแต่กรณี. สำหรับกรณีของปัจจัยสมุปบาทนี้ มีหลักการใหญ่เพื่อกำจัด
 สัสสตทิฎฐิ และไม่เลยออกไปสู่อุจเฉททิฎฐิด้วยในขณะเดียวกัน, ดังนั้น การสอน
 ปัจจัยสมุปบาทให้เข้าใจไปในทำนองว่าเป็นบุคคลคนเดียวกัน ๓ ชาตินั้น, เป็นสิ่งที่
 รับไม่ได้โดยมหาปเทศ. หนังสือ “ปัจจัยสมุปบาทจากพระโอษฐ์” ที่กำลังจัดพิมพ์
 อยู่จะช่วยพิสูจน์อย่างมากในข้อนี้.

หลักเกณฑ์ที่เนื่องกันอยู่กับปัจจุสมุปบาท จะมีอยู่ดังต่อไปนี้ :-

๑. **จะมีภพ หรือชาติ** ทุกคราวที่มีการกระทบทางอายตนะ ที่ปราศจากสติปัญญาในเรื่องของวิมุตติ ดังที่กล่าวไว้ในหน้า ๓๗๒ ของหนังสือนี้, เรียกอีกอย่างหนึ่งก็ว่า ในขณะที่กระทบนั้น มีแต่อวิชชา จึงปรุงเป็นปัจจุสมุปบาท.

๒. **ในภาษาปัจจุสมุปบาท จะไม่มีคำว่า บุคคล ตัวตน เรา เขา** ซึ่งเป็นผู้มีทุกข์ หรือดับทุกข์ หรือแล่นท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสาร ดังเรื่องของภิกษุสาติเกวัญบุตร ในหน้า ๓๔๗ ของหนังสือนี้.

๓. **ในภาษาปัจจุสมุปบาท จะไม่มีคำว่า “สุข”** จะมีแต่คำว่าทุกข์ และดับไม่เหลือแห่งทุกข์, เพราะไม่มุ่งจะแสดงสุข ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสัสสตทิฏฐิ, เว้นแต่จะกล่าวโดยภาษาคน ถือเอาภาวะไม่มีทุกข์นั้น เป็นความสุขเพื่อประโยชน์แก่การสอนศีลธรรมเท่านั้นเอง ดังที่กล่าวว่า นิพพานเป็นยอดสุขเป็นต้น.

๔. **ปฏิสนธิวิญญาณ ชนิดที่เป็นตัวตน ไม่มีในภาษาปัจจุสมุปบาท,** ดังนั้นคำว่าวิญญาณไปปัจจุสมุปบาท จึงทรงระบุไปยังวิญญาณหก, แต่ถ้าจะหาเลขเรียกวิญญาณเหล่านี้ว่า “ปฏิสนธิวิญญาณ” ก็ยังมีทางทำได้ คืออธิบายว่า วิญญาณหกนี้เอง ก่อให้เกิดนามรูป – สฬายตนะ – ผัสสะ - เวทนาขึ้นมา, แล้วยังสืบต่อไปถึงภพ และชาติ อันเป็นตอนปลายของปัจจุสมุปบาท, แต่พระองค์ไม่ทรงเรียกหรือทรงอธิบายไว้ในที่ไหนว่า ปฏิสนธิวิญญาณ, เพราะทรงประสงค์ให้เราเองกันในแง่ของวิญญาณ ตามธรรมนั่นเอง. คำว่าปฏิสนธิวิญญาณเพິงมีใช้ในหนังสือชั้นหลัง เป็นการดึงสัสสตทิฏฐิกลับเข้ามาสู่พุทธศาสนาโดยปริยาย และเป็นกาฝากของพุทธศาสนา ซึ่งจะคอยกัดกินพุทธศาสนาให้หมดไป. เรามีวิญญาณหก ตามธรรมดา และมีปัจจุสมุปบาทได้โดยไม่ต้องอาศัยคำว่า ปฏิสนธิวิญญาณเลย.

๕. ในวงของปัจจัยสมุปบาท มีแต่ปัจจัยสมุปบาทปັນนธรรม คือสิ่งที่ได้อาศัยสิ่งอื่น แล้วเกิดขึ้น ปรากฏอยู่ชั่วขณะ เพื่อปรุงแต่งให้เกิดสิ่งอื่นต่อไป. การที่ปรุงแต่งกันนั้นเรียกว่าปัจจัยสมุปบาท. มีคำที่ต้องสนใจหรือศึกษาเพียงสองคำเป็นหลักสำคัญ, อย่าให้เกิดเป็นตัวตน หรือเป็นสัสสตทวิฏฐิขึ้นมา, และก็อย่าให้เห็นเป็นตรงกันข้ามจากตัวตน จนไม่มีอะไรเสียเลย คือกลายเป็นอุจเฉททวิฏฐิ, แต่ให้อยู่ตรงกลาง ที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือมีปัจจัยสมุปบันนธรรมนั่นเอง.

๖. ถ้ากล่าวไปในทางเรื่องกรรม : ปัจจัยสมุปบาทมุ่งหมายแสดงกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว และเป็นที่สุดแห่งกรรมดำกรรมขาว, โดยจัด บุญ อบุญ และอนบุญมาเป็นเรื่องทุกขไปหมด, ต้องเห็นสิ่งทั้งสามนี้ จึงจะดับทุกข์สิ้นเชิง; ดังนั้นจึงไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน หรือสัสสตทวิฏฐิแต่ประการใดได้.

๗. หลักพุทธศาสนา ต้องประกอบอยู่ด้วยความเป็นปัจจุบันธรรมหรือสันติทวิฏฐิโก เสมอ; การให้ปัจจัยสมุปบาทรอบเดียวกินเนื้อที่ตั้ง ๓ ชาติ (ตามความหมายในภาษาคนธรรมดา) นั้นไม่ใช่หลักสันติทวิฏฐิโก; อาการของปัจจัยสมุปบาททั้ง ๑๑ อาการ ต้องเป็นสันติทวิฏฐิโก ทั้ง ๑๑ อาการตลอดเวลา, จึงจะเป็นปัจจัยสมุปบาทชนิดที่ทรงสอน.

๘. สูตรของปัจจัยสมุปบาทนั้น ตรัสไว้หลายแบบ เช่นแบบอนุโลมจากอวิชชาไปหาความทุกข์, แบบปฏิโลม จากความทุกข์ไปหาอวิชชา, และมีทั้งฝ่ายนิโรธวาร คือการดับ ซึ่งตรัสทั้งสองแบบด้วยเหมือนกัน, และยังมีตรัสตั้งต้นที่อายตนะกระทบกัน แล้วเกิดวิญญูณผัสสะเวทนาไปเลย โดยไม่ต้องกล่าวชื่อของอวิชชาออกมา ก็ยังมี, และตรัสเพียงเวทนาลงไปหาความทุกข์ก็มี. ที่แปลกที่สุดนั้น; ตรัสรวมสมุททวารกับนิโรธวารไว้ในสายเดียวกัน คือตรัสว่า อวิชชาให้เกิดสังขาร-วิญญูณ - นามรูปไปจนถึงตัณหา แล้วเปลี่ยนเป็นตรัสความดับของตัณหา - อุปาทาน

-เรื่อยไปจนถึงดับทุกข์; ท่านองจะทรงแสดงยืนยันว่า แม้ปัจจุสมุพบาทจะดำเนินไปจนถึงดับทุกข์แล้ว ก็ยังอาจจะเกิดสติกันกระแสดับตานั้นให้หยุด และวกกลับกลายเป็นการดับทุกข์ได้อย่างน่าอัศจรรย์. ถ้าเราจะนำเอาสูตรของปัจจุสมุพบาททุก ๆ แบบมาดูพร้อม ๆ กัน จะทำให้มองเห็นได้ชัดทีเดียวว่า เรื่องปัจจุสมุพบาทนี้ไม่ใช่เรื่องที่ต้องกินเนื้อที่หรือเวลา คร่อมกันถึง ๓ ภพ ๓ชาติ (ตามความหมายในภาษาคนธรรมดา) เลย.

๙. **ปัจจุสมุพบาท เป็นเรื่องของขณิกวาท ไม่ใช่สัสสตวาท**, ดังนั้นคำว่า **เกิด** คำว่า **ชาติ** เป็นต้น ย่อมหมายถึงการเกิด ในขณะแห่งปัจจุสมุพบาทสายหนึ่ง ๆ ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดา, คือผลอสติเมื่อมีการกระทบทางอายตนะครั้งหนึ่ง ตามที่กล่าวไว้ในข้อ ๑. นั่นเอง, รู้ได้ง่าย ๆ เช่นเกิดโลก, หรือโกรธ, หรือหลง, ครั้งหนึ่ง ๆ ก็มีการเกิดแห่งตัวภูชาตหนึ่ง ๆ เสร็จไปแล้ว. ถ้าใครยังรักที่จะใช้คำว่า ชาตินี้ ชาติหน้าอยู่ ก็จงถือเอา **ชาติในลักษณะขณิกะ** เช่นนี้ก็ยิ่งได้, ยังจะตรงตามความเป็นจริง เป็นสันทิฏฐิโก และมีประโยชน์กว่า ที่จะถืออาการเกิดตามภาษาคน (คือออกจากท้องแม่ครั้งหนึ่ง) ซึ่งไม่ใช่ภาษาปัจจุสมุพบาทที่เป็นภาษาขณิกวาท, และทำให้เข้าใจเรื่องปัจจุสมุพบาทไม่ได้. เราควรจะชอบ**ชาติหน้า**ที่**ใกล้ ๆ ที่คิดว่าถึง** และจัดการได้ตามต้องการ ดีกว่าชาติหน้าไม่รู้ว่ายอยู่ที่ไหน.

๑๐. **ปัจจุสมุพบาทสำหรับพูด** นั้นเป็นปรัชญา; ไม่จำเป็น และไม่มีประโยชน์อะไรนัก. ปัจจุสมุพบาทแท้จริง คือการปฏิบัติ เพื่อไม่ให้ทุกข์เกิดขึ้นมาได้ ด้วยการมีสติในทวารทั้งหก เมื่อมีการกระทบทางอายตนะนั่นเอง โดยหลักที่เรียกว่า **สำรวมอินทรีย์ในทวารทั้งหลาย** โดยประการที่อาสวะจะไม่เกิดขึ้นได้, ซึ่งเป็นปัจจุสมุพบาทฝ่ายนิโรธวารอยู่โดยสมบูรณ์, แม้จะมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น แต่เป็นเรื่องเดียวกันแท้. ปัจจุสมุพบาทชนิดนี้ตรัสเรียกว่า **สัมมาปฏิบัติ** (๑๖/๕/๒๑).

ทั้งหมดนี้ เป็นหลักทดสอบเพื่อรู้จักปัจจัยสมุปบาทที่แท้จริง คือปฏิบัติได้และมีประโยชน์แก่การดับทุกข์โดยตรง : มีความทุกข์เพราะกิเลสครั้งหนึ่ง ก็จัดเป็นปัจจัยสมุปบาทคราวหนึ่ง หรือรอบหนึ่ง, และคล้ายกับการเกิด ๒ หน คือเมื่ออายตนะภายนอกและภายในกระทบกัน เกิดวิญญาณขึ้น ในขณะที่ประกอบอยู่ด้วยอริชชา นี่คือการเกิดขึ้นของวิญญาณ - นามรูป - อายตนะ ซึ่งก่อนหน้านี้ เหมือนกับมิได้มี เพราะกำลังหลับอยู่. วิญญาณในขณะนี้จึงอยู่ในลักษณะที่พวกสัตว์ทิฐิจะขนานนามให้ว่า “ปฏิสนธิวิญญาณ” ครั้นเกิดเวทนาด้วยอำนาจของผัสสะแล้ว ก็จักเกิดกิเลสโดยตรง คือค้นหาอุปาทานอันจะก่อให้เกิดภพ -ชาติ ซึ่งเป็นการเกิดอีกครั้งหนึ่ง, ซึ่งเป็นการเกิดของอัตตวาทุปาทาน เป็นตัวกู - ของกู อันจะเสวยทุกข์ด้วยปัญหาอันเกิดมาจาก ชาติ - ชรา - มรณะ - โสกะ - ปริเทวะ - ทุกขะ - โทมนัส - อุปายาส, หรือที่เรียกรวม ๆ ว่า ปัญจอุปาทานักขันธอันเป็นทุกข์. รวมความว่าในปัจจัยสมุปบาทรอบหนึ่งจะมีการเกิด ๒ หนดังนี้, แต่ไม่จำเป็นต้องตายเข้าโลง จึงจะมีตายหรือเกิด ซึ่งเป็นเรื่องของร่างกายในภาษาคน ไม่ใช่เรื่องปัจจัยสมุปบาทที่พระองค์ตรัสไว้.

เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ มี ประโยชน์ที่ทรงมุ่งหมาย คือจะกำจัดเสียซึ่ง **อัตตานุทิฐิ** หรือความสำคัญว่าตัวตน ให้ชัดเจนลงไป, ถ้าฟังแต่จำแนกให้เห็นว่าขันธห้าเป็นอนัตตา อย่างนั้นอย่างนี้ มันยังไม่พอ จึงต้องแสดงให้เห็นชัดด้วยลักษณะการของปัจจัยสมุปบาท, ว่า **ขันธทั้งหลายนี้ เพิ่งเกิดเมื่อมีอาการ ๑๑ อาการของปัจจัยสมุปบาทเกิดขึ้นครบถ้วน** โดยหลักที่ว่า “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี, ฯลฯ”. นี่ทำให้เห็นอนัตตาชัดเจนลงไป ทั้งที่ตัวกิเลส, ตัวกรรม, และตัววิบากของกรรม; หรืออีกอย่างหนึ่งก็ว่า เป็นอนัตตาทั้งที่ตัวเหตุ และตัวผล ตลอดไปไม่เว้นระยะ. ถ้าไม่แจ่มแจ้งในอาการของปัจจัยสมุปบาท, เพียงแต่ได้ฟังว่าเบญจขันธเป็นอนัตตา; ก็อาจจะเกิด **ความฉงนอย่างน่าขบขัน** ดังเรื่องของภิกษุรูปหนึ่งในปุณณมสูตร ชัชชนียวัคค์สังยุตตนิกาย ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ได้ยินว่า ขันธทั้งหลาย เป็นอนัตตา,

กรรมทั้งหลายที่อนัตตากระทำ จะถูกต้องอัตตา ที่กระทำได้อย่างไร” ดังนี้, (๑๗/๑๒๖/๑๙๒). ข้อนี้เป็นการเห็นอนัตตาครั้งก่อนตามที่ได้ฟังว่าขันธเป็นอนัตตา, พอจะมองเห็นได้, แต่ครั้นถึงคราวที่การทำความกรรมมีผล ก็กระโดดออกไปรับเอาผลนั้นมาเป็นของตน สุขหรือทุกข์ก็ตาม, ทำให้เกิดอาการเล่นตลกขึ้นมา. แต่ถ้ามีความแจ่มแจ้งในอาการของปฏิจสุมุปาบทแล้ว ความหลงชนิดนี้ ก็เกิดขึ้นไม่ได้.

ผู้ที่เข้าใจแจ่มแจ้งในหลักของปฏิจสุมุปาบท ที่เป็นขณิกภาพ ไม่มีอะไรที่เป็นตัวตนดังที่กล่าวแล้วนั้น ก็ยังสามารถที่จะมีชาตินี้ - ชาติหน้า, มีอบาย คือ นรก เปรต อสุรกาย, มนุษย์ สวรรค์ พรหม, กระทั่งถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้ในกระแสแห่งปฏิจสุมุปาบทนั่นเอง ด้วยอำนาจการปรุงแต่งของอภิสังขารที่เป็นบุญ เป็นอบุญ และเป็นอเนนุชา ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว. ถ้าการปรุงแต่งนั้นสำเร็จรูปในตอนเกิดเวทนา, หรือในตอนเกิดชาติก็ตาม, ถ้ามีอาการเป็นความเดือดร้อนใจ ก็มีความหมายแห่งนรก, ดังที่พระองค์ตรัสเรียกในสูตรที่ ๓ ปาตวัคค์ สัจจสังยุตต์ว่า **นรก ชื่อมหาปริพาหะ**, และในสูตรที่ ๒ เทวทหวัคค์ สฬายตนสังยุตต์ว่า **ฉณัสสยติกนรก** (๑๘/๑๕๘/๒๑๔) เป็นต้น, ซึ่งเป็นนรกจริง หรือน่ากลัวยิ่งกว่านรกใต้ดินของพวกสัสสตทิฏฐิ. และในสูตรที่ ๓ ถัดไปได้ตรัสถึงสวรรค์ ชื่อ **ฉณัสสยติกสวรรค์** ซึ่งเป็นสวรรค์แท้หรือสวรรค์จริง ยิ่งกว่าสวรรค์บนฟ้าของพวกสัสสตทิฏฐินั่นเอง. ถ้าเวทนาหรือความทุกข์นั้น เต็มไปด้วยความกลัว ก็เป็นอสุรกาย, ถ้าเต็มไปด้วยความหิวตั้งใจจะขาด ก็คือเปรต, ใจก็คือสัตว์เดรัจฉาน, ทุกข์พอประมาณอย่างมนุษย์ก็เป็นมนุษย์, อร่อยอยู่ด้วยกามารมณ์นานาชนิด นานาระดับ ก็คือสวรรค์ชั้นต่าง ๆ กัน, และเมื่ออิ่มอยู่ด้วยสุขเวทนาหรืออทุกขสุขเวทนาในรูปฌาณและอรุณานานาชนิด ก็คือความเป็นพรหมนานาชนิด อีกนั่นเอง, เป็นของจริงยิ่งกว่าที่กล่าวว่าจะได้จะถึงต่อเมื่อเข้าใจแล้ว. ทั้งนี้เพราะตีความหมายของคำ

ว่า **โอปปาติกะ** ในพุทธศาสนาผิดไปนั่นเอง. ใน **กระแสนิโรธวาร** แห่งปัจจุสมุปบาทนั่นเอง เราจะหาพบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่แท้จริง เป็นสันติปฏิริโก และปัจเจกตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ ยิ่งกว่าพระรัตนตรัย ที่มัวพัวพันหากันแต่ปากของพวกสัสสตปฏิริโกอีกนั่นเอง. **ชาตินี้** คือ ปัจจุสมุปบาททางปัจจุบัน, **ชาติหน้า** ก็คือปัจจุสมุปบาททางถัดไป ตามลำดับ ๆ. แม้ก็เป็นชาตินี้ ชาติหน้าที่แท้จริง ยิ่งไปกว่าชาติของพวกสัสสตปฏิริโก ที่เอากการเกิดจากท้องแม่และการเข้าโลง เป็นเครื่องกำหนดนับสิ่งที่เรียกว่า ชาติตามภาษาคน หรือภาษาเด็กอมมือ, ไม่ใช่ภาษาปัจจุสมุปบาท ของพระพุทธองค์เลย. แม้ก็เป็นเครื่องช่วยได้ดีที่สุดในการศึกษา ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าปัจจุสมุปบาท ชนิดที่เป็นของพระพุทธเจ้า ; มิใช่ของพวกอาจารย์สัสสตปฏิริโก ที่ว่าเขาเองในยุคหลัง ๆ แล้วก็ว่าสืบปรมิปราตอ ๆ กันมาจนบัดนี้.

สิ่งที่ช่วยให้เข้าใจข้อเท็จจริง ที่ว่า **ภาษาปัจจุสมุปบาท หรือภาษาสูงสุด** ในทางธรรม เป็นสิ่งที่ต่างจากภาษาชาวบ้านธรรมดา ที่ยังต้องเจืออยู่ด้วยสัสสตปฏิริโกนั้น มีอยู่มากมายหลายอย่าง. ตัวอย่างเช่นสิ่งที่เรียกว่า **“สัมมาปฏิริโก”** : สัมมาปฏิริโกที่ตรัสไว้ในภาษาคนสำหรับปุถุชนทั่วไปนั้น จะระบุว่ามิโลกนี้โลกหน้า มีบิดามารดา มีนรกสวรรค์ มีกรรมและคนผู้ทำกรรม รับผลกรรม ชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ตามโวหารคนธรรมดาสามัญเข้าใจและยึดถือ. ครั้นมาถึง **สัมมาปฏิริโกชั้นกลาง** ดังที่ปรากฏอยู่ในฐานะเป็นองค์แห่งอัฐังคิกมรรคนั้น ไม่ทรงระบุเช่นนั้น, ระบุแต่เรื่องทุกข์ กับความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น, จะไม่ระบุ หรือยอมรับว่ามีบุคคลผู้ทุกข์ หรือผู้ทำการดับทุกข์เลย, และก็เรียกว่าสัมมาปฏิริโกด้วยเหมือนกัน. ครั้นมาถึง **สัมมาปฏิริโกชั้นสูงสุด** หรือชั้นโลกุตตระจริง ๆ ดังที่ตรัสไว้ใน สูตรที่ ๕ อาหารวัคคินทานสังยุตต์ นั้นกลับระบุสูงขึ้นไปอีก คือปฏิริโกที่เห็นปัจจุสมุปบาทจริงแล้ว **ไม่เอียงไปทางอัตถิตา** (ความเห็นว่าตัวตนมี) และ **ไม่เอียงไปทางนัตถิตา** (ว่าตัวตนไม่มี), เพราะเห็นชัดอยู่แต่ในระหว่างกลาง คือเห็นกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งมีอยู่ว่า **“เพราะ**

สิ่งนี้มีสิ่งนี้มีจึงมี; เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี ดังนี้. ทุกอย่างมิใช่ตัวตนหรือบุคคลในความหมายใด ๆ แม้แต่จะกล่าวว่านรกสวรรค์ ก็ไม่มีหนทาง. ยิ่งกว่านั้นยังเรียกการเห็นถึงขนาดนี้ว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** โดยแท้จริงอีกด้วย, (๑๖/๒๑/๔๓) เพราะไม่เอียงไปทางสัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ แต่ประการใดเลย. ขอให้สังเกตให้เห็นว่า **สัมมาทิฏฐิในภาษาคน** นั้นพูดว่ามีตัวตน, **ส่วนสัมมาทิฏฐิในภาษาธรรมหรือภาษาปฏิจจสมุปบาทนั้น** ห้ามมีตัวตนไม่. แต่ก็ยังเป็นสัมมาทิฏฐิในพุทธศาสนาด้วยกันทั้งนั้น. **ภาษาคน** สำหรับสอนศีลธรรม แก่คนทั่วไป, **ภาษาธรรม** สำหรับสอนปรมัตถธรรม แก่ผู้มีธุลีในดวงตาแต่เล็กน้อย สำหรับจะเป็นอริยสาวกต่อไปเท่านั้น. พระพุทธองค์ต้องตรัสด้วย **ภาษา ๒ ภาษา** อยู่อย่างนี้เสมอ ; และเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ เป็นเรื่องปรมัตถธรรมอันสูงสุด, ไม่ใช่เรื่องศีลธรรม, ดังนั้นจึงไม่มีตัวตนสำหรับมาท่องเที่ยวเป็นชาติ ๆ จนปฏิจจสมุปบาทสายหนึ่งต้องกินเนื้อที่ หรือเวลาดั้ง ๓ ชาติเลย.

ในที่สุดนี้ ก็มาถึงปัญหาที่จะต้องทำการวิจารณ์ การสอน หรือการอธิบายปฏิจจสมุปบาทรอบหนึ่งตั้ง ๓ ชาติ ว่า **ทำการวิจารณ์ด้วยวัตถุประสงค์อะไร.**

การสอนปฏิจจสมุปบาทรอบเดียว กินเนื้อที่ ๓ ชาติ (ตามภาษาคน) นั้นเป็นที่เข้าใจตรงกันว่า **ออกมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์** โดยตรงบ้าง อย่างกำกวมบ้าง, เพราะเท่าที่มีหลักฐานอันเป็นลายลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ ไม่มีคัมภีร์ไหนเก่าเท่าคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่อธิบายเช่นนั้น, ดังนั้นการวิจารณ์ของข้าพเจ้าจึงพุ่งไปยังคัมภีร์นั้น หรือผู้ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้แต่งคัมภีร์นั้น, ดังที่ปรากฏอยู่ที่หน้า ๓๘๗ แห่งหนังสือเล่มนี้. แต่เมื่อกล่าวให้ถูกต้องแล้ว การวิจารณ์ไม่ใช่วิจารณ์พระพุทธโฆษาจารย์ เพราะปฏิจจสมุปบาทนี้ เป็นของพุทธศาสนา เป็นของพระพุทธเจ้า เราต้องช่วยกันมีไว้ศึกษาหรือปฏิบัติในลักษณะที่ถูกต้อง, คือมีประโยชน์; และเราไม่พอใจคำอธิบายของผู้ใด ที่เห็นว่าเขาอธิบายผิดไปจากความมุ่งหมายพระพุทธเจ้า, ดังนั้นคำวิจารณ์ ก็มีใช้คำวิจารณ์อะไร เป็นเพียง การ

แสดงเหตุผลที่ขอให้ย้อนไปพิจารณาพระบาลีเดิม ๆ อันเกี่ยวกับปฏิจสนูปบาทนี้ กันเสียใหม่, เพื่อทุกคนจะเป็นผู้รู้ได้เอง เห็นได้เอง ว่าเป็นอย่างไร โดยไม่ต้องเชื่อ ข้าพเจ้า หรือเชื่อใครให้ผิดหลักกาลามสูตร. การทำอะไรลงมายุไป ตามที่ตรัสห้ามไว้ในกาลามสูตรทั้ง ๑๐ ข้อนั้นเป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้แน่. เราจะต้องใช้สิ่งที่ตรัสเรียกว่า “ยถาภูตสัมมปปัญญา” ดังที่ตรัสไว้ในสูตรที่ ๘ มหาวรรค, อภิสมยสังยุตต์ (๑๖/๑๔๔/๒๗๔) เป็นเครื่องมือตัดสินปัญหาเหล่านี้. สมมติว่า ถ้าข้าพเจ้าจะมุ่งวิจารณ์พระพุทโธภชาจารย์จริง ๆ แล้ว ข้าพเจ้าก็จะวิจารณ์ในแง่ว่า **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** ของพระพุทโธภชาจารย์นั้น เป็นคัมภีร์ที่เพียงแต่เอานิทานต่าง ๆ กับบทวิเคราะห์ ศัพท์ทางปริยัติ มาพอกหุ้มให้กับคัมภีร์วิมุตติมรรค, ซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วเท่านั้นเอง. เรื่องมันจะไปกันใหญ่โต และเป็นการวิจารณ์กันจริง ๆ เดียวนี้ข้าพเจ้าต้องการ แต่เพียงจะดึงความสนใจของพวกเรา ที่รักพระพุทโธเจ้ามากกว่าผู้ใดมาสนใจใน **คำอธิบายเรื่องปฏิจสนูปบาท ที่พระองค์ได้ตรัสไว้อย่างมากมาย** นั้นกันเสียใหม่, แม้มันจะยากลำบากเพียงไร ก็ล้วนแต่เป็น สิ่งที่ต้องอุทิศยิ่งกว่าอุทิศ เพื่อให้สิ่งที่ทรงประสงค์จะให้เป็นประโยชน์แก่สรรพสัตว์ เป็นประโยชน์แก่สรรพสัตว์ได้จริง, ไม่ใช่ให้นอกนเป็นหมันอยู่ดังเช่นในบัดนี้ ซึ่งดีแต่เพียงเอาไว้เถียงกันในลักษณะที่ไม่มีประโยชน์อะไรเกิดขึ้นมา. เมื่อคำอธิบายของพระพุทโธภชาจารย์ไม่ประกอบ ด้วยเหตุผล ต่อการพิสูจน์ ตามหลักแห่งพระพุทโธวจนะ ในสูตรทั้งหลายอันเป็น ปกรณ์ชั้นบาลีแล้ว ก็อาศัยกำลังใจจากกาลามสูตรเป็นต้น นั่นเอง ที่ไม่ชี้กพุทธทาส จะจัดไม่ซุงพุทโธภชาจารย์ไปตามสติกำลัง. แม้จะเป็นที่แย้มสรวลของผู้ใด ก็ยังมี ปิติปราโมทย์ ในการกระทำของตนเป็นอย่างยิ่ง, เพื่อว่าความถูกต้องจะเข้ามาสู่ วงการศึกษาเรื่องปฏิจสนูปบาท อันเป็นเรื่องหัวใจของพุทธศาสนา กันเสียที ดังบาลี สังคีตยทุกัง ที่ยกมาไว้ให้เห็น ในตอนขึ้นต้นของคำชี้แจงนี้แล้ว.

พุทธทาส อินทปัญโญ

สวนโมกขพลาราม ไชยา

๓๐ กันยายน ๒๕๑๔

โอสาเรตัพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับไตรลักษณ์

-๑๒-

วันเสาร์ที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำในวันนี้ มีหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับไตรลักษณ์** ดังที่ท่านทั้งหลายก็ได้ทราบอยู่แล้ว. ที่จริงเรื่องไตรลักษณ์เป็นเรื่องที่เคยพูดมาแล้วบ่อย ๆ และเขียนมาแล้วก็มาก. สำหรับในวันนี้ จะได้กล่าวถึงเฉพาะวิธีการปฏิบัติ หรือหลักสำหรับปฏิบัติ จำกัดให้แคบเข้ามา และหมายถึงปัญหาทางการปฏิบัติที่ได้มีอยู่จริงกับพุทธบริษัทเรา.

สำหรับการปฏิบัติเกี่ยวกับไตรลักษณ์นี้ มองเห็นได้ยากจึงไม่ค่อยได้พูดกัน เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าไตรลักษณ์นั้นเป็นเพียงลักษณะของสังขาร; ในชั้นแรกเราจึงมองไม่เห็น ว่าเราจะปฏิบัติในลักษณะนั้นได้อย่างไร เพราะมันเป็นลักษณะของสังขาร.

ที่นี้เราก็คิดดูต่อไปถึงข้อที่ว่า เมื่อ **สังขารมีลักษณะอย่างนั้น เราควรจะปฏิบัติต่อสังขารเหล่านั้นอย่างไร; นี่แหละคือข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับไตรลักษณ์.**

เพราะเหตุที่คำว่า **“ไตรลักษณ์”** เป็นเพียงกฎความจริงของสังขาร นั้นเอง คนโดยมากจึงปฏิบัติได้แต่เพียงออกชื่อว่า พระไตรลักษณ์, ใช้คำว่า “พระ” เดิมเข้ามาข้างหน้า เรียกว่า “พระไตรลักษณ์” แล้วก็เคยชินแต่เพียงการออกชื่อด้วยปาก จนกระทั่งมากลายเป็นคำสำหรับปลั่งปาก : เช่นปลั่งปากว่า พุทโธ ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา; ปลั่งปากอย่างนี้ก็มีปลั่งกันอยู่บ่อย ๆ จนเป็นธรรมเนียมไปเลย. อย่างนี้ก็ยังไม่รู้เรื่องของไตรลักษณ์ เพราะเคยชินกับพระไตรลักษณ์จนเกินไป และเคยชินแต่ในทางปลั่งปาก หรือพูดแต่ปาก เหมือนกับพวกที่เอาพระเครื่องห้อยคอ มีความเคยชินมากเกินไป จนไม่ต้องนึกถึงว่า พระพุทธรูปเจ้าพระองค์จริงนั้นคืออะไร. เขาถือเสียว่ามีพระอยู่ที่คอแล้ว ก็ไม่ต้องนึกถึงพระพุทธรูปเจ้าอะไรที่ไหนอีก. คนทั่วไป เคยชินกับพระไตรลักษณ์แต่เพียงปลั่งปาก กันอย่างนี้ การปฏิบัติจึงมีไม่ได้, มีได้เพียงปลั่งปาก หรืออะไรทำนองนั้น, ก็เพียงแต่ออกชื่อพระไตรลักษณ์ แล้วก็ออกชื่อไปในฐานะเป็นของศักดิ์สิทธิ์, เห็นได้ตรงที่ว่าได้เติมคำว่า **“พระ”** เข้าไปเป็น **“พระไตรลักษณ์”**.

ที่จริง **ไตรลักษณ์** นั้น เป็นเพียงลักษณะของสังขารคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วทำไมคนชั้นหลังใส่คำว่า **“พระ”** เข้าไปให้อีก เป็น **“พระไตรลักษณ์”** นี่ก็แสดงว่าเป็นการนับถืออย่างเดียว ไม่ได้เป็นการปฏิบัติ, นับถือมากเกินไปจนไม่ต้องปฏิบัติ, ออกชื่อพระไตรลักษณ์ได้วันละร้อยหนพันหนก็ได้ แต่แล้วก็ไม่มีการปฏิบัติ. ฉะนั้นคำที่เติมเข้ามาว่า พระนั้นพระนี้นั้นแหละ มักจะเป็นไปในทางแสดงให้เห็นว่า เป็นความยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป; ไม่ได้เป็นเรื่องการปฏิบัติโดยกาย วาจา ใจ อย่างมีสติสัมปชัญญะเลย; เรื่องพระไตรลักษณ์ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่รวมอยู่ในประเภทนี้ คือประเภทพูดกันแต่ปาก.

เดี๋ยวนี้เรากำลังมีปัญหาขึ้นว่า เพียงแต่พูดอยู่แต่ปากอย่างนี้ มันจะได้ประโยชน์อะไร? มันคงจะได้ประโยชน์บ้าง แต่ดูว่าจะน้อยเกินไป ไม่เป็นเนื้อเป็นตัว ไม่เป็นจริงเป็นจัง; จึงต้องเอามาพูดกันให้เข้าใจ และให้มีการปฏิบัติ.

ความรู้ประกอบ ในการปฏิบัติ เกี่ยวกับ ไตรลักษณ์

ในขั้นแรกจะต้องดูให้ดีว่า **สิ่งที่เรียกว่าไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** นั้น ตั้งอยู่ในฐานะเป็นหัวใจของศาสนา : กล่าวคือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ด้วยเหมือนกัน ซึ่งเล็งไปในทางความรู้ หรือความจริง; ไม่เหมือนเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา. เรื่อง **ศีล สมาธิ ปัญญา** นี้ ระบุชัดเจนไปที่ตัวการกระทำ ว่าต้องทำอย่างนั้น ๆ อย่างนั้นจึงเป็นหัวใจของพุทธศาสนาที่เห็นได้โดยง่าย; ส่วนเรื่อง **ไตรลักษณ์** คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา **นี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนาในส่วนปัญญา,** หรือส่วนการรู้แจ้งแทงตลอดเป็นส่วนใหญ่. ถ้าว่าอีกทีหนึ่งก็ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาในแง่รวม ๆ กันไปอย่างกว้าง ๆ : เช่นในแง่ของปริยัติ ในแง่ของปฏิบัติ และในแง่ของปฏิเวธ.

การที่เรามา **เรียนเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอ,** มาพูดมาปรึกษาหรือ มาคิดนึกกันอยู่เสมอ อย่างนี้ก็เป็นเรื่องปริยัติ. ถ้าเรามีสติระวังปฏิบัติต่อสังขารทั้งปวง ให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของ **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** อย่างนี้ **ไตรลักษณ์** จึงจะมาอยู่ในรูปของการปฏิบัติ; แล้วโอกาสหนึ่ง พอมีการเห็นแจ้งแทงตลอดอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เป็นการบรรลุมรรค ผล อย่างนี้ก็เป็นไตรลักษณ์ **ในส่วนปฏิเวธ** คือรู้แจ้งแทงตลอด. ถ้าท่านทั้งหลายเข้าใจในข้อนี้ คือสังเกตมองเห็นตามที่เป็นจริงในข้อนี้ ก็จะได้เห็นไตรลักษณ์ในแง่ของการปฏิบัติได้โดยถูกต้องและชัดเจน.

เราพูดถึงไตรลักษณ์กันอยู่เสมอ นี่ก็มีประโยชน์ให้เข้าใจกว้าง ๆ ไปทีละก่อนว่า ไม่เพียงอย่างไร? เป็นทุกข้ออย่างไร? เป็นอนัตตาอย่างไร? เป็นพระไตรลักษณ์หนังสือ, เป็นพระไตรลักษณ์ปากพูด, หรือว่าเป็นพระไตรลักษณ์คิดค้นไปตามเหตุผล แต่ไม่ใช่รู้แจ้งแทงตลอด. มันเป็นเรื่องคิดค้นไปตามเหตุผลที่คนมีปัญญา มีหัวคิดแล้วก็คิดได้ทั้งนั้น แล้วก็จำไว้ได้ด้วย ; อย่างนี้ยังไม่เป็นตัวปฏิบัติแท้; เป็นปฏิบัติในส่วนปริยัติ, หรือว่าเป็นปริยัติสำหรับให้เข้าใจเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เหมือนที่เราทำกันโดยมาก ทำกันอยู่ในโรงเรียนโดยเฉพาะ จึงไม่ได้บรรลุมรรค ผล อะไร.

ข้อปฏิบัติ เกี่ยวกับ ไตรลักษณ์

ทีนี้เมื่อรู้เรื่องดีแล้วว่า เรื่องไตรลักษณ์เป็นอย่างไร? แล้วจะปฏิบัติได้อย่างไร? นี่จึงค่อยมีหวังว่าจะได้ผล. การปฏิบัติเกี่ยวกับไตรลักษณ์ นั้น ขอให้กำหนดไว้ให้แม่นยำว่า จะต้องแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท หรือ ๒ ชนิด เช่นเดียวกับการปฏิบัติทั่วไป : -

ข้อปฏิบัติประเภทที่ ๑ หรือประเภทแรก ก็คือว่า เราศึกษาให้เข้าใจ แล้วเอามาพิจารณาในลักษณะที่ลึกซึ้ง ด้วยจิตที่เป็นสมาธิอยู่เสมอ; ให้เห็นความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่มีอยู่รอบตัวเรา ซึ่งเป็นที่รักใคร่ยินดี หรือเกลียดชังของเรา เพื่อให้รู้ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าเรา- ว่าของเรา” นั่นเอง. นี่เราต้องทำอยู่เป็นประจำ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เมื่ออยู่ ลับหลังอารมณ์.

ข้อปฏิบัติประเภทที่ ๒ ก็คือ เมื่อเผชิญหน้ากันกับอารมณ์ : อารมณ์ที่จะมาทำให้รัก หรือให้เกลียด หรือให้กลัว หรือให้เป็นทุกข์ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ก็ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า สติ; แล้วก็ ลากเอาความรู้เรื่องพระไตรลักษณ์ที่เคยทำจน

ชำนาญนั้นแหละ มาใช้ให้ทันทั่วทั้งที่. สติทำให้ระลึกได้ในความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งที่เข้ามากระทบ หรือว่ากำลังเกิดขึ้นเฉพาะหน้า, แล้วจิตก็เลยเฉยได้ ไม่เกิดอภิขณา ไม่เกิดโทมนัส กับสิ่งเหล่านั้น. นี่เป็นการปฏิบัติอีกแบบหนึ่ง คือข้อปฏิบัติเมื่อเผชิญหน้ากันกับเรื่องที่เกิดขึ้น.

เมื่อไม่มีเรื่องเกิดขึ้น เราก็ปฏิบัติลับหลัง : พิจารณาสິงทั้งปวงทั้งหมด ทั้งสิ้น โดยรอบด้านรอบตัวว่า เป็นสังขารที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. ทั้งนี้ก็ เพื่อจะเปลี่ยนนิสัย ใจคอของเรา เปลี่ยนความเคยชิน ของเราไปที่ละน้อย ๆ เพื่อ ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งทั้งปวง. การปฏิบัติอย่างนี้มีความสำคัญมากเหมือนกันถ้าทำอยู่เป็นประจำ นิสัยที่จะยึดมั่นนั้นจะน้อยลง; หมายความว่า จะยึดมั่นถือมั่นยาก; อะไรที่จะมาทำให้เกิดความยินดียินร้ายนั้นทำได้ยาก.

ข้อปฏิบัติเมื่ออยู่ลับหลังอารมณ์นี้ เหมือนกับการฉีดยาป้องกันโรคอะไรอย่างหนึ่งไว้เป็นการล่วงหน้าตลอดไป, เป็นสิ่งที่ทำความปลอดภัย, หรือว่าน่าจะดูว่าการที่จะปล่อยให้โรคมาถึง แล้วจึงค่อยต่อสู้กัน. แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อโรคมาถึงเข้า เราก็ต้องต่อสู้ เหมือนกับการรักษาโรคที่เกิดขึ้นมาแล้วจริง ๆ. อย่างหนึ่งมันเป็นเหมือนกับ การป้องกัน อยู่ตลอดเวลา ไม่เกิดโรคขึ้นมาก็ดีไป; อีกอย่างหนึ่งถ้าเกิดโรคขึ้นมาจากเหตุใดเหตุหนึ่งเสียแล้ว ก็ต้องมี การรักษา; เราใช้เรื่องพระไตรลักษณ์นี้สำหรับช่วยตัวเรา ในสองลักษณะอย่างนี้.

ตามธรรมดาเราอยู่กับพระไตรลักษณ์เหมือนกับฉีดยาคู่กันโรค แต่พอโรคเกิดขึ้น ก็ต้องเปลี่ยนไปใช้ยาชนิดที่จะฆ่าโรคนั้นโดยตรง; ยาฆ่าโรคก็คือพระไตรลักษณ์นั้นอีกเหมือนกัน. ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า เราต้องพึ่งพาอาศัยพระไตรลักษณ์ ตลอดเวลาประมาทไม่ได้; พระไตรลักษณ์จะต้องอยู่กับเนื้อกับตัวตลอดเวลา เหมือนที่ฉีดยาเป็นภูมิคุ้มกันโรค; แล้วพอเกิดโรคก็เป็นภูมิรักษา ทำลายโรคนั้น.

การปฏิบัติ อย่างแรกเป็นเรื่องของปัญญา หรือถ้าเป็นสติก็เรียกว่าสติปัฏฐาน คือ ตั้งหน้าตั้งตาคำหนดจิต ผังลงไปในสติ ถึงความจริงของเรื่องไตรลักษณ์นี้, ทำสติปัฏฐานนี้อยู่ตลอดเวลา. แต่แล้วสติปัฏฐานนี้ต้อง เอาไปใช้เป็นอาวุธ เป็นเครื่องต่อต้านเฉพาะหน้า ใน เมื่อเกิดกรณีที่มีเรื่องขึ้นมาจริง ๆ. ถ้าเราไม่ฝึกสติปัฏฐานไว้ให้เป็นประจำอยู่ตลอดเวลา มันก็ยากที่จะมีสติขึ้นมาได้ในเมื่อมีอารมณ์มากกระทบ. หรือมันยากที่จะมีสติเกิด ระลึกได้ขึ้นมาเมื่อมีอารมณ์กระทบ. แม้มีสติเกิดได้เองบ้าง กำลังของสติก็น้อยเกินไป ไม่ละเอียดลออ ไม่รุนแรงพอที่จะฆ่าอารมณ์นั้น ๆ ได้. ฉะนั้นขอให้เข้าใจหลักปฏิบัติโดยคร่าว ๆ หรือโดยห้วนๆย่อ ๆ ไว้เป็น ๒ ประเภท อย่างที่กล่าวมานี้ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าไตรลักษณ์.

ที่นี่ เราก็จะได้พูดถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระ **ไตรลักษณ์นี้ในส่วนที่เป็นปัญญาที่จะต้องอบรมบ่มไว้ให้เป็นสติปัฏฐานอยู่เสมอ** ให้ละเอียดออกไป.

ขอให้ทุกคนเข้าใจว่า **ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องนั้นจำเป็นก่อน**; ไม่ว่าในเรื่องอะไรหมด ต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องนั้น ๆ ก่อน จึงจะมีประโยชน์. ขอให้นึกถึงเครื่องมือเครื่องใช้ในบ้านเรือน ถ้าเราไม่รู้จักวิธีใช้แล้ว มันจะมีประโยชน์อะไร; จะไปซื้ออาวุธที่ดีที่สุด ที่แรงร้ายที่สุด เอามาไว้ประจำตัว แต่แล้วใช้ไม่เป็น ไม่รู้ว่าจะใช้อย่างไร; อย่างนี้มันก็ไม่มีประโยชน์. นี่เปรียบเหมือนกับ **คนธรรมดาสามัญทั่วไป มีพระไตรลักษณ์ไว้กับเนื้อกับตัว** ในลักษณะอย่างนี้; และทั้งที่พระไตรลักษณ์นั้นเป็นอาวุธสูงสุด ร้ายแรงที่สุด ขจัดกิเลสได้หมดจดสิ้นเชิง ทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพานได้; **แต่แล้วใช้ไม่เป็น.** หรือเหมือนกับคนบ้าคนหนึ่ง จะไปซื้อปืนจากพวกฝรั่งราคาตั้งแสนตั้งล้าน วิเศษที่สุด ดีที่สุด เอามาไว้แล้วก็ใช้ไม่เป็น. นี่มันจะได้แก่พวกเราส่วนมากซึ่งกำลังเป็นกันอยู่อย่างนี้; ขอให้ช่วยกันระมัดระวังสักหน่อย.

การเข้าใจอย่างถูกต้องทั้งถึง ในสิ่งที่เราจะพึงปฏิบัติ นั้น เป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง. นี่แหละคือเหตุผลที่เราจะต้องพิจารณาเรื่องของไตรลักษณ์ ในแง่ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ.

ศึกษาไตรลักษณ์ ให้เข้าใจ แล้วเห็นคุณค่า

๑. ข้อแรกที่สุด เราถูกสอนไปแต่ในทางคงทนถาวร จึงไม่รู้จักไตรลักษณ์; เป็นเหตุหนึ่งที่เราจะต้องหยิบขึ้นมาดูกันใหม่ หรือเตือนอยู่เสมอว่าต้องหยิบขึ้นมาดูกันใหม่ คือข้อที่ว่า ธรรมะประเภทนี้มีอยู่แล้วที่เนื้อที่ตัวของเราทุกคน, เต็มอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเราทุกคน, ทั้งเนื้อทั้งตัวเต็มอยู่ด้วยพระไตรลักษณ์; แต่แล้วก็มองไม่เห็น. มันเหมือนเส้นผมบังภูเขายาว หรือเหมือนกับว่าหาไม่พบของที่แขวนอยู่ที่หน้าผากของตัวเองบ้าง; มันมีการปิดบังในลักษณะอย่างนี้. เส้นผมเส้นเล็ก ๆ บังภูเขาได้ เพราะว่ามันอยู่ในที่ที่บังได้ หรือมีการบังอย่างถูกวิธี. ของที่ใหญ่กว่าเส้นผมสักหน่อย เช่นนิ้วมือนิ้วเดียว เอามาบังที่ลูกตา ยังอาจบังไม่ให้เห็นอะไรทั้งโลกก็ได้.

เดี๋ยวนี้สิ่งที่เรียกว่า ไตรลักษณ์นั้นอยู่ที่เนื้อที่ตัว ทั้งเนื้อทั้งตัวของเราแล้วทำไมเราจึงไม่เห็น. ไตรลักษณ์มีอยู่ที่เนื้อที่ตัวเต็มไปหมด ตลอดเวลาด้วย แต่เราก็ไม่เห็น; เพราะมันมีเส้นผมอะไรบังอยู่. นี่เราจะต้องรู้ถึงข้อที่ว่า เป็นเพราะเหตุที่ตั้งแต่เราเกิดมา เราถูกสอน ถูกอบรม, ถูกแวดล้อม ไปแต่ในทางที่ตรงกันข้าม: เห็นไปในทางคงทนถาวรเรื่อย; เราจึงไม่รู้จักไตรลักษณ์.

ขอให้ไปคิดดูให้ดี ๆ สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า พอเราเกิดมาในโลกนี้ เราก็ถูกสอน ถูกแวดล้อมให้มีความคิดนึกไปในทางที่ตรงกันข้ามจากพระไตรลักษณ์. เราถูกสอนให้คิดไป ให้รู้สึกไปในทำนองที่ว่า มันเป็นของทนทานถาวร อะไร ๆ ก็ทนทานถาวร : ทำบ้านทำเรือนก็ทำให้ทนทานถาวร ทำนั่นทำนี่ก็ให้ถาวร. แม้แต่

ร่างกายนี้ก็ตั้งใจว่าจะให้มันไม่ตาย ให้มันถาวร; แล้วก็ พุดกันแต่เรื่องความสุข สนุกสนาน เอร์็ดอ่อย ๆ ทั้งวันทั้งคืน. ที่พุดกันมากที่สุดก็ว่า ตัวกู - ของกู โดยรู้สึกตัวบ้าง ไม่รู้สึกตัวบ้าง ทั้งวันทั้งคืน. อย่างนี้มันจึงเกิดนิสัยที่ตรงข้ามกับ พระไตรลักษณ์ขึ้นมา; นี่ก็คือเส้นผมที่สามารถบังภูเขา.

๒. อีกอย่างหนึ่งจะต้องรู้ไว้ว่า **สัญญาชาติญาณของคน คิดไปแต่ในทางถาวร.** สิ่งที่เราเรียกว่า “สัญญาชาติญาณ” นั้น คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ ไม่ต้องมีใครสอน : เช่นหนู รู้จักทำรัง นก รู้จักทำรัง หรืออะไรทำนองนี้ เขาเรียกว่า “สัญญาชาติญาณ”. แมลงผึ้ง รู้จักทำรัง, หรือคนเมื่อมีอายุ เต็มโตเป็นหนุ่ม เป็นสาว ก็รู้จักการสืบพันธุ์ได้ โดยไม่ต้องมีใครสอน; มีอะไรอีกมากมายหลายอย่าง อย่างนี้ เขาเรียกว่า “สัญญาชาติญาณ”. **สัญญาชาติญาณ คือ ญาณ หรือความรู้ที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ.**

ที่นี้ สัญญาชาติญาณของคนเรานี่ เป็นไปแต่ในทางที่จะคิดว่า แน่นหนา ถาวร มันคง ไม่แตกไม่ดับ, แล้วก็มีความสุขสนุกสนานเอร์็ดอ่อย, แล้วก็ เป็นตัวกู - เป็นของกู. สัญญาชาติญาณเดิม ๆ เป็นอย่างนี้อยู่แล้วในสันดาน, พอคลอด ออกมาจากท้องแม่ สัญญาชาติญาณเดิม ก็ติดตามมาด้วย สำหรับจะมายายตัวให้มากยิ่งขึ้นไป. ฉะนั้นเด็ก ๆ ของเราที่ไม่ได้รับการอบรมตามหลักของพระอริยเจ้า ย่อมมีความเจริญก้าวหน้าของสัญญาชาติญาณ ไปในทางที่ตรงกันข้ามจากพระไตรลักษณ์, มัน จึงเกิดเป็นเส้นผมบังภูเขาอยู่เรื่อยไป, ไม่เห็นพระไตรลักษณ์ ที่มีอยู่ที่เนื้อที่ตัว ทั้งเนื้อทั้งตัวอยู่ตลอดเวลา.

นี่เรียกว่าอุปมาเหมือนเส้นผมบังภูเขา, เส้นผมมันอยู่ชิดตากว่า; มันเลย บังได้ง่ายกว่า ทั้งที่มันเล็ก แต่ดูเหมือนกับเราเอาเส้นผมมาบังภูเขาได้. หรือว่า ของมันอยู่ที่หน้าผาก เรามองไม่เห็น ก็เพราะว่า มันอยู่ในลักษณะที่เราไม่มีวิธี

มองกัน; หรือเพราะมองไม่เห็น. เราไปมองแต่ในทางอื่น แม้จะไกลออกไปเท่าไรก็ยังไม่มองเห็นสองกล้องก็ยังไม่เห็น; แต่ที่อยู่หน้าผากนี่กลับมองไม่เห็น. ถ้าของอยู่ท้ายทอย บางทียังว่าน่าจะมองเห็น; แต่ของที่อยู่มุมหน้าผาก ก็ยังไม่เห็นอยู่นั่นแหละ. แม้มีเพชรอะไรติดอยู่สักเม็ดหนึ่งที่หน้าผาก ก็ยังไม่เห็น. นี่คือการที่เราไม่พบเห็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คือไตรลักษณ์ ที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ และบำบัดรักษาความทุกข์ได้.

เพิกถอน ความโง่ เสียก่อน แล้วพิจารณา ให้รู้จักกฎความจริงในไตรลักษณ์

ทีนี้ก็มาทำความเข้าใจเรื่องนี้ แปลว่าเรามาเลิก หรือเพิกถอนความโง่ ความเขลา ความหลง กันเสียสักขั้นหนึ่งก่อน; โดยมารู้ว่า “สิ่งที่เรียกว่าพระไตรลักษณ์นั้นอยู่ที่เนื้อที่ตัว ทัวไปทั้งเนื้อทั้งตัวของเรา”, จะเป็นรูปหรือเป็นเวทนา หรือเป็นสัญญา สังขาร วิญญาณ ส่วนไหน ๆ ก็ตามของสิ่งที่สมมติว่าตัวเรานี้ล้วนแต่มีลักษณะเป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งนั้น; นี่คือการพิจารณาส่วนข้างในของตัวเรา.

ข้างนอกตัวเรา บุตร ภรรยา สามี ของเราก็เป็นอย่างนั้น; ที่เลวไปกว่านั้นทรัพย์สมบัติพิสดาน วัว ควาย ไร่ นา เงิน ทอง ข้าวของ อะไร ๆ มันก็เป็นอย่างนั้นเช่นเดียวกัน; คือชวนกัน รู้จักความมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทัวไปให้หมดทั้งโลก, ในบรรดาสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นสังขาร เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น. แม้จะถูกใครยัดเยียดว่าของตน หรือไม่ถูกใครยัดเยียดว่าของตน มันก็เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น; ไม่ว่าจะเวลาไหน ยุคไหน มันก็ล้วนแต่เป็นอย่างนั้น ไม่มีใครบังคับได้ มันมีลักษณะเหมือนกับเป็นพระเจ้าเสียเอง. ฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า :-

อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานิ อนุปฺปาทา วา ตถาคตานิ. -ดูก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย, เพราะว่าตถาคตทั้งหลายเกิดขึ้นก็ตาม หรือเพราะว่าตถาคตทั้งหลาย
 ไม่เกิดขึ้นก็ตาม; จิตฺตา ว สภา ธาตุ ธมฺมภูจิตฺตา ธมฺมนิยามตา -ธาตุนั้น
 ย่อมตั้งอยู่ โดยความเป็นธัมมจิตฺติเป็นธัมมนิยาม ว่า : สพฺเพ สงฺขารਾ อนิจฺจาติ
 -สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจัง เป็นของไม่เที่ยง, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ
 -สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์, สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ -ธรรมทั้งหลาย
 ทั้งปวงเป็นอนัตตา. ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ - ตถาคตได้รู้พร้อม
 เฉพาะแล้ว เข้าถึงพร้อมเฉพาะแล้วซึ่งธรรมธาตุอันนั้น.

อภิสมฺพุชฺฌตฺวา อภิสเมตฺวา - ครั้นรู้พร้อมเฉพาะ ถึงพร้อมเฉพาะ
 ดังนั้นแล้ว, อจฺจุชฺติ -ย่อมบอก, เทเสติ -ย่อมแสดง, ปญฺญเปติ -ย่อม
 บัญญัติ, ปฏฺฐเปติ -ย่อมตั้งไว้เฉพาะ, วิวเรติ -ย่อมเปิดเผย, วิภจฺติ -ย่อม
 จำแนก, อุตฺตตานี กโรติ -ย่อมกระทำให้เป็นของง่าย ว่า : สพฺเพ สงฺขารา
 อนิจฺจา -สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา -สังขารทั้งหลาย
 ทั้งปวงเป็นทุกข์, สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ -ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา
 ดังนี้.

นี่คือพระพุทธานุชาตในพระบาลี ตักนิบาต อังคุตตรนิกาย, และยังมี
 ที่อื่นอีก. ขอให้ท่านทั้งหลายกำหนดจดจำข้อความนี้ไว้ด้วย; เพราะว่าเครื่องให้
 เกิดกำลังขึ้นมา สำหรับที่จะเชื่อ หรือว่าสำหรับที่จะเอาจริงเอาจัง, สำหรับจะกลัว
 สำหรับจะละอาย ไม่มีรอชักช้าอยู่. ทั้งนี้พระพุทธานุชาตได้ตรัสไว้เป็นใจความว่า :
 พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด กฎความจริงอันนี้มันมีอยู่อย่างนั้น พระพุทธเจ้า
 ไม่เกิดมันก็มีอยู่อย่างนี้ พระพุทธเจ้าเกิดมันก็มีอยู่อย่างนี้; คือมีอยู่ว่า อนิจจัง
 ทุกฺขัง อนัตตา นั่นเอง.

บรรดาสิ่งทั้งหลายที่เป็น สังขาร คือมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งแล้ว ก็ ย่อมไม่เที่ยง และเป็นทุกข์. บรรดาสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็น สังขาร ทั้งที่เป็น วิสังขาร ก็ล้วนแต่เป็นอนัตตา : ไม่มีภาวะแห่งความเป็นตัวเป็นตน.

ขอให้นึกถึงข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าท่านมายืนยันให้พวกเราทราบ ว่า : ตถาคตเกิดขึ้นมันก็เป็นอย่างนี้ ตถาคตไม่เกิดขึ้นมันก็เป็นอย่างนี้. เดียวนี้ตถาคตเพียงแต่รู้, รู้แจ้งเห็นจริงในข้อนี้ แล้วจึงเอามาบอกให้ทราบ. เพราะว่าคนเป็นอันมากยังไม่ทราบ เอามาแสดงให้มันแพร่หลายออกไป, เอามาบัญญัติเป็นกฎเกณฑ์สำหรับศึกษาเล่าเรียนกำหนดจดจำ, เอาขึ้นมาตั้งไว้ให้เด่น ให้เห็นความจริงเป็นข้อเท็จจริงที่เด่นเห็นได้แต่ไกล; เหมือนกับดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ลอยเด่นอยู่อย่างนั้น.

พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้เราเห็นความจริงเด่นชัด แล้วทรงเปิดเผย; นี่หมายความว่า ก่อนนี้มันเร้นลับ มันปกปิด มันคว่ำ พระพุทธเจ้าทรงกระทำให้เปิดเผยออกมา; แล้วทรงจำแนกแจกแจงออกไปโดยรายละเอียดเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้งทั่วถึง และไม่คลุมเครือ. ดังบทสวดท้ายที่มีคำว่า อุตฺตทานิ กโรติ -กระทำให้เป็นของง่าย หรือของหาย; หมายความว่าก่อนนี้เป็นยากที่สัตว์ทั้งหลายจะเข้าใจ เหมือนกับของคว่ำอยู่; พระพุทธเจ้าทรงหาย แล้วก็ทรงแสดง ทรงเปิดเผย ทรงชี้แจง ทรงทำให้มันง่าย พอที่คนทั้งหลายจะเข้าใจได้ง่ายว่า สิ่งทั้งหลาย ทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างนี้.

พวกเรานับว่ามีโชคดี ที่เกิดมาในยุคในสมัย ที่ยังมีพระพุทธเจ้าอยู่ โดยพระคุณคือคำสั่งสอนของพระองค์ยังอยู่; กล่าวได้ว่าเกิดทันในศาสนาของพระพุทธเจ้า; มีโชคดีกว่าคนที่เกิดมาไม่ทันศาสนา ไม่ได้ยิน ไม่ได้ฟัง ไม่มีโอกาสที่จะได้ยินได้ฟัง. เรามีโอกาสได้ยินได้ฟัง; แต่แล้วมันก็มีทางที่จะกลายเป็นอย่างอื่น คือสักว่าฟังแต่แล้วก็ไม่ได้เข้าใจ.

ที่นี่ การปฏิบัติมันก็อยู่ตรงที่ว่า จะต้องทำความเข้าใจว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานั่นเป็นอย่างไร? คำอธิบายเกี่ยวกับไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานี้พูดกันมามากมายแล้ว, จะคงพูดแต่เพียงหัวข้อ หรือใจความสำคัญ. แต่ก็อีกนั่นแหละ มันจะเข้าตำราเดียวกันไปหมดที่ว่า ไม่เอาจริงเอาจริงกันในส่วนการปฏิบัติ. หรือไม่มีการปฏิบัติเสียเลย. เราพูดกัน แต่เรื่องของ อย่าทำชั่ว ทำความดี; แต่แล้วก็ได้ไม่ได้ทำ; เพราะเราบังคับตัวเองให้ทำดีไม่ได้.

เราพอจะรู้ว่าอะไรชั่ว อะไรดี แต่แล้วก็ทำความดีไม่ได้, ทั่ว ๆ ไปก็มีลักษณะอย่างนี้; ไม่มีอะไรมาบังคับให้ทำดี. เรื่องไตรลักษณ์นี้ก็เหมือนกัน พอจะรู้จักว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นอย่างไร; แต่แล้วก็ ปฏิบัติให้เห็นจริงเห็นจังไม่ได้; เราจึงมีความทุกข์กันอยู่ในโลกนี้ทั่วไปทั้งโลก, ทั้งโลกไม่ยกเว้นใคร. คนทั้งหลายตามธรรมดา มีติดบอดหลับอยู่ ด้วยความไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร, ไม่รู้ว่าโลกเป็นอย่างไร. คนทั้งหลายก็เลยหลับตาทำไปตามอำนาจของกิเลส จึงได้กระทำอย่างเป็นอันธพาล; เพราะฉะนั้น ความเป็นอันธพาลทั้งปวง ทั้งหมด ทั้งสิ้น ทุกชนิดนี้ ตั้งรากฐานอยู่บนการไม่เห็นพระไตรลักษณ์.

ความเห็นแก่ตัว หรืออันธพาล ทำให้ไม่เห็นไตรลักษณ์

ขอให้ช่วยไปคิดไปนึกกันทุก ๆ คน ด้วยว่า ความเป็นอันธพาลในโลกนี้มีรากฐานอยู่บนการที่คนเราไม่เห็นพระไตรลักษณ์; พอเห็นพระไตรลักษณ์เท่านั้น อันธพาลจะหมดไป.

ที่นี่เราจะพูดถึงคำว่า “อันธพาล” กันสักหน่อย ; ผู้ที่เรียกตัวเองว่าเป็น อุบาสก เป็นอุบาสิกา เป็นภิกษุ เป็นสามเณร ก็ยังเป็นอันธพาลได้. ฟังดูไม่น่าเชื่อ แต่จริงที่สุด : ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เป็นอันธพาล มีอยู่มากในโลกนี้ ในเวลานี้ กระทั่งว่าในวัดนี้; เพราะไม่รู้ว่า อะไรไม่เที่ยง อะไรเป็นทุกข์

อะไรเป็นอนัตตาอย่างไร. **อันธ์** -แปลว่า **มีด**, **พาล** -แปลว่า **อ่อน** หรือ **โง่**. ต้องจำคำว่า “อันธ์” -อันนี้แปลว่ามีด เช่น มีดแห่งกลางคืบ; อันธ์ แปลว่า มีด หรือบอด, แล้ว พาล แปลว่า อ่อนเหมือนเด็กอ่อน ซึ่งยังโง่อยู่. ถ้าภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ยังโง่- ยังอ่อน ต่อพระไตรลักษณ์ **ไม่รู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชนิดที่จะป้องกันกิเลสได้** หรือว่าแก้ไขกิเลสได้แล้ว, เขาเหล่านั้นก็ **ยังเป็นอันธ์พาล**. นี่เป็นสิ่งที่ต้องคิดดูเป็นข้อแรก.

อันธ์พาล ชนิดที่เรียกว่าเที่ยวเกเรวังควาน, เป็นอันธ์พาลอยู่ตามถนน หนทางที่นั่นที่นี้ เที่ยวจี้ เที่ยวขโมย เที่ยวทำอะไรต่าง ๆ, นั่นก็ **เป็นอันธ์พาลอย่างเลว** ออกไปอีก; **นี่ก็เพราะไม่เห็นไตรลักษณ์**. ถ้าคนเหล่านั้นมองเห็นไตรลักษณ์ เหมือนพระพุทธเจ้าท่านสอนแล้ว เขาจะเป็นอย่างนั้นไม่ได้; เขาจะเขยิบฐานะ เหมือนผู้เป็นภิกษุสามเณรมองเห็นไตรลักษณ์แล้ว ก็บรรลุมรรค ผล นิพพานไปได้. ถ้า “อันธ์พาล” ตามข้างถนนเห็นพระไตรลักษณ์บ้าง ก็หยุดความเป็นอันธ์พาลเลวได้; เพราะมีความรู้ว่าจะอะไรเป็นอย่างไร; รู้ว่าคนเราเกิดมาทำไม, จะไม่เป็นอันธ์พาล เลวไปอีก.

มองดูให้กว้างออกไปอีก **ทั้งโลกก็เป็นอันธ์พาล** : เป็นนักศึกษาอันธ์พาล เป็นสุภาพบุรุษอันธ์พาล เป็นนักการเมืองอันธ์พาล เป็นนักปกครองอันธ์พาล **เพราะเหตุที่ไม่รู้จัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ; แล้วก็ทำให้โลกนี้วุ่นวายไปด้วยการ เบียดเบียน. โลกยังเต็มอยู่ด้วยการเบียดเบียนอยู่เพียงใด ก็ชื่อก็บอกว่ามีคนอันธ์พาล อยู่ในโลกเพียงนั้น; เพราะคนในโลกส่วนใหญ่เป็นคนมีด เป็นคนบอด; ไม่เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ไม่จัดไม่ทำสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไปในลักษณะที่จะทำให้เกิด สันติภาพ หรือเกิดความสุข. ฉะนั้นจึงเรียกว่ากำลังเป็นอันธ์พาลกันอยู่ทั้งโลก หรือว่าโลกส่วนใหญ่เป็นอันธ์พาล; มีไม่กี่คนที่ไม่เป็นอันธ์พาล และมีอยู่เป็นส่วนน้อย ก็เลยมองไม่เห็น; มองที่ไรเห็น **เป็นอันธ์พาลไปทั้งโลก คือมีแต่ความเห็นแก่ตัว** .

ขอให้จำคำ ๆ นี้ไว้ให้เป็นพิเศษว่า “มีแต่ความเห็นแก่ตัว”, **ทุกห้วงแห่งมีแต่ความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นจึงคิด จึงพูด จึงทำ ไปแต่ในทางที่จะเอาเปรียบผู้อื่นทำลายผู้อื่น.** เพื่อได้ประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง; อย่างนี้ทั้งนั้น. นี่ขอให้มองดูความสำคัญของพระไตรลักษณ์ ว่าเมื่อขาดไปแล้วจะเกิดอะไรขึ้น; และเมื่อ**โลกนี้ขาดปัญญาในข้อนี้ไปแล้ว จะเกิดอะไรขึ้นในโลกนี้.** นี่เป็นข้อเท็จจริงของพระเจ้า กล่าวคือสิ่งที่มีอำนาจสูงสุดเหนือสิ่งใด: ทำนองเดียวกับที่พระพุทธเจ้าตรัส: **ว่า ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ตถาคตไม่เกิดขึ้นก็ตาม สิ่งนี้จักต้องเป็นอย่างนี้อยู่เสมอไป.** นี่มีความเด็ดขาดแน่นอนอย่างนี้; แล้วคนก็ไม่รู้ คนก็ไปคิดเอาว่า “เราจะทำอะไรได้ตามชอบใจของเรา”, แล้วจึงทำไปตามความเห็นแก่ตัวของตัว, จึงได้มีแต่ความทุกข์เต็มไปทั้งโลก. ถ้าเรามองเห็นข้อนี้จะเกิดกำลังอันหนึ่งขึ้นมา คือกำลังที่จะเป็นแรงผลักดันให้ประพฤติปฏิบัติได้.

เดี๋ยวนี้แม้เรารู้ว่า อะไรดีอะไรชั่วแล้ว เราก็ยัง **ปฏิบัติไม่ได้ เพราะขาดกำลังที่จะมาทำให้เกิดการปฏิบัตินี้ได้;** ฉะนั้นถ้าแม้แต่พูดกันให้เหนียวแปล่า ๆ ว่า **จงทำดี เว้นชั่ว, หรือว่าอะไรทำนองนี้,** โดยไม่มีการปฏิบัติอย่าง “ทำดี เว้นชั่ว” โลกก็ยังคงเต็มไปด้วยคนชั่วอยู่นั่นเอง.

ในวงพุทธบริษัทโดยเฉพาะนี้ก็เหมือนกัน ถ้าพูดกันแต่เรื่องไตรลักษณ์จนใช้คำว่า “พระไตรลักษณ์” แล้วก็พลั้งได้ แม้เมื่อสิ้นหกล้มก็ยังพลั้งออกไปเป็นไตรลักษณ์; แม้อย่างนี้ก็ยังไม่ค่อยอะไรไม่ได้ เพราะไม่เป็นพระไตรลักษณ์จริง, เป็นพระไตรลักษณ์แต่ปาก. ฉะนั้นเรา **ต้องพยายามศึกษาให้มาก จนเกิดความกลัว ว่าถ้าไม่มีพระไตรลักษณ์แล้ว จะเป็นความสูญเสียหรือวินาศ หรืออะไรอย่างร้ายแรงถึงที่สุด.**

คนไม่กลัวความทุกข์ จึงประมาท ต่อพระไตรลักษณ์

ที่นี่เราจะคิดอย่างไร? เราจะพิจารณากันอย่างไร? จึงจะเกิดความกลัวอันนี้ขึ้นมา คือเกิดความไม่ประมาทขึ้นมา. เดียวนี้เราอยู่ด้วยความประมาท โดยรู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง; แล้วเราจะคิดกันอย่างไร ที่จะให้เกิดความไม่ประมาทขึ้นมาได้.

แนวของการคิด ก็คิดเป็นลำดับมา อย่างที่ได้กล่าวมาบ้างแล้ว : ว่าเรื่อง **ไตรลักษณ์** เป็นอย่างนี้ เด็ดขาดตายตัว เป็นกฎของธรรมชาติ เป็นกฎของธรรมชาติ ไม่เห็นแก่หน้าใคร; ใครจะรู้หรือใครจะไม่รู้ ธรรมชาติก็ไม่ให้ความผิดพลาดแตกต่างอะไรกัน. เหมือนกับกฎหมายบ้านเมือง เขาถือว่า ใครจะบอกว่าไม่รู้ **ไม่ได้**: จะรู้หรือไม่รู้ก็ตามใจ ถ้าทำผิดแล้วต้องเป็นผิด. กฎธรรมชาติก็เป็นอย่างนั้น; แต่มันยิ่งกว่ากฎหมาย; เพราะว่ากฎหมายนี้ทำขึ้นด้วยคน ปฏิบัติด้วยคน รักษาด้วยคน วินิจฉัยด้วยคน. กฎหมายยังมีเผด็ มีพลัง มีผิดพลาดได้; แต่ส่วน **กฎธรรมชาตินั้น**เป็นไปโดยธรรมชาติ มันไม่ใช่คน; มันยิ่งกว่าคน เป็นเหมือนกับพระเจ้า, เป็นพระธรรมที่**ไม่รู้**จักผิดพลาด **ไม่รู้**จักอ่อนแอจนคลอนแคลนไปตามสิ่งที่เข้ามาประเล้าประโลม.

เดี๋ยวนี้ในโลกนี้เรายังถือกันว่ามีความยุติธรรมด้วยกฎหมาย; แต่แล้วผู้ถือกฎหมาย ผู้รักษากฎหมาย ผู้วินิจฉัยกฎหมายนั้น ยังอ่อนแอจนคลอนแคลนได้. เราอย่าไปหวังอาการอย่างนี้กับ **กฎของพระธรรม**; ต้องถือว่า เป็นสิ่งที่เด็ดขาด ไม่มีอ่อนแอจนคลอนแคลน, จะมีผลตรงไปตรงมา : ทำอย่างนั้นลงไปจะต้องมีความทุกข์, อย่างนี้จะต้องไม่มีความทุกข์ หรือจะต้องบังคับทุกข์ได้; เป็นของตายตัวอยู่อย่างนี้.

กฎธรรมชาติอันนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องรู้ **ไม่รู้**ไม่ได้; เว้นไว้แต่ว่ายอมเป็นทุกข์. มันเป็นกฎที่มนุษย์จะต้องรู้ สำหรับที่จะไม่เป็นทุกข์; ถ้าไม่รู้ ก็จะต้องมี

การทำผิด แล้วก็ต้องเป็นทุกข์; นี่ก็น่ากลัวพอสมควรอยู่แล้ว. **ขอให้คิดกันให้มาก คือกลัวความทุกข์;** ถ้าถึงขนาดที่ไม่กลัวความทุกข์แล้ว พระเจ้าก็ช่วยไม่ได้, พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้; ถ้าคนไม่กลัวความทุกข์แล้ว ไม่มีใครช่วยได้. ฉะนั้นควรจะต้องมีอะไรสักอย่างหนึ่ง ที่ช่วยกันในเรื่องต้น พอให้คนได้รู้จักกลัวความทุกข์. มันก็ไม่มีอะไร นอกไปจาก **การทำให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์จริง ๆ แล้วจะกลัวทุกข์.** การที่ไม่กลัวความทุกข์ก็เพราะไม่รู้จักความทุกข์จริง ๆ . คนไปกลัวผี กลัวเสือกลัวคน กลัวโรค กลัวเจ็บไข้ มีมากมาย; แต่เขาไม่กลัวสิ่งที่น่ากลัวกว่า คือความทุกข์; เพราะมองไม่เห็น ไม่เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ กลับไปเห็นความทุกข์เป็นความสุขไปเสียก็มี.

แม้ว่าจะไม่พูดถึงขนาดที่ว่าเป็นความทุกข์ที่เห็นได้ชัด มันก็ยังมีเรื่องที่จะต้องพูด ให้รู้กันอีกมาก. สำหรับคนที่จิตใจสูง พอที่จะกล่าวได้ว่า รู้จักกลัวความทุกข์แล้ว; นี่ก็คือข้อที่ว่า คนที่จิตใจสูง รู้จักกลัวความทุกข์บ้างแล้วนั้น **ยังโง่ ยัง ตื้นตัน ยัง หลงใหลต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวง** ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง. ความโง่หลงนั้นมันก็เป็นความทุกข์เหมือนกัน; แต่เป็นความทุกข์ที่คนมองไม่เห็นว่าเป็นความทุกข์, กลับเห็นเป็นความสุขไปเสียก็มี พอใจไปเสียก็มี : เทียบตื้นตันนั้นนี่ เทียบหลงใหลมัวเมานั้นนี่ หรือบางทีโง่อยู่นั้นแหละ กลับคิดว่าสบายที่สุด; เขาจะรู้สึกอย่างนั้น. เมื่ออยู่ด้วยความโง่กลับรู้สึกว่างสบายที่สุด เพราะคิดอะไรไม่เป็น คิดอะไรไม่ได้ ปล่อยมันทีมน ๆ ไปอย่างนั้น รู้สึกว่างสบายดีเหมือนกัน. **นี่ก็คือคนที่ไม่รู้จักพระไตรลักษณ์** อีกนั่นเอง.

ถ้ารู้จักพระไตรลักษณ์ก็จะหายโง่ หายหลง หายตื้นตัน ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ถึงขนาดที่จะเรียกว่าไม่หัวเราะไม่ร้องไห้, คืออะไรจะมาทำให้หัวเราะก็ไม่ได้; เพราะรู้จักสิ่งนั้นดี. ไม่หัวเราะ ไม่หลงไปจนถึงรักถึงอะไร จนถึงกับ

หวัหะได้; แล้วก็ร้องไห้, คือจะไม่กลัวอะไรนั่นเอง. **เดี๋ยวนี้เพราะเราไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร** เรา **ก็ตั้งใจ** ยินดีรำเริง หวัหะว่า **ในเมื่อได้อย่างใจ**, แล้วก็ **ร้องไห้ในเมื่อไม่ได้อย่างใจ**. นี่คือพวก “อัมมพาล” คนทั่วไปอาจจะไม่เรียกคนเหล่านี้ว่า “อัมมพาล” หรือคนผิดปกติ; แต่พระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้า ท่านมองคนชนิดนี้ไปในลักษณะที่เป็น “คนอัมมพาล” เป็นคนโง่.

ดังเช่น เราชอบเดินรำกัน สวยงามอย่างนั้นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ในอริยวินัยนี้ การเดินรำคืออาการของคนบ้า**; แต่ชาวโลกทั่วไปทั้งโลกปัจจุบันนี้ เขานิยมการเดินรำว่าเป็นวัฒนธรรม เป็นของดี เป็นประโยชน์ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่มีใครว่าใครบ้า; เว้นแต่ในหลักธรรมอริยวินัยของพระอรหันต์นั้นถือว่า **การเดินรำเป็นอาการของคนบ้า, การหวัหะเป็นอาการของเด็กอ่อน, การร้องเพลงเป็นการร้องไห้**; คำกล่าวเหล่านี้มีอยู่ในบาลี. เพราะว่าเมื่อใจอยู่ระดับสูงแล้ว จึงมองเห็นลักษณะดังที่กล่าวมาอย่างนี้ได้ ส่วนคนธรรมดาทั่วไป ไม่ไปว่าใครว่าเป็นบ้า ทั้งที่ว่าเขาเหล่านั้นเดี๋ยวหวัหะเดี๋ยวร้องไห้; อะไรมาทำให้น่าชอบใจก็หวัหะ, อะไรมาให้น่ากลัวก็กลัว, กว้างหนี้ยก็ร้องไห้; เพราะคนธรรมดาใจยังไม่สูงเหมือนพระอรหันต์.

คำว่าเป็น “คนบ้า” หรือเป็น “คนอัมมพาล” หรืออะไรนี้ มีหลายความหมาย; แต่ดูกันง่าย ๆ ก็คือว่ามันปรกติอยู่ไม่ได้. **คนที่ไม่รู้พระไตรลักษณ์โดยแท้จริงนั้นมันปรกติอยู่ไม่ได้**: เดียวก็จะหวัหะ เดียวก็จะร้องไห้เสมอไป. แล้วก็ไปคิดดูเอาเองว่า เดียวหวัหะเดี๋ยวร้องไห้, เดียวหวัหะเดี๋ยวร้องไห้, อย่างนี้เป็นคนดีหรือคนบ้า แล้วมันน่าเหน็ดเหนื่อยไหม? เทียบกันกับอยู่โดยปรกติ โดยไม่ต้องร้องไห้ โดยไม่ต้องหวัหะนี้ อันไหนจะดีกว่ากัน?

ในที่สุดก็จะมองเห็น **คุณของพระไตรลักษณ์ที่จะทำให้คนไม่ต้องหวัหะ ไม่ต้องร้องไห้**: คือไม่ไปเป็นทาสของอารมณ์: เดียวไปเป็นทาสของอารมณ์ที่ทำให้ยินดีก็ยินดี, เดียวไปเป็นทาสของอารมณ์ที่ทำให้ยินร้ายก็ยินร้าย; แล้วก็ยินดียินร้าย

อย่างนี้อยู่ตลอดชีวิต, เป็นการดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา ไม่ถึงกับเป็นทุกข์มากมาย; แต่เป็นความทุกข์อย่างลึกซึ้ง ชอนเร้นอยู่ในความดิ้นรนนั้น. ถ้ามองเห็นคุณของ พระไตรลักษณ์นี้แล้วจะทำให้หยุดดิ้นรนได้.

ถ้าทำได้มากถึงขนาดแล้ว **พระไตรลักษณ์นี้จะทำให้เย็นเป็นนิพพาน ชนิดใด ชนิดหนึ่ง**, เย็นเป็นนิพพานอย่างชั่วคราวชั่วคราวก็ได้, นิพพานจริงที่มากขึ้นไป ๆ ก็ได้. เรื่องเย็นเป็นนิพพานนี้เราพูดกันแล้วอย่างละเอียดลออที่สุด เมื่อการบรรยายครั้งที่แล้ว ๆ มา. ขอให้ระลึกนึกถึงการบรรยายนั้น ๆ หมายความว่า เย็น; แล้วก็มารู้ในเวลาที่ว่า พระไตรลักษณ์นี้แหละจะช่วยทำให้เย็น, จะไม่ร้อน; แต่จะเย็นเป็นนิพพานชนิดใดชนิดหนึ่ง ตามมากตามน้อย ตามความสามารถที่ตนรู้ และปฏิบัติได้.

นี่เรียกว่าการรู้พระไตรลักษณ์ด้วยปัญญา คือรู้จริง ๆ จะมีประโยชน์. ถ้าไม่รู้คือโง่ คือบอด คืออัมพาต; ไม่ว่าจะ เป็นพระ เป็นเณร หรือเป็นอุบาสก เป็นอุบาสิกา ก็เป็นคนโง่เป็นอัมพาต. ทำตัวเองให้เดือดร้อนก่อนโดยไม่รู้สีกตัว, ทำตัวเองให้เดือดร้อนเป็นทุกข์, แล้วก็เปะปะไปทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยอีกมากมาย. คนโง่ทำตัวเองให้เป็นทุกข์ แล้วก็เปะปะทำผู้อื่นให้เดือดร้อนด้วยไปมากมาย รบกวนกันไม่มีที่สิ้นสุด; และ ความโง่ชนิดที่ร้ายแรงที่สุดก็คือความโง่ที่เกิดมาจากการที่ไม่รู้เรื่องพระไตรลักษณ์; ความโง่อื่น ๆ ไม่ร้ายแรงเท่า.

ขอให้เรา **จงพยายามที่จะเข้าใจพระไตรลักษณ์**, หรือว่ารู้เสียบ้าง ก็ยัง ดีกว่าไม่รู้เสียเลย; อย่างน้อยเราต้องรู้เสียบ้าง ดีกว่าไม่รู้เสียเลย; **เพื่อจะได้มีสติ ยับยั้งได้บ้างเป็นครั้งเป็นคราว**. ถ้าเราอยู่บ้าง ก็จะระงับยับยั้งได้บ้าง, หรือว่า มันเผลอไปสักครั้งหนึ่งแล้วก็รู้สีกตัว แล้วก็กลับมาได้ ยังดีกว่าไม่รู้เสียเลยอย่างนี้.

ธรรมลักษณะ ของ ไตรลักษณ์

เอาละ ที่นี้ก็จะพูดเรื่อง พระไตรลักษณ์แยกออกจากกันเป็น ๓ พวก : พวกแรก เรียกว่า **อนิจจัง** รู้ความไม่เที่ยง คือเปลี่ยนแปลงเรื่อย ของสิ่งที่มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่ง; คือสิ่งทั้งปวงที่เราเรียกว่าโลกว่า สังขารนั้นแหละ ทั้งโลกเปลี่ยนแปลงเรื่อย. พวกที่ ๒ ก็เป็นทุกข์ คือว่าเป็นของที่ต้องทน ทนได้ยากหรือต้องทน. พวกที่ ๓ ก็ว่า เป็นอนัตตา คือไม่มีความเป็นตัวตน.

พวกที่ ๑ อนิจจัง

ความไม่เที่ยงนี้ อธิบายกันได้หลายอย่าง จะเอา เวลา เป็นเครื่องวัดก็บอกความไม่เที่ยง, หรือว่าจะเอา กิริยาอาการ เป็นเครื่องวัดก็ บอกความไม่เที่ยง, เอา รูปร่าง เป็นเครื่องวัดก็ บอกความไม่เที่ยง; แต่ว่าสิ่งเหล่านี้มันเนื่องกัน.

ดูให้ดี : เวลาเป็นเครื่องบอกว่าจะอะไรได้เปลี่ยนไปอย่างไร, รูปร่างอาการ มันก็บอกว่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในเวลาเท่าไร, ฉะนั้นกฎเกี่ยวกับเวลา และเกี่ยวกับเนื้อที่นี้ เป็นกฎเกณฑ์ที่บอกความไม่เที่ยง หรือความเปลี่ยนแปลง, เราจะต้องทำความเข้าใจ.

ถ้าเวลามันสั้นเกินไป คือชั่วพริบตาเดียว เราก็อยากที่จะรู้ว่ามันเปลี่ยนแปลง; แต่ถ้าเวลานานตั้งชั่วโมงสองชั่วโมง เราก็รู้ได้ว่ามันเปลี่ยนแปลง ถ้าเวลาหลายวัน หลายเดือน หลายปี เราก็รู้ได้ว่า อ้าว! มันเปลี่ยนแปลงเยอะแยะ เปลี่ยนแปลงมาก เช่น จากหนุ่มเป็นแก่ออย่างนี้เป็นต้น. ถ้าฉลาดในเรื่องเวลาแล้ว แม้แต่ชั่วพริบตาเดียว ก็รู้ความเปลี่ยนแปลงได้ อย่างน้อยก็รู้ว่าตาที่มันกระพริบนั้น ก็คือความเปลี่ยนแปลง ขณะจิตเดียวมันก็คือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น – ตั้งอยู่ - ดับไป; ชั่วขณะจิตเดียว มันก็คือความเปลี่ยนแปลงของจิตนั่นเอง.

ขอให้เข้าใจ ความสัมพันธ์กันระหว่างเวลากับวัตถุ ก็ารู้ความเปลี่ยนแปลงได้โดยง่าย; แล้วก็ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายนี้เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ราวกับว่ามันไหลเป็นน้ำ, เหมือนกับน้ำที่ไหลไปเรื่อยไม่มีหยุด. หยาบ ๆ ก็ว่า เกิดมาเป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นผู้ใหญ่ เป็นคนแก่ คนเฒ่า แล้วเป็นคนตาย; ที่นี้ระยะเดียวที่เป็นเด็กนี้ มันก็ยังมีเปลี่ยนแปลงอย่างนั้นอย่างนี้เป็นประจำวัน; แล้วในเพียงชั่ว ๒ - ๓ นาทีนี้ มันก็เปลี่ยนแปลง ทางความคิด ความนึก ทางอริยาบถทางอะไรต่าง ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อย.

ดังที่ได้พูดเมื่อคราวที่แล้วมาแล้ว ชั่วเวลาเดียวข้าวอยู่ในปาก ยังไม่ทันจะกลืนลงไป ในคอทั้งหมด ความเปลี่ยนแปลงทางจิต เกิดเป็นภพ เป็นชาติ ขึ้นมาได้หลายชนิด : เมื่ออร่อยอยู่ก็คิดจะเป็นโจรเป็นขโมยหากินอีก หรืออะไรทำนองนี้; นี่เป็นความเปลี่ยนแปลงทางจิตที่รุนแรงที่ใหญ่หลวง.

เรารู้จักความเปลี่ยนแปลงโดยหลักทั่ว ๆ ไป อย่างนี้แล้ว ก็เป็นความรู้อันหนึ่ง, คือเป็นความรู้ข้อแรกว่า **สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเปลี่ยนแปลง;** ฉะนั้นอย่าไปไถ่ถามว่ามันจะแน่นอน เทียงแท้ตามความประสงค์ของเรา. ขอให้เชื่อลงไปเสีย **ที่ก่อนว่า สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลง;** แต่เดี๋ยวนี้มันหลอกเรา คือความเปลี่ยนแปลงนั้นกับหลอกเรา ทำให้เราโง่ถนัดใจลงไปอีก. เมื่อเรากินอาหาร เพราะได้มีการเปลี่ยนแปลงที่ลิ้น : เดี่ยวเผ็ด เดี่ยวหวาน เดี่ยวเค็ม เดี่ยวเปรี้ยว เดี่ยวขม เดี่ยวอะไร ; มันก็เลยอร่อยไปเลย. ในสํารับกับข้าวถาดหนึ่งนั้นมีของหวาน ของเปรี้ยว ของเผ็ด ของเค็ม ของขม สลับกันได้มาก ๆ อย่างนี้, เปลี่ยนแปลงกันมาก ๆ อย่างนี้ ยิ่งอร่อยไปเลย, ยิ่งผลิตผลิตเมามากมากขึ้นไปอีก. นี่เพราะว่ารสของความเปลี่ยนแปลง; ถ้าไม่มีความเปลี่ยนแปลงแล้ว มันไม่มีรสไม่มีชาติ; มันต้องเปลี่ยนแปลงระหว่างสุขกับทุกข์ – ทุกข์กับสุข - สุขกับทุกข์เรื่อย ๆ ถ้าเปลี่ยนแปลงกันอยู่อย่างนี้ยังมีรสชาติ : ไปกินข้าวที่รสขมสักชนิดหนึ่ง แล้วมากินกับข้าวที่รสหวาน; อย่างนี้มันก็รู้สึกรสที่นั่นแรงมาก คนก็เลยติดในรสได้,

ข้อนี้ มีความสำคัญมากตรงที่ว่า ความเปลี่ยนแปลงมันหลอกเรา ให้เห็นเป็นของน่าปรารถนาไปเสีย คือให้เกิดความสุขสนุกสนานเริงเริงร่า เพราะความเปลี่ยนแปลงนั้นด้วย. เราก็มาสนใจส่วนนี้ : สนใจส่วนที่มันเริงร่า ก็เลยไม่รู้ไม่ชี้กับส่วนที่มันเปลี่ยนแปลง; เพราะมีความประมาท มีความมัวเมา, เพราะไม่รู้เรื่องความไม่เที่ยง.

สำหรับเรื่อง ความไม่เที่ยงนี้เป็นข้อแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นข้อแรก; คล้าย ๆ กับว่า ค่อยเห็นง่ายสักระยะ จึงเอามาไว้เป็นข้อแรกข้อหนึ่ง, เห็นง่ายกว่าความทุกข์. ความทุกข์เห็นง่ายกว่าความเป็นอนัตตา จึงเอาความเป็นอนิจจังมาให้เป็นข้อแรก; ยิ่งกว่านั้นยังรู้ได้อีกว่า พวกอื่นนอกจากพวกพุทธศาสนา ก็ยังมีสอนเรื่องอนิจจัง. พระพุทธเจ้าท่านก็ยังเคยตรัสถึงศาสดาบางคนที่สอนเรื่องอนิจจัง แต่ว่าเขาสอนแต่เรื่องอนิจจัง ไม่ได้สอนไปถึงทุกข์ อนัตตา. เขาสอนเรื่องอนิจจังอย่างดี อย่างมาก อย่างอะไรรุนแรงเหมือนกัน; แต่สอนเรื่องทุกข์เรื่องอนัตตาไม่เป็น; ศาสดานั้น ๆ ก็อยู่ในประเทศอินเดียด้วยกัน.

ในประวัติศาสตร์ของวิชาความรู้ ก็มีปรากฏอยู่ว่า ทางฝ่ายตะวันตก ในประเทศกรีก ประเทศบรมโบราณพ้องสมัยกับพุทธกาลก็มีนักปรัชญา นักคิดบางคนสอนเรื่องความเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน ในลักษณะที่พอ ๆ กัน. เพราะฉะนั้นเราพอจะพูดได้ว่า เรื่องความเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นลักษณะที่มองเห็นได้ง่ายกว่าลักษณะอันอื่น; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีความลึกซึ้ง หรือว่ามีแง่มุมที่แปลกกันอยู่นั่นเอง; ที่ต้องการมากที่สุดก็คือ ความเปลี่ยนแปลงชนิดที่ทำให้เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายคลายกำหนด.

ถ้าเห็นความเปลี่ยนแปลงจริง และสมบูรณ์ถึงที่สุด ก็จะเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด บรรลุมรรค ผล นิพพาน ไปได้เหมือนกัน โดยไม่ต้องพูดถึงความทุกข์ หรือความเป็นอนัตตา, พูดถึงแต่ความไม่เที่ยงอย่างเดียวนี้นี้ ให้รุนแรงถึง

ขนาดเถอะ จะทำให้เกิด **ความเปื้อน่ายคลายกำหนด และบรรลु มรรค ผล นิพพาน ได้เหมือนกัน** คือว่ารู้ทุกข์ หรือรู้อนัตตาได้เหมือนกัน แต่เป็นอย่างน้อย ช่อนอยู่ในความไม่เที่ยงนั้น ซึ่งไม่ปรากฏออกมาเด่นชัด, เด่นชัดแต่ความไม่เที่ยง.

ผู้ที่เห็นอนิจจังเป็นเบื้องหน้า อย่างนี้แล้ว บรรลุนิพพานก็มีเหมือนกัน; เขาเรียกว่า **อนิมิตตวิโมกข์** หรือ **อนิมิตตนิพพาน** -นิพพานหรือวิโมกข์ที่ได้มาโดยเห็นความไม่เที่ยงเป็นหลักเป็นประธาน; เห็นแจ้งว่า **ไม่มีอะไรเป็นที่เกาะเกี่ยวได้ มันไหลเสียเรื่อย ไม่มีอะไรจะเกาะยึดจับเอาได้;** กระทำจิตให้เปื้อน่ายคลายกำหนดแล้ว หลุดพ้นได้เหมือนกัน.

ถ้า **อาศัยความเป็นทุกข์มาเป็นหลักเป็นประธาน** ก็บรรลุนิพพานประเภท **อัปปณิหิตวิโมกข์** หรือ **อัปปณิหิตนิพพาน**. อย่างนี้มองในแง่ที่ว่า มันไม่มีที่ตั้งที่อาศัย ที่เกาะ ที่ยึด; เพราะมันเป็นทุกข์หมด ไปเอาเข้าที่ไหนไม่ได้.

บางคน **เห็นอนัตตา-ไม่มีตัวตน** เป็นเบื้องหน้า ไม่ค่อยคำนึงไม่ค่อยรู้สึกถึงอนิจจัง ทุกขังอะไร, มีแต่อนัตตาเป็นเบื้องหน้า ก็บรรลุนิพพาน ประเภทที่เรียกว่า **สุญญตนิพพาน**, หรือ **สุญญตวิโมกข์**; อย่างนี้หลุดพ้นหรือบรรลุนิพพานเพราะว่าเห็นชัดในความว่าง, เห็นทุกสิ่งเป็นของว่างไปหมด.

ข้อที่เอามากล่าวไว้เป็น ๓ อย่าง นี้ก็เพื่อความครบถ้วนหรือว่าสมบูรณ์; แต่มิได้หมายความว่าคนผู้ปฏิบัติจะต้องเห็นครบทั้ง ๓ อย่างเท่า ๆ กัน; คนบางคน บางพวก บางประเภทมีจิตใจต่าง ๆ กัน; บางคนเขาจะเห็นอนิจจังมากกว่าทุกขังอนัตตา, หรือว่าบางคนจะเห็นทุกขังมากกว่าอนิจจังอนัตตา, บางคนจะเห็นอนัตตา มากกว่าอนิจจังทุกขังก็ได้; และ **เมื่อกล่าวโดยทั่วไปที่มีอยู่ตามเรื่องราวในพระคัมภีร์แล้ว คนเห็นอนัตตานี้บรรลุมรรค ผล มากกว่าพวกอื่น**. ถ้างงเห็นอนัตตาแล้ว

มันจะต้องแน่นอนที่มันจะเปื้อน่ายคลายกำหนด; ถ้าเห็นอนิจจัง หรือ ทุกขัง บางทีก็ยังไม่แน่ มันส่ายไปเสียทางอื่นก็มี เพราะว่ามันหลอกได้มาก.

เรื่อง อนิจจังนี้หลอกได้มากกว่าเรื่องทุกขัง ; เรื่องทุกขังก็หลอกได้มากกว่าเรื่องอนัตตา; แต่ถ้าถึงเรื่องอนัตตาแล้วเกือบจะไม่หลอกอะไรเลย. เรื่องอนิจจังมันหลอกก็เหมือนอย่างที่เราพูดมาเมื่อตะกี้แล้วว่ามันสนุกดี อร่อยดีในการเปลี่ยนแปลงนั้น. คนทุกวันนี้อยู่ได้ด้วยการเปลี่ยนแปลง ถ้าไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง เขาว่าเศร้าว่าเหงา, โดยเฉพาะเด็ก ๆ หนุ่ม ๆ สาว ๆ สมัยนี้ เขาว่าเศร้าว่าเหงา ในเมื่อไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง; นั่นก็คือความโง่ที่เพิ่งเกิดมาจากความที่ไม่รู้ว่าอนิจจังนั้นเป็นอย่างไร

พวกที่ ๒ ทุกขัง

เราได้พูดยกตัวอย่างเรื่องอนิจจังมาพอสมควรแล้ว ทีนี้จะพูดเรื่องทุกขังบ้าง ทุกขังนั้นเอาตามความหมายที่มีอยู่เฉพาะก็คือว่า “มันทนยาก” ; คำว่า “ทนยาก” นี้ก็ยังไม่ดีเท่ากับพูดว่า “ต้องทน”. **ทุกขังนี้จึงแปลว่าต้องทน** เขาแปลกันว่าทนยากอยู่เป็นประจำ; แต่อยากจะแนะนำยังไม่ดี แปลว่าทนยากนั้น **แปลเสียใหม่ดีกว่าว่า “ต้องทน”, ทุกอย่างมันต้องทน**; ไม่ใช่มันเบาสบาย สนุกสนาน เอรีดอรัย. มันต้องทน เหมือนกับว่าแบกหรือหามอะไรอยู่.

ลองเปรียบเทียบดูว่า เรื่องหัวเราะนี้ก็คือการ “ต้องทน” ชนิดหนึ่ง, การร้องไห้คือการ “ต้องทน” ชนิดหนึ่ง. ถ้ามองดูกันหยาบ ๆ แล้วจะไม่เห็น; ถ้ามองดูกันอย่างละเอียดแล้ว จะเห็นว่ามัน “ต้องทน” คือ **ต้องทนทำ** หรือว่ามัน **ต้องทำ**. พูดรวมความเสียทีเดียวหมดเลยก็ได้ว่า : **ชีวิตนี้คือสิ่งที่ต้องทน, ตัวชีวิตเองนั้นเป็นสิ่งที่ต้องทน**, เรา **ต้องทนทำทุกอย่าง เพื่อมีชีวิตอยู่**.

พอพูดขึ้นทุกคนจะนึกได้ ดังเช่นว่า “ต้องทนกินอาหาร”. นี่ถ้าคนโง่ก็มองเห็นว่าไม่ต้องทน; ถ้ามองให้ละเอียดจะเห็นว่าสิ่งที่เรากินอาหารนี้มันต้องทน: คือมันต้องกิน. มีคำว่า “ต้อง” อยู่ที่ไหนแล้ว จะมีคำว่า “ทน” หรือ “ต้องทน” อยู่ที่ไหน. เมื่อถึงเวลาที่ร่างกายต้องการอาหาร ก็ต้องไปกินอาหาร; ถึงบทที่มันจะอิม ก็ต้องอิม, ถึงบทที่ต้องไปถ่าย ก็ต้องไปถ่าย; มันมี “ต้อง” ไปทั้งนั้น แต่คนโง่มองไม่เห็น.

ถ้าใช้สติปัญญาอย่างของพระพุทธเจ้า เราจะพบว่ามันมีคำว่า ต้อง-ต้อง-ต้อง แทบจะทุกลมหายใจเข้าออก. เพราะว่าเรา ต้อง หายใจเข้าแล้วเรา ต้อง หายใจออก; นี่ก็คือ “ต้อง” คำว่า ต้อง หมายความว่า ทน. เราต้องลุกขึ้น ไม่ใช่เราจะนอนอยู่ได้ตลอดวันตลอดคืน, เราลุกขึ้นแล้วเราจะ ต้อง ทำอะไรที่จะต้องทำ; เกี่ยวกับการหากิน ก็ ต้อง ทำ; แล้วเรายังจะ ต้อง ปฏิบัติบริหารร่างกาย. แม้ที่สุดแต่ว่าเมื่อเราเมื่อยขึ้นมา เราก็ ต้อง ปิดตัว; มันต้องไปเสียทั้งนั้น, มันต้องอย่างนั้น ต้องอย่างนี้ต้องอย่างโน้น ไปจนกว่าจะค่ำลง แล้วก็นอนอีก แล้วก็ตื่นอีก; แล้วก็นอนอีกแล้วก็ตื่นอีก เต็มไปด้วยสิ่งที่เรียกว่าต้อง.

ที่นี้ถ้าเป็นเรื่องที่ใหญ่โตมันก็ “ต้อง” รู้สึกขนาดใหญ่ : เช่นมันเจ็บปวด ขึ้นมาก็ต้องเยียวการรักษา, จะตายขึ้นมา ก็ต้องไปหาหมอ; หรือว่าจะต่อสู้กันโดยวิธีใดวิธีหนึ่งก็ตามใจ มันก็เป็นความทุกข์ปรากฏออกมาชัด. ฉะนั้น ชีวิตทั้งหมดนี้เป็นความทุกข์ก็โดยความหมายที่ว่า ต้องทน คือต้องทนทำอะไรอย่างหนึ่งอยู่เสมอ, ต้องแบกภาระอันนั้นอยู่เสมอ.

เรื่องต้องทนนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ ในบทสวดที่เราสวดกันอยู่ทุกวัน ว่า : ภารา หเว ปญฺจขุณฺหา -ชั้นที่ ๕ เป็นของหนักเน้อ. เมื่อมันเป็นของหนักแล้วจะไม่ต้องทนอย่างไรได้? เพราะว่าของหนักไม่ว่าจะหนักมากหนักน้อย อะไร

ก็ตาม มันต้องแบก มันต้องทน. *ภารหาโร จ ปุคฺคโล -บุคคลนั้นแหละเป็นผู้แบกของหนักนี้ไป. “บุคคล” นี้เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู; พอมีความรู้สึก* ว่า “ตัวกู” เท่านั้น มันก็ต้องทน, *ทนแบกสิ่งที่เป็นของกู. ภาราทานํ ทุกฺขํ* โลเก. บอกไว้ชัดแล้ว *การแบกของหนักเป็นทุกข์. นี่ ต้อง - ต้อง - ต้อง - ต้อง* ไปหมดทั้งวันทั้งคืน *นี่คือของหนัก ; ฉะนั้นจึงเป็นทุกข์. ภารนิกฺเขปนํ สุขํ - ขว้างของหนักทิ้งไปเสีย จึงจะเป็นความสุข; นั่นคือไม่ต้อง.*

เดี๋ยวนี้เรามีอยู่แต่ “ต้อง” เพราะว่าเรามีความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกูจะอยู่ จะเป็น จะตาย จะอย่างนั้นอย่างนี้; มันเลย “ต้อง” ไปหมด; จนกว่าจะ **สลัดตัวกู** **ทิ้งออกไปเสียได้** จากความยึดมั่นถือมั่น เมื่อนั้นแหละ **จะหมดจากสิ่งที่เรียกว่า** **ต้อง** : คือไม่มีอะไรที่จะต้อง ต้องอย่างนั้น ต้องอย่างนี้อีกต่อไป, จะเป็น *ภารนิกฺเขปนํ สุขํ - ทิ้งของหนักออกไปเสียเป็นความสุข.*

เดี๋ยวนี้มันเป็นความ “ต้อง” ต้องอย่างนั้น ต้องอย่างนี้ : พุดง่าย ๆ ว่า ต้องมาที่นี่. ทำไมจึงต้องมาที่นี่? เพราะว่าอยากฟัง จึงได้มาที่นี่, ต้องมาที่นี่ เพราะมันอยากฟัง. แล้วทำไมจึงอยากฟัง? ก็เพราะรู้สึกว่าจะต้องแก้ไขอะไรบางอย่าง; ต้องรู้เท่าทัน ต้องอะไร. มันจึงอยากฟัง อยากรู้ขึ้นมา หรือว่าอยาก จะพ้นทุกข์ก็ได้. เพราะฉะนั้น **ความทุกข์ เป็นภาระสำหรับให้เรา “ต้อง”**; ต้องพยายามที่จะให้พ้นทุกข์; ฉะนั้นความทุกข์นี้จึงเป็นของหนักข้าลงไปอีกทีหนึ่ง.

เรามักชอบความทุกข์ เพราะเราไม่รู้ว่าเป็นความทุกข์. เราเห็นกงจักร เป็นดอกบัวเรื่อย; ต้อง - ต้อง - ต้อง วันหนึ่งไม่รู้ก็ร้อยก็พันก็หมื่นครั้ง; ไปหลง ชอบอยู่อย่างนั้น ไม่เบื่อหน่ายในความทุกข์เลย. พิจารณาดูจะเห็นสมที่มีพระพุทฺธภาสิตที่ฟังดูแล้วน่าขัน แทบไม่น่าเชื่อ ที่ว่า...อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอสฺมคฺโค วิสุทฺธิยา - เมื่อเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้ว เมื่อนั้นจึงจะเบื่อหน่ายในความทุกข์

หรือในสิ่งที่เป็นทุกข์. ก่อนนี้ไม่เบื่อหน่ายในความทุกข์ ไม่เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ เห็นเป็นสนุกไปเรื่อย : ได้กิน ได้เล่น ได้หัวเราะ ได้ร้องไห้ ได้อุ้ม ได้หิว ได้อะไรมันเป็นสนุกไปหมด; **ต่อเมื่อเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงจะเกลียดความทุกข์.**

เดี๋ยวนี้ยังไม่เกลียดความทุกข์ ก็เรียกว่าเรายังมีหน้าที่ ที่จะต้อง**ศึกษาคำว่า ความทุกข์นี้ให้ดี ๆ จนมีความเบื่อหน่าย : อถ นิพพินฺทติ ทุกฺเข -เมื่อนั้นจึงจะมีความหน่ายในความทุกข์.** แล้วการศึกษานี้ไม่มีอะไรดีกว่านั่งพิจารณาให้เห็นว่า : ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู - ของกู อยู่แล้ว; มันต้อง - ต้อง - ต้อง - ต้อง, ต้องนั้น ต้องโน้น ต้องนี้ไปหมด, อย่างเป็นทาส เป็นข้า เป็นบ่าว เป็นอะไรของกิเลสนี้ เรียกว่า ความทุกข์.

ผู้ใดมองกันแต่ในแง่นี้ก็**เป็นพระอรหันต์ได้ นิพพานได้ เป็นอัปปณิหิต - วิโมกข์ หลุดพ้นไปได้** เพราะมองเห็นว่า **ไม่มีที่เกาะที่ยึดตรงไหนได้; ไปแตะเข้าที่ไหนเป็นไฟทั้งนั้น.** ไม่มีที่เกาะที่ยึดตรงไหนได้. นิพพานที่มีความหมายอย่างนี้ก็มิ; มาจากการเห็นทุกข์เป็นใหญ่, เห็นอนิจจัง อนัตตา เป็นส่วนน้อยเป็นส่วนแฝง.

นี่คำว่า **ทุกข์** ถ้าแปลว่า **“สิ่งที่ต้องทน”** แล้วก็เข้าใจง่าย. ถ้าแปลว่า **ทนยาก** นี้ บางทีเรา**ไม่รู้สึกละ**, กำลังอรรอยอยู่, เรา**ไม่รู้สึกละ**ว่าทนยาก; กำลังอรรอยนี้ไม่รู้สึกละว่าทนยาก. แต่กำลังอรรอยนี้ ถ้ามองให้ดี จะเห็นว่าการที่ต้องทน : คือ**ต้องทน** อรรอยนั้นแหละ. มันเป็นอย่างอื่นไม่ได้ มันต้องทนอรรอย ต้องมาทนอรรอยกับมัน; เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าอรรอยก็ต้องทน ไม่อรรอยก็ต้องทน; **ลงมีตัวกู - ของกูอยู่แล้ว มันยังต้องทนทั้งนั้น.** ความสุขก็ต้องทน, ความทุกข์ก็ต้องทน : ทนแบกไว้ ทนรับเอาไว้ ทนกิน ทนทำ ทนใช้ ทนสวดย ทนอรรอย; ในที่สุดก็ต้องทนอรรอยกะมัน. ฉะนั้นความทุกข์จึงแปลว่าต้องทนก็แล้วกัน; เป็นของหนักที่ต้องทนแบก.

พวกที่ ๓ อนัตตา

คำว่า อนัตตา ตามตัวหนังสือแปลว่า **ไม่ใช่อัตตา**. อนแปลว่า **ไม่, หรือไม่ใช่**; อัตตา แปลว่า **อัตตา**. **อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่อัตตา**; แต่ความหมายนั้นหมายถึงว่า **ไม่มีสิ่ง หรือไม่มีภาวะ หรือไม่มีลักษณะ, หรือไม่มีความหมายอะไร ๆ ที่จะเป็นตัวตนได้ตามที่เราเฝ้าเพ่งเพ่งเอาเอง**.

เด็ก ๆ ก็ตาม ผู้ใหญ่ก็ตาม มีความรู้สึกตามความเฝ้า เพ่งเพ่งเอาเองว่า ตัวกู - ว่าของกู อยู่ในอำนาจของกู เป็นไปในวิสัยของกู กูสร้างมันขึ้น กูทำมันขึ้น กูหามาไว้ กูถืออำนาจเหนือมันได้. อย่างนี้ก็เรียกว่าตัวตน หรืออัตตาที่เป็นความรู้สึกที่เฝ้าขึ้นมาเอง, เฝ้าขึ้นเรื่อย ๆ ตามอายุที่มากขึ้น ๆ ตั้งแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่. **อัตตานี้ เป็นเพียงความเฝ้า ความยึดมั่นความสำคัญเอาเองว่าตัวกู - ว่าของกู** นี้เฝ้าขึ้นมาจนโต จนแก่ จนเฒ่า; บางทีก็ละไม่ได้ เพราะโชคไม่ดี ไม่ได้ฟังคำสอนของพระอริยเจ้าของพระศาสดา แล้วละไม่ได้ จนตายเข้าโลงไป ; แต่บางคนโชคดีได้ยินได้ฟังเรื่องที่ทำให้ละความยึดมั่นถือมั่นนี้บ้าง.

ที่นี้เราจะดูกันให้ละเอียดสักหน่อย เพราะว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญอยู่. มันเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง ที่จะเกิดความรู้สึกขึ้นมาเอง ว่าตัวกู - ว่าของกู มันลึกลับซับซ้อนมาก. **ทำไมคำว่า ตัวกู หรือ อัตตา นี้ จึงเกิดขึ้นมาได้ ในความรู้สึกของคนเรา?** เราต้องเทียบลงไปดูโดยถอยหลังไป, ถอยหลังไปถึงคนที่ยังโง่มา ๆ, ถึงคนที่ยังเป็นสมัปปาเถื่อน สมัปปิน สมัปปิยังไม่นุ่งผ้า ที่ยังไม่เป็นคนแท้ ยังครึ่งคนครึ่งลิง เป็นลิงเป็นสัตว์อะไรลงไปตามลำดับ.

ถ้าเราดูกันให้ละเอียดเราจะพบความจริงข้อหนึ่งว่า เมื่อจิตใจของสัตว์ที่มีชีวิตนั้นยังไม่สูงพอที่จะคิดนึกอะไรนัก ก็ยังไม่มีอัตตา ไม่มีตัวตน ในความหมายนี้; มันเพ็งเมื่อรู้จักคิด รู้จักนึก รู้จักสังเกต; แล้วมันสังเกต หรือคิดหรือนึกไปผิดทาง

ไปในทางของความยึดมั่นถือมั่น หรือไปในทางของความโง่. ถ้าต้องการศึกษากันละเอียดอย่างนี้ก็ศึกษาได้เหมือนกัน คือจากความหมายของคำว่า อัตตา นั้นเอง.

อัตตา เป็นภาษาบาลี ภาษาบาลี นี้มีดีอยู่อย่างหนึ่งที่ว่า คำบาลีแต่ละคำมันมีรากของคำ เขาเรียกว่า ธาตุ, ธา- ตุ, ธาตุ ของคำ, รากของคำ ว่ามีความหมายอย่างไร. ภาษาบาลีทุกคำมีความหมาย; เพราะเขาพยายามจับค้นไปถึงต้นตอที่สุดว่า มนุษย์รู้สึกอย่างไร จึงเกิดคำพูดคำนี้ขึ้นมา ; แล้วรากศัพท์หรือรากของคำๆ นั้น ก็มีความหมายอย่างนั้น ๆ . มันมีมากคำและทุกคำ ไม่มีเวลาพอที่จะเอามาบรรยาย; จะบรรยายเฉพาะคำว่า “อัตตา” นี้ดีกว่า.

คำว่า **อัตตา** นี้ เราอาจจะมองเห็นได้จากรูปศัพท์ที่ว่าอัตตา : มันมาจาก รากศัพท์หรือธาตุของศัพท์ว่า **อต** ก็ได้, หรือมาจากธาตุที่ว่า **อส** ก็ได้. ถ้ามาจาก **ธาตุว่า อต**; **อตธาตุ** แปลว่าไป, หรือว่า ถึง, หรือว่า ติดต่อกันเป็นนิจ. **อตธาตุ** ลงวิภัตติปัจจัยเสร็จแล้ว สำเร็จรูปเป็น**อัตตา**; ฉะนั้น **อัตตา** แปลว่า**ผู้ไปหรือผู้ถึงโดยติดต่อกันเป็นนิจ**. ตรงนี้หมายความว่า มีสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งไปไหนมาไหนอะไรติดต่อกันอยู่เป็นนิจ, ไม่เปลี่ยนแปลง, ไม่ใช่คนอื่น; ก็มีวิญญาณหรือมีเจตภูต หรือมีตัวตน หรือมีอะไรก็ตาม ที่เป็นผู้ไปในนั้นมานี้ - ไปนั้นมานี้, ทำนั้นทำนี้, ไปนั้นมานี้ ติดต่อกันอยู่เป็นนิจ โดยเป็นคน ๆ เดียวกันเป็นนิจ. คำว่า **อัตตา** แปลว่าอย่างนี้ ถ้าถือว่ามาจาก **อต** ธาตุ.

คำว่า **อัตตานี้** อาจจะมาจาก **อส** ธาตุ แม้จะไม่มีในคัมภีร์ในตำราที่เขียนบาลี ตามธรรมดา ; แต่พอมองเห็นว่ามันมีได้. ถ้าว่าอัตตมาจาก **อส** ธาตุ ก็แปลว่า**ผู้กิน** ; เพราะคำว่า **อส** นั้นแปลว่ากิน. เดียวนี้เขาใช้พูดอธิบายกันอยู่ทั่วไปในการเทศน์ การสั่งสอนว่า : **อัตตา ๆ นี้**แปลว่า **ผู้กิน** ; กินอะไร? กินโลก. อัตตานี้แปลว่า **ผู้กินโลก**. โลกคือทั้งโลก ทั้งโลกคือ **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ**

ธัมมมารมณ, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมมารมณ ทั้งโลก มีสิ่งที่เป็นผู้กิน; สิ่งนั้น เรียกว่าอตฺตา. นี่ก็แปลว่าตัวอตฺตานั่น คือตัวที่บริโภค หรือรู้สึก หรือเสวย สิ่งต่าง ๆ.

อส ธาตุ อีกคำหนึ่งแปลว่าไป หรือว่า ถือเอา; ถ้าแปลว่าผู้ถือนั้น ก็หมายความว่า ทำหน้าที่ถือนั่นเองนั่นเป็นของกู. สิ่งใดที่ทำหน้าที่ถือนั่นเองนั่น เค้าทุกอย่าง เป็นของกู ; สิ่งนั้นเรียกว่าอตฺตา.

อส ธาตุ บางหมวดแปลว่า ผู้มีแสงสว่าง ก็มี ; นี่จะต้องหมายถึงสิ่ง ที่มีจิต จิตนั่นคือแสงสว่าง คือมันรู้อะไรได้; ฉะนั้นอตฺตาคือสิ่งที่มีจิต หรือมี แสงสว่างที่รู้อะไรได้.

อส ธาตุ ที่มา ในหมวดภูธธาตุ นี้ แปลว่า เป็นหรืออยู่; ถ้าถือนั้น **อส** แบบนี้; อตฺตาก็แปลว่า ผู้เป็น หรือผู้อยู่ คือผู้เป็นอยู่เป็นภพเป็นชาติ ตลอดชาติ ตลอดภพ ครองภพครองชาติ นี้เรียกว่าอตฺตา.

รวมกันทั้งหมดนี้ก็ได้อรรถาธิบายว่า : มนุษย์เมื่อเริ่มรู้สึกว่าจะต้องมีอะไรอย่างหนึ่ง แน่ทีจะเป็น ผู้กิน ผู้ใช้ ผู้อยู่ ผู้ไป ผู้พูด ผู้นึก ผู้คิด ผู้รู้สึก ผู้ท่องเที่ยวไปใน วัฏฏสงสาร; อันนี้แหละเรียกว่าอตฺตา. คำว่า “อตฺตา” จึงเกิดขึ้นในคำพูดของ มนุษย์ในโลกเป็นอันแรก กล่าวคือจะเป็น “ผู้เป็นเจ้าของ” ทั้งหมดนี้ : เจ้าของ ร่างกาย, เจ้าของอะไรนี้ แล้วจะเป็นผู้รู้ ผู้พูด ผู้คิด ผู้ทำอะไรทุกอย่าง; แล้วมีความหมายใหญ่หลวง คือเป็นผู้กิน : เป็นผู้กินโลก กินสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลก; นี่คือ อตฺตาตามตัวหนังสือเป็นอย่างนี้

ทีนี้เรามา ดูตามความรู้สึก หรือตามข้อเท็จจริง จะเห็นว่า มันตรงตามตัว หนังสือ : ความรู้สึกด้วยอุปาทานว่าตัวกู - ว่าของกู นี่คือ ผู้ที่จะยึดครอง, ผู้ที่จะเอา

ผู้ที่จะได้ ผู้ที่จะกิน ผู้ที่จะทำอะไรทุกอย่างแก่งต่าง ๆ ; นั้นแหละคือ **ตัวกู - ของกู คืออัตตา**. ที่นี้ความรู้สึกอันนี้มันเจริญขึ้นมามาก ๆ มากตามสติปัญญาของมนุษย์ที่เจริญมาก; แล้วมนุษย์ยังมีการศึกษาตามธรรมดา คือไม่ใช่ศึกษาทางศาสนา, มีการศึกษาที่ทำให้มันสมองเฉลียวฉลาดตามธรรมดามากขึ้นเท่าไร; **อัตตาของมนุษย์ก็จะใหญ่มากขึ้นเท่านั้น** จะเหนียวแน่น จะเข้มข้นมากขึ้นเท่านั้น, แล้วก็บ้ามากขึ้นเท่านั้น โง่มากขึ้นเท่านั้น จะเป็นทุกข์มากขึ้นเท่านั้น. ฉะนั้นในโลกนี้เวลานี้ มนุษย์จึงมีความทุกข์มากขึ้นเท่านั้น, มากขึ้นตามที่อัตรามันใหญ่ออกไป.

อัตราก็จำเป็นว่าเป็นของหนัก ที่ต้องแบกมันไว้เรื่อย ๆ ; แล้วก็จำเป็นของที่ทำให้เกิดความทุกข์อย่างลึกซึ้ง ด้วยความสำคัญผิดไปหมด สำคัญเป็นตัวกู สำคัญเป็นของกู. **สำคัญเป็นตัวกู** นี้เรียกว่า **อัตตา** หรือ **อหังการ**. **สำคัญว่าของกู** นี้เรียกว่า **อัตตนิยา** หรือ **มมังการ**; รวมกันแล้วก็คืออัตราทังนั้น. ความรู้สึกที่แรกต้องมีอัตร่าเป็นตัวกู ก่อน แล้วจึงมีอัตรตนิยา แปลว่าเนื่องด้วยตัวกู; **พอมีตัวกูกับสิ่งที่เนื่องด้วยตัวกู รวมกันเข้า ก็เกิดเป็นความคิดที่ไม่มีที่สิ้นสุด** ในการที่จะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเห็นแก่ตัว ความเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น.

โทษหรือพิษอันร้ายกาจของอัตร่าเกิดขึ้น แล้วก็ถอนยาก, มีแต่ละหนาแน่นขึ้นมา - หนาแน่นขึ้นมา; เป็นความจริงที่เห็นยาก ว่าทุกสิ่งเป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวตน ไม่มีตัวตน. มันจะเห็นไปแต่ในทางมีตัวตนเสียเรื่อยไป. มนุษย์ในโลกเราจึงอยู่กัน^๑ในสภาพอย่างนี้ คือมีตัวมีตนกันเข้า; แล้วตนนี้ตนกู, ตนนั้นตนมึง, ตนนั้นตนเขา ตนนี้ตนเรา, มันก็มีกู มีกู มีเขา มีเรา มีพวกเขา มีพวกเรา, แล้วก็มีได้มีเสีย ของเขา ของเรา ของพวกเขา ของพวกเรา; มีสภาพเป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น; โทษที่ร้ายกาจของอัตร่าเป็นอย่างนี้.

ที่นี้มามองให้เห็นตามที่เป็นจริง อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านเห็น ท่านตรัสว่า: **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** - สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ใช่อัตตา, **เป็นเพียง ปฏิจฺจสมุป-
ปັນนธรม** คือเป็นเพียงสังขารตามธรรมชาติปรุงแต่งกันขึ้นเป็นนั่น เป็นนี่ เป็น
ความรู้สึกคิดนึก อย่างนั้น อย่างนี้. **ร่างกายเป็นปฏิจฺจสมุปปັນนธรม** เพราะว่า
ปรุงแต่งขึ้นมาจากข้าวปลาอาหาร จากดินฟ้าอากาศ จากเหตุปัจจัยแวดล้อม, เป็น
ของปรุงแต่งขึ้นมาชั่วคราว ๆ; นี้เรียกว่า **ปฏิจฺจสมุปปັນนธรม** - **สิ่งที่อาศัยกัน
เกิดขึ้นแล้ว.**

จิต ก็เหมือนกัน, **ความรู้สึกคิดนึก** อะไรต่าง ๆ ที่เป็นขณะ ๆ นี้ **ล้วนเป็น
ปฏิจฺจสมุปปັນนธรม** ทั้งนั้น; แล้วความที่ปฏิจฺจสมุปปັນนธรมอันหนึ่ง เนื่องกัน
ไปถึงปฏิจฺจสมุปปັນนธรมอีกอันหนึ่งนั้น เขาเรียกว่า “ปฏิจฺจสมุปบาท” อย่างที่เรา
พูดกันอย่างละเอียดเมื่อการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้เอง. **หน่วยหนึ่ง ๆ เป็นปฏิจ-
สมุปปັນนธรม, แล้ว ความที่มันเกี่ยวข้อปรุงแต่งกันระหว่างหน่วยนั้น** เขาเรียกว่า
ปฏิจฺจสมุปบาท อันได้แก่ความอาศัยกันเกิดขึ้น.

ถ้าเข้าใจปฏิจฺจสมุปบาทจะเห็นชัดว่า **ไม่มี อัตตา** ; ทุกสิ่งเป็นเพียง
ของประกอบเหมาะ, **แล้วเกิดขึ้นชั่วขณะ แล้วดับไป.** เปรียบเหมือนกับว่า
ลมพัด พอเหมาะสมควรหนึ่ง ทำให้น้ำเป็นฟองน้ำขึ้นมา เป็นฟุ่ฟอยขึ้นมา ชั่วขณะ
หนึ่งแล้วก็ดับไป. ทางวัตถุมองเห็นได้ง่าย : เช่นเราไปยืนที่ริมทะเล เห็นลูกคลื่น
เป็นทิว ประกอบเหมาะระหว่างน้ำ ระหว่างลม ระหว่างตลิ่ง ระหว่างความแวดล้อม
อื่น ๆ ก็ฟูขึ้นมา เป็นฟองอย่างน่าอัศจรรย์; เสร็จแล้วก็ดับไป; นี่เป็นทางวัตถุ.
ทางจิตใจก็เหมือนกัน เมื่อมีอะไรมากระทบเหมาะสมกันเข้าหลายอย่าง ก็เกิด**ความ
รู้สึกสำคัญมั่นหมายว่าตัวกู - ว่าของกู** ขึ้นมา เป็นพัก ๆ, เป็นพัก ๆ, เกิดขึ้น-
ดับไป, เกิดขึ้น-ดับไป, **นี่ไม่ใช่อนัตตา เป็นเพียงของประกอบเหมาะ** เกิดขึ้น

ชั่วขณะ ๆ เรียกว่า ปฏิจจสมุปปັນนธรม ; มีความเข้าใจอย่างนี้ เรียกว่าเห็นอนัตตา.

ถ้าเห็นอนัตตาจริง จะไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวตน - เป็นของตน, ไม่เกิดโลก เกิดโกรธ เกิดหลง อะไรได้ ขณะนั้นก็เป็นนิพพาน. ถ้าอาศัยการเห็นอนัตตาเป็นหลักใหญ่ออกหน้าอยู่อย่างนี้ การบรรลุนิพพานนั้นก็ เป็น **สุญญตนิพพาน** หรือ **สุญญตวิมุตติ** หรือ **สุญญตวิโมกซ์** แล้วแต่จะเรียก; และต้องไม่ลืมว่าที่เป็นนิพพานนี้ ก็เป็นได้ทุกชนิดของนิพพาน : นิพพานชั่วคราวก็ได้ นิพพานถาวรก็ได้ นิพพานบังเอิญชั่วคราวเมื่อกระทบกับความเหมาะสม, **เกิดเห็นอนัตตาขึ้นมาชั่วขณะหนึ่ง ก็ได้.** แม้ไม่ต้องเป็นพระอรหันต์ ถ้าเห็นอนัตตาได้ชั่วขณะหนึ่ง ก็เป็นนิพพานไปขณะหนึ่ง **ก็เป็นสุขไปขณะหนึ่ง** แล้วกลับร้อนก็ได้; เว้นเสียแต่จะเห็นอนัตตาชัด และลึกพอจนถึงกับเปลี่ยนเนื้อตัว จิตใจ ชันธุสันดานนี้ได้หมด ก็เป็นนิพพานจริง เป็นพระอรหันต์จริง ก็เลสไม่กลับกำเริบขึ้นมาอีก.

การเห็นไตรลักษณ์จะพิจารณารวมกันทั้ง ๓ ลักษณะ คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา พร้อมคราวเดียวกันกับบรรลุนิพพานได้; พิจารณาแยกกันแต่ละลักษณะก็ยังบรรลุนิพพานได้, ทั้งนี้แล้วแต่ความถนัดของแต่ละบุคคล.

การเห็นพระไตรลักษณ์ อย่างใดอย่างหนึ่งย่อมแล้วแต่อุปนิสัย

การเห็นไตรลักษณ์แต่ละลักษณะต่างกันอย่างไร? ตอนนี้อาจจะพูดว่า พวกที่มีอุปนิสัย คือที่เคยมีอะไรคิดนึก ศึกษา พยายามมากมายในจิตในใจ ที่เรียกว่าอุปนิสัยนั้น พวกนี้ **ถ้ามีอุปนิสัยทางอนิจจังก็อาศัยอนิจจัง** บรรลุมรรคผลไปได้, **ถ้ามีอุปนิสัยทางทุกขัง ก็อาศัยทุกขัง** บรรลุมรรคผลไปได้, **ถ้ามีอุปนิสัยทางอนัตตา ก็อาศัยอนัตตา** ฟังเรื่องอนัตตาเรื่องเดียวบรรลุมรรค ผล นิพพาน ไปได้ก็มี. บุคคลมีอุปนิสัยลักษณะใดลักษณะหนึ่งของไตรลักษณ์อยู่ในตัวแล้ว ฟังแต่เรื่องนั้นก็ บรรลุมรรค ผล นิพพาน ไปได้เหมือนกัน.

ที่นี้ยังมีพวกทั่ว ๆ ไป ที่ไม่มีอุปนิสัยตามลักษณะใดโดยเฉพาะ ก็ต้องมาตั้งต้นฝึกฝนกันใหม่เหมือนกับเรียน ก.ข. ก.กา ไปเลย; ถ้าอย่างนี้ก็ **จะต้องอาศัยทั้ง ๓ ลักษณะ** นี้เนื่อง ๆ กันไป ผสมกันไป: **ให้เห็นความไม่เที่ยงพอสมควร** แล้วพิจารณาให้เห็นว่า **เพราะไม่เที่ยงจึงเป็นทุกข์; ทั้งไม่เที่ยงทั้งเป็นทุกข์ นั้นแหละคืออนัตตา.** นี่คือหลักที่เราสอนกันมากในโรงเรียน : ให้ดูความไม่เที่ยงพอสมควร; แล้วถ้ามันไม่เที่ยงจะถือว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์? มันก็ต้องถือว่าเป็นทุกข์; แล้วถ้ามันไม่เที่ยงจะถือว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์? มันก็ต้องถือว่าเป็นทุกข์. เมื่อทั้งไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง และทั้งเป็นทุกข์อย่างนี้ จะเรียกว่า เป็นเราของเราได้หรือ? ก็ต้องตอบว่า ไม่ได้. นี่ทำอย่างนี้เรื่อยไป อาศัยทั้ง ๓ อย่าง ผสมผสมกันไปก็บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ได้; แต่จะไม่ค่อยมีด้วยซ้ำไป เพราะว่าคนเรามีจิตใจเฉพาะ มีอุปนิสัยอะไรสะสมมาเฉพาะ.

ถ้าเป็นการบรรลุด้วยการเห็นอนัตตา ก็ใช้คำว่าอนัตตาไปเลย, **คนส่วนใหญ่ หรือส่วนมาก จะบรรลุ มรรค ผล นิพพานได้ ด้วยการเห็นอนัตตา.** ถ้าพึ่งเห็นอนิจจังอย่างเดียว หรือเห็นทุกขังอย่างเดียวก็จะมีได้ แต่เป็นส่วนน้อย มีปริมาณน้อย. เราจะเล่นฉลาด ต้องเอาทั้ง ๓ อย่างนี้ อุตส่าห์พยายามไป อันไหนจะช่วยได้; มันก็คงจะเกิดบรรลุขึ้นลักษณะหนึ่งแล้วก็ช่วยได้. เราพยายามไปทั้ง ๓ อย่างนี้ แล้วมันก็จะช่วยได้สักอย่างหนึ่งแน่; ซึ่งเราก็คงรู้ไม่ได้ว่าอันไหน เพราะว่าคนเรามันไม่เหมือนกัน.

สำหรับเรื่องอนัตตา ที่จะต้อง**รู้จักอัตตาเสียก่อน** นี้จะช่วยได้; เพราะว่ามันเกี่ยวข้องกับเรามาก ๆ. เกี่ยวข้องกับเรามากอย่างไร? ก็ตอบได้ง่าย ๆ ตรงที่ว่าเรามีความรู้สึกที่เป็นตัวกู - เป็นของกู, เป็นตัวกู - เป็นของกู, นี่มากกว่าความรู้สึกอย่างไหนหมด. ฉะนั้นแก่ความรู้สึกที่เป็นอัตตาอันนั้นเพียงอย่างเดียวให้หายไป ก็ให้เห็นอนัตตา หรือบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้ด้วยการเห็นอนัตตา ; คือว่าเดี๋ยวนี้เราก็มีความรู้สึก หรือความโง่ที่แน่นอน เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ในส่วนที่เป็นอัตตา;

ไม่ใช่ส่วนอนิจจัง หรือส่วนทุกขัง; แต่เป็นส่วนที่เกี่ยวกับอัตตา หรืออนัตตามากกว่า คือ เรารู้สึกมีตัวกู - มีของกู อยู่ตลอดเวลา; นี่ไม่อิงไปถึงอนิจจัง หรือทุกขัง, มันเป็นเรื่องตัวกู - ของกู อยู่ทั้งวันทั้งคืน. ฉะนั้นต้อง แก้มันโดยตรงที่เรื่องอนัตตา คือไม่มีตัวกู - ไม่มีของกู.

ที่นี้ยังสมัยนี้แล้ว มันก็ยิ่งเลยเถิดไปถึงว่า **คนทั้งหลายเชื่อกันว่าวิญญานเกิดใหม่** ตายแล้วเกิดใหม่, มีวิญญานไปเกิดใหม่กันอยู่เป็นประจำ ทั่วไปทุกหัวระแหง; **นั่นก็คือเรื่องอัตตา ต้องทำลายต้องแก้ไขด้วยอนัตตา.** เขาเชื่อว่ามีอัตตา หรือมีวิญญาน หรือมีเจตภูต ที่สิงอยู่ในร่างกายนี้, เวลานี้ทำหน้าที่รู้สึกคิดนึก หรือพูด หรือทำ หรือกิน หรือใช้ หรืออะไรอยู่ตลอดเวลา, จนกว่าร่างกายจะแตกทำลายเน่าเข้าโลงแล้ว วิญญานนี้ก็ไปเกิดใหม่ต่อไป.

พวกที่เขาเชื่อกันในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่นี้อยู่แล้วเป็นเจ้าเรือน เป็นรกรากอันแน่นหนาอยู่ด้วย; **การหลุดพ้น** สำหรับบุคคลประเภทนี้ ก็ต้องเรื่องอัตตา, **ต้องระดมลงไปที่อนัตตา;** เรื่องอนิจจัง เรื่องทุกขังนั้นไม่มีแรงพอ ที่จะมาแก้ความโง่ของคนพวกนี้ได้. ต้องเอาเรื่องอนัตตาที่อย่างแรงพอกัน มาแก้ความโง่ของคนพวกนี้ให้เขา มองให้เห็นตามที่เป็นจริงเรื่อยไป ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นเพียงปฏิจสุมุปันนธรรม คือ เหตุปัจจัยอาศัยกันปรุงแต่งเกิดขึ้น - ดับไป, เกิดขึ้น - ดับไป, ไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร.

พวกเราชาวไทยเคยได้รับคำสั่งสอนจากพวกพราหมณ์มาก่อน ในเรื่องที่มีอัตตา มีวิญญาน มีเจตภูต ไม่รู้ว่ากี่สิบชั่วคนมาแล้ว, คงจะสักสองสามพันปีมาแล้วก็ได้ จึงมีความเชื่ออันนี้อย่างแน่นแฟ้น; พูดได้ว่าเรามีบาป, มีบาปชนิดนี้ประจำตัวมาก่อนแล้ว. ฉะนั้นการแก้บาปนี้ ก็ต้องแก้ด้วยเรื่องเฉพาะของมัน ก็คือเรื่องอนัตตา เรามีอัตตาก็จนเป็นธรรมเนียม เป็นวัฒนธรรม เป็นธรรมเนียม ว่ามีอัตตาไปเกิด

พอใครตายลงก็บอกว่า อ้าว, ไปเกิดดี ไปเกิดเป็นนั่น - ไปเกิดเป็นนี่; พวกเขามี
อัตรตาอย่างนี้ ถือลัทธิอัตรตาอย่างนี้, ทางแก้ ก็ต้องแก้ด้วยเรื่องอนัตตา.

ที่นี้ก็มาถึงไตรลักษณ์, เราเอาเรื่องไตรลักษณ์ทั้ง ๓ นี้ มาเป็นเรื่อง
สำหรับฆ่าอัตรตาก็ยังได้. ถ้าเรารู้เรื่องอนิจจัง ว่าไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงเท่าไร;
เราก็เอาอาวุธ อนิจจังนี้ มาฆ่าอัตรตา คือมาฆ่าตัวกู - ของกู หรือมาฆ่าวิญญาณ
ฆ่าเจตภูตนั้นเสีย ว่าวิญญาณที่ว่ากันนั้นมันไม่มี, วิญญาณที่เที่ยงแท้ถาวรอย่างนั้น
ไม่มี; มีแต่ปฏิจสมุปบันนธรรม ปรงแต่งเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, เกิดขึ้น-
ตั้งอยู่ - ดับไป. นี่แหละ เอาอนิจจังมาฆ่าอัตรตา.

ถ้าเห็นทุกขัง ชีวิตนี้เป็นของต้องทน, ความเป็นอยู่ทุกอย่าง ภพหรือชาติ
นี้เป็นของต้องทน. ที่นี้ก็เอาความต้องทนนั้นแหละคือตัวทุกข์; ฉะนั้นไม่มีอะไร
นอกจากตัวทุกข์. ชีวิตนี้ไม่มีอะไรนอกจากความทุกข์; เพราะชีวิตทั้งหมดนี้คือ
ความต้องทน; ไม่มีตัวตนที่ไหน มีแต่ความต้องทน. เอาความต้องทนนี้แหละ
ฆ่าอัตรตาเสีย ว่าไม่ต้องมีอัตรตา, มีความต้องทนอยู่แล้ว เป็นทุกข์อยู่แล้ว เอาทุกขัง
ความทุกข์มาฆ่าอัตรตาเสีย.

สำหรับ อนัตตา นั้น ย่อมจะฆ่าอัตรตาอยู่แล้วโดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติ
อยู่แล้ว คือเห็นว่า ไม่มีตัวตน, ไม่มีผู้กิน ผู้อยู่ ผู้ใช้ ผู้ไป ผู้ท่องเที่ยว ผู้เวียนว่าย
อะไรเลย; ทุกสิ่ง เป็นสังขารธรรมล้วน ๆ เป็นปฏิจสมุปบันนธรรมล้วน ๆ ;
อย่างนี้ก็เรียกว่า อนัตตา นี่ก็ฆ่าอัตรตา เหมือนกัน.

ปฏิบัติอย่างวิธีเห็นจะง่ายกว่าวิธีอื่น คือว่า เห็นอนิจจังก็เพื่อฆ่าอัตรตา,
เห็นทุกขังก็เพื่อฆ่าอัตรตา, เห็นอนัตตาก็เพื่อฆ่าอัตรตา นอกนั้นก็ไม่มีอะไรอีก; จะเห็น
ธรรมะจริง ก็เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้ง ๓ อย่างนี้ ให้มันระดมกันฆ่าอัตรตา;
อย่างนี้ก็เลยบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้ง่ายกว่าวิธีอื่น.

ขอให้สนใจไว้เป็นหลักอย่างทีกล่าวนานี้ก่อน โอกาสข้างหน้าเราจะพยายามทำความเข้าใจกันให้ยิ่งกว่านี้; ในที่นี้เอาแต่เพียงว่าพระไตรลักษณ์นี้จะมีไว้สำหรับฆ่าอัตตา. เรามี**พระไตรลักษณ์เป็นอาวุธสำหรับฆ่าอัตตา** คือตัวกู ของกู ตามปกติ. เราฆ่าอัตตาโดยวิธีทำให้มันอดอาหาร ผอมอยู่เรื่อย, และถ้าเกิดเผชิญหน้ากันขึ้นมาเมื่อไร ก็ฆ่ามันให้ตายเสีย ทันทีเลย; ถือไตรลักษณ์นี้เป็นอาวุธ, หรือว่าเป็นเครื่องทำลายอัตตาตัวตนกันในลักษณะอย่างนี้.

อานิสงส์ ของ พระไตรลักษณ์

ถ้าเรามองเห็นความประเสริฐวิเศษแห่งอานิสงส์ของพระไตรลักษณ์แล้ว ก็จะทำให้เกิด ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ขึ้นมาในการปฏิบัติ; จะมีการปฏิบัติที่ข้อนการปฏิบัติขึ้นมา. เราต้องมีอะไรมาช่วยให้เกิดความอยากปฏิบัติ แล้วจะมีกำลังใจในการที่จะปฏิบัติ, มีเครื่องกระตุ้นอะไร ๆ ที่จะปฏิบัติ, แล้วก็ปฏิบัติได้ง่าย; ฉะนั้นจึงต้องพิจารณาให้เห็นอานิสงส์ของไตรลักษณ์ :-

ข้อ ๑. จะต้องเห็นลู่ทางในการที่จะใช้พระไตรลักษณ์ เพื่อจะกำจัดเสียซึ่งความทุกข์โดยประการทั้งปวง. อย่างรู้เอาไว้เพียงแต่สำหรับพลังเวลากลับ มันไม่มีประโยชน์; เช่นเดียวกับเอาพระเครื่องแขวนคอจนชิน มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร, ต้องใช้ให้เป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาจริง ๆ.

ข้อ ๒. พระไตรลักษณ์. อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ ขอให้ถือว่าเป็น **อารมณ์ของสัมมาทิฐิ**; เรารอดตัวได้เพราะสัมมาทิฐิ. สัมมาทิฐิ สมาทานา สพุทฺธิ ทุกฺขํ อุปฺปจฺจํ -สัตว์ทั้งหลายล่วงพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้เพราะสมาทาน สัมมาทิฐิ; เพราะมีสัมมาทิฐิอยู่เป็นประจำก็ล่วงพ้นจากความทุกข์ได้. พุทฺธํไว้เป็นหลักอย่างนี้มันก็เป็นเรื่องเดียวกัน : เพราะว่าสัมมาทิฐิ นั่นก็คือมีความรู้ถูกต้อง,

ความรู้ถูกต้องก็คือความรู้ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ; รวมเป็นประโยคใหม่ขึ้นมาว่า
 สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย -ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใด ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น.
ทำไมจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น? ก็เพราะว่าเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. เมื่อ
 เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เห็นว่าไม่ควรยึดมั่นถือมั่น; นี่คือสัมมาทิฐิ. สัมมาทิฐิ
 ก็ดับทุกข์ได้; ฉะนั้นเมื่อเราอยากจะมีสัมมาทิฐิเราต้องสนใจ ทำความสว่างไสว
 แจ่มแจ้งในเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ข้อ ๓. ที่นี้จะพูดให้ละเอียดมากออกไปอีกก็ได้ ยังมีมากเรื่องจนพูดไม่ไหว
 แต่อยากจะยกตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งว่า **พระไตรลักษณ์นี้เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาญาณ**
ทุกชั้น ทุกตอน ทุกลำดับเลย. เมื่อปฏิบัติไปจนถึงขั้นที่เกิดวิปัสสนาเป็นญาณของ
 วิปัสสนาแล้ว ต้องเป็นเรื่องเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งนั้น. ตัววิปัสสนาแบ่งออก
 เป็น ๙ ตอน ๙ ญาณ หรือว่าแถม ๑๐ ทั้งขั้นเตรียมเตรียมเรียกว่าสัมมสนญาณ :-

ญาณอันดับ ๑ ขั้นต้นต้องเริ่มเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้มข้นเข้าไป
 ไปอีก เป็นอุทยัพพญาณ-เห็นความตั้งขึ้นและเปลี่ยนไป; ญาณนี้ก็เห็นอนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา คือความตั้งขึ้นและเปลี่ยนไปของสังขารทั้งปวง.

ญาณอันดับ ๒ ก็เห็นภังคญาณ - เห็นแต่ความดับ ๆ ๆ ๆ ; ก็คือเห็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, มันจึงเห็นความดับ ๆ ๆ ๆ แห่งสังขารอยู่ได้.

ญาณอันดับ ๓ จากภังคญาณนั้น ก็เห็น ภัยตูปัญฐานวิญญาน - เป็นของ
 น่ากลัว ; น่ากลัวเพราะว่าทุกสิ่งเต็มไปด้วยลักษณะของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ญาณอันดับ ๔ ถัดไปอีก ก็เป็น อาทินวญาณ - เต็มไปด้วยโทษ;
 สังขารทั้งหลายเต็มไปด้วยโทษ เพราะมันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันจึงเต็ม
 ไปด้วยโทษ.

ญาณอันดับ ๕ หลังจากนั้นก็เกิดนิพพิทาญาณ - นำเปื้อนเหลือประมาณ; เพราะมันเต็มไปด้วยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงนำเปื้อนเหลือประมาณ.

ญาณอันดับ ๖ หลังจากนั้นก็เกิดมูญฺจิตฺตัมมยตาญาณ - อยากจะพ้นไป ก็อยากจะพ้นไปจากสิ่งที่เต็มไปด้วยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นของร้ายกาจ.

ญาณอันดับ ๗ หลังจากนั้นก็มีปฏิสังขานุปัสสนาญาณ - พิจารณาหาทางที่จะออกไปเสีย จากอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ก็อาศัยแรงของการเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ ผลักดันให้ออกไปตามทาง.

ญาณอันดับ ๘ ที่นี้มาถึง สังขารูปেকชาญาณ - วางเฉยในสังขารทั้งหลายทั้งปวง; เหมือนบุรุษวางเฉยในภรรยาที่หย่าขาดกันแล้ว เหมือนภาพที่เขียนไว้ที่ฝาผนังตรงนั้น ไปดูกันเสียบ้าง มันก็เพราะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นแหละ จึงเกิด สังขารูปেকชาญาณ.

ญาณอันดับ ๙ อันสุดท้าย ก็เป็น สัจจานุโลมิกญาณ - ได้ที่ และพร้อมเพรียงที่จะรู้ร้อยสัจแล้ว ก็เพราะการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถึงที่สุด.

นี่ก็เป็นตัวอย่างที่ยกมาแสดงว่า การเห็นพระไตรลักษณ์แล้วย่อมเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาญาณ ทั้ง ๙ เลย.

ต่อไปนี่ก็เป็นการบรรลุ มรรค ผล สมมติเป็นพระโสดาบันขึ้นมา สำเร็จมรรค ผล ในการปฏิบัติครั้งนี้เพียงเป็นพระโสดาบันขึ้นมา.

จะอย่างไรต่อไปที่จะ เป็นพระสกิทาคามี ขึ้นมาอีก? ก็ต้องเพิ่มแรงของการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขึ้นไปอีก จึงจะบรรลุ มรรค ผล ขึ้นสกิทาคามี. พิจารณาทำนองเดียวกันแต่ว่าเพิ่มแรงการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาขึ้นไปอีก ก็จะเป็นพระสกิทาคามีขึ้นมา.

แล้วทำอย่างไรจึงจะ **เป็นพระอนาคามี** ต่อไปอีก? ก็เพิ่มแรงเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ต่อไปอีก.

ที่นี้เป็นพระอนาคามีแล้ว ก็ไม่มีทางไหนอีก นอกจากจะเพิ่มแรงของการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขึ้นไปอีก จึงจะ **เป็นพระอรหันต์**; หมายความว่าพระอนาคามีเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ถึงที่สุด ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ จึงต้องเพิ่มส่วนที่ยังขาดจึงจะเป็นพระอรหันต์.

จากบุญชนไปเป็นพระอริยเจ้า ก็ด้วยแรงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา : เป็น**พระอริยเจ้าที่ ๑** จะเลื่อนไปเป็นพระอริยเจ้าที่ ๒ ก็ด้วยแรงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, **พระอริยเจ้าที่ ๒** หรือสมณะที่ ๒ จะเลื่อนขึ้นเป็นสมณะที่ ๓ ก็ด้วยแรงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, **พระอริยเจ้าที่ ๓** จะเลื่อนขึ้นเป็น **พระอริยเจ้าที่ ๔** คือพระอรหันต์ ก็ด้วยแรงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งมากขึ้น ๆ. ฉะนั้น ไม่มีอื่นที่จะช่วยให้เลื่อนขึ้นไปตามลำดับ ๆ จนถึงการบรรลุมรรค ผล ขั้นสุดท้าย;นอกจากเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ที่นี้แม้ว่าเราจะอยู่เป็นบุญชน ไม่อยากเป็นพระอริยเจ้า อยากจะเป็นบุญชนที่พอทนอยู่ได้ ก็ต้องอาศัยความรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้เหมือนกัน. เห็นใหม่ว่ามันไม่มีทางหลัก; ไม่มีที่ไหนที่ไม่ต้องการ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. เราจะมีความรู้สึกเป็นสุข หายใจสะดวก หายใจมีความสุขอยู่บ้าง ก็ต้องอาศัยความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ดังนั้นเราจึงต้องปฏิบัติกันในลักษณะอย่างนี้, รู้ชัดอย่างนี้, มุ่งหมายหมายมั่นในการปฏิบัติอย่างนี้; แล้วก็ปฏิบัติอยู่ทั้งต่อหน้าและลับหลังของอารมณ์.

ขอให้ศึกษาวิชาความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เป็นประจำ ทำให้กิเลสมันอดอาหาร มันร่อยหรอเบาบางไป; พอถึงคราวเผชิญหน้ากับอารมณ์จริง ๆ ก็ใช้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเต็มที ก็จะสกัดกั้นการปรุงแต่งที่จะเป็นความทุกข์ ที่จะ เป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง นั้นเสียได้; เหมือนกับที่ได้อธิบายมาแล้ว

ข้างต้นว่า ยานิตที่คุ้มกันก็ชื่ออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ยานิตที่จะแก้ไขให้หายไปเลย ก็เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

หวังว่าทุกคนจะได้สนใจ ให้สมกับที่ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ที่พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสไว้ว่า: - เมื่อใดเห็นตามเป็นจริงว่าสังขารทั้งปวง เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์, ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา; เมื่อนั้นจะเบื่อหน่ายในสิ่งที่เบียดเบียนนั้นเป็นหนทางแห่งความหมดจด. เมื่อเดินไปตามทางแห่งความหมดจดแล้ว, มันก็เป็นไปตามลำดับญาณทั้งหลาย, แล้วก็ไปตามลำดับขั้นของมรรค ผล ความเป็นพระอริยเจ้าทั้งหลาย; แล้วก็ไปจบลงที่นิพพาน อันสมบูรณ์ อันสูงสุด อันเด็ดขาด อันไม่กลับหลังอีก.

ถ้ายังไม่ถึงนั้น ยังจะอยู่ไปในชีวิตประจำวันเวลานี้ ก็ต้อง อาศัยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ช่วยให้เกิดนิพพานชั่วคราว ๆ อยู่เรื่อยไป : เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ไร ก็เย็นลงไปทีนั้น; พอลืมไปมันก็ร้อน, พอเห็นอีกก็เย็นอีก. ฉะนั้นจึงมีชีวิตอยู่ด้วยพระไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในลักษณะอย่างนี้เกิด; อย่าเอาไว้มองเพียงเผือกหกล้มแล้วก็ปลั่ง; อย่างนั้นไม่มีประโยชน์อะไร. แล้วบางคนยังปลั่งมากไปกว่านั้นจนน่าเกลียดเสียอีก ก็ยังไม่มีประโยชน์. มันเป็นธรรมนิยมประเพณีของคนโง่ ได้เพชรได้พลอยแล้วก็ไม่รู้ว่าจะเอาไปทำอะไร, แล้วก็หาไม่พบว่ายอยู่ที่ไหน. อยู่ที่ไหนยากก็หาไม่พบ มีอยู่ที่เนื้อที่ตัวก็หาไม่พบ, เป็นเส้นผมบังภูเขายู้อยู่เรื่อย; อย่างนี้จะไม่ให้เรียกว่าคนโง่แล้วก็ไม่รู้จะเรียกว่าอย่างไร.

ขอให้ระวังความเป็นอันธพาล มีได้แม้แก่ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา; จะเป็นอันธพาล เพราะไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ขอพูดซ้ำแล้วซ้ำอีกเพื่อว่าอย่าได้ลืม หรือ อย่าได้ประมาทในเรื่องที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา คือเรื่องพระไตรลักษณ์ หรือเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

นี่ก็พอสมควรแก่เวลาสำหรับวันนี้ จะขอยุติไว้เท่านี้ก่อน.

.....

โอสาทัพพธรรม หลักปฏิบัติเกี่ยวกับโลกุตตรธรรม

-๑๓-

วันเสาร์ที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้มีโดยหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับโลกุตตร - ธรรมที่นี้และเดี๋ยวนี้**. การบรรยายในวันนี้ น่าจะงด เพราะว่า อาตมา เป็นหวัด; แต่ก็ไม่อยากจะงด เพราะว่าจะเสียกำหนดการที่กำหนดไว้ ดังนั้น ก็จะได้ว่าไปตามเรื่องเท่าที่จะทำได้.

“โลกุตตรธรรมที่นี้และเดี๋ยวนี้” เมื่อพูดขึ้นอย่างนี้ คนโดยมากก็งงง หรือไม่เชื่อ เพราะได้ยินได้ฟังกันมาเป็นอย่างอื่น, มีความเชื่อกันจนเป็นธรรมเนียม เป็นอย่างอื่น คือไม่ใช่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. หมายความว่าต้องรอต่อตายแล้ว อีกก็ชาติ หรือก็สิบชาติ หรือร้อยชาติพันชาติก็ไม่แน่; เพราะเขาถือว่าเป็นสิ่งที่ยากที่จะลูถึง ได้. ส่วนอาตมาบอกว่า **“ที่นี้และเดี๋ยวนี้”** มันต่างกันยิ่งกว่าหน้ามือเป็นหลังมือ ไปเสียอีก; เพราะฉะนั้นเราจะต้องพิจารณากันดูว่ามันเป็นอย่างไร.

โลกุตตรธรรม คืออะไร

ข้อแรกที่สุดก็ต้องพิจารณากันถึงคำว่าโลกุตตระ หรือโลกุตตรธรรมนั่นเอง. คำว่า “โลกุตตรธรรม” ที่รู้จักกันทั่วไปแต่ก่อนก็คือ โลกุตตรธรรม ๙ : ๙ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ รวมกันเป็น ๙. มรรค ๔ ผล ๔ ก็คือ : โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล สกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล ๔ คู่นี้ ๘ ข้อ แล้วมีนิพพานอีก ๑ รวมเป็น ๙ เรียกว่าโลกุตตรธรรม ๙. โลกุตตรธรรม ๙ อย่างนี้ไม่เคยพบในบาลีพระพุทธานุชาต คือไม่มีพระพุทธานุชาตที่พูดถึงโลกุตตรธรรม ๙ อย่างที่เราถือกันอยู่เป็นประจำ; คงมีอยู่แต่ในหนังสือชั้นหลัง ๆ. เรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ได้มีในพระพุทธานุชาต เช่นบารมี ๑๐ อย่าง หรืออะไรต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีอยู่เป็นอันมาก ล้วนแต่มีขึ้นในหนังสือชั้นหลังด้วยกันทั้งนั้น.

คำว่า “โลกุตตระ” ที่เป็นพระพุทธานุชาตโดยตรงนั้น มีพบแต่ในเรื่องที่เกี่ยวกับสุญญตา. ถ้าตรงไหนมีเรื่องสุญญตา ที่พระพุทธานุชาตของตัวเอง; ตรงนั้นจะต้องมีคำว่า “โลกุตตระ” อยู่ด้วยเสมอไป. บทที่แพร่หลายที่สุดก็คือบทที่ว่า เย เต สุตตุนตา ตถาคตภาสิตา คมภีรา คมภีรุตถา โลกุตตระ สุขญตาปปฏิสยุตตา แปลใจความสั้น ๆ ง่าย ๆ ในภาษาไทยก็คือว่า : สุตตันตะที่พระตถาคตได้กล่าวแล้ว เป็นเรื่องลึกซึ้ง เป็นเรื่องที่มีอรรถลึกซึ้ง เป็นเรื่องที่อยู่นือโลก และประกอบอยู่ด้วยสุญญตา. อย่างนี้มีหลายแห่งในพระพุทธานุชาต ที่พูดถึง “โลกุตตระ”; แต่ไม่เคยมีที่แยกออกเป็น ๙ เหมือนที่เราู้กัน. เพราะฉะนั้นที่เราู้กันอยู่เดี๋ยวนี้จึงไขว้กันอยู่กับที่พระพุทธานุชาต. แต่ว่ามีทางที่จะทำความเข้าใจกันได้ต่อไป; เราจะต้องพยายามทำความเข้าใจ ความหมายเฉพาะ แม้จะเป็นเรื่องปลีกย่อยของเรื่องนั้น ๆ.

ในข้อแรกจะต้องทำความเข้าใจกันถึงคำว่า โลกุตตระ. โลกุตตระนี้ตัวหนังสือแปลว่า **พ้นโลก หรือเหนือโลก**; แต่ว่าพวกชาวบ้านมักจะแปลเป็นภาษาไทยว่าโลกอุดร, คนแก่ ๆ จะพูดว่าโลกอุดร. เมื่อฟังคำว่าโลกอุดร มันก็มี

ความหมายเพี้ยนต่อไปอีก กลายเป็นโลกอีกโลกหนึ่ง ทางทิศอุดร หรืออะไรทำนองนั้น. ที่จริงตัวหนังสือที่ว่า โลกุตตระ = โลก + อุตตระ รวมกันเป็นโลกุตตระนั่นเอง กลายมาเป็นคำว่าโลกอุดร. โลกะ แปลว่า โลก, อุตตระ แปลว่า ยิ่ง หรือ เหนือ, **โลกุตตระก็แปลว่าเหนือโลก หรือยิ่งกว่าโลก หรือพ้นไปจากโลก.** ที่นี้ คำว่า โลกอุดรก็อย่างเดียวกัน คือมาจากคำว่าโลกุตตระนั่นเอง; ถ้าใครสมัครจะใช้คำว่า โลกอุดรก็ให้เข้าใจเสียว่า เป็นคำที่หมายถึงเรื่องที่พ้นโลกหรือเหนือโลก.

ปัญหา ที่ ต้องพิจารณา

ที่นี้ก็มีข้อที่จะต้องพิจารณาดูต่อไปว่า ที่ว่า “**เหนือโลก**” หรือ “**พ้นโลก**” หมายถึงอะไร? อะไรที่อยู่เหนือโลก หรือพ้นโลก? ถ้าหมายถึงแผ่นดิน หรือสถานที่ หรือวิมาน หรืออะไร ที่อยู่เหนือโลกพ้นโลก อย่างนี้ก็ยังผิดต่อไปอีก. ในบาลี เรียกว่า **โลกุตตรธรรม** แปลว่า **ธรรมที่เหนือโลกหรือพ้นโลก.** ที่นี้คำว่า “**ธรรม**” นี้มีความหมายกว้าง : หมายถึงข้อปฏิบัติเพื่อให้เป็นอย่างนั้น ก็ได้, หรือหมายถึง **ภาวะที่เป็นอย่างนั้น** ก็ได้. ในที่นี้หมายถึงภาวะที่ให้เป็นอย่างนั้น ก็มีข้อที่จะต้องถามต่อไปว่า ภาวะของอะไร? ก็ไม่มีภาวะของอะไรนอกจากภาวะของจิต; ฉะนั้น คำว่า **โลกุตตรธรรม** จึงแปลว่า **ภาวะของจิตที่อยู่เหนือโลก.**

“**ภาวะของจิตของมนุษย์ที่อยู่เหนือโลก**” นี้ คนธรรมดาที่ยังฟังไม่ออก อีกว่า จิตจะอยู่เหนือโลกได้อย่างไร? เมื่อจิตก็อยู่ในร่างกาย ร่างกายก็อยู่ในโลก; แล้ว **ภาวะของจิตที่อยู่เหนือโลกนั้นเป็นอย่างไร?** ก็มีปัญหามาต่อไป ปัญหาชนิดนี้. เกิดขึ้นมาจากความที่ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าโลก. คำว่า “**โลก**” มิได้หมายถึงแผ่นดิน เสมอไป ; แต่หมายถึงอะไร ๆ ที่เป็นความหมายของโลก, หรือเป็นพิษสงอันร้ายกาจของโลก. ฉะนั้นที่ว่า “**อยู่เหนือโลก**” อย่างนี้ก็หมายความว่า “**อยู่เหนือความครอบงำของโลก**”. ในโลกนี้มีอะไร ๆ หลาย ๆ อย่างที่จะครอบงำจิต. ถ้าจิตอยู่เหนือ

อำนาจครอบงำนั้นแล้ว ก็ต้องเรียกว่า **อยู่เหนือโลก คือเหนือความรอบงำของโลกนั่นเอง.** ที่นี้โลกจะมีอะไรสำหรับครอบงำจิตใจของสัตว์? ก็มีเรื่องที่ถูกกล่าวไว้ในพระบาลีโดยชัดเจน ซึ่งจะได้กล่าวกันต่อไปข้างหน้า.

เดี๋ยวนี้เรากำลังวินิจฉัยกันถึงข้อที่ว่า : **โลกุตตระนั้นคืออะไรแน่? แล้วทำไมจึงมีได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้?** ถ้าหมายถึงมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ก็มีได้ต่อเมื่อบรรลุมรรค ๔ ผล ๔ หรือบรรลุนิพพาน. จะมีที่นี้และเดี๋ยวนี้ได้อย่างไร? นี่แหละคือข้อที่จะศึกษาให้เข้าใจ และยังเกี่ยวข้องกันอยู่กับคำหลาย ๆ คำที่ทำให้เข้าใจยาก; แม้ที่เรียกว่ามรรค ๔ ผล ๔ นั้น ก็ยังต้องเอามาวินิจฉัยอีกต่อหนึ่ง. มรรค ๔ หรือผล ๔ ก็คือ พระโสดาฯ พระสกิทาคาฯ ฯลฯ อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

พระโสดาบันที่ยังเป็นผู้ครองเรือน ยังเสวยกามคุณ ยังบริโภครสอันเกิดจากเพศตรงกันข้าม ยังมีภรรยาสามี อย่างมีจะเรียกพระโสดาบันนั้นเป็นโลกุตตระกันได้อย่างไร? ในความหมายไหน?

พระสกิทาคามี ก็ยังเป็นอย่างนั้น คือ **ยังเป็นฆราวาส** ยังมีภรรยาสามี ยังบริโภครสอันเกิดจากเพศตรงกันข้าม อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ก็ขึ้นไปถึง **พระอนาคามี** พระอนาคามีไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ ไม่เกี่ยวข้องกับเพศตรงข้าม แต่ดูก็ยังพะวงอยู่เป็นอันมากในรูปาวจรภพ คืออยู่ในภพที่บริสุทธิ์สะอาดอย่างที่เรียกกันว่า รูปภพ ยังมีอาลัยอาวรณ์ไม่อยากจะจากไปจากภพ. ขอให้เข้าใจว่าภพนั้นมี ๓ ภพ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปรภพ พระอนาคามีแม้จะไม่พะวงอยู่ในกามภพ แต่ก็ยังพะวงอยู่ในรูปาวจรภพ ถือเป็นที่สุขสบาย จึงมีอาการเหมือนกับยังพะวงอยู่ในรูปาวจรภพนั้นเป็นอันมาก อย่างนี้จะเรียกว่าเป็นโลกุตตระได้อย่างไร?

พระอรหันต์เท่านั้นที่อยู่เหนือภพทั้ง ๓, อยู่เหนือทุกอย่างซึ่งเป็นเครื่องเกาะเกี่ยว; ส่วนพระโสดาบัน สกิทาคา อนาคามี นั้นยังมีเรื่องเกาะเกี่ยว เกี่ยวกับภพ เกี่ยวกับโลก อย่างนี้จะเรียกว่าเป็นผู้ที่อยู่เหนือโลกได้อย่างไร? ผู้ที่อยู่เหนือโลกโดยสิ้นเชิงก็มีแต่พระอรหันต์.

ที่นี้ภาวะของพระอรหันต์ก็จะดูซ้ำกันกับเรื่องของนิพพาน. **พระอรหันต์** ย่อมบรรลุนิพพาน ๒ ประการคือ สอุปาทิเสสนิพพาน, หรือ อนุปาทิสสนิพพาน; ไม่บรรลุนิพพาน ๒ อย่างนี้ก็ไม่ใช่พระอรหันต์. เรื่องพระอรหันต์เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับนิพพานโดยตรงอยู่แล้ว ทำไมจะต้องพูดถึงนิพพานให้เกินเข้ามาอีกกลายเป็น ๙?

ปัญหาดังกล่าวนี้แหละเป็นข้อที่ชวนฉงน ไม่ใช่จะชักชวนให้คิดให้ยุ่งหัว; แต่ต้องการจะให้พิจารณาดูให้ดี จนให้พบว่า ที่เรียกว่าอยู่เหนือโลกนั้นเป็นอย่างไร? และตามที่เราสมมติกันอยู่เอง ว่ากันเอาเองนี้ ว่ามรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เป็นโลกุตระนี้มันยังเป็นที่น่าสงสัยอย่างไร? ก็เป็นที่น่าสงสัยอย่างที่ว่ามาแล้ว : ว่าพระโสดาบัน พระสกิทาคามี ยังพะวงอยู่ด้วยกามภพ, พระอนาคามียังพะวงอยู่ด้วยรูปาวจรภพ; พระอรหันต์เท่านั้นที่อยู่เหนือภพโดยประการทั้งปวง แล้วก็มิมีนิพพานโดยสมบูรณ์. นิพพานของพระอรหันต์ก็เป็นอย่างเดียวกับคำวานิพพานโดยทั่ว ๆ ไป. พระอรหันต์อยู่เหนือโลกนี้ฟังได้ง่ายเข้าใจง่ายชัดเจนที่สุด ; แต่พระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี จะอยู่เหนือโลกนั้นเข้าใจได้ยาก. ขอให้ไปลองคิดดูอย่างนี้.

การอยู่เหนือโลก หรือโลกุตตรธรรม มีได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้

หนทางออกก็มีอยู่ทางเดียวคือว่า : **พระโสดาบัน** เป็นต้นนี้ เป็นแต่เพียงผู้ที่แน่นอนว่าจะอยู่เหนือโลกเท่านั้น เวลานี้ยังไม่ได้อยู่เหนือโลก; แต่เป็นผู้ที่แน่นอนว่าจะอยู่เหนือโลก. ฉะนั้นจึงสงเคราะห์ไว้เป็นฝ่ายผู้ที่อยู่เหนือโลก ไม่เอามารวมไว้กับบุญชนที่จมโลก. ถ้าอธิบายอย่างนี้ ก็พอจะเข้าใจได้ ว่า **พระอริยบุคคล**

ขั้นต้น ๆ ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์นั้น เป็นผู้ที่แน่นอนว่าจะอยู่เหนือโลก จึงจัดไว้ในฝ่ายเหนือโลก.

ผู้ที่เข้าใจ “เรื่องเหนือโลก” ยังจะต้องรู้จักสังเกตให้มากกว่านั้นว่า เมื่อพระโสดาบัน เป็นต้น ถูกจัดไว้ฝ่ายเหนือโลกแล้ว เราก็น่าจะนึกถึงอาการที่อยู่เหนือโลก บางอย่างของคนอื่นต่อไป; โดยเฉพาะก็คือ **บุณฺชนีเอง** ในบางโอกาส ในบางเวลาคนเรายังมีเวลาที่จะเป็นอิสระไปจากความบีบคั้นของโลก, ภาวะจิตใจของคนเราต้องมีเวลาวางจากการบีบคั้นของโลก. ถ้ามีการบีบคั้นของโลกไม่ว่างเสียเลยแล้ว คนเราก็เป็นบ้าตายหมด ไม่มีโอกาสที่จะมานั่งพูดนั่งฟังกันอยู่ที่นี่ได้. ฉะนั้นขอให้สังเกตดูให้ดีโดยยุติธรรมว่า เรามิได้อยู่ภายใต้การบีบคั้นของโลก ตลอดวันตลอดคืน ทุกลมหายใจเข้าออก.

การบีบคั้นของโลกจะมีเป็นครั้งเป็นคราว, เป็นเรื่องเป็นราวคราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น ก็คือ **เมื่อเผลอ เมื่อไม่มีสติเพียงพอ;** เพราะไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นเข้า; เมื่อนั้นแหละจะถูกสิ่งที่เรียกว่าโลกบีบคั้น หรือเผลอน หรือกดทับ หรือพัวพันหุ้มห่ออะไรต่าง ๆ ก็แล้วแต่จะเรียก. พอความรู้สึกอันนั้นหมดไป จิตใจของคนเราก็กลับเป็นจิตที่ว่างอยู่อย่างเดิม; เรียกว่า “โลก” ไม่ได้บีบคั้นจิตใจของคนเราไปตลอดเวลา. มันแล้วแต่ว่าเมื่อไรเผลอ : คือขาดสติขาดความรู้ ปล่อยไปตามอำนาจของความไม่รู้คืออวิชชา; เมื่อนั้นก็เกิด “โลก” ขึ้นมาทันที, แล้วก็ครอบงำท่วมทับจิตใจของบุคคลนั้น.

ตามธรรมดาโลกก็อยู่แต่โลก มนุษย์ก็อยู่แต่มนุษย์ จิตของมนุษย์ก็อยู่ไปตามประสาจิตของมนุษย์ ; แต่ว่าจิตของมนุษย์นี้มันมีเผลอ; **เผลอเมื่อไร โลกก็เกิดเป็นโลกชนิดที่จะครอบงำจิตใจมนุษย์.** ฉะนั้นเราจะต้องรู้ว่า ภาวะของจิตใจที่อยู่เหนือการครอบงำของโลกนั้น ก็มีอยู่อย่างหนึ่ง; ภาวะของจิตใจที่ยังไม่ถูกโลกครอบงำ

นี้ก็มืออยู่อย่างหนึ่ง. แต่ผลมันคล้าย ๆ กันคือว่า ถ้าไม่ถูกโลกครอบงำ แล้ว จิตใจก็ยิ่งคล้าย ๆ กัน คือว่าง หรือเป็นอิสระจากอำนาจบีบคั้นของโลก.

อีกประการหนึ่งคำว่า “โลกุตตรา” ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ว่าเนื่องเฉพาะด้วยสัจธรรมนั้น เป็นเรื่องที่มีความหมายลึกซึ้ง, ลึกซึ้งสำหรับเราจะต้องพิจารณาดูให้ดีว่า คำว่า “โลกุตตรา” ในที่นี้ไม่ได้ถึงถึงมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ โดยตรง; แต่กล่าวไว้กว้าง ๆ ว่า “เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสัจธรรมแล้วละก็เป็นเรื่องเหนือ - โลก”, ธรรมะที่เกี่ยวข้องกับสัจธรรมแล้วละก็เป็นเรื่องเหนือโลก, หรือภาวะของจิตที่ประกอบอยู่ด้วยสัจธรรมแล้ว ก็เป็นภาวะของจิตที่อยู่เหนือโลก; เป็นคำกลาง ๆ ไม่ต้องระบุลงไปว่าได้แก่บุคคลใด ที่ไหน อย่างไร; อย่างนี้ก็ได้อีก.

เมื่อ ใครมีจิตใจเป็นอย่างไบนี่ก็เรียกว่าคนนั้นเป็นอย่างนั้น, ถ้าเป็นชั่วคราวก็เป็นอย่างชั่วคราว, ถ้า เป็นอย่างถาวรตลอดไปก็เรียกว่าอย่างถาวรตลอดไป. มันจึงแปลกกันอยู่แต่ที่ว่าบุุคคลคนธรรมดา บางคนมีจิตใจว่างจากการบีบคั้นของโลกเพียงชั่วคราว. พระอรหันต์พวกเดียวกันที่จะมีจิตใจว่างจากการบีบคั้นของโลกโดยสิ้นเชิง. พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ก็ยังถูกโลกบีบคั้นอยู่เป็นคราว ๆ เช่นเดียวกับคนธรรมดา; แต่ว่าในลักษณะที่อ่อนกว่า หรือเบากว่าบุุคคลคนธรรมดาสามัญทั่วไป. เมื่อถึงถึงข้อที่ว่ายังถูกอำนาจของโลกบีบคั้นแล้วก็ยังถูกบีบคั้นอยู่ด้วยกันทั้งนั้น.

บุุคคลที่ตกหนักในฐานะที่ถูกบีบคั้นมาก จนกลายเป็นนรก หรืออบายไปที่เดียว, ซึ่งจะมีความร้อนใจเป็นนรก, จะมีความ หิวเป็นเปรต, จะมีความขลาดกลัวเป็นอสุรกาย, หรือจะโง่เป็นสัตว์เดรัจฉานไปในที่สุด; นี่มันมากถึงอย่างนี้. บุุคคลยังมีอะไรที่จะเป็นเครื่องต่อต้านการบีบคั้นของโลกน้อย; ฉะนั้นถึงคราวที่โลกจะบีบคั้น มันก็บีบคั้นได้มากถึงอย่างนี้. ต่อเมื่อได้ศึกษาฝึกฝนเรื่อย ๆ ไป

มีสติปัญญา ก็ค่อยกระเดื่องขึ้นมา ๆ เป็นกัลยาณบุรุษขั้นดีแล้ว ; โลกก็บีบคั้นได้น้อยลง; กระทั่งเป็นพระอริยเจ้าขั้นต้น ๆ : คือเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี เป็นต้น, โลกก็บีบคั้นได้น้อยลง ไม่ถึงขนาดที่เรียกว่าตกนรก หรือตกอบายอีกต่อไป. ผู้ที่ถูกโลกบีบคั้นได้น้อยลง ไม่ร้อนใจเหมือนตกนรก ไม่หิวเหมือนเปรต ไม่โง่เหมือนสัตว์เดรัจฉาน ไม่ซี้ซลาดเหมือนอสุรกายอีกต่อไป; นี่ก็พอเรียกได้ว่าเป็น **พระโสดาบันผู้แรกถึงกระแสของนิพพาน** แต่ยังไม่ถึงพระนิพพานโดยสมบูรณ์.

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ก็เป็นการสมควรแล้ว ที่จะจัดพระโสดาบันไว้ในฝ่ายของโลกุตตระ คือผู้ที่อยู่เหนือโลกโดยแน่นอนในอนาคต หรือจะเรียกว่าเป็นขั้นเตรียมก็ได้; จะไปจัดไว้ฝ่ายบุรุษก็ไม่ถูก, จะว่าเหนือโลกโดยสิ้นเชิงก็ยังไม่ได้, แต่เป็นผู้เตรียมพร้อมที่จะเหนือโลกโดยสิ้นเชิง. ส่วนพระบาลีที่เกี่ยวกับ **สุญญตานัน** กล่าวไว้เป็นกลาง ๆ ว่า: **ถ้ามีการประกอบอยู่ด้วยสุญญตาก็ต้องเรียกว่าเหนือโลกไม่มากนักน้อย** ไม่ตลอดเวลาที่ชั่วคราว; ฉะนั้น จึงมีความหมายที่กว้างอันเป็นความหมายที่เราควรจะสนใจ.

คนธรรมดาสามัญควรจะสนใจเรื่องเกี่ยวกับสุญญตา ก็เพื่อจะให้เราได้พบภาวะ **ที่จิตของเราตามธรรมดาสามัญนี้ อาจจะอยู่เหนือการครอบงำของโลกได้เป็นพัก ๆ** หรือเป็นคราว ๆ ด้วยเหมือนกัน. อย่างเช่นว่า ท่านกำลังนั่งอยู่ที่นี้ ก็เรียกว่า “**ว่างจากการบีบคั้นของโลก**” **แม้แต่ชั่วขณะที่นั่งอยู่ที่นี้** มันก็ยังมีลักษณะแสดงให้เห็นว่า **เรากำลังว่าง หรือปลอดภัยจากการบีบคั้นของโลก.** เมื่อเราอยู่กับบ้าน อยู่กับการงาน อยู่กับความรับผิดชอบ อยู่กับสิ่งที่ยั่วยวนให้เกิดกิเลสนานาชนิดนั้น จิตไม่เป็นอย่างนี้; แต่จิตถูกบีบคั้น ให้อยู่ใต้อำนาจของสิ่งที่เรียกว่าโลก.

เมื่อจะ **ศึกษาเรื่องโลกุตตระ** ก็จำเป็นที่จะต้องเริ่มต้น ก.ข. ก.กา กันไปก่อน: จากการศึกษา **ให้รู้จักภาวะของจิตของเราเอง** โดยไม่ต้องไปเชื่อตามคนอื่นว่าจิตที่ว่างจากการบีบคั้นของโลก หรืออยู่นอกเหนือการบีบคั้นของโลกเป็นอย่างไร?

แม้ว่าจะมีอยู่ชั่วขณะอันเล็กน้อย จิตก็ยังมีลักษณะที่ผิดกันอย่างตรงกันข้ามจากขณะที่มันอยู่ใต้ความบีบคั้นของโลก. เพราะฉะนั้นจงสนใจให้สุดความสามารถของแต่ละคน ๆ; เพราะว่า “**ความที่ปราศจากความบีบคั้นของโลก**” นั้นแหละเป็นลักษณะของนิพพาน.

เราพอใจ สนใจ ในสิ่งที่เรียกว่านิพพาน; แล้ว ทำไมจึงไม่สนใจในตัวนิพพานจริง ๆ คือภาวะที่จิตมันว่างจากการบีบคั้นของโลกซึ่งเรียกว่าโลกุตตระนี่เล่า? การที่จิตจะว่างได้ เป็นอิสระได้ เป็นพัก ๆ อย่างนี้ ย่อมดีกว่า ที่จะติดคุกติดตะรางไปตลอดวันตลอดคืนตลอดชีวิต, จิตมีเวลาว่างบ้าง สลับกันอยู่อย่างนี้ ก็นับว่าเป็นการดีอย่างยิ่งแล้ว; คือช่วยถ่วงกันให้พอดี ไม่ให้บ้ามากเกินไป และก็ไม่ให้ดีเกินไป; เพื่อค่อย ๆ รู้ขึ้นไปตามลำดับ ๆ ว่ามันจะต้องเป็นอย่างไร? มันมีอยู่อย่างไร? และควรจะกำจัดส่วนไหนออกไป? ควรจะพอกพูนสิ่งไหนเข้าไว้?

สำหรับคำว่า “นิพพาน” นั้น ในที่บางแห่งพระพุทธองค์ทรงยกตัวอย่างว่า : ความสุขที่เกิดมาจากจตุตถฌานนั้นเป็นตัวอย่างแห่งรสของนิพพาน อย่างนี้ก็มิ; เพื่อว่า คนที่ยังไม่ได้บรรลุนิพพานจริง ๆ อยากจะชิมรสของพระนิพพานให้เต็มที่ ร้อยเปอร์เซ็นต์ก็ทำได้ โดยการชิมรสของจตุตถฌาน; พยายามเจริญสมาธิขึ้นไปถึงชั้นจตุตถฌานก็จะได้รับความสงบสุขทางจิตใจ พอที่จะเรียกได้ว่าเป็นรสของพระนิพพาน. มันต่างกันแต่ว่ารสของพระนิพพานแท้จริงนั้น ตายตัวลงไป ไม่กลับเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น; ส่วนรสของจตุตถฌานนี้ แม้จะสูงสุดอย่างนั้นแล้ว อาจกลับเปลี่ยนลงมา เป็นปกติธรรมดาได้; เพราะยังไม่ใช่นิพพานที่แท้จริง, เป็นเพียงนิพพานให้ชิมดูเป็นตัวอย่าง, หรือนิพพานสำหรับผู้ที่รีบด่วน จะชิมรสของพระนิพพานโดยเร็ว ก็ชิมได้เหมือนกันเท่ากันในขณะนั้น.

แต่โดยเหตุที่นิพพานตัวอย่างยังกลับเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปได้จึงเรียกว่ายังไม่แท้จริง ยังไม่เด็ดขาด; เรียกโดยบาลีเขาเรียกว่าเป็น กุปปกรรม คือกลับกำเริบได้.

ถ้าไม่กลับกำเริบได้อีกต่อไป ไม่เปลี่ยนแปลงได้อีกต่อไป ก็เรียกว่า *อรูปปถรรพ*. ฉะนั้นการที่เรามีจิตว่างจากการบีบคั้นของโลกนั้น มันเป็นลักษณะกุปปธรรม คือ ยังกลับเปลี่ยนแปลงได้. เราก็มีหน้าที่แต่เพียงว่าจะรักษา “จิตว่าง” ไว้ให้มากขึ้น ๆ จนว่างติดต่อกันไม่มีการเปลี่ยนแปลง. วันหนึ่ง ๆ เรามี “จิตว่าง” จากการบีบคั้นของโลก ๒-๓ คราว ก็ยังดีกว่าไม่มีเสียเลย.

ทีนี้เราก็ทำให้มันมากขึ้น เป็นวันหนึ่ง ๆ มีนิพพานตั้ง ๑๐ คราว ๒๐ คราว ระยะเวลาที่ถูกบีบคั้นก็จะน้อยลงไป, เวลาที่ว่างไม่ถูกบีบคั้นก็จะมากขึ้น; ขยายส่วนที่ไม่ถูกบีบคั้นให้มากขึ้น ๆ ออกไป เดียวก็เต็มวัน คืออยู่ได้ด้วยจิตที่ปราศจากการบีบคั้นของโลกได้ตั้ง ๒๔ ชั่วโมง วันรุ่งขึ้นมันจะเปลี่ยนไปบ้างก็ช่างมัน; นับว่าดีอยู่แล้วที่เรานิพพานไว้ได้ตั้งวันหนึ่ง. เดือนหนึ่งเอาให้ได้หลาย ๆ วัน; ให้หลายวันมากขึ้นจนได้ทั้งเดือน. หลาย ๆ เดือนก็เอาไว้ได้เดือนหนึ่งหรือหลาย ๆ เดือน; แล้วปีหนึ่งก็ยังได้ตั้งหลายเดือน. คือขยายออกไปอย่างนี้เรื่อย ก็เป็นการแน่นอนว่า สักวันหนึ่งมันจะมีเต็มที่ ไม่เปลี่ยนกลับไปกลับมา. ฉะนั้น **คุณธรรมสูงสุดที่ปรากฏแก่จิตเป็นครั้งคราวนั้น จะต้องสนใจและเข้าใจ; ถ้าไม่สนใจ ไม่เข้าใจ ก็จะเป็นคนโง่ดักดาน, หรือยิ่งไปกว่าดักดาน; เพราะว่าพระนิพพานมาปรากฏให้ชิมลองอยู่เสมอ ก็หาสนใจไม่.**

นี่แหละขอให้คิดดูให้ดีเถิดว่า : สิ่งที่เราเรียกว่า **โลกุตตรธรรม** คือภาวะของจิตที่ว่างจากการครอบงำของโลกนั้น ก็มีอยู่บ่อย ๆ; นั่นแหละคือนิพพานที่แท้จริงชนิดหนึ่งเหมือนกัน หากแต่ว่าเป็นของชั่วคราว. ของชั่วคราวอย่างนี้เรียกในบาลีว่า *สหายิกัม*, สหายิกัม แปลว่า *ชั่วสมัย ไม่ตลอดกาล*; ของชั่วคราวก็ยังดีกว่าที่จะไม่มีเสียเลย. ถ้าไม่มีเสียเลยเราก็ตาย หรือเป็นบ้าตาย; นี่เวลาสงบเวลาพักผ่อนยังมีอยู่บ้าง เราจึงไม่เป็นบ้าตายในทางจิตใจ, ในทางร่างกายก็เหมือนกัน

ถ้าเราทำงานเรื่อย ไม่มีพักผ่อน เราก็ต้องตายแน่; ฉะนั้นเราต้องมีการพักผ่อน ทางร่างกายให้สมควรกัน เราจึงไม่ตาย.

ทางจิตใจนี้ก็เหมือนกันอีก **จะต้องมีการพักผ่อน** หรือให้ได้มีโอกาสที่จะพักผ่อนตามสมควรกัน **จึงไม่เป็นบ้า**; อย่างน้อยก็ไม่ปวดหัว ไม่เป็นโรคเส้นประสาท. แต่ที่นี้เราต้องการให้มากไปกว่านั้น ก็ขยายเวลาที่เป็นอย่างนั้นให้มากขึ้น ๆ จนติดต่อกันไปหมด; มันก็ไม่ใช่ชั่วขณะ ไม่เป็นชั่วสมัยอีกต่อไป ก็จะเป็นนิพพานจริง สมบูรณ์เด็ดขาดขึ้นมาได้อย่างนี้.

ทั้งหมดนี้ไม่ได้พูดเพื่ออย่างอื่น นอกจากจะพูดในความประสงค์ ให้ท่านทั้งหลาย **สังเกตดูให้ดี ให้พบสิ่งที่เรียกว่าโลกุตตรธรรม ชนิดที่มีได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้**: แม้เป็นตัวอย่างสินค้าสักนิดสักหน่อยหนึ่ง อย่างนี้ก็ยังเป็นการดี. **ขอยืนยันเรื่อง “ทีนี้และเดี๋ยวนี้”** เมื่อยังเป็น ๆ ยังไม่ตาย นี้อยู่เสมอไป. การพูดอย่างนี้มันขวางกัน มันฝืนกัน กับความรู้สึกของคนแต่ก่อน ที่พูด ๆ กันมาอย่างอื่น : *เขาจะเอาสิ่งเหล่านี้ไปไว้ต่อ “ชาติในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ”* ไม่รู้ว่่าก็สืบชาติร้อยชาติ พันชาติก็ได้; พอเราเอามาพูดว่า **“ทีนี้และเดี๋ยวนี้”** เขาก็หาว่าบ้า หรืออวดดี. เขาจะว่าอย่างไรก็ตามใจเขา; เราเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ ที่แท้จริง ให้ได้ก็แล้วกัน; เพราะฉะนั้นขอให้ฟังคำอธิบายที่ว่า **“ทีนี้และเดี๋ยวนี้”** ที่ยังเป็น ๆ อยู่เนี่ยแหละ ให้มากสักหน่อย.

หลักฐานที่มา ที่จะแสดงให้เห็นว่าเรื่องสำคัญ ๆ ในพระพุทธศาสนานั้น **ต้องเป็น “ทีนี้และเดี๋ยวนี้”** เมื่อยังเป็น ๆ อยู่ทั้งนั้น มีอยู่มากมายที่สุด; และเรื่องสำคัญที่สุด ก็คือเรื่องเกี่ยวกับโลกนั่นเอง. **พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า :** *โลกนี้ก็ดี เหตุให้เกิดโลกนี้ก็ดี ความดับสนิทของโลกนี้ก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทของโลกนี้ก็ดี ตถาคตบัญญัติว่ามีในกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่ยังมีสัญญาและใจ.*

ท่านทั้งหลายลองคิดดูให้ดี คือจะต้องฟังดูให้ดีก่อน แล้วคิดดูให้ดีว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ท่านหมายความว่าอย่างไร? ท่านว่า **“โลกทั้งโลกก็อยู่ในร่างกายที่ยาววาหนี่งมี”** ; แต่เราไม่กล้าเถียงท่าน เพราะว่าเรานับถือท่าน. ท่านจะพูดว่าอย่างไรเราก็ไม่เถียง. แต่ถ้าเด็กคนหนึ่งมาพูดอย่างนี้เราก็จะตวาดเอาว่า เด็กบ้า, ว่าโลกทั้งโลก จะมาอยู่ในร่างกายยาววาหนี่งนี้ได้อย่างไร. เพียงเท่านั้นแล้ว มีหน้าพระพุทธองค์ก็ยังคงตรัสว่า : **เหตุให้เกิดโลกทั้งหมด ก็รวมอยู่ในร่างกายยาววาหนี่งนี้**, แล้วยังตรัสว่า **ความดับสนิทไม่มีเหลือของโลก ก็หาพบได้ในร่างกายที่ยาววาหนี่งนี้**; แล้วก็ยังแถมต่อไปถึงเรื่องที่ ๔ ว่า **ทางปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งโลกนี้ ก็รวมอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนี่งนี้**; แต่ทรงกำชับยืนยันว่า **กายที่ยังเป็น ๆ** .

คำตรัสที่ว่า **“มีสัญญาและใจ”** นี้หมายความว่าในร่างกายที่ยังเป็น ๆ; ถ้าร่างกายที่ตายแล้ว เป็นอันว่าไม่มีสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด. ร่างกายที่ยังเป็น ๆ ที่ยาวเพียงประมาณวาหนี่งนี้ มีโลก, มีเหตุให้เกิดโลก, มีความดับสนิทของโลก, มีทางให้ถึงความดับสนิทของโลก; ก็ลองคิดดูเถิดว่ามันเป็นอย่างไรมันไม่เหมือนกับเรื่องธรรมดาสามัญทั่วไป ที่เราพูด หรือเราเข้าใจกันอยู่. **เราจะต้องรู้จักโลกชนิดที่มากอยู่ในร่างกายยาววาเดียวนี้ได้**, แล้วรู้จักความดับสนิทของโลก คือนิพพาน ที่มีอยู่มากในร่างกายที่ยาววาเดียวนี้ได้. โดยขนาดและโดยเวลา ก็คือว่า เมื่อยังเป็น ๆ เท่านั้น; ตายแล้วไม่ต้องพูดถึงกัน.

เราจะถือเอาพระพุทธภาษิตข้อนี้ เป็นหลักยืนยันก็ได้ว่า เรื่องของคนตายแล้วไม่ต้องพูดกัน **จะพูดกันแต่เรื่องคนเป็น ๆ** ; ที่เรียกว่าใน**ทิฏฐธรรม**นี้ คือในธรรมอันตนเห็นแล้ว: คือตนรู้สึกได้ เพราะตนยังไม่ได้ตาย. ตนจะเข้าใจได้ จะรู้สึกได้ จะเห็นได้ จะส่ายได้ จะชิมได้ โดยตนเอง; เพราะยังไม่ตาย. เรื่องทางจิตใจต้องเป็นอย่างนี้, เราก็อยากให้เป็นอย่างนี้, พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงยืนยันว่า

เป็นอย่างนี้ ก็คือบทที่เราสวดกันอยู่ทุกวันนี้ว่า : **สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก ปจฺจุตฺตเวทิตพฺโพ. สนฺทิฏฺฐิโก - อันบุคคลนั้นพึงเห็นได้ด้วยตนเอง. อกาลิโก - ไม่ประกอบอยู่ด้วยเวลา.** หากแต่ถ้ามีการกระทำถูกต้องเมื่อไร ก็มีผลเมื่อนั้น เป็นเรื่องที่เราเห็นได้เฉพาะคน.

ที่นี้ เรื่องโลกุตตระก็คือเรื่องความดับสนิทของโลก นั่นเอง; แต่หมายถึงโลกทางจิตใจ, โลกที่เป็นความทุกข์ หรือโลกที่เป็นกิเลส; ไม่ใช่โลกแผ่นดิน. ที่พระพุทธเจ้าท่านว่า **เรื่องเกี่ยวกับโลกทุก ๆ เรื่อง** อยู่ในร่างกายที่ยาววาหนี่งนี้ ท่านหมายถึงเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ; ฉะนั้น “โลก” จึงสามารถที่จะอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนี่งที่ยังเป็น ๆ นี้ได้; เราจึงมีหวัง หรือ **ควรจะมีหวัง** ว่าเราต้องได้มันที่นี้และเดี๋ยวนี้.

หัวข้อที่ควรที่จะกำหนดกันไว้ทุกคนก็มีอยู่ว่า : **เราต้องการที่จะอยู่เหนือการบีบคั้นของโลกที่นี้และเดี๋ยวนี้.** ถ้าใครไม่ต้องการสิ่งนี้ ก็แปลว่าคนนั้นยังไม่วู้ค่าของศาสนา, ยังไม่วู้จักศาสนา, ยังไม่วู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; วัู้จักแต่ปากเท่านั้น วัู้จักแต่ชื่อ; วัู้จักแต่ปากสวดร้องท่องบ่นเหมือนนกแก้ว นกขุนทองเท่านั้น. ถ้าผู้ใดวัู้จักธรรมะตัวจริง, วัู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ตัวจริง, เขาจะมีความเชื่อ มีความหวังที่ว่า เราสามารถที่จะอยู่เหนือการบีบคั้น ของสิ่งที่เรียกว่าโลกได้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้.

ควรวัู้จัก โลก ว่า เป็นสิ่งน่ากลัว

ต่อไปนี้ เราควรที่จะนึกถึงความบีบคั้นของโลกกันเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้วัู้จักว่า มันน่าเกลียดน่ากลัวสักเท่าไร. สิ่งที่เราเรียกว่าโลกนั้นอย่างเข้าใจว่า มีแต่แผ่นดิน; แผ่นดินนั้นเป็นเพียงเปลือกของโลก หรือว่าเป็นฐานเป็นภาชนะรองรับสิ่งที่เรียกว่าโลก. เราคงจะโง่ไปหน่อย ที่ไปเห็นแผ่นดินเป็นโลก ควรจะถือว่าแผ่นดินทั้งหมดทั้งโลกนั้นไม่ใช่ตัวโลก จะเรียกว่าเปลือกก็ได้ เพราะมันมี

อะไรใส่ไว้ในนั้น; จะเรียกว่าฐานรองรับ หรือภาชนะเหมือนถ้วยหรือชามที่จะใส่อะไรไว้ในนั้น ก็ได้. ฉะนั้นเมื่อพูดถึงแผ่นดิน ก็อย่าไปคิดว่าเป็นตัวโลก แผ่นดินเป็นเพียงเปลือกของโลกเท่านั้น, ในแผ่นดิน หรือบนแผ่นดินนั้น มันมีอะไรอยู่? มันก็มีภูเขา มีต้นไม้ มีสัตว์ กระทั่งมีคน; เหล่านี้จะเป็นเยื่อเนื้อของสิ่งที่เรียกว่าโลก.

ที่นี้ตัวคนเรานี่ ก็ยังไม่ใช่ตัวคน มันเป็นเพียงเปลือกของคน; ตัวคนจะต้องเป็นจิตใจของคนที่มีอยู่ในคน นั่นแหละจึงจะเรียกว่าคน. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า **จิตใจนี้เอง เป็นตัวการที่จะทำยุ่ง**: อะไรต่าง ๆ จะสุขจะทุกข์ หรือว่าจะสงบ หรือจะวุ่นวาย มันก็เกี่ยวกันอยู่จิตใจนี้เอง. **พระพุทธเจ้าท่านเรียกจิตใจว่าเป็นโลก** นี่มันถูกกว่า ที่คนโง่ ๆ จะเอาแผ่นดินมาเรียกว่าโลก. พึงพิจารณาดูโดยลำดับ : ในแผ่นดินมีอะไร? ในนั้นมีอะไร ๆ ? ในนั้นมีอะไร? จนถึงสำคัญที่สุด จะเห็นว่าภาวะที่เป็นจิตใจของสิ่งที่มีอยู่ในโลกนั้นต่างหาก คือตัวการสำคัญ.

อะไรที่เข้าไปอยู่ในจิตใจของคน อันนั้นแหละคือโลกของคน; เพราะฉะนั้นก็ได้แก่ **ความทุกข์ ที่เข้าไปมีในจิตใจของคน นั่นแหละคือโลก**. จิตใจของสัตว์เดรัจฉานก็ยังใกล้เคียงกันมากกับจิตใจของคน; จิตใจสัตว์ไม่ยอมรับเอาสิ่งที่เรียกว่า “โลก” เข้าไ้มาก ๆ เหมือนจิตใจของคน; ฉะนั้นปัญญาที่เกี่ยวกับโลกจึงมีอยู่ในจิตใจของคน มากกว่าที่จะไปอยู่ในจิตใจของคนสัตว์เดรัจฉาน. คนมีจิตใจ แล้วมีทางที่จะรับเรื่องราวต่าง ๆ เข้ามาสู่จิตใจ : ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง หรือทางจิตใจ ที่จะคิดนึกเอาเองบ้าง, รวมเป็น ๖ ทางด้วยกัน; เพราะฉะนั้นเรื่องที่จะเข้ามากระทบจิตใจ จึงเข้ามาได้ง่าย หรือมาก เพราะมีทางที่จะเข้าได้ถึง ๖ ทาง.

ทางที่โลกจะเข้ามาบีบคั้นหัวใจมนุษย์ เขาเรียกว่า “ทวารหรือประตู” มีอยู่ ๖ ทางได้แก่ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ , เป็นประตูปล่อยให้โลก

หลังไหลเข้ามาบีบคั้นหัวใจ, นี่คือปัญหา ; แล้วปัญหาก็ไปอยู่ตรงที่ว่า เราตกอยู่
ได้อำนาจของสิ่งที่มาบีบคั้น ถ้าเราฉลาดพอ, หมายความว่า ถ้าจิตใจของคน
 ฉลาดพอ สิ่งที่เข้ามานั้นบีบคั้นจิตใจไม่ได้ ก็ไม่มีปัญหา ไม่ต้องเสียเวลามานั่งพูดกัน
 ที่นี้ให้เหนื่อยเปล่า ๆ เดียวนี้ปัญหามันอยู่จริง ๆ ตรงที่ **จิตใจของเราไม่สามารถ**
ที่จะต่อสู้ป้องกัน สิ่งที่จะเข้ามาบีบคั้นจิตใจนั้น ๆ; ผลก็คือเรามีความทุกข์อยู่บ่อย ๆ
 บางทีก็มีความทุกข์จนชินชาไป ไม่รู้สึกรับว่าเป็นความทุกข์; มากไปกว่านั้น ก็เห็น
 ความทุกข์เป็นความสุขไปเสียอีก; ก็เลยหมดเรื่องกัน สำหรับคนที่มองเห็นอย่างนั้น
 แล้วก็เลยไม่ต้องสนใจในพระพุทธศาสนา.

เราตกอยู่ได้อำนาจของสิ่งที่เข้ามาบีบคั้นเพราะอะไร? ก็เพราะว่าจิตใจ
 หรือตัวเรานั้นมันโง่; **เพราะโง่ จึงได้ไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เข้ามาบีบคั้นจิตใจ**
ของเราแท้ ๆ สิ่งใดจะเข้ามาให้รัก ก็รัก, อะไรจะเข้ามาให้เกลียด ก็เกลียด, เข้ามา
 เพื่อได้ผลได้กำไรก็รัก หรือยึดมั่น, เข้ามาเพื่อให้เสียให้ขาดทุน ก็ยึดมั่น. นี่แหละ
 เรียกว่า ไม่ว่าสิ่งใดจะมาในแง่ไหน ก็รับเอา; เป็นการยึดมั่นถือมั่นหมด ไม่ว่าแง่ได้
 หรือแง่เสีย แ่รับหรือแง่ปฏิเสธ. รวมความว่าจะเป็นอย่าง positive หรือ negative
 จิตใจก็รับเอาทั้งนั้น สำหรับเข้ามาเป็นปัญหา, สำหรับจะได้มาหนักอกหนักใจ แล้ว
 ก็มีความทุกข์ไปไม่ว่าในแง่ได้หรือในแง่เสีย. ได้มาก ๆ ก็เอามาเป็นทุกข์เพราะ
 วิตกกังวล, เสียไปมาก ๆ ก็เป็นทุกข์เพราะว่าเสียดาย, ถ้ามีการยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้
 แล้ว ก็เป็นปัญหาทั้งนั้น ไม่ว่าได้หรือเสีย, และจะมีความทุกข์ทั้งนั้นทุกกรณี.

ถ้าเราเกิดมีจิตใจที่เฉยฉลาดขึ้นมา ตามแบบของพระพุทธเจ้า ว่า “กูไม่
 ยึดถือกับมึง” จริง ๆ อย่างนี้แล้ว ทุกข์เข้าครอบงำไม่ได้ ก็เลยไม่มีปัญหา. ทั้งหมดนี้
 จะเห็นได้ชัดว่า **เป็นเรื่องทางจิตใจ ไม่ใช่เรื่องทางกาย**, เป็นเรื่องของทางจิตใจ
 หรือวิญญาณ ; ตัวปัญหาก็เป็นปัญหาทางวิญญาณหรือจิตใจ.

เรื่องวิญญานหรือเรื่องของจิตใจนี้ มิได้ที่นี้ มิได้เดี๋ยวนี้, มิได้
 อย่างติดต่อกันไปอย่างถึยิบ กลับไปกลับมา ๆ อยู่ตลอดวันตลอดคืน. เมื่อเราค้นพบ
 หรือมองเห็นว่า ปัญหาที่อยู่ตลอดวันตลอดคืน ที่นี้และเดี๋ยวนี้, แล้ว เราจะไปแก้
 ปัญหานี้ต่อตายแล้ว อย่างนี้มันจะเป็นคนบ้าหรือคนดี? ถ้าจะมัวไปคิดว่า ต่ออีกร้อย
 ชาติ - พันชาติจึงจะแก้ปัญหานี้ อย่างนี้จะเป็นคนบ้าสักก็ร้อยเท่าที่พันเท่า ในเมื่อ
 ปัญหามันอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้ แล้วจะไม่คิดแก้ไขกันที่นี้และเดี๋ยวนี้; แล้วจะไป
 แก้ไขต่อตายแล้วนั้นจะทำไปทำไม? เดี่ยวนี้ที่นี้ จิตใจกำลังถูกความบีบคั้นจากสิ่ง
 ที่เรียกว่าโลก จะต้องเอาชนะให้ได้ที่นี้; อย่าไปมัวนึกถึงชาติหน้าอยู่เลย.

ขอพูดย้ำกันอีกทีหนึ่งว่า ที่พูดทั้งหมดนี้ ไม่ได้สอนให้เลิกเชื่อเรื่อง
 ชาติหน้า; เรื่องชาติหน้าหรือชาติต่อ ๆ ไปนั้น ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตามใจ.
 ใครจะเชื่อก็ได้ แต่ขอให้มองเห็นว่า ที่นี้และเดี๋ยวนี้เป็นชาติที่สำคัญกว่า;
 เพราะว่าปัญหามันอยู่ที่นี้, ความทุกข์มันอยู่ที่นี้, กำลังเผาผลาญอยู่ที่นี้. เราต้องแก้ปัญห
 เหล่านี้ให้ได้ที่นี้.

ที่นี้มันวิเศษอยู่ตรงที่ว่า ถ้าเราแก้ปัญหาเหล่านี้ที่นี้ได้หมดแล้ว จะไม่มี
 ปัญหาอะไรเหลืออีกต่อไปแม้ในชาติหน้า; แม้ว่าชาติหน้าจะมีอีกก็ร้อยชาติพันชาติ
 ปัญหาจะไม่มีเหลืออยู่เลย; เพราะว่าเราได้แก้ปัญหาชนิดนี้ ชนิดเดียวกันนี้
 ได้สำเร็จเด็ดขาดลงไป ที่นี้ในชาตินี้แล้ว. เพราะฉะนั้น อย่าเพ่อไปนึกถึงชาติหน้า
 โน้นให้ป่วยการเลย เสียเวลาเปล่า ๆ, ตั้งหน้าตั้งตาทำอะไรลงไป ที่นี้แหละเดี๋ยวนี้
 ให้เสร็จลงไป ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ในชาตินี้ แล้วก็ป็นอันรับประกันว่า ชาติหน้า
 ก็ต้องได้ตามที่ตนต้องการ; ชาตินี้ได้เท่าไร ชาติหน้าก็ได้เท่านั้น.

ถ้ามัวผัดไปต่อชาติหน้าก็จะไม่ได้ทำ ความทุกข์มันก็เหลืออยู่เรื่อยไป;
 อย่างนี้เป็นคนโง่สักเท่าไร. ปุ่ยาตายายของเราเคยพูดว่า “คนดีคำใกล้ ๆ คนบ้าไป

คำไกล ๆ ” คำเตือนสติอย่างนี้ควรจะเอามาใช้กันในกรณีอย่างนี้; คำเตือนนี้หมายความว่าอย่าไปหวังนิพพาน หรือหวังอะไรต่อชาติที่ไม่รู้ว่าอีกกี่ร้อยชาติในอนาคตเลย. **จงพยายามให้เป็นขึ้นมา ที่นี้และเดี๋ยวนี้** แม้จะได้สักชนิดหนึ่งก็ดียังดี เป็นของจริงและได้จริง, เป็นสหุทธิกุโฏ อกาลิโก ปุจฺจตุตฺ เวทิตุโพ ขึ้นมาจริง ๆ ก็ยังดี.

ที่นี้ถ้าทำได้ชนิดหนึ่ง ขึ้นมาเป็นตัวอย่างแล้ว; ก็ต้องแน่อนอนว่า เราจะทำเพิ่มขึ้นมาได้อีกสองชนิด สามชนิด สี่ชนิด; หลาย ๆ ชนิด มากเข้า ๆ จนกระทั่งติดต่อกันไป, ติดต่อกันไป; นี่ก็คือนำให้มีจิตใจว่างจากการบีบคั้นของโลก ยาวออกไป ๆ. **ส่วนที่ถูกโลกบีบคั้นนั้น สิ้นเข้ามา ๆ** จนบางวันไม่ปรากฏ จนบางเดือนไม่ปรากฏจนบางปีไม่ปรากฏ; **ไม่เท่าไรก็ได้ผลสมบูรณ์** คือได้ความว่างจากการบีบคั้นของโลกโดยสมบูรณ์.

นี่คือข้อสำคัญที่สุด ที่เอามาพูดกันในวันนี้ **ขอให้ทุกคนจงตั้งอกตั้งใจ** มองดูเข้าไปยังจิตใจของตน ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าจิตใจ; แล้วให้รู้ว่าจิตใจอยู่ในภาวะเช่นไร : **อยู่ในภาวะที่ถูกโลกบีบคั้น, หรือว่าอยู่ในภาวะที่ไม่ถูกโลกบีบคั้น.** เราจะต้องดูให้ละเอียดลงไปว่า อะไร ๆ ที่เรา มีอยู่ เกี่ยวข้องอยู่ ใช้อยู่ กินอยู่ บริโภคอยู่นั้น มันอยู่ในลักษณะที่บีบคั้นเราหรือไม่? นี่จะต้องเอาเรื่องจริงเข้ามาพูดกันว่าเงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สมบัติ บุตรภรรยาสามีอะไรต่าง ๆ สารพัดอย่าง ที่เรากำลังมีอยู่นั้น; สิ่งต่าง ๆ นั้นอยู่ในภาวะที่บีบคั้นหัวใจเราหรือไม่? **ถ้าไม่มีการบีบคั้นหัวใจแต่ประการใดเลย ก็ไม่มีปัญหา** นับว่ามีบุญมากแล้ว ดีกว่าเหลวใจเสียอีก; หรือว่าถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ก็นับว่าเป็นนิพพานสมบูรณ์อยู่แล้วโดยไม่รู้ตัว.

ขอให้มองเห็นกันอย่างนี้ ว่า ถ้าไม่มีการถูกบีบคั้นจริง ๆ, มีใจคอปรกติสงบเย็นไปทุกอย่าง, ประพฤติประโยชน์อยู่ได้ตลอดเวลา โดยไม่ต้องมีความทุกข์เลย แล้วก็ขอให้ถือว่า นั่นแหละเป็นโลกุตตระ หรือเป็นนิพพานอยู่ในตัวแล้ว; อย่าต้องปรารถนาอะไรให้มากไปกว่านั้นเลย.

ที่นี้ในทางที่ตรงกันข้าม ถ้าว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ หรือเกี่ยวข้องกันอยู่กับเรา ในลักษณะที่บีบคั้นหัวใจอยู่บ่อย ๆ แล้ว; ก็ให้ถือว่านี่แหละคือตัวปัญหาที่จะต้องแก้ไข ที่จะต้องสะสาง. ฉะนั้นเราต้องรู้จักเหตุ ให้รู้จักสิ่งทั้งสองนี้กันจริง ๆ. เสียก่อน กล่าวคือ ภาวะของจิตใจที่ถูกโลกครอบงำ นี้อย่างหนึ่ง, ภาวะของจิตใจที่ไม่ถูกโลกครอบงำ นี้อีกอย่างหนึ่ง. สองอย่างนี้ต้องรู้จักให้ดีที่สุด ตามที่มีอยู่จริงในชีวิตประจำวันของเรา; แล้วเราก็จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าโลกุตตระนี้ได้โดยง่าย. เดียวนี้กลัวแต่ว่าจะเข้าข้างตัวโดยไม่รู้สีกตัว; เพราะงั้นมากจึงเข้าข้างตัวโดยไม่รู้สีกตัวว่าเข้าข้างตัว ก็เลยพูดไปเสียอย่างอื่นหมด, ไม่ตรงตามความจริง, ไม่เป็นไปตามความจริง, พูดกันไม่รู้เรื่อง.

บุพชน ยังติดคุกตะรางทางวิญญาณ อยู่ตลอดเวลา

ถ้าถือตามหลักทั่ว ๆ ไป ตามหลักคำสอน หรือว่าเหตุผลที่ทำให้ต้องมีคำสอนขึ้นมาในโลกนี้นั้น เราถือกันว่า ตามปรกติธรรมดาสามัญ บุพชน คนเรานี้มีจิตใจชนิดที่ยังไม่มีความสามารถ ไม่มีคุณธรรม ไม่มีคุณสมบัติพอ จึงถูกความบีบคั้นจากโลกรอบด้านอยู่เสมอ; เรียกว่าติดคุกติดตะรางในทางวิญญาณอยู่ตลอดเวลา. คำว่า “ตลอดเวลา” นี้ มิได้หมายความว่าต้องทนทรมานอยู่ตลอดเวลา; แต่ต้องทนทรมานอยู่ชั่วเวลาที่ไปยึดมั่นถือมั่นเข้า. เหมือนกับนักโทษติดคุกติดตะรางอยู่ในคุกอยู่ในตะรางแท้ ๆ นั้น ถ้าเขารู้สึกว่าเขาติดคุก เขาเป็นทุกข์, ถ้าเขานอนหลับไป เขาก็ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์. หรือถ้าเขาลืมไปเสียว่าไม่ใช่คุกไม่ใช่ตะราง กำลังทำอะไรอยู่ หรือกำลังเล่นอะไรอยู่ กำลังคิดทำอย่างอื่นอยู่ เวลานั้นก็ไม่ใช่เป็นเวลาที่เขาติดคุกติดตะราง ทั้งที่เขายังอยู่ในคุกในตะราง. มนุษย์เราก็มีลักษณะอย่างนั้น : ติดคุกอยู่ตลอดเวลา ติดคุกในทางวิญญาณ ติดคุกในทางจิตใจ คุกของสิ่งที่เรียกว่าโลก. สิ่งทีเรียกว่า “โลก” คือสิ่งที่เข้ามาจับเอาจิตใจของสัตว์ที่มีความรู้สึคิดนึกได้นั้นให้เข้าอยู่ในคุกของ “โลก”.

สิ่งที่เรียกว่า “โลก” นี้ ตามภาษาธรรมแบ่งเป็น ๓ พวก : เป็น กามโลก รูปโลก อรูปโลก, บางทีก็เรียกว่า กามภพ รูปภพ อรูปภพ; ทั้งสองประเภทนี้เหมือนกัน. ถ้าเรียกว่า **กามโลก** ก็โลกคือกาม, ถ้าเรียกว่า **รูปโลก** ก็โลกคือรูปธรรมล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับกาม, ถ้าเรียกว่า **อรูปโลก** ก็โลกที่เกี่ยวกับสิ่งที่ไม่มีรูปแล้วก็ไม่เกี่ยวกับกามด้วยเหมือนกัน.

คุกที่ ๑ โลกที่เกี่ยวกับกาม นี่เป็นโลกที่ต่ำที่สุด คือจิตใจยังอยู่ใต้อำนาจธรรมชาติมากที่สุด, ไม่มีสติปัญญาที่จะเอาชนะความรู้สึกตามสัญชาตญาณ หรือตามธรรมชาติได้เลย. อันนี้ก็ไม่มีใครเตือนใคร; แต่ให้ถือว่าเป็นเรื่องที่ปล่อยให้เป็นไปตามสัญชาตญาณ. ผู้หญิง ผู้ชาย เป็นหนุ่ม เป็นสาว ก็บูชาเรื่องอันเกี่ยวกับระหว่างเพศ ตามความรู้สึกของสัญชาตญาณที่จะต้องทำให้รู้สึกอย่างนั้น ๆ อย่างที่หลีกเลี่ยงไม่ได้; เพราะว่าในร่างกายของเขานั้นมีต่อม มี gland สำหรับทำหน้าที่ให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ จึงเกิดความรู้สึกที่เป็นเรื่องระหว่างเพศขึ้นมา ถูกบีบคั้นก็ทำไปตามนั้น จนกว่าจะหมดฤทธิ์ของความรู้สึกที่ต่อม gland นั้นสร้างขึ้น. แต่ว่าอย่างนี้มันไม่เท่าไร ที่เลย มากกว่านั้นมากไป ก็คือว่า **คนไปอุตริส่งเสริม** ให้กลายเป็นความบ้าหลังระหว่างเพศ มากยิ่งขึ้นไปอย่างที่ไม่รู้จักสิ้นสุด.

ถ้าคนเราจะมีความรู้สึกเรื่องเกี่ยวกับเพศตามครั้งคราว ตามความสนุกสนานของต่อม หรือ gland เหล่านั้น ปัญหาจะไม่มากเหมือนเดี๋ยวนี. เดี๋ยวนีขยายออกไปให้เป็นเรื่องที่เป็นความหิวกระหายของจิตตลอดเวลา ทั้งวันทั้งคืน ทั้งเดือนทั้งปี ก็เลยได้รับบาปกรรมมากเกี่ยวกับข้อนี้. เรื่องเกี่ยวกับทางเพศนี้จัดไว้เป็นพวกหนึ่งเรียกว่า **กามโลก** - คือโลกของคนที่ตกอยู่ใต้อำนาจของกาม. มนุษย์เป็นมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน; สมน้ำหน้ำมนุษย์ที่คิดเก่ง, อุตริประดิษฐ์ประดอยเก่ง, ก็เลยได้รับความทุกข์เกี่ยวกับกามนี้ มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน.

สัตว์เดรัจฉานมีความรู้สึกตามสัญชาตญาณในทางกามนี้อย่างเดียวกันกับมนุษย์ แต่มันไม่ขยายมากออกไปกว่าที่สัญชาตญาณต้องการ; ฉะนั้นปัญหาระหว่างเพศเกี่ยวกับสัตว์เดรัจฉานจึงมีน้อย. ส่วนของคนขยายมีมากขึ้นไป, **ยังเป็นเทวดาในชั้นกามาวจรด้วยแล้วยิ่งมาก, จนเป็นสัตว์ที่มีการหายใจเข้าออกเป็นกามไปเลย.** ทั้งหมดนี้เขาเรียกว่า กามโลก หรือกามภพ เป็นคุกตะราง สำหรับกักขังดวงวิญญาณของสัตว์ประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มวัยสาว.

คูกที่ ๒ รูปโลก หรือรูปภพ เมื่อมันเหน็ดเหนื่อยในเรื่องเกี่ยวกับกามหรือเปื้อนระอาในเรื่องเกี่ยวกับกาม ก็มาติด **คูกที่ ๒ เป็นคูกทางวิญญาณ คือเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่มิรูป** ที่เป็นที่ตั้งของความยึดถือ; แม้ว่าไม่เกี่ยวกับกาม. ที่เป็นอย่างนี้มากแก่ชาวบ้านที่เห็นได้ง่าย ๆ เกี่ยวกับคนธรรมดาสามัญ ก็หมายถึงสมบัติพิสดารนานาประการ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับกามโดยตรง : เราจะต้องมีนั่นนี่ที่สวยงาม เราย่อมมีเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ แม้แต่ถ้วยชาม เราก็ไม่ได้มี เพียงเพื่อจะใส่อาหารกิน; แต่เรามีไว้เพื่อจะให้มันสวยจับอกจับใจจับตา – ให้มันเต็มไปด้วยบ้านอีกด้วย. แม้แต่เรื่องถ้วยชาม - นอกจากจะสวยงามทางศิลปะแล้ว, ยังมีค่าทางโบราณคดีด้วย. นอกจากนั้นสิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับเพศ ไม่เกี่ยวกับกามโดยตรง ก็จะต้องมีอีก ที่บ้านจะต้องประดับประดา, ที่ลานบ้านจะต้องประดับประดา, บ้านเรือนจะต้องหรูหรา จนไม่รู้ว่าจะหรูหราไปอย่างไร ; ก็ทำตาม ๆ เขาไป. **เขานิยมเขาเหมือนกัน** ว่าสร้างบ้านสร้างเรือน อย่างไรมันจึงจะมีหน้ามีตา ก็ทุ่มเทกันลงไปในส่วนนั้น. นี่เรียกว่า **ติดอยู่ในรูปโลกหรือรูปภพ**; อันนี้ไม่ได้ถึงถึงกาม.

ถ้าเป็นเรื่องกามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ก็เป็นเรื่องของกามภพ และกามโลกรวมอยู่ด้วย; แต่ถ้าเป็นเรื่องรูปธรรมล้วน ๆ เช่นคนแก่ ๆ หลงใหลในต้นไม้, หลงใหลในสัตว์เลี้ยง, แม้แต่หลงใหลในไม้เท้าไม้ถือ ของสวยงามอะไร อย่างนี้มันก็หลงใหล

ได้มาก มากเหมือนกับเมื่อหนุ่ม ๆ เคยหลงไหลเรื่องเพศ; อย่างนี้เขาเรียกว่า **ติดคุก ติดตารางในทางวิญญานส่วนที่เป็นรูปภพ**

คุกที่ ๓ ที่นี้ถ้าว่าหลุดออกมาจากคุกตารางที่ ๒ นี้ได้ มันก็ยังมีคุกตารางที่ ๓ รออยู่อีก คือ **อรูปรภพ หรืออรูปโลก** ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ไม่ต้องมีรูป; เป็นเพียง **ธัมมารมณัฐสิกได้ด้วยใจ** เช่น เกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น. แม้ที่สุดแต่ **สิ่งที่เรียกว่า บุญว่ากุศล** นั้นก็เถอะ; **ระวังให้ตี** เป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลงได้มากเท่ากัน. พวกที่หลงไหลในเกียรติยศจนยอมตาย อย่างนี้ก็เพราะว่ายึดมั่นถือมั่นมาก; หรือยิ่งไปกว่านั้นอีก เพียงแต่ว่าชอบอยู่นิ่ง ๆ เงียบ ๆ ไม่มีอะไรมารบกวนก็หลงไหลในความสุขเพียงเท่านั้น; อย่างนั้นก็จะต้องรวมไว้ในข้อนี้อีกด้วยเหมือนกัน, นี่เรียกว่าที่คนธรรมดาสามัญจะเป็นได้.

ถ้าระดับที่สูงขึ้นไป เรื่องรูปภพ อรูปภพนี้อธิบายเป็นอย่างอื่น : รูปภพ อธิบายว่าหลงไหลในความสุขอันเกิดมาจากสมาธิ ที่ใช้รูปธรรมเป็นอารมณ์, อรูปภพ ก็หลงไหลในความสุขที่เกิดมาจากสมาธิอันใช้สิ่งที่ไม่มียุเป็นอารมณ์. แต่ว่าจะพูดไปอย่างไหน ๆ เท่าไร ๆ มันก็มารวมอยู่ที่ความหมาย ๓ อย่าง อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้เอง คือ **ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้ง ๓, สิ่งทั้ง ๓ คือ เพศตรงกันข้าม** เป็นเรื่องกามคุณ นี้อย่างหนึ่ง, แล้วเป็นสิ่งที่ของ เป็นรูปธรรมบริสุทธิ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น นี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็สิ่งที่ไม่มีรูป เป็นเพียงนามธรรม เช่น เกียรติยศชื่อเสียง นี้อีกอย่างหนึ่ง; ๓ อย่างนี้เรียกว่า กามภพ รูปภพ อรูปภพ, บางทีก็เรียกว่า กามโลก รูปโลก อรูปโลก.

มองในแง่ข้างนอก มันเป็นคนเป็นตารางกักขังดวงวิญญาน; ถ้ามองข้างในหมายความว่า **คุณนี่แหละคือตัวที่จะเข้าไปบีบคั้นจิตใจ ที่อยู่ลึกแสนจะลึก ให้มีความทุกข์ทรมานหม่นหมองได้.** ฉะนั้นจงระวังให้ดีว่า เรื่องที่จิตตกอยู่ในภาวะ ที่ถูก

บีบคั้นอยู่เป็นประจำวันนี้ มันมาจากเรื่องทั้ง ๓ ดังกล่าวข้างต้น. มนุษย์เราอย่าให้เสียเปรียบสัตว์เดรัจฉานมากนักเลย; สัตว์เดรัจฉานเป็นทุกข์เพราะเรื่องกามโลก รูปโลก อรูปโลก น้อยกว่ามนุษย์มาก อย่างเหลือที่จะเปรียบเทียบกันได้. แม้ว่ามันจะเป็นสัตว์ที่โง่เขลา อยู่ในชั้นที่โง่เขลาไม่รู้อะไร แต่มันก็ได้เปรียบเรา ในข้อที่ว่ามันไม่ทุกข์ในส่วนที่ไม่จำเป็น; คือไม่ทุกข์เกินไปในส่วนที่ไม่จำเป็น. **มนุษย์เราขยายส่วนที่ไม่จำเป็นออกไปเรื่อย** มากออกไปเรื่อย จนไม่รู้ว่าจะจบจะสุดลง หรือจะเพียงพอคนที่ตรงไหน; ฉะนั้น **จึงมีความทุกข์มาก เพราะติดคุกติดตะรางทางวิญญาณ**, จึงพูดว่าติดคุกติดตะรางทางวิญญาณ ก็ได้.

ที่กล่าวมานี้พูดเป็นอุปมาง่าย ๆ ดูจากข้างนอก ว่าจิตใจนี้มันหลุดพ้นไปจากคุกตะรางไม่ได้, เป็นจิตใจที่จมติดอยู่ในโลกทั้ง ๓ แล้วก็ที่นี่และเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่ต่อตายแล้ว อย่าลืมเสีย. **จงนึกไว้เสมอว่า ที่นี่และเดี๋ยวนี้** มันติดคุกติดตะรางทางวิญญาณอยู่; เพราะฉะนั้นมันต้องหลุดจากคุกตะรางกัน ที่นี่และเดี๋ยวนี้. อย่าผัดไว้สำหรับไปหลุดจากคุกจากตะราง ต่ออนาคตกาลหลายร้อยชาติข้างหน้าเลย. มันเป็นเรื่องที่หลงใหลหรือมีโมหะมีอวิชชามากเกินไป.

อาการที่เรียกว่าติดคุกอยู่ในโลก และการที่หลุดออกไปได้จากโลก

ที่นี่จะได้กล่าวถึงอาการที่ติดคุกอยู่ในโลก และการหลุดออกไปได้จากโลก โดยละเอียดต่อไป. อาศัยพระพุทธานุภาพโดยตรง เพราะว่าได้มีคำตรัสของพระพุทธเจ้าไว้อย่างชัดเจนแล้ว. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสสิ่งที่ผูกพันจิตใจให้ติดอยู่กักโลกไว้ อย่างละเอียด, และยังมีข้อความที่ทรงนำมาเล่า ดังที่ตรัสว่า **เป็นเรื่องสำคัญที่พระองค์ได้ทรงค้นเรื่องนี้** จนกว่าจะพบวิธีที่จะหลุดออกมาจากคุกตะรางอันนี้เสียได้ก่อน **จึงค่อยปฏิบัติญาณพระองค์เองว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า**.

ขอให้ท่านทั้งหลายลองฟังพระพุทธานุญาตนี้ดู เป็นสูตรที่ ๑ ในสัมโพธิวัคค์ ปิณณาสกที่ ๓ ของติกนิบาต อังคุตตรนิกาย มีข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า : “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เมื่อก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬสสัตว์อยู่ ได้นึกคิดว่า ในโลกนี้จะไรหนอเป็นอัสสาทะ? ในโลกนี้จะไรหนอเป็นอาทีนวะ? ในโลกนี้จะไรหนอเป็นนิสสรณะ? ในที่สุดเราก็ได้เห็นชัดแจ้งว่า สุขโสมนัสอาศัยสิ่งใดเกิดขึ้นในโลกนี้ นั่นแหละคืออัสสาทะในโลก, และความที่โลกนี้ ไม่เพียงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นอาทีนวะในโลก, การกำจัดเสียได้ การละเสียได้ซึ่งฉันทราคะในโลกนั้น นั่นเป็นนิสสรณะแห่งโลก”. นี่เป็น คำตรัสของพระพุทธเจ้า ซึ่งบางคนอาจจะฟังไม่รู้เรื่องเลย; จึงต้องขออธิบายว่า:-

เมื่อพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ท่านตั้งปัญหาขึ้นในใจของท่านว่า **ในโลกนี้มีอะไรเป็นอัสสาทะ คือเป็นเสน่ห์หรือเป็นเหยื่อล่อ**. ในที่สุดท่านพบว่า ความสุขหรือความโสมนัส อาศัยสิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว สิ่งนั้นแหละเป็นเสน่ห์หรือเป็นเหยื่อล่อในโลกนี้. ข้อนี้ก็ได้อารมณ์ : รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น ที่ทำให้เกิดสุขโสมนัสขึ้นในจิตใจแล้ว อันนั้นเป็นอัสสาทะคือเสน่ห์ในโลก.

อธิบายว่าในโลกทั้งโลกนี้ไม่ว่าที่ไหน มันมี **ความสำคัญอยู่ตรงสิ่งที่มนุษย์ต้องการ**. สิ่งที่มนุษย์ต้องการก็คือ **สิ่งที่จะให้ความรู้สึกเป็นสุขเอร็ดอร่อยแก่จิตใจของมนุษย์**; เป็นเรื่องที่อยู่ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางลิ้น ทางจมูกก็ได้ ทางกายทางใจเองก็ได้ **อันนั้นเป็นเสน่ห์ หรือเป็นเหยื่อล่อในโลก**. ถ้าเราเข้าใจ เราก็จะเห็นได้ว่ามันมีเต็มไปหมดทั่วทุกห้วงแห่ง, คือสิ่งที่เรียกว่าเหยื่อหรือเสน่ห์ของโลกนั้นมีอยู่ในโลกเต็มไปหมดทั่วทุกห้วงแห่ง. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าท่านได้พบแล้วว่า **อันนี้เองเป็นอัสสาทะในโลก คือเหยื่อล่อหรือเสน่ห์ของโลก**.

ที่นี้ก็มาถึงว่า : **อะไรเป็นอาทินวะ คือความเลวทราม ความต่ำทรามของโลก?** ก็ตรัสว่าทรงค้นพบว่า **ความที่มันไม่เที่ยงมันเป็นทุกข์ธรรมดา และมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา; นี่แหละเป็นอาทินวะ คือความเลวทรามของโลก.**

อะไรจะเป็นเครื่องออกไปเสียได้จากโลกชนิดนี้? ก็ตรัสว่า : **การทำลายเสียซึ่งฉันทราคะ การละเสียซึ่งฉันทราคะซึ่งมีอยู่ในโลกนั้นแหละ เป็นอุบายเป็นเครื่องออกไปเสียจากโลกนี้.** ฉันทราคะคือความกำหนัดพอใจด้วยความหลงใหลในรส คือในอัสสาทะของโลกนั่นเอง.

อธิบายมาเพียงย่อ ๆ เท่านั้น เราก็พอจะมองเห็นได้เป็นเงา ๆ เป็นราง ๆ แล้วว่า **ความจมอยู่ในโลก ก็คือจมอยู่ในสิ่งยั่วยวนหรือเสน่ห์ของโลกนั่นเอง.** **ความที่จะอยู่เหนือโลกพ้นโลกได้ ก็คือการทำลายความกำหนัดยินดีในสิ่งยั่วยวนของโลกนั่นเอง.**

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสเกี่ยวกับพระองค์เองอีกต่อไปว่า **“ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อเรายังไม่รู้แจ้งชัดซึ่งอัสสาทะ อาทิวะ และนิสสรณะ ของโลกตามเป็นจริงอยู่ ตราบใด ตราบนั้นเรายังไม่ปฏิญาณว่าได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกนี้ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์”.**

ลองฟังให้ดีจะรู้จักจิตใจของพระพุทธเจ้าได้ดียิ่งขึ้น คือท่านเป็นคนตรง คนจริงเท่าไร; ท่านบอกว่า **ตลอดเวลาที่ยังไม่รู้ :** ว่าอะไรเป็นเหยื่อล่อ, หรือเสน่ห์ของโลก, หรืออะไรเป็นโทษอันต่ำทรามของโลก, หรืออะไรที่จะเป็นเครื่องออกมาพ้นจากสิ่งเหล่านี้ในโลกแล้ว; **เมื่อนั้นยังไม่ประกาศตัวว่าเป็นพระพุทธเจ้าในโลกทั้งหลาย.** โลกทั้งหลายก็คือเทวโลก มารโลก พรหมโลก ทั้งเทวดาและมนุษย์ ทั้งสมณะและพราหมณ์. **หมายความว่าในทุก ๆ โลกนี้ มีเหยื่อ มีอัสสาทะ**

อย่างนี้เสมอมาทั้งนั้น. ถ้ายังไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ หรือว่าไม่เอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้แล้ว ก็ยังไม่มีสิทธิหรือความถูกต้องอันใด ที่จะประกาศว่าตัวเองเป็นพระพุทธรู้สัมมาสัมพุทธเจ้า.

นี่เราต้องรู้จักพระพุทธเจ้าของเราไว้ในลักษณะอย่างนี้ที่เกี่ยวกับการติดอยู่ในโลก หรือการหลุดออกมาได้จากโลกนั้น. พระองค์ก็ตรัสต่อไปว่า : “ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อใดเรารู้แจ้งชัดซึ่งอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะของโลก อย่างถูกต้องตามเป็นจริงแล้ว; เมื่อนั้นเราปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้อรุณตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์ ทั้งสมณะและพราหมณ์; เมื่อนั้นญาณทัสสนะได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กลับหลัง ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่มิได้มี”.

นี่แหละท่านทั้งหลายลองฟังดูให้ดี ว่า **พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยัน ทรงประกาศ ทรงชี้แจงชัดแจ้งว่า** เมื่อยังไม่รู้เรื่องการติดอยู่ในโลก และการหลุดออกมาจากโลกแล้ว ยังไม่ประกาศตัวเป็นพระพุทธเจ้า. ในที่สุดก็ได้รับรู้ รู้จนถึงกับว่า “**เดี๋ยวนี้ความหลุดของเราไม่กลับหลัง**”. “**วิมุตติ**” คือความหลุดพ้นของเรา ที่เรียกว่า หลุดจากคุกจากตะราง เหมือนที่พูดเมื่อตะกี้ **จะไม่กลับหลัง คือจะไม่กลับเข้าไปในคุกนั้นอีก; และว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย** หมายความว่า การเกิดขึ้นแห่งอัสมินานะ ว่าตัวกู - ว่าของกู นี่เป็นครั้งสุดท้าย; ไม่เกิดอีกต่อไปหลังจากนี้. **ความเกิดใหม่ไม่มีอีกต่อไป** เพราะว่าพระองค์ได้ทรงปฏิบัติต่อปัญหาทั้งหมดนั้น ที่นี้และเดี๋ยวนี้; ฉะนั้นจึงสามารถทำให้ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย และไม่มีการเกิดใหม่อีก. ถ้าเรา ไปมัวหวังแต่ที่จะให้มีการเกิดใหม่อีก มันก็ไม่มีทางที่จะหลุดพ้นจากโลกนี้ออกไปได้.

พระองค์ได้ตรัส เกี่ยวกับการตรวจค้นเรื่องอัสสาทะต่อไปอีกว่า : **ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย, เราได้ตรวจค้นอัสสาทะต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก สิ่งใดที่เป็นอัสสาทะในโลก**

เราก็ประสบต่อสิ่งนั้น; อัสสาทะในโลกมีเพียงใด เราเห็นอย่างดีแล้วด้วยปัญญาในอัสสาทะเพียงนั้น. ข้อนี้หมายความว่า ส่วนที่เป็นเหยื่อล่อหรือเป็นเสน่ห์ในโลกมีอย่างไรบ้าง และมีเท่าใด? พระพุทธเจ้าท่านใช้ภาษา logic เพียงสองคำว่า **อย่างไร** และ **เท่าใด** ก็พอแล้ว : มันมีอยู่อย่างไร และมันมีเท่าใด, **พระองค์ได้ตรวจค้นจนพบหมดว่ามีอย่างไร, และมีเท่าใด.** จนทรงเห็นอย่างชัดแจ้งด้วยปัญญา.

พอมาถึงอาทินพัตริสว่า : **เราได้ตรวจค้นอาทินพของโลกแล้ว อันใดสิ่งใดเป็นอาทินพของโลก เราได้ประสบสิ่งนั้นแล้ว; อาทินพในโลกมีเท่าใด อาทินพเหล่านั้นเราก็ได้เห็นอย่างดีด้วยปัญญาแล้ว.** นี่หมายความว่า ความเลวของโลก ความร้ายกาจของโลก ความน่าอันตรายของโลก มีอย่างไร และมีเท่าใด ก็ทรงเห็นแจ้งด้วยปัญญาเท่านั้น อย่างนั้น.

ในเรื่องนิสสรณะตรัสต่อไปว่า : **เราได้ตรวจค้นนิสสรณะ คืออุบายเป็นเครื่องออกมาเสียจากโลกว่าสิ่งใดเป็นนิสสรณะในโลก; เราก็ได้ประสมนิสสรณะนั้นแล้ว.** นิสสรณะในโลกมีอย่างไร; นิสสรณะนั้นเราก็ได้เห็นด้วยปัญญาเป็นอย่างดีแล้ว. สำหรับนิสสรณะอุบายออกจากโลกนี้ไม่ต้องพูดว่ามีเท่าใด; เพราะมันมีเพียงอย่างเดียว คือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือว่า อริยมรรค, หรือว่าปฏิบัติถูกต้องทุกอย่างนี้ มีเพียงอย่างเดียวสำหรับที่จะออกมาเสียจากโลก.

ที่นี้พระองค์ก็ตรัสในลักษณะเป็นการอธิบายต่อไปว่า : **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ถ้าอัสสาทะคือเสน่ห์ของโลก จักไม่มีในโลกแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงติดใจในโลก; เพราะเหตุที่อัสสาทะมีอยู่ในโลก เหตุนี้สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในโลก.** ข้อความนี้ก็ไม่ลึกซึ้งอะไร คือตรัสว่า เพราะในโลกนี้มีอัสสาทะคือเหยื่อล่อหรือเสน่ห์ สัตว์ทั้งหลายนี้จึงได้ติดอยู่ในโลก. ถ้าไม่มีอัสสาทะอยู่ในโลก สัตว์ทั้งหลายจะไม่ติดอยู่ในโลก.

คำอธิบายมีอีกว่า : ภิกษุทั้งหลาย, ถ้าอาทินพในโลกจักไม่มีแล้วสัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเปื้อน่ายต่อโลก เพราะเหตุที่อาทินพมีอยู่ในโลก เพราะเหตุนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงเปื้อน่ายต่อโลก. นี่ก็เป็นสิ่งที่รำคิด ว่าโทษอันต่ำทราม, หรือความเป็นอันตรายในโลกนี้ ถ้าไม่มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่รู้จักเปื้อนต่อโลก. **เราน่าจะขอบใจความร้ายกาจของโลก มันทำให้คนรู้จักปวดเข็ดหลาบกันเสียบ้าง.** ถ้ามีแต่ได้อย่างออกอย่างใจเพลิดเพลिनไปเสียทุกอย่าง คนก็จะไม่รู้จักเปื้อนต่อโลก.

ในสูตรอื่นก็มีกล่าวไว้คล้าย ๆ กัน เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัจจุสมุปบาท ตรัสถึง เหตุที่ความทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร, พอความทุกข์เกิดขึ้นเต็มที่แล้ว ความทุกข์นั้นทำให้ดินรนแสวงหา ความดับทุกข์ ; แล้วก็มีศรัทธา ; ซึ่งได้ตรัสว่า: **ศรัทธาของพุทธบริษัททั้งหลายมีอยู่ได้ เพราะอำนาจของความทุกข์บีบคั้น.** ฟังดูก็คล้าย ๆ เป็นการดำ ว่าถ้าไม่มีความทุกข์บีบคั้นแล้ว ก็จะไม่วิ่งไปหาพระพุทเจ้าเลย. คนในโลกเป็นเสียอย่างนี้; ไม่ใช่ว่าศรัทธาแท้จริงอะไรนัก เพราะความทุกข์มันบีบคั้นจึงได้วิ่งไปมีศรัทธาในพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ ว่าให้ช่วยที. นี่ฟังดูจะเป็นคำดาอยู่ในตัวก็ได้; หรือว่าจะจะเป็นความจริงที่เป็นรากฐานของความจริง ที่เราต้องปฏิบัติ อย่างนั้นก็ได้เหมือนกัน.

ถ้าเป็นเรื่องของการปฏิบัติแล้ว เราก็ **ต้องรู้จักความทุกข์ให้ดี ๆ,** พยายามเข้าใจในความทุกข์ให้ดี ๆ. **ถ้าเข้าใจไม่ดี เดี่ยวจะไปหลงรักเอาความทุกข์ ไปเห็นกงจักรเป็นดอกบัวเข้า** ก็ไม่รู้จักเปื้อนได้เหมือนกัน. ในที่นี้พระพุทเจ้าท่านตรัสว่าอาทินพ หรือความร้ายกาจในโลกนั้นมีมาก, มันมีมากพอที่จะทำให้สัตว์รู้สึกเปื้อน่ายเข็ดหลาบสักวันหนึ่ง; พระองค์จึงตรัสว่า **เพราะเหตุที่อาทินพในโลกมันมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึงอาจจะเปื้อน่ายต่อโลกได้.**

ที่นี้ก็มีคำตรัสต่อไปว่า : ภิภษุทั้งหลาย, ถ้านิสสรณะในโลกจักไม่มีแล้วไซ้สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่สามารถออกไปจากโลกได้เลย เพราะเหตุที่นิสสรณะในโลกมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึงออกจากโลกได้. นี่พูดตามภาษาธรรมดาเราๆ ก็ว่า **เพราะหนทาง หรือ วิธีที่จะออกไปจากโลกได้นั้น มีอยู่, สัตว์โลกจึงออกไปได้.** ถ้าหนทางหรือวิธีไม่มีแล้ว ก็ไม่มีสัตว์ไหนจะออกไปจากความทุกข์ได้, จะอยู่กับความทุกข์ตลอดเวลา. นี่ก็คือคุณค่าของพระศาสนาที่แท้จริงที่ว่าเป็นนิสสรณะ คืออุปายเป็นเครื่องให้ออกจากความทุกข์ได้. **เรามีพระศาสนาก็เพื่อเหตุนี้ คือมีเพื่อเป็นนิสสรณะ** สำหรับจะออกจากความทุกข์ หรือออกไปเสียจากโลกได้.

มนุษย์จะจมโลก หรือพ้นโลกได้อย่างไร

เอาละที่นี้ก็มาถึงใจความสำคัญของเรื่องที่ว่า **มนุษย์จะติดจมอยู่ในโลก หรือว่า จะพ้นออกไปจากโลกได้อย่างไร?**

พระพุทธภาษิตนี้มีว่า : ดูก่อนภิภษุทั้งหลาย, สัตว์ทั้งหลายยังไม้รู้แจ้งชัด ซึ่งอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะของโลก อย่างถูกต้องตามเป็นจริงอยู่ตราบใด, สัตว์ทั้งหลายก็จักยังมีใจถูกกักขัง ยังติดจม ยังไม่หลุด ยังไม่พ้นจากโลกนี้ ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ทั้งหมดสัตว์ทั้งหลาย พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ทั้งสมณะและพราหมณ์อยู่ตราบนั้น. **นี่คือส่วนที่จะจมโลก จะติดโลก** แล้วก็ติดไปทุกโลก : โลกมนุษย์ โลกเทวดา โลกมาร โลกพรหม. คนทำบุญอยากไปสวรรค์ อย่างนี้ก็คือติดเทวโลก ; เท่าที่มีอะไรๆ อยู่ในมนุษย์โลกยังไม่พอ. สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในมนุษย์โลกนี้ ก็ไม่ใช่เล็กน้อย ล้วนเป็นที่ตั้งแห่งความยึดติด ทั้งเพื่อโลกนี้ และเพื่อโลกอื่น.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสลงไปชัดเจนว่า : **เพราะไม่รู้เรื่องเสน่ห์ของโลก, เพราะไม่รู้เรื่องความเลวทรามของโลก, เพราะไม่รู้อุปายเป็นเครื่องออกจากโลก;**

สัตว์ทั้งหลายจึงมีจิตใจ; ตรงนี้ฟังดูให้ดี, **ไม่ใช่ร่างกาย.** สัตว์ทั้งหลายจึงมีจิตใจถูกกักขังเหมือนกับติดคุกติดตะราง; ยังติดแน่นยังไม่หยุด ยังไม่พ้น จากโลกทุกโลกไม่โลกนั้นก็โลกนี้. ถ้าอธิบายกันให้ละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่าในวันหนึ่ง ๆ นี้ มันมีโลกหลายชนิดเกิดขึ้นในจิตใจ : คิดอย่างมนุษย์ก็เป็นโลกมนุษย์, คิดอย่างเทวดาก็เป็นโลกเทวดา, คิดอย่างพรหมก็เป็นโลกอย่างพรหม.

ตรงนี้จะขอเวลานิดหน่อยเพื่ออธิบายว่า **บางชั่วโมงหลงใหลในกามารมณ์ทางเพศ; นี่มันก็ติดคุกอย่างเทวโลก.**

ทีนี้ถ้ามันได้มาอย่างดี อย่างในเรื่องกามารมณ์ขั้นสูงสุด ก็เรียกว่า **มารโลก คือปริณิमतวสวัตติ.** คำว่า **มารโลก** นี้ อย่าเข้าใจผิดว่าเป็นโลกของยักษ์ของมารที่ดุร้าย น่าเกลียดและน่ากลัว. คำว่ามารโลก **เป็นชื่อของสวรรค์ชั้นปริณิमतวสวัตติ คือสุดยอด,** เป็นชั้นกามารมณ์ทางเพศสุดยอด. ที่ว่าสุดยอดนั้น สุดยอดในทางที่มีคนคอยอำนวยความสะดวกทุกอย่างทุกประการ อย่างสุดที่จะคอยอำนวยความสะดวกให้แก่กันและกันได้. สวรรค์ชั้นต่ำ ๆ ลงมาเช่นชั้นยามา ชั้นดุสิต อย่างนี้ยังไม่ถึงอย่างนั้น. สวรรค์ชั้นต่ำ ๆ ยังไม่เรียกว่ามารโลก คงเรียกว่าเทวโลกตามธรรมดา; **ส่วนสวรรค์ชั้นสูงสุดในทางกามารมณ์เรียกว่ามารโลก เล็งถึง ปริณิमतวสวัตติ** คือโลกที่เต็มไปด้วยกามารมณ์ที่มีคนคอยอำนวยความสะดวก.

พรหมโลก นั่นคือว่างพักผ่อนจากกามารมณ์ หยุดอยู่ในความสงบ. เมื่อคนเรานี้ได้อดจัดขึ้นมาในทางกามารมณ์ได้พักหนึ่ง แล้วมันก็ทรุดลง นั่งลง พักเหนื่อยต้องการความสงบ. มนุษย์เราติดอยู่ด้วยกันทุกโลก, ผลัดกันติดโลกนี้ที่ โลกโน้นทีอย่างนี้จึงว่าติดอยู่ในเทวโลก มารโลก พรหมโลก ทั้งเทวดาและมนุษย์ ทั้งสมณะและพราหมณ์. นี่เป็นเรื่องที่แสดงถึงความติดจมอยู่ในโลก.

คำตรัสแสดง **เรื่องการพ้นจากโลก** มีว่า : ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อใดสัตว์ทั้งหลายรู้แจ้งชัดตามที่เป็นจริง ซึ่งอัสสาทะ อาทินวะ และนิสสรณะของโลกแล้ว; เมื่อนั้นแหละสัตว์ทั้งหลายจึงจะมีใจไม่ถูกกักขัง ออกมาได้ หลุดพ้นไปได้ จากโลกนี้ จากเทวโลก มารโลก พรหมโลก จากสัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์ ทั้งสมณะ และพราหมณ์. มีถ้อยคำสั้น ๆ เท่ากันแต่ตรงกันข้าม คือ **ต้องรู้แจ้งประจักษ์ชัดด้วยปัญญาตามที่เป็นจริง,** คือรู้สึกด้วยใจจริง ถึงขนาดที่จะมีความเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจ คือเบื่อหน่ายคลายกำหนด ว่าเสน่ห์ยั่วยวนของโลกเป็นอย่างไร, ความเลวทรามของโลกนั่นเองเป็นอย่างไร, แล้วทางออกมาเสียให้พ้นจากเรื่องอย่างนั้นเป็นอย่างไร, **เมื่อนั้นแหละจึงจะออกได้.** ฉะนั้นจึงไม่มีทางอื่น นอกจากจะศึกษากันอย่างแท้จริง ด้วยการรู้จักตัวจริง ไม่ใช่ฟังคนอื่นบอก; จนมองเห็นด้วยจิตใจ แล้วเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด.

ที่นี้ก็มีเรื่องเป็นเบ็ดเตล็ด ที่ควรจะเข้าใจกันไว้ด้วย ในข้อนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : **ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย, สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ยังไม่รู้แจ้งชัดซึ่งอัสสาทะ อาทินวะ และนิสสรณะ ของโลกตามเป็นจริงแล้ว เราไม่นับว่าสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เป็นสมณะจริงในสมณะทั้งหลาย; ไม่นับว่าเป็นพราหมณ์จริงในพราหมณ์ทั้งหลาย. อนึ่งสมณะและพราหมณ์เหล่านั้น ไม่ได้กระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะและพราหมณ์อยู่ในปัจจุบันนี้แล้ว.**

อธิบายว่าพวกที่อ้างตัวเองเป็นพราหมณ์ก็ดี เป็นสมณะก็ดี ถ้าเขาไม่รู้แจ้งชัดในเรื่องทั้ง ๓ นี้ คือ เรื่อง อัสสาทะของโลก อาทินวะของโลก นิสสรณะของโลกแล้ว; พระพุทธเจ้าท่าน **ไม่ถือว่า** นั้นเป็นสมณะจริง แต่เป็นสมณะเก้; นั้นไม่ใช่พราหมณ์จริง แต่เป็นพราหมณ์เก้; สมณะและพราหมณ์พวกนี้ไม่ได้รับประโยชน์อะไร จากการเป็นสมณะและพราหมณ์เลย. **“เป็นสมณะและพราหมณ์ที่**

ไม่ได้รับประโยชน์อะไร จากการเป็นสมณะและพราหมณ์เลย”; นี่ฟังดูให้ดี ๆ กัน ทุกคนทั้งภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ว่าจะเป็นสมณะเก๊ พราหมณ์เก๊; ซึ่งรวมมาถึง อุบาสกเก๊ อุบาสิกาเก๊ ภิกษุเก๊ สามเณรเก๊ อะไรได้ด้วย; เพราะว่าไม่รู้เรื่องทั้ง ๓ นี้ตามที่เป็นจริง.

ในส่วนที่ตรงกันข้าม พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : ภิกษุทั้งหลาย, ส่วนสมณะและพราหมณ์เหล่าใดรู้แจ้งชัด ซึ่งอัสสทะ อาทีนวะ และนิสสรณะของโลกอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง; สมณะและพราหมณ์เหล่านั้นเราตถาคตถือว่าถือว่าเป็นสมณะในสมณะทั้งหลาย เป็นพราหมณ์ในพราหมณ์ทั้งหลาย. อนึ่ง สมณะและพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น “ย่อมกระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง ซึ่งเป็นประโยชน์แห่งความเป็นสมณะและพราหมณ์สำเร็จอยู่ได้ในปัจจุบันนี้”. ข้อความนี้ก็ตรงกันข้ามกับที่แล้วมา เห็นได้ง่าย ๆ ว่า ต่อเมื่อรู้เรื่อง ๓ เรื่องนี้ประจักษ์ชัดด้วยปัญญาตามเป็นจริง จึงจะเป็นสมณะจริง เป็นพราหมณ์จริง; แล้วได้ประโยชน์จากการเป็นสมณะและพราหมณ์นั้น.

ที่นี้ก็เรื่องที่ตรัสต่อไปอีกนิดหน่อย ก่อนจะจบพระสูตรนี้ว่า : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, การร้องเพลงเป็นการร้องให้ในธรรมวินัยของพระอริยะ, การฟ้อนรำเป็นอาการของคนบ้าในวินัยของพระอริยะ, การหัวเราะคือความเป็นเด็กอ่อนนอนบะในวินัยของพระอริยะ; เพราะเหตุนี้จึงจะเสียโดยเด็ดขาด ซึ่งการขับร้องและการฟ้อนรำ หากเมื่อเกิดธรรมปราโมทย์ขึ้นแก่เธอทั้งหลายแล้ว จึงกระทำแต่ความขี้มึนขี้เมิด.

ในที่นี้ทรงแสดงเรื่อง ๓ เรื่องที่น่าสนใจ แต่ทุกเรื่องนั้นแสดงให้เห็นว่า “คนหลงกับคนไม่หลง” นั้น ต่างกันอย่างไร, คนหลงนั้นก็จมโลก, ส่วนคนไม่หลง

ก็ขึ้นเหนือโลก. นี่ทรงแสดงว่า การร้องเพลงนั้นคือการร้องให้; **ในหมู่พระ-
อริยเจ้าถือว่าการร้องเพลงนั้นคือการร้องให้** แต่ชาวโลกผู้นิยมหลงใหลในการร้องเพลง
นั้น ไม่รู้สีกว่ามันเป็นการร้องให้ เห็นเป็นการร้องเพลงสนุกสนาน. ในพวก
พระอริยเจ้าถือว่าการร้องเพลงเป็นการร้องให้ ก็ต้องอธิบายไปในทางที่ว่า เป็นการ
ร้องให้ทางวิญญาณ คือมันถูกกิเลสบีบคั้น จึงได้ตะเบ็งเสียงหลับตา น้ำตาไหล
อยู่ได้ เหมือนกับการร้องให้.

สรุปเอาแต่ใจความก็คือว่า พระอริยเจ้าทั้งหลายถือว่า **การร้องเพลงนั้น
น่าละอาย น่ารังเกียจเหมือนกับการร้องให้, การเต้นรำการฟ้อนรำนั้น** พระอริยเจ้า
ถือว่า **เป็นอาการของคนบ้า.** เดียวนี้เขาเต้นรำกันทั่วโลก เขานิยมยกย่องเป็นศิลป์
เป็นเครื่องมือสังคม ล้วนแต่มีอานิสงส์มากมายทั้งนั้น; แต่ในวินัยของพระ-
อริยเจ้าถือว่าเป็นอาการของคนบ้า, แล้วก็ต้องเป็นบ้าทางวิญญาณอีกตามเคย, จึงได้
อุตสาห์ลุกขึ้นมาเต้นโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ตามแต่จะให้ทำท่าทางอย่างไร
ก็ทำไป. เดียวนี้อุตริวิตถารมากขึ้นไป ถึงกับว่าแทบจะเปลือยกายเต้นรำ มันก็ยัง
เป็นอาการของคนบ้ามากขึ้นไปกว่าเดิม.

การหัวเราะนั้น ในหมู่พระอริยเจ้าถือว่า ความเป็นเด็กอ่อนนอนเบา;
นี้ต้องทำในใจถึงเด็กเพิ่งคลอด นอนยิ้มแหยอยู่ตลอดเวลาในเบา มีอาการอย่างไร.
พระอริยเจ้าถือว่าการหัวเราะของคนเราตามธรรมดา คืออะไรก็หัวเราะ อะไรก็หัวเราะ,
หัวเราะพรวดเพรีอ; แสดงให้เห็นพินอย่างพรวดเพรีอ; อย่างนี้เรียกว่าการหัวเราะ
ในที่นี้ ถือว่าเป็นอาการของเด็กอ่อนนอนเบา; มันก็เป็นเรื่องโง่หรืออ่อนหรือ
เป็นพาล, พาลแปลว่าอ่อน; คนแก่ ๆ กลายเป็นเด็กไปก็อย่างนี้.

ที่นี้ตรัสสรุปความว่าในสิ่งทั้ง ๓ นั้น **เรื่องการร้องเพลงและการฟ้อนรำนั้น
พึงกระทำ เสตุฆาต. เสตุฆาต** นี้แปลว่า พังทลายสะพานนั้นเสีย : เสตุ แปลว่า

สะพาน, ฆาตะ แปลว่า ทำลายเสีย, ทำลายสะพานเสียอย่าให้เดินไปมากันได้; ก็คือเว้นเด็ดขาด ละเด็ดขาด ชนิดที่เกี่ยวข้องกันไม่ได้อีกต่อไป; นี่เรียกว่าทำเสตุฆาต. ส่วน การหัวเราะ นั้น ถ้ามีกำลังของความปิติและปราโมทย์เกิดขึ้นมาอย่างถูกต้องโดยธรรมแล้ว ก็พึงทำแต่อาการยิ้มแย้มเถิด; พระพุทธเจ้าท่านขออย่างนี้ ว่าอย่าถึงกับหัวเราะแสดงฟันเลย.

ในอาการ ๓ อย่าง แสดงความหลงของบุคคลผู้จะจมอยู่ในโลกนั้น คือ การร้องเพลง การเต้นรำ หรือ การหัวเราะ อันเป็นสัญญาณของคนหลง คนไม่รู้จักรักโลก คือ คนจมอยู่ในโลก. นี่ไปคิดเอาเองก็พอจะเห็นได้ว่า : คนไม่รู้จักรักโลกเท่านั้น จึงจะหลงอยู่ได้ในโลกนี้ ด้วยการเต้นรำ ด้วยการร้องเพลง ด้วยการหัวเราะร่วนตลอดวัน; แต่พอเริ่มรู้จักโลกขึ้นมา มันหยุดได้.

สำหรับการปฏิบัตินั้น ถ้าเวลานี้ยังจมโลกอยู่ ก็ต้องพยายามที่จะรื้อถอนตนขึ้นมา; ละเว้นสิ่งที่ควรละเว้นได้โดยเด็ดขาด; ที่เว้นไม่ไหวก็อย่าทำให้มากนัก เช่น หัวเราะนี้เอาแต่เพียงยิ้มแย้ม. นี่ก็คืออุทาหรณ์หรือตัวอย่างอันแสดงถึงการจมโลก และการที่จะอยู่เหนือโลกโดยวิธีอย่างนี้.

ในที่สุดก็ตรัสว่า : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ความอึดหนำในการเสพสิ่งทั้ง ๓ อย่างย่อมไม่มี. สิ่งทั้ง ๓ อย่างนั้นคืออะไร? คือความลับหนึ่ง, การดื่มสุราเมรัยหนึ่ง, การประกอบกิจของบุคคลผู้อยู่กันเป็นคู่คือเมถุนธรรมหนึ่ง; ความอึดหนำในการเสพสิ่งทั้ง ๓ นี้ ไม่มีแล. นี่ก็แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่จะทำให้หลงหรือจมอยู่ภายใต้โลกนั้น ก็คือสิ่งที่ไม่รู้จักรักอิมสำหรับบุคคลประเภทนั้น : การแสวงหาความสุขจากการนอน การดื่มสุราเมรัย การประกอบกิจกรรมระหว่างเพศ เป็นสิ่งที่อิมไม่ได้สำหรับบุคคลเหล่านั้น; เพราะฉะนั้นก็ถือเอาอาการนั่นเองว่า เป็นอาการที่จมโลก. ฉะนั้นผู้ใดอิม จนระอา จนเบื่อ ก็ถูกจัดไว้ในพวกที่อยู่เหนือโลก; อำนาจของโลก

ในส่วนนี้บีบคั้นไม่ได้; คือจิตใจมีภาวะอยู่เหนือความบีบคั้นของโลก, เหนือความไม่อิม ๓ อย่างดังกล่าวมา.

นี้เราก็เห็นได้ทันทีว่ามันเป็นเรื่องที่นี้ เป็นเรื่องเดียวนี้ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว; ความขึ้นมนเสียจากอำนาจบีบคั้นของโลกนั้น มันต้องเป็นเรื่องทำกันที่นี้และเดียวนี้ ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว; แม้ที่สุดจะไม่ต้องรอดต่อแก้ต่อเผ่าก็ยังดี. แต่ถ้าเราพิจารณาดูให้ดีว่า ถ้าประกอบกระทำประพฤตินี้ในสิ่งเหล่านี้ด้วยสติสัมปชัญญะแล้ว ไม่เท่าไรก็จะเกิดความเบื่อหน่าย; แต่ถ้าทำไปด้วยความลุ่มหลงตลอดเวลาแล้ว ก็ยากที่จะเกิดความเบื่อหน่าย. ฉะนั้น การมีสติสัมปชัญญะ ประกอบการกระทำสิ่งใด ที่ตนต้องกระทำนั้น มีประโยชน์มาก; คือว่าสติสัมปชัญญะนั้นจะทำให้รู้จักสิ่งที่ควรรู้จักทั้ง ๓ นั้นโดยเร็ว : คือ รู้จักอัสสาทะ เสน่ห์อันยั่วยวนของโลก, อาทีนวะโทษอันต่ำทรามของโลก, และนิสสรณะ คืออุบายเป็นเครื่องออกไปพ้นจากโลก.

เท่าที่บรรยายมาทั้งหมดนี้ ก็ควรจะสรุปความกันเสียทีในตอนสุดท้ายนี้ ซึ่งจะขอยืนยันอยู่เสมอตลอดไปว่า หลักปฏิบัติเกี่ยวกับโลกุตตระ คือภาวะที่อยู่เหนือโลกนั้น ต้องที่นี้และเดียวนี้ มิใช่ต่อตายแล้ว. ให้ถือว่าคำว่า “โลกุตตระ” นั้นแปลว่า “ภาวะของจิตที่อยู่เหนืออำนาจบีบคั้นของโลก”, ลักษณะหรือภาวะของจิตที่อยู่เหนือการบีบคั้นของโลก คือโลกบีบคั้นไม่ได้.

“โลก” ในที่นี้ก็คือสิ่งทั้งปวงที่จะเข้าไปสู่จิตใจ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจเอง เป็น ๖ ทาง สิ่งที่มีค่าแก่กิเลสตัณหาของมนุษย์ก็คืออารมณ์ทั้ง ๖ นี้; ฉะนั้น โลกนี้มีค่า มีราคา ก็เพราะมันให้สิ่งทั้งปวงที่เป็นอารมณ์ทั้ง ๖ เข้าสู่จิตใจทั้ง ๖ ทาง. เราเห็นได้ทันทีว่า เดียวนี้ในโลกเขาชวนชวายเป็นการใหญ่ แทบจะพลิกแผ่นดินทั้งโลกให้ทั่วถึง เพื่อค้นหาอะไรที่ตีตีพิเศษ; มันก็ไม่พ้นไปจากสิ่งทั้ง ๖ นี้ คือสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกเอิร์ดอ้อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ที่พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า อัสสาทะ เสน่ห์หรือเหยื่อล่อในโลก นั่นเอง.

สิ่งที่ปวงพระบุไปยังเรื่องจิตใจเท่านั้น อันเป็นตัวการสำคัญ; ส่วนร่างกาย นั้นมันไปตามอำนาจของจิตใจ : จิตใจเป็นผู้สั่งร่างกายให้เคลื่อนไหวกระทำไปตาม อำนาจของจิตใจ. ฉะนั้น เราจึงควบคุมที่จิตใจแล้วจะเป็นการควบคุมอื่น ๆ ทั้งหมด; ส่วนร่างกายที่จะต้องเป็นไปตามอำนาจวิบากกรรมนั้น เราเรียกว่าเศษ หรือส่วนน้อย, เป็นเรื่องส่วนน้อย ที่ผลกรรมแต่หนหลังจะมาบีบคั้นบ้าง นั้นมันเป็นส่วนน้อย ไม่ มากมายไม่เป็นอันตรายอะไร; **สิ่งที่มาบีบคั้นหนักที่สุด ก็คือกิเลสหรือความโง่ ความหลง ที่นี้และเดี๋ยวนี้.**

ถ้าหากว่าจะมองให้ละเอียดไปถึงความเกี่ยวเนื่องกันทางสังคม อำนาจทาง สังคม ความบีบคั้นทางสังคม ที่เข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง นั้นมันก็เล็กน้อย เหมือนกับ เรื่องของวิบากกรรมแต่หนหลัง; อย่าถือเป็นเรื่องใหญ่เลย. **เรื่องใหญ่ก็คือการ บีบคั้นของกิเลส ตัณหา อวิชชา** อย่างที่กล่าวมาแล้ว. **เมื่อใดจิตอยู่เหนือความ บีบคั้นเหล่านี้ได้ เรียกว่าโลกุตตรธรรม,** คือภาวะของจิตที่อยู่เหนือการบีบคั้นของโลก.

ทีนี้เราก็ **ให้ความยุติธรรมแก่พระธรรม แก่พระพุทธเจ้าบ้าง :** อย่า เห็นว่าเป็นเรื่องเหลือวิสัยในการที่เราจะชนะสิ่งบีบคั้นเหล่านี้; ตามธรรมดา มันก็ไม่ได้บีบคั้นอยู่ตลอดเวลา เรายังมีความประจวบเหมาะที่มีจิตใจนุ่มไปในทางที่ จะหยุด ในการที่จะพักผ่อน ในการที่จะหาความสงบ. เราต้องการความปลอดภัย ความไม่มีอะไรบกวน ความเงียบ ความสงบ ความสงัด ความจิตสันนิท เหมือนกับเรา ไปกินน้ำตาล น้ำหวานอะไรเข้ามาก ๆ; ในที่สุดก็อยากจะกินน้ำที่จืดสนิท. จิตใจ ก็เหมือนกัน มันก็มีธรรมชาติที่จะเป็นอย่างนั้นอยู่ในตัว; แต่ว่าเจ้าของจิตใจ เจ้าของไม่สนับสนุน ไม่ให้โอกาสแก่จิตที่จะเป็นไปในทางนั้น.

จิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา นี่แหละไปให้โอกาส หรืออำนวยความสะดวก ให้แก่ **อัสสาทะในโลก ที่จะมาครอบงำจิต;** เจ้าของก็พลอยโง่ว่า ชาตินี้ไม่ต้องรื้อไม่ต้อง ถอนกันแล้ว ปล่อยไปอย่างนี้จนเผลอเข้าโลงไปดีกว่า; ยอมสละสละไปกับความ

ทุกชั้นนี้. คนหลงระเหิงกันอยู่ เลยเกิดลัทธิที่ว่า : กินดื่มรำเริงเต็มที่ ไม่ต้องมีหยุด ไม่ต้องมีหย่อน รีบทำเร็ว ๆ พรงนี้เราอาจจะตายเสียก็ได้ อย่างนี้เป็นต้น; การบูชาความเป็นทาสของโลกก็เกิดขึ้น กลายเป็นสังคม เป็นสมาคม ที่บูชาความเป็นทาสของโลก.

นี้เรียกว่า โลกียธรรม : ภาวะของจิตที่พัวพันอยู่กับโลก, ตรงกันข้ามจาก โลกุตตรธรรม คือภาวะของจิตที่อยู่เหนือการบีบคั้นของโลก. ถ้าเรา จะรู้จักให้ดีขึ้น ๒ อย่าง ต้องศึกษาจากจิตใจ, และศึกษาให้เป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่มีจิตใจสะอาด สว่าง สงบ พอสมควร. เมื่อมาอยู่ในที่ที่การแวดล้อมพอให้จิตใจสะอาด สว่าง สงบ บ้างแล้ว ก็จงพยายามศึกษาให้เข้าใจให้ถึงที่สุด. อย่าไปมัวคิดเสียว่า ต้องอีกหลายร้อยชาติจึงจะอยู่เหนือโลก; คิดอย่างนั้นเป็นคนบ้าคิด; เพราะว่า เป็นทุกข์ทรมานอยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้ มีปัญหาอยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้, แล้วจะไปคอยแก้ ปัญหาต่อตายแล้ว; นี่เป็นคนบ้าคิด.

เรา จงพยายามขยายเวลาที่จิตใจเป็นอิสระปลอดโปร่งนี้ ให้กว้างออกไป ๗ ขวบออกไป ๗ ช่วงเวลาที่จิตเป็นทุกข์ทรมานมันก็หดสั้นเข้า ; แล้วก็จะถึงความเต็มบริบูรณ์ในการมีจิตอยู่เหนือการบีบคั้นของโลกได้สักวันหนึ่ง. พระพุทธเจ้า ท่านตรัสว่า “นิพพานมีอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณว่าหนึ่งที่ยังเป็น ๗. ยังเป็น ๗ คือที่นี่และเดี๋ยวนี้”.

ขอให้ช่วยระลึกนึกถึงพระพุทธดำรัสข้อนี้ไว้บ่อย ๆ ว่า ในร่างกายที่ยังเป็น ๗ จะหาพบนิพพาน ตายแล้วไม่มีทางจะหาพบ. ขอให้ทุก ๆ ท่านสนใจให้เป็นอย่างยิ่ง ในสิ่งที่เรียกว่า โลกุตตรธรรม คือภาวะที่จิตใจอยู่เหนือการบีบคั้นของโลก และต้องเป็นสิ่งที่มีที่นี่และเดี๋ยวนี้ ในชีวิตที่ยังเป็น ๗ นี้ ให้สำเร็จประโยชน์ด้วยกันทุกคนเทอญ.

คำบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.
